ISSN 1005-0876

بۇلاق

1995

BULAK

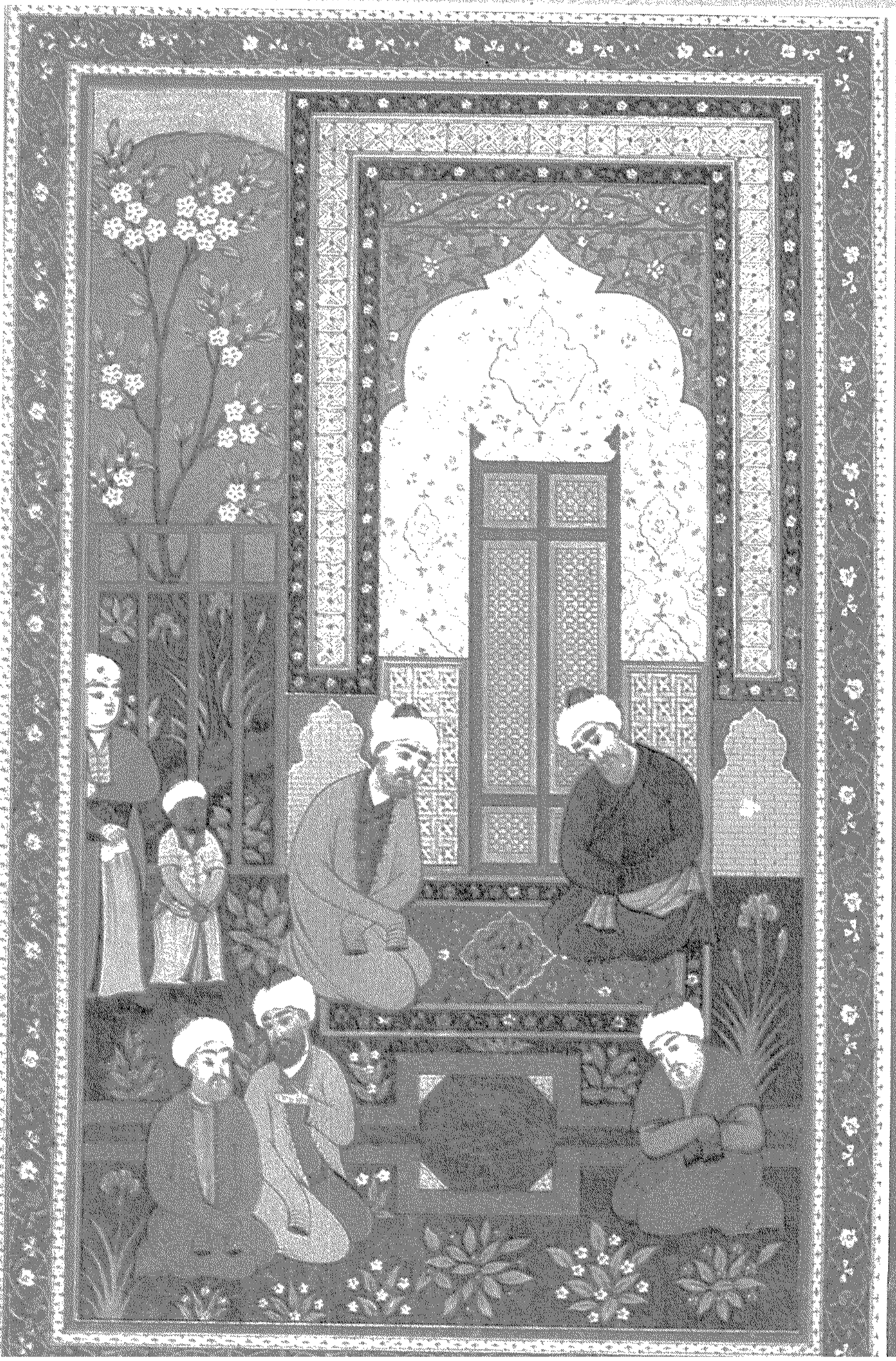

كتاب تورى www.uyghurkitap.com

[illegible] ... باعمل ... ماقبو عمارات ایکی
اطلاع ... تا قانی ... فلک قدرک ... کیم مرتخ دیک انغا یوزینینک
[illegible] ... قوایند عدل واحسان گهنگی
[illegible] ... مشاهد ... بینی یوز
[illegible] ... تا ... بهره ... احدیت
[illegible]
[illegible] ... مکانی ... بایتی
[illegible] ... تخت ... رشت
[illegible] ... اوتا ایبروی ... تا اینت بیسالی
[illegible] ... جهان ... ساده لوح لار
[illegible] ... اوزیغالی مشاب ... فلیدیم سیتالیدا ... تا ارتاق رغان
[illegible] ... اخسرده دار ... آذرتشنا ... بولوب کو تکلیده
[illegible] ... روزکی تیبا ایلاب خزانه لارینکی معرف لاریغه رفو تلیب
لشکرینکی اولجم که ... بولدوم خم استراحت برله آرام المادینیک بردم سناوق شوتنخ
[illegible] ... حالیک برکی اجل قاصدی تعجیل قدمینی وجود دونکه
[illegible] ... اوله مینا امینی خط عباری مکتوب بیله اوقوتوب توراده
[illegible] ... دورکه حسن و تیجیکنی ضعیفی لیک سپاهی نینک هجومیدین توختاتیب
کل نفس ذائقة الموت منادی ارجعی الی ربک نداسی برله مجبور و خواه
ناخواهی بار باقی گرکی ناکام تقدیم یاران صادق و دوستان موافق لار بیله وداع

کرام لار ... واحادیث ... کتب لار دین مبالغه ایلاب بیان قیلیب اهل
[illegible] ... صفات ... بهره مند بولور ایتردی لار
[illegible] ... وکمالات ... دین بی بهره دور لار اننک
[illegible] ... القصه ... بولور ... لار بیلم
[illegible] ... قالیغ ادم نینک بیت قالیغ نینک تینا بیلیم
[illegible] ... دیب ترتیب برگان
[illegible] ... لار نینک ... مرفوتی نینک
[illegible] ... مقدارغه حکم عالی لار دین
[illegible] ... ترکی تیلیدین لباسس
[illegible] ... متابعت قیلمای ساده
[illegible] ... ترکی کون خاص
[illegible] ... بولوب ... سنا ماییدا نینک
[illegible] ... عارفان ... بیتدین
[illegible] ... برله خاتمه تاثیر تاپادن اوتل
[illegible] ... رقم اور دولدن رباعی دوست لارغه
[illegible] ... فارسی لفظ کلامیدین
[illegible] ... تنبیه الغافلین اوشبو
[illegible] ... آسته ... حضرت ذوالجلال درگاهیدین
[illegible] ... سعادت ابدی

دین دیده مخونابن چشمه لار بولدی ... دین که هرکز کلماکالی چشم ... دیکه
هرکیز بو اطفال گه ... خاطر لار ... بولغانا نینک بالیغی ... تا پچا
شاه ازاده بخت کوز یاشی نینک سیلاما دیده لاریدین روان ایلاکا
دیدیکم ای اتا ابله فریشان خاطر دل آزرده دور من که مدت مدید و عهد
بعید بو دور یخچ مروم ضایع بولوب خزانه لاریم سپاه لشکر تلفی
ایلاب بو مملکت ... فرزندینی تا پچاغانم
دین ... تاج و تخت صاحبی بولغایکه بو مال مملکت دین وشمه لار
جانبیغه انتقال قالمغایکه تا ... رنج ضایع بولماکار دوشمن رای بو کلام
انکلاب ... شاه ... خاطر ... لار
[illegible] ... مشاده ... شاه فاطمه ... بالا ... شیر ...
[illegible] ... خیال ... الهرلاری ... بشینی
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

وشونکا اوقوب توروب ... کیم ... سپاه ...
بیقی ... نینک هجومیدین توختاتیب کل نفس ذائقة الموت منادی ارجعی
الی ربک نداسی بیلان مجبور و خواهی ناخواهی بار بالیک ... باقی ... یغ
یاران صادق و دوستان موافق لار بیله وداع قیلیپ ... کراک صیغاصیغا
که بر فرزند ... بو تخت نه صاحب بولوب مسند نشین بولغایی
مشبو مملکت مال منالیغه ... دوشمن طرفیدین تصرف قیلمغا اول طرفیغا انتقال
تا ... احسن ... افسوس ...
بو کر ... فرزند ... و فضلا ...
[illegible] ... القدیر ... خلوت ...
امرا فضلا مجلسیدا ... حیات ...
لار ... دوشمن ...
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق
ئېغىز ئەدەبىياتى پەسىللىك ژۇرنىلى

16 - يىل نەشرى

ئومۇمىي 52 - سان

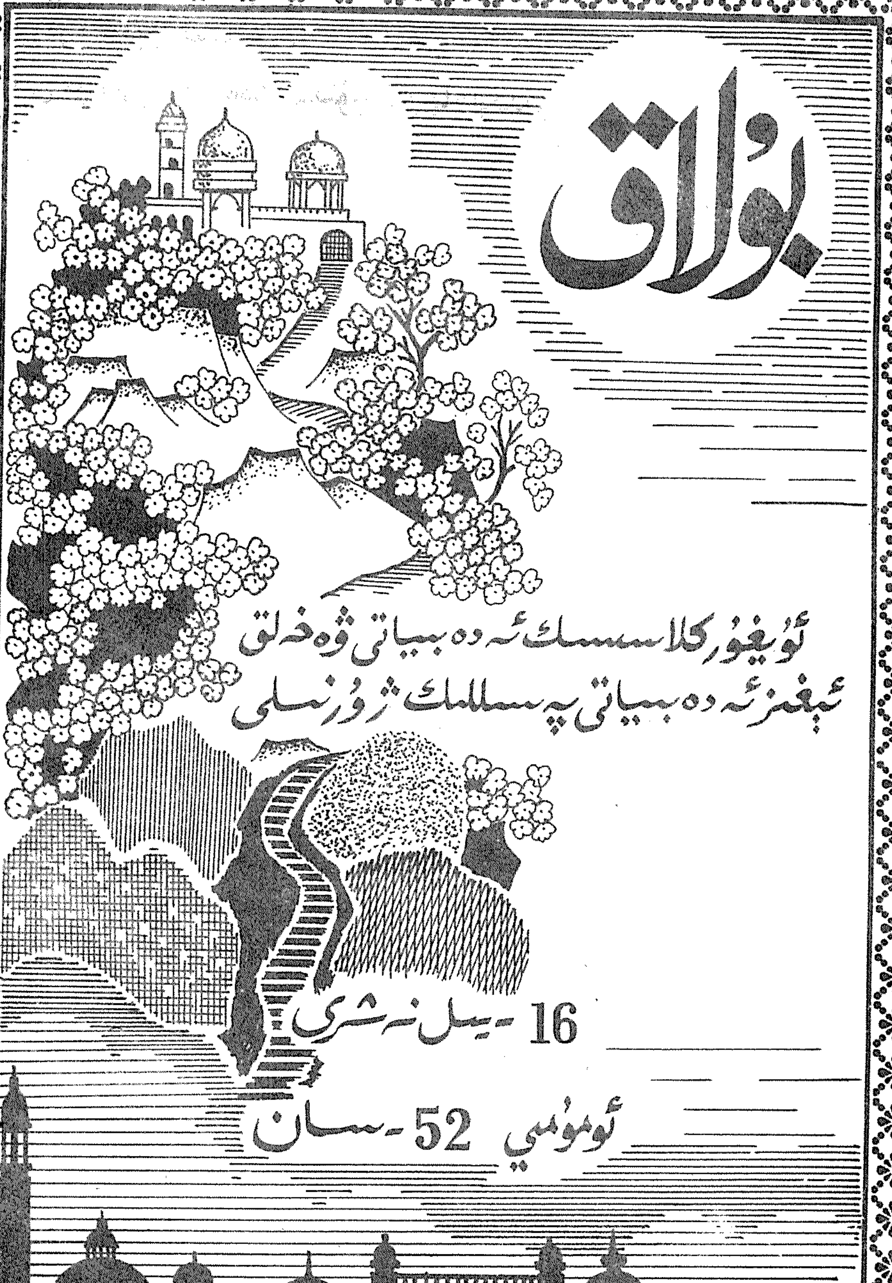

1995

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىغىنى ئادرىسى

باش مۇھەررىر : ئوبۇل ئىسلام
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر : مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

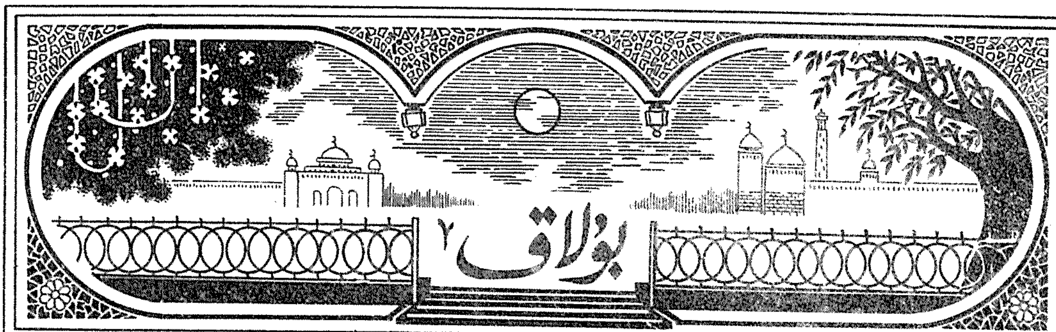

1995 - يىل 3 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

چاھار دەرۋىش ....قاسىم بېگىم (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئابلىمىت ئەھەت
غۇربەتنى شېئىرلىرىدىن ....(49)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : قادىر ئەكبەر
غەزەللەر ....مولla مۇھەممەد نىياز بىننى ئەبدۇلغەپور (56)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئەخمەت ھېمىت
خەيرۇل كەلام ....ئەبدۇلغەپپار (62)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئابدۇكېرىم ئىبراھىم

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

رۇبائىيلار ....جەلالىددىن رۇمى (64)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : جاببار ئەمەت

مەشھۇر كلاسسىكلار

غۇربەتنى تۇغرىسىدا ....قادىر ئەكبەر (69)

ئەدەبىي مۇھاكىمە

ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئۇل تاشلىرى ــ قەدىمكى شېئىرلار ....قۇربان بارات (71)

تىلشۇناسلىقنىڭ ئۇلۇغ ئابىدىسى .... قاسىمجان سادىقوۋ (97)
نەس باسقان « پادىشاھى ئادىل » .... مەمتىلى سايىت (103)

خلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

مىنكۈن باتۇر (قىسسە) .... (117)
توپلاپ رەتلىگۈچى : مويىدىن سايىت
موللا تاپقاق (چۆچەك) .... (170)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : بارات رەجەپ
رىۋايەتلەر .... (176)
توپلاپ رەتلىگۈچى : تۇرسۇن ھۇشۇر
ئەپسانىلەر .... (188)
ئۇيغۇر چىلاشتۇرغۇچى : مىرقەدەم مۇھەممەدياروۋ
بېيىت ـ قوشاقلار .... (205)
توپلاپ رەتلىگۈچى : چىنارخان ئۆمەر

*   *

خەتتات : نىياز كېرىم شەرقىي .
كۆنچىك ۋە نەقىشلەرنى ئىشلىگۈچى : تۇردى قادىر نازىرى .
مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى : ماۋ يۈيلۈك .

مۇقاۋىنىڭ 1 ـ بېتىدە : نەۋائى ۋە جامى . 15 ـ ئەسىر ھىرات مەكتىپى مىنىئاتيورىسىدىن (ئەسلى نۇسخىسى ھازىر ھىندىستاننىڭ يېڭى دېھلى شەھىرىدىكى مىللى موزېيىدا ساقلىنىۋاتىدۇ) .
مۇقاۋىنىڭ 2 ـ بېتىدە : «چاھار دەرۋىش » نىڭ ئىككى خىل قولىيازما نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر .
مۇقاۋىنىڭ 3 ـ بېتىدە : يۇقىرىدا «غۇربەتنى شېئىرلىرى » نىڭ چاپ نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتۇ سەرەتلەر .
تۆۋەندە «موللا تاپقاق » ناملىق چۆچەكنىڭ قول يازما نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەت .
مۇقاۋىنىڭ 4 ـ بېتىدە : قەشقەردىكى ئافاق خوجا قەبرىگاھى .

(تەنبىھاتى دەرۋىشىيە)

قاسىم بېگىم

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابلىمىت ئەھەت**

جىمى ھەمدۇ سانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاغا خاستۇر . پارلاق ئىستىقبال تەقۋادارلارغا مەنسۇپتۇر . دۇرۇد ۋە سالاملار ئاللانىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ بارلىق ئەھلى ئەۋلاد ۋە ساھابىلىرىگە بولسۇن ! ①

ھېسابسىز دۇرۇد ۋە ساناقسىز سالاملار پاكلارنىڭ سەرۋىرى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەۋزىلىگە بولسۇنكى ، ئادەم ۋە ئالەمنىڭ بارلىققا كېلىشى ، ئالەم ئىشلىرىنىڭ ئىنتىزامى ، ئىسلام دىنىنىڭ راۋاجى ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ داۋام ئېتىشى ئۇ ئەڭ ئۇلۇغ ئەخلاق ۋە يۈكسەك مەرتىۋە ئىگىسى بولغان زاتنىڭ تۈپەيلىدىن بولغاندۇر . **بېيت :**

خاجە كەۋنەين سۇلتانى ھەمە ،
ئافتابى جان ، ئىمانى ھەمە .

([ئۇ] ئىككى ئالەمنىڭ خوجىسى ، ھەممىنىڭ پادىشاھى ، جانلارنىڭ قۇياشى ، ھەممىنىڭ ئىمانىدۇر) .

[بۇ دۇرۇد ۋە سالاملار] ئۇنىڭ (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ) ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ، ئەھلى ئەۋلادلىرىغا بولسۇنكى ، [ئۇلار] شەرىئەت ۋە تەرىقەتنىڭ داغدام يوللىرىنى نۇرلاندۇرغۇچى ۋە يورۇتقۇچى قۇياشتۇر .

[بۇ دۇرۇد ۋە سالاملار] يەنە ئۇنىڭ (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ) ئۇلۇغ ساھابىلىرىگە

① بۇ ئىبارىلەر ئەرەبچە يېزىلغان بولۇپ تەرجىمىسى بېرىلدى .

www.uyghurkitap.com

ۋە خەلىپىلىرىگە بولسۇنكى ، [ئۇلار] پاساھەت تىلى بىلەن ھىدايەت ئەسەرلىرىنىڭ نۇرلىرىنى بايان ۋە ئىزھار قىلغۇچىلاردۇر . بېيىت :

بۇلار ھەر بىرى بىزگە ھادى ئېرۇر ،
ھىدايەت قىلۇر دىن ئىمادى ئېرۇر .

بىر كۈنى بۇ پېقىر ۋە ھەقىر قۇسۇر بىلەن سۇھبەتلەنگەن ، ئەھلى تەھقىقلەرنىڭ يولىنى تەلەپ قىلغۇچى راستچىلغا (ئاللا ئۇنىڭ گۇناھىنى كەچۇرسۇن !) ئۇ ئېسىل نەسەبلىك ، مىللەت ۋە دىنىنىڭ ئۇلۇغى ، بېيىت :

شۇكرى لىللاھكى يوق ئەيلەدى ئاسىبى جەھان ،
مىر يونۇسكى ئېرۇر رەۋنەقى ئالەم بۇ زەمان .

پايتەخت يەركەن مەملىكىتىنىڭ ۋالىيسى (ئاللا تائالا ئۇنى ھەمىشە ئەبەدىي دۆلەت ۋە ئۆزۈلمەس نېمەت ئۈستىدە قىلسۇن !) ، دىنىي ئىشلارنىڭ ئىسلاھىدا دىققىتىنى جەم قىلىپ ، كۆڭۈل ئەينىكىنى ئىسيان غۇبارىدىن پاك تۇتقۇچى (ئاللا تائالا دۇنيادا ئۇنىڭ مال ـ مۈلكىنى زىيادە قىلغاي ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى ياخشى قىلغاي !) ــــ بېيىت :

سەفالىقدىن ئىشىڭ سىدقۇ سەفايى ،
ۋەفالىقدىنكى رەسمىڭدۇر ۋەفايى .

(ھەمىشە خىسلەتلىك مەجلىس ــــ شارايەتلەردە كاتتا ئالىملار ، ئۇلۇغ پازىللار تەفسىر ، ھەدىس ۋە تەزكىرە كىتابلىرىدىن مۇبالىغىلەشتۇرۇپ بايان قىلىشقانلىرىدا ، مەجلىس ئەھلىلىرىدىن بەزىلىرى بىۋاستە ئاڭلاپ پەيزىنى سۈرۈپ ، بۇ يېقىملىق ، خۇش پۇراق شامالنىڭ بەرىكىتىدىن بەھرىمەن بولسا ، بەزى تۈركىي تىلدا سۆزلەيدىغان ، ئەرەبچە ئىبارە ۋە پارسچە كەلىمىلەردىن بەھرى ئالالمايدىغان ئەزىزلەر ئۇنىڭ پەيزىدىن ـ يېقىملىق شامالىرىنىڭ بەرىكىتىدىن بۇي ئالالماس ئىدى .)

(ئەلقىسسە ، «چاھار دەرۋىش» قارارى يوق بۇ گۈزەل ئالەمنىڭ بىۋاپالىقى ۋە ئادەملەرنىڭ ۋاپاسىزلىقى بايان قىلىنغان ئەسەر بولۇپ ، ئۇنى ھەزرىتى ئەمىر خۇسرەۋ دېھلەۋى ‹ ئالەم خەلقى بەھر ئېلىپ تەنبىھ ئالغاي › دەپ تۈزۈپ چىققانىكەن) ــــ سائادەت پازىللىرىنىڭ قوغدىغۇچىسى ، ئۇلۇغلارنىڭ قۇۋۋەتلىگۈچىسى ئالىيلىرىنىڭ ھۆكمى بىلەن مۇھەببەت ئەقىدىسى ۋە ئۆزۈن مەزگىللىك ئالاقە سەۋەبىدىن ــــ بۇ خاكسار ئەرزىمەسكە ئەمر بولدىكى :

«مۆتىۋەر ، قىسقا مەجمۇئەلەردىن بولغان بۇ كىتاب تۈركىي تىلدىن لىباس كىيدۈرۈلۈپ ، ئەرەبچە ئىبارىلەرگە مۇبالىغە قىلىنماي ، پارسچە كەلىمىلەرگە ئەگەشمەي ساددا سۆزلەر ۋە كۆڭۈلگە ياققۇچى ئىبارىلەر بىلەن لەۋزىگە كەلتۈرۈلۈپ يېزىلغان بولسۇن . تاكى تۈركىي تىلدا سۆزلەيدىغان خاسۇ ئام بەھرىمەن بولغاي . بۇ كىتابنىڭ ھېكمەت پەنلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ ، ئاخىرى يوق گۈزەل دۇنيانىڭ ھاسلاتلىرىدىن تەنبىھ ئالغاي !»

شۇ سەۋەبتىن بۇ كىتابنى يېزىشقا تۇسالغۇ بولغۇدەك ھېچبىر ھادىسە يۈز بەرمىدى . ئۇ

كاتتا زاتنىڭ ئەمرى بىلەن خاھىشىم تەخىر تاپمىدى . ئول ئەمرىنىڭ تەقەززاسىدىن بۇ ئىخچام تۈركىي تىلغا رەقەم ئۇرۇلدى . **رۇبائى :**

دوستلارغە گۇناھ غەمدىن سۆزلەگەي ، فارسى لەفزى كەلامىدىن نە سۇد ،
چەرخدىن يەتكەن ئەلەمدىن سۆزلەگەي . تۈركىيغە تۈركىي ئەجەمدىن سۆزلەگەي .

تـاكـى خاسۇئام ئۇنىڭدىن تەنبىھ ئالغاي ، دېگەن مەقسەتتە بۇ كىتابقا «تەنبىھاتى دەرۋىشىيە » (دەرۋىـشلـەرنـىڭ تەنبىھلىرى) دەپ ئات قويۇلدى . ھەزرىتى زۇل ـ جەلالنىڭ دەرگاھىدىن كـۈچلـۈك ئۈمـىـدىم باركى ، بۇ كىتابنى ئوقۇغۇچى ، پۈتكۈچى ۋە تەنبىھ ئالغۇچىلار ئەبەدىي سائادەت ۋە ئۈزۈلمەس دۆلەتكە ئېرىشكەي ! (ھەقىقەتەن ئۇ ئاللاھ ئىجابەت ئىگىسىدۇر .)

مـەن ـــ بـۇ ئىلـمسىز ، ئىقتىدارسىز پېقىرنىڭ گەرچە بۇ تۇننى كىيىشكە ؛ ئىشتىياقنى قـوزغـايـدىـغان سۆزمەنلەر ۋە مۇھەببەتلىك تەتقىقاتچىلارنىڭ مۇددىئاسىنىڭ تۈپ ھەقىقىتىگە يـېـتـىـشكە ؛ ئۇ شىرىن كالام ، باھالىق ئۈنچىلەرنى قاندۇرۇپ ھۈسن تەھرىرىنىڭ رىشتىسىغە تـارتـىـشـقـا سالاھىيىتىم يوق بولسىمۇ ، جۈرئەت قىلىپ [بۇ مەجمۇئەنى] تۈركىي تىل بىلەن يـېـزىـپ چـىـقـتـىـم . بـۇ مـەجـمۇئە گوياكى بىر «ئېشەك مونچىقى » (ئەرزىمەس مارجان) غا ئۆزگـەرگـەنكى ، [بۇنىڭ ئۈچۈن پېقىر] ئەسىر پازىللىرىنىڭ تاپا ـ تەنە ۋە كىنايە ئوقلىرىغا نـىـشـانـە (قـارا) بـولـۇشـىـغـا لايـىقدۇرمەن . شۇنداقتىمۇ «كىمكى بىرەر نەرسە يازسا ئۆزىنى كـىـشـىـلـەرگـە نـىـشـانـە (قـارا) قىلىپ بېرىدۇ » دېگەن قورقۇنچىدىن «بۇيرۇلغۇچى كىشى ئۇزرداردۇر » سۆزىنى ئۆزۈمگە پەردە (نىقاب) قىلدىم . **نەزمە :**

خىجالەت مەن بۇ ئىشدىن ، ئەي نىكۇ يار ، زەئىفۇ ناتەۋان ئەفتادە دۇرمەن .
مەلامەت قىلماغىل زىنھارۇ زىنھار . كىشىكىم ئەيىبنى ياپسە كىشىگە ،
كى تەئنە قىلماغىل ئەۋۋارەدۇرمەن ، تاپار ئەجرىن خۇدادىن قىلماشىگە .

(مېنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىم پەقەت ئاللانىڭ ياردىمى بىلەنلا بولىدۇ .)

* *

ئەمـما بەئدۇ ‹ 1 ›ھېكايە سۆزلىگۈچىلەر ۋە قىسسەلەرنى نەقىل قىلغۇچى شېرىن سۆز تۇتىلار ، يېقىملىق سايرىغۇچى بۇلبۇللار ، سۇخەن خامىنىنىڭ باشاق تەرگۈچى سۆزمەنلىرى ، سۇخـەنـدانـلىق ـ ھەيبارلىق ئۆيىنىڭ سەرراپلىرى ، مەنىلەر بازىرىنىڭ جەۋھەرشۇناسلىرى ، ئىشق ـ سۆز دۇرلىرىنىڭ مۇددەرىسلىرى ، **بېيىت :**

كىمكى ئاشىق ھالى ئول بىپاۋۇ سەر ،
تاپمادى ئۆزلۈكىدىن ھەرگىز خەبەر .

ئىـشـتـىـياقنى قوزغىغۇچى سۆز ئۇستىلىرى ۋە مۇھەببەتلىك تەھقىقلىگۈچىلەر شېرىن سۆز ـ بـاھالـىق ئۈنـچىلىرىنى تەھرىرنىڭ ھۈسن رىشتىسىگە تارتتى ۋە بۇ خۇرسەنلىكنى زىيادە قىلـ غۇچى بىساتنى ھوشيار ئىشتىكۈچىلەرنىڭ زوقلانمىقى ئۈچۈن شۇنداق يايدىكى :

www.uyghurkitap.com

قەدىم زاماندا، رۇم مەملىكىتىدە بىر پادىشاھ بار ئىدى. قوستەنتەنىيە 〈2〉 ئۇنىڭ قارارگاھى — پايتەختى ئىدى. بېيىت:

ئەۋجى شەرەف ئۈزرە ئاڭا ماھى تەخت،
ئاتى شۇبۇ ۋەجھ ئىلە ئازادە بەخت 〈 3 〉

كۆپ خەزىنە — ھەددى - ھېسابسىز گۆھەر، ئۈنچە - مەرۋايىت، سانسىز خاس كىشلىرى ۋە لەشكەرلىرى بىلەن سەلتەنەت تەختى ئالاھىدە ۋە ئۆزگىچە ئىدى. رۇبائى:

جەھان ئىچرە شەھى با ئەدلۇ ئىنساف، فەلەك قەدرى ئەتارۇد دەستگاھى،
ئادالەتلىك ئىنائەت قاف تا قاف. كى مىررىخدەك ئاڭا يۈزمىڭ سىپاھى.

بۇ كاتتا شاھلار شاھىنىڭ لۇتپۇ مەرھەمەت داستىخىنىدا جەۋر - ستەم ئادەتلىرى ئادالەت ۋە ئىھسان سىرتمىقى بىلەن باغلانغان؛ رۇم ۋە شام 〈4〉 مەملىكەتلىرى بىلەن مەغرىپ تەرەپتىكى يۈز شەھەر ئۇنىڭ تەخت - تەسەررۇپىدا پەرمانبەردار ئىدى.

ئۇ بۇنداق يۈكسەك مەرتىۋە — سەلتەنەتكە ئىگە بولسىمۇ، ھەر مىنۇت - سائەت بۇيۈك تەڭرىگە بولغان ئىبادىتىدىن غاپىل بولمايتتى. ھەمىشە بۇ ئالىيجانابلىق بىلەن ئىش بېجىرگۈچى — قول ئاستىدىكىلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىلغۇچى پادىشاھ توققۇزى تەل دەرگاھىدا يۈزىنى قارا تۇپراققا سۈرتۈپ «مەندىن كېيىن تاجۇ تەختىمگە ۋارىس بولار» دېگەن ئۈمىدتە تامام ئاجىزلىقى ۋە پۈتكۈل مىسكىنلىكى بىلەن پەرزەنت تىلەپ، تەڭرىگە ئىلتىجا قىلاتتى.

شۇ تەرىقىدە كۈنلەر ئۆتۈپ، شاھىنىڭ يېشى ئەللىككە يەتتى. بىر كۈنى بامدات نامىزىدىن كېيىن [پادىشاھ] يالتىراپ تۇرغان «جاھاننەما ئەينىكى» نى قولىغا ئېلىپ، مۇلاھىزە بىلەن سەۋدايىلاردەك ئۆز جامالىنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە ساقىلىدىكى نەچچە تال ئاقنى كۆردى - دە، بۇ سەرگۈزەشتىن كۆڭلى بۇزۇلۇپ:

«ۋادەرىغا! ئۆمۈر مۇددىتىڭنى زايا قىلىپ، خەزىنىلىرىڭنى ئىسراپچىل بەدخەجلەرگە سەرپ قىلىپ، لەشكىرىڭنى ئۆلۈمگە بېرىپ، بۇ چاغقىچە ئىستىراھەت بىلەن ئارام ئالمىدىڭ. سوغۇق سۇنى بىرەر قېتىممۇ پاراغەت بىلەن ئىچمىدىڭ. ئەي جان، ھالىڭ نېچۈك؟! ئەجەل ئەلچىسى ۋۇجۇدۇڭنىڭ مەيدانىغا ئالدىراپ - تېنەپ قەدەم قويۇپتۇ؛ ئۆلۈم خەۋىرىنى قايغۇلۇق يېزىلغان مەكتۇبى بىلەن ساڭا ئۇقتۇرۇپ تۇرۇپتۇ. بۈگۈن يا ئەتە ئۇ ھۆسنۇ كۈچۈڭنى زەئىپلىك سىپاھىنىڭ ھۇجۇمىدىن توختىتىپ «ھەر قانداق جان ئىگىسى ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىيدۇ ①» ۋە «رەببىڭ تەرەپكە قايت ②» دېگەن نىداسى بىلەن قىچقىرغۇسىدۇر. ئۇ ھالدا مەيلى خالا ياكى خالىما بارماق كېرەك. مەھرۇملۇق تۈپەيلى سادىق ياران، يېقىن دوستلىرىڭ بىلەن ۋىدالىشىسەن. ئەپسۇس! يۈز مىڭ ئەپسۇسكى، جېنىڭغا جان ئۇلىغۇدەك بىر پەرزەنتىڭ بولغاندا ئىدى، بۇ تەخت ۋە تاجىڭغا ۋارىسلىق قىلغان بولار ئىدى. ئۇشبۇ مەملى-

① قۇرئان كەرىم.
② قۇرئان كەرىم.

كـەت ، مال ـ مۈلكۈڭگە ھېچبىر دۈشمەن ئىگىلىك قىلالماس ۋە كۆز تۇتالماس ئىدى » دېگەن-لەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ ، ئۆز ھەسبى ھالىنى بايان ئەيلىدى . **نەزمە :**

ئەفسۇسكى ، ئۆمرۈمە ۋەفا يوق ،
بۇ گەردىشى دەھرىغە بەقا يوق .
دېـدىمكى : قىرىلىقىم قىلۇر ھەست ،
فەرزەندى جەۋان تۇتار ماڭا دەست .
ئوغلان ئىشىنى قولىغە ئالسە ،
نامۇس قىلىپ ئىشىنى قىلسە .
ئۆمرۈم چۇ تەباھ ، ھالى ئەبتەر ،
بۇ كام ئەمەس ماڭا مۇيەسسەر .

[پـادىشاھ] غەم ـ قايغۇنىڭ تولىلىقىدىن ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز خىلۋەت ماكاندىن ئورۇن تـۇتـۇپ ، ئەمـىر ـ ئۈلىمالار سۆھبىتىدىن ئايرىلىپ ، دۆلەت ـ سەلتەنەت تەختىگە يولىمىدى . دەردتىن ئۆرتىنىپ ، ئاھ ۋە نالىلىك سەزگۈلىرى بىلەن چوڭقۇر خىيالغا غەرق بولدى .

بـۇ خـەۋەر ئوردا ئـىچىدە ـ ۋەزىر ۋە دۆلەت كاتتىلىرى ، سەلتەنەت ئىگىلىرى ئارىسىدا غۇلغۇلە پەيدا قىلدى . ئاددىي خەلقمۇ بۇ ھەقتە ئاجايىپ مۇلاھىزىلەر قىلىشاتتى .

پـادىشاھنىڭ روشەن راي ئاتلىق ئۈلپەتداش ، پىكىرداش كاتتا بىر ۋەزىرى بار ئىدى . پـادىشاھ سىردىشى ۋە دۆلەتنىڭ ئاساسلىق ئەربابلىرىدىن بولغان ۋەزىرنى يېقىنلىق ۋە خالىس دوستلۇق يۈزىسىدىن «ئاتام » دەپ خىتاب قىلاتتى .

دوسـتلار مـەسـلىھىتىنى توغرا تاپقان ۋەزىرى پادىشاھنىڭ كۆڭلىنى پەرىشان قىلغان غـەم ـ قـايـغـۇ سـەۋەبـىـنى بىلىش مەقسىتىدە ، پادىشاھنىڭ خىزمىتىگە ـــ [شاھ ئوردىسىغا] كەلدى .

ۋاقـتـىـكـى ، ياساۋۇل ـ قاراۋۇللار پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە ھەمسۆھبەت بولىدىغان ۋە-زىرنى دەرھال شاھ ھۇزۇرىغا باشلىدى ۋە خاس خادىملار ئارقىلىق شاھقا خەۋەر قىلدى .

پـادىـشـاھـنـىـڭ ئـىـجازىـتـى بـىـلـەن قوبۇل شەرىپىگە مۇيەسسەر بولغان روشەن راي پـادىـشـاھـنـىـڭ قـەدەمگاھىنى ئەدەب ۋە قۇللۇق لېۋى بىلەن بۇسە قىلىپ ، ئاندىن بۇ شېئىرنى خۇشناۋا كۈيچى بۇلبۇل كەبى ئوقۇدى . **رۇبائى :**

شەھ دەۋلەتىن بەقا تاپىبان سەد ھەزار يىل ،
ھەر سەد ھەزارنىڭ بىرى يۈزمىڭ ھەزار يىل .
ھەر يىل ھەزاركۈن ، ھەر كۈن ھەزار ئاي ،
ھەر كۈن ھەزار سائەتۇ سائەت ھەزار يىل .

ۋەزىر ماقتاش سۆزلىرىنى ئادا قىلغاندىن كېيىن يەنە بىر بېيىتنى ئوقۇدى . **نەزمە :**

نە ئىشدىن گۈل ئۈزارىڭغە گۈلاب ئەشكىن تۆكەرمىشسەن ،
كى يۈلدۈزلار يۈزۈڭنى ئافتابىغە تۆكەرمىشسەن .
سېنىڭ تەبئىيەتىڭدىن دىيدەلەر خۇن چەشمەلەر بولدى ،
نە بولدى دىيدەدىن ئەشكىن ھۇباب ئاسا تۆكەرمىشسەن .

ـــ ئەي شاھىم ! ئەي ، خالايىقنىڭ پاناھى ! قايغۇ ۋە مالالىقنىڭ سەۋەبى ياخشىلىق ۋە

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

خەيرىيەت بىلەن كۆتۈرۈلگەي . بېيت :

يېمە غەمدىنكى ھەرگىز كەلمەگەي غەم ،
دېمە كەمدۈركى ھەرگىز بولماغاي كەم .

ئەمما خاتىرىلىرىنىڭ غەم ـ قايغۇلۇق بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبى بىزگە مەلۇم ئەمەس .

شاھ ئازادە بەخت كۆز ياشلىرىنى سەلدەك راۋان قىلىپ دېدىكى :

ــ ئەي ئاتا ، ئەلۋەتتە كۆڭلۈم پەرىشان ، دىلىم سۇنۇق . ئۇزۇن زامان بولدى . ئېزىز ئۆمرۈمنى زايا ، خەزىنىلىرىمنى نابۇت قىلىپ تۈمەنلىگەن لەشكەرلىرىمنى چىقىم قىلىش بەدىلىگە بۇ مەملىكەتنى ئىلكىمگە ئالغانىدىم . [كۆڭلۈمنىڭ پەرىشان بولۇشىغا] پەرزەنتىمنىڭ يوقلۇقى سەۋەب بولغاندۇر . مەندىن كېيىن تاجۇ تەختىمگە ئىگە بولغۇدەك [بىرەر پەرزەنتىم بولغان بولسا ئىدى] ، بۇ مەملىكەت ۋە مال ـ مۈلكۈم دۈشمەنلەر قولىغا ئۆتۈپ كەتمەس ؛ تارتقان رەنج ـ مۇشەققەتلىرىم زايا بولماسىدى .

روشەن راي بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، پادىشاھنىڭ زار ـ زار يىغلىغىنىنى كۆرۈپ تەسەللى قۇتىسىنىڭ دۇرلىرىنى چېچىپ ، شاھى ئالەمگە نەسىھەت قىلىپ دېدىكى :

ــ ئۆمۈرلىرىنىڭ رىشتىسى ئۇزۇن [بولغاي] ، دۆلەتلىرى ھەمىشە ئەبەدىي تەرەققىي تاپقاي ! بۇنداق ناتوغرا خىياللارنى سۈرمەك شەيتانىنىڭ ئىشىدۇر . پاكلىق دەرگاھى ۋە شەرەپ تەڭرىگە خاستۇر . جانابلىرىغا بولسا [شۈكرى قىلماسلىق] كۇپرانى نېمەت ھېسابلىنىدۇ .

نەزمە :

شۈكرى نىئمەت نىئمەتىڭ ئەفزۇن قىلۇر ،
كۇفرى نىئمەت ئىلكىدىن بىرۇن قىلۇر .

ــ ئەي بۈيۈك شاھىم ، كۇپۇرلۇق ، نا شۈكرىلىك ئاقىللار نەزىرىدە يامان ئىشتۇر .

مىسرا :

قىلماغىل بۇ ئىش ، بۇ ئىشنى قىلماغىل ، ...

بۇ ھەقتە تەرىپ بېرىش توغرا كەلسە ، ئۆزلىرى بىزگە ئۇستاز . دەرۋەقە ، بۇ دۇنياغا ئەبەدىيلىك ، ھاياتقا ۋاپا بولمىغاندىكىن پادىشاھقا ۋارىسلىق قىلغۇدەك تەخت ۋە مۆھۈر ئىگىسى بولمىسا بولمايدۇ . ئەمما ئىككى كۈنلۈك پانى ئۆمۈر ئۈچۈن غەم يېمىسىلە . ھاياتنى ئاخىر غىچە ئەيش ـ ئىشرەت ۋە پاراغەتتە ئۆتكۈزۈش كېرەك . ئەگەر پەرزەنت يۈزى كۆرۈش ئارزۇلىرى بولسا ، كېچە ـ كۈندۈز كۆزلىرىدىن ياش قۇرۇتماي ، جانابى ئاللا (نامى ئەزىز بولسۇن !) بارگاھىغا مۇناجات قىلىپ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى تىلىسىلە . كەمبەغەللەر ۋە پۇقرالاردىن خەيرلىك دۇئاسى تەلەپ قىلسىلا . دەرۋىش ۋە مىسكىنلەرگە سەدىقە بەرسىلە . قۇللارنى ئازاد قىلسىلا . تاكى ھەر ئىككى جاھان ۋە ئالەمنىڭ پادىشاھى (ئاللا) بۇلارنىڭ دۇئاسى بىلەن ئۆزلىرىگە رەھىم قىلىپ چىراغلىرىنى روشەن قىلسا ئەجەب ئەمەس . **بېيت :**

سۇبھىدەم سەرۋى سېھىغە بۇلبۇلى شەيدا دېدى ،

بادەدىن ساغەر جۇدا قىلسام چەمەن بىر گۈل ئىدى .
ئىشرەت ئىمرۇز ، بەس سەن ئەرتە قويماغايسەن ، ساقىيا ﴿ 5 ﴾
بادە تۇت مۇستەقبەلىدىن ھېچكىمە ھەم بىلمەدى .

بۇ قەدەر كۆڭۈلگە ياققۇچى نەسھەتلەر ۋە كۆڭۈل ئەينىكىنى پارقىراتقۇچى ۋەزلەر بىلەن پادىشاھنىڭ دىلى يورۇپ ، قەلب خاتىرىلىرىدىكى غەشلىك كۆتۈرۈلۈپ ، شۇئان كۆڭلى تەسكىن تاپتى . مۇلايىملىق بىلەن سۆز تاشلاپ ئەمىر ۋە ۋەزىرلەرنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى . روشەن راي يەر ئۆپۈپ ، ئېھتىرام بىلەن ئېيتتىكى :

— ئۇلار دۆلەتلىرىنىڭ روناق تېپىشى ئۈچۈن ھەمىشە دۇئا بىلەن مەشغۇلدۇر . لېكىن دىلى سۇنۇق بۇ خەستىلەر ھەزرەتلىرىنىڭ مۇبارەك قەدىمىگە باش قويۇشتىن مەھرۇم قالدى .

پادىشاھ پەرمان قىلدى :

— خۇدا خالىسا ، ئەتە ياخشى سائەتتە بارگاھتا مەشرەپ تۈزۈپ دوستلار بىلەن سۆھبەت قۇرىمىز .

روشەن راي مەمنۇنلۇق بىلەن پادىشاھقا دۇئا قىلدى . **مىسرا :**

تا جەھان باقى ، جەھاندا تاپماغىل شاھا زەۋال .

ئاندىن شاھتىن ئىجازەت ئېلىپ تاشقىرى چىقتى ۋە ئەمىر - خادىملارغا ئۆز تۇرالىرىغا قايتىشقا پەرمان قىلدى .

پادىشاھ ئۆتكەن ئىشلارغا تۆۋە قىلىپ ، جانابى ئاللادىن مەغپىرەت تىلەپ ئىستىغفار ئېيتتى . كۆڭلىدىكى غەشلىكنى يوق قىلىش ئۈچۈن ئالىم - ئۆلىمالار بىلەن سۆھبەت قۇرۇپ ، تەفسىر كىتابلارنى كۆرۈشكە مەشغۇل بولۇپ ، ھەر ۋاقىت مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزۈپ دىلىنى روشەنلەشتۈرۈپ تۇردى .

ئۇ بىر كىتابقا پۈتۈلگەن مۇنۇ قۇرلارنى كۆردى :

«ئەگەر كىشى بىرەر غەم - قايغۇغا مۇبتىلا بولۇپ ، ئۇ ئاسانلىقچە ھەل بولمىسا ، ئۇ ھالدا قەبرىستانلىغا بېرىپ ئەرۋاھلارنىڭ گۇناھىنى تىلەپ پاتىھە ئوقۇپ ، ھەزرىتى مۇھەممەد مۇستەفا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ روھى پاكلىرىغا كۆپلەپ دۇرۇد ۋە سالام ھەدىيە قىلغاي ؛ ئاندىن كېيىن كۆزلىرىدىن ياشلىرىنى راۋان قىلسا قەلبى يورۇپ ئىشى ھەل بولۇپ ، كۆڭلى ۋە خاتىرىسى تەسكىن تاپقاي ؛ ئەگەر كىشىنىڭ دىلىغا خۇشاللىق يۈزلەنسە تەڭرىنىڭ قەبرىستاندىكى مۆجىزىلىك نىشانلىرىغا ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن نەزەر سالغاي ؛ غاپىل دىلىنى خەۋەردار قىلىپ ئۆز - ئۆزىگە تەنبىھ بەرگەيكى : بۇ يەردىكى ئورۇن تۇتۇپ تۇپراق ئاستىدا ياتقانلار ئىلگىرى پانى دۇنيادا خەزىنىلىرىنى ئالتۇن - كۈمۈش ، گۆھەرلەر بىلەن تولدۇرۇپ ، روزگارىنى ئەيش - ئىشرەتتە خۇشۋاخ ئۆتكۈزگەن ئۇلۇغ شانۇ شەۋكەت ئىگىلىرى ئىدى . ئەجەل ساقىيسى توساتتىن ئۇلارغا ئۆلۈم شەربىتىنى ئىچۈرۈپ دوست - يارانلىرىدىن ، بالا - چاقا ، غەمخور - ئۆلپەتلىرىدىن جۇدا قىلىپ تار ، قاراڭغۇ گۆرلەردە ياتقۇزۇپ ، بىچارە ئەي-

www.uyghurkitap.com

لەپ ، ھەس ـ ھەۋەسىنى ئۆچۈرۈپ ، مال ـ دۇنيا ، ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرىدىن ئايرىپ ، ئەزىز ئۆمرىنى فىراق ئوتىدا داغلاپ ، تۇپراق ئاستىدا يىلان ، چايان ۋە چۈمۈلىلەرگە يەم قىلـ
دى ! ... » بېيىت :

مەن يىغلادىمكى بىزگە شەھى بەرسە روزگار ،

بۇ ئۆمرى بىۋاپاغە ئەمەس ئېئتىبارى كار .

بۇ پارچىدىن شۇنى بىلىۋېلىشقا بولىدۇكى : ئازغىنە شادلىق كۆپلىگەن پىتنە ـ پاساتلارنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن . بۇزرۇكلار ئېيتىدۇكى ، بېيىت :

كەكلىك چۇ قىلۇر قەھقەھە يۈز زەخم يېمەسمۇ ،

كىم خەندە قىلۇر ئارقەسىدىن گىريە ئەمەسمۇ .

بۇنىڭغا ئاساسەن ، پادىشاھ ئازادە بەختىنىڭ كۆڭلىگە شۇنداق بىر خىيال كەچتىكى : «قەبرىلەرنى كېچىسى بېرىپ زىيارەت قىلاي . كۈندۈزى بارسام قەبرىستان لەشكەر-لەرنىڭ ئايىغىدا پايىمال بولىدۇ . شاھلىق يۈلتۇزۇم تەگرىنىڭ مۆجىزىلىك نىشانلىرىدىن ۋە تىرىكلىك ـ ئۆلمەكلىكتىن ئىبرەت ئالغىلى قويمايدۇ . »

قاراڭغۇ چۈشكەندە پادىشاھ كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ ، كۈمۈش ـ ئالتۇندىن بىر ئوچۇم ئېلىپ ، تەنھا قەدىمىنى دۆلەت سارىيىدىن تاشقىرى قويۇپ شەھەردىن چىقتى .

ۋاقتىكى ، مازار قېشىغا يېتىپ كەلدى . [پادىشاھ] ئول مازار ئەھلىلىرىنىڭ روھلىرىغا ئاتاپ پۈتكۈل ھېسسىياتى بىلەن پاتىھە ئوقۇماقتا ، مەشغۇل بولۇۋېتىپ گۈمبەزدە پىلىلداپ يې-نىپ تۇرغان چىراغ يورۇقىنى كۆرۈپ قالدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە ئېيتتىكى :

«بۇ ماكاندا بىرەر غېرىپ ـ ۋەتىنىدىن ئايرىلغان ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقانسىز بىچارە ۋە ياكى كىشىلەردىن كۆڭلى قېلىپ تەگرىنىڭ مەرھەمىتىگە كۆڭۈل باغلىغان ، تۇتقۇنلۇقتىن قۇتۇلۇپ ئالالاغا سېغىنغان دەرۋىشلەر بولۇشى مۇمكىن . »

ۋاقتىكى ، پادىشاھ گۈمبەزگە يېقىنلاپ كېلىپ قارىغۇدەك بولسا : كىيىملىرى جۇل ـ جۇل ، ئۆزلۈكىنى يوقاتقان تۆت دەرۋىش گۈمبەزنىڭ تۆت بۇلۇڭىدا باشلىرىنى تەپەككۇر-نەسىگە ساڭگىلىتىپ ، قوللىرىنى تىزلىرىغا قويۇپ ، خامۇشلۇق دېڭىزىغا غەرق بولغان ، ھەيرانلىق ئالەمىگە يېتىشكەن ھالدا ئولتۇراتتى . چىراغ تاش ئۈستىگە قويۇلغان بولۇپ ، ئۇلارنىڭ غېرىبانە تۇرقىدىن يار ـ دىيارىدىن ئايرىلغان بىنەۋالىق دەردىكە پاتقان بەختسىزلىك دەردىدە ـ ھەيرانلىق ، كۆلپەت ۋە غەشلىك تۈپرىقىدا سۇلغان ، جاھان كۆرگەن قارىلار مەسىلىلىك ھەممە ئىشلاردىن خەۋەردار كىشىلەر ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى . پادىشاھ ئويلى-دىكى :

«ئۇلار دانىشمەنلەر بولۇشى مۇمكىن . بېيىت :

رەۋزەئى فىردەۋس ئەئلا خىلۋەتى دەرۋىش بىل ،

مۇھتەشەملىق مايەسى ھەم خىزمەتى دەرۋىش بىل .

بۇلارنىڭ خىزمىتىگە باراي . ئۇلارنىڭ مەرھەمەتلىك نەفسىنىڭ ھىممىتىدىن بەند قىلىنغان ئىشىكلەر ئېچىلسا ئەجەب ئەمەس . »

پادىشاھ ئۇلارنىڭ يېنىغا كىرىشكە تەمشەلدىيۇ، شۇئان ئەقلىگە يەنە بىر پىكىر كەلدىكى:

«ئەي نادان، سەن ئۇلارنى تەكشۈرمىگەن، تونۇمايدىغان تۇرساڭ. ئۇلارنىڭ توغرا يول كۆرسىتىدىغانلىقى، ھىممەت قەدىمىنىڭ نەدىن ـ نەگىچە ئىكەنلىكى سەن ئۈچۈن سىر تۇرسا، سەل تەخىر قىل! چۈنكى بەزى بۆرىلەر قوي سۈرىتىدە بولىۋالسا، بەزى دىۋىلەر ئىنسان كىيىمىنى كىيگەن بولىدۇ.»

قازارا، دەرۋىشلەرنىڭ بىرى قاتتىق چۈش كۆرۈپ ‹ خۇداغا شۈكرى › ئېيتتى. بۇ سادادىن بىرى ئويغىنىپ ‹ ئاللا ساڭا رەھمەت قىلسۇن! › دەپ خەيرىبانلىق قىلدى. يەنە بىرى قوپۇپ چىراغنى ئوچشاپ يورۇق قىلىپ ئۆز جايىدا ئولتۇردى. پادىشاھ ئازادە بەخت ئۆز ـ ئۆزىگە:

«بۇلارنىڭ قەلبىدىكى سىرلىرى ئەمدى ئاشكارا بولىدىغان بولدى» دېگىنىچە بۇلارنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ، ھەرىكەتلىرىگە دىققەت قىلىپ كۆزىتىپ، گۈمبەز يېنىدىكى قەبرىنىڭ بىر تەرىپىگە يۆلىنىپ ئولتۇردى. بۇ چاغدا دەرۋىشلەرنىڭ بىرى ھەمراھلىرىغا سۆز تاشلاپ دېدىكى:

— ئەي بۇرادەرلەر، كاژ پەلەك بىز تۆتىمىزنى يۇرت ـ ماكانلىرىمىزدىن ئايرىپ ھېسابسىز جەۋر ـ جاپالار ئىچىدە ـ باياۋانلاردا مەجنۇن كەبى سەرگەردان قىلدى. بۇ چاغقىچە ئارام ئالغۇدەك پۇرسەتمۇ بەرمىگەنىدى. مانا ئەمدى بۇ كېچە تەقدىر بىزنى بۇ يەردە بىر ـ بىرىمىزگە ئۇچراشتۇردى. بىز بىچارىلەر بېشىمىزغا پەلەك گەردىشىدىن يەنە قانداق تۇپراقلارنىڭ يېغىشىنى، قانداق ھىيلە ـ مىكىر ۋە پىتنە ـ بالالارنىڭ چېچىلىشىنى بىلمەيمىز. شۇنداق ئىكەن، نېمە سەۋەبىدىن ئۆزىمىزنى غەم ۋە غەپلەت دامىغا سالىمىز!؟ ئەڭ ياخشىسى ھەممىمىز بېشىمىزدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىمىزنى بايان قىلىپ، بۇ كېچىنى ئۆزئارا مۇڭدىشىپ ئۇخلىماي ئۆتكۈزەيلى. [كىم بىلىدۇ] ئەتىگىچە زامان قانداق بولىدۇ؟!

بۇ مەسلىھەتنى قىلغانلارمۇ ماقۇل كۆردى. **بېيت:**

سەلاھ ئولدۇركى كۆرگەيسەن سەلاھى.

ئۇنداق بولسا ئاۋۋال سەن باشلا، — دېيىشتى دەرۋىشلەر، — شەرتىمىز شۇكى، سۆزۈڭ راست بولسۇن!

بىرىنچى دەرۋىش كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ رەنج ـ مۇشەققەتلىك ھالى ئۈچۈن باھار بۇلۇتىدەك زار ـ زار يىغلاپ «تۇتىنىڭ نۇتقى» نى بۇ قەدەر بايانىغا يەتكۈزدى:

بىرىنچى ‹ 6 › دەرۋىشنىڭ سەرگۈزەشتىسىنىڭ بايانى

نەزمە

ئەزىزلەر، دوستلار، ئەي مېھرىبانلار، ساچى سۇنبۇل ئۈچۈن باشىمدا سەۋدا.
مۇھەببەتلىك ھەمىشە جان فىشانلار. نېگە ۋەھشى ئۈچۈن جان بولدى شەيدا.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رۇخى گۈلگۈنە ئول غەمزە ئوقىدىن ، فىراقىدىن دىمەسمەن ھالى بۇدۇر ،
يىقىلدىم قانغە ھەم كەتتىم ئۆزۈمدىن . كۆڭۈل دەردۇ ئەلەمدىن لەختە خۇندۇر .

ئەي دەرۋىشلەر ، ھازىر يوقلۇق جەندىسى كىيىپ ، سىزلەرنىڭ خىزمىتىڭلاردا بولۇپ زۇۋانىدە رازلىق قىلىۋاتقان بۇ كەمىنە ــ پېقىر يەمەن ‹ 7 › شەھىرىدىن بولىمەن . ئاتام بار ئىدى . ئىسمى خاجە ئەھمەد بولۇپ ، ئەتىۋارلىق سودىگەر ئىدى . كۆپ دۇنياسى بار ئىدى . سودىگەرلەر دەسمايىسىنى ئاتامدىن ئېلىپ تىجارەت قىلاتتى . ئۇنىڭ ئىككى پەرزەنتى بار ئىدى . بىرى سىزلەرنىڭ قۇلۇڭلار ــ پېقىردۇرمەن . يەنە بىرى قىز ئىدى . ئۇنى ئاتام ھاياتلىقىدا كاتتىلارنىڭ رەسمى بويىچە ھەشەمەتلىك توي قىلىپ ئەرگە بەرگەنىدى . كېيىن ، ئون يېشىمدا ئاتام بۇزرۇكۋارغا ئەجەل چاپلىشىپ ، بىر ھەپتە ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ ، ھەققە بويسۇنۇپ جان بەھەق تەسلىم قىلدى . ئۇرۇق ـ تۇغقان ، ھەمسايە ھەم ھۆپىگەرلەر جەم بولۇپ ئاتامنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى ياخشى تەرىقە بىلەن بىجا كەلتۈرۈپ ، تا بىر ھەپتىگىچە ھازا تۇتۇپ تەزىيىگە ئولتۇردۇق . ئاندىن كېيىن يار ـ بۇرادەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز مەنزىللىرىگە قايتتى .

ئاتامنىڭ ئۆلۈمى ماڭا قاتتىق تەسىر قىلغاچقا ، ئۆيۈمنىڭ بۇلۇڭىدا تەنھا ـ غېرىبانە ئولتۇرۇپ دوست ۋە مەيلى يات بولسۇن ئىشىكىمنى ياپماي ، ئۈچ كۈننى يىغا ـ زار بىلەن ئۆتكۈزدۈم . بېيىت :

بىز قايىسى خەيالدا ، فەلەك قايىسى خەيال ،
بىز خام خايالدا ، فەلەك پۇختە خەيال .

ئەلقىسسە ، ھەر كۈنى بىر لوقما تائامنى نېمەت بىلىپ ، ھەر يىلى كونا بىر لىباسى بىلەن پەخىرلىنىپ يۈرۈيدىغان پۇشتى ـ پاناسىز زىندىلەر ، بەڭباش ، ئادەم سۈرەتلىك شەيتانلار ھەر دىياردا بار ئىدى . شۇنداقلاردىن نەچچىسى تۆتىنچى كۈنى « خاجە قازا قىپتۇ . خاجەزادە تېخىچە ھازىردار ئىكەن » دەپ ئاڭلاپ ئۆيۈمگە كەلدى . رۇخسەت سوراپ تەزىيىگە كىردى . ئولتۇرۇپ مەن بىلەن بىرگە يىغا ـ زار قىلىشتى . تەزىيە رەسمىيىتى ئادا بولغاندىن كېيىن تەسەللىي نەسىھەتكە ئېغىز ئېچىپ دېدىكى :

ھەر كىشى كەلسە جەھانغە ئاقىبەت كەتمەك كېرەك .

«بۇ ئەبەدى بىۋاپا ئالەمدۇر . بۇ ئالەمدە نالە قىلىش ـ يىغلاش پايدىسىزدۇر . ئاتا ـ ئانىنىڭ ئۆلمىكى ئىنسانلارنىڭ ئەجدادى ـ ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىس ـ سەلەۋاتۇ ۋەسسەللەم (ئاللانىڭ رەھمىتى ۋە سالاملىرى ئۇنىڭغا بولسۇن) نىڭ زامانىدىن تا بۇ دەمگىچە مىراس قالغاندۇر . ئەبەدىي تىرىك ھەقتائالانى بىلگىنكى ، پەقەت تەڭرىملا بارلىق نەرسىلەرنى ياراتقۇچى ۋە رىزىق بەرگۈچىدۇر . ئۇنىڭ ئاۋۋىلى ياكى ئاخىرى يوقتۇر . تەڭرىمدىن باشقىلىرى پانىدۇر . ئىلاھىم ، سالامەت بولغىن ! ئۆتكەن ئەرۋاھلارنى دۇئا ـ پاتىھە بىلەن ياد ئەتمەك ، ئۆلەرنىڭ نىجاد تاپمىقى ئۈچۈن سەدىقە ۋە ھەدىيە بەرمەك كېرەك . »

ئۇلار شۇ قاتارلىق سۆزلەرنى بايان ئەيلەپ كۆڭلۈمگە تەسەللىي بەردى.

ئەي دەرۋىشلەر، گەپىنىڭ قىسقىسى، مەن بۇلارنى جان ـ دوست بىلىپ، ئەس ـ ھوشۇمنى يوقىتىپ بار ـ يوقۇمنى ئۇلارنىڭ غەرەز ئارىلاشقان ساختا سۆزلىرىگە بېرىۋەتتىم. تا ئۇلارنىڭ ئەپسۇن ۋە ئەپسانىلىرىگە ئالدىنىپ، مايىللىقىم ئېشىپ، بىكار، بىھۇدە ئىشلارغا بېرىلىپ غەپلەت ئۇيقۇسىغا غەرق بولدۇم. ھەمىشە گۈل يۈزلۈك نازىنىنلار، ئاي يۈزلۈك جانانلار بىلەن سەير ـ تاماشاغا بېرىلدىم. سازەندە ـ چالغۇچىلارنىڭ يالقۇنلۇق ئاۋازى ۋە نەغمە ـ ناۋالىرىغا ھەۋەس قىلىپ، بوستانلار ئارا مەست ـ ئەلەست يۈردۈم. تا ئۈچ يىلغىچە ئەھۋالىم ئۇشبۇ تەرىزدە ئۆتتى. ئۆمرۈمنى زايە، مال ـ مۈلكۈمنى نابۇد قىلدىم. ئاتامدىن قالغان قىرىق مىڭ تۈمەنلىك مال ـ دۇنيالىرىمنى «يار ـ دوست» ۋە خۇشامەتگۈيلارغا سەرپ قىلىپ تۈگەتتىم. ھەتتا غۇلام ۋە چاكارلارمۇ خالىغان نەرسىلىرىگە ئېرىشكەندى. تاكى ئىشىم ئاخىرىغا يەتتى. ئۇچامدىكى كونا جەندە ـ توندىن باشقا ھېچنەرسەم قالمىدى. كۈچ ـ قۇۋۋىتىمدىنمۇ ئايرىلدىم. بېيىت:

ئەبلەھ ئول رەۋشەن كۈنى كافۇرى شەمئىن يارۇتۇر.

كەچ، قاراڭغۇدا ئاڭا قالماس چىراغى ئىچرە ياغ.

ئاقىۋەت ئاچ ۋە تەشنالىق دەردىدە لەۋلىرىم قۇرۇپ، خارابە بىر مەسچىتتە ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ئولتۇردۇم. مەسچىتتىن تاشقىرى چىقىشقا يۈزۈم چىدىمىدى. تۆتىنچى كۈنى تاقىتىم تاق بولدى. چۈنكى ئاچلىق لەشكەرلىرى قانائەت مەملىكىتىنى تاراج ئەيلەپ، سەبر ـ تاقەت قاراۋۇللىرىنى زەخملەندۈرگەنىدى. مەسچىتتىن تاشقىرى چىقىپ ئۆز ـ ئۆزەمگە دېدىمكى: «قەيەرگە باراي ۋە كىملەرگە ئىلتىجا قىلاي؟!» توساتتىن ھەمشىرەم ئېسىمگە كەلدى.

ئەي دەرۋىشلەر، مەندىن قانائەتسىزراق كىشى بولمىسا كېرەك. چۈنكى ئۆتكەن كۈنلەردە ھەمشىرەم مېنى تەكلىپ قىلىپ:

«ئىنىمغا جېنىم پىدا بولسۇن. ئاتا ـ ئانامنىڭ يادىكارى ـــ سەندىن ئۆزگە تۇغقىنىم يوق. غەمكىن كۆڭلۈمگە ئارام بەرگۈچىمۇ سەن. ئاڭلىسام كېچە ـ كۈندۈز مەشۇقلار بىلەن بىرگە ئۆتۈۋېتىپسەن. تەنھا ئەمەسكەنسەن. ئەسلىدە ئاياغ ئىزلىرىڭنى ئۇپۇپ خىزمىتىڭگە بارسام بولاتتى. بولسا جاپا چەكسەڭمۇ ئىلتىپات قىلىپ بۇ ئاجىز، غەمكىن ھەمشىرەڭنىڭ كۆزلىرىنى جامالىڭنىڭ نۇرى بىلەن روشەنلەشتۈرگىن» دەپ كىشى ئەۋەتكەنىدى. ئەمما مەن بۇزۇلغان خىيالىمدا بۇ دۈشمەن غەزەلخان مېنى چاقىرىتىپتۇمىش دېگەننى ئويلاپ، كەلگەن كىشىلەرنى «بارمايمەن» دېگەن جاۋاب بىلەن ياندۇرۇۋەتكەنىدىم.

ئەي دەرۋىشلەر، بۇ ئەھۋالدا مەن ھەمشىرەم تەرەپكە يۈزلەندىم. ئۇنىڭ ئۆيىگە يېتىپ بېرىپ دەۋازىسىنى قاقتىم. ھەمشىرەم خەۋەر تېپىپ سەراسىمە بولۇپ ئالدىمغا چىقتى. ھالىمنى كۆرۈپ نەرە تارتىپ، ياقىسىنى يىرتىپ، يۈزىنى مورلاپ، چېچىنى يۇلۇپ، كۆكسىنى مۇشتلاپ مېنى باغرىغا باستى. يۈزۈمگە سۆيۈپ پەردە ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ تائام يېگۈزۈپ، ھەشەمەتلىك كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ مېھرىبانلىق كۆرسەتتى. نەچچە كېچە ـ كۈندۈزنى شۇ تەرىقىدە ئۆتكەزدىم. بىر كۈنى دانا ھەمشىرەم دېدىكى:

— ئەي ئۇكام، بىلەمسەنكى، ئەر كىشىنىڭ ئۆيدە ئولتۇرمىقى تولىمۇ مۈشكۈلدۇر. ئەگەر مۇنداق بولمىغاندا ئىدى، ئايىغىڭدا جىنىمنى پىدا قىلاتتىم. بۇنىمۇ بىلەمسەنكى، مۇندىن كېيىن شەھەردە تۇرۇش سەن ئۈچۈن تەسكە توختايدۇ. ئەلۋەتتە، ساڭا بىر قېتىم سەپەر قىلىش زۆرۈردۇر. بىرنەچچە زامان مۇساپىرلىقتا — باشقا شەھەرلەردە يۈرگەيسەن، تۇرمۇشنىڭ ئىسسىق — سوغۇق، قاتتىق — يۇمشاقلىرىنى تېتىپ كۆرگەيسەن. شۇنداق قىلساڭ سودىگەرلەرنىڭ سەپەردىكى ئەتىۋارلىقلىرىدىن بولىسەن. سەپەر قىلساڭ كىشىلەر سېنى ئىززەتلەيدۇ. ھەقىقىي ئەركەك ھېسابلايدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر سېنى 《تىرىكچىلىك يولىنى بىلمەيدۇ》 دەپ قارايدۇ.

مەن سۈكۈت قىلدىم. ھەمشىرەم ئورنىدىن تۇرۇپ بىر خالتا ئالتۇن (يەنى بەش مىڭ تىللار ئىكەن) ئېلىپ چىقىپ ئالدىمغا قويۇپ ئېيتتىكى:

— ئەي ئۇكام، بۇنىڭدىن كۆپرەك بەرسەممۇ بېرەتتىم. ئەمما ئەندىشە قىلمەن. ئەگەر ياخشى ساقلىساڭ ئۇشبۇ دەسمايىمۇ يېتەرلىكتۇر. ناۋادا مەنپەئەت ئېلىشىڭ يولىنى ئىزدىمىسەڭ يۈزمىڭ تىللا ھەم ئازلىق قىلىدۇ. ئەي ئۇكام، شۇبۇ كۈنلەردە سودىگەرلەردىن بىر جامائە شام ۋىلايىتىنىڭ سەپىرىگە تەرەددۇد قىلىشىۋاتىدۇ. سەن ھەم شۇبۇ پۇللارغا مال ئېلىپ ئېتىبارلىق سودىگەردىن بىرىگە ھاۋالە قىلىپ، شۇلارغا ھەمراھ بولغىن. ئۇلار سېنى شام ۋىلايىتىگە يەتكۈزۈپ قويىدۇ. ئۇ جايدا بىر مەھەل تۇرۇپ كارۋانلار بىلەن تېپىشىپ، بۇ ئالەمنىڭ لەززىتىنى كۆرگەيسەن.

ئەي دەرۋىشلەر، ھەمشىرەمنىڭ سۆزى بىلەن ئەتىسى ئەتىگەندىن باشلاپ مال سېتىۋېلىپ، ئىشەنچلىك كىشىنى تېپىپ ھاۋالە قىلىش ئۈچۈن تا بىر ھەپتىگىچە ھەرىكەت قىلدىم. ئاندىن كارۋانلار ماڭغانغا قەدەر نەچچە كۈن ھەمشىرەمنىڭ ئۆيدە بولدۇم. نا مۇۋاپىق «دوستلار» نىڭ سۆھبىتىدە ئۆتكەن كۈنلىرىمگە پۇشايمان قىلدىم. ھەمشىرەم ئات، يول جىراجىتى ۋە كىيىملەرنى بېرىپ كۆپ ئىلتىپات كۆرسەتتى. بىر — بىرىمىز بىلەن ۋىدالىشىپ شامغا قاراپ راۋان بولدۇم. يولدا سىزلەرگە بايان قىلغۇدەك بىرەر نەرسە كۆرمىدىم. تا خېلى مەنزىل يۈرگەندىن كېيىن، كۈن ئولتۇرغىلى يېقىنلاشقاندا شام شەھىرىگە تەۋە بىر قونالغۇغا يەتتۇق. سەپەرنىڭ مۇشەققىتىدىن تاقىتىم تاق بولۇپ ئۆز — ئۆزۈمگە:

«بۇ يەردە تۇرسام بولماس، بۇ كېچە ئۆزۈمنى شەھەرگە يەتكۈزۈپ، سەپەر رەنجىدىن خالاس بولغايمەن» دەپ ئاتنى ھايدىماققا نىيەت قىلدىم. يېرىم كېچە بىلەن شام شەھىرىنىڭ قەلئەسىگە يېتىپ بارسام دەرۋازا ئېتىلگەن، كىشىلەرنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئۈزۈلگەنىكەن. ئەمما ئالەم ئاي نۇرىدىن باھار پەسلىنىڭ سەھەرىدەك روشەن، ئاسمان يۇلتۇزلارنىڭ پارقىراق نۇرلىرى بىلەن زىننەتلەنگەنىدى. بېيىت:

يۈزىن يۇدى گۈلابى سۇبھىدىن تۈن،
چۇنان زەر باغلادى تۈن چەشمەدىن كۈن.

شۇبۇ كېچىدە خەندەك ياقىسىغا بېرىپ ئاتتىن چۈشتۈم. شەھەر قورغىنى ناھايىتى ئېگىز ئىكەن. توساتتىن بىراۋنىڭ قورغاننىڭ بىر بۇرجىكىدىن چىقىپ، بىر ساندۇقنى يەرگە تاشلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ساندۇق خەندەك لېۋىگە يەتكەندە ئۇ كىشى قولىدىكى

ئارغامچىنى يەرگە تاشلاپ كېتىپ قالدى. ئۆزۈمگە دېدىمكى:

«بۇ كىشى كاتتىلارنىڭ خەزىنىسىگە قەست قىلغان، ياكى سودىگەرلەرنىڭ ھۇجرىسىغا ئوغۇرلۇققا چۈشكەن. بولۇشى مۇمكىن. يەنە بىرە نەرسىنى ئالغىلى كەتتى بولغاي.»

بىر پەس سەۋر قىلىپ ئولتۇردۇم. ئۇ كىشى كەلمىدى. كۆڭلۈمدە:

«بۇ نېسىۋىنى خۇدايىتائالا ماڭا ئاتا قىلغان بولۇشى مۇمكىن. شۇ سەۋەبتىن ئېتىبارلىق مالدار بولسام ئەجەب ئەمەس» دېگەنلەرنى ئويلىدىم. شۇنداق خام ـ خىياللار ئىلكىدە غاپىللىققا يۈز تۇتۇپ، تەمە دانىلىرىنى دەپ غەم دامىغا ئىلىندىم. **نەزمە:**

تەمەئىلىك بولماغان ئەرلەر ئىشىدۇر،

تەمەئ قىلغان ئەلەمنىڭ خاھىشىدۇر.

ئەمما، ئەي دەرۋىشلەر، قازاغا چارە، تەقدىرگە ئامال بولمايدىكەن. **بېيىت**

قەزا چۈن سەراشىن گەردۇندىن ئالسە،

بولۇر گەر كور ئاقىل گەرچە بولسە.

— ئەي دەرۋىشلەر، ئالتۇن ـ كۈمۈشنىڭ تاماسىدا خەندەكنىڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ، ساندۇق تەرەپكە راۋان بولدۇم. ساندۇقنىڭ يېنىغا كەلدىم ـ دە، ساندۇقنى ئېلىپ «لاھەۋل» ‹8› نى ئوقۇپ مەدەت تىلەپ، خەندەكنىڭ چېتىگە بېرىپ ساندۇقنى ئاچتىم. **بېيىت:**

قان بىلە ئاغۇشتە بولغان سەرۋقەد زىبا نىگار،

تاۋۇسىدۇر نىم بىسمىل جىسمى ئانىڭ يۈز فىگار.

سىيمبەر گۈلگۈن بۇ يالغان ئەرغەۋانى لالەزار،

كۆردۈمۇ كەتتى قولۇمدىن رىشتەئى بۇنيادى كار.

ئەي دەرۋىشلەر، كۆرمىگەن بولسامغۇ كاشكى؟! ساندۇقتىكى نازىنىن بىر سەنەم — يۈزى ئايدەك، سۇمبۇل چاچ، سەرۋى قامەت، جاھاننىڭ جېنى، جاننىڭ جاھانى ئىدى. ئەمما نازۇك بەدىنى جاپا خەنجىرىنىڭ زەخمى بىلەن مەجرۇھ بولۇپ، قۇندۇزدەك قاپقارا ئۆرۈمە چاچلىرى چۇۋۇلۇپ قانغا مىلەنگەن؛ گۈلدەك رۇخسارى باھار چېچەكىدەك سارغايغان؛ تولىمۇ زەئىپلىكتىن جاھان گۈلىستانىنىڭ ھەۋىسىدىن كۆزىنى يۇمغاندى. ئۇشبۇ ھالەتتىن ‹ئۆلۈم شەربىتى ئىچكەن ئوخشايدۇ› دەپ گۇمان قىلدىم.

— ئەي دەرۋىشلەر، بەختى قاچقان مەن تەتۈر پېشانە تەقدىر دۈشمىنىڭ بۇ تۇرقىغا قاراپ، ئۇ زىبا نىگارنىڭ دەردىدە ئۆزۈمنى يوقىتىپ دېدىمكى: **بېيىت:**

دانە ھەم دامىغە مايىل بولدى دىل،

بۇ سەبەبدىن بولدى مۇشكىل كارى دىل.

يۇلتۇزى ئېگىز، گۈزەللىكتە كامالىغا يەتكەن دۆلەت ـ شەرەپ ئىگىسىنىڭ بۇ قاتارلىق ھالىدىن ھەيران بولدۇم:

«قايسى يەردىن ۋە قايسى جەھەتتىن بۇ قىزغا مۇنداق ئۇۋالچىلىق يەتكەندۇر ۋە قايسى باغرى تاش زالىم بۇ قىزغا مۇنداق زۇلۇم قىلىپ، زۇلۇم تىغى بىلەن بۇ ھۆرمەت ئىگىسىنىڭ ئۆمۈر نوتىسىغا شىكەستە بەرگەندۇر؟!»

www.uyghurkitap.com

قىزنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ھەسرەت ۋە ئېچىنىش بىلەن يىغلىدىم. تۇساتتىن ئۇ مەھلىيا قىلغۇچى ھوشىغا كېلىپ مېنىڭ يىغلىغان ئاۋازىمنى ئاڭلاپ مۇڭلۇق نالە قىلىپ دېدىكى:
«ئەي نامۇۋاپىق يار، دىلغا ئازار بەرگۈچى رەھىمسىز زالىم. بۇ بەرگەن ئۇزۇمغا ۋابا قىلغىنىڭمۇ ۋە ياكى مېھىر - مۇھەببەتنى بىجا كەلتۇرگىنىڭمۇ؟ بېيىت:

جەزا بەردىڭ يامانلىق ياخشىلىققە،
كۆرۈپ تۇرغىل پاتارسەن ھەم پاتىققە 〈9〉

نېمە سەۋەبتىن قىلغان ياخشىلىقلىرىمنى ئۇنتۇدۇڭ ۋە ئۆمرۈمنىڭ چىرىغىنى ياشلىقىمنىڭ دەسلىپىدىلا ئۆچۈردۇڭ؟! ئۇلۇغلار ئېيتقانكى، بېيىت:

يامانغا ياخشىلىق قىلغان ياماندۇر،
يامانلىق ياخشىغە قىلغان ھاماندۇر.

ھەر كىشى يامانغا ياخشىلىق قىلسا، رەنج - مۇشەققەت چەككۈسىدۇر.»
ئەي دەرۋىشلەر، مەن بېشى ئايلانغان ۋە ھەيران دىلخەستە ئول دىلرەبانىڭ شېرىن كەلامى بىلەن نالىسىنى ئاڭلىدىم - دە، بىراقلا كۆڭلۈمنى بىرىپ ياش ئۈنچىلىرىنى كىرىپىك ئۇچى ئارقىلىق چاچقۇ قىلىپ دېدىمكى:
— سېنى بۇ ئەھۋالدا كۆرمىگەن بولسام، كۆزلىرىم كور بولغاي؛ يولۇڭدىكى تىكەننى يۇلۇشتىن باش تارتسام، قولۇم كېسىلگەي؛ ئەگەر مۇھەببەتىڭدىن ئۆزگە - غەيرىنىڭ خىيالىدا بولسام، يامان كۆڭلۈم مۇڭىدىن بەتتەررەك شەرمەندە بولغاي!
ۋاقتىكى، ئول ئاي يۈزلۈك نازىنىن غەمكىن ئاۋازىمنى ئاڭلاپ دېدىكى:
سەن كىم بولىسەن؟ نېمە سەۋەبتىن نالە چېكىسەن؟!
مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەردىم. بېيىت:

غەرىبۇ بىكەسۇ بىخانۇمان مەن،
زەئىفۇ مۇبتەلاۋۇ ناتەۋان مەن.

— ئەي نازىنىن، بۇ قۇلۇڭ يەمەن شەھىرىدىن بولىمەن. ئۆزەڭ كىم؟ سەن قايسى چىمەننىڭ سەرۋىسى ۋە قايسى بەزمىخانىنىڭ شامى؟ خۇدايتائالادىن تەپ تارتماي، كىم بۇ زۇلۇم - سىتەمنى ساڭا راۋا كۆردى؟!
ئول نازىنىن ھەسرەتلىك ئاھ تارتىپ دېدىكى، بېيىت:

كۆڭۈل دەردىن بەيان قىلسام ۋەلي دەردىمكى ئاندىندۇر،
بۇ كۆڭلۈم دەردىنىڭ دەردىغەكىم دەرمان ئەمەس دەرمان.

— ئەي مەرد يىگىت، مېنى تۇپراق ئاستىغا كۆمۈۋەتكىن. مېنى كۆرمىگەن بول. ھېچكىمگە، ھېچ يەردە بۇ ماجىرانى ئېيتما. كەمىنە غېرىبىنىڭ سۈرەت - نەقشىنى خاتىرەڭنىڭ سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈۋەتكىن. خۇداۋەندە تائالا ساڭا ياخشىلىق ئەجرىنى بەرگەي!
قىز شۇلارنى دەپ يەنە ھوشىدىن كەتتى. كۆڭلۈم پەرىشان بولۇپ، بۇ ئىشقا ئاجىزلىق قىلىپ نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم. ئەقلىم گاھى قاچىدىغان يولنى ئىزدىسە، گاھى ئىشق يولىدا تەۋرەنمەسلىككە دالالەت قىلاتتى. ئاخىر ئۆز - ئۆزۈمگە دېدىمكى:
— تا بۇ ئىشتا بېشىڭدىن كەچمىگۈچە ئاشىقلارنىڭ قاتارىدا تۇرالمايسەن! بېيىت:

كىم ئۇل سابىت قەدەمدۇر ئاشىقىدۇر ،
ھەۋەسناكى قاچان ئۇل سادىقىدۇر .

ۋاقىتكى ، بۇ ئىشق سۇلتانى كۆڭلۈمنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى . رايىم ئۇنىڭغا قارار تاپتى . «بۇ مەجرۇھ زىبا نىگارنى شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ داۋالىتاي ، ساقىيىپ قالسا كۆڭۈل زارىڭ ئارام ، قەلب جاراھىتىڭ شىپا تاپسۇن » دېگەنلەرنى كۆڭلۈمدىن كەچۈردۈم .

بەس ، شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ھاياتلىقىدىن كۆڭلۈمنى تىندۇردۇم . ۋاقىتكى ، تەقەززالىق ئىچىدە سەھەرمۇ بولدى . شەھەرنىڭ دەرۋازىسى ئېچىلدى . سەھرالىقلار شەھەر تەرەپكە يۈزلەنگەندە مەن ھەم سەھرالىقلارغا قوشۇلۇپ تاڭ قاراڭغۇسىدا يۈز رەنج ـ مۇشەققەت بىلەن ھېلىقى ساندۇقنى ئاتقا ئارتىپ شەھەر ئىچىگە كىردىم . نەگە بېرىپ ، قايسى مەنزىلدە توختاشنى بىلمەيتتىم . تاكى تاڭ سۈزۈلۈپ جاھان يورىدى . كىشىلەر بىلەن بازار ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن كۆڭلۈمدە سىرلار ۋە مەخپىيلىكلەرنى بىلگۈچى تەڭرىمنىڭ دەرگاھىغا مۇناجات قىلدىم . توساتتىن ئۇلۇغ تەرەپتىكى كارۋان سارايىنىڭ ئىشىكى ئېچىلدى . ئېتىمنى ساراي ئىچىگە ئەكىردىم . سارايۋەننى تېپىپ ، قونۇش ئۈچۈن بىر ھوجرىنى ئىجارىگە ئالدىم . ساندۇقنى ھۇجرىغا ئەكىرىپ قويۇپ «ئاتىنىڭ يەم ـ خەشكىدىن خەۋەر ئال » دەپ ئاتنى بەش تىللا پۇل بىلەن سارايۋەنگە بەردىم . ئاندىن كېيىن ھۇجرىغا كىرىپ خاتىرەمنى ئۇل زىبانىڭ ھاياتلىق سەرمايىسى ئۈچۈن جەم قىلىپ ، قىزنى ساندۇقتىن چىقاردىم . شاھانە تۆشەكلەرنى سېلىپ ياتقۇزۇپ قويۇپ ، ئۆزۈم تېۋىپلارنىڭ دۇكىنىغا باردىم ۋە ئەھلى دەرد بىر تېۋىپنى كۆردۈم . تېۋىپ ئولتۇراتتى . بىر نەچچە شاگىرت بەللىرىنى باغلاپ ئۇنىڭ ئەمرى بىلەن مەلھەم دورىلارنى ياسىماقتا ۋە دورا ـ دەرمانلارنى سوقۇپ يەنچىمەكتە ئىدى . ئالدىغا بېرىپ سالام قىلدىم . ئۇل مەرد ئىلىك ئېلىپ سالامىمنى قايتۇرغاندىن كېيىن :

ئەي ئوغلۇم خىزمەت بۇيرىغىن ، — دېدى .

— بىر ئاغرىق كىشىم بار . كېسەلى زىيادە ئېغىر بولغاچقا سىرتقا ئېلىپ چىقىشقا ئاجىزدۇرمەن . ئېغىر كۆرمەي قەدەم تەشرىپ قىلىپ ، ئۇنى داۋالاپ قويسىلا كۆپتىن ـ كۆپ رازى قىلسام ... ، — دېدىم .

تېۋىپ مەن بىلەن ھۇجرىغا كېلىپ ، ئۇ گۈزەلنى كۆرۈپ بىر پەس مۇلاھىزە قىلدى . قولىنى سىلاپ ھەيران بولۇپ ، پۈتۈن كۈچى بىلەن قولىقىمنىڭ تۈۋىگە بىر شاپىلاق ئۇردىكى ، ئۇنىڭ «لەززىتى » نى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايمەن . دىل ئاغرىقىدىن خاتىرەمگە «تېۋىپ بۇ گۈل رۇخسارنى تونۇپ قالدى بولغاي » دېگەن خىياللار كېچىپ جاندىن ئىلكىمنى يۇدۇم . يۈز تۈرلۈك سىياسەت ۋە رىيازەتكە بېلىمنى باغلاپ ئۇيۇلۇش ئېچىنىش نەزىرىدە ئولتۇردۇم . ئاندىن كېيىن تېۋىپ :

— ئەي زالىم ، تاش يۈرەك ، بۇ گۈزەللەر سەرۋەرىنىڭ بېشىغا نېمە ئۈچۈن مۇنداق بالالارنى كەلتۈردۈڭ ؟ ، — دېدى . مەن ئۇل مەردنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ قولىنى سۆيدۈم . ئېتىكىنى تۇتۇپ دەردلىك يىغلاپ دېدىمكى :

— ئەي مەرد ، ئاگاھ بول ! خۇدا بىلەن قەسەمكى ، بۇ قىزنى مەن زەخملەندۈرمىدىم . مېنىڭ بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلار ھېچكىمگە نېسىپ بولمىسۇن . بۇ بىچارە مېنىڭ ھەمشىرەم-

دۇر . ئەسلىم يەمەن شەھرىدىن . بىز بەيتۇل ـ مۇقەددەسنىڭ تاۋابىغا ئىرادە قىلىپ ئاتا ـ ئانام ، دوستلار ، ئالاقىدار كىشىلەر ۋە بىرنەچچە يەمەنلىكلەر بىلەن كېتىپ باراتتۇق . تۇساتتىن بىزگە قاراقچى تەگدى . مەن ئۆزۈمنى چەتكە ئالدىم . ۋاقتىكى ، قاراقچىلار دوستلىرىمنىڭ پۇل ـ مېلى ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئاتتى . يۈرىكىم كاۋاپ بولدى . كۆزلىرىم ياشقا تولدى . تاقىتىم ـ تاق ھالدا كارۋانغا قوشۇلدۇم . ناگاھ بىر قەتلىگاھنى كۆردۈمكى ، ھەممە ئەزىزلەر جانلىرىدىن ئايرىلغان ، قانلىرى توپىغا ئارىلاشقان بولۇپ ، جانلىرىنى پانىيلىق شامىلى بىلەن بەرباد قىلىپ سەھرادا يىقىلىپ ياتاتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ھەسرەتلىك نالە ـ زار قىلغان ئاۋازنى ئاڭلاپ ، يېنىغا بېرىپ ئۇشبۇ ھەمشىرەمنى تاپتىم . ئۇ ئۆلۈكلەرنىڭ ئارىسىدا نىمجان بولۇپ ياتقانىكەن . ۋاقتىكى ، بېشىنى قۇچىقىمغا ئالدىم . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ مېنى تونۇپ 〈 ئەي ئاكا ، بۇ يىغلاپ نالە ـ زار قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس 〉 دېدى . شۇنىڭدىن كېيىن بىر بوش ساندۇق تېپىپ ھەمشىرەمنى ئۇنىڭ ئىچىگە ياتقۇزۇپ ئېتىمنىڭ ئۈستىگە يۈكلەپ ، تاڭ ئاتقۇچە ئاتنى ھەيدەپ ، ئۆزۈمنى شەھەرگە ئېلىپ ئۇشبۇ سارايغا چۈشتۇم . »

جەرراھنىڭ چىرايىدا بىرئاز تەسكىن تاپقانلىق ئالامەتلىرى ھاسىل بولدى . ئاندىن كېيىن دېدىمكى :

ــ ئەي ئاتا ، ئەگەر ئۆزلىرىنىڭ خەيرخاھلىقلىرى بىلەن بۇ زەئىپ شىپا تاپسا ، نېمە خالىسىلا شۇنى بېرىمەن . خۇدايىتائالا ئۆزلىرىگە ئەجىر ـ ئەزىم بەرگەي !

جەرراھ نېسى ۋەدىنى ئاڭلاپ :

ــ ئەي ئوغلۇم ، كىمكى بۇ كېسەلنىڭ داۋاسى ئۈچۈن قول سۇنسا ، ئۇنىڭ قېنىغا شېرىك بولغاي ، ــ دەپ كارۋان سارايدىن چىقىپ كەتتى . مەن ھەيرانلىقتا خىيالغا پېتىپ تۇرۇپ قالدىم . ئول مەجرۇھنىڭ ھالى ـ زارىغا يىغلاپ قول ـ ئاياغلىرىغا بۇسە قىلىپ ، ئۇشبۇ نەزمىنى ئوقۇدۇم . بېيىت :

سىھھەتلىكتىن ئۈمىدىڭ كەسمە زىنھار ،
ئەجەب ئېرمەس شىفا تاپساڭ بەيەكبار .

«يەنە بىر مەرتىۋە بېرىپ يېلىنىپ ـ يالۋۇراي . جەرراھ رەھىم قىلىپ كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس » دەپ كارۋان سارايدىن چىقىپ قارىسام ، ناگاھ شادلىقنىڭ خۇش خەۋىرى كېلىۋېتىپتۇ : يۇرتۇمدا چاغدا ماللىرىمنى بىرسىگە ھاۋالە قىلغانىدىم . ماكان ـ مەنزىللىرىمنى سوراپ شۇ كەلگەنىكەن .

ئەي دەرۋىشلەر ، جەرراھنىڭ ئىشىكىدىن مەيۇسلىنىپ يانغانىدىم . جانابى ئاللا يار بەردى . ماللىرىمنى تاپشۇرۇپ ئالدىم . ھەزرىتى ئاللاغا شۈكرى بىجا كەلتۈرۈپ گەزمالدىن بىرئاز ئالدىم ـ دە، شادلىقتا يۈگۈر گىنىمچە جەرراھنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ :

ــ ئەي جەرراھ كىشى ، بۇ گەزماللارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ مېلىمدۇر ، ــ دەپ جان ـ دىلىم بىلەن خىزمىتىدە بولۇپ ، خەجىنى ھەم بېرىپ « جېنى ھەلقۇمىغا يەتتى ، تېزراق داۋالاش چارىسىنى قىل » دەپ چاپسانراق مېڭىشقا ئالدىراتتىم .

ئۇ كىشى كارۋان سارايغا كېلىپ ماللىرىمنى كۆرۈپ خاتىرجەم بولدى . ئاندىن كېيىن بىر قازان سۇ ئىسسىتىپ ، ئول گۈزەلنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى يۇيۇپ جاراھەتلىرىنى تىكىپ

مەلھەم قويدى ۋە :

— ئەي پەرزەنتىم ، كۈندە ئىككى مەرتەم كېلىپ مەلھەمنى يېڭىلايمەن . خەۋەر ئالغىن . تىككەن يەرلەر سۇكۇلۇپ كەتمىسۇن ئۈچۈن ، بۇ بىچارە مىدىرلىمىسۇن ! ھەر سائەتتە مۇشىك ۋە مەجنۇن تالنىڭ شىرنىسىنى يۈزى ۋە بەدەنلىرىگە چېچىپ تۇرغىن ، — دەپ تاپىلاپ قايتتى .

ئەي دەرۋىشلەر ، بۇ پېقىر بەندە شۇندىن كېيىن ئۇ نازىنىننىڭ بېشىدا ئولتۇردۇم . ھىممەت كەمىرىنى بېلىمگە باغلاپ ، ئۇيقۇ ۋە راھەتنى ئۆزۈمگە ھارام قىلدىم . قان ئارىلاش يېشىمنى نازىنىننىڭ ھالىغا - رەنج - مۇشەققەتلەر بىلەن زەخىملەنگەن كۆڭۈلنىڭ ئەھۋالىغا تۆكەر ئىدىم . ئىچىمدە دەرد - پىراقتىن زار - زار نالە قىلاتتىم . ھەكىمى مۇتلەق ئاللادىن ئۇنىڭ ساقىيىپ سالامەت بولۇشىنى تىلەيتتىم . ئۇ جەرراھ كىشى كۈندە ئىككى قېتىم كېلىپ مەلھەمنى يېڭىلاپ ، قىز ئۈچۈن دورا ياسايتتى . ئون كۈندىن كېيىن ئۇ ياخشى خۇلۇقلۇق گۈزەل ساقىيىشقا يۈزلىنىپ ، سىھھەت تېپىپ بىزنى خاتىرجەم قىلدى . كۆڭلۈم ئۇ زىبا نىگارغا گىرىپتار ، بىر ئىشقىم مىڭ بولۇپ شۇ دەرىجىگە يەتتىكى ، مەجنۇنلاردەك كىيىملىرىمنى يىرتىپ چۆل - باياۋانلارغا چىقىپ كەتكۈم كېلەتتى . يەنە ئۇ دىلناۋازنىڭ خىزمىتىنى ئويلاپ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالاتتىم . ئۇ ئاي يۈزلۈك گۈزەل بولسا مېنىڭ شەيدالىقىمغا شەپقەت يۈزىسىدىن پىكىر يۈرگۈزۈپ دىلدارلىق قىلاتتى . يىغا - زارىمغا تەسەللى بېرەتتى . مەن يۈزۈمنى ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا سۈركەيتتىم . تاقىتىم تاق بولۇپ ، يار ۋەسلىگە يېتىش ئۈستىكىدە ياشلىرىم كۆز چەشمىلىرىدىن سەلدەك راۋان بولاتتى . بۇ ھالدا ئۇ :

— خۇدايىتائالا ساڭا سەبر - تاقەت ، ياخشىلىق ۋە نۇرغۇن مۇكاپات كارامەت قىلغاي ! ماڭا ئۇزۇن ئۆمۈر ۋە سالامەتلىك ئاتا قىلغايكى ، سېنىڭ كۆرسەتكەن مېھرىبانلىقلىرىڭنىڭ ئورنىنى تولدۇرغايمەن ، — دەيتتى .

قىرىق كۈنگىچە قىزنىڭ ھەممە جاراھەتلىرى ساقىيىپ ، يارىدىن ئەسەر قالمىدى . جەرراھ بۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ ھاممامغا بېرىشىغا ئىجازەت بەردى . بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۇ سەرۋىقەد - گۈزەل خۇشال بولۇپ ، شۇ كېچىنى ئىستىراھەت بىلەن ئادا قىلدى . بامدات نامىزىدىن كېيىن ئىككى رىكەت شۇكرانە ناماز ئادا قىلىپ «كۆڭلۈم تائام خالاۋاتىدۇ» دېدى .

ئەي دەرۋىشلەر ، ھەتتا دۈشمەنلىرىمنىڭ بېشىغىمۇ ماڭا روي بەرگەن بۇ كۈلپەتلەرنى سالمىسۇن . چۈنكى شۇ چاغلاردا مەن دائىم بۇ نىگارنىڭ بىر مەرتىۋە بولسىمۇ «شەربەت ئىچىمەن » دەپ تەلەپ قىلىشىنى ئارزۇ قىلاتتىم . ئاما كۆڭلى تارتمايتتى . مانا بۈگۈن تائام خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى . بىراق تاماق ھازىرلاشقا خەجىم يوق ئىدى . چۈنكى تامام بار - يوقۇمنى سەرپ قىلىپ بولغانىدىم . ساتقۇدەك ۋە ياكى گۆرۈگە قويغۇدەك ھېچنەرسەم قالمىغانىدى . خىجالەتتىن بېشىمنى ساڭگىلىتىپ توختىماستىن كۆزلىرىمدىن ياش راۋان قىلدىم . ئۇ زىبا نىگار خەجىمنىڭ يوقلۇقىنى پەملەپ ، مەرھەمەت يۈزىسىدىن ماڭا نەزەر سېلىپ تەبەسسۇم بىلەن سۆز تاشلاپ :

— ئەي ئەزىز ، خەجىڭنىڭ يوقلۇقىدىن ئەندىشە قىلما . قەغەز - قەلەم كەلتۈرگىن ، — دېدى .

مەن كۆزلىرىم ياش، كۆڭلۈم پەرىشان هالدا تاشقىرى چىقىپ تاپشۇرۇلغان ماتېرىياللارنى تەخ قىلىپ خىزمىتىگە ئۆتكۈزدۈم. ئۇ هېسابسىز مېهرىبانلىق كۆرسىتىپ، ئىككى كەلىمە خەت پۈتۈپ ماڭا بەردى ۋە:

— شەهەرنىڭ چاسىسىدا بىر جاۋاهىر پۇرۇشنىڭ دۇكىنى بار. ئۇ دۇكاننىڭ ئىگىسى بىر ئاق ساقال كىشى. بۇ خەتنى شۇ كىشىگە بەرگىن. هەرقانداق نەرسە بەرسە قوبۇل قىل، — دەپ ئۇ كىشىنىڭ بەلگە - نىشانلىرىنى ئېيتىپ بەردى. خەتنى ئېلىپ خىجالەت ۋە يوقسۇزلۇق سەۋەبىدىن ئوقۇپمۇ كۆرمىدىم.

ۋاقتىكى، ئۇ كىشىنىڭ خىزمىتىگە بېرىپ خەتنى يەتكۈزدۈم. ئۇ كىشى خەتنى دىققەت بىلەن كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، خەتنى سۆيۈپ كۆزىگە سۈرتتى. دۇكىنىدىن چۈشۈپ قولۇمدىن تۇتۇپ ئۆيىگە راۋان بولدى. يول بويى ئۇ گۈزەلگە قىلغاندەك هېسابسىز مېهرىبانلىق كۆرسەتتى. ئۆيىگە داخىل بولدۇق. مېنى مېهمانخانىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى خىلۋەتخانىسىغا كىرىپ كەتتى. بىر پەستىن كېيىن ئالتۇندىن ياپقۇچ قىلىنغان بىر خرۇستال تاۋاقنى ئېلىپ چىقتى ۋە تىللا داستىخانغا ئوراپ بىر غۇلامنىڭ بېشىغا قويدى. ئاندىن ماڭا ئۇزۇر ئېيتىپ غۇلامغا:

— بۇ يىگىتنىڭ يەنە ئالىدىغان نەرسىسى بولسا ئۇنى ئېلىپ، نەگە بارسا بۇ تاۋاقنى شۇ يەرگە ئاپىرىپ بېرىپ يانغىن، — دەپ هاۋالە قىلدى.

مەن بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ئىختىيارىمنى يوقاتتىم. غەم ئىلكىدە ئۆز - ئۆزۈمگە دېدىمكى:

— ئاخىرى بەختىمنىڭ قارىلىقى، تەلىيىمنىڭ كاجلىقىدىن ئىشىم بىر يەرگە يەتتى بولغاي، تائام سەۋەبىدىن تەقدىرىمگە بەرهەم بېرىپ بەختىم بىلەن جەڭ قىلدىم. شۇ سەۋەپلىك تىلىم قىسىلىدىغان بولدى. رۇبائى:

سەرنىگۇن دەۋران ئەدۇۋ قىلدى مېنى زىيرۇ زەبەر،
ئەي فەلەك، يوقدۇر مېنىڭدەك هېچ كىشى بىپاۋۇ سەر.
يا زىمىن فەرشىنى ئالغايسەن ئاياغىمدىن فەلەك،
يا باشىمدىن ئال، ياشىل جەررىڭ ئېمىشسەن هىيلەگەر.

ۋاقتىكى، كارۋان سارايغا يېتىپ كەلدىم. غۇلامنى داستىخاننى هۇجرا ئىشىكىدە قويۇپ قايتىشقا بۇيرۇدۇم. ئاندىن كۆز يېشىمنى يۈزۈمدىن پاك قىلىپ، مېهرىبانلىق يۈزىسىدىن داستىخاننى قولۇمغا ئالدىم. ئۇ ناهايىتى ئېغىر ئىدى. نېمە سەۋەبتىن مۇنداق ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدىم. داستىخاننى هۇجرىغا ئېلىپ كىرگىنىمدە، ئۇ نازىنىن ئۆزرىلىك بىلەن دېدىكى:

— ئاچقىن، ئۇ ئالدامچى نېمىلەرنى ئەۋەتتىكىن!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەشنام بەرگەندىن زىيادىرەك هەيران بولدۇم.

ۋاقتىكى، داستىخاننى ئاچقاندىن كېيىن، خرۇستال تاۋاقنىڭ ياپقۇچىنى ئالغانىدىم، زەر - تىللا نۇرلىرى هەر تەرەپكە چېچىلدى. مۇنى كۆرۈپ:

«بەلكىم، بۇ نازىنىن قايسىبىر خانداندىن بولسا كېرەك؟! كىچىككىنە ئەرزىمەس خەت

ئۇچۇن ھېسابسىز ئالتۇن بېرىپتۇ. ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، ئۇ كىشى مەن بىلەن ئەھۋاللاشقاندا ئۇزىردىن بۆلەك ھېچنېمە دېمىدى...» دېگەنلەرنى كۆڭلۈمگە كەچتى.

ئاندىن ئۇ كۈمۈش بەدەن مەرھەمەت يۈزىسىدىن ماڭا:

— ئەي يىگىت، خەج - خىراجەتتىن ئەندىشە قىلما. تىجارەت سەرمايەڭنى مەن ئۇ-چۇن خىراجەت قىلىپ، نېمىگە ئېھتىياج بولسام شۇنى بىجا كەلتۈردۈك. ئۇنىڭغا كۆپ مىننەتدارمەن. تا تىرىك بولسام سىنىڭ خىزمىتىڭدە بولىمەن. ئەگەر خۇدايتائالا خالىسا ئۆمرۈمگە ئامانلىق بەرسىلا ئاياغ ئىزىڭنى بۇسە قىلىپ، خىجالىتىڭدىن چىقىمەن. قىلغان ياخشىلىقىڭنى قايتۇرىمەن، — دەپ كۆپتىن - كۆپ كۆڭۈل سورىدى. مەن ھەم ئاياغلىرىغا يىقىلىپ دۇئاغا ئېغىز ئېچىپ دېدىمكى، بېيت:

يارەب، ئاسىي زەمان بولسۇن ئاتىڭدىن بەس يىراق،
بىزگە لۇتفۇڭ سايەسىدىن ئۆزگە ئېرمەس ياخشىراق.

ئاندىن كېيىن ئۇ تائام سورىدى. يۈگۈرۈپ بازارغا چىقىپ چاي، تائام كەلتۈردۈم. ئۇ غىزالىنىپ بولۇپ:

— ئەي يىگىت، ئەگەر ئاشقلىقىڭ راست بولسا سۆزۈمدىن چىقمايسەن ۋە دېگىنىمگە خىلاپلىق قىلمايسەن، — دېدى.

— نېمە دېسەڭ ۋە ھەرقانداق پەرمان چۇشۇرسەڭمۇ باش تارتمايدىغان، — دېدىم. ئاندىن كېيىن ئۇ:

— بازارغا بېرىپ ئۆزۈڭ ئۇچۇن ھەشەمەتلىك ئىككى قۇر كىيىملىك سېتىۋالغىن، — دېدى. مەن سەل تۇرۇپ قالدىم.

— ئەھدىڭنى سۇندۇردۇڭ، بەس! مۇنداق قىلساڭ ئارىمىزدا قانداقمۇ سازاۋەرلىك بولسۇن؟! — دېدى قىز ۋە ئۆزىنىڭ ئەزىز جېنى بىلەن قەسەم قىلىپ:

— ھەر نېمىنى دېمەي، ئۇنى رەت قىلساڭلا سەندىن قاتتىق رەنجىيمەن، — دېدى.

قىزنىڭ ئەمرىگە بويسۇنماقتىن ئۆزگە چارە تاپالمىدىم. بازارغا كىرىپ ئىككى قۇر ھەشەمەتلىك كىيىمنى ئېلىپ قىزنىڭ خىزمىتىگە كەلتۈردۈم. بىرى ئەرزانراق ئىدى. ئۇنى قوبۇل كۆرمىدى. نەچچە مەرتىۋە بازارغا بېرىپ، بىر - بىرلەپ تاللاپ تاكى قىزنىڭ كۆڭلىگە ياققاندىن كېيىن سېتىۋالدىم. ئاندىن دەرۋىشنىڭ يېگانىسى بولغان بۇ يولباشچىنىڭ پەرمانى بىلەن ھاماممغا بېرىپ يۇيۇنۇپ، يېڭى كىيىمنى كىيىپ ھۇجرىغا كىردىم. ئۇ بىلىمنى يېشىپ مېنى يېنىدا ئولتۇرغۇزدى. نىھايەت، ئۇنىڭ زەۋقى ۋە شەۋقىدىن يىغلار ئىدىم. ئۇ مەرھەمەت يەڭلىرى بىلەن كۆز ياشلىرىمنى ئېرىتاتتى.

ئەي دەرۋىشلەر، تىرىكلىكنىڭ لەززىتىنى تېتىدىم. ئۇ شۇ قەدەر مېھرىبانلىق كۆر-سەتتىكى، ئۇنىڭ ئۇچۇن جېنىمنى پىدا، بېشىمنى ئاياغ ئاستىدا پايمال قىلىشنى خالايتتىم. قىز دېدىكى:

— ئەي يىگىت، ساڭا مەلۇم بولغايكى، بېرىپ بىر ئىمارەت سېتىۋېلىشنىڭ يولىنى قىلغىن. ئۆۋي ساتقۇچى - نەققاشلار بىلەن كۆرۈشۈپ نەرخى توغرىسىدا سۆھبەتلەش. ھەربىر ئۆيىنى كۆرۈپ ياقتۇرغانلىرىڭنىڭ سۈرىتىنى سىزدۇرۇپ ماڭا كۆرسەتكىن. تاكى مەن

هەم كۆرۈپ باھا قوياي . مۇبادا قىممەت بولسىمۇ ئەندىشە قىلما . تەييار بولغاندا شۇ ئۆيگە كۆچۈپ بارىمىز . »

ئۇ يىگانەئى دەۋرانىنىڭ پەرمانىغا ئىنائەت قىلىپ ، بىر ئاي ئەتىگەندىن كەچكىچە بىر تەرەپتىن ئۇ گۈل بەدەننىڭ خىزمىتى ئۈچۈن ئۆي ئىزدەپ مېھمانخانىغا چاپسام ، بىر تەرەپتىن ئۇ كۈمۈش بەدەننىڭ مۇلازىمىتىگە چاپاتتىم . تا كاتتا بىر مېھمانخانا تەييار بولدى . ئۇ نازىنىن ئۇنىڭ نەقىل قىلىپ سىزىلغان نۇسخىسىنى كۆرۈپ ماقۇل بولدى . نەرقى ئون مىڭ تىللا بىلەن پۈتۈپ قارار تاپتى . ئاندىن كېيىن ئۇ :

— ماڭا بىر چۈمبەل كەلتۈرگىن ، — دېدى . سىنتۆۋلىپ ئەكىلىپ بەردىم. ئۇ - كۆڭگە ئوخشاش سەرۋى قەدىنىڭ پارلاپ تۇرغان جامالىنىڭ نۇرلىرى بىلەن چۈمبەل پانۇستەك يورۇپ كەتتى . قىزنىڭ پەرمانى بويىچە سارايۋەنگە بىر نەچچە دىنار «ئالتۇن ئاقچا» بەردىم - دە ، تەئەللۇقاتىمىزنى كۆتۈرۈپ ئول مەنزىلگاھىمىزغا يول ئالدۇق .

ۋاقىتىكى ، ئۇ ئىززەت ئىقباللىنىڭ پارلاپ تۇرغان قۇياشى ئۇ شەرەپلىك ئۆيگە ، يەنى مېھمانخانىغا كىلىپ چۈشتى ۋە ئايلىنىپ يۈرۈپ مېھمانخانىنى تامام كۆرۈپ چىقىپ رازى بولدى . بىساتلارنى جايى جايىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ دېدىكى :

— ماڭا ھەم لىباس كېرەك بولىۋاتىدۇ .

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ جان - جېنىمدىن سۆيۈنۈپ خۇرسەن بولدۇم . بېشىمنى ئاياغ قىلىپ يۈگۈرۈشكە ھازىرلاندىم . ئۇ گۈزەل تەبەسسۇم قىلىپ دېدىكى :

— قەددىمگە لايىق لىباسلارنى كىملەرنىڭ تىكىپ تەييار قىلىپ قويغانلىقىنى بىلەمسەنكىن ؟

— بىلمەسمەن . بۇ جاھاننىڭ كىيىملىرى قەددىڭگە لايىق ئەمەستۇر . مۇمكىن بولسا ئېدى ، بېھىشتىن كەلتۈرگەن بولاردىم . قىز دېدىكى :

— خانىيە سارايغا بارغىن . ئۇ سارايىنىڭ ئىچىتى قەيسەرىيەدۇر . ئۇ شام پادىشاھىنىڭ بىنا قىلدۇرغان سارىيىمىش . ھەممىگە مەلۇمدۇركى ، [ئۇ يەردە بىر دۇكان بولۇپ ، ئۇ] دۇكاندا بىر يىگىت بار . شام پادىشاھىنىڭ كېرەك - يارىقى شۇ دۇكاندا باردۇر . ئۇ ھەمىشە كاتتا ، نەپىس لىباسلارنى تەييار قىلغۇچىدۇر . ئەگەر ئۇ يەرگە بارساڭ قىياس قىلالايمەنكى ، خالىغان كىيىملەرنى ئالالايسەن .

بەس ، زوق - شوق ۋە تىل ئىپادىلىگۈسىز ئىشتىياق بىلەن قەيسەرىيە سارىيىغا راۋان بولدۇم . ئۇ يەردە - بازارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر دۇكاننى كۆردۈمكى : ئۇنىڭ تام - تورۇسلىرى ئالتۇن ۋە توق كۆك رەڭلىك ناشلار بىلەن زىننەتلەنگەنىدى . دۇكاندا تۈرلۈك - تۈمەن ، كاتتا ۋە ئاجايىپ نەپىس رەختلەر توپ - توپ زەرباپ ۋە ئەتلەس ، كىمخابلار دەريا - دەريا تولۇپ ياتاتتى . ئۇ دۇكاندا بىر يىگىتنى كۆردۈمكى : ئۇ يىگىرمە ئىككى ياشلاردا ، يۈزلىرى ئاپتاپ كەبى نۇرلۇق ، چاچلىرى قاپقارا ، قەددى قامىتى كېلىشكەن ، بۇرۇتلىرى خەت تارتقان بولۇپ ، ھېچبىر ئىنسان مۇنداق قاملاشقان يىگىتنىڭ ئوخشىشىنى كۆرگەن ئەمەستۇر . رۇم ، ھىندى ، ھەبەشلەردىن نەچچىلىگەن قۇل ئۇ زەررىن كەمەرلىك يىگىتنىڭ خىزمىتىدە بەللىرىنى باغلاشقانىدى . ئۇ - گۈزەل ھۆسنۇ جامال ئىگىسىنىڭ ماللىرىنىڭ تولىلىقىنى كۆ-

رۇپ ھەيران بولسام، ئۇ يىگىتنىڭ سالاپىتىنى كۆرۈپ تاماشا قىلغاچ ئالدىغا بېرىپ سالام قىلدىم. يىگىت ئىلىك ئېلىپ مۇلايىملىق ۋە ئەدەپ بىلەن جاۋاب سالام بەرگەنىدى، ئېرىپ سۇ بولغىلى ئازلا قالدىم. يەنە ئۇ يىگىت ئولتۇرىدىغان پىل چىشىدىن ياسالغان بىر كۇرسىنى كۆردۈمكى، ھەيرەتتىن نەپسىمنى ئالالماي تۇرۇپ قالدىم. ئۇ يىگىت مەرھەمەت ۋە مېھرىبانلىق يۈزىسىدىن سۆھبەت قۇرۇپ، شېرىن ـ شەكەر سۆزلىرى ئارقىلىق مەن بىلەن ھاللاشتى. گوياكى بۇرۇندىن تارتىپ ئالاقىمىز باردەك دىلجويلۇق ۋە خۇشخۇيلۇق ئاداسىدىن كېيىن:

ــ ئەگەر خىزمىتىڭىز بولسا ماڭا پەرمان قىلىڭ، ــ دېدى.

مەخپىي دېمەكچى ئىدىم. مەن بىر مەستۇرە ئۈچۈن يىپەك كىيىم ـ كېچەك ئالدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. يىگىتنىڭ ئىشارىسى بىلەن چەبدەس قۇللىرى بوغچىلارنى ئېلىپ چىقىپ لىباسلارنىڭ ئالى، ئوتتۇرھال تۈرلىرىنى بىر ـ بىرلەپ كۆرسەتتى. كۆزۈمگە بىرى بىرىدىن چىرايلىق كۆرۈنەتتى. ئارىدىن نەپىس ۋە كۆركەمراقلىرىنى تالل ۋالدىم. ئۇلار ياخشى بىر بوغچىنى ئېلىپ چىقىپ لىباسلارنى يۆگەپ ئالدىمغا قويدى. يىگىتنىڭ تەقى ـ تۇرقى، يۈرۈش ـ تۇرۇشىغا مۇپتىلا بولغانىدىم. يىگىت:

ــ ئەي بۇرادەر، يەنە خىزمەت بولسا بۇيرۇڭ، ــ دېدى. مەن رەھمەت ئېيتىپ، لىباسلارنىڭ باھاسىنى سورىدىم. «ئوتتۇزمىڭ تەڭگە» دەپ باھا قويدى. باھا تالىشىشتىن ئۆيۈلۈپ ئوتتۇزمىڭ تەڭگىنى بىر غۇلامىغا ساناپ ھاۋالە قىلدىم. غۇلامغا يەنە ئىككى ـ ئۈچ تىللا چاي پۇلىمۇ بەردىم. ئۇ يىگىت ماڭا ئوخشاش خېرىدارغا خېرىدارلىق كۆزى بىلەن قارىغانىدى. چۈنكى كىشىلەر بىلەن مۇئامىلە ـ تىجارەت قىلىشنىڭ رەسمى شۇكى، ناۋادا بىرەر نەرسىگە ئون تەڭگە دەپ باھا قويۇلدى دېسەك، ئىككى تەرەپ تالاشقاندىن كېيىن ساتقۇچى ئالتە تەڭگىدىن ئاشۇرۇپ سېتىشنى، ئالغۇچى يەتتە تەڭگىدىن زىيادە ئالماسلىقنى كۆڭلىگە پۈككەن بولىدۇ.

ئەي دەرۋىشلەر، ئۇ يىگىت بىر پەس ئويلىنىۋېلىپ:

ــ ئەي بۇرادىرىم، سىز قايسى شەھەردىن بولىسىز؟، ــ دەپ سورىدى.

ــ يەمەن شەھىرىدىن بولىمەن، ــ دەپ جاۋاب بەردىم.

ــ بىر كېچە خىزمىتىڭىزدە ئولتۇرۇپ تاڭ ئاتقۇزۇشنى ئارزۇ قىلىمەن، ــ دېدى يىگىت. مەن ئۆزرخاھلىق بىلدۈرۈپ دېدىمكى:

ــ ئەي ئادەمگەرچىلىك بوستانىنىڭ كۆچىتى، ئۆزلىرىنىڭ مۇلازىمىتىدە بولسامغۇ ياخشى بولاتتى. ئەمما بىر مەستۇرەم باركى، ئۇنى تاشلاپ ھېچ يەرگە بارالمايمەن. بىز بۇ دىيياردا غېرىبدۇرمىز. ئۇنى تەنھا قويماقلىق ئىنساپ چېگرىسىدىن ھالقىپ كەتكەنلىكتۇر. ئىنشائاللا، ئەگەر ھاياتلا بولسام كېلىپ ئۆزلىرىنى دەردۇ سىرلىرىمدىن خالى قويماسمەن.

ــ ئەي بۇرادەر، ــ دېدى يىگىت غەلەت قەسەملەرنى بېرىپ، ــ باھانە كۆرسەتمەڭ، بولمىسا بۇ كېچە مېنى ئۆيقۇدىن مەھرۇم قىلىپ يولىڭىزغا تەلمۈرتۈپ قويىسىز.

ئامالسىز، ئۆيگە بېرىپ كېلىدىغان بولۇپ ۋەدە بەردىم.

ۋاقىتكى، ئۆيۈمگە بېرىپ دەرۋازىنى قاقتىم. ئۇل ئالەمنىڭ يىگانە دىلبىرى ئىشىكنى ئېچىپ بوغچىنى قولۇمدىن ئالدى. كىيىملەرنى كۆرۈپ ياقتۇرۇپ قوبۇل قىلدى. ئاندىن سې-

www.uyghurkitap.com

تىقچىنىڭ هال ـ ئەھۋالىنى سورىدى. كۆرگەنلىرىم بويىچە ئۇ يىگىتنىڭ مېھرىبانلىقىدىن تارتىپ مېھماندارچىلىقتا تەكلىپ قىلغانلىرىغىچە بولغان ئىپادىلىرىنى بايان قىلىپ ئۆتتۈم. قىز دېدىكى:

— ئەي يىگىت، ئەگەر كۆڭلۈمنىڭ رازىلىقىنى تەلەپ قىلساڭ، ئۇ كىشىگە بەرگەن ۋەدەڭگە خىلاپلىق قىلمىغايسەن. ئۇلۇغلار يالغان ۋەدىنى خوپ كۆرمەيدۇ.

— ئەي جانانىم، — دېدىم مەن، — قۇلۇڭغا سېنىڭ خىزمىتىڭ يېتەرلىكتۇر. سەندىن ئۆزگە يەنە بىراۋغا مۇراجىئەت قىلماسمەن، بەلكى ئۇنى مەۋجۇت دەپ بىلمەسمەن.

قىز دېدىكى:

— ئەگەر خالىساڭ مەن سەندىن رازى بولىمەن. نېملا بولمىسۇن بەرگەن ۋەدەڭگە ۋاپا قىلغايسەن. مېنىڭ تەنھالىقىمدىن ئەندىشە قىلىشىڭنىڭ هاجىتى يوق.

ئۇ ئاي تاكى كۈن پاتقانغا قەدەر مېنى بىرىشقا دالالەت قىلدى. ئەمما ئۇنى تەنها قالارمىكىن دەپ بىرىشقا كۆڭلۈم ئۇنىمايتتى. بىراق قىز:

— ئەگەر بارمىساڭ سەندىن رەنجىيمەن، — دەپ قەسەم قىلىپ تۇرۇۋالدى.

ئەي دەرۋىشلەر، ئاشىقلارنىڭ مەزھىپىدە مەشۇقنىڭ رىزاسى پەرزدۇر. ئاخىر دەردلىك كۆڭلۈم بىلەن ئۇ يىگىتنىڭ دۇكىنىغا راۋان بولدۇم. كۆردۈمكى، دۇكاننىڭ ئىشىكى ئېتىكلىك ئىدى. ئۇ يىگىت دۇكاننىڭ ئالدىدا ـ كۇرسى ئۈستىدە ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇراتتى. نەزىرى ماڭا چۈشكەندە ئەدەب بىلەن ئېغىز ئېچىپ ئۆزرخاھلىق بىلدۈردى ۋە قولۇمنى تۇتۇپ ئۆيى تەرەپكە يۈزلەندى.

ۋاقتىكى، ئۆيگە داخىل بولغاندىن كېيىن بېھىشكە ئوخشاش بىر باغنى كۆردۈم. ئۇ يەردە ئالىي ئىمارەتلەر بىنا قىلىنغان، شاھانە بىساتلار سېلىنغان، ئەيش ـ ئىشرەت جابدۇرقلىرى تەخلەنگەن، كۆلنىڭ لېۋىگە بەزمە مەيدانى هازىرلانغان، مەي، كاۋاپ ۋە تۈرلۈك نازۇ ـ نېمەتلەر تەييارلانغان، بەزمە مەيدانىنىڭ يۇقىرى تەرىپىگە بىر تەخت قويۇلغان، تەخت ئۈستىگە مەخمەل يوپۇق يېپىلغانىدى. يىگىت دەرھال ئۈست كىيىمىنى يېشىپ، يەڭلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، كەمەرلىرىنى بوشاتتى. ئاپئاق لىباسلىرى پانۇس يورۇقىدا جىلۋە قىلاتتى. ياقا يىرتىقىنى كۆرۈپ دىۋانە ۋە شەيدا بولدۇم. بېيت:

پىرەھەن ئىچرە ئەگەر كۆرسە كىشى پىنھان ئانى،

دىن ـ ئىماندىن كېچەرمىشكىم كۆرۈپ ئۇريان ئانى.

ئەي دەرۋىشلەر، ئۇ يىگىت مېنىمۇ ئۈست كىيىملىرىمنى يەشتۈرۈپ تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغۇزدى. ئاندىن ئۆزۈن بويۇنلۇق مەي شىشىسىنى ئېلىپ جامنى لىق تولدۇرۇپ ئېچىۋېتىپ، مېھرىبانچىلىق كۆرسىتىپ تەكەللۇپ بىلەن ماڭا تۇتتى. ئۇشبۇ تەرىقىدە ئىككى ـ ئۈچ جام كۆتۈرۈۋەتتىم. باشلىرىم قىيىپ كەيپلىك باشلاندى. بۇ چاغدا ئاي سۈپەت ئۆرۈم چاچ تۆت غۇلام — ھەر بىرى قوللىرىدا شادلىق بېغىشلىغۇچى سازلىرىنى تۇتقىنىچە كىرىپ سورۇننىڭ بىر چېتىدە ئولتۇرۇشتى. يىگىت ئورنىدىن قوپۇپ بۇلارغىمۇ نەچچە جام شاراب تۇتتى. ئۇلارمۇ شىركەيپ بولدى. بۇ سازەندە ـ چالغۇچىلار شۇنچىلىك خۇش ـ ئاۋاز ئىدىكى، يېقىملىق ئاۋازى بىلەن ئاقار سۇنى ئېقىتىشتىن، ئۇچار جانىۋارلارنى ئۇچۇشتىن

تـوختـــتار ئىدى . ئۇلار ھەر ساز قىلغانلىرىدا ئون ئىككى مۇقام ، يىگىرمە تۆت بۆلۈم ، قىرىق
سـەكـكـىز شاخابچىلىرىغىچە شۇ قەدەر جايىدا ئۇقاتتىكى ، نەغمە ـ ناۋالىق سەنئىتىدە ۋە كۈي-
شۇنـاسلـىقـتـا ئاجايىپ ماھارىتى بىلەن غەمكىن كۆڭۈللەردىن غەشلىك داتلىرىنى ئالاتتى .
مـۇزىكىنىڭ جانغا راھەت بېغىشلىغۇچى كۈي ـ ناۋالىرى ـــ ھىجاز 〈10 〉 ۋە ئىراق مۇقامى بى-
لـەن ئاشـىقلارنـىڭ ۋۇجـۇدىـنـى ئېـرىتىپ بىھۇش قىلاتتى . ئۇلار راست 〈11 〉 مۇقـامىدا بۇ
غـەزەلـنـى ئوقۇدى . **بېيت :**

سۇھبەتى باغى بەھار ئۆزگە ئەمەسدۇر ياخشى يار ،
ساقىيا ، مەي تۇتكى ئەمدى قىلماغايسەن ئىنتىزار 〈 12 〉

ئەي دەرۋىـشلـەر ، بـۇ دىـلناۋاز يارنىڭ دىلدارلىقى ، شارابنىڭ كەيپى ۋە پەرىشتە سۇ-
پـەت ، خۇش ئاۋاز سازەندىلەرنىڭ نەغمە ـ ناۋاسىدىن ئەقلىمنى يـوقىتىپ بىھـۇش بـولدۇم .
[ئۆيـدە تـەنھا قالغان] ئول سەنەم توغرىسىدىكى ئوي ـ پىكىر ئىشمىنىڭ سەرمايىسى ئىدى .
ئۇنى ھەم ئۇنۇتتۇم .

ۋاقتـىـكـى ، ئۇ يـىگىتنىڭ مەست ھالەتتە يىغلاۋاتقىنىنى كۆردۈم . مېھرىبانلىق بىلەن
قـولۇمنى ئۇنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ كۆز ياشلىرىنى ئاناردەك مەگزىدىن پاك قىلاتتىم . دوستلۇق
يۈزىسىدىن پېشانىلىرىنى سۆيەتتىم . **بېيت :**

خوبلار شەرمىن تۆكەردە قىلدىلار بۇ ئىختىيار ،
سۆھبەتى مەينى ھەرىفلەر ياخشى فەيدا قىلدىلار .

ئۇ يىگىت بىر سائەتتىن كېيىن بېشىنى تىزىغا قويۇپ :

ـــ كـۆڭـۈل سـىرلـىرىـنـى بـۇرادەرلـەردىـن پىنھان تۇتماق ياخشى ئەمەس . ئۇ ھەم
مـۇنافىقلىقنىڭ ئالامىتىدۇر ، ـــ دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى ۋە بىر سائەت-
تـىـن كـېـيـىـن بـىر نازىنىن سەنەمنى بىرگە ئېلىپ كىردىكى ، ئۇنىڭ جامالىدىن بۇ بەزمىخانا
نـۇرلـىنىپ كەتتى . مەن ئول ھۆر سۈپەتنى كۆرۈپ شۇئان ھوشۇمنى يوقاتتىم . يىگىتنىڭ ئى-
شارـىتى بىلەن ئۇ دەۋرنىڭ يىگانىسى مەي شىشىسىنىڭ گەدىنىگە قول سېلىپ بىر جامنى لىق
تـولـدۇرۇپ ماڭا تۇتتى . ئىچىپ بولۇپ يىگىتنىڭ رۇخستى بىلەن جامنى قىزغا سۇندۇم . دې-
دىمكى ، **بېيت :**

خوبلىق رەسمى ساڭا تەسلىمدۇر ،
خوبلارغە ئىشلارىڭ تەئلىمدۇر .

ئانـدىـن كـېـيىن ئۇ پەرىۋەش قېشىمىزدا ئولتۇرۇپ مېھرىبانلىق قىلدى . بىر سائەتتىن
كېيىن يىگىت :

ـــ ئەي جاھانـىـنىڭ جىنى ، ئەگەر بۇرادەر ئەزىزىمگە بىردەم ساز ـ ناۋا قىلىپ بەرسە-
ڭـىـز قانـداق بـولار ، ـــ دەپ قـىـزغا ئىشارەت قىلدى . شۇئان ساز ھازىرلاندى . ئۇ ياخشىلىق
ئاسـمىنىنىڭ زۆھرەسى ئورنىدىن تۇرۇپ شادلىق بىساتىدا ئولتۇرۇپ ، سازىنى قوچىقىغا ئېلىپ
چـالـغـىـلـى تـۇردى . ئۇ شـۇ تـەرىقىدە نەغمە سازلىق قىلدىكى ، ھەتتا ئاسمان سازەندىلىرىمۇ
بىھۇش بولدى . ئۇ سازىغا تەڭكەش قىلىپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى . **بېيت :**

گەر بادەئى فەرەھ بىرلەۋۇ گۇلرىز ھىبا ،

www.uyghurkitap.com

دانا ئەمەس ئۇل مەي قاشىدا قىلسە ئىبا.
مەئشۇق بىلەن بادە نىھان تاپسە ئەگەر،
بول ئەيش بىلە شوخ ئىبرۇر پۇشى رەبا.

ئۇنىڭ كۆڭۈل ئۇۋۇلغۇچى نەغمە ــ ناۋاسىدىن ۋۇجۇدۇم ئېرىپ خۇدۇمنى يوقاتتىم. يىگىت مېنى مەست كۆزدى بولغاي، ئىستىراھەتكە باشلاپ پىل سۆڭىكى ۋە ئابنۇس ‹13› ياغىچىدىن تەييارلانغان تەختكە گېلەم ــ بىساتلىرىنى سېلىپ ياتقۇزۇپ قويدى. ئاپئاق شام كۈمۈش شامدانىدا يېنىپ تۇراتتى. بېھىش ھۆرلىرىنى رەشىك پەرمانى بىلەن تەخت ئايىغىدا ئولتۇرغۇزۇپ، غەيرىلەرنىڭ كىرىپ ــ چىقىشىنى مەنئى قىلدى. مەي شىشىسى بىلەن جامنى ئۇل ئاي يۈزلۈكنىڭ ئالدىدا قويۇپ سۆھبەتنىنى خالى تۇتتى.

ۋاقتىكى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئۇخلاپ ياتسام ئەدەبسىزلىك بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ياتقان جايىمدىن سەكرەپ تۇرۇپ بۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردۇم. يىگىت مېنى قۇچاقلاپ دوستلۇقىنى بىلدۈردى. ئۇ ــ كۆڭۈلنىڭ ئارامى ئەدەب بىلەن مەي تولدۇرۇلغان جامنى ماڭا تۇتتى. تەكەللۇپ قىلماستىن بۇ شارابنى ئىچىۋېتىپ سۆھبەتكە مەشغۇل بولدۇم. ئۇ دىلناۋاز ماڭا يەنە مېھرىبانلىق قىلىشقا باشلىدىكى، بۇنداق مېھرىبانلىق ئىنساننىڭ قولىدىن كەلمەس ...

تاڭ سۈزۈلدى. شاراب كەيپىمۇ تارقىغانىدى. باشتىن ــ ئاياغ ئۆزۈمنى تونۇماي قالدىم. گەپنىڭ قىسقىسى، ئىككى كېچە ــ كۈندۈز مەست ــ خامۇش يۈرۈپتىمەن. نەزمە:
چۇنان سەرگەرم ئەيش نۇش بولدۇم،
خۇم مەيدەك ئىچىمگە جۇش ئۇردۇم.

ئۈچىنچى كېچىسى چىراغلار يېقىلغاندا مېنى ئۇيقۇ باستى. يېرىم كېچىدە ئويغىنىپ ئۇل نازىنىن يادىمغا كېلىپ يىقىلدىم. ئۇ ئۆيدە تەنھا قالغانىدى. كۆڭلۈم ئېغىپ:

«كۆردۈڭمۇ، نېمە ئىشلارنى قىلىپ، قانداق بالالارنى بېشىڭغا كەلتۈردۈڭ! بۈگۈن ئۈچ كېچە ــ كۈندۈز بولدى. بۇ يەردە ئەيش ــ ئىشرەتكە گىرىپتار بولۇپ، ئۇ لېۋى شېرىندىن خەۋەر ئالمىدىڭ» دەپ ئۆزۈمگە ناپا قىلاتتىم. ئۇ ئىككى دوست ئىچكىرىدە ئۆز قائىدىسى بىلەن سۆھبەتكە ئولتۇرغانىدى. ئۇلارغا قوشۇلماي، ئۇخلىغان بولۇپ ئۆزۈمنى تاشلاپ يېتىۋالدىم. تاكى تاڭ يورۇغىچە جايىمدىن قوپمىدىم. كېيىن يىگىت مەشۇقىغا «تۇرغىن، كېتەيلى» دەپ بىر ــ بىرىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ تاشقىرىغا چىقىپ كېتىشتى. مەن بۇنى غەنىمەت بىلىپ، سائەت سەبىر قىلىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ــ دە، خىزمەتكارلىرىدىن كىيىملىرىمنى ئېلىپ تاشقىرىغا چىقىپ ھاماماغا باردىم. بەدەنلىرىمنى شارابنىڭ پاسكىنچىلىقلىرىدىن پاك قىلىپ ئۆيگە راۋان بولدۇم. يولدا ئۆز ــ ئۆزۈمگە دېدىمكى:

ــــ ئەگەر ئۇل مېھرىبان ساڭا ئاچچىق قىلسا ياكى سەندىن ئاغرىنسا قانداق ئەپۇ سورايسەن. ئۇنىڭ قېشىدا خىجالەتتىن قانداقمۇ تۇرارسەن. ھەممە رەنج ــ مۇشەققەتلەردىن كۆرمىگەننى كۆردۈڭ. تارتمىغاننى تارتتىڭ. مانا ئەمدى بىر ناشايان ھەرىكەت بىلەن ئۆزۈڭنى بۇزۇپ خاراب قىلدىڭ!

ۋاقتىكى، ئۆيگە يېتىپ كېلىپ ئىشىكنى قاقتىم. ئۇ دىلناۋاز ئىشىكنى ئاچتى. مېنىڭ

بىئارام بولۇۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ تەبەسسۇم ئەيلىدى. ئاياغلىرىغا يىقىلدىم. باسقان ئىزلىرىنى بۇسە قىلىپ، ئەپۇ سورىماققا ئىغىز ئاچتىم. ئەمما ئۇ دىلناۋاز:

— ئەي نادان، نېمە دەپ مۇنچە بىئارام بولىسەن؟ مەلۇمكى، كىشىنىڭ ئۆيىگە بارماقلىق ھەر كىمنىڭ ئۆز ئىختىيارىدا بولسىمۇ، لېكىن قايتماقلىق ئۆي ئىگىسىنىڭ رىزالىقى بىلەن بولىدۇ، — دەپ مېنى خۇرسەن قىلدى ۋە:

— ماڭا مەلۇمكى، سەن ئۇ يەرگە ئىلاجسىزلىقتىن بارغانىدىڭ. نېملا بولمىسۇن بۇنىڭ ھەممىسى مېنى رازى ۋە خۇشال قىلىش ئۈچۈن بولدى، — دەپ مېھرىبانلىق بىلەن كۆڭلۈمنى ئالدى. ئاندىن:

— خىجالەت بولما. بۇ ئىككى كۈن ئىچىدە نېمىلەرنى كۆردۈڭ ۋە نېمىلەرنى ئاڭلىدىڭ. بايان قىلغىن، — دېدى. مەن ئۇ يىگىت بىلەن مەشۇقىنىڭ ھۆسن - جامالى، ئادەمگەرچىلىك ۋە مېھرىبانلىقى، بەزمە ئەھۋالى، ئەسۋاب - جابدۇقلار ۋە مۇزىكانت - چالغۇچىلاردىن تارتىپ كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلدىم. ئاندىن كېيىن ئۇ سۆزمەنلىك شەبىستانىنىڭ چىرىغى لەۋلىرىدىن شېكەر ياغدۇرۇپ:

— ئەي يىگىت، بىلەمسەنكىن. رەسىم - قائىدە بويىچە كىشىنىڭ نېنى كىشىگە قەرزدۇر، — دېدى.

مەن خىجالەتتىن بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ، ئۇ دىلئارامنىڭ دېگەنلىرىنى كىنايە ھېسابلاپ ئۆزۈمگە: «ئەلۋەتتە خەۋىرىم بار. قۇدرىتىم يەتسە ئىدى، ئۇ يىگىتنىڭ مېھماندارچىلىقىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇشقا ھەرىكەت قىلغان ۋە ئۇنىڭ باراۋىرىدە مېھرىبانلىق كۆرسەتكەن بولار ئىدىم» دەپ خىجىللىق بىلەن:

— ئەي مېھرىبان يار، ئەي قەدىردان نىگار، ئۇشبۇ خىجىللىقىم كۈتاھلىق بىلەن قىلغان ئىشلىرىمغا كۇپايىدۇر. كىنايە قىلماق ھاجەت ئەمەس، — دېدىم. قىز دېدىكى:

— مېنىڭ سۆزلىرىمنى كىنايە ۋە تەنە ھېسابلىمىغىن. بەلكى تەلىپىم شۇكى، سەنمۇ كۆزۈڭنى يۇمۇۋالماي، بۇ ئىشتىن باش تارتماي، ئۇ يىگىتنى تەكلىپ قىلغىن!

— ئەي مېنىڭ تېنىمنىڭ جانى، مەن كۆپ خاتالارنى سادىر قىلغانىدىم. لېكىن بۇ قېتىم سادىر بولغان خاتالارغا مەندە ئىختىيار يوق ئىدى، — دېدىم مەن يىغلاپ تۇرۇپ. قىز دېدىكى:

— ئاللا بىلەن قەسەمكى، مەن بۇنى كىنايە قىلىپ دەۋاتقىنىم يوق. كۆڭلۈم شۇنى خالايدۇكى، سەنمۇ ئۇ ئەزىزنى مېھمان قىلساڭ، ئۇنىڭ قىلغان ئېھسانلىرىنىڭ ئالدىدا خىجالەت بولمايسەن.

— تەلىپىڭنى قوبۇل قىلدىم. ئەمما ھويلىمىزنىڭ ئۈستىدە ئاسمان، تۆت تەرىپىدە تامدىن باشقا نەرسىمىز يوق. قايسى ھازىرلىقىمىز بىلەن زىياپەت قىلىمىز!؟ — دېدىم تەئەججۈپ بىلەن كۈلۈپ. قىز دېدىكى:

— بۇ ئىشلاردا ھېچنېمىنىڭ غېمىنى يېمىگىن. ئۆزۈڭنى ۋە ئىشلىرىڭنى خۇدايىتائالاغا تاپشۇر!

ئەي دەرۋىشلەر، ئۆزۈمنى دەگسەپ كۆردۈمكى، ئۇ زىبا نىگارنىڭ سۆزى راست

www.uyghurkitap.com

ئىدى. ئۇ نازىنىنىڭ كۆڭلىگە تەسكىن بېرىش يۈزىسىدىن:

— بازارغا باراي. ئەي قەلبىمنىڭ قىبلىسى ۋە جېنى، ھەرقانداق پەرمان قىلساڭ ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ قوبۇل قىلىمەن، — دېدىم. قىز ئوسال بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ تاپىلاپ:

— ئۇ يىگىتنى ئالماي كەلمە، مەن يولۇڭلارغا قارايمەن! — دېدى.

ئەي دەرۋىشلەر، مەن شۇنچە پىكىر يۈرگۈزۈپمۇ ئۇشبۇ سۆزنىڭ تەكتىگە يېتەلمىدىم. ئاخىرى ئۇل سەنەمگە بەرگەن ۋەدەمنى ئادا قىلىش مەقسىتىدە يىگىتنى تەكلىپ قىلىش ئۈچۈن ئۆيدىن تاشقىرى چىقتىم. ئەمما ھىيلە ئىشلىتىپ تەكلىپىمنى قوبۇل قىلماسلىقنىڭ يولىنى قىلاي دېگەن خىيال بىلەن باردىم. ۋاقتىكى، يىگىت مېنى كۆرۈپ ئەدەب بىلەن ئورنىدىن تۇردى ۋە ئىشتىياق بىلەن كۆرۈشتى. يۇقىرى چىقىرىپ يېنىدا ئولتۇرغۇزدى. ئەھۋالىمنى سورىدى. مەن ھەم ئەپۇ سوراپ ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتتە بولدۇم. يىگىت غۇلامغا ئىشارەت قىلدى. غۇلام ئالتۇن ياپقۇچلۇق بىر مەرۋايىت كوزىنى كۈمۈش پەتنۇستا ئېلىپ كەلدى. يىگىت ئۇنىڭدىن بىر ئوتلام ئىچىپ ماڭا تۇتتى. سۇ بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ لېۋىمنى كوزىنىڭ لېۋىگە قويۇپ مەنمۇ بىر ئوتلاق ئىچتىم. ناھايىتىمۇ تاتلىق ۋە خۇش پۇراق شەربەت ئىكەن. يەنە بىر ئوتلاپ:

— بۇ نېمە؟ ئۇنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ — دەپ سورىدىم.

— مەيخورلارنىڭ باش ئاغرىقىنى تۈگىتىپ، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەندۈرىدۇ. ئۇ سەندىل ۋە مۇشكبىد ‹14› ئەرەقى، شېكەر سۈيى، لىمون سۈيى ۋە قەنت، ئەنبەر قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان، — دېدى يىگىت.

ئەي دەرۋىشلەر، ۋاقتىكى، بىر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ قۇۋۋىتى ۋە كەيپى ماڭا يۈزلەندى. يەنە شەربەت تەلەپ قىلىپ ئىچتىم. تاكى دىمىغىم قىزىپ بىخۇد بولدۇم. كەيپىلىكتە ئۇ يىگىتكە دېدىمكى:

— بۇ كەمىنە مۇخلىسلىرى ئارزۇ قىلىمەنكى، بۇ بەندەئى ھەقىرنىڭ كۈلبىسىنى قەدەملىرىنىڭ نۇرى بىلەن يورۇتقايلا.

مەستلىكتە ئۆزىمۇ ئېيتماي، باھانىمۇ ئىستىمەي تەكلىپ قىلدىم. ئۇ يىگىت:

— بۇرادەر، دوستلارنىڭ ئارىسىدا جۇدالىق يوقتۇر. ھەر قاچان سىز مۇنداق ئارزۇدىلا بولسىڭىز. ئەلۋەتتە بارۇرمەن، — دېدى.

ۋاقىت تا ئەسىرگىچە ئۇشبۇ تەرىقىدە ئۆتتى. يىگىت دۇكىنىنى تاقىدى. شۇ قەدەر مەست - بىخۇد بولدۇمكى، تا باشتىن - ئاياغ ئۆزۈمنى تونۇماي قالدىم. خامۇش ھالدا مەنزىلىمگە قاراپ راۋان بولدۇم. يىگىت مېنىڭ مەست ۋە پەرىشان ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قولىنى گەدىنىمگە قويدى. مەن ھەم يىگىتنىڭ گەدىنىگە قولۇمنى قويۇپ يۆلىنىپ ماڭدىم. ئۆيۈمگە يېقىن قالغاندا بىرئاز سەگىپ قالدىم. ئۆيۈمدە ھېچنەرسىنىڭ يوقلۇقى ئېسىمگە كەلدى. شەرمەندە بولىدىغان بولدۇم دەپ ئويلاپ ئەس - ھوشۇمنى يوقاتتىم. ئاياغلىرىم يۈرۈشتىن قالدى. يۈرىكىم ئاغرىشقا باشلىدى. ئاندىن ئۆزۈمنى ساقىسىز ھالەتكە سېلىپ بىخوتلارچە ئولتۇرۇۋالدىم. بۇنىڭدىن مەقسەت، قاراڭغۇ چۈشكەندە ئارىمىزدىكى رىشتىنى ئۈزۈپ قېچىپ كېتىش خىيالىغا كەلگەنىدىم.

قازارا، بىر جايغا يېتىپ كەلدۇق. ئۇ زەرگەرنىڭ كوچىسى ئىدى. يىگىت دېدىكى:

— ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، يول ئۇستىدە يىقىلمىغىن. ئۇيات بولىدۇ!

ئىلاجىسىزلىقتىن كۆزۈمنى ئېچىپ يولغا كىردىم. ۋاقتىكى، ئۆيۈمنىڭ ئىشىكىنى كۆردۈم. ئەتراپىنى سۇ سېپىپ سىيرىپ — سۈپۈرۈپ تازىلاپ قويۇپتۇ. نۇرغۇن كىشىلەر تەييارلىق بىلەن بولۇۋېتىپتۇ: ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ياساۋۇل سۈپەت ئىشىك ئاغىلىرى: بەزىلىرى خىزمەتچىلەر، سۇ توشىغۇچىلار، ياردەمچىلەر ۋە بەزىلىرى ئىش بېشى ئىدى.

«بىخۇدلۇق سەۋەبىدىن يولۇمدىن ئېزىپ قالغان ئوخشايمەن» دەپ جەزم قىلدىم. ۋاقتىكى، سىنچىلاپ قارىسام شۇ، ئۆز ئۆيۈمنىڭ كوچىسى. جامائەت خىزمەتكارلار تەرىقىسى بىلەن رىئايە قىلىپ ساقلاپ تۇرغانىكەن. ھەممىسى ئىشنى توختىتىپ ئىستىقبالغا كېلىشتى. ئۆيۈمنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە ھەشەمەتلىك لىباسلارنى كىيگەن ئىككى غۇلام — ھىندى بەچچە ئالدىمىزغا چىقتى: بىرىنىڭ قولىدا ئالتۇن بىلەن بېزەلگەن مەي شىشىسى ۋە شېكەر سۈيى؛ يەنە بىرىنىڭ قولىدا ئالتۇندىن ياسالغان جاملار بار ئىدى. ئۇشبۇ تەرىقە بىلەن بىر جامنى لىق تولدۇرۇپ ماڭا تۇتتى. مەست ئىدىم. شارابقا پەرۋا قىلمىدىم. يىگىت ئېلىپ ئىچىۋەتتى. ئۆيگە كىردۇق. ئۆي چىراغلارنىڭ قىزىل شولىسىدىن باھار پەسلىدىكى سۈبھىدەك يورۇپ كەتكەنىدى. شۇ قەدەر پاكىز ۋە كۆركەم ئىدىكى، گويا جەننەتكە ئوخشايتتى. تاملارنىڭ چېتىگە دەرەخت ۋە گۈللەر نەقىشلەنگەن، شاراب تولدۇرۇلغان شىشىلەر ئۇيۇقلارغا تىزىپ قويۇلغان بولۇپ، دەرەخت شاخلىرىغا ئۇدۇللاپ ئېسىپ قويۇلغان قەپەسلەر ئىچىدىكى تۇتى، تۇمۇچۇق، تورغاي، بۇلبۇل، كەكلىك ۋە پاختەك قاتارلىق قۇشلار ئەتىرنىڭ خۇش بۇي ھىدى ۋە شاملارنىڭ شولىسى ئىچىدە بەئەينى بوستاندا تۇرغاندەك خەندان ئۇرۇپ سايرىشاتتى.

ۋاقتىكى، مېھمانخانىغا كىردۇق. سۇپىغا شاھانە بىساتلار سېلىنغان، ئەتلەس ۋە زەرباب داستىخانلار يېيىلغان، ئەيش — ئىشرەت لازىمەتلىرى ۋە تۈرلۈك نازۇ — نېمەتلەر تەييارلانغان؛ ياقۇت ۋە مەرۋايىتتىن ياسالغان مەي شېشىلىرى، كۈمۈش ۋە ئالتۇن بىلەن ھەل بېرىپ تىللادىن قىممەت باھا تاشلار بىلەن ياسالغان ئۇزۇن بويۇنلۇق مەي ئىدىشلىرى تەخلەنگەن؛ ئايئاق شاملار تىللا ۋە كۈمۈش شامدانلاردا نۇر چېچىپ تۇرغان؛ خۇش روي ۋە ئاي سۈپەت شوخ — ئويناق چالغۇچى — سازەندىلەر خۇش ناۋا بىلەن مەجلىس ئەتراپىدا قارار تاپقانىدى. نەزەردىن ئۆتكەن ساقىيلار ۋە زەرباب كۇلاھ كىيگەن خىزمەتكارلار، بەللىرىگە قىممەت باھا تاشلار بىلەن زىننەتلەنگەن كەمەر تاقىۋالغان مۇلازىملار ھەر يەردە خەۋەردار بولۇپ، چەبدەسلىك بىلەن باراۋەر سەپ تۈزۈپ، ئۇ يىگىت داخىل بولۇش بىلەن تەڭ تەنتەنە قىلىشاتتى. يىگىت ئۇلارنىڭ سەپلىرىنى كۆرۈپ ھەيران بولسا، بۇ قاتارلىق زىبايەت ۋە تەنتەنىدىن خىجالەت بولدى. ئەمما مەن ھەيران بولدۇمكى، ئۆيۈمدىن چىققان ۋاقتىمدا بۇلاردىن ھېچبىرىنىڭ ئىزناسىمۇ يوق ئىدى. يىگىتنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزۈم ھەيرانلىق ئىلكىدە ئول مەقسەت گۆھىرىنى ئىزدەپ ھەر تەرەپكە يۈگۈردۈم. لېكىن تاپالمىدىم. ئۆزۈمگە دېدىمكى:

«ئەلۋەتتە، بۇ ئاجايىپ — غارايىپ كۆرۈنۈشلەر چۈشۈم بولسا كېرەك. ياكى شارابنىڭ

www.uyghurkitap.com

كەيپى بىلەن تەسەۋۋۇرۇمدا شۇنداق كۆرۈنۈۋاتقاندۇر.»

ساراسىمە بولۇپ ئۆيدىن ئۆيگە چېپىپ يۈرۈپ بىتابلىق ئىچىدە، سەرەمجانلاشتۇرۇلغان ئوتتۇز ئۈچ شاھانە خانىلارنى كۆردۈم. تاكى ساندۇقخانا، زىلچە گىلەمخانا، شارابخانا ۋە خىلۋەتخانىلارنى؛ بۇلاردىن باشقا يەنە بىر مۇنچە جايلارنى كۆرۈپ ئاشخانىغا يەتتىم. بۇ يەردە ئاشپەزلەرنى، تاييارلانغان نەچچە تۈرلۈك تائاملارنى ھەممە نەرسىنىڭ جايى - جايىدا تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. ئەمما، ئۇ كىشىنى ئەجەبلەندۈرىدىغان نىگارنىڭ ئىزناسىنمۇ كۆرمىدىم. ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىرى تاپتىمكى، ئۇ بىر ئاشخانىنىڭ بولۇڭىدا پاقلان ۋە ئاھۇلارنىڭ گۆشلىرىنى زىخقا ئۆتكۈزۈپ كاۋاب تەييارلاۋاتقانىكەن. ئۇ - تىرىكلىك دەرياسىنىڭ سەرۋىرى جەندە كىيىپ ئۆزىنى يوشۇرغانىدى.

ۋاقتىكى، ئۇنى بۇ ھالدا كۆرۈپ قولىدىن بۇسە قىلىپ، بۇ ئاجايىباتلاردىن سوئال قىلدىم. ئۇ ماڭا:

— ئەي يىگىت، مېھماننى تەنھا قويۇپ ئۆزى باشقا يەرلەردە يۈرۈش ئادەمزاتلارنىڭ رەسىم - قائىدىسى ئەمەس! — دېدى.

— ئۆزۈڭگە پىدا بولۇپ جامالىڭنىڭ ھىجرىدىن بۇ يەرگە كەلدىم. گۈزەل ھۆسنۈڭدىن دىۋانە، ئەقىل ۋە ئىدراكتىن بىگانە بولۇپتۇرمەن، — دېدىم مەن. **بېيت**:

ماڭا مەنئ ئەيلەمە ئاشۇفتەلىكدىن لەيلىدىن ئۆزگە،
ئەمەس مەجنۇن جەھاندا ئۆزگە مەئشۇقلارغە ئول مايىل.

ئۇ نىگار بۇ سۆزلىرىمدىن خەندە قىلىپ دېدىمكى:

— ھازىر بۇ ھېكايەتنىڭ ۋاقتى ئەمەس. چاپسان بولغىن، مېھمان ئۈچۈن بولسىمۇ ھەرىكەت قىل. ئەگەر مېنى خۇشال قىلىشنى خالىساڭ مېھماننىڭ يېنىدا بول. ئۇلۇغلۇق ۋە كاتتىلىقىڭنى نامايان قىل. ئۇنى تاشلاپ كەتمە. چوڭچىلىق بىلەن ئالتۇن - كۈمۈش ۋە كىيىم - كېچەكلەرنى خالىغان ئادەملىرىڭگە ئىنئام ۋە ئېھسان قىلغۇر. مۇلازىملارغا ھۆكۈمرانلىق تەرىقىسىدە خىزمەت بۇيرىغىن. بۇلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا لايىق ئەمەسمەن دەپ ئويلىما. نېمە دەپ ھۆكۈمرانلىق قىلغۇدەكمەن دەپ ھەم سورىما. ئەگەر قىلالىساڭ شۇنداق قىلغىنكى، ئۇ يىگىتنىڭ مەشۇقىنى ھەم ھازىر قىلغىن. تا مېھماننىڭ راھىتى پۈتكۈل زىياپىتىڭدىن كۆرە مەشۇقى بىلەن ھاسىل بولغاي. ھەتتا شارابنى مەشۇقسىز ئىچمەكلىك ئىشرەت زەھرىنى ئىچمەكلىككە باراۋەردۇر.

ئەي دەرۋىشلەر، مەن بۇ سۆزلەردىن خاتىرجەم بولۇپ مەجلىسكە بېرىپ، ھەقتا ئالانىڭ شۈكرانىسىگە مەشغۇل بولدۇم. **بېيت**:

ئەگەرچە نەچچە كۈن سەن رەنج تارتتىڭ، ھەمىشە بولماسە ئاشىق پەرىشان،
ۋە لېكىن ئاخىرىدە گەنج تاپتىڭ. قاچان تاپقاي مۇھەببەت ئىچرە سامان.

بىز شۇنداق خۇشال - خۇرام ۋە ئىشرەت كۈلكىسى بىلەن ئولتۇردۇقكى، ساقىيلار، چالغۇچى - سازەندىلەرگە مەجلىس ئۈستىدىلا ساخاۋەت قىلماققا ئەمىر قىلدىم. **بېيت**:

بادەدىن ساقى يۈزى گۈلگۈن ئېرۇر ،
سەۋتى بۇلبۇل قۇلقۇلى مەيگۈن ئېرۇر .

ئۇشبۇ غەزەللەر بىلەن كاچ پەلەك ـ تۇرمۇش لەززىتىنىڭ رەڭۋازلىقىدىن غاپىل بو-لۇپ ، مېھمان بىلەن ئەيش ـ ئىشرەت ۋە مۇھەببەت مەستلىكىگە مەشغۇل بولدۇم . سۆھبەت ۋاقتىدا يىگىتكە دېدىمكى :

ــــ كەمىنە مۇخلىسىڭدۇرمەن . بۇ جاي بەندەڭنىڭ جايىدۇر . مەشۇقۇڭ ھەم قەدەم تەشرىپ قىلغان بولسا ئىدى ، تا ئۇنىڭ سۆھبىتى بىلەن كۆڭلۈڭ دىل غەشلىكىدىن خالى بولغان بولاتتى .

يىگىت غۇلامىغا ئىشارەت قىلدى . غۇلام بېرىپ ئۇ زىبانى چاقىرىپ كەلدى . ئاندىن كېيىن ئەيش ـ ئىشرەت ۋە يېمەك ـ ئىچمىكىمىز ئەۋجىگە چىقىپ تا ئۈچ كۈنگىچە سۆھبەت قۇرۇپ ، خۇشاللىق ئۇرۇقىنى شۇ قەدەر چاچتۇقكى ، بەزمە مەزمۇنى ھەر زامان بۇ رۇبائى ئار-قىلىق زاھىر بولغاي . رۇبائى :

سەد لەشكەر كى ، ئەييام ماڭا كام ئېرۇر ،
جەمشىد غۇلامىمكى ماڭا جام ئېرۇر .
مەئشۇق قۇچاقىمدا چۇ ساغەر ئىچتى مەي ،
مىن بەئدۇ غەمۇ غۇسسە ماڭا رام ئېرۇر .

ئەي دەرۋىشلەر ، تۆتىنچى كېچە ھەم شۇ تەرىقىدە ئۆتتى . بېيت :

بادەدىن ھەمرەڭگى سەھبا قىلدى ئول زىببا نىگار ،
بىخۇدۇ بىھۇش ئەيلەپ قويمادى بىر زۇلفى تار .

ۋاقتىكى ، مەستلىكتىن ئۆزۈمگە كەلدىم . كۆن ئىككى نەيزە بويى كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ . ئورنۇمدىن قوپۇپ ئەتراپقا قارىسام خىزمەت قىلىپ يۈرگەن ئادەملەر ۋە باشقا جابدۇق ـ ئەسۋاب ، زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرىدىن ھېچنەرسە يوق ئىدى . ھەر تەرەپكە يۈگۈردۇم . نە ئادەملەر ۋە زىبۇ زىننەتلەردىن ئەسەر ، نە ئەيش ـ ئىشرەتتىن بىرەر نىشانە يوق ئىدى . پەقەت ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىدا تۇرغان بىر گېلەمنى كۆردۇم . گېلەم تۇمار شەكلىدە قاتلاپ قويۇلغانىكەن . ۋاقتىكى ، ئېچىپ قارىسام يىگىت بىلەن مەشۇقىنىڭ تەنلىرى بېشى كېسىلگەن ھالەتتە قانغا مىلىنىپ يېتىپتۇ . بۇنى كۆرۈپ قورقىنىمدىن بىھۇش بولۇپ يەنە ھوشۇمغا كەلدىم . ئاھ ـ پىغانلار چەكتىم . ئەمما نېمە قىلىشىمنى بىلمىدىم . ئاخىر بۇ بالا ـ قازا گىردابىدىن ئۆزۈمنى چەتكە ئېلىش نىيىتىگە كەلدىم ....

ئەي دەرۋىشلەر ، شۇ چاغدا مەن ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر مۇسىبەت ۋە بالا بولغىنى شۇكى ، مەن ئۇ نازىنىنغا ئاشىق ۋە شەيدا بولۇپ تا بۈگۈنگىچە نۇرغۇن ئىشلارغا دۇچار بولدۇم . مې-نىڭ ئەقىدەم شۇ قەدەر چىڭ باغلانغان ئىدىكى ، ئۇنى يېشىپ بوشىتىش تولىمۇ مۇشكۈل ئىدى . ئالاھەزەل ھەيران ۋە پەرىشان بولۇپ ، نالە ـ زار قىلىپ ئول مەشۇق ـ دىلناۋازىمنى تا-پار مەنمىكىن دەپ ، ھەر تەرەپكە يۈگۈردۇم . توساتتىن بىر ئادەمنىڭ ئىشىكتىن كىرىپ ئىمارەت تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم . كۆڭلۈمدە «يىگىتنىڭ خىزمەتكارلىرىدىن

www.uyghurkitap.com

بولۇپ قالمىسۇن » دەپ ئويلاپ ئۇنى بىر ئامال قىلىپ تاشقىرىغا چىقارماسلىقنىڭ يولىغا چۈشتۈم ـ دە ، ئۆزۈمنى يوشۇرۇپ باغچىغا كىرىۋالدىم . دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن ئېھتىيات بىلەن بېرىپ قارىسام ھويلىنىڭ دەرۋازىسى ئېتىلگەن ئىكەن . كېيىن ئۇ كىشىنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ ، ئۇنى تونۇماستىن كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇردۇم . قارىسام ئۇ زىبا نىگارىمنىڭ خىزمەتكارلىرىدىن ئىكەن . ئالدىنقى كۈنلىرى خىزمەت قىلىپ يۈرەتتى . ئۇنىڭدىن :

— كىمنى ئىزلەيسەن ، ئۇ سېھىر قىلغۇچى رەنا قەيەردە ؟ سەن نەدە يۈردۈڭ ۋە نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ ؟ ، — دەپ سورىدىم . ئۇ :

— سىز ئۇ رەناغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان سۆزلەرنى قىلىۋاتىسىز . قارىغاندا ئۇنىڭدىن رەنجىگەن ئوخشايسىز . ئەمما ئۇ سىزنىڭ پىكرىڭىزدە ، — دېدى .

— ھالى قانداق ، نېمە ئىش بىلەن بولۇۋاتىدۇ ؟ كۆڭلۈم ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ مەجرۇھ بولدى ، — دېدىم . ئۇ :

— كېلىڭ ، سىزنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە ئېلىپ باراي ، — دېدى . يارغا يېتىشىشنىڭ خۇش خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، مەزكۇر ۋەقەلەرنى ئۇنتۇپ پۈتكۈل زوق بىلەن غۇلامنىڭ ئارقىسىدىن راۋان بولدۇم . ئەمما زىيادە خۇرسەن بولغىنىمدىن ئۆزۈمنىمۇ ئۇنتۇدۇم . غۇلام ھەم دىلدارلىق كۆرسىتەتتى . نەچچە مەنزىل يول يۈرگەندىن كېيىن بىر شاھانە يەرگە يەتتىم . ئۇ يەردە تۈرلۈك ئالىي ئىمارەتلەر بىنا قىلىنغانىكەن . ئۇ يەردە يەنە ئەقلدىن تاشقىرى شۇنداق بىر دەرۋازىنى كۆردۈمكى ، ئۇنى «بىر ئۇلۇغ كىشىنىڭ دەرۋازىسى بولسا كېرەك » دەپ پەم قىلدىم . دەرۋازىنىڭ ئۇدۇلىدا كاتتا بىر مەسچىت بار ئىدى . مەسچىتنىڭ ئالدىدا بىر ئۆستەڭ سۇ ئېقىپ تۇراتتى . سۇ لېۋىدىكى دەرەخلەرنىڭ سايىسى خېلى يەرگىچە چۈشۈپ تۇراتتى . غۇلام مېنى دەرەخلەرنىڭ سايىسىدا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ ، ئۆزى ئىچكىرى كىرىپ كەتتى . بىرەر سائەتتىن كېيىن غۇلام بىر دەرۋازىۋەن بىلەن بىرگە چىقتى . دەرۋازىۋەن ھويلىنىڭ دەرۋازىسىدا قېلىپ ، غۇلام بەچچە قېشىمغا كەلدى ۋە :

— ئەي يىگىت ، بۈگۈن مەسچىتنىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇرۇپ كەچ بولغاندا بۇ ئىشىككە كەلگىن . دەرۋازىۋەن سېنى مەلىكىنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارىدۇ ، — دېدى .

ئەي دەرۋىشلەر ، كۆزۈم قانلىق ، كۆڭلۈم پەرىشان ‹15 › بولۇپ مەسچىتنىڭ بۇلۇڭىدا ئاھ ئۇرۇپ ، نالە ـ زار بىلەن دەرگاھى ھەققىغە مۇناجات قىلىپ ئولتۇردۇم . تا كەچ بولدى . كىشىلەرنىڭ ئايىغى ھەم ئۈزۈلۈشكە باشلىغانىدى . ھويلىنىڭ ئىشىكىگە باردىم . كىرپىكلىرىمنى سۈپۈرگە قىلىپ ئۇ ئاستانىنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىنى سۈپۈرۈپ ، كۆز يېشىم سۇ سېپىپ ، بۇ ئاشقانە شېئىرنى ئوقۇدۇم . بېيىت :

شەبى ھىجران ئۆزۈمگە ھېچ كىشى ھەمدەم تاپالماسمەن ،
ئۆلۈمگە ھەم رىزا بولدۇمكى مەن ئانى تاپالماسمەن .
ئۇ ئالەم ئىچرە مەجنۇنغە كۆڭۈل دەردىنى ئايتارمەن ،
ۋەگەر نە ھېچ ھەمدەمنى بۇ ئالەمدە تاپالماسمەن .

ناگاھ ئۇ دەرۋازا ئېچىلدى . دەرۋازىدىن مېنى ئىچكىرىگە جەننەت كەبى بىر باغقا باشلاپ كىردى . باغدا مېۋىلىك دەرەخلەر ۋە تىكەنسىز گۈللەر رەت ـ رېتى بىلەن ئۆستۈرۈلگەن ، گۈللەرنىڭ ئەتراپىدا بىر ئېرىق سۇ ئېقىپ تۇرغان ، ئېرىقنىڭ قىرغىقىدا يە- پەك گىلەملەر سېلىنغان بولۇپ ، ئالتۇن شامدانلاردا ئاپئاق شاملار ياندۇرۇغلۇق ئىدى . دەرۋازىدىن مېنى شۇ يەردە ئولتۇرۇشقا بۇيرىدى . كۆڭۈل كۆزۈمنى ئۇ ئاي يىنىڭ يولىغا تىكىپ ، ئۇ يۇكسەك ئۇلۇغلۇق قۇياشنى قايسى تەرەپتىن چىقاركىن دەپ ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇردۇم . بىر سائەتتىن كېيىن ئۇ ئاي يۈز ئىززەت ئېھتىرام بىلەن ئون تۆت كۈنلۈك ئاي كەبى پەيدا بولدى . ئۇنى كۆرۈپ ئىشقىمنىڭ بىرى ملىڭ بولدى . ئۇ خۇش بوي چاچلىرىنى ئۆرۈۋالغان ئاپتاپ ـ جاھاننى يورۇتقۇچىنى كۈيلەپ قوشاق قاتتىم . **بېيىت :**

چەشم جادۇ ئىچرە يۈزمىڭ نازى بار ،
زۇلف ئەبرۇ ئىچرە يۈزمىڭ رازى بار .
گەر خىرام ئەيلەر چەمەن ئىچرە سەنەم ،
سەرۋ ـ شەمشاد ئىچرە يۈزمىڭ سازى بار .

ھەشەمەتلىك كىيىملەرنى كىيىپ ، قىممەت باھا گۆھەرلەر بىلەن بېزەلگەن تاجنى بېشىغا قوندۇرۇۋالغان ئۇ ئاي ئاجايىپ ناز ـ كەرەشمە قىلىپ قېشىمغا كەلدى . مەھەممەت نە- زىرى بىلەن قاراپ ئەھۋالىمنى ـ پەرىشان ھالىمنى سورىدى . شېرىن سۆزلىرى بىلەن تاقەتسىز كۆڭلۈمنىڭ زەخمىگە تۇز سېپىپ ، يىگى باشتىن سەۋرسىزلىك ۋە بىقارارلىققا گى- رىپتار قىلدى . مەن بىچارە ھوشسىزنىڭ نەپەس ئالغۇچىلىك قۇدرىتىم قالمىدى . ئۇ ئاي ئىلتىپات سۆزلىرىنى ئادا قىلغاندىن كېيىن ، **مىسرەئ :**

ئۇزر تەقسىراتىمىز ئانداغكى تەقسىراتىمىز .

ئۇزرىلار ئېيتىپ ، شىكەستە كۆڭلۈمنى كۆتۈرۈپ :

ـــ نەچچە مۇددەتلەردىن بېرى مېنىڭ رىزالىقىم ئۈچۈن جاپالار چەكتىڭ . بىرەر كۈ- نۈڭمۇ راھەت بىلەن ئۆتمىدى . مانا ئەمدى ، روزگارىڭ ئۈمىدلىك بولغاي ! خۇدايتائالا ساڭا ئەجىر ـ ئەزىم بەرگەي ! سودىگەرلىكنىڭ داسمايىسىنى ئۆز يۇرتىڭدىن مەنپەئەت ئۈمىدى بى- لەن ئېلىپ كەلگەندىڭ . لېكىن ھەممىسىنى مېنىڭ داۋالىنىشىم ئۈچۈن سەرپ قىلىپ تۈگەتتىڭ . ھازىر بىزنىڭ ساڭا تۆلىگۈدەك ئازغىنە يول خەرجىمىز بار . قوبۇل قىلىپ بىزنىڭ ئەدەبسىزلىكىمىزنى ئەپۇ قىلىپ ، دۇئالىرىڭدا يادلاپ قويغايسەن ، ـــ دەپ دەرۋازىۋەنگە ئىشا- رەت قىلدى ، ئۇنىڭ ئىشارىتى بىلەن دەرۋازىۋەن ئىككى كاسا ئالتۇن ـ تىللا كەلتۈرۈپ مېنىڭ ئالدىمدا قويدى . ئۇ دىلرەبا دەرۋازىۋەنگە :

ـــ ياخشى بىر ئات بەر ، بۇ كىچە ئاتلىنىپ شەھەردىن چىقىپ كەتسۇن ! ـــ دەپ ، ئورنىدىن ماڭغىلى تەمشەلدى . كۆرۈپ تۇرۇپتىمەنكى ، ئۇ نازىنىن قولۇمدىن چىقىپ كەتكۈ- دەك ، دەرھال ئېتىكىنى تۇتۇپ ، **بېيىت :**

ئەي سەرۋى خۇشخىرام ، نەخۇشدۇر خىرامىڭىز ،
ئۇششاقى مۇبتەلالارغە شىرىندۇر كەلامىڭىز .

ـــ بۇ غەمكىن پېقىرنىڭ ئىككى كەلىمە ۋەسىيىتىگە قۇلاق سالغىن ، ـــ دېدى . ئۇ

www.uyghurkitap.com

تەبۇسسۇم ئەيلەپ :

— قېنى ئېيتقىن ، قانداق ۋەسىيىتىڭ بار ، — دېدى .

— ئەي مېنىڭ دەسمايەم بولغان نازىنىن ، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن ! شاراپەتلىك خا-تىرەڭگە شۇ نەرسە ئايان بولسۇنكى ، مېنى بۇ كېچە بىر زەرب بىلەن ھالاك قىلغىن . بىرەر خىلۋەت يەرگە دەپنە قىلىپ بۇ سىردىن ھېچكىمنى خەۋەردار قىلمىغىن ئەگەر مەن بىئەدەبلىك قىلغان ، پەرمانىڭنى تۇتمىغان بولسام ۋەسىيىتىم تەرىقىسى بىلەن ئادىللىق قىلغىن . ياماننى-قىمغا جازا قوللانمىغىن . بېيىت :

گەر يامان قىلسام يامانلىق قىلماغىل ،
فەرق بولسۇن خەلق ئارا ياخشى - يامان .

ناۋادا ياخشىلىق قىلغان بولسام ، بەس ، سەن نېمە ئۈچۈن يامانلىق قىلسەن ؟ بېيىت :

ياخشىلىقغە سەن يامانلىق ئەيلەمە ،
ياخشىلاردىن كەلمەگەي ھەرگىز يامان .

ئەي ھاياتىمنىڭ مەڭگۈلۈك سەرمايىسى ، ماڭا سەنسىز تىرىكلىك ھارامدۇر . ماڭا ئىككى ئىشنىڭ بىرىگە ئورۇن بەر : يا خىزمەتكارلارنىڭ قاتارىدىن ئورۇن بەرگىن ، يا بىر مۇلازىمنى بۇيرۇغايسەن ، تا مېنى بىر زەربە بىلەن ھالاك قىلىپ بۇ غەم - غۇسسىدىن خالاس ئەيلەپ ، سېنىڭ ئۆتەر يولۇڭغا دەپنە قىلغاي . شايەدكى ، گاھى قەدىمىڭنىڭ نۇرى بىلەن روھىنى مۇنەۋۋەر قىلىپ ، بىرەر سائەت بولسىمۇ مەن ئۈچۈن ئاسايىشلىق يۈزلەنگەي » دېدىم . بېيىت :

ياكى ئاسايىش بىلەكىم ئاسراغىل ،
ياكى ئۆلتۈرگىلكى تاپغايمەن نەجات .

ئەلقىسسە ، مۇنى ئاڭلاپ تەبەسسۇم ئەيلەپ دېدىكى :

— ئەي يىگىت ، ئۆزۈڭگە بىھۇدە ئازار قىلما . بۇ ئەقىلدىن تولىمۇ يىراقدۇر . ئاقىللار مۇنداق ئىشتىن نەپرەتلىنىدۇ . مېنىڭ ۋەسلىمگە يەتمەكچى بولۇپ ئويلىغانلىرىڭ ، مۇمكىن ئەمەس ئىشلار . ئەقىل ھەم قوبۇل قىلماس .

— ئۇنداق بولسا كېچە كۆرگەن ئاجايىپ نەقش ۋە سۈرەتلەر - ئۆي بىساتلارنى كىم سەرەمجانلاشتۇرغان ، ئۇ قاتارلىق مەجرۇھ بولماقنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ ، — دەپ سورىدىم .

— بۇ ۋەقەلەرنى بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق . بېيىت :

پەردەنى يىرتماق ئەمەس ئول ئەقل - ھۇش ،
شەمئ فانۇس ئىچرە نۇرانى ئېرۇر .

دەپ قىز راۋان بولدى . يەنە بىر نەچچە كەلىمە گەپ قىلىۋالاي دەپ قانچە تىرىشساممۇ ، دەرۋازىۋەن بىلەن كېنىزەكلەر يول قويمىدى . ئول نازىنىن نەزەردىن غايىپ بولدى . مېنى بولسا ئۇ جايدىن قوغلاپ چىقاردى ۋە ھېلىقى ئالتۇنلارنى ئېلىپ كېلىپ ئالمىغىنىمغا ئۇنىماي مەجبۇرلاپ تۇتقۇزۇپ قويدى . ئامالسىز باغرىم كاۋاپ ، كۆزۈم ياش ھېلىقى مەسچىتنىڭ بۇلۇڭىدا - خىلۋەتتە ئورۇن تۇتۇپ ھېچكىم بىلەن ئارىلاشماي ، يالغۇز ئولتۇرۇپ ، بېلىمنى

نالە ـ پىغان كەمىرى بىلەن باغلاپ، قاراڭغۇ كېچىلەردە ئۇخلىماي ياش ئۈنچىلىرىنى كىرپىك ئۇچى بىلەن چاچار ئىدىم. سۆزۈمنىڭ مەزمۇنى ـ بۇ پەرىشانلىقىمنىڭ ۋەسپىنى پەقەت ئايغىلا ئېيتاتتىم. **بېيت:**

كۆردۈڭمۇ فەلەك جەۋرۇ جەفا قىلدى، سىتەم ھەم،
ئول كامى دىلىمدىن يەنە ناكام قىلىپدۇر.

گاھىدا مۇشۇ تەرىقىدە نالا قىلاتتىم. **نەزمە:**

كۆردۈڭمۇ ماڭا جەۋر ـ ستەم، ئۆزگە يەنە ھېچ،
ئەھدىڭ قانى قىسمەتىغە بۇ غەم ئۆزگە يەنە ھېچ.

تا ئالتە ئايغىچە كۈننى ئۇشبۇ ئەھۋالدا ئۆتكەزدىم. غەم غۇسسىنىڭ كۆپلۈكىدىن ئاخىرى ئاغرىپ قالدىم. يۈرەكلىرىم زەئىپلىشىپ زار ـ ناتىۋان بولدۇم. ھەر كىمكى مەن مۇپتىلاغا نەزەر سالغىنىدا يىغلاپ ئېيتاتتىكى، **بېيت:**

مۇبتەلا بولغان ئىلاھا، يوق كىشى مۇندىن خەراب،
ھەم ساقايماس بۇ كېسەلدىن كۆڭلى ئانىڭ ئىزتىراب.

تا قىرىق كۈنگىچە ئاغرىق تارتىپ كۈندىن كۈنگە بەتتەرلىشىپ، كېسىلىم شۇ ھالغا يەتتىكى، ئۈچ كۈنگىچە بىخۇد بولۇپ يېقىلدىم. ئىختىيارىم ئىلكىمدىن كەتتى. مەسچىتكە كەلگەنلەر مېنى كۆرۈپ ياشلىقىمغا ئىچ ئاغرىتىشاتتى. قازارا، ئاخىرقى كۈن، دەرۋازىۋەن سىر ـ ئەسرارىمدىن خەۋەردار ئىدى. مەسچىتكە كىرىپ ئەتراپىمغا ئولىشىپ ياشلىقىم ۋە غېرىبلىقىم توغرىسىدا سۆزلىشىپ كۆز يېشى قىلىشىۋاتقان جامائەتنى كۆرۈپ يىغلاپ، پۇشايمان ئىلكىدە ئول ئاينىڭ ھەرىمىگە كىرىپ، ئۇ ـ ياخشىلىق پادىشاھى ۋە مەھبۇبلۇق ئالىمىنىڭ مەلىكىسىگە مېنىڭ ھالىمدىن ئەرز قىپتۇ. دىلدارىنىڭ رەھمى كېلىپ دەرۋازىۋەنگە:

— بېرىپ ئۇ غېرىبنىڭ بېشىدا ئولتۇرغىن. ئەگەر قازا قىلسا ئىززەت ۋە ئېھتىرام بىلەن كېپەنلەپ، كىشلەرگە بىلدۇرمەي، كېچىدە ئۇشبۇ باغچىنىڭ بىر يېرىگە دەپنە قىل. تا ئۇنىڭ ۋەسىيىتىگە ئەمەل قىلغان بولاي. ئەگەر ھايات قالسا كېچىدە ئېلىپ كەلگىن، تا ئاغرىقىنىڭ داۋاسىنى قىلارمىز. ناۋادا ئەجىلى يەتكىچە ئارىلىقتا بىرەر نۆۋەت ھوشىغا كېلىپ قالسا رىزالىقىنى تىلەرمەن، — دەپ پەرمان قىپتۇ، دەرۋازىۋەن شۇ كۈنى بېشىمدا ئولتۇرۇپ، قۇۋۋەت شەربىتىنى ئۈزۈلدۈرمەي ھەلقۇمۇمغا تېمىتىپ، كەچ بولغاندا مېنى ھەرەم باغقا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇ ـ ۋاپادار دىلدار ئەپسۇسلىنىپ ۋە رەھىم قىلىپ يېنىمدا ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ تېۋىپىنى چاقىرتىپ ئاغرىقىمنى داۋالاشقا ئەمىر قىپتۇ، ئۇ سادىق ھەكىم تەكشۈرۈپ كۆرۈپ بەدىنىمدىن زەئىپلىكتىن ئۆزگە ئاغرىق يوقلۇقىنى بىلىپ، قۇۋۋەت شەربىتى بىلەن يېنىك غىزالارنى بۇيرۇپ، ئۈچ كۈنگىچە دورا بىلەن غىزانى دەرىجىمۇ دەرىجە تەڭشەپ يېگۈزۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ تۆتىنچى كېچىسى ھوشۇمغا كەلدىم. ۋاقتىكى، ئۇ زۇلەيخايى مىسرى بېشىمدا ئولتۇرۇپ، يېشىنى گۈلنار رۇخسارىغا راۋان قىلىپ، ئۆز قولى بىلەن ھەلقۇمۇمغا شەربەت تېمىتىپ تۇرغانىكەن.

ئەي دەرۋىشلەر، بۇنىڭ مىسالى شۇكى، **بېيت:**

دەردى ئاشىقغە دەۋا بىھتەر ئەمەس مۇئشۇقدىن،

www.uyghurkitap.com

بەلكى فەرھاد ئاغرىغىنىڭ شەربىتى شىرىندۇرۇر.

ۋاقتىنكى، ئەيش - ئىشرەتتىن ئۆزىنى تارتمايدىغان خاراباتىلارنىڭ كۆزىدەك ھىجران پەردىسى قاپلىغان كۆزۈمگە ئول سەنەمنىڭ ئاياغ ئىزىنى كوھلۇل - جەۋاھىر (16) سۈرمىسىدەك تارتتىم. كۆپ يىغلىغاندىن كېيىن نازىنىننىڭ ھېسابسىز مېھرىبانلىق، مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتى بىلەن بىمار تېنىم شىپالىق، دىلۇ جېنىم تەسكىن تاپتى. شۇنىڭ بىلەن رەنج ئالەمدىن ئۆتۈپ ھاياتلىققا ئۈمىد باغلىدىم. كۈندىن كۈنگە زەئىپلىكتىن قۇتۇلۇپ يەگىرمە كۈن ئىچىدە ئۆز ھالىمغا كەلدىم. شۇ مۇددەتكىچە ئۇ مەپتۇن قىلغۇچى ئاي كېچە - كۈندۈز كۆڭۈل سوراش بىلەن مەشغۇل بولدى، ساقايغىنىمدىن كېيىن:

— ئەي يىگىت، تەلەپ - مەقسىتىڭ نېمە؟ قانداق ئارزۇلىرىڭ بار؟ — دەپ سورىدى. مەن زار - بىقارارلىق بىلەن دېدىمكى، نەزمە:

كۆڭۈل دەردىكى پىنھاندۇر ئىچىمدە،
ئېرۇرمىش تەۋ ئەمان بەخت خىفتە.
چۇ ئاھىم نەخلدەك ئول تۇررەئى يار،
ئېرۇرمىش سەد ھەزاران كۈلل شۇكۇفتە.

— مەقسىتىم شۇكى، جېنىمنى باسقان ئىزلىرىڭغا پىدا، ئايىغىڭ ئاستىدىكى توپىلىرىڭنى كۆزۈمگە تۇتىيا قىلۇرمەن. سېنىڭ خىزمىتىڭگە داخىل بولغان كۈندىن بۇيان خەستە كۆڭلۈمدە ھېسابسىز چىگىشلەر پەيدا بولدى، شۇ چىگىشلەرنى يەشكىن!

ئۇ نازىن بۇلارنى ئاڭلاپ ھەسرەتلىك ئاھ تارتىپ:

— ئەي يىگىت، بۇلارنى سوراپ نېمە قىلارسەن. سېنىڭ ھەققىڭ مەندە ھەقىقەتەنمۇ كۆپ. جازا كۈنى (قىيامەت) ئۇنىڭ ئادابىدىن چىقالماسمەنمىكىن دەپ قورقىمەن. خوپ، سەن نەچچە ۋاقىت مېنىڭ خىزمىتىمدە بولدۇڭ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ رىزالىقىنى ئىستەيمەن. سېنىڭ مەسلىھىتىڭنىڭ يولىنى تاپاي، — دەپ ئەسلى نەسەبىنى بىلدۈرۈپ، سەرگۈزەشتىسىنى بايان قىلىشقا تەمشەلدى. ئەسلىدە ئۇ شام پادىشاھىنىڭ قىزى ئىكەن.

شام پادىشاھىنىڭ قىزى بىلەن سودىگەر بەچچىنىڭ سەرگۈزەشتىسىنىڭ بايانى

ئەي يىگىت، بىلگىن ۋە ئاگاھ بولغىنكى، مەن شام پادىشاھىنىڭ قىزىدۇرمەن. ئاتامنىڭ مەندىن بۆلەك پەرزەنتى يوق ئىدى. شۇڭا مېنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى. ئەمما مەن ئۆزۈمنى بىلمەي، ئىشرەت ۋە سۆھبەتنى لازىم تۇتۇپ، مەي شاراب ۋە ئەيش - ئىشرەت جامى بىلەن مەشغۇلى بولۇپ ھەمىشە گۈل يۈزلۈكلەر بۈزرۈكزادىلەر، كاتتىلار بىلەن ئويناپ - كۈلۈپ ئويۇن - تاماشاغا بېرىلەتتىم. شامنىڭ پۈتكۈل ساھىبجامالىلىرىنىڭ خىللانغانلىرى كامال ۋە قابىلىيىتى بىلەن مېنىڭ خىزمىتىمدە بولغانلىقىدىن خۇشال بولۇشاتتى. سازەندە، كېنىزەكلەرنىڭ كۆپلىرىنى خىزمىتىمگە ئېلىپ قالغاندىم. گەپنىڭ قىسقىسى، ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى بۇزۇپ - چېچىپ كۆڭۈلنى شادلاندۇرغۇچى كېرەك - ياراقلار ۋە شاراب تائاملارنى ھازىرلاپ، ئويۇن كۈلكىگە بېرىلىپ ئۆمرۈمنى غاپىللىق ئىچىدە ئۆتكۈزدۈم. قازارا، ئۇلۇغ ئا-

يەم كۈنلىرى يېتىپ كەلدى . ئۇ ئاي زۇلھەججە ئېيى ئىدى . بۇنداق ئۇلۇغ كۈنلەردە شاراب ئىچىش مەنئى قىلىناتتى . ئەمما شۇ كۈنلەرنىڭ دەسلەپىدە شارابقا بولغان خۇمارلىق سەۋەب- دىن ئاغرىپ قالدىم . يۈرىكىم سىقىلىپ ، پۇت - قوللىرىم تىترەيتتى . (ماڭا كەلگەن بۇ كۈنلەر دۈشمەنلىرىمگىمۇ كەلمىگەي !)

دەرۋازىۋەن ئادەتتە قېشىمغا كېلىپ تۇراتتى . ھالىمنىڭ ئۆزگىچە بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ « ئەگەر مەلىكە كۆكنار ئىچكەن بولسا ، ياخشى بولۇپ قالار ئىدى » دېدى . مەن شۇ بۇ ۋاقىتقىچە كۆكنارنىڭ نامىنى ئىشتمىگەنىدىم . ھازىر قىلىشقا بۇيرۇدۇم . غۇجىدار چىقىپ كېتىپ كۆكنارنى ئېلىپ كەلدى . ئۇ كەلگەندە سەككىز - توققۇز ياشلار- دىكى بىر بالا ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەنىدى : ئۇنىڭ ئۇچىسىدا يىرتىق بىر تون بولۇپ ، ئۇ تون كۆكنار شىرىسىدىن ئەسلى رەڭگىنى پەرق قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئۆزگەر- گەنىدى ؛ بېشىدا كىگىز بۆك ، كونىراپ كەتكەن كالتا ئىشتان كىيىۋالغان ، بېلىگە ئۇلاق يىپ باغلىۋالغان بولۇپ ، كۆكنار كوزىسىنى تۇتۇپ تۇراتتى . شۇئان ئاچچىقلاپ :

— بۇ تازنى ئېلىپ كېلىشتىكى مەقسىتىڭ نېمە ؟ — دېدىم ۋە ئالەمنى مەلەم قىلىپ مەسخىرىلىك سۆزلەر بىلەن ئۇ بالىنى ئەيىبلەپ دەرۋازىۋەنگە بىر مۇنچە تاپا قىلدىم . دەرۋازىۋەن تەبەسسۇم قىلىپ :

— ئەي مەلىكەم ، سالامەت بولسىلا ! خۇدانىڭ بەندىسىگە ھاقارەت نەزىرى بىلەن قا- رىماق ياخشى ئەمەس . ھەممىمىز بىر دەرگاھنىڭ بەندىسىدۇرمىز ، — دېدى . گويا ۋاقىت سائەتى يېتىپ ئۇ تىلى كېسكىنىڭ سۆزلىرى مېنى ئەسىرى قىلدى . دەرۋازىۋەن ئۆزى ساقى بولۇپ بىر قەدەھنى كۆكنار بىلەن لىق تولدۇرۇپ ، قىزلارنىڭ ھەر بىرىگە ئاز - ئازدىن ئىچۈردى . ئۇلار تەكلىپ قىلىپ تۇرىۋالغىنى ئۈچۈن مەن ھەم بىر مۇنچە ئىچتىم . بىرەر سا- ئەت ئۆتكەندىن كېيىن كۆكنارنىڭ كەيپى شاراب خۇمارىمنى يوق قىلدى . باش ئاغرىقىدىن نىجات تېپىپ تولا راھەتلەندىم ......

قازارا ، بىر چاغدا قارىسام ، كېنىزەكلەر ئۆينىڭ تېشىدا ئۇ تازچاقنىڭ ئەتراپىغا ئول- شىۋېلىپ ھەزىل ۋە كىنايە چاقچاقلار بىلەن ئازار بېرىۋېتىپتۇ . تازچاق بولسا بۇ ئىش تۇپەيلى جېنىدىن تويۇپ پەرياد قىلاتتى . « بۇ بىئەدەپ نېمە ئۈچۈن داد - پەرياد قىلىدۇر » دەپ سورىغانىدىم ، دەرۋازىۋەن :

— بۇ بالا مەسخىرىۋازدۇر ، — دەپ جاۋاب بەردى .

— بۇ كىچىك بالا تۇرسا ، مەسخىرىۋازلىقتىن قانداقمۇ خەۋىرى بولسۇن ؟ — دېدىم .

— ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن بولغاي ! — دېدى دەرۋازىۋەن ، — بۇ بالا ھارامدىن بولغان . ئۇ كۆكنار خانىلاردىكى ھەممە خېرىدارنىڭ دوستىدۇر .

مەن بۇ گەپ بىلەن ئۇ بالىنىڭ ھەزىل - چاقچاقلىرىنى ئاڭلاپ بېقىشنى خالايدىغانلى- قىمنى بىلدۈردۈم . دەرۋازىۋەن ئۇنى ئېلىپ كەلدى . ئۇ تولىمۇ شوخ كۆرۈنەتتى . دەرۋازىۋەن ئۇنىڭغا چاقچاق ئارىلاش سۆز تاشلىغانىدى ، ئۇ ھەم چۈچۈك تىلى ۋە شېرىن سۆزلىرى بىلەن ھازىر جاۋاب قايتۇرۇپ دەرۋازىۋەننى ئوسال قىلىپ قويدى . ئەلھەق ، مەن ئۇنىڭ مەسخى- رىۋازلارچە تۇرقىغا قاراپ تازا كۈلدۈم .

www.uyghurkitap.com كىتاب ئۇيغۇر

كۆلكە ـ چاقچاق ئاخىرلاشقاندىن كېيىن مېنىڭ پەرمانىم بىلەن غوجىدار ئۇنىڭ كۆكنار ئېلىپ كەلگەن كوزىسىنى ئالتۇن بىلەن تولدۇرۇپ بەردى ، شۇنىڭ بىلەن ھەر كۈنى كۆكنار كەلتۈرۈشنى بۇيرىدۇم . ئۇ بالا شۇندىن باشلاپ ھەر كۈنى كۆكنار كەلتۈرۈپ تۇردى . دەرۋازىۋەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن ھەزىل قىلىشقاچ كۆكناردىن قويۇپ ئىچەتتى .

ۋاقتىكى ، بۇ ئۇلۇغ كۈنلەرمۇ ئاخىرلاشتى . شۇنىڭدىن كېيىن يەنە شارابخورلۇققا كىرىشتىم . ئەمما گىزى كەلگەندە كۆكنارمۇ خۇمار قىلىپ يۈرەكلىرىم ئاغرىپ ، دىماغلىرىمدىن سۇ تاماتتى . شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىلەن سۆھبەتكە مۇقەررەر قىلىپ ئۆز قائىسى بويىچە ۋاقتى قارارىدا كۆكنار كەلتۈرۈپ تۇرۇشنى تاپىلىدىم . تا ئاللە ئايغىچە ئىش شۇ تەرىقىدە بېجىرىلىپ تۇردى ، گاھىدا ئۇ بالىغىمۇ شاراب تۇتۇپ مەجلىسىمىزدە ئولتۇرغۇزاتتۇق ، ئۇنىڭ سەرپايلىرى يەنىلا شۇ كونا تون ، بۆك ۋە قىسقا ئىشتىنى بولۇپ ، باشقا ھېچنېمىسى يوق ئىدى . كۆڭلۈمدە : 〈 بەرگەن ئالتۇنلار كۆكنارنىڭ سەركارىغا سەرپ قىلىنىپ ئۆزىگە ئاشمىغان بولسا كېرەك 〉 دەپ ئويلاپ ، كىيىملىرىنى يېڭىلىۋالسۇن دېگەن مەقسەتتە يەنە كۆكنار ئېلىپ كەلگەن كوزىسىنى ئالتۇن ـ تىللا بىلەن تولدۇرۇپ بېرىشكە پەرمان قىلدىم ھەمدە يەنە ئاللە ئەيغىچە ئۇشبۇ تەرىقىدە كۆكنار كەلتۈرۈپ تۇرۇشنى تاپىلىدىم ، ھەر قېتىم كەلگىنىدە يەنە شۇ كىيىملىرى بىلە ئىدى . ئاخىرى ئۇنىڭدىن :

ـــ كىيىملىرىڭنى نېمە ئۈچۈن يېڭىلىمايسەن . ساڭا بەرگەن شۇنچە ئالتۇن ـ كۈمۈشنى نېمە قىلدىڭ ؟ ـ دەپ سورىدىم . ئۇ بالا يىغلاشقا باشلىدى ۋە :

ـــ مەن بىر گۈدەك ، يېتىم ۋە ئىگە ـ چاقىسىزدۇرمەن . ئۇستازىم مېنى چاكارلىققا يالىلىۋالغان . يىلدا بىر تىللا . كۈندە بىر نان بېرىدۇ . ھەر نېمە تاپسام ئۇستامغا بېرىمەن ، ـ دېدى .

بەس ، ئۇستىسىنىڭ رەھىمسىزلىكىنى ئاڭلاپ 〈 ئۇشبۇ كىچىك بالىنى ۋاستە قىلىپ سەرمايە ـ دىنار تاپىدىغان ئوخشايدۇ 〉 دېگەنلەر كۆڭلۈمگە كەچتى . بالىدىن :

ـــ كۆكنار ياساشنى بىلەمسەن ؟ ئەگەر بىلسەڭ بىزنىڭ قېشىمىزدا تۇرغىن ، ـ دېدىم .

ـــ ئەگەر مۇناسىپ كۆرسىلە ئىتلىرىغا خىزمەت قىلىمەن . ـ دېدى بالا . ئاندىن دەرۋازىۋەنگە :

ـــ بۇ بالىنى ئېلىپ قىلىپ ، كۆكنار ياسايدىغان جابدۇق سايمانلارنى تەييارلاپ بېرىڭلار ، ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىڭلار ! ـ دەپ ئەمر قىلىپ يېڭى كىيىملەرنى ئالدۇرۇپ بەردىم . بېشىدىكى جاراھەتلەرنى داۋالاتتىم .

ۋاقتىكى ، ئۇ بالا مەينەتچىلىكتىن خالاس تاپتى . ھەشەمەتلىك لىباسلارنى كىيىپ ، لەززەتلىك تائام ـ شارابلارنى يەپ ـ ئىچىپ ، ئەھۋالى كۈنگە كۈندى ياخشىلاندى . ھۆسن ـ جامالى تولۇلۇپ شوقلۇق ، يېقىملىق ، زىرەكلىك بابىدا يىگانە مەشۇققا ئايلاندى . ئۇنىڭ سۆھبىتىگە ئۈلپەت بولغانلار ئۇنىڭ شېرىن سۆز ـ چاقچاقلىرىدىن زوق ۋە لەززەت ئالاتتى . ئاخىرى ئىش شۇ دەرىجىگە يەتتىكى ، ئۇنىڭ شور ئەنگىز (توپىلاڭ قوزغىغۇچى) كۆزلىرىنىڭ نىگاھى كۆزلىرىمدىن جاي ئالدى . ئۇنىڭ مۇھەببىتىنىڭ سۇلتانى كۆڭلۈمدىن ماكان تۇتتى . ئەگەر بىر نەپەس كۆرمىسەم جامال زۇلالىنىڭ ۋىسالىغا يېتەلمەيدىغاندەك ھېس قى-

لـىـپ ، يـۈرىكىم سىقىلىپ ھۇشۇمنى يوقىتاتتىم . قانلىق يىشىم يۈزلىرىمگە تۆكۈلەتتى . ئۇنىڭ
بـىـر نـەزىرى بىلەن پۈت ـ قولۇمغا تىترەك ئولىشىپ رەڭگى رۇيىم سارغىياتتى . مىنىڭ بۇ قا-
تارلىق ئىشق مۇھەببىتىمدىن ئەتراپىمدىكىلەر خەۋاردار ئىدى . **بېيت :**

رەڭگىرويى ئۆچمەكدىن ھەم يۈرەك ئۇرماغدىن ،

ئاشقى بىچارە ھەر يەردە ئېبرۇر رەسۋا بولۇر .

تا ئۈچ يىلغىچە ئۇنىڭ بىلەن ئىشقۋازلىق قىلىپ ، ھەر تەرىقەت ئۇنىڭ ۋىسالىغا مەپتۇن بولۇپ
يۈردۈم . ئۈچ يىلدىن كىيىن مەھرەملىرىم ۋە ئىنىكئانا مەسلىھەتلىشىپ :

ــــ ئۇ تـاز خـەلـقـى ئالـەم ھۇزۇرىـدا كۆرۈنۈپ يۈرمىگەي . ئۇنداق بولمىغاندا مالامەتكە
سـەۋەب بولۇپ قالىدۇر . ئۈچرىشىش كىشلەردىن پىنھان بولسۇن ، ـ دىيىشتى ھەمدە ئالاھىدە
خـىـزمـەتـكـارلار قـاتـارىدا ھەق بېرىشنى ماقۇللاشتى . شۇنداق قىلىپ مىنىڭ پەرمانىم بويىچە
ئـىـكـكى ملىڭ تىللاغا رەخت سىتىۋېلىپ ئۇنىڭ ئۈچۈن چاسا بازىرىدا دۇكان راسلاپ بەردى .
مىنىڭ كۆڭلۈم ئۈچۈن ئەتراپىمدىكىلەر ھەر جەھەتتىن ئۇنىڭغا ھۆرمەت قىلىشاتتى . ئاتامنىڭ
سـەر كـارىـغا كىرەك بولىدىغان لازىمەتلىكلەر بويىچە ئىلىم ـ سىتىم قىلىشنى ئۆگەتتىم ھەمدە
ئۇنـىـڭ ئۈچـۈن قـورۇ سـىـتـىـۋىلىپ غۇلام ، كىنىزەك ۋە ئۆي بىساتلىرىنى ئەۋەتىپ بەردىم .
ھويلامـىـنـىـڭ بـاغـچـىـسـىـدىـن ئۇنـىـڭ ئولتۇرىدىغان جايىغىچە يول ياساتتىم . مەھرەملىرىم .
ئـىـنىكئانا ، ئىنىكئانىنىڭ قىزى ۋە دەرۋازىۋەندىن ئۆزگە خىزمەتكارلارغا ئۇقتۇرماي كىچىسى ـ
ھەمـمـە ئۇخلاپ بـولغاندىن كىيىن ئۇنى خىزمىتىگە ھازىر قىلاتتىم . تا تاڭ سۈزۈلگىچە ئۇنىڭ
بىلەن سۆھبەتنى خالى تۇتاتتۇق . ئۇشبۇ ئىش بىلەن نەچچە مۇددەت كۆڭلۈمنى خوش قىلىپ
يـۈردۈم . ئۇ مـىـنـى شـۇ قەدەر دىۋانە قىلدىكى ، ئەلنىڭ ئەيىبلەشلىرىدىن تەرگە غەرق بولۇپ
بـىـشـىـمنى كۆتۈرەلمەس ئىدىم . خىزمەتكارلار ھەم بۇ يولدىن قايتىش توغرىسىدا نەسىھەتلەر
قىلاتتى .

كـۈنـلـەر بىر كۈن ئۇ ھايا بىغىنىڭ غۇنچىسىنى پەرىشان ھالەتتە كۆرۈپ ، ئۇنىڭ سە-
ۋەبىنى سورىدىم :

ــــ شەھەرنىڭ چىتىدە بىر باغنى كۆردۈمكى ، ئۇنىڭدەك خوش ھاۋا باغدىن يەنە بىرى
بـۇ مـەمـلـىـكـەتتە يوقتۇر ، ئىگىسى ئۇ باغنى ساتماقچى بوپتۇ . باھاسى ئۈچ ملىڭ تىللا ئىكەن .
مـاڭـا ملىڭ تىللاغا سىتىپ بەرمەكچى بولدى ، ـ دىدى ئۇ خامۇشلۇق بىلەن ، خەجى يوقلۇقنى
پـەمـلـىدىم . ئۇنىڭ رىزالىقىنى ئىزلەپ باغنى ئىلىپ بەردىم . بىر كىچە تاماشا قىلماق ئۈچۈن ئۇ
بـاغـقـا بـاردىم . بەرھەق ، شۇ قەدەر گۈزەل ۋە ھاۋالىقكى ، بەئەينى بىھىشت ئىدى : باغدا بەش
كـۆل بـار ئـىـكـەن . ئۇ كـۆلـلـەرنـىـڭ ئەتـراپلىرى گۈلزار بولۇپ ، رەڭمۇ رەڭ گۈللەر بىلەن
زىننەتلەنگەن ، ....

گـەپـىـنـىـڭ قىسقىسى ، ھەر ۋاقىت ئۇنىڭ رىزالىقىنى ئىستەر ئىدىم . ئۇنىڭسىز بىر ئۇتلام
سـۇمۇ ئىـچـمـەيـتـتـىـم . ئۇنىڭ شوخلۇقى كۆڭلۈمنىڭ خوشلۇقى ئىدى . ئاشقلار مەزھىپىدا
مەشۇقنىڭ رىزاسى پەرزدۇر . نەچچە مۇددەت ئۇشبۇ تەرىقە بىلەن ئۆتتى . بىر كىچە ئۇ :

بىر كىشىنىڭ نەغمە ـ سازدا ۋايىغا يەتكەن بىر كېنىزىكى بار ئىكەن، ئۇنى ساتماقچى بوپتۇ. ئۇنىڭ نەغمە ئىلمىدە تەڭدىشى يوقتۇر، .... دەپ جىمىپ قالدى. گېپىنىڭ ئورامىدىن شۇ كېنىزەكنى خىزمىتىگە ئېلىشنى جالايدىغانلىقىنى پەملىدىم ۋە ئۇنىڭ رىزالىقىنى ئىزدەپ، ئۇ كېنىزەكنى ئىككى يۈز تىللاغا ئېلىپ خىزمىتىگە مۇقەررەر قىلدىم.

ۋاقتىكى، كېنىزەكنى ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى. مەن ھەم ئۇنىڭ ئۆيىگە سۆھبەت ئۈچۈن باردىم. ئەلھەق، تەرىپ قىلغاندەك ئىدى. ئالتۇن ـ كۈمۈشنى ھېسابسىز بەردىم. نەچچە كېچە ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن خوش بولۇپ، تا بىر ئايغىچە ئۇشبۇ تەرىقە بىلەن كۈن ئۆتكەزدىم.

بىر كېچە ئۇ يىگىتنى چارقىتىپ ئىنىكئانىنى ئەۋەتكەنىدىم ‹ مەلىكە گۇناھلىرىمنى ئەپۇ قىلسۇن، بۇ كېچە بېشىم ئاغرىپ تۇرىۋاتىدۇ. خىزمىتىگە بارالمايمەن › دەپ ئىنىكئانىنى قايتۇرۇۋېتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ئۆزۈم كۆرگىلى باردىم. كۆردۈمكى، ئۇ ھېلىقى كېنىزەكنىڭ ئېتىكىگە بېشىنى قويۇپ ئۆزىنى يوقاتقان ھالەتتە يېتىپتۇ. ئۇنىڭ بۇنداق ئاجىزلىقىغا قاراپ كېنىزەككە كۆڭۈل بېرىپ قالغانلىقىنى بىلدىم. بۇ كېنىزەكنى مەن پۇل خەجلەپ ئېلىپ بەرگەنىدىم. پۇت ـ قوللىرىمغا تىترەك ئولاشتى. شۇنداقتىمۇ بىلىندۈرمەي ئولتۇردۇم. بۇلار مېنى كۆرگەندىن كېيىن جىددىيلىشىپ دەرھال ئورنىدىن قوپۇپ ھەر بىرى بىر بۇلۇڭدا ئولتۇردى. ئۇلارنىڭ يۈزىگە سالماي يەنىلا مېھرىبانلىقىمنى بىلدۈرۈپ ھال سورىدىم. ئەمما ئۇلار خاتىرجەمسىزلىك ۋە ئاجىزلىقنى ئىزھار قىلىپ يىغلىشاتتى. يىگىت ماڭا ئىلگىرى يېقىنلاشقاندەك يېقىنچىلىق قىلماي، بىر چەتتە ئولتۇرۇۋالدى.

ئەلقىسسە، شۇندىن كېيىن پاراغەت يۈزىنى كۆرمىدىم. كېچىلىرى پىراق ئىچىدە نالە قىلاتتىم. نەچچە كېچە ئۇ يىگىت كەلمىدى. ۋىسال ئارزۇسىدا بىتاپ بولۇپ ‹ ئۇنى ئېلىپ كەلگىن › دەپ بىر كىشىنى ئەۋەتتىم. ئەمما ‹ ئۆيىدە يوقكەن › دەپ خەۋەر كەلتۈردى. ئىشىق ئوتىنىڭ شولىسى باغرىمغا ئۇرۇلدى. خەلق ئۇيقۇغا كەتكەندە ئورنۇمدىن قوپۇپ ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىم. ئۇنىڭ خىزمەتكارلىرىدىن بىرىنى تېپىپ ئىلتىپات بىلەن يىگىتنىڭ ئەھۋالىنى سورىدىم. خىزمەتكار بىر كېچە يىگىت بىلەن قىزنىڭ ئۆلپەتلىشىپ، باغقا بېرىپ تەشۋىش پەرىشانلىقنى تاشلاپ سۆھبەت قۇرغانلىقىنى دەپ بەردى. بۇنى ئاڭلاپ بىئارام بولۇپ ھوشۇمدىن كەتتىم. كۆزلىرىم قاراڭغۇلىشىپ تەنھا باغ تەرەپكە راۋان بولدۇم. ئىشىك تاقاقلىق بولغاچقا، مىڭبىر مۇشەققەتتە باغقا كىردىم. كۆردۈمكى، ئۇ ئىككىسى بىر يىپپىنچىدا سۈت بىلەن شېكەردەك ئارىلىشىپ ئىشقىۋازلىقتا گىرىپتار بولۇشقانىدى. بۇنى كۆرۈپ ھالىمدىن كېتىپ بىر بۇرجەكتە ئولتۇرۇپ قالدىم. تىلىم سۆزلەشتىن، پۇتۇم مېڭىشتىن قالدى. ۋاقتىكى، ئۇلار مەي شىشىسى بىلەن جامنى قولىغا ئېلىشتى. قازارا، كېنىزەك مەن تەرەپكە قاراپ ئولتۇرغاندا ئىختىيارسىز بۇ رۇبائى بىلەن قوشاق قاتتىم. رۇبائى:

نە ئەيلەدىمكى فەلەك بىۋەشلە داغ قىلىپ،
ئەجەل دەئۋاسىغا تۈن ـ كۈن مېنى سۇراغ قىلىپ.

كېنزەك ئاۋازىمنى ئىشىتىپ مېنى تونىدى، جامنى يىراق تاشلىۋېتىپ، قولىنى يىگىتكە شىلتىپ:

ـــ ئەي يىگىت، سېنىڭ مەشۇقۇڭ بار قورۇقلۇق مەن بىلەن ئىشقىۋازلىق قىلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ نېمە ئۈچۈن ماڭىمۇ ئۇنىڭغىمۇ ئازار بېرىسەن ؟! ـ دېدى. ئاندىن ئۇ يىگىت:

ـــ ئەي مەلىكە، خۇدا سېنى سالامەت قىلغاي! مەندە نېمە ئىلىشىڭ بار !؟ ماڭا ئات ياكى تۆگە سانقانمۇ ؟! يا مېنى پۇلغا سېتىۋالغانمۇ ؟! مەن بارلىق ئۆي بىساتىمدىن كەچتىم، سەنمۇ مەندىن كەچسەڭچۇ !؟ ـ دېدى.

ـــ ئەي نامەرد! ـ دېدىم مەن، ـ بۇ دۆلەت كىمنىڭ، مەنمۇ مۇھەببىتىڭدىن بەھرە ئالسام نېمە بولىدۇ !؟

ـــ ئۆزۈمنى ئۆلتۈرمىگىچە كۆڭلۈم تىنماس، ـ دېدى يىگىت. بۇ چاغدا ئۇ پىتنە ئەڭگىز كېنىزەك خەندە ئۇرۇپ تەنە، كىنايە سۆزلىرى بىلەن كۇندەشلىك ئوتىنى ئۇلغايتقىلى تۇردى، يىگىت مەن ئېلىپ بەرگەن خەنجەرنى غىلىپىدىن چىقىرىپ ئۆزىگە سىلىشقا تەمەشەلدى. ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ ئىككى قولىنى تۇتۇپ، ئايغىنى بوسە قىلىپ:

ـــ سەن ئۈچۈن جېنىم پىدا بولسۇن! مېنى ئۆلتۈرگىن ئۆلمەككە مەن سازاۋەردۇرمەن، ...... ـ دېدىم.

ئۇ قەھرى بىلەن خەنجىرىنى كۆكرىكىمگە، بېقىنلىرىمغا، قولۇمغا، تىزلىرىمغا تاكى ھوشۇمدىن كەتكىچە تىقىۋەردى. مۇندىن ئۆزگىنى بىلمىدىم. ۋاقتىكى، ھوشۇمغا كېلىپ سېنى كۆردۈم، ئۇ باغنىڭ بىر تەرىپى شەھەرنىڭ قورغىنى ئىدى. مېنى ساندۇققا سېلىپ قورغاندىن خەندەككە تاشلىۋېتىشقا قەست قىپتۇ. شۇنداق بولغاندا ھېچكىم بىلەيتتى. ئەجىلىم تۈگىمەپتۇ، خەندەكنىڭ قىرغىقىغا چۈشۈپتىمەن. سەن بولساڭ ئۇ ساندۇقنى ئېلىپ ھايات قېلىشىمغا سەۋەب بولدۇڭ. بېيىت:

ئەگەر ئالەم قىلىچىن قولغە ئالسە،
كېسەلمەسلەر مەگەر بىئىزنىللاھ.

مەنمۇ ئۇلاردىن قىساس ئالدىم، مەن ئۇ تېگى پەسنى يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىگە قىلغاندىم. لېكىن ئۇ ماڭا نېمىلەرنى قىلمىدى، بۇلارنى ساڭا بايان قىلىپ بەردىم، ئۇلارنى مەن ئۆلتۈردۈم. بۇنى سەنمۇ كۆردۈڭ.

سودىگەر زادىنىڭ قالغان سەرگۈزەشتىسىنىڭ بايانى

ئەي دەرۋىشلەر، ئۇ كۇمۇش بەدەننىڭ غەيرىتى ۋە مەردانىلىكىگە تەھسىن ۋە ئاپىرىنلار ئوقۇدۇم. ئاندىن مەلىكىدىن:

ـــ ئۇ يېرىم كۈن ئىچىدە شۇنچە جابدۇق ـ بىساتلارنى نەدىن كەلتۈرگەنىدىڭ؟ شۇ كۈنى يېرىم كېچىگىچە ئۇلار بىلەن بىللە ئىدىم، قايسى ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ئىشىنى تامام قىلىپ

غايىپ بولدۇڭ ؟! — دەپ سورىدىم ، مەلىكە جاۋاب بېرىپ :

— ئاتامنىڭ ئوردىسىدىن كەلتۈرگەندىم ، دېدى .

— ئۆيۈڭگە قانداق باردىڭ ۋە شۇنچە مۇددەت غايىپ بولغىنىڭنى قانداق چۈشەندۈردۈڭ ؟ — دەپ سورىدىم . مەلىكە يەنە :

— ئەي يىگىت ، بىلمىسەڭ كېرەك ، شام پادشاھلىرىنىڭ قائىدىسى شۇكى : ئالتە ئاي- غىچە ئۆزىنىڭ ئىشىغا مەشغۇل بولىدۇر ، يەنە ئالتە ئاي خۇدايىتائالانىڭ ئىبادىتى بىلەن بولىدۇ . شۇ كۈنلەردە ئاتام شەھەردە ئەمەس ئىدى . ئانام ئەقلىنىڭ زىيادىلىكىدىن يوقاپ كەتكىنىمنى كىشىلەرگە بىلدۈرمەپتۇ ، پەقەت دەرۋازىۋەنلا مېنىڭ ئىز - دېرىكىمدە بوپتۇ . ۋاقتىكى ، سەن ئۇ يىگىتنى تەكلىپ قىلغىلى كەتكىنىڭدە مەن چۇمبەل تارتىپ ئاتامنىڭ ئۆيىگە باردىم ۋە ئانام مېنى سالامەت كۆرگىنىدە ھال - ئەھۋالىمنى سورىدى :

— ئەي ئانا ، ئۇ يارىتقۇچى يىگانە تەڭرىمگە ئايانكى ، مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن غايىپ بولغان ئەمەس . گەرچە مەندىن خاتالىق ئۆتكەن بولسىمۇ ، خۇداغا شۈكرى ، نومۇ- سۇمنى بۇلغىمىدىم ، - دەپ ئۆز ھالىمنى بايان قىلدىم . ئانام تاكى ئىمتىھان قىلمىغۇچە سۆزلىرىمگە ئىشەنمىدى . ۋاقتىكى ، ئامانەتنى جايىدا كۆردى ، خۇدايىتائالاغا شۈكرى بىجا كەلتۈرۈپ خۇشال - خۇرام بولدى . ئاندىن كېيىن يەنە ئانامنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ ئۆزۈر ئېيتىپ ، بوسە قىلىپ يەنە ئۈچ كۈنلۈك رۇخسەت سوراپ ، ئاللاتائالا خالىسا قايتۇرۇپ كې- لىشكە ۋەدە بېرىپ ، لازىمەتلىك نەرسە - كېرەكلەرنىڭ سەركارىنى تەلەپ قىلدىم . ئانام مېنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن ھەمدە سالامەت كۆرۈشكىنىگە شۈكرى قىلىپ ئوتتۇز ئۈچ ئۆيگە لايىق سەرامجان بەردى . ئۇ ئىككى تۇزكورنىڭ بېشىغا بالا ياغدۇرۇپ ، شۇ كېچە ئۆيۈمگە يېنىپ كەلدىم . خىزمەتكارلارمۇ سەركارنى ئېلىپ قايتىپ كەلدى .

ئەي دەرۋىشلەر ، ئۇ شېكەر لەۋ ، غۇنچە ئېغىز ئۇشبۇ ۋەقەنى نەقىل قىلىپ يىغلايتتى . مەن ھەم قان ياشلىرىمنى تۆكەتتىم ، ئۇ شېرىن سۆزلۈك سەرگۈزەشتىسىنى تامام قىلغاندىن كېيىن :

— ئەي يىگىت ، ئەمدى رىزا بولدۇڭمۇ ، — دېدى .

— ئەي ۋاپادارلىق ئاسمىنىنىڭ قۇياشى ، مېنى خاتىرجەم قىلىپ كۆڭلۈمنى ئۇشبۇ سۆزلىرىڭ بىلەن خوش قىلدىڭ ، دىلۇ جېنىم ساڭا پىدا بولغايكى ، كۆيگەنلەرنىڭ كۆڭلىگە مەلھەمدۇر سەن .

مەلىكە بۇ سۆزلىرىمنى ئىشتكەندىن كېيىن زىيادە تەپەككۇر قىلىپ ، مېنىڭ ئاجىز ۋە شكەستىلىكىمنى كۆرۈپ تۇتى كەبى شكەر ياغدۇرۇرپ ، ئۇشبۇ قوشاقنى قاتتى . **بېيت :**

توفان بەلاغە دىلدىن بەردىم جان ھەم ،
چۈن سەل كېلىپ ئالدى ئۆيۈمدىن ھەمە غەم .

— ئەي يىگىت ، مۇنىڭدىن بۆلەك ئىلاجىم يوق . نام - نومۇسۇمنى ساقلىشىم كېرەك .

ئەمما كۆڭلۈڭگە ئازار بېرەلمەيمەن. بۇ شەھەردە تۇرۇپ رىزالىقىڭنى ھاسىل قىلماقنىڭ سۈرىتىنى تاپالمادىم. پەقەت بۇ دىيارنى تەرك قىلىپ، سەھرا- دەشتلەردە يۈرمەكنىڭ ھىممىتىنى ئىزدىشىمىز كېرەك. ئېنىقكى، ئەزەلدىن تەقدىر قەلىمى ئۇشبۇ تەرىقىغە جارى بولغان ئوخشايدۇر، ياخشى پۇرسەتنى كۈتەيلى، خۇدايىتائالا بىزگە ئاتا قىلغان تەقدىرىمىزنىڭ قانداقلىقىنى كۆرەيلى، — دېدى مەلىكە.

ئەي دەرۋىشلەر، بۇ سۆزلەردىن پەرىشان كۆڭلۈمدە خاتىرجەملىك ھاسىل بولدى. نەچچە كۈنگىچە دەرۋازىۋەنىنىڭ مېھمانخانىسىدا بولدۇم. قازارا، بىر كېچىسى ئۇيقۇم كەلمەي كۆزۈمنى ئۇ دىلدارنىڭ يولىغا تىكىپ ئىنتىزار بولۇپ تۇراتتىم. ئۇ ۋاپادار سەرۋى قەد كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدا ئابى ھاياتتەك كىرىپ كەلدى ۋە «پۇرسەت غېنىمەتتۇر» دېدى. ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ ئارقىسىدىن راۋان بولدۇم، خاس ئاختىخانىسىغا كىرىپ بادىپاي - چاپقۇر ئىككى ئاتنى ئېگەر - توقۇم، جابدۇقى بىلەن ئېلىپ چىقىپ ماڭا تۇتقۇزدى. ئۆيگە كىرىپ يەنە لىق ئىككى خۇرجۇن ئالتۇن - كۈمۈش ۋە ياراق، كىيىم - كېچەك ئېلىپ چىقتى. كىيىملەرنى كىيىپ ئاتلىنىپ شەھەردىن چىقىپ كەتتۇق، كېچە - كۈندۈز باياۋانلاردا ئات چاپتۇرۇپ خىلۋەت جايغان يەتكەندە ئولتۇرۇپ ئارام ئالاتتۇق. ئاتلارنى ئوتلىتىپ، ئۆزىمىز شىكار قىلغان گۆشنى كاۋاپ قىلىپ، لوقما نان يەپ، ھاردۇقىمىز چىققاندىن كېيىن يەنە راۋان بولاتتۇق. ئۇ ئاي يۈزلۈك كېتىۋېتىپ نەچچە نۆۋەتتە يېنىشلاپ:

— ئەي يىگىت، سېنى دەپ نام - نومۇسۇمنى، مال - دۇنيالىرىمنى، يۇرت ماكانىمنى تاشلىدىم. ئەمما سەنمۇ ئۇ زالىمدەك ۋاپاسىزلىق قىلارسەنمۇ ياكى ۋاپادارلىق يولىدا پۇختا قەدەم بولارسەنمۇ؟ مەن شۇ كۈنلەردە ئۇ بىۋاپانىڭ قىلمىشىدىن پاناھ تىلىگەنىدىم، — دەيتتى.

بىر ئايغىچە شۇ تەرىقىدە يول يۈرۈپ، بىر كېچىسى يولنى يۈتتۈرۈپ قويدۇق، تا چاشگاھغىچە چۆللەردە ئات چاپتۇرۇپ ھاۋانىڭ ئىسسىقىدا ھالىمىزدىن كەتتۇق. ناگاھ چېكى يوق بىر چۆل نامايان بولدى. ئۇنىڭدىن چىقىپ كەتكۈدەك يول تاپالماي، ئىسسىقتا ئاتلىرىمىز مېڭىشتىن قالدى. ئاخىرى قۇرۇپ قالغان بىر دەرەخ تۈۋىدە توختاپ، ئۇ ۋاپا يولىنىڭ يولۇچىسىغا دەپ يۈرۈپ ئارام ئالدۇرۇش ئۈچۈن ئاتتىن چۈشۈردۈم. مەن بولسام يول تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ئاتلاندىم. ئۇ - جانىنىڭ ئارامى دەرەخ تۈۋىدە ئارام ئېلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. مەن قايتىپ كېلىپ قارىسام ئۇ - يىگانە گۆھەردىن ئەسەرمۇ كۆرۈنمەيتتى. كۆڭلۈمدە «بىرەر تەييارغا ھەييار كىشى ئۇنى بۇ يەردە كۆرۈپ، شام شەھىرىگە ئېلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، كىيىمىمنى ئالماشتۇرۇپ شام تەرەپكە قاراپ يول ئالدىم. ئۇنىڭدىن نىشانە، ھەتتا ھىدىدىنمۇ ئەسەر يوق ئىدى. كۆزلىرىم قان - ياش، ئۇ گۈزەلنى ئىزدەپ جاھان شەھەرلىرىدە دەرۋىشلەر كەبى يۈرۈپ ئىزىنىمۇ تاپالماي، خەۋىرىنىمۇ ئالالماي، ئۆز - ئۆزۈمگە ئېيتتىمكى:

www.uyghurkitap.com

— ۋاپانىڭ شەرتى شۇكى: دوستىسىز تىرىك يۈرگەندىن، تىرىكلىك بىلەن ۋىدالىشىماق ياخشىراقتۇر. بېيىت:

تىرىكلىك يارنىڭ دىيدارىغە خاس،
ئەگەر دىيدار بولماسكى بۇ ھەممە ھىچ.

گەپنىڭ راستى، تىرىكلىك ۋە ھاياتلىقىمدا ئۇشبۇ مۇساپىر چىلىقىمدا ئۇنى بىر كۆرسەم ياكى ئۇنىڭ بىرەر خەۋىرىنى ئاڭلىغان بولسام ....

ئاخىرى ئۆزۈمنى ھالاك قىلىش قارارىغا كەلدىم — دە، بىر تاغنىڭ ئېتىكىگە بېرىپ ئۆزۈمنى تاغ ئۆڭكۈرىگە تاشلاپ، مۇنداق تىرىكلىكتىن خالاس بولۇپ، ئۇ جانان ئۈچۈن جان بېرىپ، بۇ ئالەمنىڭ غەم — غۇسسىسىدەك نىجاد تاپماقچى بولدۇم.

كىم بىلسۇن، ئۇ تاغنىڭ خۇش ھاۋا بىر يېرىدە سەجدىدە ئولتۇرۇپ ئىبادەت قىلىۋاتقان بىر مەرد زاھىدقا كۆزۈم چۈشتى. ئۇ بىر بۇلاق لېۋىدە — جايناماز ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىۋاتاتتى. مېنى يىراقتىن كۆرۈپ پەرىشانلىقىمنىڭ سەۋەبىنى سورىدى. بۇ ھېكايەتنى ئول ھىدايەت يولىنىڭ ھەزرىتىگە بايان قىلىپ، كۆڭلۈمدىكى سىرلىرىمنى بىلدۈردۈم. ئۇ زاھىد كېيىنكى ئەھۋالىمغا پال سېلىپ تەبەسسۇم ئەيلەپ دېدىكى:

— خاتىرەڭنى جەم قىلغىن. يۈتتۈرگىنىڭنى تېپىۋالىدىكەنسەن. ئۇ مەۋجۇدتۇر ھەم سىھھەت — سالامەت. ئۇنىڭ خىزمىتىگە ئېرىشىدىكەنسەن. لېكىن شەھرى قۇستەنتەنىيەنىڭ يولىدا ساڭا دەردمەن ئۈچ دەرۋىش ھەمراھ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۇلۇغ مەقسەت ئىگىلىرىدۇر. غالىب گۇمانىم شۇكى، ئۇ مەملىكەتنىڭ پادىشاھىغا يېتىشىش ئىستىكى كۆڭلۈڭلەردە بولسا، شۇ شەھەرگە داخىل بولۇپ، ئۇ پادىشاھنىڭ خىزمىتىگە مۇيەسسەر بولالىساڭلار، ئاندىن مەقسىتىڭلار ھاسىل بولغۇسىدۇر.

بۇ خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇ پاكىزە ئەخلاقلىق زاھىد ئارقىلىق دىلدارىنىڭ نامۇ نىشان، ۋەسلى ۋەدىسىدىن خەۋەر تېپىپ، شۇق ۋە ئىشتىياق يۈزىسىدىن بۇ شەھەر تەرەپكە راۋان بولۇپ، مانا بۈگۈن سىزلەرنىڭ خىزمىتىڭلارغا يەتتىم. ئۇ زاھىدنىڭ ھۆكمى بۈگۈن نامايان بولدى. سىزلەرنى كۆردۈم. « بۇ رۇزگارى ئالەم ئەتىگىچە قايسى رەڭدە بولغاي؛ بۇ پەلەك بىشىمىزغا يەنە قانداق تۇپىراقنى ياغدۇرغاي ......! قېنى بىر دەقىقە بولسىمۇ خۇشاللىقىمىز ئۈچۈن سىزلەردىن قايسىڭىزلار ۋاپا تەبىئىيتىنى دىمىغىمىزغا تەقەززا قىلىپ، سەرگۈزەشتىلىرىڭلاردىن بايان قىلىپ ھېكايە ئەيلەيسىزلەر، — دەپ بىرىنچى دەرۋىش سەرگۈزەشتىسىنى تامام قىلدى.

قۇستەنتەنىيە شەھرىنىڭ پادىشاھى ئازادە بەختىنىڭ بېشىغىمۇ كۈن چۈشكەنلىك سەۋەبىدىن يۈرىكى ئۆرتىنىپ، زار — زار يىغلاپ ئاللاتائالاغا مۇناجات قىلدى. **مۇناجات**:

ئەھەدا، سامىئەل — مۇناجات،
سەمەدا، كافىئەل — مۇھىممات.

ھېچ پوشىدە ئەزتۇ پىنھان نىست ،
ئالەمۇس ـ سىررى ۋەل ـ خەفىييات .
ھەر دۇئايىكى مىيكۇنەد بەند ،
ئىستەجىب يا مۇجىبەد ـ دەئۋات .

يەشمىسى :

ئەي مۇناجاتلارنى ئاڭلىغۇچى يەككە ـ يىگانە ئاللا ،
ئەي ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى ، ھەممە موھتاج ئاللا ؛
ھېچقانداق نەرسە ساڭا سىرھەم مەخپى ئەمەس ،
سىرلار ۋە مەخپىيەتلىكلەرنى بىلگۈچى سەن ؛
ئەي دۇئالارنى ئىجابەت قىلغۇچى ئاللا ،
بەندىلىرىڭنىڭ ھەر قانداق دۇئالىرىنى ئىجابەت قىل !

ئىزاھلار

(1) ئەمما بەئدۇ ـ تىلىمىزدىكى « مەقسەتكە كەلسەك » سۆزىنىڭ رولىدا كېلىدۇ .
(2) قۇستەنتەنىيە ـ ئىستامبۇلنىڭ قەدىمكى نامى ، تۈركىيىنىڭ پورت شەھىرى .
(3) بۇ بېيت 028 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا :
« ئۈچ شەرەف ئىچرە ئاڭا ماھى تەخت ،
بۇ سەبەبدىن ئاتىدۇر ئازادە بەخت » دەپ يېزىلغان .
(4) شام ـ سۈرىيىدىكى قەدىمىي بىر شەھەرنىڭ نامى (ھازىرقى دەمەشق) .
(5) بۇ مىسرا 0114 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا :
« ئىشرە ئەمرۇز ئېرتە قويماغايسەن ، ساقىيا « دەپ يېزىلغان . 028 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدىن تولۇقلاندى .
(6) بۇ سۆز 0114 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا « ئىككىنچى » دەپ يېزىلىپ قالغان . « بىرىنچى » قىلىپ تۈزىتىلدى .
(7) يەمەن ـ ھازىرقى ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمى .
(8) لاھەۋل ـ قورقۇقان چاغدا ئوقۇلىدىغان مەلۇم بىر دۇئانىڭ بېشى .
(9) بۇ مىسرا 0114 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا :
« كۆرۈپ تۇرغىل قاتارسەن ھەم قاتىقغە » دەپ يېزىلغان . 028 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدىن تولۇقلاندى .
(10) ھىجاز ـ مۇزىكىدا بىر مۇقام نامى .
(11) راست ـ مۇزىكا كۈيلىرىدىن بىرى .
(12) بۇ بىر مىسرا بېيت 028 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدىن تولۇقلاندى .
(13) ئابنۇس ـ قارامتۇل قاتتىق ۋە خۇش بۇي دەرەخ .
(14)مۇشكبىد ـ گۈلى خۇش بۇي بىر خىل دەرەخ .
(15) بۇ جۈملە 0114 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا : « خۇن فىشان كۆڭلۇم ، فەرشان خاتىرىم ؛ ..... » دەپ يېزىلغان . 028 ـ نومۇرلۇق قول يازما بويىچە تۈزىتىلدى .
(16) كوھلۇل ـ جەۋاھىر ـــ قىممەت باھا تاشلاردىن قېتىشتۇرۇپ ئىشلەنگەن سۈرمە .

www.uyghurkitap.com

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن : «چاھار دەرۋىش » XIV ئەسىر پارسى تىلىدىكى پارس ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللىرىدىن بىرى ئەمىر خۇسرەۋ دېھلەۋى تەرىپىدىن پارس تىلىدا ، نەسرىي ئۇسۇلىدا يېزىلغان مەشھۇر داستان .

كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشۈۋاتقان بۇ ئەسەر شىنجاڭ داشۆدە ساقلىنىۋاتقان ، ئەينى دەۋردىكى يەكەننىڭ ۋالىسى مىر يونۇسنىڭ ئەمرى بىلەن قاسىم بېگىم دېگەن كىشى چاغاتاي تىلىغا ئىجادىي تەرجىمە قىلغان ؛ ھىجرىيە 1326 ـ يىلى (مىلادىيە 1908) چىرا كەنتىدىن مۇھەممەد نىياز (موللا نىياز) تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن 0114 ـ نومۇرلۇق قول يازما (فورماتى cm 21 × 35cm ، 290 بەت ، ھەر بىر بەتكە 19 قۇردىن خوتەننىڭ پاتلىق قەغىزىگە قارا سىيادا تەئلىق خەت نۇسخىسى بىلەن كۆچۈرۈلگەن . ماۋزۇلىرى قىزىل سىياھدا يېزىلغان . باش ـ ئاخىرى تولۇق . قاتتىق قەغەز بىلەن مۇقاۋىلانغان) بىلەن ھىجرىيە 1304 ـ يىلى (مىلادىيە 1887 ـ 1886) موللا زۇھرىددىن ئىبنى موللا ئەلاۋۇددىن تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن 028 ـ نومۇزلۇق قول يازما (فورماتى : 25.5cm × 16cm ، 298 بەت . ھەربىر بەتكە 17 قۇردىن خوتەننىڭ پاتلىق قەغىزگە قارا سىياھدا تەئلىق خەت نۇسخىسى بىلەن كۆچۈرۈلگەن . باش ـ ئاخىرى تولۇق . قاتتىق قەغەز بىلەن مۇقاۋىلانغان) نى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق 0114 نومۇرلۇق قول يازما ئاساس قىلىنىپ نەشرگە تەييارلاندى . ئەسەر مۇقەددىمىدىن باشقا ئالتە چوڭ ماۋزۇ ، سەككىز كىچىك ماۋزۇدىن تەركىب تاپقان . «نەزمە » ، «بېيىت » ، «رۇبائى » ، «مىسرەئ» ، «مۇناجات » لارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ . ھەر ئىككى قول يازمىدا ئەسەرنىڭ ئەسلى ئاپتورى ، تەرجىمە قىلىشقا سەۋەب بولغان ئامىللار توغرىسىدا 0114 ـ نومۇرلۇق قول يازمىنىڭ مۇقەددىمىسىدە قەيت قىلىنغان ، كىتاب ئاخىرىغا پۈتۈلگەن ئازغىنە ئۇچۇردىن باشقا ، ئەسەرنىڭ تەرجىمانى بولغان قاسىم بېگىم ، تەرجىمە قىلىنغان ۋاقتى ۋە كۆچۈرگۈچىلىرىنىڭ تەرجىمھالىغا ئائىت ھېچقانداق مەلۇمات بېرىلمىگەن . بۇ ھەقتە يەنە ئىزدىنىپ كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ .

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : **مۇھەممەت تۇرسۇن باھاۋىدىن**

غۇربەتى شېئىرلىرىدىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى : قادىر ئەكبەر

شەرھى ھال ئەيلەي دېسەم بىلمەي ئانىڭ ھەيرانىمەن ،
بۇ بۇزۇق كۆڭۈل بىلەن قاي كۇنجىنىڭ ۋەيرانىمەن .
مەئرىفەتنىڭ دەرسىدىن تەھسىل قىلماي بىر ۋەرەق ،
مەكتەبى جەھل ئىچرە ، كۆرگىل دەۋرنىڭ پۇردانىمەن .
كۇھ ئەمەسمەن ، كان ئەمەسمەن جەۋھىرىمەن كاۋلاسا ،
ئال تەفەھھۇس تىشەسىن مەندىن ئەلەمنىڭ كانىمەن .
لەئل ئەمەسمەن ، سەگگى خارامەن بۇيالمىش قان ئىلە ،
قايسى خۇنخارى جاپاكەشنىڭ جىگەر برىيانىمەن .
كۆزدىن ئاققان ياشلىرىمدىن ھەر بىرى دۇردانەئى ،
قايسى بىر شوخى ستەمگەرنىڭ كۆزى گىريانىمەن .
بىر قۇيۇن مەن يا بەلا ۋادىسىنىڭ مەجنۇنىكىم ،
نەقشى پايى ناقەئى لەيلىنى سەرگەردانىمەن .
ھەمدەمىم ـ غەم ، ئۇلفەتىم ـ كۇلفەت ، ئۆيۈم بەيتۇلھەزەن ،
يۇسۇفىم قايسى ئېرۇر ، بىلمەم قايۇ كەنئانىمەن .
«سىجنى مۇئمىن» دېدى دۇنيانى بىلىڭ بىشەك نەبى ،
ئەيشۇ راھەتنى نېچۈك ئىزلەيكى مەن زىندانىمەن .
تەگدۇرۇر خارى بالا بىرلە كۆڭۈلنىڭ غۇنچەسى ،
شۇكرى ئەنفاسى نەسىمنىڭ گۈلى خەندانىمەن .
ئۆزىنىڭ قەدرىنى بىلمەسلەر نە بىلگەي قەدرىنى ،
قەدرىنى بىلگەن كىشىلەر باشىنى قۇربانىمەن .
نە ئەرەبنىڭ شائىرىمەن ، غۇربەتى ، نە پارسى ،
تۈركىدىن ئۆزگە بىساتىم يوقكى ، تۈركىستانىمەن .

* *

نەيلەيىن مەن بۇ جەھاننى ۋەسلى جانان بولماسا ،
بۇ قۇرۇق تەننى نېتەي ، تەن ئىرە گەرجان بولماسا .

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاشىقى سادىق دېمە جاناندىن ئۇلغاندا يىراق ،
ھەجر ئارا دائىم ئانىڭ كۆكسى تولا قان بولماسا .
كامىل ئېرمەس دوستتىن ئىستەر ئەگەر ئەيشى مۇدام ،
ئەيش ئارا لەززەت بولۇرمۇ بەئدى ھىجران بولماسا .
چەشمە گىريانىدىن ئېرۇر ئاشىققا چۇن ئۇممىد ۋىسال ،
گۇل ئاچىلماس خاكدىن تا ئەبرى گىريان بولماسا .
يۇسۇفى پىراھەنىدىن ئالماغاي ھېچ بۇيى ۋەسل ،
كۇلبەئى ئەھزانده چۇن يەئقۇبى نالان بولماسا .
جىسمى زىندانىدا ئاشىققا بولۇر ھاسىل سەفا ،
تاپمادى ھېچ چاھ يۇسۇف چاھى زىندان بولماسا .
پۇختە بولماس ئىشق بۇ يولدا جانۇ دىل ئۆرتەنمەيىن ،
خامدۇرۇر ئىشق تۆپەسىدە باغرى بىريان بولماسا .
ئەقلىدىن بولماس كۇشادى كاركۇيى ئىشقىدا ،
ۋالەئى دىۋانەۋۇ شەيداۋۇ ھەيران بولماسا .
ئەقلىدىن گەر تاپسا تاپقاي ئېردى ئەپلاتۇن يەقىن ،
دايە سۇت بەرمەس ئاكاكىم تىفلى نادان بولماسا .
ئىلمىدىن بەھرە تاپالمايدۇر تەرىقەتسىز كىشى ،
بىر مۇكەممەل كامىلى رەھنەماسى بولماسا .
غۇربەتى قايدىن مۇيەسسەر بولغۇسى مەقسۇدى دىل ،
كىچىلەر ھەق يادى بىرلە نالە ــ ئەفغان بولماسا .

* *

ھېچ خۇمار ئاچىلمايدۇر ئىچمەمەيىن شەراب ئەسلا ،
ھېچ ئىش تۈزەلمەيدۇر بولمايىن خەراب ئەسلا .
يار ئەكسىنى مەيدىن ھەرزەمان تەماشا قىل ،
بولماغاي جەمالىغە كۆز بىلەن قاراب ئەسلا .
ئاشىق ئولماغاي سىيراب مەي ئەگەر مەجازىدۇر ،
سو مەقامىنى تۇتماس تەشنەگە سەراب ئەسلا .
ئاشىقى ھەقىقىدۇر ئەندەلىبى باغى ئىشق ،
كىرمەغەي مەجازىدىن ئاندا بىر غۇراب ئەسلا .
شەمئى ۋەسلىنى تاپماس بولمايىن چۇ پەرۋانە ،
ھەر كىچە تەۋاففىندا قىلماي ئىزتىراب ئەسلا .
ئافتاب ۋەسلىغە لايىق ئولمادى شەبنەم ،
ھەر سەھەر كۆزىنى ئول ئەتمەيىن پۇراب ئەسلا .

غۇربەتی ئەمەس لايىق كۆزلەرىڭ جەمالىغە ،
تاكى تۇتىيا قىلماي كويىدىن تۇراب ئەسلا .

مۇخەممەس

جامى مەي بەرگىل قولۇڭدىن ساقىئى مەۋزۇن قۇدا ،
بىر قارا تۇن ئىچرە مەن شەمئى جەمالىڭدىن جۇدا ،
قۇلقۇلى مەيدىن قۇلاغىمغە كېلۇر شىرىن نىدا ،
ئەشرەقەت مىن ئەكسى شەمسىل ـ كەئسى ئەنۋارۇل ـ هۇدا ،
« يار ئەكسىن مەيدە كۆر » دەپ جامدىن چىقتى سەدا .

ئىستىراهەت تەختى راهەت مەهدى ئىرمىشتۇر ئەدەم ،
يوق فەراغەتكىم ۋۇجۇھ ئىقلىمىغا قويدۇم قەدەم ،
تاپمادىم كىسرەت مەيدىن جۇز نىشان دەردۇ ئەلەم ،
غەيرى نەقشىدىن كۆڭۈل جامىدە بولسە زەڭگى غەم ،
يوقتۇر ، ئەي ساقى ، مەيى ۋەهدەت مەسەللىك غەمزەدا.

ئارزۇيى مەي ئىلە مەيخانەغە كەلسە بولۇر ،
خىزمەتى پىرى مۇغاندە يۈگۈرۈپ ـ يەتسە بولۇر ،
قەدرىنى ۋەهدەت مەيىنىڭ ئول زەمان بىلسە بولۇر ،
جامى مەي گەر بۇيلەدۇر ، ئول جام ئۈچۈن قىلسە بولۇر ،
يۈز جەهان هەردەم نىسار ، ئول مەي ئۈچۈن مىڭ جان فىدا .

ئالماغاي جەمشىد جامىن قولىغە ئەهلى كەمال ،
ئىلتىفات ئەتمەس ئىسكەندەر كۆزگۈسىگە ئەهلى هال ،
بۇ زەمان كۆردۈم سۇنۇق كۆڭلۈم ، ماڭا دۇر ياخشى فال ،
ئەي خۇش ئول مەيكىم ئاڭا زەرب ئۇلسە بىر سىنغان سەفال ،
جام ئۇلۇر گىتى نەما ، جەمشىد ئانى ئىچكەن گەدا .

خانىقاھ شەيخى ماڭا ئەيلەپ تەۋەججوھ بىر كىچە ،
بەردى مەيدىن تەۋبە ئول تەئكىد ئەتتى بىر نەچە ،
سىندۇرۇرمەن تەۋبەنى كۆرسەم قايۇ تەرسا بەچە ،
دەهر ئارا هۇش ئەهلى رەسۋا بولغالى ، ئەي مۇغبەچە ،
جامى مەي تۇتساڭ مەنى دىۋانەدىن قىل ئىبتىدا .

جان نىسار ئەتكۇم خەرابات ئەهلىنى كۆرسەم ئەگەر ،
مۇغبەچە ئالدىدا كۆزدىن ئاققۇزۇپ خۇنى ـ جىگەر ،

كۆرۈپ ئاشۇفتەلىغىمنى جۇرئەئى بەرگەي مەگەر،
تاكى ئول مەيدىن كۆڭۈل جامىدە بولغاي جىلۋىگەر،
چېھرەئى مەقسۇدى مەھۋ ئولغاي ھەم ئولدەم مائەدا.

ھاسىلى جان ئۆرتەمەكتۇر كىرسە كۆپ خۇم ئىچرە كىم،
نىك نامى تاپماغاي تا بولسە بەدنام ئىچرە كىم،
كۇلفەتى ئەفزۇن ئولۇر بەزم ئەيلەسە ئام ئىچرە كىم،
ۋەھدەتى بولغاي مۇيەسسەر مەي بىلە جام ئىچرە كىم،
جامى مەي لەفزىن دېگەن بىر ئىسم ئىلە قىلغاي ئەدا.

دېمەگىل ھەرگىز خەرابات ئەھلىنى «مەردۇد ئېرۇر»،
دېمەگىل سەن ئۆز يولۇڭدىن ئۆزگىنى «مەسدۇد ئېرۇر»،
كەئبەئى مەقسۇددۇر بىر يول ئاڭا «مەئدۇد ئېرۇر»،
سەن گۇمان قىلغاندىن ئۆزگە جامۇ مەي مەۋجۇد ئېرۇر،
بىلمەيىن نەفئ ئەتمە بۇ مەيخانە ئەھلىن زاھىدا.

ھەر سەفا ھاسىل ئولۇر مەيخانە ئەسرا قايسىدىن،
چېھرەئى مەقسۇدىن كۆر خۇمخانە سەھرا قايسىدىن،
غۇربەتى ئۇممىد قەنئ ئەتمە مەيى باقىسىدىن،
تەشنەلەب ئۆلمە نەۋائى چۇن ئەزەل ساقىسىدىن،
ئىشرەبۇ يا ئەييۇھەل ــ ئەتشان كېلۇر ھەردەم نىدا.

سەئدىنىڭ «گۇلىستان» ناملىق ئەسىرىنىڭ ترجمانى بولمىش موللا مۇراد خوجا ئىشان شاشىغا يېزىلغان ئىككىنچى مەكتۇب

يېتىب ئېرمىش، مۇرادە بۇ ھەقىرنىڭ فىكرى ئىنشاسى،
جەزا كەللاھ، ئەي بەھرى ئەدەبنىڭ دۇررى يەكتاسى،
مۇرادا، يوق مۇرادىم ئېئتىرازۇ ھەرفگىر ئولماق،
ئەمەس ھاشاكى يا ئول فەزلىنى ئىزھار ئەفشاسى.
غەرەز تەمھىد ئىدى ئول ۋەئدەنى ئىزھارىغە مەكتۇب،
خەيال ئەيلەب ئىدىم ئول ۋەئدەدىن بولغايمۇ دەب ناسى.
ۋەگەرنە مەندە نە شەرھۇ ھەۋاشى بار گۇلىستاندىن،
قايۇ فىكر ئېردى ئول گويا ئېرۇر ئەختار ۋەسۋاسى.
فەقىرگە مەرھەمەت ئەيلەب يىبەرگەن نۇسخەڭىز تەگدى،

ئەجەب مەھۋ ئەيلەدى ئۇل گۇلشەننى تەماشاسى ·
نەچۇك مەست ئۇلماغايمەنكىم خۇمستانى مەئانىدۇر ،
ئۇنىڭ ھەر لەفزى مەئنەنىڭ مەيىغە ئىردى بىر كاسى ·
ئەگەر ئىنساف ئىلە كۆز سالسە ھەر بىر سەفھەسى گۇلزار ،
گۇلى زاھىر بولۇر ئاندىن ۋەلى گۇللارنى رەئناسى ·
يېتەر راھەت گۇلىنىڭ بۇيىدىن جانىنىڭ مەشامىغە ،
دىسە بولغاي نەسىمدۇر ئانىڭ ئەيسانى ئەنفاسى ·
گۇلىستان ئىچرە تارتىلمىش ئەجەب سۇرەتلەرى زىبا ،
غەرىقى فەيزى مەئنا ئانلارىڭ يوق جانە پەرۋاسى ·
بۇ بىر گۇلزار ئىرۇركىم گۇللەرى پەژمۇردە بولمايدۇر ،
دەۋامۇد ـ دەھر يەتمەيدۇر خەزان بادىنى يەغماسى ·
چەراغ رەۋشەنىدۇركىم فەتىلە سەترىدىن تولمىش ،
سىراجىدىن زىياسىكىم بەسىرەت ئەھلى بىناسى ·
تەجەللى پەرتەۋىن سالمىشكى مەشھۇرى زەمان ئۇلمىش ،
مۇراد ھېچكىم ئىيتەلمەس شۆھرەتى خۇرشىدىن ئىقباسى ·
نەچۇك ئىخفا ئىتەيكىم نەسرىنىڭ تەركىبى خۇب مەنزۇم ،
ۋە لېكىن نەزمىنىڭ تەركىبىدە باردۇر كەمۇكاسى ·
ئەگەر فۇرسەت تاپىلسە تۇركى نەزمىن جەمئ قىلغايدىم ،
ئەلايىقنىڭ باشمدە كۆپ ئىرور بىسۇد سەۋداسى ·
بۇ سەۋدا ئۇستىگە باردۇر يەنە تەزيىئى ئەۋقاتىم ،
مەنى بىبەھرەدىنكىم بەھرە تالىبلەرنى غەۋغاسى ·
مەئە زالىك مۇيەسسەر ئەتسە تەنكىر تەبئى سانىغە ،
يوق ئىرمەس غۇربەتىنىڭ كۆڭلىدە ئۇل ئىش تەمەنناسى ·

سەئدىنىڭ «گۇلىستان» ناملىق ئەسرىنىڭ تەرجىمانى بولمىش موللا مۇراد خوجا ئىشان شاشىغا يېزىلغان ئۇچىنچى مەكتۇب

بىزدىن دۇئايى بىھەد يەتسۇن ئوشۇل مۇرادە ،
يەتكۇرگەي ئانى تەڭرى نە ئەيلەسە ئىرادە ·
ئارتۇچى رۇقئەسىدىن يەتتى ماڭا خىجالەت ،
كۆردىم ئەجەب ئارادە ئانداغ سۇخەن سەرادە ·
ئايىنە سافلىغىدىن ئەتمىش تىرىك ۋەلى دەپ ،
ۋەرنە قايۇق فەزىلەت مەندەك كۆڭۈل قارادە ·

www.uyghurkitap.com

ۋەسلىنى تەبئى ۋاسىل بىنۇقتە نۇكتەلەرگە ،
ئارتۇچى قادىر ئىبرىمش ھەرقايىسى مايەرادە .
ئول بىرى مىسلى تۇتى ئەفسانەسى سەمەرقەند ،
مەيدانى شىبئىردە بۇ سابىقى جەمئ رادە .
ئايغان جەۋاھىرىنى نەزم ئەيلەمىش بۇ فازىل .
تەھسىندىن ئۆزگە بولماس سىمەن شەرادە .
جەمئ ئەيلەگەن «ئەدەبىنىڭ مىفتاھى »نى چۇ خازىن ،
ھەر فەھم ئانى ئاچالماس ھەر چەند ئىجتىرادە .
گويا زەمىرى شەئنىم مەرجىئ ماڭا نە يەردە ،
نەسمەئى بىل ـ مۇئىدى خىرمەنى ئەن نەرادە .
بىر گۇشەدە فەرىشان خاتىر بولۇپ ھەمىشە ،
فەزل ئەھلىنى كۆرەلمەي ، بىتۇشە يول ئارادە .
مائىدەئى سۇخەندىن بىبەھرەلىكغە بائىس ،
ۋەھشى سىفەت يۇرەرمەن بىھۇدە بۇ چىرادە .
گوۋا ماڭا بۇ ھامۇن ، قايدا نەۋائى قانۇن ،
تەبئى سەلىم تۇرارمۇ بۇ سىينەئى يارادە .
پەردەئى ساز يەڭلىغ ئاھەڭگى بىمەقامى .
نازۇك ئەدا بولۇرمۇ مۇنداغ سۇنۇق دەرادە .
تەھقىق غۇربەتى مەن يوقتۇر ماڭا ئەنىسى ،
باشىم خەلايىق ئىچرە بىر نىچە ماجەرادە .

سەئدىنىڭ «گۈلىستان» ناملىق ئەسەرىنىڭ تەرجىمانى بولمىش موللا مۇراد خوجا ئىشان شاشىغا يېزىلغان تۆرتىنچى مەكتۇپ

بولسە مەتبۇئ تەبئى مانىغە ،
ئەيلەگىز دۇرجى تەبئى سانىغە .
تاپماسا گەر مەقامى ئىستىھقاق ،
مۇنى ئەلبەتتە ئەيلەمەك ئىلھاق .
بولسا مۇختارلارغە گەر مۇختار ،
«گۈلىستان» ئىچرە بولسۇن ئۇشبۇخار .
بەئدە بۇ كەمىنەنىڭ ئەرزى ،
گويىيا زەمەمەگىزغە دۇر قەرزى .

ئەيكى ، مۇختارغە سەلام ئايتىڭ ،
سەدرىدىن مەخدۇمە پەيام ئايتىڭ .
مەئنى ئىبرىمش چۇ شاھىدى زىبىبا ،
بىر كىشى كىگۈزۈر ئاڭا دىيبا .
بىرەۋ ئەيلەر ئاڭا لىباس ئەتلەس ،
يەنە بىر ئەيلەگەي ئانى ئەخلەس .
مەندە مۇندىن زىيادە خىلئەت يوق ،
ئۆزگە خىلئەتكە مەندە قۇدرەت يوق .

ۋەئدەغە بولدى بۇ ۋەفا مەندىن ،
مۇندىن ئارتۇقچە يوق ئەدا مەندىن .
رۇقئەدىن ئاڭلاڭىز پەرىشانلىغ ،
نە مۇيەسسەر بولۇر گۇلئەفشانلىغ .

كۆرۈڭىز ھالىنى مۇھەررىرنىڭ ،
ئەسەرىدىن بىلىڭ مۇئەسسىرنىڭ .
ئاياماس مەن نەكىم ئېرۇر مەقدۇر ،
ئەي كۆزۈم نۇرى ، غۇربەتى مەئزۇر .

سەئدىنىڭ «گۇلىستان» ناملىق ئەسىرىنىڭ تەرجىمانى بولمىش موللا مۇرادخوجا ئىشان شاشىغا يېزىلغان بەشىنچى مەكتۇب

« ئەدەب مىفتاھى » كەلدىيۇ مەسەررەت ئەيلەدى ھاسىل ،
ۋە لېكىن بولمادىم مۇندىن تەمام مەقسۇدىدە ۋاسىل .
كۆڭۈل قۇفلى ئاچىلماس تاكى مىفتاھى تەمام ئولماي ،
مۇرادىمدىن مۇرادىم شولكى مىفتاھى تەمام ئولماي .
«ئەدەب مىفتاھى» يوق بىلكىم ئېرۇر جىسمىمغە گويا جان ،
قاراڭغۇ كۆڭلۇمە بولغاي ئىدى ئول چەشمەئى ھەيۋان .
مەئانىيۇ بەياندىن خاتىمە ھىكمەت ئاڭا ئاغاز ،
مۇنىڭ فەھمى قىلۇر ئىنسانىنى ھەيۋاندىن مۇمتاز .
جەۋاھىر مەخزەن ئېردىيۇ بۇ مىفتاھى مەئانىغە ،
ھەلاۋەت بىرلە لەززەت غۇربەتىنىڭ خەستە جانىغە .

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : م . باھاۋىدىن

غەزەللەر

موللا مۇھەممەد نىياز بىننى ئەبدۇلغەفۇر

نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئەخمەت ھىمىت

مۇھەررىردىن : موللا نىياز (تەخەللۇسى : نىيازى) خوتەننىڭ چىرا ناھىيىسى چاقار كەنتىدە تۇغۇلغان بولۇپ، XVIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشاپ ئىجاد ئەتكەن تالانتلىق ئۇيغۇر شائىرى ۋە ئەدەبىي تەرجىمان.

ئۇنىڭ «نىيازى» تەخەللۇسى بىلەن يازغان غەزەل ۋە مۇخەممەسلىرى دىۋان ھالىتىدە بىزگىچە يېتىپ كەلگەن. نىيازى دىۋانىنىڭ قولىمىزدا ساقلىنىۋاتقان ئىككى خىل قول يازما نۇسخىسى بولۇپ، ئۇنىڭدىكى بىرقانچە غەزەللەرنىڭ ئارتۇق ـ كەملىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا بۇ ئىككى نۇسخىدا تۈپلۈك پەرقلەر كۆزگە چېلىقمايدۇ.

بۇ نۇسخىلاردىن بىرى «دىۋان نىيازى» نامىدا «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1983 ـ يىللىق ئومۇمىي 10 ـ سانىدا ئەسقەر ھۇسەيىن، ۋاھىتجان غوپۇر تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان.

بىز بۇ قېتىم يېڭىدىن تېپىلغان «دىۋان» دا بار بولۇپ، ئالدىنقى نۇسخىدا بولمىغان شېئىر ۋە مۇخەممەسلەرنى ئېلان قىلدۇق. بۇ ئالدىنقى دىۋاننىڭ تولۇقلانمىسى بولۇپ قالار.

* *

مەي ئىچىپ يار بۇ كۆڭ نەغمەنى ئالماق ھافىز،
ياربىلان ئىچسە قۇياش ئالدىدا چالماق ھافىز.
لۇتفى ئەگەر قىلسا سۇنار ئىلكى بىلەن پەيمانە،
خوب ئېرۇر دىلبەرى رەئنا بۇرا قىلماق ھافىز.
سەرۋىقەد گۈلرۇخى چۇن غۇنچە دەھەن ئالدىدا،
خوب ئېرۇر نالەۋۇ فەرياد بىلەن چالماق ھافىز.
ئانچە دەۋرىدىن ئىچىپ مەست بولۇردىن چالماق،
يارنىڭ كۆڭلى ئېرۇر ۋەقتىدە چالماق، ھافىز.
مەھرەمىم ئېردىڭۇ ھەم يارغۇ مەھرەم بولدۇڭ،
نە تىلەرسەن، بېرەيىن ئەل ئارا چالماق ھافىز.
يارنى مەست كۆرەرسەن مېنى ھەم بىخۇدكىم،
ساڭا ھەم لازىم ئېرۇر ئۆيگە ياناماق ھافىز.

بۇ نىيازى بىلە مەي ياكى ئىچىپدۇر دىسەكىم،
گەر رەقىب ئالدىدا كىم بىخۇد بولماق ھافىز.

* *

تىلەپ مەي لەبلەرىدىن مەندەكى خۇمارىنى سورماڭ،
بۇ مەينى دەرد ئىلە مەستانە قىلغان يارنى سورماڭ.
خۇمارىم زەئىفدىن جىسمىم زەئىفۇ خەستەجان ئولدى،
كۆڭۆل بۇ مۇلكى ۋەيران ئىچرە يوقۇ بارنى سورماڭ.
چىكەرسەن، ئەي مۇغەننى يار ئىشتمەكدىن ئۇزۇلگەي تار،
ئىشەرمەن رىشتەئى جاندىن ئۇزۇلگەن تارنى سورماڭ.
چىقىپ مەن تەلبەلەردەك مەي تىلەپ جانانە يادىدىن،
خەراباتى ئارا مەندەك خارابى يارنى سورماڭ.
يۇرۇرمەن تەشنەلەب بۇلبۇل كەبى فەرياد ئىتىپ ھەر بار،
بۇ غەم دەشتىدە سەرگەردان مىنىڭدەك خارنى سورماڭ.
ئىشىمدۇر تەشنەلىكدىن دەم بەدەم ھەجرىڭدە قان يۇتماق،
باغىر قانى بىلە بولمىش يۇرەك سەد پارەنى سورماڭ.
نىيازى قايسى تىل بىرلە تىلەر لەئلى لەبىدىن مەي،
جۇنۇندىن بىر نىدا قىلغان تۇيۇرۇ مارنى سورماڭ.

* *

كىم ئايدى كۆزگۇسىنى يارى خۇد نەماغە باقىلىڭ،
ئۆتەر ئىشۋە بىلە ئافەتى بەلاغە باقىلىڭ.
فىراق ئوتىدا كەباب قىلغانى مىنى، ئەي كۆز.
دىدىمۇ يۇزى قارا، كۆزلەرى قاراغە باقىلىڭ.
كۆڭۆل ئۆتەردە دىدى: بىر كۆرۇپ كۆڭۆل تىندۇر،
دىگەچ قىزاردى كۆزۇم، بۇ قىزىل قەباغە باقىلىڭ.
قاچان بۇ كۆزگە دىدىڭ: سەندىن ئىرمىش ئەي كۆڭلۇم،
بەلايى ئافەتى جان شوخ دىلرەباغە باقىلىڭ.
كۆڭۆلنى زارۇ زەئىف جىسمىم ئۆرتىگەچ كۆزكىم،
ئاقاردى مەردۇمۇ ئەفغان بىلە چىراغە باقىلىڭ.
ئەزەلدە قىسمەتىم ئىرمىش كۆڭۆلدە پىنھاندۇر،
فىراقى تىيغى بىلە تىرنابان ياراغە باقىلىڭ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئالىپتۇ جانۇ كۆڭۈل ، ئەمدى سەن ئاچىپ ، ئەي كۆز ،
كۆزۈم قاراردى بۇ كۈن بىر گىنە قاراغە باقىلىڭ .

* *

لەبلەرى لەئلۇ ، كۆزى چولفان ، قاشى ئەينى ھىلال ،
قەددى ئەرئەردۇر ساچى سۇنبۇل ، يۈزى خۇرشىد جەمال .
گاھى گاھ زۇلفىن ئاچاردىن تولغانۇر جانان ئەجەب ،
ساچىنىڭ ھەر تارىدىن نازۇك بىلى قىلسام خەيال .
تاكى چىرماپدۇر قارا زۇلفى يۈزىنى رەشكدىن ،
تەگمەسۇن كۆز دەپ قىلۇر پىنھان ساچى ، نازۇك نىھال .
گاھى ئىستىغنا بىلەن گەر ناز قىلساڭ ، جىلۋەگەر ،
ئىشۋەئى نازىغە مەندەك بارمۇدۇر ئاشفتە ھال .
ۋامىقۇ مەجنۇندىن ئارتۇغراق بولۇپ فەرھادكىم ،
تاپماسام ئىشقىڭدا ھىجران دەردىدىن ئەينى مىسال .
چۈن بۇ ھىجران شىددەتى فۇرقەت فىراتى ئىشقىدىن ،
مەھۋدۇر مەجنۇن مېنىڭ ئالدىمدا گەر قىلسام خەيال .
قايىسى تىل بىرلە دەيىن ئاتىڭنى ، ئەي نازۇك بەدەن ،
ئەي نىيازى ، كۆيدۈرۈر تىلنى دىسەڭ ھۇسنۇ جەمال .

* *

كىم دىدى كۆڭلۈم سىنى جانان بىلەن جانانە بول ،
بىر سىتەمكىم ئۆزگەچە قىلماق بىلە ئەۋۋارە بول .
غەم يىيمەس ئۆلسەم فىراقى بىرلە ، ئەي نازۇك بەدەن ،
كىم دىدى مۇنداغ پەرىلەرنى كۆرۈپ دىۋانە بول .
ۋەھ كۆيۈپ كۈلدەك توزۇر [جىسمى فىگارىم] ، ئەي كۆڭۈل ،
كىم دىدى شەمئى جەمالىغە كۆيۈپ پەرۋانە بول .
ئافەتى جاندۇر ئەجەب جانانە ئالماقغە كۆڭۈل ،
كىم دىدى بۇ ئافەتى جانانغە سەن مەستانە بول .
ئانچە دەردىدىن نىيازى يىغلاپ ئاتۇر : ئەي كۆڭۈل ،
كىم دىدى : «بۇ جىسمى ئەفگارىم بوزۇپ ۋەيرانە بول .»

* *

بىر پەرى كۆردۇم ئەجەب نازۇك نىھال ،
كۆزلەرى چولفان ، قاشى ئەينى ھىلال .
غۇنچەدۇر ئاچىلسا ناگاھ لەبلەرى ،
كىم مەسھادۇر لەبى قىلسام خەيال .
گاھ ـ گاھ زۇلفىن ئاتاردىن تولغانۇر ،
قەددى گوياكىم ئەلىفدۇر كامى دال .
قىلدى مۇنداغ بىر پەرى مەجنۇن مېنى ،
ئىشق دەشتى ئىچرە تاپغايمەن كەمال .
تا بولۇپمەنكىم ئىشق سەۋداسىدىن ،
ئىشۋەئى نازى بىلەن ئاشفتە ھال .
ۋامىقۇ ، فەرھاد ئىلە مەجنۇن قانى ،
كىم ئاڭا بۇ ئىشقدىن قىلسام سۇئال .
قان ئەگەر بەرسە نىيازى نې ئەجەب ،
ناگەھان كۆرگەچ يۈزۈڭ ئەينى جەمال .

* *

قايرىلىپ جانانغە باقغان سەنمۇسەن ؟
جانغە ئىشق ئوتىنى ياقغان سەنمۇسەن .
تەگدى مىژگان ئوقلارى ، ئەي باغرى تاش ،
قاشى ياسى بىرلە ئاتغان سەنمۇسەن ؟
پەردەئى ئىسمەتدە دەر ئېردى سېنى ،
ئىشۋەئى ناز بىرلە چىققان سەنمۇسەن ؟
ئاي يۈزۈڭ كۆرمەكدە بار ئېردى نىقاب ،
كۆرسەتىپ چىھرەڭنى ئاچقان سەنمۇسەن ؟
بىر قاراپ ھالىمغە رەھم ئەتمەي مېنىڭ ،
چىرتىبان قاشىڭنى چاتغان سەنمۇسەن ؟
جىلۋە ئەيلەردىن گەھى ناز ئەيلەبان ،
ياشۇرۇپ يۈزنى ، ئۇياتغان سەنمۇسەن ؟
شۇكر ۋەسلىڭدىن يىقىلدىم ، ئۆلمەدىم .
قۇرقۇبان كەينىڭگە قاچقان سەنمۇسەن ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بۇ زەئىپ جىسمىمنى كۆيمەكدىن خەراب،
ئەي پەرى، ئاھىستە باسقان سەنمۇسەن ؟
ھەجر بارانى بىلە، ئەي دىلرەبا،
كۆزلەرىم ئەشكىنى ساچقان سەنمۇسەن ؟
ئەمدى دەي كۆڭلۈمنى سەن «دىۋانە بول».
ھەجر دەردىنى ئۇنۇتقان سەنمۇسەن ؟
كۇلبەئى ۋەيرانىڭ ئىچرە، ئەيكۆڭۈل،
جاننى جاناندىن تالاشقان سەنمۇسەن ؟
ئەي نىيازى، بولمايىن غەۋۋاسى ئىشق،
ئىشق دەرياسىدا ئاقغان سەنمۇسەن.

* *

ناگەھان كۆردۈم ئوشۇل جانانە جەۋلان ئەيلەدى،
ئىشۋەئى نازى بىلەن كۆڭلۈمنى خەندان ئەيلەدى.
ئاتتى مژگان بىرلە ناگەھ، قىلدى كۆڭلۈمنى سەيد،
ئاھكىم، پەيكانى بۇ باغرىمنى بىر يان ئەيلەدى.
ئانچە شىددەت بىرلە ئۆرتەردىن مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئىشق،
ئۆرتەدى خاشاكدەك جىسمىمنى بىريان ئەيلەدى.
قىلدى ئىستىغنا مېنى كۆرگەچ ياشۇندى ناگەھان،
بۇ سىتەمكىم ئۆزگەچە جانىمغە جانان ئەيلەدى.
قول سالىپ ناگاھ خىرام ئەيلەردە بولدى ئاشكار،
ياشۇنۇپ ئىككى نەزاكەت يۈزنى پىنھان ئەيلەدى.
زۇلم بىدادىمنى ياد ئەيلەپ نەچە قىلسام پىغان،
غۇنچەئى ئاچىپ تەبەسسۇم بىرلە خەندان ئەيلەدى.

مۇخەممەس

ئەگەرچە خەستەۋۇ زارۇ نىزارۇ بىنەۋا بولسام،
قوتۇلماس مىھنەتۇ ھىجران غەمىدىن مۇبتەلا بولسام،
نەھەڭنى ئافەتى دەۋرانغە يۇنۇسدەك غىزا بولسام،
گىرىفتارى ئەسىرى دەردۇ رەنجى بىدەۋا بولسام،
ئەمەس دۇشۋار ئانىڭدىنكىم ۋىسالىڭدىن جۇدا بولسام.

ماڭا تاجى فەرىدۇن، گەنجى قارۇن لازىم ئەرمەسدۇر،
سىكەندەر شاھ نە دارا شەۋكەتى يادىمە كەلمەسدۇر،

مۇھەببەتنىڭ قارا شالى ماڭا زىبايى ئەتلەسدۇر ،
گەدايى كويۇڭ ئۇلماق يەتسە ئۇشبۇ دەۋلەتىم بەسدۇر ،
نېتەي ئالەمدە شاھلىقنىكى كويۇڭدا گەدا بولسام .

يۇرۇرمەن ھەر سارى كويۇڭدا مەستۇ ۋالەئى ھەيران ،
فىراقىڭ دەشتىدە مەجنۇن كەبى مەھبۇسۇ سەرگەردان ،
تاڭ ئاتقۇنچە ئىشىم غەم كىچەسى فەرياد ئىلە ئەفغان ،
بۇ ھالىمغە فەلەك رەھم ئەيلەبان ھەر شام يىغلاپ قان ،
دەبان بۇ تەلبەئى بىكەسكە ھەر دەم بىنەۋا بولسام .

ئەگەر ھەجرىڭ بەلاسىدىن يېتۇشسە جانغە يۈز ئافەت ،
رەقىبى روسيەھدىن كەلسە يۈز ئازار ئىلە كۇلفەت ،
كەباب ئەتسە يۈرەك بىرلە باغىرنى ئاتەشى فۇرقەت ،
ئەگەر ھەر كۇندە كەلسە باشىمە يۈزمىڭ تۇمەن مىھنەت ،
باراي ، دۇشۋار ئەمەس ئاندىن ، ۋىسالىڭدىن جۇدا بولسام .

ئەزاب ئېرمىشدۇرۇر سەنسىز ھەۋايى جەننەتۇل ـ مەئۋا ،
سېنىڭ يادىڭدا دەۋزەخدۇر ماڭا فىردەۋسدىن ئەئلا ،
نېتەي باغى ئېرەمكىم ئاندا يوق سەندەك گۇلى رەئنا ،
ماڭا گەر ئاستانىڭ تۇفراغى بولسە ئىپار ، جانا ،
ئەگەرچە مەسكەنەت تۇفراغى ئىچرە خاكى پا بولسام .

ۋىسالىڭدىن يىراق بولسام غەمىڭ ھەر كىچە ھەمراھىم ،
ئۆتەر ئەفلاكدىن يادىڭدا چەككەن ئاتەشى ئاھىم ،
سېنى نە نەۋئ تەۋسىف ئەيلەيىن ، ئەي يارى دىلخاھىم ،
مەلەكسەن يا پەرى يا ھۇر يەڭلىغ ، ئەي شەھەنشاھىم ،
نېتاڭ ئىستەپ بەسى ئالەم ئارا مەجنۇن نەما بولسام .

يۈزۈڭكىم تازەراقدۇر رەۋنەق ئىچرە ، بەرگى كاھ رەڭگىم ،
مۇھەببەت شىۋەسىدە فەرقى بولماس شەھنى قىلدىڭكىم ،
ئۆچەر كۆزلەردىن ئەمما بىر نەفەس چىقماس كۆڭۈلدىنكىم ،
دىلى ئىشقىڭ كۆڭۈلدىن فارىغ ئەتسە جۇزۋى بىلدىڭكىم ،
مۇيەسسەر بولسە لۇتفۇڭ ئاستانىڭدا گە دا بولسام .

نە ھاجەتدۇر ماڭا جانا كۆزۈم يولىغا تەلمۈرمەك ،
رەقىبلەر بىلسە بولمايدۇر ، ساڭا ئەرزىمنى بىلدۈرمەك .

....

خەيرۇل كەلام

ئەبدۇلغەففار

نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئابدۇكېرىم ئىبراھىم

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن : مىرزا ھەيدەر كوراگاننىڭ ناتىقلىغى ھەققىدىكى «خەيرۇل ـ كەلام» ناملىق بۇ قىسقا ھېكايە يەركەندلىك ئابدۇ غەففار ئىسىملىك شائىر تەرىپىدىن يېزىلغان . شائىر بۇ ھېكايىنىڭ يېزىلغان ۋاقتىنى ئەبجەد ھېسابى بىلەن 1274 ـ ھىجرىيە دەپ كۆرسىتىدۇ . بۇ مىلادىيىنىڭ 1857 ـــ 1858 ـ يىللىرىغا توغرا كېلىدۇ .

مەزكۇر ئەسەر «زەفەرنامە» ناملىق قول يازمىدىن ئېلىندى . قول يازمىنىڭ خېتى بىر قەدەر چىرايلىق . ئەمما ئۇنىڭ قاچان ، كىم تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەنلىكى مەلۇم ئەمەس .

رىۋايەت قىلۇرلاركى ھەيدەر ئەمىر ،
بار ئىبردى فەراسەتدەن مىھتەر ئەمىر .
ئۆزى ياركەندىيۇ ، دانا ئىدى ،
فەساھەت ، بەلاغەتدە گويا ئىدى .
ھەم ئىبردى جەۋانمەردى ئەھلى زەمەن ،
كى خۇشخۇيۇ خۇشگۇي شىرىن سۇخەن .
تىجارەت ئۈچۈن كۆرگۈزۈپ ئىھتىمام ،
قىلۇر ئىبردى سەيرى سەياھەت مۇدام .
گەھى مەشرىقۇ گاھى مەغرىب سارى ،
گەھى رۇمۇ رەي گاھى يەسرىپ سارى .
سەياھەت قىلىبان خەلاۋۇ مەلا ،
بارۇر ئىبردى ھىندۇستانغە تولا .
تاپىپ شۇھرەت ئانچەكى دەۋران ئارا ،
قىلىپ ياد ئانى بەزمى شاھان ئارا .
زەمانىكى سۇلتان سەئىدخان ئىدى ،
بۇ ئىقلىمى تۈرك ئۆزرە سۇلتان ئىدى .
كېرەك بولدى دانايى ساھىب قەبۇل ،
كى ھىندۇستانغە بولۇرغە رەسۇل .
مىر ھەيدەرنى لايىق كۆرۈپ پادىشاھ ،
ئىبەردى ئانى ھەمرەھ ئەتتى سىپاھ
يۈرۈپ مىر ھەيدەر رىسالەت ئۈچۈن ،

سەياھەت ئۇچۇن ھەم تىجارەت ئۇچۇن .
چۇ ئىقلىمى ھىندۇغە يەتكەن زەمان ،
ئانى چىرلادى شاھى ھىندۇستان .
ئەزىز ئەيلەدى ئالدىغە قىچقىرىپ ،
قىلىپ ھۇرمەتتىن شاھ ئەۋرەڭگزىب .
چۇ ئەلچى تەھىييەت بەجا ئەيلەدى ،
رىسالەت ئۇمۇرىن ئەدا ئەيلەدى .
نەچۇنكىم ئىدى ئەلچى شىرىن مەقال ،
قەبۇل ئولدى شەھغە ھەمە قىيلۇ قال .
سۆز ئەسناسىدا سوردى شەھ كامكار :
«قايۇ مىۋەلەر يار كەند ئىچرە بار .
بەيان ئەيلەگىل بارچە نەۋئى سەمار ،
كى جىنسى سەمەر قالماسۇن بىشۇمار . »
تۇتۇپ ئەلچى شەھغە ئۆزىنى شىكەست ،
دىدى : «غەيرى چىلاسۇ گىلاس ھەست .
بۇ چىلاس ، گىلاس يوق ، شەھرىيار ،
بۇ ئىككىدىن ئۆزگە ھەمە مىۋە بار . »
بۇ سۆز لەفزى ئىردى بەسى مۇختەسەر ،
ۋەلى مەئنىسى ئىردى كۆپ پۇر ئەسەر .
قىلىپ شاھ بۇ سۆزگە كۆپ ئافەرىن ،
مىر ھەيدەرنى قىلدى ئۆزىگە يەقىن .
ۋەزىر ئەيلەدى ئانى شاھى زەمان ،
قىلىپ مەنسەبىن مىر نەۋۋابخان .
سەئىدخانغە بەردى جەۋابى كىتاب ،
مىر ھەيدەرنى قىلدىم ئۆزۈمگە نەۋاب .
بۇ بىر سۆز بىلە مىر ھەيدەر تۇجار ،
سەلاتىن قاتارىدا تاپتى قەرار .
شەھ ئەۋرەڭگى سۆز قەدرىنى بىلدى ، ۋەھ .
مىر ھەيدەرنى قىلدى سىپەھ ئۇزرە شەھ .
قىلۇر ياخشى سۆز خاكنى ساف زەر ،
ئەگەر بولسە سەڭ قىلغۇسىدۇر گۇھەر .
غەرەز بۇكى سۆز بولسە ئازۇ جىلا ،
ۋەلى مەئنىسى بولسە ئانچە تولا .
دىمىش ياخشىلار ئانى «خەيرۇل ـ كەلام » ،
تامام ئەيلەدىم سۆزنى ھەم ۋەس ـ سەلام .

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap

رۇبائىيلار

مەۋلانا جەلالىددىن رۇمىي

(1207 — 1273)

نەشرگە تەييارلىغۇچى : جاپپار ئەمەت

* *

ئەي دىل ، كۆزۈڭنى ئاچ ، جاھان ئۆتكۈسىدۇر ،
ئۆمرۈڭ بۇ جاھاندا يامان ئۆتكۈسىدۇر .
تەن مەنزىلىدە مەھبۇسۇ غاپىل قالما ،
مەنزىل ئېشىپ مەنزىل كارۋان ئۆتكۈسىدۇر .

جانىمنى بىرەي ، ئال ئۇنى ، جاندىن كەچمە ،
دىلدىن كېچەي ، ئال ئۇنى ، جاھاندىن كەچمە .
سەن ئوقسەن ، مەن بولسام كامان تىخىچە ،
ئەي ئوق ، سەۋر ئەيلە ، كاماندىن كەچمە .

كۆڭلۈم دۇتى نىشان بويلاپ سەۋدا ، ئەي دىل ،
ھەرلەھزە ئۇ دۇت كۆڭۈلگە پەيدا ، ئەي دىل ،
قانلار مەۋج ئۇرار قانچە باغرىمدا مېنىڭ ،
تاشماسمىدى بولمىسا دەريا ، ئەي دىل .

كۆڭلۈمنى سەنەمگە مۇپتەلا ئىستەرمەن ،
جانىمغا قانچىلاپ ئوق ـ بالا ئىستەرمەن .
كويۇڭدا ئەگەر كەچمىسە ئۆمرۈم ، ئەي سەنەم ،
قانلار يۇتۇپ ، ئۆزۈمگە قازا ئىستەرمەن .

دېدىمكى : كۆزۈم ، دېدىكى : جەيھۇن ئەتكۈم ،
دېدىم : يۈرىكىم ، دېدىكى : پۇرخۇن ئەتكۈم
دېدىمكى : تېنىم ، دېدىكى : ئۈچ كۈندىن سوڭ
رەسۋا قىلىبان ، چەتلەرگە سۇرگۈن ـ ئەتكۈم .

سەندىنمۇ كېچىپ بىزار بولاي ؟ ياق ـ ياق ـ ياق !

باشقا بىرسى بىلەن يار بولاي ، ياق – ياق – ياق !
ۋىسالىڭنىڭ باغىدا پەقەت گۇل كۆردۇم ،
گۇلدىن كېچىپ ، تىكەن – خار بولاي ، ياق – ياق – ياق !

كۆڭلۇم ھەۋىسىڭ بىلەن راۋابدۇر ، راۋاب ،
ھەر پارىسى ئۆرتىنىپ ، كاۋابدۇر ،كاۋاب ،
دىلدارىم دەردىمگە بېقىپ خامۇشتۇر ،
خامۇشلىقى ماڭا مىڭ جاۋابتۇر ، جاۋاب .

مەجنۇنى پەرىشانىڭ ئۆزۈم ، قولۇم تۇت ،
سەرگەشتە ۋۇ ھەيرانىڭ ئۆزۈم ، قولۇم تۇت .
ھەرھالى خارابىنىڭ بىر مەدەتكارى بار ،
ئۇ سارغايغان سامانىڭ ئۆزۈم ، قولۇم تۇت .

ئەي سەرۋى راۋانىم ، ھېچ خازانلىق كۆرمە ،
ئەي چەشمى جاھانىم ، ھېچ يامانلىق كۆرمە .
ئەي جان ، سېنى جان دەيدۇ ئاسمانۇ زېمىن ،
ھەممە راھەتنى كۆركى ، يامانلىق كۆرمە .

ئەي ئۇنلۇك راۋاب ، كويۇڭغا تابىم باردۇر ،
باغرىمدا مېنىڭمۇ بىر راۋابىم باردۇر ،
چەتلەپ ئۆتىۋەرمە ، كىر ، ئەزىز مېھمان بول ،
مېھماننى كۇتۇشكە بىر خارابىم باردۇر .

ئەي باش ، سەۋەب سەندە ، سەۋەب سەندە ، سەۋەب ،
ئەي تەن ، ئەجەب سەندە ، ئەجەب سەندە ، ئەجەب .
ئەي دىل ، تەلەب سەندە ، تەلەب سەندە ،تەلەب ،
ئەي جان ، تەرەب سەندە ، تەرەپ سەندە ، تەرەب .

يۇزۇڭگە بېقىپ ، يۇزلىرى گۇلشەن ئىدىم ،
كۆزۈڭگەبېقىپ ،كۆزلىرى روشەن ئىدىم .
دېدىمكى ، يىراق تۇتاي يامان كۆزلەردىن ،
يېنىڭدا يامان كۆزلۈك مەگەرمەن ئىدىم ؟

جانان كېلىدۇ جاھاندا تەنھا – تەنھا ،
نەرگىس كۆزلىرى خۇمار رەنا – رەنا .
توستۇم يولىنى ، دېدىمكى : بىر سۆيۈۋالاي ،
پەرياد سېلىپ ھەيدىدى : يەغما – يەغما .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ھەر لەھزە غىمىڭ چېكىپ ، غىمىڭ ئالغايمەن ،
ھەر لەھزە غىمىڭ بىلەن يەنە قالغايمەن .
ھەر نەچچە غىمىڭ چېكىپ ــ چېكىپ ، جان بەردىم ،
غەم شۇكى ، غىمىڭ چېكىپ ــ چېكىپ ، تالغايمەن .

لەئلىڭ ، ئەي سەنەم ، ھېمىشە خەندان بولغاي ،
ئاشىق سەن ئىلە خۇررەم ، شادىمان بولغاي .
ھەركىمكى سېنى كۆرۈپ ، گەر بولمىسا شاد ،
بەخت يۈزىنى كۆرمىگەي ئۇ ، سەرسان بولغاي .

مەن ئۆلسەم ئەگەر ، بېشىمدا گىريان بولماڭ ،
جانانىمغا تاپشۇرۇڭۇ نادان بولماڭ .
بۇ جانسىز لېشىمگە لەۋ قويۇپ جانانىم ؛
مېنى تىرىلدۈرسە سىز ھەيران بولماڭ .

خۇرشىدى قەمەر بەستە پېدايىڭ بولسۇن ،
ئۇل ئايكى ، جىگەر خەستە پېدايىڭ بولسۇن .
ئۇل سەرۋى گۈلى رەستە پېدايىڭ بولسۇن ،
بۇ جان ساڭا پەيۋەستە ، پېدايىڭ بولسۇن .

دېدىم : سەنەما ، مەگەركى جانانىم ئۆزۈڭ ،
جانىم نىسار قىلاي ساڭا ، جانىم ئۆزۈڭ .
مۇرتەد بولايىن ، ئەگەر ئايرىلسام سەندىن ،
ئەي جانۇ جاھان ، كۇفر ئىلە ئىمانىم ئۆزۈڭ .

خۇشدۇركى بۇگۇن جىسمىڭ ئارا جان بولسا ،
قارشىڭدا تېخى بىر روھى جانان بولسا ،
بۇلبۇل كەبى دىلدا داغى ھىجران بولسا ،
تۇرار جايىڭ ئەرتە ــ كەچ گۈلىستان بولسا .

دەيدۇ ھەممە : ئىشق ــ ھەۋايى نامدۇر ، يالغان ،
دەيدۇ يەنە : ئىشق ئۆمىدى خامدۇر ، يالغان .
بەخت يۇلتۇزى كۆكتە ئەمەس ، ياشار جانىمدا ،
دەيدۇلەركى ، ئىگىزلىك ــ نەچە تامدۇر ، يالغان .

ئەي ئاي ، چىقىپ كەلدىڭۇ تابان بولدۇڭ ،
سوڭ كۆكنى قىلىپ سەيلى ، خىرامان بولدۇڭ .
بىلدىڭمۇ كېيىن جانغا باراۋەر بولۇبان ،

ناگاھ پاتتىڭ بىردىنلا ، پىنھان بولدۇڭ .

ئەي سەنكى ياشارسەن ، شادۇ خۇررەم بولغىن ،
ھەر يەردە يەنە ئەزىزۇ مەھرەم بولغىن .
ئۆمرۈڭنى ھالال ، پاك ئۆتكۈز ، ئىلىم ئۆگەن ،
تا ئىنسا ن بېزىكى ، زىبىنەتى ئادەم بولغىن .

ئىشق ، بولدى كۆرۈڭ ھەمىشە دەمساز ماڭا ،
دۇنيا ئىشىدىن ئەتىمدى ئاغاز ماڭا .
جانىم بېرىدۇ ئىچىمدىن ئاۋاز ماڭا ،
ئاچ ماڭا ئىشىكنى ، دەپ قىلۇر راز ماڭا .

كۈن ئۆتتىيۇ كۈن كەلدى ، خارابمەن ، خاراپ ،
قويغىن ھەرنە ئەندىشىنى ، ئال قولغا راۋاب ،
يۈز قەتلە ناماز ئېرۇر يۈز قەتلە سۇجۇد
گەر دوست جامالى ساڭا بولسا گەر مېھراب .

مەن ئاشقى ئىشقمەن ، مۇسۇلمان باشقا ،
مەن بىر ئاجىز چۈمۈلە ، سۇلايمان باشقا
مەندىن ئەلەم ۋە ئاھۇ جىگەر پارە سورا ،
بازاردىكى قاسساب – فۇرۇشان باشقا .

سورۇدۇمكى ، قەيەردە ، نىگارا ، خانەڭ ؟
سەن دېدىڭكى ، دىلىڭدۇر – ئاشۇ ۋەيرانەڭ .
مەن بىر قۇياش ، ۋەيرانىگە نىچۈك كىرگەيمەن ؟
ئەي مەس ، خاراب بولمادۇ ئۇ چاغ كاشانەڭ ؟

لەيلىمكى ناھار بولمىسا ، مەن نەقىلاي ؟
بەختىمكى باھار بولمىسا ، مەن نە قىلاي ؟
دېدىمكى ، ئىچەي مەينى سەن بىلەن ، سەنەم ،
ئىقبال ماڭا يار بولمىسا ، مەن نە قىلاي ؟

جان بولسىلا بىر بەندەئى مارجانىڭ ئۆزۈم ،
مەپتۇن بولغان زۇلپۇڭغا پەرىشانىڭ ئۆزۈم .
ئەي نەي ، ناۋا قىلغىنكى ، ئەفغانىڭ ئۆزۈم ،
ئەي چاك ،جاراڭلا تىنماي ، مېھمانىڭ ئۆزۈم .

بېلىق بولساڭ ، ئۆزگىلى دەرياىڭ بولاي ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئاھۇ بولساڭ ، كەزگىلى ھەمرايىڭ بولاي .
مەن ساڭا ئەسىر بولسام ، سەن ماڭا نەپەس ،
سۇرنايىڭغۇ ،سۇرنايىڭغۇ ، سۇرنايىڭ بولاي .

دېدىمكى ، كويۇڭدا مەن بۇگۈن دىۋانە ،
ئۇيقۇمدا كۆرەرمەنمۇ سېنى ، جانانە ؟
دېدىڭكى ، سۆزلىمە بەس ، بۇ نە ئەپسانە ؟
دىۋانەۋۇ ئۇيقۇ ! ياشا ، ئەي فەرزانە !

ئاي كەتتى ئېگىزلەپ ، بىزلەر پەس بولدۇق ،
يارھوشىغا كەلدى ، لېكىن بىز مەس بولدۇق .
ئەي جانۇ جاھان ، كېيىن كېلەر بولغىنىنى ،
سەن سۆزلىمە ، چۈن ھېچنېمە بىلمەس بولدۇق .

ئىشق پەيزى بۇ كېچە مۇدامدۇر ، مۇدام ،
جامۇ مەيى لەئلى بىزگە داۋامدۇر ، داۋام .
ئاھ ۋە غەملەر ، ئەندىشىلەر — ھالالدۇر ، ھالال ،
قوي ، ئۇيقۇنى ئويلىما — ھارامدۇر ، ھارام .

ئىشق — ئەۋجى كامالىش ، يار — ئەۋجى جامال ،
كۆڭۈلدە سۆز تولادۇر ، تىل سۆزلەشكە لال .
ئەي يارانلار بۇ ماڭا نېمە ھالدۇر ، نېمە ھال ؟
مەن تەشنايۇ ئالدىمدا ئاقار ئابى زىلال .

ۋەسلىڭنى تىلەپ خەستەۋۇ زارمەن كۈنۇ تۈن ،
ئىشقىڭ مەيى بىرلە بىقارارمەن كۈنۇ تۈن .
مەسلەر خۇمارى ئەسلى بولسىمۇ بىر كۈن مەن ،
مەن مەسنى كۆرۈڭلاركى ، خۇمارمەن كۈنۇ تۈن !

لۇتفىڭ بىلە تاش پارەسى جانانە بولۇر ،
نۇتقىڭ ، ئەي سەنەم ، ئەگەردە مەستانە بولۇر ،
ئەگەر ئىككى زۇلپىڭنى كۆرۈپ قالسا ئىشان ،
لۇقمانى ھەكىم ئاشقى دىۋانە بولۇر .

ئەي دوستى ئەزىزلىرىم ، جۇدالىق ئەتمەڭ ،
ھاۋايۇ ھەۋەس بىلەن خاتالىق ئەتمەڭ .
بىر جۇملىدە سۆزلەر كەبى مەردانە تۇرۇڭ ،
ئەمىر ئۇلدى ۋاپاكى ، ۋاپالىق ئەتمەڭ .

غۇربەتتى تۇغرىسىدا

قادىر ئەكبەر

كلاسسىك ئەدەبىياتىمىز نامايەندىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى زامان زەخمەتلىرى، يىللار ۋە دەۋرلەرنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدىن ئامان قېلىپ، زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن يادىكارلىقلار، قول يازمىلار، دىۋانلار، باياز ۋە رىسالىلەر ئارقىلىق بىزگە مەلۇم بولغان. خەلقىمىزنىڭ ئۆتمۈشىدىن خەۋەر، كەلگۈسىدىن دېرەك بەرگەن بۇ دانىشمەنلەرنىڭ گۈزەل غايىلىرى، ئارزۇ - ئارمانلىرى ئەكس ئەتكەن ئىجادىي مىراسلىرىنى ۋە ھايات رىۋايەتلىرىنى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا يەتكۈزۈش ئۈچۈن ھەر خىل قوليازما كىتابلارنى ئاسراپ - ئاۋايلاپ ئۆز باغرىدا ساقلاپ كەلگەن خەلقنى مەرىپەتپەرۋەر، ئۇلۇغ خەلق دېيىشكە ھەققىمىز بار!

كۆپ يىللىق تەتقىقاتقا قاراپ شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، شىنجاڭدا ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركىي تىللىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئۆتمۈشى تەلتۆكۈس ئېچىلمىدى.

بۇنىڭدىن 10 يىل بۇرۇن — 1983 - يىلى ئەدەبىي يادىكارلىقلارنى تەكشۈرۈش - ئۆگىنىش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭ بويىلاپ ئىلمىي سەپەر قىلغان ۋاقتىمىزدا، خوتەندە 26 بەتلىك بىر تاش باسما كىتابنى كۆزدىن كەچۈرگەن ئىدۇق. كىتاب ئەسلىدە 48 بەت (24 ۋاراق) بولسىمۇ، ساقلانغىنى 23 - بەتتىن ئاخىرقى 48 - بەتكىچە جەمئىي 26 بەت (13 ۋاراق) ئىكەن. بۇ كىتاب شائىر روزى سايىتنىڭ بىساتىدا ساقلانغان. روزى سايىت كىتابنىئوبدان مۇقاۋىغا ئېلىپ، پاكىز ساقلىغان ۋە مۇقاۋىنىڭ ئۈستىگە «غۇربەتنىڭ نەزمىلىرى» دەپ يېزىپ قويغان. مۇقاۋىدىكى بۇ ئىزاھقا قاراپ كىتابنى «غۇربەتتى دىۋانى» بولسا كېرەك، دەپ ئويلىغان ئىدىم. قايتا - قايتا ئوقۇپ - مۇلاھىزە قىلىش ئارقىلىق كىتابنىڭ ئەسلى نامى «رىسالە» بولۇپ، ئۇنىڭ باش تەرىپىگە رەمبال ۋە پالچىلىق ئادەتلىرىگە قارشى پىكىرلەر يېزىلغان. بۇ پىكىرلەردە ئاساسەن، پالغا ئىشەنمەسلىك، رەمباللارنىڭ «بىشارەت» لىرىنى توغرا دەپ، نادانلارچە ئېتىقاد قىلماسلىق ھەققىدە خېلى ئىلغار كۆزقاراشلار بايان قىلىنغان. كىتابنىڭ ھازىرقى ھالىتىدە ئالدىنقى ئۈچ بېتى (23 -، 25 - بەتكىچە) ئەنە شۇ مەزمۇندىكى پىكىرلەرنىڭ ئاخىرى ساقلىنىپ قالغان. 26 - بەتتىن 48 - بەتكىچە (ئاخىرىغىچە)

«غۇربەتى» شېئىرلىرى كىرگۈزۈلگەن. شائىرنىڭ ئايرىم شېئىرلىرى پارس تىلىدا يېزىلغاندىن باشقا (بىر غەزەل، ئىككى مۇخەممەس) قالغان بارلىق شېئىرلىرى چاغاتاي تىلىدا يېزىلغان. كىتابتىكى شېئىرلار جەمئىي 33 پارچە بولۇپ، غەزەل، مۇخەممەس قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، ئاخىرىدا غۇربەتى شەيخ سەئدىنىڭ «گۈلىستان» ئەسىرىنى تۈركىي تىلىغا تەرجىمە قىلغان مەشھۇر تەرجىمان موللا مۇرادخوجا ئىشان شاشىنىڭ تەرجىمىسىگە قارىتا مۇلاھىزىلىرى ھەققىدە بەش شېئىرىي مەكتۇپ يازغان. بۇ شېئىرىي مەكتۇپلاردا ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىرلەرگە قاراپ، غۇربەتىنى يېتىلگەن ئەدىب، پارس ـ ئەرەب تىللىرىنىڭ ماھىر ئۇستىسى دەپ قاراشقا بولىدۇ.

شائىر «غۇربەتى» ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ ـ مۇلاھىزە قىلغاندىن كېيىن، شائىرنىڭ ھاياتى 19 ـ ئەسىرگە مەنسۇپ بولسا كېرەك، دەپ پەرەز قىلدىم. شائىرنىڭ تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان يىللىرى ھەققىدە دېرەك تېپىلمىدى. غۇربەتى ئەسەرلىرىنىڭ قولىمىزدىكى نۇسخىسىدىن باشقا نۇسخىلىرى ئانچە كەڭ تارقالمىغان بولۇشى ياكى يوقاپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن. قولىمىزدىكى نۇسخا ھىجرى 1329 ـ 1330 (مىلادى 1909 ـ 1910) دا كاتىپ موللا ئوتبى ئىبنى رەسۇل مۇھەممەد شاشى تەرىپىدىن كۆچۈرۈلۈپ، تاشكەنت تاش باسما مەتبەسىدە بېسىلغان.

بۇ كىتاب خوتەندە ساقلىنىپ قالغان. ئۇنىڭ ساقلىنىپ قالغانلىقى بىر خۇشاللىنارلىق ئىش. كىتابنى ساقلىغان خوتەنلىك شائىر روزى سايىت «غۇربەتى» ھەققىدە ئىزدىنىپ بېقىشنى ماڭا تەۋسىيە قىلغانىدى. يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، مەن شائىر «غۇربەتى» ھەققىدە يەنە باشقا بىرەر مەنبە چىقىپ قالار، دېگەن مەقسەتتە كۆپ ماتېرىياللارنى كۆرۈپ چىقتىم. ئىزدەندىم، ئەپسۇسكى، باشقا ھېچنەرسە تاپالمىدىم. ھازىرچە شىنجاڭدا «غۇربەتى» نى بىزگە مەلۇم قىلىدىغان بىردىنبىر مەنبە قولىمىزدىكى مانا مۇشۇ كىتابچىدىن ئىبارەت.

غۇربەتى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئەدەبىي نامايەندە سۈپىتىدە شىنجاڭدا ساقلانغان ئىكەن، دېمەك، ئۇنى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەرەققىياتىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە ئەسىرى بار بىر نامايەندە، دەپ قاراشقا ھەققىمىز بار. ئېھتىمال، غۇربەتى ئەسەرلىرىنىڭ يەنە باشقا نۇسخىلىرى شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدىنمۇ تېپىلىشى مۇمكىن. چۈنكى ھەرقانداق كىتاب بىر نۇسخىلا تارقالمايدۇ.

غۇربەتى ئۆزىنىڭ بىر غەزىلىدە، ئۆزىنىڭ «تۈركىستانلىق» ئىكەنلىكىنى قەيت قىلغان. نېمىلا بولمىسۇن، غۇربەتى 19 ـ ئەسىردە تۈركىي تىلدا سۆزلەشكۈچى خەلقلەر بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ ئورتاق ئەدەبىي تىلى بولغان «چاغاتاي» تىلىدا ئىجاد قىلغان. شۇڭا ئۇنىڭغا ئۇيغۇر كلاسسىك نامايەندىلىرى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىشقا ھەققىمىز.

ئۇيغۇر شېئىرىيىتى قەلئەسىنىڭ ئۇل تاشلىرى — قەدىمكى شېئىرلار

قۇربان بارات

بەكمۇ ئۇزاق زامانلاردىن باشلىنىپ، سانسىز ئەسىرلەر داۋامىدا داۋاملىشىپ ۋە راۋاجلىنىپ بارغان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى ئالتۇن مۇنارىلىرى ئەتراپقا نۇر چېچىپ تۇرغان بىر تارىخىي قەلئەگە ئوخشاتساق، بۇ يىمىرىلمەس قەلئەنىڭ مۇستەھكەم ئۇل تاشلىرى قەدىمكى شېئىرىي يادىكارلىقلىرىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

قەدىمكى زامان سەنئىتىنىڭ مەھسۇلاتى بولغان شېئىرلار، داستانلار، قوشاقلار، جەڭنامىلەر ۋە ئېپوسلار ئادەتتە فولكلوردا ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا، ئەسىردىن ـ ئەسىرگە ئۆتۈپ، ھاياتىي بىر يوسۇندا داۋاملىشىپ كېلىدۇ، شۇنىڭدەك يازما يادىكارلىقلاردا ساقلىنىپ قالىدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ ھازىرقى زامان فولكلورىدا ياشاپ قالغان قىسمى شەكلەن تىلىنىڭ فونېتىكىلىق، لېكسىكىلىق ۋە گراماتىكىلىق تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشلىرىگە ماسلىشىپ ماڭغان، مەزمۇنەن، ۋارىسلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئۆز دەۋرى ۋە ماكان شارائىتلىرىدىن پەيدا بولغان، سەنئەتلىك ئىنكاسلىرىنىمۇ ئۆزىگە قوشۇۋېلىپ، تولۇقلىنىپ ۋە ئۆزگىرىپ بارغان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ دەسلەپ پەيدا بولغان دەۋرىنى ئېنىقلىماق ۋە بېكىتمەك ئادەتتە تەسكە توختايدۇ، مەزمۇن ئالاھىدىلىكلىرى ۋە مەزمۇندا ساقلىنىپ قالغان ئالاقىدار ئۇچۇرلارغا كۆرە، بىز ئۇلارنىڭ تۇغۇلغان دەۋرىنى پەقەت قىياسلا قىلالايمىز ئەمما ھۆكۈم قىلالمايمىز. يازما يادىكارلىقلار بولسا ئۇلارغا ئوخشىمايدۇ. يازما يادىكارلىقلاردا قەدىمكى شېئىرلار ئۆزى پەيدا بولغان دەۋرىنىڭ مەزمۇن ئالاھىدىلىكى بىلەن شېئىرىي ئالاھىدىلىكلىرى ۋە تىل ھالىتىنى ئەينەن ساقلاپ قالىدۇ. چۈنكى بۇ يازما يادىكارلىقلار قالغان زامانلاردا، بىزدە يات تىللارنىڭ ھەر خىل دەرىجىدىكى ئاسسىمىلياتسىيىسى تېخى يۈز بەرمىگەن، شۇنداق بولغاچقا ئۇلار بىزنىڭ خەلقىمىز ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، بەكمۇ ئۇزاق ئۆتمۈشتە قالغان خىلمۇ خىل زامانلاردىن بىۋاسىتە ئۇچۇر بېرەلەيدۇ، بۇ ئۇچۇرلار تارىخ، ئېتنوگرافىيە، سەنئەت، ئىنسانشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، تىلشۇناسلىق، دىنشۇناسلىق، پەلسەپە ۋە جەمئىيەتشۇناسلىقتا، شۇنىڭدەك، خەلقىمىزنىڭ ھەر خىل دەۋرلەردىكى ئىجتىمائىي تەرەققىيات دەرىجىسىگە، ئۇلار تارقىلىپ ياشىغان جۇغراپىيىلىك دائىرىگە، چوڭ ـ چوڭ ۋەقەلەرگە ۋە مەشھۇر قەھرىمانلارغا ئالاقىدار بولۇپ، شېئىرنىڭ ئىچكى قۇرۇلما ۋە كىچىككىنە شېئىرىي مۇھىت ئىچىگە ناھايىتى كەڭ دۇنيانى سىغدۇرالايدىغان تۈر ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، بىزنى يۇقىرىقى مەزمۇنلار بويىچە ناھايىتى كەڭ دائىرە ۋە ئىنتايىن قىممەتلىك بولغان بىۋاسىتە پاكىتلار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

بىزنىڭ يازما يادىكارلىقلاردا ساقلىنىپ قالغان شېئىرىي مىراسلىرىمىزنى خېلىلا مول

دېيىشكە بولىدۇ ، مىلادى 11 ـ ئەسىردە ، گۈللەنگەن قاراخانىلار دۆلىتى شارائىتىدا ياشاپ ئە-
جاد ئەتكەن ئۇلۇغ شائىرىمىز يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ زور ھەجىملىك داستانى
«قۇتادغۇبىلىك» ۋە شائىرىمىز ئەھمەد بىننى مەھمەد يۈكنەكى 12 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى
ۋە 13 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يازغان ، مەھمۇد قەشقەرى ، يۈسۈپ خاس ھاجىپلار دەۋرى
بىلەن لۇتقى ، سەككاكىي ھەتتا ئەلشىر نەۋائىغا قەدەر بولغان ئارىلىقنى ئۇلاپ تۇرىدىغان ئە-
دەبىي يادىكارلىقىمىز ، دىداكتىك داستان « ئەتەبەتۇل ـ ھەقايىق » لاردىن تاشقىرى ، ئۇلۇغ
تىلشۇناس ئالىمىمىز مەھمۇد قەشقەرىنىڭ « تۈركىي تىللار دىۋانى » دا خاتىرىلەپ قالدۇرۇل-
غان ئۈچيۈزدىن ئارتۇق شېئىرىي پارچە ، جۈملىدىن 9 ـ ئەسىردىن 13 ـ ئەسىرگىچە بولغان
ۋاقىت ئىچىدە قوچۇئۇيغۇر ئىدىقۇتلۇقى تەۋەسىدە ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن بىر قىسمى ئېھتىمال
ئۇرخۇن ئۇيغۇر خاقانلىقى دائىرىسىدە بارلىققا كەلگەن ۋە يېزىق بىلەن خاتىرىلەپ
قالدۇرۇلغان شىمالىي ۋە شەرقىي ئۇيغۇرلارنىڭ ئەدەبىي پائالىيىتى دائىرىسىگە تەۋە بولغان
كۆپلىگەن قەدىمكى ئۇيغۇرچە شېئىرلار ئۇلارنىڭ مىسالى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ .

« تۈركىي تىللار دىۋانى » دا خاتىرىلەنگەن ئۈچيۈزدىن ئارتۇق شېئىرىي پارچە شۇ
دەۋردىكى ئەدەبىياتىمىزنىڭ بەدىئىي سەۋىيىسى ۋە كۆلىمىنى كۆرسىتىپ بەرگۈچى نەمۇنىلەر
بولۇپلا قالماي ، بەلكى ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى رەتلەنگەن ۋە يېزىق خاتىرىسىگە
ئېلىنغان دەۋرگە نىسبەتەن بەكمۇ ئۇزاقلاردا قالغان ئەڭ قەدىمىي زامانلارغا تەۋە ئەدەبىي يا-
دىكارلىقلار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . ئۆز دەۋرىنىڭ كەڭ بىلىملىك ئالىمى ، پۈتۈن ئۆمرىنى بۈيۈك
ئىلمىي ئىشلارغا بېغىشلىغان يېتەكچى بىلىمدانى بولغان مەھمۇد قەشقەرى تۈركىي خەلقلەر
ياشىغان كەڭ جۇغراپىيىلىك دائىرىدە ئونەچچە يىل ئايلىنىپ يۈرۈپ ، سانسىزلىغان يېزا ـ
قىشلاق ۋە شەھەرلەرنى ، بىپايان تاغۇ ـ يايلاقلارنى ، خىلمۇ خىل يۇرتلارنى كېزىپ ، ئۆزىنىڭ
بىزنىڭ دەۋرىمىزگە قەدەر يېتىپ كەلگەن بىباھا كىتابى ئۈچۈن ماتېرىيال توپلاپ يۈرگىنىدە ،
يۇقىرىقى ئەدەبىي يادىكارلىقلار بىلەنمۇ ئۇچراشقان ، ئالىم ئۇلارغا ئىنتايىن ئەستايىدىل مۇئامىلە
قىلغان ، ئۇلارنى توپلىغان ، رەتلىگەن ۋە سۆزلەرنىڭ كېلىش ئورنىنى ئىزاھلىغۇچى مىساللار
تەرىقىسىدە ئۇلارنى كىتابىغا كىرگۈزۈپ ، بەكمۇ قەدىمكى زامانلاردا بىزنىڭ تىلىمىز بىلەن
يارىتىلغان بۇ شېئىرىي پارچىلارنى ئۆلمەس مىراسقا ئايلاندۇرغان ، شۇنداقلا ئالىم بۇ ئەمگىكى
ئارقىلىق ، بىزنىڭ ئەدەبىيات تارىخىمىزنىڭ ئەڭ دەسلەپكى سەھىپىلىرىنى يېزىپ ، بىزنىڭ
تىلىمىز پەيدا بولغان ۋە سەنئەت پائالىيىتى باشلانغان زامانلاردىن بىۋاسىتە ئۇچۇر بەرگەن .

سەنئەت تارىخچىلىرى ئارخېئولوگىيىلىك قېزىلمىلار ۋە ئىنسانشۇناسلىق ئىلمىگە دائىر
ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ ، فولكلور ماتېرىياللىرى ۋە يازما يادىكارلىقلار خاتىرىلىرىگە ئا-
ساسلىنىپ تۇرۇپ ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى جەريانىدا ، سەنئەتنىڭ
قاچان ۋە قانداق پەيدا بولغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىققان ، ئۇلارنىڭ ئىسپاتلىشىچە ، ئەڭ دەس-
لەپكى سەنئەت پائالىيەتلىرى كونا تاش قوراللار دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە پەيدا
بولغان . بۇ ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمىنىڭ پىشىپ يېتىلگەن دەۋرى بولۇپ ، ئىپتىدائىي ئادەملەر
ھەرخىل ئادىي ئەمگەك قوراللىرىنى ياساشنى ئۆگىنىۋالغان . ئۇلار توپلىشىپ ياشىغان ، كول-
لېكتىپ ئەمگەك قىلغان . بۇ دەۋردە ئىنسانلاردا تىل پەيدا بولغان . سەنئەتنىڭ بۇ دەۋردە پەيدا

بولغان ئىپتىدائىي شەكىللىرى ناخشا، مۇزىكا، ئۇسسۇل، تاش قىيا رەسىملىرى ۋە ئەمگەك ـ تىرىكچىلىك قورالىرى ئىدى. بۇ ئىجادىيەتلەر بىۋاستە ھالدا ئۇلارنىڭ ئەمگەك ئەمەلىيىتىدىن كېلىپ چىققان. ئىپتىدائىي ئادەملەر ئەمگەكتە بىر ـ بىرىگە ماسلىشىش، ئەمگەك سىجىللىقىنى يەڭگىللىتىپ چارچاشنى ئازايتىش، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، رىتىمدىن پايدىلانغان، يەنى مېھنەتنى بەلگىلىك رىتىم تەرتىپى بىلەن ئۇيۇشتۇرغان. ئەمگەك، ھەرىكەت ۋە سادالاردىن پەيدا بولغان مۇنداق رىتىم بىلەن بىرلەشكەندە، ئەڭ بۇرۇنقى شېئىرلار كېلىپ چىققان. ئىنسانلارنىڭ تىل رىتىملىرىدىن پايدىلىنىشنى ئۆگىنىۋېلىشى ئەڭ دەسلەپكى شېئىرىي قۇرۇلمىنى، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ بىلىش ھەرىكىتى داۋامىدا چۈشەنگەن دۇنيانى ئوبرازلىق ئىنكاس قىلىشى، ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىنى ۋە قايغۇ شادلىقلىرىنى ئىپادىلىشى بۇ شېئىرلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى مەزمۇنىنى ھاسىل قىلغان. سەنئەت تارىخچىلىرىنىڭ بۇ ئېنىقلىمىسىنى ئىسپاتلاپ بېرىدىغان ئەڭ بۇرۇنقى شېئىرلارنىڭ نەمۇنىسى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دىكى شېئىرىي پارچىلار ئىچىدە تېپىلىدۇ. بىز دىۋاندا خاتىرىلەنگەن مۇنداق پارچىنى كۆرۈپ باقايلى:

كۆللەر قامۇغ توزۇلدى،
ئۆرىق، ئىدىش تىزىلدى،
سەنىسىز ئۆزۈم ئۆزەلدى،
كەلگىل ئەمۇل ئوينادىم.
ئۆرىق باشى قازلايۇ،
ساغراق تولۇ كۆزلەيۇ،
ساقىنىچ قوزى كىزلايۇ،
تۈن ـ كۈن بىلە سەۋنەلىم.
ئوتتۇز ئىچىپ قىقرەلىم،
يۇقار قوبۇب سەكرەلىم،
ئارسلانلايۇ كۆكرەلىم،
قاچتى ساقىنىچ سەۋنەلىم،

يىگىتلەرنىڭ ئىشلەتۇ،
يىغاچ يەمىش ئىرغاتۇ،
قۇلان، كىيىك ئوۋلاتۇ،
بازرام قىلىب ئاۋنەلىم.
چاغرى بىرىپ قوشلاتۇ،
تايغان ئىزىب تىشلاتۇ،
تىلكى، تونگۇز تاشلاتۇ،
ئەردەم بىلە ئۆكلەلىم.
توسۇن مۇنۇب سەكرىتسۇن،
ئاسىزلىگىن ئەمرىتسۇن،
ئىنتقا كىيىك قايتارتسۇن،
تەيمىش سانى ئومنەلىم.

(چالغۇلار تامام ساز قىلىندى، مەي ئۆرىقلىرى بىلەن ئىدىشلىرى تىزىلدى، سەن بولمىساڭ پەرىشان بولۇپ قالىدىكەنمەن، كەلگىن، يايراپ ـ ياشناپ ئوينايلى. ئۆرىقلارنىڭ بېشى غازنىڭ بويىنىدەك تىكلەندى، ياغاچ چۆچەكلەر، خۇددى كۆزدەك لىپمۇ ـ لىپ تولدى، قايغۇلار يەر تېگىگە يوشۇرۇندى، تۈن ـ كۈن شادلىنايلى، سۆيۈنەيلى. ئۈچ قېتىمدىن ئىچەيلى، ئورنىمىزدىن تۇرۇپ سەكرەپ ئوينايلى، ئارسلانلاردەك ھۆركىرەيلى، قايغۇلارنى قاچۇرۇپ سۆيۈنەيلى، يىگىتلەرنى ئىشقا سالايلى، دەرەخلەردىن مېۋە ئىرغىتسۇن، كىيىك، توشقانلارنى ئوۋلىتايلى، بايرام قىلىپ شادلىنايلى، ئۇلارغا ئوۋ قۇشلىرىمىزنى بېرىپ، قۇش ئوۋىغا ئەۋەتەيلى، تۈلكە، توڭگۇزلارنى تاش بىلەن ئۇرۇپ، كەينىدىن تايغانلىرىمىزنى قويۇپ

www.uygurkitap.com

بىرىپ چىشلىتەيلى، ئېرىشكەن ئولجىلىرىمىز بىلەن ماختىنايلى. يىگىتلىرىمىز توسۇن ئاتلارنى مىنىپ، سەكرىتىپ يۈرۈپ، ئۇلارنى ياۋاشلاندۇرۇپ كۆندۇرسۇن، ئىتلار بىلەن كىيىك ئوۋلىسۇن، بىز ئوۋ نېمەتلىرىگە ئۈمىد باغلايلى.)

بۇ پارچىنىڭ كېيىنكى ئۈچ كۇبلېتىدە بايان قىلىنغان مەزمۇن دىققەتكە ئالاھىدە سازاۋەر بولىدۇ. ئۇلاردا تەسۋىرلەنگىنى جامائەنىڭ كوللېكتىپ ئەمگىكى. جامائەنىڭ ياشلىرى مېۋە تېرىدۇ، ئوۋ ئوۋلايدۇ، ئوۋ نېمەتلىرىدىن ھەممەيلەن تەڭ بەھرىمەن بولىدۇ، ئوۋ قوراللىرى – تاش، قولغا ئۆگىتىلگەن ئىتلار ۋە ئوۋ قۇشلىرى، يىگىتلەر يەنە ئات كۆندۈرۈش ئەمگىكى بىلەنمۇ مەشغۇل بولىدۇ. بۇ قوشاقتا ئېيتىلغان دەرەخلەر – ياۋا مېۋە دەرەخلىرى. چۈنكى، دېھقانچىلىق باشلانمىغان، ئىشلەپچىقىرىش قورالى تاشتىن، تۆرمۈش بۇيۇملىرى ئىدىش، ئۈزۈق ساپال بۇيۇملاردىن ئىبارەت بولغان ئۇ زامانلاردا، ئادەملەر تېخى مېۋە دەرەخلىرىنى تىكىپ ئۆستۈرۈشنى بىلمەيتتى. ساپال بۇيۇملار – كونا تاش قوراللار دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىنىڭ ۋە يېڭى تاش قوراللار دەۋرىنىڭ باشلىنىش ۋاقتىنىڭ خاركتېرلىك ئالامەتلىرىدىن بىرى. بۇ قوشاق سەنئەتنىڭ بىزدىمۇ ئوخشاشلا كونا تاش قوراللار دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە پەيدا بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. ئەجدادلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ ئۇ زامانىدىكى ھاياتىنى ئۆزىمىزنىڭ تىلى بىلەن يۇقىرىقىدەك بەدىئىي شەكىلدە ئوبرازلاشتۇرغان.

بۇ پارچىنىڭ ئەھمىيىتى يالغۇز بىزدە سەنئەت پائالىيەتلىرىنىڭ پەيدا بولغان دەۋرىنى ئىسپاتلاپ بېرىشتىلا ئەمەس. ھەممىگە مەلۇم بولغىنىدەك، تىل – مىللەت ئالاھىدىلىكىنى تەشكىل قىلغۇچى مۇھىم شەرتلەردىن بىرى بولۇپ سانىلىدۇ. بۇ شېئىردا ئەكس ئېتىپ تۇرغان ئەڭ قەدىمكى تىلىمىزنىڭ لېكسىكىلىق ھالىتى بىلەن گرامماتىكىلىق ھالىتى، تېكىست تەركىبىدىكى «ئۈزۈق، ئىدىش، باش، غاز، كۆز، تۈن، كۈن، ئوتتۇز، ئارسلان، يىگىتلەر، ياغاچ، يىمىش، قولان، كىيىك، تايغان، تۈلكە، توڭگۇز، تاش، ئىت، سان» دېگەن ئىسىملار، «سەن» دېگەن ئالماش، «توسۇن، يۇقىرى» دېگەن سۈپەتلەر بىلەن «تۈزۈلمەك، تىزىلماق، ئويناش، سۆيۈنمەك، ئىچمەك، قوپماق، سەكرىمەك، قاچماق، ئىشلەتمەك، ئىرغىتماق، ئوۋلاتمان، قۇشلاتماق، چىشلەتمەك، سەكرىمەك، قايتارتماق، ئۆمىدلەنمەك» دېگەن پېئىللارنىڭ بۇ تىلنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئېنىق ھالدا باغلاپ تۇرۇشى، بىزنىڭ تىلىمىزنىڭ ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمى دەۋرىدىلا يۇقىرىقىدەك بىر قەدەر مۇكەممەل دەرىجىگە كەلگەنلىكىنى، مىللىتىمىزنىڭ ئەڭ ئىپتىدائىي ئىنىنىڭ يىلتىزلىرىنىڭمۇ بۇ تىل بىلەن سۆزلەشكۈچى قەدىمكى جامائەلەر بولغانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. شېئىردا تەسۋىرلەنگەن ئىپتىدائىي جامائەنىڭ ھاياتى؛ كوللېكتىپ ئەمگىكى بىزنىڭ شۇنداق دەپ قارىشىمىزغا ئاساس بېرىدۇ. تىلىمىزنىڭ تارىخىي شەكىللىنىش جەريانىنى تەكشۈرگۈچى، ئۇنىڭ تارىخىي فونېتىكىسى ۋە تارىخىي گرامماتىكىسى بويىچە مەخسۇس ئىلمىي ئىش ئېلىپ بارغۇچى تىلشۇناسلار، جۈملىدىن، مىللەتشۇناس ۋە ئىنسانشۇناس ئالىملار بىزدە بۇرۇن بولۇپ باققان ئەمەس، ھازىرمۇ تېخى يېتىشىپ چىقمىدى. ئەمما، ئوقۇپ يېتىلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلىرىمىز ۋە ئىلمىي تەتقىقات ساھەسىگە قەدەم تاشلاپ كىرىۋاتقان ياشلىرىمىز ئىچىدىن بۇ خىلدىكى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن يېتىشىپ چىقىشىدىن

ئۇمىدۋار بولساق بولىدۇ ، قاچانكى بىزدە ، پەننىڭ يۇقىرىقى ساھەلىرى بويىچە خادىملار يېتىد-
شىپ چىقىدىكەن ، ئۇلار ئۆز تەتقىقاتى بويىچە ، يۇقىرىقى شېئىرنىڭ ، شۇنىڭدەك ،
«تۈركىي تىللار دىۋانى » دىكى باشقا كۆپلىگەن شېئىرىي پارچىلارنىڭ ئۆز ئەمگەكلىرى ئۇ-
چۇن تېپىلغۇسىز دەرىجىدىكى بىباھا ماتېرىياللار ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتىدۇ .

بىز بۇ شېئىرنى شېئىرىيەتنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان سەنئەت ئۆلچەملىرى بىلەنمۇ
تەكشۈرۈپ كۆرۈپ باقايلى . بۇ شېئىردە ، ھازىرقى زامان شېئىرىيىتى چۈشەنچىسىدىكى شې-
ئىرىي قۇرۇلما ، شېئىرىي ئوبراز ، شېئىرىي ھېسسىيات ، شېئىرىي لوگىكا ۋە ئوخشىتىش ،
جانلاندۇرۇش قاتارلىق ئىستىلىستىك ۋاستىلەرنى ئۆزىگە ئاساسلىق بەلگە قىلغان شېئىرىي
تىلنىڭ دەسلەپكى ئالامەتلىرى ئايان بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ . شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسى ناھايىتى
پۇختا ۋە ئىخچام ، قۇرۇلمام يەتتە بوغۇملۇق ، تۆت مىسرالىق كۇبلېتلاردىن تەشكىللەنگەن ،
يەتتە بوغۇملۇق بۇ مىسرالاردا باشتىن ـ ئاياغ 3 / 2 / 2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسى
قېلىپلاشتۇرۇلغان . تۇراق بىرەر جايدىمۇ بۇزۇلغان ئەمەس . تۆت مىسرالىق كۇبلېت
AAAB لىق قاپىيە تۈزۈلگە ئىگە ، كۇبلېتلارنىڭ 4 ـ مىسراسى B شەكلىدە ئۆزئارا
قاپىيەلىشىدۇ . بۇ ئادەتتە بارماق ۋەزىن شېئىرلىرىدا ۋە فولكلوردا خېلىلا مۇرەككەپ ، قى-
يىنلىق دەرىجىسى خېلىلا يۇقىرى قۇرۇلما بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . لېكىن ، بۇ خىل تۇراق
گۇرۇپپىلىرىدا ۋە قاپىيە شەكلىدە پەيدا بولغان رىتىم شېئىرنى ئېنىق ، كۈچلۈك ئاھاڭدار-
لىققا ئىگە قىلىدۇ . بۇنىڭدىن ، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ شېئىرىدىكى رىتىمغا قانچىلىك ئېتىبار
بىلەن قارىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭغا قانداق ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى
بولىدۇ . شۇنىڭدەك ، بۇ خىل رىتىم شەكلى بىزدە ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەردە شېئىرىيەت-
نىڭ ئەڭ دەسلەپتىلا بارماق ۋەزنى شەكلىدە پەيدا بولغانلىقىنى ، بارماق ۋەزنى
شېئىرلىرىنىڭ شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئانا تۈرى ۋە ئەسلى مىللىي شەكلى بولغانلىقىنى ئىس-
پاتلايدۇ . بۇ شېئىردە ، جامائەنىڭ كۆڭۈل ئېچىش سورۇنى ۋە ئويۇن ـ تاماشا شەكلى
ئوبرازلاشتۇرۇلغان . ئۇلارنىڭ ھېسسىيات ئىپادىلەش شەكلى ـ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ
سەكرەپ ئويناش ۋە ئارسلانلاردەك ھۆركىرەش . بۇ شەكىلدە ، ئۇلارنىڭ ئىپتىدائىي
ئادەملەر ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرىدۇ ، شېئىردا ، ئۆرىقلارنىڭ بېشى غازنىڭ
بويىنىغا ، ياغاچ چۆچەكلەرنىڭ لېمۇ ـ لىپ تولۇشى ئۆز چانىغىدا تولۇپ تۇرغان كۆزلەرگە
ئوخشىتىلغان ، ئادەمدە بولىدىغان قايغۇ تەبىئەتلەشتۈرۈلىدۇ ، يەنى ئۇ يەرنىڭ تېگىگە
يوشۇرۇنىدۇ . شېئىردە ، سۆيگۈ بايان قىلىنغان شېئىرىي خىتابمۇ بار ، يەنى ـ سەن بول-
مىساڭ ، پەرىشان بولۇپ قالىدىكەنمەن ،كەلگىن ، يايراپ ـ ياشناپ ئوينايلى ، دېيىلىدۇ .
مەزمۇن لوگىك بىر تەتىپ بىلەن شېئىرىي يوسۇندا بايان قىلىنىدۇ . بىز يۇقىرىدا ، سەن-
ئەتنىڭ ئەڭ دەسلەپكى شەكلى بولغان شېئىر ئىنسانلاردا تىل پەيدا بولۇشى بىلەن تەڭلا
پەيدا بولغان ، دېدۇق . يۇقىرىقىلاردىن شېئىرنىڭ بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئاساسلىق بەدىئىي
ئۆلچەملىرى بولۇۋاتقانا شېئىرىي ئامىللارنىڭ شېئىر پەيدا بولۇشى بىلەن تەڭلا پەيدا
بولغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ . ناھاتكى ، بۇ ئۆلچەملەر كېيىنكى ناھايىتى كۆپ ئەسىرلەر
داۋامىدا ، كۆپەيگەن ، راۋاجلانغان ، مۇكەممەللەشكەن ، سىستېما ۋە قائىدە ھاسىل قىلغان ،

www.uyghurkitap.com

خالاس .

ئىپتىدائىي ئادەملەر تەبىئەت كۈچلىرى ۋە تەبىئەت هادىسىلىرى ئالدىدا كۈچسىز بولۇپ ، ئۇلارنى چۈشىنىپ يېتىشتىن تېخى كۆپ يىراق ئىدى . شۇڭا ، تەبىئەتنى قورقۇش ، تەبىئەتنى ئۇلۇغلاش ۋە تەبىئەتكە چوقۇنۇش ئۇ زامان سەنئىتىنىڭ مۇهىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى بولغان . تۆت پەسىل ئېنىق ئايرىلىدىغان جۇغراپىيىلىك دائىرىدە ياشىغان بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز تەبىئەت پەسىللىرى ئىچىدە باهارنى ئالاهىدە ئۇلۇغلىغان ، ئۇنى گۈزەللەشتۈرۈپ قوشاقلار توقىغان ، مەخسۇس شادلىق كۈنلىرى ۋە مەرەملەرنى ئۆتكۈزۈپ ، باهارنىڭ كېلىشىنى تەنتەنە بىلەن قارشى ئالغان ۋە تەنتەنە سورۇنلىرىدا ئۇ توغرىلىق توقىغان قوشاقلىرىنى ئوقۇشقان ، چۈنكى ئۇلار باهارنىڭ بىر يىلنىڭ باشلىنىش ئىكەنلىكىنى يىللىق ئوزۇق - ئوقىتىنىڭ باهارنىڭ سەۋەبى بىلەن تۆرىلىدىغانلىقىنى ، باهارنىڭ ئۇلارغا رىسىق بەرگۈچى پەسىل ئىكەنلىكىنى بىلگەن . ئۇيغۇرلاردا ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەردە نورۇز مەرىمىنىڭ ۋە نورۇز قوشاقلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى مانا مۇشۇ كۆزقاراش بىلەن مۇناسىۋەتلىك . « تۈركىي تىللار دىۋانى » دا ، باها هەققىدىكى قوشاقلار خېلىلا كۆپ ئۇچرايدۇ . ئۇلار كىتابىنىڭ ئۈچ تومغا تارقاقلاشتۇرۇپ بېرىلگەن ، بىز ئۇلارنىڭ بىر نەچچە كۇبلېت نەمۇنىسىنى كۆرۈپ باقايلى :

قار ، بۇز قامۇغ ئەرۋشدى ،
تاغلار سۇۋى ئاقىشدى ،
كۆكشىن بۇلىت ئۆرۈشدى ،
قەيغۇق بولۇپ ئۇكرەشۇر .
ئۇردى بۇلىت ئىگراشۇ ،
ئاقتى ئاقىن مۇگراشۇ .
قالدى بۇرۇن تاگلاشۇ ،
كۆكرەر تاقى مەگرەشۇر .
ئاي قوپۇب ئاۋلانۇب ،
ئاق بۇلىت ئۇرلانۇب ،
بىر - بىرۈزە ئۆكلۈنۈب ،
ساچىلىب سۇۋى ئىگراشۇر .
قۇيدى بۇلىت ياغمۇرىن ،
كىرىب تۇتار ئاق تورىن ،

قىرقا قۇزتى ئۇل قارىن ،
ئاقىن ئاقار ئەگرەشۇر .
قاقلار قامۇغ كۆلەردى ،
تاغلار باشى ئىلەردى ،
ئاجۇن تەنى يىلەردى ،
تۇتۇ ، چەچەك جەركەشۇر .
تۈمەن چەچەك تىزىلدى ،
بۇ كۈندان ئۇل يازىلدى ،
ئۆكۈش ياتىب ئۈزەلدى ،
يارده قۇبا ئەزرەشۇر .
قۇلان تۈگەل قومۇتتى ،
ئارقا ، سوقاق يومۇتتى ،
يايلاغ توبە ئەمىتتى ،
تىرغىق تۇرۇب سەكرەشۇر .

(قار - مۇزلار ئېرىدى ، تاغلارنىڭ سۈيى ئېقىشا باشلىدى ، كۆكۈش بۇلۇت كۆتۈرۈلدى ۋە هاۋادا قېيىقتەك ئۈزۈشكە باشلىدى . بۇلۇتلار ئويناشقا باشلىدى . شارقىراپ كەلكۈن كەلدى ، هەممەيلەن هەيران قالدى ، چاقماق چېقىپ ، گۈلدۈرماما قورقۇنچلۇق گۈلدۈرلىدى . ئاي چىقىپ ئەتراپى قىزىللاشتى ، ئاق بۇلۇتلار كۆتۈرۈلۈپ بىر - بىرىگە مىنگەشتى - دە ، سۇ تامچىلىرى شارقىراپ قۇيۇلۇشقا باشلىدى . بۇلۇت يامغۇر قۇيۇۋەتتى ، ئۇ ئاق

تورىنى كەڭ يايدى، تاغ ـ قىرلار ئۈستىگە ئاپئاق قار تاشلىدى، ھەممە يەرنى قاپلاپ سەل كەلدى. ئويمان يەرلەر سۇغا تولۇپ قالدى، تاغلارنىڭ چوققىلىرى كۆزدىن غايىب بولدى، ھەممە يايراپ ئىسسىق نەپەس ئېلىشقا باشلىدى، ئۆسۈملۈكلەر، دەل ـ دەرەخلەر ياشىنىپ نۇرلاندى. تۈمەن گۈللەر قاتارلىشىپ چىقتى، شاخلاپ يېيىلدى، ئۇزاق ۋاقىت تۇپراق ئاستىدا يېتىپ سىقىلغان گۈللەر باش كۆتۈرۈپ يايرىدى، باھار توشقانلارنى، كېيىكلەرنى قوزغىدى، ئارقار، جەرەنلەرنى ھەرىكەتكە سالدى، ئۇلار يايلاقلارنى قاپلاپ كەتتى ۋە يايراشتى.)

شارقىراپ كەلكۈن كەلگەندە ھەممەيلەننىڭ ھەيران قالغىنىغا قارىغاندا، بۇ بەكمۇ قەدىمكى زامانلاردىن قالغان قوشاقلار، باھارنىڭ ئەڭ قەدىمكى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ مېڭىسىدە ئەكس ئەتكەن ئوبرازلىق ئىنكاسى. باھارنىڭ كېلىشى بىلەن توشقانلار، كېيىكلەرنىڭ قوزغىلىپ، ئارقار، جەرەنلەرنىڭ ھەرىكەتلىنىپ يايلاقلارنى قاپلاپ كېتىشىمۇ بۇ پارچىنىڭ ئەنە شۇ زامانلاردىكى بەدىئىي خاتىرە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ پارچىدىكى شېئىرىي مۇھىت ناھايىتى كەڭ دائىرىدىن ئېلىنغان. باھارنىڭ كېلىشى بىلەن، تاغلاردىكى قارمۇزلارنىڭ ئېرىپ، دەريالارنىڭ ئېقىپ كېلىشى، بىر ـ بىرىگە مىنگىشىپ تۇرغان بۇلۇت تاغلىرى، گۈلدۈرماملىق يامغۇرلار، يامغۇر ياغقاندا، ئەتراپ ئاق تۇمان ئىچىدە قېلىشى، تاغ چوققىلىرىنىڭ كۆزدىن غايىب بولۇشى، ۋادا ـ تۈزلەڭلىكلەرگە يامغۇر ياغسا، تاغ ـ قىرلارغا قار چۈشۈشى، شارقىراپ ـ گۈلدۈرلەپ كەلگەن كەلكۈن، ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتكەن سەل سۇلىرى، يايلاقلاردا كۆكلەپ چىقىدىغان تۈرلۈك ـ تۈمەن گۈللەر ـ بۇلارنىڭ ھەممىسى كەڭ مەركىزىي ئاسىيادىكى بىپايان تاغۇ ـ يايلاقلارنىڭ جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىكى ۋە كىلىمات خۇسۇسىيىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۇغاي تاغلىرى، ئۆتۈكەن تېغى، ئالتاي تاغلىرى، تەڭرى تاغلىرى، كۆك ئارت تېغى، كوئىنلۇن تاغلىرى ۋە ئالتۇن تاغنىڭ جىلغا ـ جىرا، ئوتلاقلىرىدا، بۇ تاغلاردىن ئېقىپ چۈشكەن چوڭ ـ كىچىك دەريالارنى بويلاپ يېيىلغان كەڭ ۋادىلاردا، ئۇپۇقلاردىن ـ ئۇپۇققا سوزۇلغان بىپايان يايلاقلار ۋە تۈزلەڭلىكلەردە تۆرەلگەن، ئۇلغايغان ۋە بۇ جۇغراپىيىلىك دائىرىگە تارقىلىپ ياشىغان خەلق ئۆزلىرى قەد كۆتەرگەن ۋە پۇت دەسسەپ تۇرغان بۇ كەڭ زېمىنگە ھەر يىلى بىر نۆۋەت كېلىدىغان باھار پەسلىنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان كۆرۈنۈش ئالاھىدىلىكلىرىنى يۇقىرىقى پارچىدىكى كىچىككىنە شېئىرىي مۇھىت ئىچىگە سىغدۇرالىغان. بۇ پارچە شېئىرىي سۈرەتلەش ۋاسىتىنىڭ ياردىمى بىلەن دۇنياغا كەلگەن، بۇ پارچىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغا قەدەر تەرتىپلىك ۋە ئۆز رېتى بىلەن ئېلىپ بېرىلغان تەسۋىر، يارىتىلغان شېئىرىي سۈرەتنىكى بابلىق بىلەن ئېنىقلىق، بۇ سۈرەتنىكى تەسۋىر دېتاللىرىنىڭ تەبىئەت رېئاللىقى بىلەن بولغان ئۇيغۇنلۇق دەرىجىسى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. بۇ پارچە يەنە بىزگە شېئىرنىڭ ئىستېتىك ئۆلچەملىرىنىڭ بىرى بولغان شېئىرىي سۈرەتلەش ۋاسىتىنىڭمۇ شېئىر پەيدا بولۇشى بىلەن تەڭلا پەيدا بولغانلىقىنى، ئۇنىڭ شېئىرنىڭ تۇغما خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ پارچە بىزنىڭ ھازىرقى ئۆلچەملىرىمىزدىكى تەبىئەت لىرىكىسى تۈرىگە كىرىدۇ، ئۇنى مىللىي شېئىرىيىتىمىزدىكى تەبىئەت لىرىكىلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى ئەجدادى دېيىش مۇمكىن. باھار

تـوغـرىسـىدىكى بۇ پارچە بىزنى يەنە شېئىرىي تىل توغرىلىقمۇ ئويلىنىشقا سالىدۇ . بۇ پارچە-
دىكى تىل ـــ خەلقىمىزنىڭ ئەڭ قەدىمكى ئورىگىنال ھالىتىدىكى تىلى ، دىنىي ئېتىقاد، دىنىي
مـائارىپ ۋە سىياسىي مۇناسىۋەتلەر سەۋەبى بىلەن باشقا مىللەتلەر ۋە خەلقلەر تىللىرىنىڭ زور
تـۇركـۈمـدە يـامـراپ كـىـرىـپ لېكسىك سوستاۋىمىزدىكى ئوخشاش مەنىدىكى ئۆزىگە تەئەللۇق
سـۆزلـەرنـى سىقىپ چىقىرىپ ، ئىستېمالدىن قالدۇرۇپ ، ئۆزلىرى ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئىگىلىمـ
گەن زامانلاردىكى ئانا تىل ، جۈملىدىن بۇ تىلنىڭ ئىستېمالدىكى جـانلىق شـەكـلـى . بىزنىڭ
ئانـا ـ بوۋىلىرىمىز ئۆز تىلىدا سۆزلەشكۈچى بارلىق ئادەملەر ئاڭلاپ چۈشىنەلەيدىغان جانلىق
تـىـلـى ئاسـاسـىدا شېئىرىي تىل يارىتىشنى بىلگەن ھەمدە بۇ ئارقىلىق شېئىرنىڭ كەڭ خەلق
كـۆپـچـىلـىـكـى بـىـلـەن بـولغان ئىستېمال ئالاقىسىنى ساقلاپ قالالىغان ، بىزنىڭ ئىپتىدائىي
سـەنئـىتىمىزنى ياراتقان ، بۇ سەنئەتنىڭ ئەڭ دەسلەپكى تۈرى بولغان شېئىرنى بىنا قىلغان بۇ
ئەجدادلـىـرىـمـىـز شـېـئـىـرىـي تـىـلـىـنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ۋە قانداق بولۇشى كېرەكلىكى
تـوغـرىـسـىدىكى ئۆلچەمنىمۇ بىزگە مىراس قىلىپ قالدۇرغان ۋە بۇ تىلنىڭ شانلىق ئۈلگىسىنى
بەرگەن . شېئىرىي تىل يېقىندىن بىز ۋارىسلىق قىلىدىغان ھەقىقىي مىللىي ئەنئەنە مانا شۇ . بۇ
ئويـلـىـنـىـش بـىـزگـە شـېـئـىـرىـي تـىـلـنى خەلق كۆپچىلىكى چۈشەنمەيدىغان ياد تىللارنىڭ
لـېـكـسـىـكـىسىدىن سۆز ئارىيەت ئېلىش ھېسابىغا بېزەشنىڭ ۋە شۇنداق قىلىشنى شېئىرىي تىل
دەپ چۈشـىـنـىـشـنـىـڭ ياكى تىلىمىزدىكى سۆزلەرنىڭ ئۆز مەنەسىنى ئۆزىمىز خالىغان ئەمما
ئۆزـىـمـىـزدىـن باشقا ئىككىنچى ئادەم ئۇقالمايدىغان سىمۋوللۇق مەنەلەرگە يۆتكەپ ، ئۇنى شىـ
فـىـرلاشتۇرۇش ، تىپىشماقلاشتۇرۇش ھەتتا رەقەملەشتۈرۈشىمىزنىڭ ، يەنى مۇدىرنىزمچىلار
تـەرغـىـب قىلغان شېئىرىي تىلنى ئىماگلاشتۇرۇش ئەخمەقچىلىقىنى دورىشىمىزنىڭ قانچىلىك
دەرىـجـىـدە بىمەنىلىك ۋە مەسئۇلىيەتسىزلىك بولىدىغانلىقىنىمۇ چۈشەندۈرىدۇ . بىز بۇ ئىككى
خـىـل ئېغىش بىلەن ، شېئىرنىڭ خەلقىمىز بىلەن بولغان ئىستېمال ئالاقىسىنى ئۈزۈپ قويساق ،
شېئىرنى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتىكى ئەھمىيىتى بىلەن ئىجادىيەتتىكى مۇددىئاسىدىن مەھرۇم
قـالـدۇرغـان بـولـىمىز ، يەنى شېئىرنى شېئىر تەرىقىسىدە سەنئەت زېمىنىدىن يوق قىلىمىز . ئۇ
ھالـدا بـىـز ، بـىـزگـە شېئىرنى يارىتىپ بەرگەن ، ئۇنى ئۆز مىللىي ئۆلچەملىرى بىلەن مىراس
قالدۇرغان شانلىق ئانا ـ بوۋىلىرىمىز ئالدىدا ، ئۇلارنىڭ يوقالماس ، ئۆلمەس روھى ئالدىدا يۈز
كـېـلـەلەيمىزمۇ ؟ ۋاپاسىز مىراسخورلاردىن بولۇپ قالمايمىزمۇ ؟ مېنىڭچە ، بۇ بۈگۈنكى كۈندە ،
ئەدەبـىـيـات ئەنئەنـىـلىرىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھالدا تەتقىقاتتىنا قايتىدىن قاراپ چىقمىسا بولـ
مـايـدىـغـان مۇھـىـم مـەسـىـلـىلەردىن بىرى بولۇپ قالدى . لېكىن ، خەلقىنىڭ ، مىللەتنىڭ ئۆز
تـالـلـىـۋېلىشى بار ، ئۇلار نېمىنى قوبۇل قىلىش ، نېمىنى قوبۇل قىلماسلىقنى ، جۈملىدىن نېمىـ
لـەرگە ۋارىسلىق قىلىشنى ياخشى بىلىدۇ . بىز يۇقىرىقى پارچىدا ۋە « تۈركىي تىللار دىۋانى »
دا خـاتـىرىلەنگەن باشقا شېئىرىي پارچىلاردا ئايان بولغان جانلىق تىلنىڭ ، شېئىرىي شەكىلـ
لـەرنـىـڭ ، تۇراق ، ۋەزىـن ۋە قـاپـىـيە تـەرتـىـپـلـىـرى ئادىـتـىـنىڭ ، تىلدىكى راۋانلىق ۋە
ئاھاڭدارلىقنىڭ فولكلوردا ـــ خەلق قوشاقلىرى ، خەلق ناخشىلىرى ، خەلق داستانلىرى ، بېـ
يىتلار ۋە ئېيتىشىش شەكىللىرىدە ھازىرغا قەدەر ئۆلمەي ياشاپ كەلگەنلىكىنى بىلىمىز . خەلق
ئانـا بوۋىلىرى ياراتقان ئەڭ قەدىمكى مىللىي سەنئەي نەمۇنىلىرىنىڭ ھەقىقىي مىراسخورى بولـ

غان. شېئىرىي تىلنى جانلىق تىل ئاساسىدا يارىتىش ئەنئەنىسى ئۇلاردا باشقا مىللەتلەر ئارقىلىق كىرىپ كەلگەن دىنلار ۋە ئالماشقان دىنلارنىڭ مەدەنىيەت مۇھىتىدىمۇ ئۆزگەرمەگەن. دىنىي زىيالىيلار ھېسابىغا يېتىشىپ چىققان شائىرلار ئۆزلىرىنىڭ يازما شېئىرىيىتىنى يارىتىپ كەلگەن ئۇزاق ئەسىرلەر داۋامىدىمۇ خەلق ئۆز سەنئىتىنى ئۆزلىرى چۈشىنىدىغان ۋە ئۆزلىرى ئىشلىتىۋاتقان تىل بىلەن يارىتىپ كېلىۋەرگەن، ئەجدادلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى شېئىرىي شەكىللىرىنىمۇ تاشلاپ قويمىغان، بەلكى بۇ شەكىللەردە داۋاملىق ئىجاد قىلىپ كەلگەن، قەدىمكى شېئىرلار بىلەن بولغان بۇ خىل ئەنئەنىلىك باغلىنىشنى بىز لوپنۇر قوشاقلىرى بىلەن لوپنۇردىن تېپىلغان داستان پارچىلىرىدا تېخىمۇ روشەن كۆرەلەيمىز. بىزنىڭ خەلق قوشاقلىرىمىز بىلەن خەلق ناخشىلىرىمىزنىڭ تېكىستلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنىڭ دىۋاندا كەلتۈرۈلگەن پارچىلاردەك يەتتە بوغۇملۇق، ئۈچ تۇراقلىق ۋە 4 مىسرالىق شەكىلدە بولۇشى بىزنىڭ يۇقىرىقى قاراشلىرىمىزنى دەلىللەپ بېرىدۇ. بىر مۇنچە بېيىتلىرىمىزدە دىۋاندىكى پارچىلاردەك قاپىيە تەرتىپلىرىمۇ بار.

«تۈركىي تىللار دىۋانى» دا، بۆرە ئوۋلاش توغرىسىدا بىر شېئىر بار. ئۇ مۇنداق:

كېچە تۇرۇب يۇرىر ئەردىم،
قارا ــ قىزىل بۆرى كۆردۈم،
قاتىغ يانى قۇرا كۆردۈم،
قىيا كۆرۈپ باقۇ ئاغدى.
قارا تۈنۈڭ كېچۈرسەدىم،
ئاغۇر ئۇنى ئۇچۇرسەدىم،
يەتىكانىڭ قاچۇرسەدىم،
ساقىش ئىچرە كۈنۈم تۇغدى،
ئىتلا جىم ئەرك بولدى،
ئەرك بولغۇ يارى كۆردى،

بۇلىت ئۇرۇب كۆك ئۆرتۈلدى،
تۇمان تۇرۇب تولى ياغدى.
ئۇزۇ بارىب ئۆكۈش ئەۋدىم،
تەلىم يۈرىب كۇچى گەۋدىم،
ئاتىم بىرلە تەگۈ ئەۋدىم،
مەنى كۆرىب ئىبسى ئاغدى.
ئىتىم تۇتۇب قۇزى چالدى،
ئانىڭ تۇسىن قىرە يۇلدى،
باشتىن ئالىب قوزى سالدى،
بۇغاز ئالىب تۈگەل بوغدى.

(كېچىسى تۇرۇپ ئايلىنىپ يۈرگەنىدىم، قارا ــ قىزىل رەڭلىك بىر بۆرىنى كۆرۈپ قالدىم، ئوقيانى قۇرۇپ تەييالاپ قويدۇم، ئۇ شەرپەمنى سېزىپ، بىر تاشنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ مۆكۈۋالدى. قاراڭغۇ تۈنىنىڭ تېز ئۆتۈپ كېتىشىنى خالايتتىم، ئۇيقۇمنىمۇ تارقىتىۋەتتىم، يەتتە قاراقچى يۇلتۇزىنى سانا ــ سانا تاڭنى ئاتقۇزدۇم، شوخ، ئويناق ئىتىم چاپچىشقا باشلىدى، ئۇ شۇنداق قىلىشنى لايىق كۆردى، كۆكنى بۇلۇت قاپلاپ، تۇمان كۆتۈرۈلۈپ يېغىن باشلاندى. مەن ئالدىراپ بۆرىنىڭ ئىزىغا چۈشتۈم، قوغلاپ يۈرۈپ ئۇنى ھارغۇزدۇم، ئىتىم بىلەن ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈردۈم، ئۇ مېنى كۆرۈپ گاڭگىراپ قالدى، ناھايىتى قورقتى، ئىتىم ئۇنى تۇتۇۋېلىپ يىقىتتى، بوغۇزدىنلا ئېلىپ ھوشىدىن كەتكۈزدى، بېشىنى ئۈزۈۋېلا تاشلىدى ۋە تۈكلىرىنى يۇلۇشقا باشلىدى.)

بۇ شېئىردە تەسۋىرلەنگىنى ئىپتىدائىي جامائەتنىڭ كوللېكتىپ ئوۋى ئەمەس، يەككە ئوۋچىنىڭ ئوۋى. ئۇنىڭ شاش، ئويناقلاپ تۇرىدىغان ياخشى ئىتى، قاۋۇل ئىتى بار. ئوۋ

قورالى تاش ئەمەس ، بەلكى ئوقيا . بۇ ئەجدادلىرىمىز ئۆز تەرەققىياتىدا سۈيلىزاتسىيىگە كىرگەن ، ئوۋچىلىقنى ئاساس قىلغان ئائىلە ئىگىلىكى ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىكىدە ئاساسىي ئىشلەپچىقىرىش شەكلى بولغان زامانىنىڭ سەنئەت خاتىرىسى . بۇ شېئىر بىزنىڭ ھازىرقى ئۆلچەملىرىمىز بويىچە ئېپىك شېئىرلار تۈرىگە كىرىدۇ . شېئىرىي قەھرىماندا ، خەلقىمىزنىڭ مىللىي خاراكتېرىنىڭ باتۇرلۇق ، قاراملىق ، غەيرەتكارلىق ۋە تەۋەككۈلچىلىكتەك ئالاھىدىلىكلىرى ئوبرازلاشتۇرۇلغان . بۆرىنىڭ كەلگەنلىكىنى بايقاپ قالغان ئوۋچى ئۇنىڭ پېيىگە چۈشىدۇ ، ئوۋ پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويماي دەپ ، كېچىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزىدۇ ، تاڭ ئېتىشى بىلەن تەڭ ئاتلىنىپ ، ئوۋ ئىتىنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇنىڭ ئىزىنى ئىزلايدۇ ۋە ئۇنى تېپىۋېلىپ ، ئاتلىق قوغلاپ ھارغۇزىدۇ ، ھېچقاياقتىن يول بەرمەي گاڭگىرىتىپ قويىدۇ ، ئاخىرىدا ئىتىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇنى ئۆلتۈرىدۇ . ئۇ ، يىرتقۇچ بۆرى بىلەن ئېلىشقان چاغدا ئۆزىگە كېلىشى مۇمكىن بولغان خەۋپ ـ خەتەر ئۈستىدە ئويلاپمۇ قويمايدۇ . شېئىردىكى ئوۋچى قارلىق تاغلار ۋە قېلىن ئورمانلارنى ئۆزلىرى ئۈچۈن ياشاش مۇھىتى قىلىپ تاللىۋالغان ئاتلىق مىللەت ئەركەكلىرىنىڭ ھەقىقىي ئوبرازى بولالايدۇ .

« تۈركىي تىللار دىۋانى » دا ، فېئوداللىق جەمئىيەتنىڭ بىخلىنىش ئالامەتلىرى پەيدا بولغان قەبىلە ـ ئۇرۇقلار دەۋرىدىن قالغان بىر شېئىرمۇ بار . ئۇ قەبىلە ياكى ئۇرۇقلار ئارىسىدا بولۇپ ئۆتكەن بىر جەڭنى تەسۋىرلەيدۇ . بۇ شېئىرمۇ خاراكتېر ئېتىبارى بىلەن ئېپىك شېئىرلار تۈرىگە كىرىدۇ ۋە ئۇ قەدىمكى شېئىرىيىتىمىزنىڭ مۇھىم تۈرلىرىدىن بولغان جەڭ قىسسىلىرىنىڭ شېئىرىي بايان ۋە شېئىرىي نۇتۇق قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزىدە روشەن ئىپادىلەيدۇ :

ئاغە بۆكتىر ئۇزە يۇردىم ،
بەرىق ياقىب قىيا كۆردىم ،
ئانى بىلىب تەقى باردىم ،
تۇگەل يېغى تۇرى تۇغدىم .
قۇزى قىقىرىب ئوغىش تېردىم ،
يېغى قارۇ كېرىش قۇردىم ،
توقۇش ئىچرە ئۇرۇش بېردىم
ئەرەن كۆرۈب باشى تىغدى .
ئۆزىن ئۆكۈنىب ئۇرىلادى ،
يىراق يەرنىڭ قارىلادى ،
ئاتىغ كېمىشىب ئۇرىلادى ،
ئۇۋۇت بولۇب تۆبۇ ئاغدى .
ئەرەن ئىزىب سۆكە تۇردى ،
باشى ، بويىنىن سۆكە تۇردى ،

ئۇۋۇت بولۇب بۆكە تۇردى ،
ئۇزۇ قامە تابەن يىغدى .
ئەبەڭ قولسام ئۇزۇ بارىب ،
تۇتار ئەردىم سوۋسىن تارىب ،
بۇلۇن قىلىب باشى يارىب ،
يۇلۇغ بارچە مەنگە يىغدى .
ئەۋىن بەقىن ساتىغسادى ،
يۇلۇغ بېرىب ئېرىغسادى ،
تىرىك ئەرسە تۇرۇغسادى ،
ئاڭار ساقىنچ كۆنى تۇغدى .
ئىزۇ بېرىب بوشۇتتۇم ،
تاۋار يۇلۇغ تاشۇتتۇم ،
يۇكىن بارچە ئۆزى يىغدى .

(تاغنىڭ ئۈستىدە يۈرەتتىم، يىراقتىن بىر شەپە كۆردۈم، يەنە ئۇ تەرەپكە يېقىن باردىم، ئۇنىڭ ياۋ كۆتەرگەن چاڭ ــ توزان ئىكەنلىكى ئېنىق بولدى. تاغدىن تۆۋەنگە قاراپ ۋارقىراپ ئۇرۇق ــ قەبىلەمنى يىغدىم. دۈشمەنگە قارشى ئوقيالىرىمغا ئوق سېلىپ تەييارلاپ قويدۇم، جەڭ مەيدانىدا ئۇرۇشنى ئۆزۈم ئاچتىم، مېنى كۆرۈپ، ياۋنىڭ بېشى تۆۋەنگە چۈشتى، باشقا ياۋ كېرىلىپ، ۋارقىراپ لاپ ئۇرغانىدى، ئېتىنى قويۇپ بېرىپ، يەرلەرنىمۇ ئۆلچەپ يۈرگەن، بىراق، كېيىن ئۇياتقا قېلىپ، تۆپە تەرەپكە قاراپ قاچتى. ئۇ ماڭا باتۇرلىرىنى ئەۋەتتى، ئۇلار ئالدىمدا تىز چۆكتى، باشلىرىمۇ كۆتۈرەلمىدى، خىجالەت بولۇپ، بويۇنلىرىنى ئېگىپ تۇرۇشتى، ھۇجۇمنى توختاتسىڭىز دەپ يالۋۇۋردى. خالىسام، ھۇجۇمنى داۋام ئەتتۈرۈپ، ئەسكەرلىرىنى تىرىپىرەن قىلىپ، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ئەسىر قىلىپ، بېشىنى يارغان بولاتتىم، لېكىن، جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، ماڭا كۆپلەپ سوۋغات تەقدىم قىلدى. ياۋ تىرىك قېلىشنى ئىستەيتتى، شۇڭا، ئۆي ۋە مال ــ مۈلۈكلىرىنىڭ ھەممىسىنى سېتىپ، ماڭا تاپشۇرۇشنى خالايتتى، ئۇنىڭغا قايغۇ كۈنى كەلگەنىدى. مەن ئازادلىق بېرىپ ئۇنى بوشاتتىم، ماڭا تەقدىم قىلىنغان يۈكلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە توشۇغىلى سالدىم.)

«ئېتىنى قويۇپ بېرىپ، يەرلەرنىمۇ ئۆلچەپ يۈرگەن» دېگىنىگە قارىغاندا، ياۋ قەبىلىسى بۇ قەبىلىنىڭ ئوتلاقلىرىنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن كەلگەن، ئەمما ئۆزى تارمار بولۇپ، غالىپ قەبىلىگە مال ــ مۈلۈك تاپشۇرۇشقا مەجبۇر بولغان، بۇ شېئىرنىڭ مەزمۇنىدا، قەدىمكى ئاتا ــ بوۋىلىرىمىزنىڭ ئۇرۇش شەكلى ۋە ھەربىي ھەرىكەتلىرىنىڭ ئېنىق خاتىرىسى بار. شېئىردا ئىپادىلەنگەن ھوشيارلىق، ئۇرۇشتا باتۇر بولۇش، ياۋ قارشىمدا قورقماسلىق، ھۇجۇم ئارقىلىق مۇداپىئەلىنىش، ياۋنىڭ سۈلھى تەلەپ قىلىش ۋە تۆلەم تۆلىشى قاتارلىق دېتاللار بۇ خەلقنىڭ ئۆز زامانىسىدا، ئۇرۇش ۋە باسقىنلار ئۆزلۈكسىز يۈز بېرىپ تۇرىدىغان قىتئەدە، ھەربىي ھەرىكەتلەردە ناھايىتى باتۇر، تەجرىبىلىك ۋە چېۋەر بولغانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

مىللىي شېئىرىتىمىزنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك ئۆتمۈشكە نەزەر سالساق، مەرسىيە شېئىرلىرىنىڭ ئۇنىڭ مۇھىم بىر تۈرى بولۇپ كەلگەنلىكىنى كۆرىمىز. بىزنىڭ فولكلورىمىزدا ۋە خەلقىمىزنىڭ ئادىتىدە ھازىرغا قەدەر داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ھازا قوشاقلىرى، مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن يارىتىلغان داستانلار، قىسسەلەر، ماتەم ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى ئەمەلىيەتتە مەرسىيە شېئىرلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، خەلقنىڭ ئاتا ــ ئانا، ئۇرۇق ــ تۇغقان ۋە يېقىنلىرى دۇنيادىن ئۆتكەندە، ئۇلارنىڭ ياخشىلىقلىرى ۋە خىسلەتلىرىنى تەرىپلەپ، ئۇلارنىڭ ئىچ كۆيۈكىنى تارتىپ قوشاق توقۇپ ھازا قىلىش ئادىتى بەكمۇ ئۇزاق زامانلاردىن بېرى داۋام قىلىپ كەلگەن. خەلقىمىز ئۆز تارىخىدا ئېتىقاد قىلىپ ۋە ئېتىقاد قىلىۋاتقان دۇنياۋى دىنلارنىڭ تەلىماتى ۋە تەسىرىدىن مۇتلەق خالى ھالدا، بۇ خىل ماتەم ئادىتى خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشىدا مىللىي قائىدە ــ يوسۇن تەرىقىسىدە ساقلىنىپ قالغان. ئىسلام دىنى ئېتىقادىدا، ئادەم قازا قىلغاندا ئۈن سېلىپ يىغلاش، دات ــ پەريات كۆتۈرۈپ ھازا قىلىش مەنئى قىلىنىدۇ. مۇنداق ھازىنى قازاغا رىزا بولماسلىق، دەپ قاراپ، گۇناھ ھېسابلايدۇ ۋە ئۆلگۈچىنىڭ روھى ئازاب چېكىدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بىزدە

هازىرمۇ ئۆلۈم بولغاندا ، هازا يۇقىرىقىدەك يوسۇنلاردا بولىدۇ ، خەلق ، يېقىنلىرى ئۆلگەندە ئۇن سېلىپ يىغلاپ هازا قىلمىغان كىشىلەرگە ئەيىبلەش نەزىرى بىلەن قارايدۇ ، بۇ خىل مىللىي ئادەت بىزدە مەرسىيە شېئىرلىرى ۋە مەرسىيە قوشاقلىرىنى ئۆزلۈكسىز پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان هاياتى زېمىن بىلەن تەمىن ئەتكەن .

مەرسىيە شېئىرلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى ۋە ئەڭ مۇكەممەل ئۆلگىسىنىمۇ بىز « تۈركىي تىللار دىۋانى » دا خاتىرىلەنگەن ئەدەبىي پارچىلار ئىچىدە ئۇچرىتالايمىز . بۇ ئىران شائىرى فىر دەۋسىنىڭ « شاهنامە » داستانىدا ئەفراسىياب دېگەن نام بىلەن تىلغا ئېلىنغان ، ئەينى زامانىدىكى تۈركىي قەبىلىلەر ئىتتىپاقىنىڭ باتۇر هەربىي يېتەكچىسى بولغان ، دۇنياغا داڭقى كەتكەن مەشهۇر سەركەردە ، جۈملىدىن تۈرك قەۋمىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى خاقانلىرىدىن بولغان ئالىپ ئەرتۇڭا توغرىسىدىكى مەرسىيە شېئىرىدۇر ، شېئىردە مۇنداق دېيىلىدۇ :

ئالىب ئەرتۇڭا ئۆلدىمۇ ،
ئەسىز ئاچۇن قالدىمۇ ،
ئۆزلەك ئۆچىن ئالدىمۇ ،
ئەمدى يۈرەك يىرتىلۇر ،
يېغى ئوتىن ئۆچۈرگەن ،
تويىدىن ئەنى كۆچۈرگەن ،
ئىشلار تۈزۈب كېچىرگەن ،
تەگدى ئوقى ئۆلدۈرۈر .
تۇرغان ئۆلۈغ ئىشلاقا ،
تېرچى ئۇرۇب ئاشلاقا ،
تۇملۇغ قەدىر قىشلاقا ،
قوزتى ئەرىك ئۇمدۇرۇر ،
بېكلەر ئاتىن ئارغۇرۇب ،
قازغۇ ئەنى تۇرغۇرۇب ،
مەڭزى ، يۈزى سارغارىب ،
قۇرقۇم ئەڭەر تۇرتۇلۇر ،
ئۇلشىب ئەران بۆرلەيۇ ،
يىرتىن ياقا ئۇرلەيۇ ،
سىقرىب ئۇنى يۈرلەيۇ ،
سىغتاب كۆزى ئۆرتۈلۈر .
ئۆزلەك ياراغ كۈزەتتى ،
ئوغرى توزاق ئازىتتى ،
بېكلەر بېكىن ئازىتتى ،
قاچسا قەلى قۇرتۇلۇر .
ئۆزلەك كۈنى تەۋرەتۇر ،
ئەردىن ئاچۇن ساۋرتۇر ،
يالڭۇق كۈچىن كەۋرەتۇر ،
قاچسا تەقى ئارتىلۇر ،
ئوغرە يۈگى مۇنداغ ئوق ،
مۇندا ئەزىن تىغداغ ئوق ،
ئاتسا ئاچۇن ئوغراب ئوق ،
تاغلار باشى كېرتىلۇر ،
ئەردى ئانىن تاتۇرغان ،
ئوغراق سوسىن قايتارغان ،
ياۋلاق يېغى قاچۇرغان ،
باستى ئۆلۈم ئاختارۇر .

(ئالىپ ئەرتۇڭا ئۆلدىمۇ ، دۇنيا ئۇنىڭ قالدىمۇ ، زامانە ئۆچىنى ئالدىمۇ ، ئەمدى يۈرەك قان بولدى . (ئۇ) دۈشمەن ئوتلىرىنى ئۆچۈرگەن ، ئۇلارنىڭ سەپلىرىنى ئىزىدىن چىقارغان ، كۆپ ئۇرۇشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ، تەگكەنلا ئوقى ئۆلتۈرىدىغان يېتەكچى ئىدى . (ئۇ) چوڭ ئىشلارنىڭ ئۈستىدە تۇرغان ، ئالىملارغا دەستۇرخان سالغان ، قەهرىتان سوغۇق قىشلاردىمۇ ئادەملەرنى ئۈمىدلەندۈرگەننىدى . بەگلەر ئات چاپتۇرۇپ كەلدى ، قايغۇ

ئۇلارنى ئاياقىغا تۇرغۇزغان، ئۇلارنىڭ ئۆڭى ئۆچكەن، رەڭگى ـ روھى سارغايغانىدى،
ئادەملەر بۆرىدەك ھوۋلاشتى، ياقا يىرتىپ ھۆڭرەپ يىغلاشتى، ئۈن سېلىپ نالە قىلىشتى،
تولا يىغلاپ كۆزلىرى خىرەلەشتى. زامانە پۈرسەت كۈتۈپ كەلگەنىدى، ئۇنىڭغا يوشۇرۇن
توزاق قويىدى، بۇ بەگلەر بېگىنى ئازدۇردى، ئەگەر ئۇ قاچقان بولسا، قۇتۇلۇپمۇ قالارمىدى؛
زامانىنىڭ كۈنلىرى دەۋرى قىلىپ ئۆتىدۇ، ئۇ دۇنيانى (ئالىپ ئەرتۇڭادەك) ئەركەك
ئىنسانلاردىن بوشىتىپ تۇرىدۇ، ئادەملەرنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن
قېچىپمۇ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، زاماننىڭ ئادىتى شۇنداق، مۇندىن باشقا تەرتىپى يوق، دۇنيا
ئەگەر نىشانغا ئېلىپ ئوق ئاتسا، ئۇنىڭ ئاتقان ئوقى تاغ چوققىلىرىنىمۇ ئۇچۇرتىۋېتىدۇ، (ئا-
لىپ ئەرتۇڭا) ئوچۇق دەستۇرخان ئەركەك ئىدى، ئۇ ئوغرىلارنىڭ لەشكەرلىرىنى
چېكىنىدۈرگەن، يامان ياۋلارنى قاچۇرغانىدى، (ئەمما) ئۇنى ئۆلۈم ئاختۇرۇپ يۈرۈپ ئا-
خىرى تېپىۋالدى.)

خەلق بولىدىكەن، ئۇنىڭ تارىخىدا ئۇنى خەلق ۋە مىللەت قىلىپ ئۇيۇشتۇرغان
مەشھۇر داھىلىرى ۋە يېتەكچىلىرى بولىدۇ، خاقانلىرى، قوماندانلىرى، سەركەردىلىرى، ئاق-
ساقاللىرى ۋە بەگلىرى بولىدۇ. ئۇلار ئۆز خەلقىنى تەشكىللەپ ئۇيۇشتۇرۇپ، يات
قەۋملەرنىڭ ھەربىي باسقۇنلىرى ۋە تالان ـ تاراجىدىن ساقلاپ، ئوغۇللىرىنى قۇل، قىزلىرىنى
دېدەك قىلىپ بەرمەي، ئۇلارنى تارىخنىڭ ئەگرى ـ توقاي يوللىرى ۋە قىيىن ـ
قىستاڭلىرىدىن ئامان ئۆتكۈزۈپ، يەر ـ سۈيى ۋە تاغۇ ـ يايلاقلىرىنى تارتقۇزۇپ قويماي،
ئۇلارنىڭ دۇنيادا بىر خەلق ياكى بىر مىللەت تەرىقىسىدە مەۋجۇت بولۇپ ياشاپ قېلىشىغا،
يوقىلىپ، يېيىلىپ كەتمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلىدۇ. شۇڭا، خەلقنىڭ قەلبىدە ئۇلارنىڭ
ئورنى ئىرەن، خەلقنىڭ نەزەرىدە ئۇلارنىڭ ئابرويى يۈكسەك بولىدۇ، خەلق ئۇلاردىن پاناھ
تىلەيدۇ. يېتەكچىسىز قالغان خەلق سەركىسىز قالغان پادىغا ئوخشاپ قالىدۇ، تىرىپىرەن بو-
لۇپ كېتىدۇ. شۇڭا، خەلق ئۆزلىرىنىڭ باشپاناھى ۋە قابىل يېتەكچىسى بولغان ئالىپ ئەرتۇڭا
ئۆلگەندە، يۇقىرىقىدەك ئېغىر قايغۇلۇق مەرسىيە شېئىرىنى توقۇپ چىققان، بۇ مەرسىيە «
تۈركىي تىللار دىۋانى » ئارقىلىق بىزگە قەدەر يېتىپ كەلگەن.

بىز بۇ قەدىمكى شېئىردا، شېئىرنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكلىرى ۋە سەنئەت ئۆلچەملى-
رىدىن بولغان شېئىرىي ھېسسىيات، شېئىرىي خىيال ۋە شېئىرىي تەپەككۇرنىڭ روشەن
مىسالىنى كۆرەلەيمىز. بۇ پارچىدىكى شېئىرىي ھېسسىيات ناھايىتى قويۇق ۋە قايغۇلۇق، بۇ
ھېسسىياتنى ئىپادىلىگەن قايغۇ ـ ئۇلۇغ قايغۇ، تارىخىي قايغۇ، خەلقنىڭ قايغۇسى ـ يۈرەكلەر
قان بولىدۇ، ئادەملەر بۆرىدەك ھوۋلىشىدۇ، ياقا يىرتىپ ھۆڭرەپ يىغلىشىدۇ، ئۈن سېلىپ
نالە قىلىشىدۇ، تولا يىغلاپ كۆزلىرى خىرەلىشىدۇ. بەگلەر ئالىپ ئەرتۇڭانىڭ ئۆلۈمىگە يىراق
يىراقلاردىن ئات چاپتۇرۇپ يېتىپ كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئۆڭى ئۆچكەن، رەڭگى ـ روھى
سارغايغان، بۇ تەسۋىرلەردە، ئومۇمىي خەلق ماتىمىنىڭ كۆلىمى بار. ئۇلارنىڭ ھازا قىلىش،
ماتەم بىلدۈرۈش شەكلى ـــ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكۈنىمىزدەك، تۈركىي يوسۇندا، يەنى ياقا
يىرتىپ ھۆڭرەپ يىغلاش، ئۈن سېلىپ نالە قىلىش. بۇ تەسۋىردىكى ئۆلۈمگە يىراقتىن ئات
چاپتۇرۇپ يېتىپ كېلىش ئادىتى بۈگۈنكى كۈندىمۇ بەزى تۈركىي خەلقلەردە ساقلىنىپ

قالغان . پارچىدا ، شېئىرىي خىيالنىڭ قانات يېيىشى بىلەن ، ئالىپ ئەرتۇڭانىڭ ھاياتىدا قىلغان ئۇلۇغ ۋە چوڭ ئىشلىرى ، ئۇنىڭ چوڭ يۈرەكلىك ، مەرگەنلىك ، مېھماندوستلۇق ۋە ئالىم ، بىلىمدان ئادەملەرنى ھۆرمەت قىلىشتەك شەخسىي خىسلەتلىرى ئۆكۈنۈش ۋە قايغۇلۇق ھېسسىيات ئىچىدە ئەسلەپ ئۆتۈلىدۇ . شېئىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا بارلىققا كەلگەن شېئىرىي تەپەككۇر ، بۇ تەپەككۇردە ئوبرازلاشتۇرۇلغان دۇنيا . تەقدىر ، ھاياتلىق قانۇنىيەتلىرى ۋە ئۆلۈم توغرىسىدىكى پەلسەپىۋى قاراشلارنىڭ ئەقلىي دەرىجىسى كىشىنى ھەيران قىلىدۇ . بەكمۇ ئۇزاق ئۆتمۈشتە توقۇلغان بۇ مەرسىيە ، ئەينى زاماندىكى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ دۇنيانى بىلىش ھەرىكىتىدە ھاسىل قىلغان تەپەككۇر دەرىجىسىدىن ۋە پەلسەپىۋى مۇلاھىزىلىرىدىن بىزگە بىۋاستە ئۇچۇر بېرىدۇ . ئۇلارنىڭ بۇ شېئىردىكى ھايات ۋە ئۆلۈم توغرىسىدىكى مۇلاھىزىسى بىزگە « ياخشىغا كۈن يوق ، يامانغا ئۆلۈم » دېگەن ئۇيغۇر خەلق ماقالىنى ئەسلىتىدۇ . خەلق بۇ خىل مۇلاھىزىسى ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ئۇلۇغ قايغۇسىغا تەسەللى ئىزدىگەن .

شېئىردا تىلغا ئېلىنغان ئوغراقلار توغرىلىق ئىزاھ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ . ئوغراقلار ، مەلۇماتقا كۆرە ، تۈركىي قەبىلىلەردىن بىرى بولغان ، قارا ياغاچ دەپ ئاتالغان يەردە ياشىغان ، ئۇلارنىڭ تۇرغان ئورنى ياغما قەبىلىسى بىلەن جەرۇق قەبىلىسىنىڭ ئارىلىقىدا بولغان . ئۇلار ساپ تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلق بولۇپ ، تىلى ئاساسەن چىگىل ، ياغما ، توخسى قەبىلىلىرىنىڭ تىلى بىلەن بىردەك بولغان . ئوغراقلارنىڭ باتۇرلۇقلىرى ۋە ئۇلار ئېلىپ بارغان جەڭلەر ھەققىدىمۇ خېلىلا كۆپ شېئىرىي پارچىلار ساقلىنىپ قالغان . « ئوغراق ئەرى تىغراق ، يېمى ئەنىڭ ئوغلاغ ، سۈتى ئۇزە ساغراق ، يېرى تاقى ئاغلاق » دېگەن پارچە شۇلاردىن بىرى . ئۇنىڭ يەشمىسى « ئوغراقنىڭ ئادەملىرى غەيرەتلىك كېلىدۇ ، يەيدىغان ئوزۇقى ئوغلاق گۆشى ، ئىچىدىغان سۈتى ئۆكسمەيدۇ ، ئەمما يەرلىرى سۇسىز ، تاقىر كېلىدۇ » دېگەنلىك بولىدۇ . يۇقىرىقى مەرسىيەدە ، ئالىپ ئەرتۇڭا مۇشۇنداق باتۇر قەبىلىنىڭ لەشكەرلىرىنىمۇ چېكىندۈرگەن ، دەپ تەرىپلەنگەن .

« تۈركىي تىللار دىۋانى » دا خاتىرىلەنگەن ئەدەبىي پارچىلار ئىچىدە ، ئەجدادىمىز ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ كۆچمەن چارۋىچىلىق باسقۇچىغا ئۆتكەن زامانلاردىن قالغان نا-ھايىتى نەپىس چىرايلىق بىر شېئىر بار . ئۇ شېئىر سۆيگۈ ھەققىدە :

بۇلنارمەنى ئۇلاس كۆز ،
قارا مەڭىز ، قىزىل يۈز ،
ئاندىن تامار تۈگەل تۇز ،
بۇلناب يەنە ئۇل قاچار .
يالۋىن ئەنىڭ كۆزى ،
يالقىن ئەنىڭ ئۆزى ،
تولۇن ئايىن يۈزى ،
ياردى مەنىڭ يۈرەك .

ئۈزىك ئوتى تۇتۇنۇب ،
ئۆپكە ، يۈرەك قاغدۇلۇر .
تۈن ، كۈن تۇرۇب يىغلايۇ ،
ياشىم مەنىڭ ساۋرىلۇر .
ئۆزىك مەنى قۇمىتتى ،
ساقىنچ مەنگە يۇمىتتى ،
كۆڭلۇم ئەڭەر ئەمىتتى ،
يۈزۈ مەنىڭ سارغارۇر .

يۇكنۇب مەنگە ئىملادى ،
كۆزۈم ياشىن يەملادى ،
باغدىم باشىن ئەملادى ،
ئەلكىن بولۇب ئۇل كۆچەر .
يىغلاب ئۆزۈ ئارتادىم ،
باغدىم باشىن قارچادىم ،
قاچمىش قۇتۇغ ئىرتەدىم ،
ياغمۇر كۇن قان ساچار .

ئاۋلاب مەنى قويماڭىز ،
ئەيىق ئەيىب قايماڭىز ،
ئاقار كۆزۈم ئۆش تەڭىز ،
تەگدە يۇرە قۇش ئۇچار .
ئۇزىك مەنى كۇچەيۇر ،
تۇن - كۇن تۇرۇب يىغلايۇ ،
كۆردى كۆزۈم تاۋراقىن ،
يۇرتى قالىب ئاغلايۇ .

(يۈزى قىزىل ، قارا خالى بار بۇ شەھلا كۆز مېنى تۇتقۇن قىلدى ، ئۇنىڭ چىرايدىن يېقىملىقلىق ، ئۇماقلىق تېمىپ تۇرىدۇ ، مېنى تۇتقۇن قىلىپ باغلىۋالدىيۇ ، ئۆزى قېچىپ كەتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئوۋچى ئىدى ، ئۇنىڭ قەۋمى باشقا ياتلاردىن كەلگەن ، ئۇنىڭ يۈزى تولۇن ئايغا ئوخشايتتى ، ئۇ مېنىڭ يۈرىكمنى پارە - پارە قىلدى . سۆيگۈ ئوتى تۇتىشىپ جىگەر - باغرىمنى ئۆرتىدى ، كېچە - كۈندۈز يىغلايمەن ، كۆز ياشلىرىم چېچىلىپ تۇرىدۇ . سۆيگۈ مېنى ھاياجانغا سالدى ، مېنى قايغۇ چىرمىۋالدى ، كۆڭلۈم ئۇنى ئارزۇ قىلاتتى ، يۈزلىرىم سارغايدى . ئۇ ماڭا ئېگىلىپ تۇرۇپ ئىشارەت قىلدى ، بۇنىڭ بىلەن كۆزۈمدىكى ياشلارنى سۈرتۈپ قويغاندەك بولدى ، يۈرىكىمدىكى يارىلارنى داۋالىدى ، لېكىن ، ئېلى بىلەن بىللە يەنە كۆچۈپ ئۇزاقلاشتى . يىغلاپ يۈرۈپ كەينىدىن ئاختۇردۇم ، يۈرەك يارامغا شىپا تاپماقچى بولدۇم ، نەگە قاچسا ، شۇ يەردىن ئىزلىدىم ، كۆزۈمدىن ياققان يامغۇر قانغا ئايلاندى . ئۇنىڭغا ، مېنى ئۇۋلاپ ئالدىڭىز ، ئەمدى تاشلاپ كەتمەڭ ، قىلغان ۋەدىڭىزدىن يېنىۋالماڭ ، كۆرمىدىڭىزمۇ ، كۆزلىرىم ئاقار دەرياغا ئايلاندى ، بۇ دەريانىڭ ئەتراپىدا قۇشلار ئۇچۇپ يۈرىدۇ ، دېدىم . مېنىڭ سۆيگۈم كۈچەيدى ، كېچە - كۈندۈز توختىماي يىغلىدىم ، چۈنكى ، كۆزلىرىم ئۇنىڭ ئېلىنىڭ باشقا تەرەپكە قاراپ كۆچۈپ كەتكەنلىكىنى كۆردى .)

مانا بۇ بىزنىڭ ئەڭ قەدىمكى رومانتىك شېئىرلىرىمىزدىن بىرى ، ھازىرقى ئۇقۇمىمىزدا ، مۇھەببەت لىرىكىسى تۈرىگە كىرىدۇ . ياش يىگىت ئۆز قەۋمى مال بېقىۋاتقان جايلاردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان باشقا بىر كۆچمەن قەۋمنىڭ قىزىغا ئاشىق بولۇپ قالىدۇ ، ئۇنىڭ پېيىگە چۈشىدۇ ، ئۆزىنىڭ ساپ ، قايناق مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىدۇ ، ئەمما ، قىزنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشەلمەيدۇ . چۈنكى ، قىزنىڭ ئۆز قەۋمىدىن ئاجراپ يىگىتنىڭ يېنىدا قېلىشى ئۇ زامانلارنىڭ قەبىلە مۇناسىۋەتلىرىدە مۇمكىن ئەمەسلا بىر ئىش ئىدى . قىزنىڭ قەۋمى يەنە باشقا تەرەپكە كۆچۈپ ، يىگىتتىن ئۇزاقلاپ كېتىدۇ . بۇ ، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بىپايان تاغ - ئوتلاقلىرىدا سانسىز ئەسىرلەر داۋامىدا كۆرمىك قىتىملاپ يۈز بەرگەن شېئىرىي پاجىئە . ئەگەر يۇقىرىقى شېئىردىكى لىرىك قەھرىمان — يىگىت كۆچۈپ كېلىپ كۆچۈپ كەتكەن باشقا قەۋمنىڭ ئۇ گۈزەل قىزىنى كۆرمىگەن بولسا ، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بەرمىگەن بولسا ، ئۇنىڭ قەلبىدە يۇقىرىقىدەك كۆلەمدىكى شېئىرىي زىلزىلە ھەرگىزمۇ قوزغالمىغان ، ساپ ، ھاياجانلىق ، ئەمما

ئەمەلگە ئېشىشى مۇتلەق مۇمكىن بولمىغان سۆيگۈ توغرىسىدىكى تراگېدىيلىك خاراكتېرىدىكى بۇ ئاجايىپ رومانتىك شېئىرمۇ دۇنياغا كەلمىگەن بولاتتى. بۇ شېئىرنىڭ مىسالى سەنئەتنىڭ ئىنسانلارنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى بىلىش پائالىيەتلىرى دائىرىسىگە كىرىدىغانلىقىنى، سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ ئىنسانلار دۇچ كەلگەن ئوبيېكتىپ رېئاللىقنىڭ سۇبيېكتىپ ئىنكاسى سۈپىتىدە تۇغۇلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

«تۈركىي تىللار دىۋانى» دا خاتىرىلەپ قالدۇرۇلغان ئەدەبىي پارچىلارنىڭ ئىچىدە، قىش بىلەن يازنىڭ ئېلىشىشىنى تەسۋىرلەيدىغان بىر شېئىر بار. ئۇنىڭ تېكىستى مۇنداق:

قىش ياي بىلە توقۇشتى،
قىڭىر كۆزۈنۈغ باقىشتى،
تۇتۇشقالى ياقىشتى،
ئۇتغالىمەت ئۆگرەشۈر.
قىش يايىغدۇ سۇۋلانۇر،
ئەر ئەت مەنىن ياۋرۇيۇر،
ئىكلەر يېمە ساۋرۇيۇر،
ئەت يىن تاقى تەگرەشۈر.
ئۇل قار قامۇغ قىشىن ئىنەر،
ئاشلىغ، تارىخ ئەنىن ئۇنەر،
ياۋلاق يىغى مەندە تىنەر،
سەن كىلىبان تەبرەشۈر.
سەندە قوپار چازانلار،
قوزغۇ، سىنگەك، يىلانلار،
دۇك مىڭ قويۇ تۇمانلار،
قۇزرۇق تىكىب يۇگرەشۈر.

ياي قىش بىلەن قەرىشتى،
ئەردەم ياسىن قۇرىشتى،
چەرىك تۇتۇب كۆرۈشتى،
ئوقتاغالى ئۇترۇشۇر،
بالچىق بالىق يۇغرۇلۇر،
جىغاي ياۋۇز يىگرىلۇر،
ئارىغ كىلەرنى ئوغرۇلۇر،
ئۆزغۇچ بىلە ئەۋرەشۈر.
سەندە قاچار شوندىلاچ،
مەندە تىنەر قارغىلاچ،
تاتلىغ ئۆتەر ساندۇۋراچ،
ئەركەك تىشى ئۇچراشۇر.
يىلقى يەرىم ئوتلانۇر،
ئوتلاب ئەنىن ئەتلەنۇر،
بىكلەر سەمىز ئاتلانۇر،
ساۋۇنۇپ ئۆگۈر ئاسرەشۈر.

(قىش بىلەن ياز توقۇنۇشتى، بىر ـ بىرىگە يامان كۆز بىلەن قاراشتى، ئۆزئارا تۇتۇشۇپ قېلىپ، بىر ـ بىرىنى يەۋەتمەكچى بولۇشتى. قىش يازغا قارشى ۋارقىراشقا باشلىدى: ئادەملەرنىڭ تېنى مەندە قاتىدۇ، يەنە كېسەللىكلەرمۇ كېمىيىدۇ، ئادەملەرنىڭ گۆشلىرى قېتىپ، بەدەنلىرى كۈچلۈك بولىدۇ. قارمۇ ھەممىشە قىشتا ياغىدۇ، ئاشلىقلارنىڭ، تېرىقلارنىڭ ئۈنۈپ چىقىشى شۇنىڭدىن بولىدۇ، يامان ياۋلارمۇ مەندە تىنجىپ قالىدۇ، سەن كېلىشۋېدىڭ، ئۇلار يەنە قوزغىلىپ قالدى. سەن كەلسەڭ، چايانلار، چۈشۈن، پاشا، يىلانلار كۆپىيىپ كېتىدۇ، ئۇلار ھەممە يەرنى تۇماندەك قاپلاپ، قۇيرۇقلىرىنى خادا قىلىپ چېپىپ يۈرۈشىدۇ. ياز قىش بىلەن قارشىلاشتى، ماختىنىشىنىڭ ئوقياسىنى بەتلەپ قويدى، ئەسكەر تارتىپ ئوق ياغدۇرماقتا راستلاندى. دېدىكى، قىشتا ھەممە يەرنى لاي ـ پاتقاق قاپلاپ كېتىدۇ، كەمبەغەل، يېلىڭ ـ يوپۇن ئادەملەر سوغۇقتىن ناھايىتى قىينىلىدۇ، ئۇلار توڭلاپ

كەتكەن بارماقلىرىنى ئاغزى بىلەن هوداپ ئىللىتىدۇ. هەر خىل ئۇچار قاناتلار سىېنىڭدىن قاچىدۇ، قارلىغاچلار مەندە ئارام تاپىدۇ، بۇلبۇللار شېرىن سايرىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ئەركەك-چىشىلىرى ئۇچرىشىدۇ. يىلقىلار يەردىن ئۆزلىرى ئوت تېپىپ يەيدۇ، ئوتلاپ يۈرۈپ ئەتلىنىدۇ، بەگلەر سېمىز ئاتلارغا مىنىشىدۇ، سۆيۈنۈشۈپ، يىلقىلىرىنى بېقىشىدۇ.)

بۇ پارچىدا دىققەتكە سازاۋەر بولىدىغىنى — ئاشلىق زىرائەتلىرى ۋە تېرىقلارنىڭ ئۈنۈپ چىقىدىغانلىقى توغرىسىدىكى گەپ. بۇ دىۋاندىكى ئەدەبىي پارچىلاردا، ئاشلىق زىرائەتلىرىگە دائىر سۆزلەرنىڭ دەسلەپكى قېتىم ئۇچرىشى. دېمەك، بۇ پارچە ئاتا-بوۋىلىرىمىز نوقۇل چارۋىچىلىقتىن يېرىم چارۋىچىلىق-يېرىم دېهقانچىلىق دەۋرىگە ئۆتكەن زامانلارنىڭ مەسئۇلى. بۇ دەۋرگە كەلگەندە، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا ۋە ئېڭىدا ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئوزۇق-تۈلۈك قىممىتى مۇهىم ئورۇنغا ئۆتكەن. شۇڭلاشقا، ئۇنىڭ ئوبرازى — يەنى سەنئەتلىك ئىنكاسى پەيدا بولغان.

بىزدە دېهقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ، بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك هالدا، ئېرىق-ئۆستەڭ چېپىپ، ئۆي-ماكان قۇرۇپ ئولتۇراقلىشىش ۋە شەهەرلىشىشنىڭ قاچان ۋە قانداق شارائىتلار ئاستىدا باشلانغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىققان ئىلمىي مەنبەلەر تېخى يوق، ئەمما، بۇ تارىخىي جەرياندىن ئۇچۇر بەرگۈچى ئارخېئولوگىيىلىك ئىزلار بار. تەكلىماكاندا قۇمغا كۆمۈلۈپ كەتكەن قەدىمكى شەهەر-قىشلاقلارنىڭ خارابىلىرى، ئېرىق-ئۆستەڭ ئىزلىرى، لوپنۇر رايونىدىن چىققان ئالتە-يەتتە مىڭ يىل بۇرۇنقى زامانلارغا تەۋە قەدىمىي جەسەتلەر ۋە ئۇلار بىللە بىللەن كۆمۈلگەن تۇرمۇش بۇيۇملىرى، يۇڭ توقۇلمىلار هەمدە بۇغداي قاتارلىق دېهقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ دانلىرى، قەشقەر، تۇرپان قاتارلىق قەدىمىي شەهەرلىرىمىزنىڭ شەكىللىنىش تارىخىدىن گۇۋاهلىق بەرگۈچى قېزىلمىلار ۋە بەلگىلەر بىزنى بۇ جەهەتتە روشەن قىياسقا ئىگە قىلىدۇ. بۇنىڭدىن بىز بۇ شېئىرنىڭ تۇغۇلغان دەۋرىنى ۋە ئۇنىڭ مەھمۇد قەشقەرى خاتىرىلەپ ئالغانغا قەدەر قانچە مىڭلاپ يىللاردىن ئۆتۈپ ساقلىنىپ قالغانلىقىنىمۇ تەخمىن قىلالايمىز. قارىغاندا، سەنئەت تارىخى، ئەدەبىياتشۇناسلىق، تىلشۇناسلىق، تارىخ ۋە جەمئىيەتشۇناسلىق ساهەسىدە بىز كۆزىمىزنى هە دېگەندە ئىككى-ئۈچ مىڭ يىل، ئۈچ تۆت مىڭ يىل دائىرىسىگە تىكىۋالساق، خاتا قىلىدىغان ئوخشايمىز.

بۇ شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسى مۇنازىرە شەكلى بىلەن تۈرگۈزۈلگەن. قىش ئۆزىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى سۆزلەپ، يازنىڭ ناپاك تەرەپلىرىنى ئاچىدۇ، يازمۇ ئۆز ئەۋزەللىكىنى تەكىتلەپ، قىشنىڭ ناپاك تەرەپلىرىنى سۆكىدۇ، بۇ مۇنازىرىدە ئوتتۇرىغا چىققان ساددا دىئالېكتىكا دۇنيادىكى شەيئىلەر ۋە هادىسىلەرنىڭ ئەۋزەللىك ۋە ناپاكلىق، پايدىلىق ۋە پايدىسىز، ئارتۇقلۇق-كەملىك، ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن ئىبارەت ئىككى تەرەپلىمە ئامىللار ۋە تەركىبلەردىن بىر گەۋدە ۋە بىر بىرلىك هاسىل قىلىدىغانلىقىنى ئەينى زامانلاردىلا چۈشەنگەن ۋە بىلىپ يەتكەن ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ مول ئەقىل-پاراسىتى ۋە ئۇلارنىڭ كۆزىتىش كۈچى بىرنى ئېپتىخارلاندۇرىدۇ. بۇ شېئىرنى توقۇغان بوۋىلىرىمىز قارىغاندا نوقۇل ياز بىلەن قىشنىڭ يۇقىرىقىدەك ئالاهىدىلىكلىرىنىلا نەزەردە تۇتقان ئەمەس، ئۇلارنى بىكاردىن-بىكارغىلا مۇنازىرىگە سېلىپ قويمىغان. ئۇلار ياز بىلەن قىشنىڭ مىسالىدا، بېشارەت بېرىش ئۇسۇلى

www.uyghurkitap.com

بىلەن، ۋاستىلىق هالدا، ئادەملەر توغرىلىق توختالغان. ئۇلار، ئادەم مۇكەممەل بولمايدۇ، ئۇلارنىڭمۇ مىجەز خاراكتېرى، ئەخلاقىي سۈپەتلىرى، ئەقىل ـ ئىقتىدارى بويىچە، خۇددى ياز بىلەن قىشقا ئوخشاش ئارتۇق ۋە كەم تەرەپلىرى، ياخشى ۋە ناچار تامانلىرى بولىدۇ، ئادەممۇ مانا شۇنداق ئىككى تەرەپلىمە خۇسۇسىيەتلەرنى ئۆزىدە بىرىكتۈرگەن بولىدۇ، دېگەننى ئۇقتۇرۇپ، ئادەملەرنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان قاراشلىرىنى توغرىلىماقچى ۋە ئۇلارنىڭ مۇناسىۋەتلىرىنى ئەقلىي يوسۇندا تەڭشىمەكچى بولغان. شۇ مۇددىئادىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ شېئىر سىمۋوللۇق يوسۇندا، يوشۇرۇن هالدا دېداكتىك ئەهمىيەتكىمۇ ئىگە قىلىنغان.

شېئىردىكى مۇنازىرىلىك قۇرۇلما ئىختىيارسىز هالدا بىزگە، كېيىنكى ۋاقىتلاردا كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا دۇنياغا كەلگەن «قۇدادغۇ بىلىك»، «ئوق بىلەن يانىڭ مۇنازىرىسى»، «سازلار مۇنازىرىسى»، «مېۋىلەر مۇنازىرىسى» قاتارلىق داستانلارنى ۋە شائىر تۇدۇش ئاخۇن غېرىبىنىڭ كاسىپلار مۇنازىرىسىنى ئەسلىتىدۇ. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ۋە شائىر يۈسۈپ خاس هاجىپ ئۆز زامانىسىدىكى تارىخ، ماتېماتىكا، تەبىئەت، ئاسترونومىيە، ئەدەبىيات قاتارلىق بىر قاتار پەنلەر بويىچە ئۆزىدە مول بىلىم هازىرلىغان بۇ ئالىم دۆلەتنى كۈچەيتىش تەدبىرلىرى، دۆلەتنىڭ ئابرويىغا نۇقسان يەتكۈزىدىغان ئەهۋاللاردىن ساقلىنىش يوللىرى، ئىقتىساد ۋە خەلق ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش ئامىللىرى، شۇنىڭدەك، هايات ۋە ئىلىم ـ پەنگە دائىر كۆپلىگەن مەسىلىلەرنى مەزمۇن قىلغان، سىياسىي، ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئەسەر كۆلىمىنى ئالغان، 73 بابتىن تۈزۈلگەن، تىلشۇناسلىق، ئەدەبىيات ۋە جەمئىيەت تارىخى تەتقىقاتىدا بىز ئۈچۈن ئىنتايىن قىممەتلىك مەنبە بولغان بۇ داستانىنىمۇ يۇقىرىقىدەك مۇنازىرىلىك قۇرۇلما شەكلى بىلەن باشلاپ، بۇ شەكىلنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆز مۇلاهىزىلىرى ۋە ئوبرازلىق ئىسپاتلاشلىرىنى قانات يايدۇرغان. شائىر تۇدۇش ئاخۇن غېرىبى ئۆزى ئارزۇ قىلغان غايىۋى جەمئىيەت توغرىسىدىكى سوتسىيال ئوتوپىيىنىمۇ كەسىپلەر مۇنازىرىسى شەكلى بىلەن ئوبرازلاشتۇرغان، ئۇ ئۆز داستانىدا مۇنازىرىلىك قۇرۇلمىدىن ئەپلىك پايدىلىنىشنى بىلگەن. «ئوق بىلەن يانىڭ مۇنازىرىسى»، «سازلار مۇنازىرىسى»، «مېۋىلەر مۇنازىرىسى» قاتارلىق داستانلارنىڭ شېئىرىي قۇرۇلمىسىمۇ مۇنازىرىلىك قۇرۇلما. بۇ داستانلاردىكى ئوق بىلەن يا، هەرخىل چالغۇ ئەسۋابلىرى ۋە تۈرلۈك مېۋە خىللىرى قىش بىلەن يازنىڭ مۇنازىرىسى توغرىسىدىكى يۇقىرىدىكى شېئىرگە ئوخشاش سىمۋوللۇق ئوبرازلار بولۇپ، ئەمەلىيەتتە ئادەملەرنى نەزەردە تۇتقان. ئۇلارنىڭ ئىجادىيەت مۇددىئاسىمۇ ۋە پەلسەپىۋى مۇلاهىزىلىرىمۇ يۇقىرىدىكى شېئىر بىلەن ئوخشايدۇ. پەقەت ئۇلار ئۆزى يېزىلغان دەۋرلەرنىڭ مەسىلىلىرىنى ئاساس قىلغان، ئۆز زامانىنىڭ ناخشىسىنى ئېيتقان. ئاجدادلىرىمىز دېهقانچىلىق ئەمگىكىگە ئەمدىلەتىن كۆچۈشكە باشلىغان بەكمۇ قەدىمىي بولغان يىراق زاماندا تۆرەلگەن يۇقىرىقى شېئىرنىڭ مۇنازىرىلىك قۇرۇلمىسى بىلەن، كېيىنكى شائىرلارنىڭ ئۆز داستانلىرىدا بۇ خىل قۇرۇلمىدىن پايدىلىنىشى ئوتتۇرىسىدا بىرەر قانداق ئالاقە يوقمىدۇر؟ مېنىڭچە، ئالاقە بار. بۇ ئەدەبىيات ئەنئەنىلىرىگە، ئۇنىڭ ئېسىل مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش ئالاقىسى. چۈنكى، يازما ئەدەبىيات هەرقاچان فولكلور زېمىنىدىن بارلىققا كېلىدۇ، فولكلور ياراتقان شەكىللەر ۋە بەدىئىي ۋاستىلەرنى يازما ئەدەبىياتتا ئېلىپ كىرىدۇ، ئۆز-

لەشتۈرىدۇ، تەتبىق قىلىدۇ ۋە راۋاجلاندۇرىدۇ. بۇنىڭدىن، ئەنئەنە بىلەن ۋارىسلىق مۇناسىۋىتىنىڭ سەنئەتنىڭ پۈتۈن تارىخىنى بويلاپ ئىزچىللىشىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

بىز، غەربىي - جەنۇبىي ئۇيغۇرلارنىڭ تەگرى تېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئېتەكلىرى، كوئىنلۇن ۋە كۆك ئارت تاغلىرىنىڭ ۋادىلىرى، يەتتە سۇ، پەرغانە ۋادىسى ۋە ھىراتقا قەدەر تارقىلىپ ياشىغان قەدىمكى قەبىلىلىرىدىن قالغان شېئىرىي مىراسلار بىلەن «تۈركىي تىللار دىۋان» نىڭ ئۆزىمىزدە نەشر قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇچراشقان بولساق، قەدىمكى تۇرپان ۋە بېشبالىقتىن تارتىپ ئۇرخۇن، سېلىنگە دەريالىرىنىڭ ۋادىلىرى، بايقال بويلىرى، جەنۇبىي سىبىرىيە ۋە ئالتاي تېغى ئەتراپلىرىدا تارقىلىپ ياشىغان شەرقىي ۋە شىمالىي ئۇيغۇرلارنىڭ شېئىرىي مىراسلىرى بىلەن تېخى يېقىندىلا ئۇچراشتۇق، يەنى بىز مۇتەخەسسىسلىرىمىزدىن ئابدۇقەييۇم جوجا، ئىسراپىل يۈسۈپ، تۇرسۇن ئايۇپلار تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1983 - يىلى نەشر قىلغان «قەدىمكى ئۇيغۇر يازما يادىكالىرىقلىرىدىن تاللانما» دېگەن كىتاب چىقىپ تارقالغانغا قەدەر، بۇ مىراسلاردىن بىخەۋە ئىدۇق. بۇ كىتابتا، «قەدىمكى ئۇيغۇرچە شېئىرلاردىن نەمۇنىلەر» دېگەن مەۋزۇ ئاستىدا، «دالا ناخشىسى»، «مەدھىيە پارچىسى»، «مۇھەببەتنامە»، «پەند - نەسىھەتلەر»، «ئاتىلار سۆزى»، «مانىغا مەدھىيە»، «ساۋاپلىق ئىشلارغا مەدھىيە» دەپ ئات قويۇلغان يەتتە پارچە شېئىر بېرىلگەن. ئاپتورلار «دالا ناخشىسى» دەپ ئات قويۇلغان شېئىرنىڭ ستەيىن دۇگخۇاڭدىن ئېلىپ كەتكەن «قەدىمكى ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدىكى شېئىرلار توپلىمى» دىن ئېلىنغانلىقى، بۇ توپلامنىڭ ھازىر ئەنگلىيەدىكى بۈيۈك بىرىتانىيە مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقانلىقى؛ «مەدھىيە پارچىسى» ناملىق شېئىرنىڭ بېسىم ئاتالاينىڭ تۈركىيەدە چىقىدىغان «تۈركولوگىيە تەتقىقات يىللىق» دېگەن ژۇرنالنىڭ 1968 - يىللىق سانىنىڭ 39 — 44 - بەتلىرىدە ئېلان قىلىنغان «تۈركلەرنىڭ مانى دىنىغا دائىر بىر شېئىرى» ناملىق ماقالىسىدىن ئېلىنغانلىقى؛ «مۇھەببەتنامە» دەپ ئات قويۇلغان شېئىرنىڭ لىكوكنىڭ 1919 - يىلى «گېرمانىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ توپلىمى» دا ئېلان قىلىنغان «تۇرپاندىن قېزىۋېلىنغان تۈرك تىلىدىكى مانى دىنىغا دائىر يادىكارلىقلار» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغانلىقى؛ «پەند - نەسىھەتلەر» دەپ ئات قويۇلغان شېئىر پارچىلىرىنىڭ ۋ. بانگ بىلەن رېشت رەخمەتىنىڭ ئەنگلىيەدىكى «ئۇلۇغ ئاسىيا» دېگەن ژۇرنالدا 1933 - يىلى ئېلان قىلغان «قەدىمكى تۇرپان خەلق قوشاقلىرى» ناملىق ئەسىرىدىن ئېلىنغانلىقى؛ «ئاتىلار سۆزى» دەپ ئات قويۇلغان پارچىلارنىڭ بىر بۆلىكىنىڭمۇ بۇ ئەسەردىن ئېلىنغانلىقى، كېيىنكى پارچىلىرىنىڭ بولسا رېشت رەخمەتىنىڭ «گېرمانىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ توپلىمى» دا ئېلان قىلغان «تۇرپاندىكى تۈركچە يازما يادىكارلىقلار» دېگەن ئەسىرىدىن ئېلىنغانلىقى؛ «مانىغا مەدھىيە» دەپ ئات قويۇلغان شېئىرنىڭ ۋ. بانگ بىلەن گاباﺋىن خانىمنىڭ 1930 - يىلى «گېرمانىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى» دە ئېلان قىلغان «مانىغا مەدھىيە» ناملىق ئەسەردىن ئېلىنغانلىقى؛ «ساۋاپلىق ئىشلارغا مەدھىيە» دەپ ئات قويۇلغان شېئىرنىڭ بولسا، يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن، بۈيۈك بىرىتانىيە مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان قەدىمقى ئۇيغۇر تىل -

يېزىقىدىكى شېئىرلار توپلىمىنىڭ 36 ــ ، 37 ــ بەتلىرىدىن ئېلىنغانلىقى، شېئىر ئەسلى 14 كۇبلېيت بولۇپ ، ئۆزلىرىنى ئۇنىڭ 9 كۇبلېتىنى نەشرگە تەييارلىغانلىقى ، شېئىرنىڭ ئاپتورىنىڭ ئاتساق ناملىق ئۇيغۇر شائىرى ئىكەنلىكى توغرىلىق ئىزاھات بېرىدۇ . مېنىڭ كې- تابقا بېرىلگەن بۇ ئىزاھاتلارنى ئالاھىدە بىر يەرگە توپلاپ كۆرسىتىشىمنىڭ سەۋەبى بار. مەدەنىيەتتە ۋە ئەدەبىيەتتا ئادەتتە مىللىي خاسلىق بولىدۇ ، ئەمما دۆلەت چېگرىسى بولمايدۇ ، ئىلىم ــ پەندىمۇ دۆلەت چېگرىسى بولمايدۇ. ئىلىم ــ پەننىڭ ھەربىر يېڭى ئۇتۇقى ئادەتتە ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق بايلىقى بولۇپ قالىدۇ .

بۇ يەتتە پارچە شېئىرنى «تۈركىي تىللار دىۋانى » دا خاتىرىلەنگەن شېئىرىي پارچىلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرسەك ، ئۇلارنىڭ تىل جەھەتتىن ئوخشاش ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز ، ئەمما بۇ يەتتە پارچە شېئىرنىڭ تىلىدا بۇددا دىنى ۋە مانى دىنىنىڭ ئاتالغۇلىرى ، سانسكرىتچىغا ۋە قەدىمقي پارس تىلىغا تەۋە سۆزلەر ئۇچرايدۇ ، دىۋاندىكى شېئىرىي پار- چىلاردا بولسا مۇنداق ئەھۋال يوق . يازما مەنبەلەر بۇددا دىنىنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىغا مىلادىنىڭ ئالدى ــ كەينىدە ، تاكى مىلادى 3 ــ ئەسىرلەرگە قەدەر بولغان جەرياندا ئومۇملاشقانلىقىنى ، مانى دىنىنىڭ بولسا ، شىمالىي ئۇيغۇرلار ئىچىگە مىلادىنىڭ 763 ــ يىلىدىن باشلاپ تارقىلىپ كىرگەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ . بۇ دەۋر چېگرىسىدىن قارىغاندا ، يۇقىرقى يەتتە پارچە شېئىر مىلادىدىن كېيىنكى ئەسىرلەرگە تەۋە مىراس بولۇپ چىقىدۇ . بىز بۇددا دىنىنىڭ كەشمىر ئارقىلىق ئالدى بىلەن قەشقەر ، خوتەن ۋە كۇچا قاتارلىق جايلاردا ياشىغان غەربىي ــ جەنۇبىي ئۇيغۇرلار ئارىسىغا كىرىپ كەلگەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ، «تۈركىي تىللار دىۋانى » دىكى شېئىرىي پارچىلاردا بولسا بۇددا دىنىغا ۋە سانسكرىتچىغا تەۋە سۆزلەرنىڭ يوقلۇقىغا قاراپ ، ئۇلارنى مىلادىدىن بۇرۇنقى ئۇزاق ئەسىرلەرگە تەۋە يادىكارلىقلار ، دەپ ھۆكۈم قىلالايمىز .

شېئىرىي قۇرۇلما ۋە شېئىرىي شەكىللەر يېقىدىن تەكشۈرۈپ كۆرسەك ، بۇ ئىككى خىل تەۋەلىكتىكى شېئىرلاردا ئەھۋال بىر ــ بىرىگە ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدۇ . دىۋاندىكى پارچىلار بوغۇم سانى بويىچە ، يەتتىلىك ، سەككىزلىك ، ئالتىلىك ، ئون تۆتلىك ، ئون ئىككىلىك ، ئون ئۈچلۈكلەردىن ئىبارەت . بۇ پارچىلارنىڭ تۇراق گۇرۇپپىلىرى ناھايىتى ئې- نىق ، يەتتىلىكلەر 2/2/3 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا ، سەككىزلىكلەر 2/2/2/2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا ، ئون تۆتلىكلەر 2/2/3/2/2/3 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا ، ئالتىلىكلەر 2/2/2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا ، ئون ئىككىلىكلەر 2/2/2/2/2/2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا ، ئون ئۈچلۈكلەر 2/2/2/2/3/2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا ، كۇپلېتلار تۆت مىسرالىق ۋە ئىككى مىسرالىق بولۇپ ، ئىككى خىل شەكىلدە ، ئىككى مىسرالىقلار بېيىت شەكلىدە قاپىيىلەنگەن . تۆت مىسرالىقلاردا ، ئالدىنقى ئۈچ مىسرا قاتار قاپىيىدە كېلىپ ، 4 ــ مىسرا كې- يىنكى كۇپلېتلارنىڭ 4 ــ مىسرالىرى بىلەن ئۆزئارا قاپىيەداش كېلىدۇ . يەككە كۇپلېتلار بويىچە 4 مىسرانىڭ ھەممىسى قاتار قاپىيىدە كېلىدىغان پارچىلارمۇ ئۇچرايدۇ . بۇ شەكىللەر- نىڭ ئىچىدە ، ئالتە بوغۇملۇقلاردىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسى ھازىرمۇ بىزنىڭ فولكلورىمىزدا ۋە يېڭى دەۋر شېئىرىيىتىنىڭ مىساللىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك ئۇچرايدۇ . بىزنىڭ خەلق قوشاقلىرىمىز

ۋە ناخشىلىرىمىزنىڭ تېكىستلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى يەتتىلىكلەردىن ئىبارەت. ئالتىلىك-لەر، قارىغاندا كېيىنكى شائىرلارنىڭ ئىجادىيىتىدە ئۇنتۇلۇپ قالغان ئوخشايدۇ، ئەمما، دىۋاندىكى ئالاقىدار پارچە بۇ شەكىلنىڭ 2/2/2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا يېزىشنىڭ تامامەن مۇمكىنلىكىنى، بۇ خىل تۇراق گۇرۇپپىسىنىڭمۇ ئوخشاشلا ئۆزىگە خاس ئاھاڭدارلىقتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. سەككىزلىك، ئون ئىككىلىك، ئون تۆتلىكلەرنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم هالدا، ناهايىتى ئىنچىلىك بىلەن ئىككى بوغۇمدىنلا ئىبارەت بولغان سۆزلەر هېسابىغا تەكشى تۇراقلىنىشى بىزدە قىزىقىش قوزغايدۇ. بۇ خىل تۇراق شەكلىدە ناهايىتى چىرايلىق ۋە ناهايىتى ئاهاڭدار بىر رىتىم پەيدا بولىدىغانلىقى پايقىلىۋاتىدۇ. بىز بولساق، يېڭى دەۋر شېئىرىيىتىنىڭ ئەمەلىيىتىدە، سەككىزلىكلەرنى 4/4 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىغا، ئون ئىككىلىكلەرنى 4/4/4 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىغا، ئون تۆتلىكلەرنى 4/3/4/3 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىغا ئايرىشقىلا ئادەتلىنىپ قالغان. قارىغاندا، قەدىم بوۋىلاردىن مىراس قالغان يۇ-قىرقىدەك ئىنچىكە گۇرۇپپىلاش شەكلىنى تىرىلدۇرۇپ ئالساق بولىدىغاندەك تۇرىدۇ. قاپىيىلەش تەرتىپىدە، دىۋاندىكى پارچىلارغا قارىغاندا، بىزدە تارىخىي چېكىنىش يۈز بەر-گەن، بىز كۆپرەك ئالماش قاپىيە تەرتىپىدە يېزىشقا ئادەتلىنىپ قالدۇق. بۇ جاپادىن ۋە ئىنچىكە ئىشلەشتىن قاچقانلىقىمىزدىن بولسا كېرەك. بىز هېچ بولمىغاندا، قىسقا لىرىك شې-ئىرلاردا ۋە ناخشا تېكىستلىرىدە دىۋاندىكىدەك تولۇق قاپىيىلەش شەكلىنى تەتبىق قىلىپ كۆرسەك بولىدۇ، بۇنى تامامەن ئورۇنلىغىلى بولىدۇ. ئەجدادلىرىمىز قىلالىغان ئەمگەكنى بىز نېمە ئۈچۈن قىلالمايمىز؟

ئەمدى «قەدىمكى ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرىدىن تاللانما» دېگەن كىتابتا تونۇشتۇرۇلغان يۇقىرقى يەتتە شېئىرىي پارچىغا كەلسەك، «دالا ناخشىسى» دېيىلگەن شېئىر 8 مىسرالىق، باش قاپىيىلىك، مىسرالىرى ئۇزۇن ـ قىسقا، بوغۇم تۈزۈلۈشى ئەركىن شەكىلدە، تۇراق گۇرۇپپىلىرى يوق؛ «مەدھىيە پارچىسى» دېيىلگەن شېئىرگە كەلسەك، تۆت مىسرالىق، مىسرالىرى ئۇزۇن ـ قىسقا، بوغۇم تۈزۈلۈشى ئەركىن، 1 ـ كۇپلېتى ئاياغ قاپىيىدە، 2 ـ كۇپلېتى باش قاپىيىدە، 3 ـ كۇپلېتى قاپىيىسىز، «مۇھەببەتنامە» دەپ ئاتالغان شېئىر 3 مىسرالىق، مىسرا تۈزۈلۈشى ئۇزۇن ـ قىسقا، هەم باش قاپىيىدە، هەم ئاياغ قاپىيىدە كەلگەن. ئاياغ قاپىيە نىسبەتەن ئاجىز هالەتتە بولسىمۇ، هەر بىرى كۇپلېتنىڭ 3 ـ مىسراسىدا كۆرۈلىدۇ ۋە كۇپلېتلار ئارا قاپىيىلىنىدۇ، مەسىلەن، باغىر ساقىم ـــ ئاددىلمالىم ـــ ئۇلۇرالىم ... دېگەندەك. «پەند ـ نەسىھەتلەر» دەپ ئاتالغان پارچە بولسا 4 مىسرالىق 7 بوغۇم-لۇق، مىسرالىرى 2/2/3 لىك ۋە 4/3 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا، ئاياغ قاپىيىلىك، ئالماش قاپىيىلەش شەكلى قوللىنىلغان. بۇ پارچىنىڭ شەكلى بىزنىڭ هازىرقى يەتتىلىكلىرىمىزگە تامامەن ئوخشايدۇ. «ئاتلار سۆزى» دېيىلگەن پارچىلارنىڭ بىر قىسمى 4 مىسرالىق، 7 بوغۇملۇق، مىسرلىرى 3/4 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا، ئاياغ قاپىيىلىك، ئالماش قاپىيىدە، را-دىفلىق قاپىيىلەر ئىشلىتىلگەن؛ يەنە بىر قىسمى 2 مىسراقلىق، بېيىت شەكلىدە، بۇ بېيىتلار بوغۇم سانى بويىچە ئون ئىككىلىك، ئون ئالتىلىك، ئون ئۈچلۈك، سەككىزلىك ۋە بەشلىك-لەردىن ئىبارەت. ئون ئىككىلىكلىرى 5/5/2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا، ئون ئالتىلىكى 8/8

www.uyghurkitap.com

لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا، ئون ئۈچلۈكى 2/3/2/2/2/2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا، سەككىزلىكى 3/3/2 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا، بەشلىكى 2/3 لىك تۇراق گۇرۇپپىسىدا، رادىفلىق قاپىيىلەر ئىشلىتىلگەن. بۇنىڭ ئىچىدە، ئون ئۈچلۈكنىڭ تۇراق گۇرۇپپىلاش شەكلى بىزنىڭ ھازىرقى ئون ئۈچلۈكلىرىمىزنىڭ تۇراق گۇرۇپپىلاش شەكلىگە تامامەن ئوخشايدۇ. مەسىلەن:

ياغمۇر ياغسا قاپۇق بولسۇن ياپىنغۇ كەرگەك،
ياۋۇز كىشى ياقىن كەلسە ئابىنغۇ كەرگەك.

بۇ بېيىتتىكى ۋەزىن بىلەن ئاھاڭ:

گۈلەمخانىنىڭ قارا ساچى يەرگە تېگەمدۇ،
ئون بەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئەرگە تېگەمدۇ؟

دېگەن مىسرالاردىكى ۋەزىن بىلەن ئاھاڭ پۈتۈنلەي ئوخشايدۇ. قالغان ئون ئىككىلىك، ئون ئالتىلىك، سەككىزلىكلەرنىڭ تۇراق گۇرۇپپىلاش شەكلى بولسا، ھازىرقى شۇ بوغۇملۇق شېئىرلىرىمىزدىكى تۇراق گۇرۇپپىلىرىغا ئوخشىمايدۇ. قارىغاندا، بىز بۇ خىل تۇراق گۇرۇپپىلاش شەكىللىرىگىمۇ ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى ھازىرقى زامان شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىگە ئېلىپ كىرىپ، ھازىرقى تۇراق شەكىللىرىمىزنى تېخىمۇ تولۇقلىساق بولىدىغاندەك تۇرىدۇ. بۇ پارچىلار ئىچىدىكى «مانىغا مەدھىيە» دەپ ئات قويۇلغان شېئىر 4 مىسرالىق، مىسرالىرىدا بوغۇم ئۆلچىمى ۋە تۇراق گۇرۇپپىلىرى يوق، باش قاپىيىلىك شەكىلدە. «ساۋاپلىق ئىشلارغا مەدھىيە» دەپ ئاتالغان شېئىر 8 مىسرالىق، بۇ پارچىنىڭ يېرىمىغا يېقىن مىسرالىرىدا بوغۇم ئۆلچىمى ۋە تۇراقلار يوق، ئەمما قالغان يېرىم كۆلەمدىكى مىسرالىرىدا ئون ئۈچلۈك شەكلىنىڭ 5/4/4 لىك تۇراق گۇرۇپپىسى بار، باش قاپىيىلىك شەكىلدە، ئەمما، ۋاقتى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بۇ يەردە دېيىلگەن باش قاپىيە تولۇق شەكىلدىكى ۋە ئەسلى مەناسىدىكى باش قاپىيە ئەمەس. بۇ يەتتە پارچە شېئىر تەركىبىدىكى «مەدھىيە پارچىسى» دەپ ئاتالغان شېئىرنىڭ:

ئەركىلىگ ئۇلۇغ ئىلىگىمىز ئەرۋرسىز، تومۇلۇنچا تومىش،
ئالتۇنچا تومىش، قۇتلۇغ بىلگە بەگۈمۈز ئەرۇرسىز،

دېگەن كۇپلېتىنىڭ 2 ـ، 3 ـ مىسرالىرىنىڭ بېشىدىكى ئالتۇنچا، تومۇلۇنچا دېگەن سۆزلەر كېيىنكى ئىككى بوغۇمىدا ئالمىش ئېلىپ بېرىپ قاپىيىدە ھاسىل قىلغان پەقەت مۇشۇنىلا ھەقىقىي باش قاپىيە دەپ قاراشقا بولىدۇ، ئەمما، باشقا باش قاپىيىدە كەلگەن دېيىلگەن پارچىلار ۋە مىسرالاردىكى باش قاپىيە تېخى قاپىيە ئەمەس، پەقەت مىسرا بېشىدىكى بىرىنچى سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمى ئوخشاش تاۋۇش بىلەن كېلىدىغان شەكىل. بۇ خۇددى ھازىرقى «ئا بىلەن باشلانغان سۆز ئويۇنى»، «س بىلەن باشلانغان سۆز ئويۇنى»، «ن بىلەن باشلانغان سۆز ئويۇنى» دېگەن قىزىقچىلىق نومۇرلىرىدا، ھەممە سۆزلەرنىڭ باش بوغۇمى ئوخشاش بىر تاۋۇش بىلەن كەلگىنىگە ئوخشاپراق كېتىدۇ. بۇ شەكىل ئۇ شېئىرلاردا مىسرا بېشىدىكى

دەسلەپكى سۆز بىلەنلا چەكلەنگەن . مەسىلەن ، 8 مىسرالىق بىر كۇپلېتتا مىسرا بېشىدىكى سۆزلەرنىڭ ھەممىسى «بۇ » بوغۇمى بىلەن باشلانسا ، كېيىنكى كۇپلېتتىكى 8 مىسرانىڭ ھەممىسىنىڭ سۆز بېشى «ئا» بوغۇمى بىلەن باشلىنىدۇ . ئەمما بۇ دەسلەپكى بوغۇم ئۆزىگە ئاھاڭداش بوغۇملار بىلەن ئالمىشىش ئېلىپ بېرىپ ، قاپىيە ھاسىل قىلمايدۇ .

يۇقىرقى ئەھۋال ، بۇ يەتتە پارچە شېئىر بىلەن «تۈركىي تىللار دىۋانى » دا خاتىرىلەنگەن شېئىرىي پارچىلارنىڭ تىل جەھەتتىن ئوخشاش بولغىنى بىلەن ، شەكىللىنىش تارىخىدا ۋاقىت ۋە ماكان پەرقى بارلىقىنى ، بۇ يەتتە پارچە شېئىرنىڭ ئىچىدىكى مىسرا بېشىدىكى بوغۇمنىڭ ئوخشاشلىقىنى باش قاپىيە ئورنىدا قوبۇل قىلغان ، بوغۇم تۈزۈلۈشى ئەركىن ۋە ئۇزۇن – قىسقا ، ۋەزىن – تۇراقسىز شېئىرلار بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ۋەزىن – تۇراقلىق ۋە ئاياغ قاپىيىلىك شېئىرلارنىڭ تۈرلىنىش دەۋرىدىمۇ ۋاقىت ۋە ماكان پەرقى بارلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ . قارىغاندا ، بۇ يەتتە پارچە شېئىر ئىچىدىكى ئالدىنقىلىرىنىڭ تۈرلىنىش دەۋرى بۇرۇن ، كېيىنكىلىرىنىڭ تۈرلىنىش دەۋرى بولسا كېيىنەك قىلىدۇ . باش قاپىيە شەكلىدە ، قەدىمكى زاماندىكى شىمالىي ۋە شەرقىي ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلىرىگە قوشنا ياشىغان باشقا ئالتاي خەلقلىرىنىڭ شېئىرىيەت شەكلىدىكى باش قاپىيىلىك ھادىسە بىلەن ئوخشاشلىقىنىڭ بارلىقى كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ . مەسىلەن ، ھازىرقى زامان موڭغۇل مىللىتىنىڭ شېئىرلىرىدا باش قاپىيىلىك شەكىل بار . بۇ شەكىلنىڭمۇ ئۇلارغا ئۆزلىرى تۆرەلگەن قەدىمكى ئېتنىك مەنبەلىرىدىن قالغانلىقى ئېنىق .

شېئىرىي ئالاھىدىلىكلەر يېقىندىن تەكشۈرۈپ كۆرسەك ، بۇ يەتتە پارچە شېئىردىمۇ شېئىرىي تىل ، شېئىرىي قۇرۇلما ، شېئىرىي ھېسسىيات ، شېئىرىي سۈرەتلەش ، شېئىرىي ئوبراز ، شېئىرىي پىكىر قاتارلىق خاراكتېرلىك ئامىللارنىڭ ، شېئىرىي تىلغا خاس بولغان ئىستىلىستىك ۋاستىلەر تەركىبىدىكى ئوخشىتىش ، سۈپەتلەش ، جانلاندۇرۇش ۋە لېتورىك تەكرار قاتارلىق ئالامەتلەرنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى كۆرىمىز .

ئىش قىلغۇ ئەدگۇ ئىشنى ،   كەسمەڭلار ئەگرى تالنى ،
كۆر كىتۇر كونى يولنى ،   توبەسىنتە مېۋە بار .

دېگەن پارچىدىكى «كەسمەڭلار ئەگرى تالنى ، تۆپىسىدە مېۋە بار » دېگەن شېئىرىي پىكىر بىزنى ئىختىيارسىز زوقلاندۇرىدۇ . دېمىسىمۇ ، مېۋە بېرىدىغان دەرەخلەرنىڭ ھەممىسىنىڭلا شېخى ئەگرى بولىدۇ ئەمەسمۇ !

«دالا ناخشىسى » دەپ ئاتالغان شېئىر پارچىسىدىكى شېئىرىي سۈرەتلەش بىلەن لېتورىك تەكرارنى كۆرۈپ باقايلى :

ئاد قاشۇ تۇرۇر قات ـ قات تاغدا
ئامىل ئاغلاق ئارانىيادانتا
ئارتۇچ سوگۇت ئالتىنتا
ئاقار سۇۋلۇقتا
ئارانچىغىن ئۇچداچى قۇشقىئالار

ئۇيغۇر كىتاب تورىيكتى www.uyghurkitap.com

تىرىنلىك قۇۋراغلىقتا
ئادىنماقسىزنىڭ مەڭگى تەگنگۈلۈگ ئۇل
ئانى تەگ ئورۇنلارتا

ئىچ تەرىك قات بۇك تاغدا
ئىرتەكى سوكى ئارانياتاندا
ئىدىز تىكىم قايالىق باسغۇقلۇغ ئەرىپ
ئىدى تىكسىزدە
ئىمرت چوغۇرت سوگۇت ئاراسىنتا
ئىنچىكە ـ كىيە سۇۋ قىدىغىندا
ئىلتمەكسىزنىڭ ديان ئولۇرغۇلۇغ ئۇل
ئانى تەگ ئورۇنلارتا

سەلىك بۇلۇك تەرىك تاغدا
سەۋىگلىگ ئارانيا تاندا
ساۋرالىپ ئاقار سۇۋلۇغ ئەرىپ
سەپ ـ سەم ئاغلاقتا
سەكىز تۇرلۇگ يىللەر ئۇزە تەبرەنمەدىن
سەرىلىپ ئانتا
سەرە يالگۇزۇن نوم مەڭسىن تەگنگۈلۈگ ئۇل
ئانى تەگ ئورۇنلارتا
كوكەرىپ تۇرۇر كوركلۇگ تاغدا
كوڭۇل ياراشى ئاغلۇق ئورۇنتا
كوپ يىگى تەلىم سوگۇتلۇگ ئەرىپ
كوپىرىپ تۇرۇر كولمەن سۇۋلۇقتا
كۆز باشلاپ قاچىغلارىن يىغىنىپ
كوزىتمىش بىلىنمىشچە ئورۇنلارتا
كۇسەنچىگسىزنىڭ مەڭگى تەگنگۈلۈگ ئۇل
ئانى تەگ ئورۇنلارتا

يەشمىسى :

تۇتاش كەتكەن قاتمۇ قات تاغلاردا ،
تىنچ خىلۋەت ئارانيادا ،
ئارتۇچ سوگەت ئاستىدا ،
ئاقار سۇلۇقلاردا ،
شادلىقتا ئۇچقۇچى قۇشلار ،
يىغىلىدىغان جايدا

هېچ نەرسىگە پەرۋا قىلماي ھۇزۇرلىنىدىغان
ئەنە شۇنداق ئورۇنلاردا.

قاتمۇ قات، بۈك ـ باراقسان ئورمانلىق تاغلاردا،
قەدىمىي بۇرۇنقى ئارانىيا تاندا،
ئېگىز، تىك قىيالار تۈۋىدە،
پۈتۈنلەي جىمجىتلىقتا چۆككەن
بۈك ـ باراقسان دەرەخزارلىقتا،
ئۇنچىكە ئېقىنلارنىڭ بويىدا،
پۈتۈن دىققىتى بىلەن ديانىدا ئولتۇرىدىغان
ئەنە شۇنداق ئورۇنلاردا.

يىراق جىلغا، قاتمۇ قات تاغلاردا،
سۆيۈملۈك ئارانىياتاندا،
سوزۇلۇپ ئاقار سۇلار ئارىسىدا،
ئۇن ـ تىنسىز خالى يەردە،
سەككىز تۈرلۈك بوراندىمۇ تەۋرەنمەي،
تاقەت قىلىپ شۇ يەردە،
سەبىر بىلەن يالغۇز نوم ھۇزۇرىدىن ھۇزۇرلىنىدىغان
ئەنە شۇنداق ئورۇنلاردا.

كۆكىرىپ تۇرىدىغان كۆركەم تاغلاردا،
كۆكۈلگە ياقىدىغان خىلۋەت ئورۇندا،
شۇنچە ياخشى دەرەخزارلىق ئارىسىدا،
داۋالغۇپ، دولقۇنلاپ تۇرغان كۆللەر بويىدا،
كۆز قاتارلىق قاچىغلاردىن خالى بولۇپ،
(ھەممە نەرسە) كۆرۈنىدىغان، بىلىنىدىغان ئورۇنلاردا
ھېچقانداق ھەۋەسكە بېرىلمەستىن ھۇزۇرلىنىدىغان
ئەنە شۇنداق ئورۇنلاردا.

بۇ شېئىر پارچىسىدا، قەدىمكى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئۆزلىرى ياشىغان جايلارنى، ئۆزلىرىنىڭ ئانا ماكانى بولغان ھەيۋەت مەنزىرىلىك زېمىنىنى شېئىرىي يوسۇندا سۈرەتلىگەن، بۇ سۈرەت تۇتاش كەتكەن، قاتمۇقات، بۈك ـ باراقسان ئورمانلىق تاغلار، كۆكىرىپ تۇرىدىغان كۆركەم قىيالار، يىراق جىلغىلار، بۈك ـ باراقسان ۋە جىمجىت دەرەخزارلار، شارقىراپ ئاقىدىغان دەريالار، ئېگىز، تىك قىيالارنىڭ ئاستى، داۋالغۇپ، دولقۇنلاپ تۇرغان كۆللەرنىڭ بويى، سوزۇلۇپ ئاقىدىغان تاغ سۇلىرى بويىدىكى، قاراڭغۇ ئورمانلار ئىچىدىكى تىنچ ـ خىلۋەت ماكانلاردىن ئىبارەت. بۇ ـــ شىمالىي ئۇيغۇرلار ياشىغان، «ئوغۇز نامە» داستانى

تۆرەلگەن بىپايان زېمىنىنىڭ ھەقىقىي تەسۋىرى . بۇ سۈرەت تارىخىي رېئاللىق بىلەن جۇغراپىيىلىك رېئاللىقتا تامامەن ئۇيغۇن كېلىدۇ .

بۇ شېئىر پارچىسىدىكى سەككىز مىسرالىق ھەربىر كۇبلېتنىڭ ئالدىنقى تۆت مىسراسىغان جايلاشقان لېتورىك تەكرار ۋە بۇ مىسرالاردىكى ئوخشاش مەزمۇننى ئوخشمايدىغان سۆزلەر بىلەن تەكرارلاپ ـ تەكىتلەش ئۇسۇلى بىزنى ئالاھىدە قىزىقتۇرىدۇ ، بۇخىل تەكرارلاش ئۇسۇلىدا ، ئۆزىگە خاس ئالاھىدە مېتودقا ئىگە ، ھەتتا تەنتەنىلىك بولغان بىرخىل رىتىمنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقى كۆرۈلۈۋاتىدۇ ، بۇ پارچە ، قارىغاندا مۇكەممەل بىر چوڭ شېئىرنىڭ باشلىنىشىدىكى مۇقەددىمىلىك كۇپلېتلار بولۇپ ، شېئىرنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى يوقالغان بولسا كېرەك ، شېئىرنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى تەنتەنىلىك بىر دىنى مەزمۇن بىلەن ئالاقىدار بولۇشى مۇمكىن . ساقلىنىپ قالغان يۇقىرقى باش قىسمىدا لېتورىك تەكرار يولى بىلەن ھاسىل قىلىنغان ئاجايىپ رىتىم ۋە ھەيۋەتلىك كەيپىيات بىزنى شۇ قىياسقا كەلتۈرىدۇ .

شېئىرىي قۇرۇلما يېقىدىن قارىغاندا ، يۇقىرىقى يەتتە پارچە شېئىر ئىچىدىكى بوغۇم تۈزۈلۈشى ئەركىن ، ئۇزۇن ـ قىسقا مىسرالىق شېئىرلارنى ھازىرقى چاچما شېئىرلىرىمىزنىڭ قەدىمكى ئاتا ـ بوۋىلىرى دەپ قاراشقا بولىدۇ ، بۇ ئوتتۇرىدا ئەدەبىيات ئەنئەنىسى بويىچە باغلىنىش بار . بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر كۇپلېت 8 مىسرالىق شېئىرلارمۇ مىللىتىمىزنىڭ كېيىنكى سەنئەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن باغلىنىدۇ ، لوپنۇر خەلق قوشاقلىرىدا ۋە لوپنۇردىن تېپىلغان داستان پارچىلىرىدا بىر كۇپلېت 6 مىسرالىق ، 8 مىسرالىق تۈزۈلمە تەرتىپى بار . بىز بۇ شېئىرلار ئىچىدىكى ئون ئۈچلۈكنىڭ ھازىرقى ناخشىلىرىمىز ۋە شېئىرلىرىمىزنىڭ شۇ تۈرى بىلەن ۋەزىن ، تۇراق يېقىدىن ئويمۇ ئوخشاش ئىكەنلىكى يۇقىدا كۆرۈپ ئۆتتۇق .

« تۈركىي تىللار دىۋانى » دا خاتىرىلەنگەن شېئىرىي پارچىلارمۇ ، شەرقىي ۋە شىمالىي ئۇيغۇرلاردىن قالغان شېئىرىي پارچىلارمۇ ئوخشاشلا بىزنىڭ قەدىمكى شېئىرلىرىمىزدىن قالغان نەمۇنىلار بولۇپ ، ئۇلار بىزنىڭ كېيىنكى كۆپلىگەن ئەسىرلەر داۋامىدا داۋاملىشىپ ، راۋاجلىنىپ كەلگەن پارلاق شېئىرىيىتىمىزگە ئەدەبىيات ئەنئەنىسى بويىچە ئاساس سېلىپ بەرگەن ، ئۇل تېشى بولغان . بىز يۇقىرقى كۆزىتىشلىرىمىزدىن بىزنىڭ مىللىي شېئىرىيىتىمىزنى ئۆزىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئىجاد قىلغانلىقىنى ، ئۇنىڭ پەيدا بولۇش دەۋرىنىڭ ئانا تىلىمىز پەيدا بولغان ئەڭ ئىپتىدائىي زامانلارغا بېرىپ تاقىلىدىغانلىقىنى ، شېئىرنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ئىستېتىك ئۆلچەملىرىنىڭمۇ ئۆزىمىزنىڭ مىللىي مۇھىتىدا شېئىر بىلەن بىللە تۇغۇلۇپ ، بىللە راۋاجلانغانلىقىنى ، قانداقتۇر باشقا بىر ياقلاردىن كىرىپ كەلمىگەنلىكىنى بىلىپ ئالالىدۇق .

قەدىمكى شېئىرلار بىزنىڭ بىباھا مىراسلىرىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . بىز ئۇلارنى ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئۆگىنىشىمىز ، تەتقىق قىلىشىمىز ، ئۇلارغا ۋارىسلىق قىلىشىمىز كېرەك . مىللىي مىراسلار ۋە ئەدەبىي ئەنئەنىلەرگە نېگىلىزىملىق پوزىتسىيە بىلەن مۇئامىلە قىلىش ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزغا قارا يۈزلۈك قىلغانلىق بولىدۇ . يىلتىزى ئۆلگەن دەرەخ قۇرۇپ قالىدۇ ، ئۇل تاشلىرى كولىۋېتىلگەن قەلئە ئۆرۈلۈپ چۈشمەي قالمايدۇ . بىز بۇ رەھىمسىز ھەقىقەتنى ھەر قاچان ئېسىمىزدە مەھكەم ساقلىشىمىز لازىم .

تىلشۇناسلىقنىڭ ئۇلۇغ ئابىدىسى

قاسىمجان سادىقوۋ

« ‹دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك› نىڭ 920 يىللىقى »

[« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » ئەسىرىنىڭ يارىتىلغىنىغا 920 يىل بولدى. تۈركشۇناسلىرىمىز ئۆز ئىلمىي تەتقىقاتلىرىدا بۇ ئۇلۇغ يادىكارلىققا ھەر دائىم مۇراجىئەت قىلىدۇ. ئەسەر XI ئەسىر تۈركىي خەلقلىرىنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى، مەدەنىيىتى، تارىخىي، ئىلىم ــ پەنى، ئەدەب ــ قائىدىلىرى، ياشاش ئەھۋالى ھەققىدە قىممەتلىك مەلۇمات بېرىدۇ. تۈركشۇناسلىق تارىخىدا يارىتىلغان ئىلمىي گراماتىكا ۋە لۇغەتلەر ئىچىدە بۇنىڭغا يېتىدىغىنى يوق. ئۆتمۈشتىن شۇنداق ئۇلۇغ كىتابنىڭ بىزگە يېتىپ كەلگەنلىكى تۈركىي تىلدا سۆزلەشكۈچى مىللەتلەرنىڭ يەنە بىر بەختىدۇر. شۇڭا ئۇنىڭ قەدر ــ قىممىتىنى، دۇررى ــ جەۋاھىراتلار بىلەنمۇ ئۆلچىگىلى بولمايدۇ.] ①

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ « دىۋانۇ لۇغاتىت ــ تۈرك » ئەسىرى تۈركىي (جۈملىدىن ئۆزبېك) تىلشۇناسلىقىنىڭ بىزگە مەلۇم بولغان ئەڭ قەدىمكى ھەم ئۇلۇغ ئابىدىسىدۇر. مەھمۇت قەشقەرىگە قەدەر تۈركىي تىللارنىڭ نەزەرىي ئاساسلىرى توغرىسىدا مەخسۇس ئىلمىي ئەسەر يازغان ئالىم ھازىرچە مەلۇم ئەمەس، شۇڭا تىلشۇناسلىقىمىز تارىخىنى ئەنە شۇ ئەسەردىن باشلايمىز. « دىۋانۇ لۇغاتىت ــ تۈرك » تە تەكىتلىنىشىچە، ئالىمنىڭ بۇنىڭدىن باشقا كىتاب « جواهر النحو فى لغات الترك » (« تۈركىي تىللار نەھۋىسىنىڭ جەۋھەرلىرى ») ناملىق ئەسىرىمۇ بولغان. تۈرك نەھۋى (سىنتاكىس) قائىدىلىرى ئاشۇ كىتابتا بايان قىلىنغان. لېكىن بۇ ئەسەر بىزگىچە ساقلانمىغان.

تىلشۇناسلىقتىكى تەتقىقاتلارنى تەكشۈرۈش مېتودلىرىغا ئاساسەن ئۈچ دەۋر ــ ئىسلامىيەتتىن ئاۋۋالقى، ئىسلامىيەت دەۋرى ھەمدە ھازىرقى زامان تىلشۇناسلىقىغا ئايرىشقا بولىدۇ.

ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى دەۋر تىلشۇناسلىقى ھەققىدە قەدىمىي پۈتۈكلەر، تۈرك ئېلىپبەلىرىگە ئاساسلىنىپ پىكىر يۈرگۈزۈشكە بولىدۇ. مەسىلەن، تۈرك رۇنىك (ئۇرخۇن ــ يېنسەي) يېزىقلىرىنىڭ ناھايىتى تاكامۇللاشقان يېزىق بولغانلىقى ھازىر پەندە ئېتىراپ

① يۇقىرىقىدىكى مەزمۇنلار تەھرىر ئىلاۋىسى قىلىپ بېرىلگەن.

www.uyghurkitap.com

قىلىنماقتا. چۈنكى ئۇ يېزىقتا قەدىمكى تۈركىي تىلىنىڭ تاۋۇش خۇسۇسىيەتلىرى ھەر تەرەپلىمە ھېسابقا ئېلىنغاندى. شۇنىسى ئېنىقكى، جەمئىيەتنىڭ تىل بىلىملىرى مۇئەييەن دەرىجىگە يەتمەي تۇرۇپ، بۇنداق تاكامۇللاشقان ئېلىپبەنىڭ كەشپ قىلىنىشى مۇمكىن ئەمەس، ھەربىر دەۋردە قوللىنىلغان ئېلىپبە ۋە ئىملا، ئالدى بىلەن، جەمئىيەتنىڭ تىل چۈشەنچىسىنى بەلگىلەيدۇ، يېزىقنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىياتى تىل بىلىملىرى بىلەن تىلشۇناسلىقنىڭ تەرەققىياتىغا باغلىق بولىدۇ. شۇنداقلا، تۈرك ـ رۇنىك ئېلىپبەسىنىڭ تاكامۇللاشقانلىقى ھەم ئاشۇ چاغلاردىكى تىلشۇناسلىقنىڭ قانداق باسقۇچتا ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكۈچى ئەينەك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

قەدىمكى دەۋر تىلشۇناسلىقىنىڭ تەسىرى شۇنداقلا تۈركىي خەلقلەر قوللانغان ئۇيغۇر، مانى، سۇرىيە، براھمى يېزىقلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى ھەرپ ۋە تاۋۇش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ پۇختىلىقىدا ۋە ئىملا ئۇسۇللىرىدىمۇ ئەكس ئەتكەن. شۇلاردىن كېلىپ چىققان تۈركىي تىلشۇناسلىق تارىخىنى دەسلەپكى ئۇرتا ئەسىرلەر ــ قەدىمكى تۈركىي يېزىقلىرىنىڭ تاكامۇللاشقان دەۋرىدىن باشلاشقا بولىدۇ.

ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى تىلشۇناسلىقنىڭ قانداق ئۇسۇلغا تايانغانلىقى ھازىرغىچە تەتقىق قىلىنمىغان، يىراقتا كۆرۈنۋاتقان چوققا ئارقىسىدا نىمىلەرنىڭ بارلىقىنى شۇ چوققىغا چىققاندىن كېيىن كۆرۈشكە بولىدۇ. بىز ئىسلامىيەتكىچە بولغان تىلشۇناسلىق دەپ ئاتىلىدىغان چوققىغا تېخى چىقالمىدۇق. بۇ يولدا ئاۋۋالقى ۋەزىپە ـ ئىسلامىيەت دەۋرى تىلشۇناسلىقنىڭ ئۇسۇل ـ قائىدىلىرىنى چوڭقۇر ئۆگىنىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، شۇنداق قىلغاندىلا نېرىقى يول ئېچىلىدۇ.

ئىسلامىيەت دەۋرىدىن باشلاپ تۈركشۇناسلىق بىۋاستە ئەرەب تىلشۇناسلىقى ئۇسۇللىرى ئاساسىدا ئىش كۆردى. «تۈركشۇناسلىق» تىن ئىبارەت بۇ يولنى مەھمۇد قەشقەرى باشلاپ بەردى. «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» ئەرەپ تىلشۇناسلىقىنىڭ تەتقىقات ئۇسۇللىرىغا تايانغان ھالدا، تۈركشۇناسلىق ئانچە يۇقىرى باسقۇچقا كۆتۈرۈلمىگەن بىر دەۋردە يارىتىلغان دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. تىلشۇناسلىقىمىزدا ھازىر بىز قوللايدىغان ياۋروپاچە تەتقىقات ئۇسلۇبى ئەسىرىمىز باشلىرىدىن بېرى قوللىنىلماقتا. كېيىنكى ئىككى دەۋر تىلشۇناسلىقىدىكى ئۆزئارا پەرقلەر ئۇلارنىڭ تىزىمىدا ئېنىق كۆرۈنىدۇ. مەسىلەن، ھازىرقى ئۆزبېك تىلشۇناسلىقىدا سۆزلەر ئون تۈركۈمگە (ئالتىسى مۇستەقىل، قالغانلىرى ياردەمچى) بۆلۈنگەن. ئەرەب تىلشۇناسلىقىغا ئاساسلانغان تارىخىي تىلشۇناسلىقتا ئۇلار ئۈچ تۈركۈمگە يەنى ئىسىملار، پېئىللار، ياردەمچى سۆزلەرگە بۆلۈنگەن بۇ خىل ئۆزگە خاسلىقلارنى باشقا ساھەلەردىمۇ ئۇچرىتىمىز.

«دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» نى مۇئەللىپ مىلادى 1074 ـ 1075 ـ يىللىرى يېزىپ پۈتتۈرگەن، بۇ ھەقتە ئەسەردە مۇنداق قەيت قىلىنىدۇ: «بۇ كىتابنى يازغان يىلىمىز تۆرت

يۈز ئاتمىش ئالتىنچى يىلىنىڭ مۇھەررەم ئايىدا ، يىلان يىلى كىرگەن ئىدى » ، بىزگىچە ساقلىنىپ قالغان يېگانە قول يازمىنىڭ ئاخىرىدا شۇ سانىنى تەستىقلەيدىغان جۈملىنى ئوقۇيمىز ، ئۇ يەردە قول يازمىنى كۆچۈرگەن كاتىپ مۇنداق دەپ يېزىپ قويغان : « كىتابنىڭ مۇئەللىپى ئۆز قولى بىلەن يازغان نۇسخىنىڭ ئاخىرىدىكى جۈملىنى ئەينەن كۆچۈرۈپ قويدۇم : كىتاب 464 ـ يىلى جۇمادىيەل ئەۋۋەلنىڭ باشلىرىدا يېزىلىشقا باشلاپ ، تۆرت قېتىم تۈزىتىلىپ ۋە تەھرىر قىلىنىپ ، 446 ـ يىلى جۇمادىيەل ئاخىرنىڭ ئونىنچى كۈنى دۈشەنبىدە تامام بولدى » . بۇ قەيتتە ئايان بولۇشىچە ، كاتىپ مەزكۇر قول يازمىنى ئەسەر مۇئەللىپى ئۆز قولى بىلەن پۈتكەن نۇسخىدىن كۆچۈرگەن . بۇ نادىر قولىيازما ھازىر ئىستانبۇلدا ساقلانماقتا .

ئەسەر مۇقەددىمە ۋە لۇغەت قىسمىدىن ئىبارەت . مۇقەددىمىدە كىتابنىڭ يېزىلىش سەۋەبى ۋە ئۇنىڭ تۈزۈلۈشى توغرىسىدا ، تۈركلەر قوللىنىدىغان يېزىق ، ئىسىم ۋە پېئىللارنىڭ گىراماتىك خۇسۇسىيەتلىرى ، سۆزلەرنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇلارنىڭ لۇغەتتە جايلىشىش تەرتىۋى ، تۈركىي قەۋمى قەبىلىلەرنىڭ بايانى ، شېۋە ـ دىئالېكتلار (لەھجەلەر) نىڭ مۇھىم بەلگىلىرى ، ئۇلار ئارىسىدىكى پەرقلەر توغرىسىدا مەلۇمات بېرىلگەن . قوشۇمچە قىلىپ تۈرك يۇرتلىرىنىڭ خەرىتىسىمۇ بېرىلگەن .

لۇغەت قىسمى سەككىز بۆلۈمگە بۆلۈنگەن . ئۇلار :

1 . ھەمزە (ئەرەب ئېلىپبەسىنىڭ تۇنجى ھەرپى)

« 1 ـ ئېلىف » (ئاستى ـ ئۈستىگە قويۇلغان بەلگىلەر بىلەن تۈرلۈك سوزۇق تاۋۇشلارنى ئىپادىلىسە ، « ھەمزە » دەپ ئاتىلىدۇ) بىلەن باشلانغان بۆلۈمى .

2 . سالىم بۆلۈمى (تەركىبىدە « ھەرفى ئىللەت » دەپ ئاتالغۇچى ئېلىف ، و ـ ۋاۋ ، ى ـ يا ھەرپلىرى بولمىغان سۆزلەر بۆلۈمى) .

3 . مۇزائەف بۆلۈمى (بىر ھەرپ تەكرارلىنىدىغان سۆزلەر) .

4 . مىسال بۆلۈمى (« 1 ـ ئېلىف ، و ـ ۋاۋ ، ى ـ يا » ھەرپلىرىدىن بىرى بىلەن باشلانغان سۆزلەر) .

5 . ئۈچ ھەرپلىكلەر بۆلۈمى .

6 . تۆت ھەرپلىكلەر بۆلۈمى .

7 . غۇننىلىكلەر بۆلۈمى (تەركىبىدە غۇننە ـ دىماق تاۋۇشى بولغان سۆزلەر) .

8 . ئىككى ساكىن (يېپىق بوغۇم ئايىغىدىكى ئۇزۇك تاۋۇش) بىلەن كەلگەن سۆزلەر بۆلۈمى .

ھەرقايسى بۆلۈمدە ئاۋۋال ئىسىملار ، كېيىن پېئىللار ھەرپلىرىنىڭ سانىغا قاراپ مۇئەييەن ئىزچىللىقتا كېلىدۇ : ئىككى ھەرپلىكلەر ، ئۈچ ، تۆت ۋە كۆپ ھەرپلىكلەر بۇلار يەنە (فونېتىكا خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ) ئىچكى تەرتىپكىمۇ ئىگە . بۆلۈملەر يەكۈندە ئۇلارنىڭ فونېتىكا ، گىراماتىكىلىق قانۇن ـ قائىدىلىرى بايان قىلىنغان .

ئەسەردە سۆزلەرنىڭ بېرىلىش تەرتىپىدە تۈركىي تىللار بويىچە تۈزۈلگەن باشقا لۇغەتلەردىن پەرق بار . مەسىلەن ، كېيىنكى دەۋردە تۈزۈلگەن « ئەتتۇھفە » ، « تەرجۇمان » ئەسەرلىرىنىڭ لۇغەتىدە ئاۋۋال ئەرەبچە سۆزلۈك بېرىلىپ ، ئاندىن تۈركىيچە ئىزاھلانغان تەبىئىيكى ، بۇ تەرتىپ تۈركىي ئەمەس ، ئەرەبىي سۆزلۈككە ئاساسلانغان .

« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » تە يەنىلا ئاۋۋال تۈركىي سۆزلۈك بېرىلىپ ، كېيىن ئەرەبچە تەرجىمە ۋە ئىزاھلىرى بېرىلگەن .

مەھمۇت قەشقەرى ئۆز ئەسىرىنى تۈركىي تىللار ئۈستىدە ئۇزاق ۋاقىت ئىلىپ بارغان تەكشۈرۈشلەر ۋە توپلىغان مول ئىلمىي ماتېرىياللار ئاساسىدا ياراتتى . بۇ ھەقتە ئۇ : « مەن تۈركلەرنىڭ ئەڭ سۆزمەنلىرىدىن ، پىكرىنى ئەڭ روشەن بايان قىلالايدىغانلىرىدىن ، ئەڭ زېرەكلىرىدىن ، ئەڭ ئاساسلىق قەبىلىگە مەنسۇپلىرىدىن ۋە جەڭ ئىشلىرىدا ئۇستا نەيزىۋازلىرىدىن بولۇپ تۇرۇقلۇق ، ئۇلارنىڭ شەھەر ۋە سەھرالىرىنى باشتىن - ئاياغ كېزىپ چىقتىم ، تۈرك ، تۈركمەن ، ئوغۇز ، چىگىل ، ياغما ، قىرغىزلارنىڭ سۆزلىرىنى ۋە قاپىيىلىرىنى ئېنىقلاپ چىقىپ ، ئۇلاردىن پايدىلاندىم . شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەر - بىرىنىڭ تىلى مېنىڭ دىلىمغا ناھايىتى ياخشى ئورۇنلاشتى ، مەن ئۇلارنى پۇختا رەتلەپ ، ئوبدان تەرتىپكە سېلىپ چىقتىم » دەپ ، يازىدۇ .

ئەسەردە تۈركىي تىللار ناھايىتى ئىلمىيلىق بىلەن تەھلىل قىلىنغان ، مۇھىمى ، ئالىم ئۆز ئەسىرىدە ئەدەبىي تىل بىلەن دىئالېكتلارنى ئۆز ئارا پەرقلەندۈرۈپ بەرگەن . ئۇ يېتەكچى دىئالېكتلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ ، « تۈرك تىلى » ، قالغانلىرىنى يەنىلا ئۇلارنىڭ ئۆز نامى (ئوغۇزچە ، قىپچاقچە ۋە باشقىلار) بىلەن ئاتايدۇ . « تۈرك تىلى » دېگەندە ئاساسەن ئەدەبىي تىلنى نەزەردە تۇتىدۇ .قالغان . دىئالېكتلارنىڭ ئەنە شۇ يېتەكچى دىئالېكتلاردىن (يەنى «تۈركچە» دىن) پەرقلىق خۇسۇسىيەتلىرى ، ئۆزگە خاسلىقلىرى دەل جايىدا بايان قىلىنىدۇ . مۇئەللىپىنىڭ بايان قىلىشىچە ، قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ مەركىزىي ئۆلكىلىرىدىكى دىئالېكتلار ئەدەبىي تىلنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ . شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ئەدەبىي تىلنى بەزىدە « خاقانىيە تىلى » ، « خاقانىيە تۈركچىسى »دەپمۇ ئاتىغان : « تىللارنىڭ يېنىكى ئوغۇز تىلى ، توغرىسى توخسى ۋە ياغما تىللىرى ، شۇنىڭدەك ئىلى ، ئېرتىش ، يامار ، ئېدىل ۋادىلىرىدىن ئۇيغۇر شەھەرلىرىگىچە بولغان جايلاردا ياشىغۇچى خەلقلەرنىڭ تىللىرىدۇر ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئوچۇق ۋە راۋان تىل خاقانىيەنىڭ مەركىزىي ئۆلكىسىدىكى خەلقنىڭ تىلى ھېسابلىنىدۇ » .

قەشقەرىنىڭ زاماندىشى يۈسۈپ خاس ھاجىپ ھەم ئومۇمخەلق تىلىدىن ئەدەبىي تىلنى پەرقلەندۈرگەندى . ئۇ « قۇتادغۇ بىلىك » ئەسىرىدە « بۇغراخان تىلى » ، « خان تىلى » ئاتالغۇلىرىنى قوللانغان . بۇنىڭ بىلەن بۇغراخان ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئۆلكىلەردە ياشىغۇچىلارنىڭ شۇلىرىگە ئاساسلانغان ئەدەبىي تىل نەزەردە تۇتۇلغان .

www.uyghurkitap.com

ئەھمەد يۈكنەكى « ئەتەبە تۇل ــ ھەقايىق » دېگەن ئەسىرىدىمۇ ئەدەبىي تىلنى « كاشغەر تىلى » دەپ ئاتاپ ، ئۆز ئەسىرىنىڭ ئەنە شۇ تىلدا (يەنى دىئالېكتىدا) يېزىلغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ . « ئەتە بەتۇل ــ ھەقايىق » تا قەيت قىلىنغان « كاشغەر تىلى » دىۋاندىكى « خاقانىيە تىلى » نىڭ ئەينەن ئۆزىدۇر . چۈنكى دىۋاندا قەشقەرلىقلەرنىڭ « خاقانىيە تۈركچىسى » دە سۆزلىشىدىغانلىقى تەكىتلەنگەن .

دېمەك ، مەھمۇت قەشقەرى ، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ، ئەھمەد يۈكنەكنىڭ مەلۇماتلىرىدىن قاراخانىلار دەۋرى تۈركىي ئەدەبىي تىلىغا مەركىزىي ئۆلكىلەردىكى يېتەكچى شېۋىلەر ئاساس بولۇپ خىزمەت قىلغانلىقى ئايان بولىدۇ . بۇ ئەدەبىي تىل « تۈرك تىلى » ، « خاقانىيە تىلى » ، « بۇغراخان تىلى » ، « كاشغەر تىلى » قاتارلىق ناملارغا ئىگە . XIV — XV ئەسىرلەردە يەنى تېمورىيلار دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن « چاغاتاي تىلى » ، چاغاتاي تۈركچىسى » دېيىلگەنلىرىمۇ ئەنە شۇ ئەدەبىي تىلنىڭ داۋامىدۇر .

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ تۈرك يېزىقى ھەققىدىكى مەلۇماتلىرىمۇ دىققەتكە ئەرزىيدۇ . ھازىر پەندە « ئۇيغۇر يېزىقى » دەپ ئاتىلىۋاتقان . يېزىقنى « تۈركچە يېزىق » دەپمۇ ئاتايدۇ . دىۋاندا كەلتۈرۈلگەن مەلۇماتلار ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ شۇ زامانلاردا تۈركلەرنىڭ ئاساسىي يېزىقى ئىكەنلىكىدىن ، ئۇنىڭ كەڭ مىقياستا قوللىنىلغانلىقىدىن دالالەت بېرىدۇ .

يېزىقنىڭ قوللىنىلىشى ھەققىدە مۇئەللىپ مۇنداق كۆرسەتكەن : « قەدىمدىن بېرى قەشقەردىن يۇقىرى چىنغىچە بولغان ھەممە تۈرك يۇرتلىرىدا بارچە خاقانلار بىلەن سۇلتانلارنىڭ يارلىق ۋە خەت ــ ئالاقىلىرى ئەنە شۇ يېزىقتا يېزىلىپ كەلگەن . » ①

مەھمۇد قەشقەرى ئەنە شۇ ئۇيغۇر (تۈرك) ئېلىپبەسىنىمۇ ئايرىم تونۇشتۇرغان . ئېلىپبە بەلگىلىرىنىڭ ھەرقايسىسى ئەرەبىي ھەرپلەر بىلەن ئىزاھلانغان . كىتابتا يېزىلىشىچە ، ئۇيغۇر (تۈرك) ئېلىپبەسى 18 ھەرپلىك بولۇپ ، بۇ سان تۈركىي تىلىنىڭ تاۋۇش تىزىمىنى تولۇق ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ . شۇنىڭغا ئاساسەن قالغان تاۋۇشلارمۇ يېزىقتا بار بەلگىلەر ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ ، زۆرۈر ئورۇنلاردا ، ئىشارەتلەر بىلەن پەرقلىنىدۇ . بۇ ئارقىلىق مۇئەللىپ ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ كۆپ ۋەزىپىلىك خۇسۇسىيىتىنى ئېچىپ بەرگەن . دىۋاندا ئىملا مەسىلىسىگە ئائىت مۇھىم مەلۇماتلارمۇ بار .

مەلۇمكى ، ئۇزاق ئەسىرلەر داۋامىدا مەركىزىي ئاسىيادا تۈرك ــ توخرى (توخار) ، كېيىنرەك تۈرك ــ سوغد ، تۈرك ــ خارەزىمىي دىن ئىبارەت قوش تىللىقلىق قوللىنىلدى . بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە كېيىنچىرەك توخرى ، سوغد ، خارەزىمىي تىللىرى ئىستېمالدىن قېلىپ ، بۇ تىللاردا

① ماقالىدا « ھىبەتۇل ــ ھەقايىق » دەپ ئېلىنغان ، تۈزىتىلدى . « دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » فاكسىمىل ، 1 جىلد ، 8 ــ بەت .

www.uyghurkitap.com

سۆزلەشكۈچىلەر پۈتۈنلەي تۈركىي تىللارغا ئۆتۈشكە باشلىدى. دەل مۇشۇ تارىخىي ـ مەدەنىي، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي جەرياننىڭ دەسلەپكى باسقۇچلىرى مەھمۇت قەشقەرى ياشىغان مەزگىللەرگە توغرا كېلىدۇ. ئەسەردە شۇنداق جۈملىلەرنى ئۇقۇيمىز: «بالاساغۇنلۇقلار سوغدچە ۋە تۈركچە سۆزلىشىدۇ. تىراز، بەيزا شەھەرلىرىنىڭ خەلقلىرىمۇ شۇنداق» شۇنىڭدەك ئۇ سوغداق (سوغد)، كەنجەك، ئارغۇلارنىڭ ئىككى تىلدا سۆزلەشكۈچىلەر ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. ئۇ «سوغداق» سۆزىگە تەبىر بەرگەندە: «سوغداق ــ بالا ساغۇنغا جايلاشقان بىر قەۋم ئۇلار سەمەرقەند ۋە بۇخارا ئوتتۇرىسىدىكى سۇغدلار بولۇپ، كېيىن تۈركلىشىپ كەتكەن ئادەملەر.» دەپ، يازىدۇ.

مەھمۇت قەشقەرى ــ بۈيۈك تىلشۇناس. ئۇ تۈركىيشۇناسلىقىمىزنىڭ باشلامچىسى ۋە ئاتىسىدۇر. كېيىنكى ئەسىرلەردىمۇ تىلشۇناسلىقىمىز كاتتا تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. تىلشۇناسلىقتا مەھمۇد زەمەقشەرىينىڭ «مۇقەددىمە تۇل ــ ئەدەب»، مۇئەللىپى نامەلۇم «ئەت ـ تۇھفە»، «تەرجۇمان»، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «مۇھاكەمەتۇل ــ لۇغەتەيىن»، تالى شىراۋىنىڭ «بەدايئۇل ـ لۇغەت»، مۇھىينىڭ «ئابۇشقە»، مەھدىخاننىڭ «سەنگلاھ»، فەزلۇللاخان لۇغىتى، مۇھەممەد ياقۇب چىگىينىڭ «كىلۇرنامە» ۋە باشقا ئونلاپ، ھەتتا بىز ھېلىھەمچە نامىنى بىلمەيدىغان ئىلمىي گراماتىكا ۋە لۇغەتلەر يارىتىلدى.

«دىۋانۇ لۇغاتىت ــ تۈرك» پەنگە مەلۇم بولغاندىن بېرى ئالىملىرىمىزنىڭ دىققىتىنى تارتىپ كەلمەكتە. شۇ جەرياندا تۈرك، ئۆزبېك، ئۇيغۇر تىللىرىدا نەشر قىلىندى. ئەسەر بويىچە يىرىك ئىلمىي تەتقىقاتلار مەيدانغا كەلدى. لېكىن ئۇنى ئۆگىنىش ساھەسىدە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار كۆپ. ئادەتتە، ئۇلۇغ ئەسەرلىرى بىر ئەۋلادقا مەنسۇپ بولغان ئالىملارنىڭ ئۆگەنگىنى كۆپايە قىلمايدۇ. ھەربىر ئەۋلاد ئۇنى ئۆگىنىش ئىشىغا ئۆز ھەسسىسىنى قوشىدۇ. ئېھتىياجىغا قاراپ ئۇنىڭدىن كېرەكلىك ئوزۇق ئىزدەيدۇ. «دىۋانۇلۇغاتىت ـ تۈرك» مۇ خۇددى شۇنىڭدەك بىر ئەۋلاد ئۈچۈن ئەمەس بەلكى كېلەچەك ئەۋلادلار ئۈچۈنمۇ خىزمەت قىلىدىغان ئۇلۇغ ئابىدىدۇر[1].

ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا

مۇ ماقالىنىڭ مۇھەررىرى: م. باھاۋىدىن

[1] بۇ ماقالە ئۆزبېكىستاندا چىقىدىغان «ۋەتەن» گېزىتى 1994 ـ يىل 29 ـ ئىيۇن سانىدىن ئېلىندى.

نەسىر باسقان «پادىشاھى ئادىل»

مەمتىلى سايىت

«خوتەن يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ 1982 ــ يىل 2 ــ سانىدا «پادىشاھى ئادىل» ناملىق داستان ئېلان قىلىنغان. داستان نامەلۇم كاتىپ تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن بىرلا قولىيازمىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلانغاندى. يازمىنىڭ ئىملا خاتالىرىنى، ئالمىشىپ كەتكەن، ئارتۇق ياكى كام قىلىۋېتىلگەن جايلىرىنى سىلىشتۇرۇشقا باشقا مەنبە بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئەينەن تېكستى بېرىلگەندى. بۇ ئاز كېلىپ، بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ قانات ــ قۇيرۇقلىرى يۇلۇنۇپ «قىسقارتىلدى». ھەر ھالدا يوقتىن ياخشى «پادىشاھى ئادىل» نىڭ مۇكەممەل بولمىغان بۇ نۇسخىسى كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشكەن بولدى. ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1984 ــ يىل ئومۇمىي 11 ــ سانىدا «ئادىل پادىشاھ» ناملىق يەنە بىر ۋارىيانت ئېلان قىلىندى①. بۇۋارىيانت قايسى مەنبەگە ئاساسلانغان؟ قولىيازمىمۇ ياكى چاپمۇ؟ ئەگەر داستانچىلارنىڭ ئاغزىدىن يېزىۋېلىنغان بولسا ئۇ كىم؟ بۇ تەرەپلەر بىزگە قاراڭغۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن داستان ھەققىدە بەزى قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا مەجبۇر بولۇۋاتىمەن. بۇنىڭ سەۋەبى، ھازىرغىچە بۇ ھەقتە گەپ قىلغىلى بىر كىم چىقمىدى، بۇندىن كېيىنمۇ چىقمايدىغاندەك تۇرىدۇ. مېنىڭ دېمەكچى بولغانلىرىم، يېتىلگەن كەسىپ ئەھلىرىنىڭ ئومۇمىي ۋە ئۆلچەملىك مۇلاھىزىلىرى ئەمەس، پەقەت ئۆزەمگىلا خاس بولغان تەسىراتلاردىن ئىبارەت. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن كىشىلەرنىڭ ئاچچىق مەسخىرىلىرى، تەنقىدى ۋە تاپا ــ مالامەتلىرىگە نىشانە بولۇپ قالىدىغانلىقىمنى ئويلىسام، يولۇمغا مېڭىپ سىڭگەن نېنىمنى يەپ ئولتۇرغىنىم تۈزۈك ئىدى. لېكىن بۇنداق قىلسام ئۆز مەسئۇلىيىتىمدىن ۋاز كەچكەنلىك بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئازراق گەپ قىلىشنى لايىق كۆردۈم.

داستاننىڭ بۇ ئىككى نۇسخىسىغا كۆز يۈگۈرتسەك، «بۇلاق» تىكى نۇسخىسىنىڭ ھەجىمىنىڭ چوڭلۇقى، نەزمىلىرىنىڭ كۆپ ۋە خىلمۇ خىللىقى ئوڭايلا بىلىنىدۇ. دېمىسىمۇ شۇنداق: «بۇلاق» تېكسى 44 بەتنى، «يېڭى قاشتېشى» دىكىسى ئاران 17 بەتنى ئىگىلىگەن. بۇنىڭدىن «بۇلاق» تىكى نۇسخا تولۇق ۋە مۇكەممەل ئىكەن، دېگەن تەسىرات پەيدا بولىدۇ. دېمەك، داستاننىڭ مۇنداق چوڭ بولۇشى ئەسلىدە ئۇنىڭدىكى ۋەقە ــ تەپسىلاتلارنىڭ بىرقەدەر كەڭرەك تەسۋىرلەنگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدىغاندەك كۆرۈنىدۇ. مەن «بۇلاق» تىكى بۇ نۇسخىنى ئوقۇپ چىقتىم. ھەجمى چوڭايتىلغان بۇ داستان يەنىلا شۇ داستان، شۇ ۋەقە، شۇ

---

① نەشرگە تەييارلىغۇچى: توختى ئابىخان

www.uyghurkitap.com

پىر سۇناۋلاردىن ئىبارەت. ئەسلىدە، داستاننىڭ كىشىگە ئىستېتىك زوق بېرىدىغان گۈزەل، ئىخچام ئاممىباب تىلى ھازىرقى تىلغا (توغرىراقى نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ تىلىغا) ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن ياكى ئەركىن «تەرجىمە» قىلىنىۋېتىلگەن. ئۇنىڭدا تەكرارلانغان بايانلارمۇ ئاز ئەمەس. دىئالوگلارمۇ زورمۇ ـ زور كۆپەيتىلگەن، يەنە تېخى بىرمۇنچە شېئىرلار يېڭىدىن قوراشتۇرۇپ داستان تەركىبىگە ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەن. شۇنىڭ نەتىجىسىدە داستان ئۆزىنىڭ يېقىملىق، گۈزەل سىياقىنى يوقىتىپ، كىشىنىڭ مەيلىنى تارتمايدىغان خېلىلا كىلەڭسىز بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالغان. ئەگەر، داستاننىڭ نەسىر، نەزم قىسىملىرىنى ئايرىم ـ ئايرىم تەپسىلى تولۇق تەكشۈرۈپ چىقماقچى بولساق، گېپىمىز بەك ئۇزىراپ كېتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن گەپنى داستاننىڭ باشلانمىسىدىن باشلايلى: ئەسلى نۇسخا («يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلى 1982 ـ يىل 2 ـ سان 71 ـ بەت) مۇنداق باشلىنىدۇ: «يەمەن شەھرىدە ئادىل شاھ يەمەنى دېگەن بىر پادىشاھ بار ئىدى، تولا سېخى ۋە ئادىل ئىدى. بىر كۈنى چۈش كۆرۈپ، ئول چۈشىنىڭ ۋەھىمىسىدە ۋەزىر ئەمرالار بىلەن ئولتۇرار ئىدى. يەتتە قەلەندەر ئوردىنىڭ ئالدىدا گۈلخان يېقىپ داتلاندى. پادىشاھ دېدىكى: ‹ ئەي دەرۋىشلەر، مېنىڭدىن تىلىگىڭلار نېمە، ھەر نېمە دېسەڭلەر بېرۇرمەن ›. بۇ قەلەندەرلەر دېدى: ‹ ئەي پادىشاھى ئالەم، كۆپكە ئېھتىياجىمىز يوق، قىرىق كۈنلۈك پادىشاھلىقلىرىنى تىلەيمىز › ـ دېدى. پادىشاھ جان دېسە ھەم نىياز قىلۇر ئىدى. ‹ ئەي دەرۋىشلەر، قىرىق كۈنلۈك پادىشاھلىقمنى خۇدانىڭ يولىدا نىياز قىلدىم › ـ دەپ ئىككى پەرزەنتى بىلەن مەلىكىسىنى ئېلىپ شەھەر سىرتىدىكى بىر چارباغقا كۆچۈپ چىقتى. بۇ قەلەندەرلەرنىڭ بىرى پادىشاھلىقنى قولغا ئېلىپ، بېشىغا تاج كىيىپ تەختى سەلتەنەتكە چىقىپ ئولتۇردى. ئالتە قەلەندەر ۋەزىر بولدى، شۇندىن كېيىن ‹ 40 كۈنگىچە ھەربىر پۇقرا ـ ئالىمانغا خەزىنىدىن ئابۇ ئاش بېرىلىدۇ › دەپ شەھەر ـ شەھەرلەرگە نامە چىقاردى. ھەر كۈنى مال ـ تۆگىلەرنى ئۆلتۈردى. قازى، مۇپتىلارغا تولا ئىنئام قىلىپ، رەئىيەتلەرنىڭ ئەقلىنى زايىل قىلىپ، ئۆزىگە مايىل قىلدى»

ئۆزگەرتىلگەن نۇسخا («بۇلاق» 1984 ـ يىل ئومۇمىي 11 ـ سان 286 ـ بەت) مۇنداق باشلىنىدۇ:

«قەدىمكى زاماندىكى سۆزمەن دانىشمەنلەر رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە، يەمەن شەھرىدە ئادىل شاھ ئىسىملىك بىر پادىشاھ بولغانىكەن. بۇ پادىشاھ ئادەلەت بابىدا بىباھا، شانۇ ـ شەۋكەتتە تەڭداشسىز، خەزىنە ـ دەپىنىدە ھېسابسىز بولۇپ، ھۆكۈمى بىر يۈز يىگىرمە شەھەرگە يۈرىدىكەن. ئەلقىسسە، بىر كۈنى پادىشاھ تەختى سەلتەنەتتە ئولتۇرسا بىر قەلەندەر شەيئىلىللاھ دەپ كىرىپ كەپتۇ. پادىشاھ ئۇ قەلەندەرگە يەتتە سەر ئالتۇن خەيرى قىپتۇ. قەلەندەر يەتتە سەر ئالتۇننى ئېلىپ، تاشقىرىغا چىقىپ ئالتە نەپەر زەڭگى قەلەندەر ھەمراھلىرىنىڭ قېشىغا كېلىپ بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپتۇ. ئادىل شاھنىڭ سېخىلىقىنى تەرىپ قىپتۇ:

ـــ ئەي يارانلار، ـــ دەپتۇ ئۇ ھەمراھلىرىغا، ـــ بۇ پادىشاھ شۇنداق سېخىكەنكى بىز ئۇنىڭدىن پادىشاھلىقىنى تىلىسەكمۇ بېرىۋەتكۈدەك. بۇ قەلەندەرلەر ئاشىق دەرۋىش قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئالدامچىلار ئىكەن. ئۇلار پادىشاھتىن ـ شاھلىقنى تىلەشنى مەسلىھەت قىپتۇ. شۇ

غەرەز بىلەن ئادىل شاھ ھۇزۇرىغا كېتىپتۇ . پادىشاھ ئۇلارنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن قىزغىن قارشى ئاپتۇ .

ـــ دات پادىشاھى ئالەم ! ـــ دەپتۇ قەلەندەرلەر ساماسىلىپ بىرنەچچە قېتىم پىقىراپ ئايلانغاندىن كېيىن ، ـــ بىز سىزدىن بىرنەرسە تىلەيمىز …

ـــ قېنى ئېيتىڭلار ، نېمە تىلەيسىلەر ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۇلاردىن ، ـــ سىلەردىن ئىلكىمدىكى ھېچنەرسىنى ئايىمايمەن . ئىنشائاللا .

ـــ سىزدىن تىلەيدىغىنىمىز ، ـــ دەپتۇ قەلەندەرلەر دۇئاغا قول ئېچىپ ، ـــ بىزگە خۇدا يولىدا يەمەننىڭ 40 كۈنلۈك پادىشاھلىقىنى بېرىڭ …

ـــ ئەي دەرۋىشلەر ، ـــ دەپتۇ پادىشاھ ئورنىدىن قوزغىلىپ ، ـــ مۇنداق دەپ مېنى ئاسىي قىلماڭلار . پادىشاھلىقتىن بۆلەك نېمە تىلىسەڭلەر مەيلى ، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق ھاجىتىڭلار بولسا ، ھەرگىزمۇ ھايال قىلماي راۋا قىلغايمەن .

ـــ ئەي پادىشاھ ، ـــ دەپتۇ قەلەندەرلەر ، ـــ بىلىپ قويۇڭكى ، بىزنىڭ بۆلەك نەرسىگە ھاجىتىمىز چۈشمىدى . پەقەت خەزىنە ـ دەپىنە بىلەن پادىشاھلىقنى 40 كۈنلۈككىلا بەرسىڭىز بولىدۇ ، بىزنىڭ تىلىگىمىز شۇ .

ـــ ئەي سۆيۈملۈك خاراباتىلار ، ـــ دەپتۇ پادىشاھ ھاياجانلىنىپ ، ـــ مېنىڭ بىر جېنىم بار ، ئەگەر شېرىن جېنىمنى سورىساڭلا ، خۇدا يولىدا پىدا قىلغان بولاتتىم . سىلەر 40 كۈنلۈك پادىشاھلىقنى خۇدا يولىدا تىلىدىڭلار . مەن بۇ پادىشاھلىققا ئاشىق ئەمەسمەن . پادىشاھلىق دېگەن بىر يەلدۇر . مەن ھاجىتىڭلارنى قوبۇل قىلىپ ، پادىشاھلىقنىڭ 40 كۈنلۈكىنى ھۆكۈمەت ، خەزىنە ـ دەپىنەلىرى بىلەن سىلەرگە بەردىم .

ئادىل شاھ ئادىللىقنى كۆرسىتىپ ، قەلەندەرلەرگە پادىشاھلىقنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئۆزى خوتۇنى بىلەن ئىككى ئوغلىنى ئېلىپ شەھەر سىرتىدىكى چاھار باغقا كۆچۈپ چىقىپتۇ .

ئەلقىسسە قەلەندەرلەر پادىشاھلىقنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ ، خىزمەت تەقسىم قىلىشىپتۇ : قەلەندەرلەرنىڭ باشلىقى پادىشاھ بولۇپ بېشىغا ئالتۇن تاج كېيىپ سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرۇپتۇ . قالغانلىرى ۋەزىر بوپتۇ . كونا ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ . پادىشاھ بولغان قەلەندەر ئۆزىگە قاراشلىق شەھەرلەرگە نامە ئەۋەتىپ « 40 كۈنگىچىلىك پۇقرالار خاتىرجەم بولسۇن ، ھۆكۈمەتكە ھېچنېمە بەرمىسۇن » دەپ ئۇقتۇرۇپتۇ . ھەر كۈنى قوي كاللىرىنى ئۆلتۈرۈپ ، ھەرقايسى شەھەرلەرنىڭ سەركەردە ـ باشلىقلىرىنى چاقىرىپ زىياپەت بېرىپتۇ . قازى مۇپتىلارغا كۆپلەپ ھەدىيە ئىنئاملار قىلىپ ، ئۆزىگە جەلپ قىپتۇ . »

داستاننىڭ بەت سانىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن قانچىلىك بىھۇدە كۈچ سەرىپ قىلىنغانلىقىنى مۇشۇ سېلىشتۇرمىدىن كۆرەلەيمىز . مۇۋاپىق ـ تەڭشەلگەن ناۋات چېيىنى ئاۋۇتۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا تۆپىلەپ قايناق سۇنى قويۇۋېرىش كېرەكمۇ ؟ دېمەكچىمىزكى ، بۇ خىل ئۆزگەرتىش ، كېڭەيتىش مەقسىتىدە داستاننىڭ بەدىئىي قىممىتى ئاساسەن يوقالغان . ئوبرازلار تۇتۇقلاشقان ، ۋەقەلىك مۇجمەللەشكەن . ئەسلىدە پادىشاھى ئادىل بىر يامان چۈش كۆرۈپ ، شۇ چۈشنىڭ ۋەھىمىسىدە ئولتۇرغىنىدا ـ قەلەندەرلەر قىرىق كۈنلۈك پادىشاھلىقنى تىلىگەن . پادىشاھى ئادىل يامان چۈشنىڭ كاپارىتى ئۈچۈن نېمىكى سورىسا بېرىشكە ، ھەتتا

www.uyghurkitap.com

جىنىنىمۇ پىدا قىلىشقا تەييار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن قىرىق كۈنلۈك پادىشاھلىقنى بىرىشكە رازى بولغان. مانا بۇ پادىشاھى ئادىل ۋەقەلىكىنىڭ ئاساسلىق يىپ ئۇچى.

ئادەتتىكى ئەھۋالدا ئۆزىنىڭ تاجۇ ـ تەختىنى ھېچنىمىدىن ھېچنىمە يوق بىراۋغا ئۆتۈنۈپ بىرىدىغان پادىشاھنىڭ بولۇشى ھىچ ئەقىلغا سىغمايدۇ. نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ «ئادىل پادىشاھى» بولسا ئۇنداق يامان چۈشمۇ كۆرمىگەن. ھېچبىر سەۋەبسىز پادىشاھلىقنى بىرىۋەتكەن. ئەمدى، داستانىنىڭ نەزىم قىسىملىرى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىمىز.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنى نەپىس ئىشلەنگەن ئالتۇن ئۈزۈككە ئوخشاتساق، ئۇنىڭ نەزمىلىرى شۇ ئۈزۈكنىڭ ئالماس كۆزىگە ئوخشايدۇ.

داستانچىلار ۋەقەلىكنى نەسرىي يول بىلەن بايان قىلىپ كېلىپ، نەزمىلىرىنى كۆپۈنچە مۇقام ئاھاڭلىرىغا سېلىپ سازغا تەڭكەش قىلىپ ئوقۇيدۇ. نەتىجىدە بۇ داستانىنىڭ كىشىلەرگە بىرىدىغان تەسىرى، جەلپ قىلىش كۈچى ئادەتتىكىدىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ كېتىدۇ. «پادىشاھى ئادىل» ئەنە شۇنداق داستانلارنىڭ بىرى. ئەپسۇسكى بۇ داستانىنىڭ نەزمىلىرى ئۆزگەرتىش، قوشۇش ئېلىۋېتىش جەريانىدا چاپاقلىشىپ تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن.

پادىشاھى ئادىلنىڭ قەلەندەرلەرگە قارىتا ئوقۇغان غەزىلىنى كۆرۈپ چىقايلى:

ئەسلى نۇسخا

ئەدالەتلىك شاھىم سۇلتان،
ھاجەتىمنى رەۋا ئەيلەر.
جانانىغە جانى قۇربان
كۆز ياشىنى سىياھ ئەيلەر.

سۇلەيماندەك سۇلتان بولساڭ،
جەھان ئىچرە دەۋران سۈرسەڭ.
نۇشىرۋاندەك ئادىل بولساڭ
ئەرىزداشىمنى ئەدا ئەيلەر.

ۋەئىدە ئۆزرە ۋەفا قىلغىل،
نا مەرتلەرگە جەفا قىلغىل.
مۆئمىنلەرنى رىزا قىلغىل،
جەماللا لىقا ئەيلەر.

ئادىل شاھمەن ھالىم ئېيتاي،
قىرىق كۈن بولدى جانىم نىتەي،
سۇلتانىمغە فەرياد ئېتەي
دۈشمەنلەردىن جۇدا ئەيلەر.

ئۆزگەرگەن نۇسخا

ئادالەتلىك شاھى سۇلتان
ھاجىتىمنى راۋا ئەيلەر.
جىنىڭغا جىنىم بولسۇن قۇربان،
كۆز يىشىمنى سىيا ئەيلەر.

سۇلايماندەك سۇلتان بولساڭ
جاھان ئىچرە دەۋران سۈرسەڭ
راستىن ئۆزەڭ ئادىل بولساڭ
بۇ ئەرزىمنى راۋا ئەيلەر.

ئۆز ۋەدەڭگە ۋاپا قىلىپ
نا مەرتلەرگە جاپا قىلىپ
ياخشىلارنى رازى قىلىپ
بۇ ئەرزىمنى راۋا ئەيلەر.

ئادىل شاھمەن ھالىم ئېيتاي
قىرىق كۈن بولدى ئەرزىم ئېيتاي
سولتانىمغا پەرياد ئېتەي
دۈشمەنلەردىن جۇدا ئەيلەر.

1 – كۇپلېتنىڭ 3 – مىسراسى ئۆزگەرتىلىپ ۋەزىن بۇزۇلغان. مەنا ئۆزگەرگەن، 2 – كۇپلېتنىڭ 3 – 4 – مىسراسى ئۆزگەرتىلگەن، يەنى ئادالەتنىڭ سىمۋولى بولغان نوشىرۋاننىڭ نامىنى يوق قىلىۋەتكەن، بۇنىڭ بىلەن پادىشاھى ئادىلنىڭ ئوبرازىنى ئېچىپ بېرىغان مۇھىم ئوخشىتىش غايىپ بولغان ئەسلىدىن راۋان، چۈشىنىشلىك بولغان 3 – 4 – كۇپلېتلار ئۆزگەرتىلگەنلىكتىن ئۇنىڭ مەنتىقى باغلىنىشلىرى قالايمىقانلاشقان، تەكرارلىق كېلىپ چىققان، قاپىيە بۇزۇلغان، لېرىكا خۇنۇكلەشكەن.

ئەمدى پادىشاھنىڭ خاس مەھرىمى ئېيتقان غەزەلنى كۆرىمىز:

ئەسلى نۇسخا

ئەرزىمنى ئىشىتكىل ئەي پادىشاھىم،
دۇنيادا سەندەك بىغەم بولۇرمۇ.
تۈگەنمەس ھەسرەت بىلە بۇ جانىم،
يولتۇزلار ئەشكىدىن شەبنەم بولۇرمۇ.

باغىڭدا ئاجايىپ ياخشى چىمەنلەر،
چەمەندە سايراشۇر خۇشال بۇلبۇللار.
ساڭا مۇنىس بولغان ياخشى ئوغۇللار
قانلارى تۆكۈلۈپ شەبنەم بولۇرمۇ.

تاڭلا سېنى بۇيرۇپ دارغا ئاسارلەر،
ئۇشول بەدبەخ قوللارىڭنى چاتارلەر.
ئىككى ئوغلۇڭ قانىنى ھەم ساچارلەر
خانۇ ماندىن سەندەك جۇدا بولۇرمۇ.

(«يېڭى قاشتېشى» 1982 – يىلى 2 – سان 73 – بەت)

ئۆزگەرگەن نۇسخا

ئاڭلىغىن ئەي پادىشاھىم،
دۇنيادا سېنىڭدەك بىغەم بولۇرمۇ.
تۈگىمەس ھەسرەتتە مېنىڭ بۇ جانىم،
يۇلتۇزلار بېشىڭدا شەبنەم بولۇرمۇ.

بېغىڭدا ئېچىلىپ خۇشپۇراق گۈللەر،
چىمەن ئىچرە سايرىشۇر شوخ بۇلبۇللار
ساڭا ھەمرا بولغان ياخشى ئوغلانلىرىڭ
قانلىرى تۆكۈلۈپ شەبنەم بولۇرمۇ.

ئاڭلا، سېنى ئېلىپ بېرىپ دارغا ئاسىدۇ،
سېنى ئوغلۇڭ بىلەن باغلاپ چىقىدۇ،
ئاتا – ئانا ئوغۇللا قېنىنى چاچىدۇ
خانۇ ماندىن سەندەك جۇدا بولۇرمۇ.

1 – كۇپلېت 1 – مىسرا «ئاڭلىغىن ئەي پادىشاھىم» دېگەن ئاددى جۈملىگە ئۆزگەرتىلىپ رىتىم بۇزۇلغان. 4 – مىسرادىكى «يۇلتۇزلار ئەشكىدىن» نى «يۇلتۇزلار بېشىڭدا» دەپ «تەرجىمە» قىلغان. نەتىجىدە بىرىنچى كۇپلېت چۈشۈنىكسىز سۆزلەر تىزمىسىغا ئايلىنىپ كەتكەن. 2 – كۇپلېتنىڭ 3 – مىسراسىنى «ساڭا ھەمرا بولغان ياخشى ئوغلانلىرىڭ» دەپ ئۆزگەرتىپ قاپىيەنى، ۋەزىننى قوپاللىق بىلەن بۇزغان. 3 – كۇپلېتتا ۋاقىتنى بىلدۈرىدىغان «تاڭلا» سۆزىنى — چۈشىنەلمەي «ئاڭلا» دېگەن ئۈندەشكە ئالماشتۇرغان ۋە بۇ ئۈندەش ئارتۇقچە سۆزگە ئايلىنىپ قالغان. قەلەندەرنى تەسۋىرلەيدىغان «ئۇشۇل – بەدبەخ» سۆزى نەگىدۇ غايىپ بولغان ۋە بۇ بىر كۇپلېتنىڭ مەزمۇنى سۇيۇقلىشىپ كەتكەن.

ئەمدى 3 – 4 – كۇپلېتلىرىنى كۆرىمىز.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئەسلى نۇسخا

فەلەك چەكتى كۆككە مېنىڭ گەردىمنى ،
ئەدا بولماس دەفتەر قىلسام دەردىمنى ،
ئەرز ئەيلەدىم گىريان قىلىپ دىيدەمنى ،
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن فاناھ بەر .

رەسۇللاھ ، چىقار تەندىن بۇ جانىم ،
يۈرىكىمدە داغدىن تولا ئەرمانىم ،
رەھىم ئەيلەگىل قۇلۇڭغا سەن بىرۇ بار
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن فاناھ بەر .

ئۆزگەرگەن نۇسخا

پەلەك چەكتى بۇگۈن مېنىڭ گەردىمنى
ئادا بولماس دەپتەر قىلسام دەردىمنى
ئەرز قىلدىم خۇداۋەندە دەردىمنى
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن ئامان بەر .

يا مۇستەپا چىقار تەندىن بۇ جانىم ،
يۈرىكىمدە قانلار تۇلا ئەرمانىم ،
رەھمەيلىگىن ئۈممىتىڭگە دەرمانىم
بۇگۈن بىزگە قاراقچىدىن ئامان بەر .

1 ـ كۇپلېت 1 ـ مىسرادا « كۆككە » دېگەن سۆزنى «بۇگۈن » دەپ ئۆزگەرتكەن ۋە بۇ مىسرا ھېچقانداق مەنا ئۇقتۇرالمايدىغان تاۋۇشلار يىغىندىسىغا ئايلانغان . 3 ـ مىسرانىڭ مەنىسى ئەسلىدە « كۆز ياشلىرىمنى تۆكۈپ ئەرز قىلدىم » بولۇشى كېرەك ئىدى ، لېكىن ئۆزى چۈشۈنەلمىگەن « گىريان قىلىپ » سۆزىنى « خۇداۋەندا » سۆزىگە ؛ «دىيدەمنى » سۆزىنى «دەردىمنى » سۆزىگە قەستەن ئۆزگەرتىپ قويغان . شۇنداق قىلىپ 1 ـ كۇبلېت كاردىن چىققان .

2 ـ كۇبلېتتا «يۈرەكىمدە داغدىن تولا ئەرمانىم » دېگەن شېئىرى مىسرا «يۈرىكىمدە قانلار تۇلا ئەرمانىم » دېگەن سۆزلەرگە ئۆزگەرتىلگەن . «يۈرىكىمدە قان كۆپ ، ئارمىنىم بار » دېمەكچىمۇ ياكى «يۈرىكىمدە قان كۆپ ، ئارمىنىم كۆپ » دېمەكچىمۇ ياكى ۋەھىمە ئىچىدە قالغان ئادىل شاھنىڭ يۈرىكىدىكى قان مىقدارى ئېشىپ كەتكەن بىر ئۇقۇمنى بىلدۈرمەكچىمۇ ياكى بولمىسا ھېچنېمە دېمەكچى بولماستىن ئورۇن ساقلاش ئۈچۈنلا ئاللا نېمىلەرنى دەپ قويۇپ ـ ئۆزىنىڭ «پىششىقلاپ ئىشلىگەن » لىكىنى كۆرسەتمەكچىمۇ ؟ داۋام قىلىمىز :

ئەسلى نۇسخا

... زەئفەراندەك رەڭگى روييۇم ،
دۇتا بولدى قەددى بوييۇم ،
غەرىبلىقتا دۇئا گۇييۇم .
خوش ئىشانلار ئاندا قالدى .

ئادىل شاھ دېر : مېنىڭ ئاتىم ،
ئەجەپ بولدى قارا بەختىم ،
خۇش مۇنىسىم گۇلچېھرىم ،
قاراقچىلار قولىدا قالدى .

ئۆزگەرگەن نۇسخا

زەپىرەڭ رەڭگى روييۇم ،
سۇندى مېنىڭ قەددى بوييۇم ،
غېرىپلىقتا دۇئا گۇييۇم ،
ياخشى دوستلار ئاندا قالدى .

ئادىل شاھتۇر مېنىڭ ئاتىم ،
ئەجەپ قارا بولدى بەختىم ،
خۇش ھەمرىيىم گۇلچېھرە خانىم ،
قاراقچىلار قولىدا قالدى .

«زەپىرانــدەك » دېگەن ئوخشىتىشتىكى «دەك » قوشۇمچىسىنى چىقىرىۋېتىپ ۋەزىننى بـۇزغـان . «دۇتا بولدى قەددى بۇيۇم » نى «سۇندى مېنىڭ قەددى بويۇم » دەپ «تەرجىمە » قىـلغان . «قەددىم سۇندى » دېگەن ئىبارىنى ئاڭلىمىغانىكەنمەن . ئادەتتە ئۇيغۇر تىلىدا «بېلى سـۇنـدى » ، « بـېلى ئۇشتۇلدى » ، «ئومۇرتقىسى ئۈزۈلدى » دېيىلىدۇ . «خۇش مۇنىسىم گول- چېـهـرەم » نـى «خوش ھەمرىيىم گۈلچېھرە خانىم » دەپ ئۆزگەرتكەن . يەنە شېرنىڭ قاپىيە ، ۋەزىـنـلىرىنى بۇزۇشتىن باشقا ھېچنېمىگە يارىمايدىغان «خانىم » ئاتالغۇسىنى قوشۇپ قويۇش تولىمۇ بىمەنىلىك .

ئەسلى نۇسخا	ئۆزگەرگەن نۇسخا
... مېنىڭ بىلەن ھەمدەم بولغان ،	... مېنىڭ بىلەن ھەمدەم بولغان ،
دىيدەلىرى ھەر نەم بولغان ،	ئايدەك يۈزىن ياشلار يۇغان ،
قاراقچىغا ئەسىر بولغان	قـاراقـچـىـغـا چـاكـار بـولـغـان روزىگارىمنى
گۈلچېھرەمنى كۆردۈڭلارمۇ .	كۆردۈڭلارمۇ .

«دىـيـدەلـىـرى ھەرنەم بولغان » («كۆزلىرىدىن ياش قۇرۇمىغان ») نى — چۈشەنمە- گـەنـدىـن كـېـيـىـنلا «ئايـدەك يـۈزىـن يـاشلار يـۇغـان» دەپ ئۆزگـەرتكەن . «گۈلچېھرەمنى كۆردۈڭلارمۇ » نى «روزىگارىمنى كۆردۈڭلارمۇ » دەۋالغان . ئەمدى بۇ بىر كۇبلېت شېئىردىن «ئادىـل شـاھنىڭ روزىگارى (ئىگىلىكى ، تۇرمۇشى) ئۇنىڭ ھەمدىمى بولغان ؛ ئادىل شاھنىڭ تـۇرمـۇشـىـنىڭ ئايدەك يۈزىنى (؟!) ياشلار يۇغان ؛ ئادىل شاھنىڭ تۇرمۇشى قاراقچىغا چاكار بولغان » دېگەن مەنانى ئاڭلايمىز .

ئەسلى نۇسخا	ئۆزگەرگەن نۇسخا
... بىرىگە بىرىپتور دۇررى دەۋلەتى ،	... بىرىگە بېرىپسەن تولا دۆلىتى ،
بىرىگە يەتكۈزۈپ رەنجى - مىھنەتى ،	بىرىگە يەتكۈزۈپ تولا مېھنىتى ،
ساڭا باشتىن ئايناي ئۆتكەن كۇلفەتى ،	ساڭا ئەرز ئېيتاي كۆرگەن كۈلپىتى
بىرىنىڭ بەختىنى قارا ئەيلەدى .	بىرىنىڭ بەختىنى قارا ئەيلىدى .
ھەسرەت بىلە ئۆتتۈپ فانى دۇنيادىن ،	ئوغۇلنى ئايرىدىڭ مۇشپىق ئاتادىن ،
سىگىل ھەم ئىنىنى ياخشى ئاغادىن ،	قىزلارنى ئايرىدىڭ مۇشپىق ئانادىن .
قىزلارنى مېھرىبان مۇشفىق ئانادىن ،	نۇزەڭ بىلىپ ئايرىدىڭ تەختى تاجىدىن .
ئاتانى ئوغۇلدىن جۇدا ئەيلەدى .	ئاخىرىدا ئۇنى خەندان ئەيلىدىڭ .
بىراۋغا ئىچۈرۈپ لەئلىگۈن شەراب	بىرىگە ئىچۈردىڭ زەھەردىن شاراپ
بىرىنىڭ باغرىنى قىلدىلار كاۋاپ .	بىرىنىڭ باغرىنى قىلدىڭ ھەم كاۋاپ .
ئاخىرىدا قىلدى بارچەنى خەراب	ئاخىرىدا قىلۇرسەن بارچىنى خاراب ،
ھەركىمگە بىر قىسمەتنى رەۋا ئەيلەدى .	ھەركىمگە بىر قىسمەتنى بانا ئەيلىدىڭ .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

هەزرەتى داۋۇتنىڭ ئوغلى ـ سۇلەيمان
بىلقىسنىڭ هەجرىدە يىغلادى چەندان ،
ياقۇب ئوغلى ئۇچۈن دىيدەسى گىريان ،
يۇسۇفنى كەنئاندىن جۇدا ئەيلەدى .

هەزرىتى داۋۇتنىڭ ئوغلى سۇلايمان ،
ئۇلارنىڭ بەھرىدە يىغلىدى چەندان ،
ياقۇپ ئوغلى ئۇچۈن بولدىلەر گىريان ،
ئۇنى يۇسۇپ كەنئاندىن جۇدا ئەيلىدى .

بىرانى قىلىپتۇر ۋەسلى دەۋلەتى ،
بىرىگە بىرىپتۇر دەردى مىهنەتى .
بىروغا بىرىپتور ئەيش ـ ئىشرەتى
بىرىنى يارىدىن جۇدا ئەيلىدى .

بىرىگە بىرىپسەن چىراي دۆلىتى ،
بىرىگە بىرىپسەن قارا مىهنىتى ،
بىرىگە بىرىپسەن ئەيشى ـ ئىشرەتى
بىرىنى يارىدىن جۇدا ئەيلىدىڭ .

1 ـ كۇبلىپتىكى «دۇررى دەۋلەتى» ، «رەنجو مىهنەتى» نى چۈشەنمەيلا «تۇلا دۆلىتى» ، «تۇلا مىهنىتى» دەپ ئۆزگەرتىپ گەپنى چايناۋەرگەن . 2 ـ كۇبلىپتىمۇ شۇ هال تەكرارلانغان . يەنە كىلىپ ئادىل شاهنى ـ «خەندان» ئەيلەشكە ئالدىراپ كەتكەن (ياكى بۇ سۆزنى چۈشەنمەيلا ئىشلەتكەن) . 3 ـ كۇپلىپتىكى «لەئلگۈن شاراب» نى «زەهەردىن شاراب» دەپ چۈشەنگەن . گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى چۈشىنىدىكەن ، لىكىن بۇ داشقايناق سۆزلەر تىزمىسىنى كىم چۈشىنىدۇ ؟ 5 ـ كۇبلىپتا «بىراۋنى قىلىپتۇر ۋەسلى دەۋلەتى» نى «بىرىگە بىرىپسەن چىراي دۆلىتى» دەپ ئىزاهلىغان . « چىراي دۆلىتى » نىمىسى ؟ يەنە « دەردۇ مىهنەت » نى «قارا مىهنەت» دەۋلىپ تار مەنىدىكى نوقۇل جىسمانى ئەمگەك ئۇقۇمغا ئايلاندۇرۇۋەتكەن .

ئەسلى نۇسخا

... كۆڭلۈم مىنىڭ تولا غەمدە ،
سىنەم داغلاپ ، كۆزۈم نەمدە ،
ئىلاجىم يوق بىزلەر بەندە ،
لاچىن شۇڭقارغا ئوخشارمۇ .

خانۇ مانىم ئاندا قالدى ،
گۈلچىهرەم بەندە بولدى
قاراقچىلار قولىدا قالدى
كىشى ئۆز يارىغا ئوخشارمۇ .

كۆككە يىتەر بۇ پەريادىم ،
ئىشتىڭلار ئاهۇ ـ زارىم .
ئاه فەررۇخۇم ـ ۋاپادارىم
بۇ زاغ بۇلبۇلغا ئوخشارمۇ .

ئۆزگەرگەن نۇسخا

... ئەي يارەنلەر كۆڭلۈم غەمدە
يۈرەكىم داغ كۆزۈم نەمدە .
ئىلاجىم يوق يۈردۈم بۇندە ،
لاچىن شۇڭقارغا ئوخشارمۇ .

خانىمانىم ئاندا قالدى ،
گۈلچىهرە خانىم بەنتتە بولدى .
قاراقچىلار قولىدا قالدى
ئىرىق دەرياغا ئوخشارمۇ ،

كۆككە يىتەر بۇ پەريادىم
ئىشتىكەيلەر ئاهۇ زارىم .
گۈلچىهرەخان ۋاپادارىم ،
قاغىلار بۇلبۇلغا ئوخشارمۇ .

يارانلاردىن جۇدا بولدۇق ،
غەم قۇلىدا ئەدا بولدۇق .
ئاھ جەمشىدىم ئىلاجىم يوق ،
تىكەن گۈللەرگە ئوخشارمۇ .

ئادىل شاھ دەر : مەن بىر غەرىب ،
غەم بىرلە يۇردۇم سارغەرىب ،
بىرىپ تامامى ئاختارىپ ،
غەرىب ماڭا ئوخشارمۇ .

پەرزەنتلىرىمدىن جۇدا بولدۇم ،
غەم قۇلىدا ئادا بولدۇم ،
داغى ھىجراندا ۋەيران بولدۇم
تىكەنلەر گۈللەرگە ئوخشارمۇ .

ئادىل شاھ دەر : غەرىبىدۇر مەن ،
قايغۇ بىلەن ساغرىپتۇر مەن .
پەرزەنت داغدا ھەيراندۇرمەن
غىرىپلەر ماڭا ئوخشارمۇ .

1 ـ كۇبلېتنىڭ 3 ـ مىسراسىدىكى «بەندە» سۆزىنى نەشرگە تەييارلىغۇچى «ئىلاجىم يوق يۇردۇم بۇندە» دەۋالغان . 2 ـ كۇپلېتنىڭ ئاخىرىنى «ئېرىق دەرياغا ئوخشارمۇ» دەۋالغان . ئېرىق دەرياغا ئوخشىمىسا نىمە بوپتۇ . بۇ سۆزلەرنىڭ نىمە كېرىكى بار ؟ 2 ـ 3 ـ كۇبلېتلاردا ھەدەپ «گولچېھرە خانىم» «گولچېھرەخان» دەپ تەكرارلاۋرىپ لاۋزىلاشقان . 4 ـ 5 ـ كۇپلېتلارنىڭ 3 ـ مىسراسىنى «داغى ھىجراندا ۋەيرانە بولدۇم» ، «پەرزەنت داغىدا ھەيراندۇرمەن» دىگەن گەپلەرگە ئالماشتۇرۇپ مەزمۇنىنى ، ۋەزىنىنى ، قاپىيەنى بۇزۇۋەتكەن .

ئەسلى نۇسخا

يەرۇ كۆكنى خەلق ئەيلەگەن بىرۇ بار ،
بۇگۈن ماڭا بىر بېلىق ئەتا ئەيلەگىل .

ئۆزگەرگەن نۇسخا

يەر كۆكنى ، خەلقنى بىنا ئەيلىگەن
بۇگۈن بىزگە بىر بېلىق ئاتا ئەيلىگىن .

بىرىنچى مىسرادىكى «خەلق ئەيلىگەن» (ياراتقان) نى «خەلقنى» دەپ «تەرجىمە» قىلغان . «بىرۇ بار (خۇدا)» نى چۈشەنمىگەن ۋە چىقىرىۋەتكەن .

ئەسلى نۇسخا

كىچەلەردە بىدار بولغان ،
ئاق سۈتىنى دائىم بەرگەن ،
كەمالغا ھەم يەتكۈزگەن .
مېھرىبانىم قايدا سەن .

ئۆزگەرگەن نۇسخا

كىچىلەردە بىدار تۇرغان ،
خۇدا ئەمرىنى مەھكەم قىلغان .
كامالىغا ھەم ھەم يەتكۈزگەن
مېھرىبانىم ئانام قايدىسەن .

كىچىلىرى كۆز يۇممای پۈتۈن مېھرىنى بالىغا بېغىشلىغان ئانىنى «خۇدا ئەمرىنى مەھكەم قىلىش» ئۈچۈن ئۇخلىمىغان دەپ چۈشەندۈرۈش تولىمۇ سەبىيلىك . بۇ ئىبارە يانا قاقىنادەك مەجبۇرى كىرگۈزۈلمىسىمۇ بۇ مېھرىبان ئانىنىڭ خۇداغا بولغان سەممى ئېتىقادى ـ سۈسلىشىپ كەتمەيدۇ .

www.uyghurkitap.com

ئەسلى نۇسخا

ئەرزىمنى ئىشتكىل ساھىبى تۇججار ،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ نە بولغاي .
كۆڭۈل گىرىھلەرنى ئەيلەگىل ئىزھار ،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ نە بولغاي .

... كۈندىن – كۈنگە ئەھۋالىم بولۇپتۇر بەتتەر ،
كېچە – كۈندۈز يىغلاپ ئەۋقاتىم ئۆتەر .
ئەرەنلىك فىراقى باغرىمى ئۆرتەر
بىر كېچە مۇنداق قونساڭ نە بولغاي .

ئۆزگەرگەن نۇسخا

ئەرزىم ئىشتكى ئەي كارۋان بېشى ،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ نە بولغاي .
كۆڭلۈڭدىكى سىرىڭنى ئەيلىگىن ئىزھار ،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ نە بولغاي .

... كۈندىن – كۈنگە بۇ ھالىم بەتتەر ،
كېچە كۈندۈز دۇنيادا يىغلابان ئۆتەر ،
بىر ئاتلىق قاراقچى بالامنى ئالدىلەر ،
بىر كېچە مۇندا قونساڭ نە بولغاي .

شېئىرنىڭ قانچىلىك بۇزۇلغانلىقى بىر قاراشتىلا بىلىنىدۇ . پادىشاھ بۇ يەردە بىر كېچە مۇڭدىشىش ئىستىگى بارلىغىنىلا بىلدۈرمەكچى ، ئۆزىنىڭ خوتۇن – بالىلىرىدىن قانداق جۇدا بولغانلىقىنى سۆزلەۋاتمايدۇ . ھەتتا سودىگەر بىلەن بىر كېچە مۇڭدىشىپ چىققان بولسىمۇ بۇ توغرىدا سۆز بولمايدۇ ، سىر يېشىلمەيدۇ . ئەمما نەشرگە تەييارلىغۇچى ۋەقەنىڭ ئاخىرىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن ، بۇ سىرلەرنى يېشىپ بېرىشكە ئالدىراپ كېتىپ ، «بىر ئاتلىق قاراقچى بالامنى ئالدىلەر » دېگەن جۈملىنى ئۆزى چۈشەنمىگەن «ئەرەنلىك فىراقى باغرىمنى ئىكتەر » دېگەن مىسرانىڭ ئورنىغا جايلاشتۇرۇپ ، كىتابخانلارنى قايمۇقتۇرۇۋەتكەن .

ئەسلى نۇسخا

بايان قىلاي شەھرى يەمەندە
ئاتام ئىدى خۇش – خۇرسەندە ،
بۇلبۇل سايرار ئۇل چەمەندە ،
سۆزۈم ئىشت جانىم دوستۇم .

بىر كۈن كەلدى يەتتە قەلەندەر ،
«ھەق شەيئەللاھۇ » دەر ،
ئالەم بولدى ھەم مۇكەددەر ،
سۆزۈم ئىشت جانىم دوستۇم .

ئات قۇيرىغى ساچىلدى ،
ئاتام بىزنى ھەم قاچۇردى ،
مەھرەم بەچچە خەۋەر بەردى
سۆزۈم ئىشت جانىم دوستۇم .

ئۆزگەرگەن نۇسخا

پايىتەختىمىز شەھرى يەمەندە
ئاتام ئىدى ماڭا خۇرسەندە ،
بۇلبۇللار سايرىشاتتى چىمەندە
سۆزۈم ئىشت جېنىم دوستۇم .

بىر كۈن يەتتى تەن قەلەندەر
مۇشەيئى ئاللا دەر
ئالتۇن بەردى يەتتە سەپەر
سۆزۈم ئىشت جېنىم دوستۇم .

ئات قۇيرىغى ساچىلدىلەر ،
ئاتام بىزلەرنى قاچۇردىلەر
مۇھەررەم بەچچە خەۋەر بەردىلەر
سۆزۈم ئىشت جېنىم دوستۇم .

پادىشاھنىڭ خوشخوي بەختلىك ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان 2 ـ مىسرا تارمەندىكى «ئاتام مەندىن خۇشال ئىدى» گە ئۆزگەرتىلگەن. 6 ـ مىسرادىكى «مۇشەيئى ئاللا» قانداق بىر غەلىتە ئاتالغۇ. مۇشۇنداق بۇزۇلغان سۆزنى ئىشلىتىدىغان بىرەر ئەرەبمۇ بارمىدى؟

7 ـ مىسرادىكى «ئالتۇن بەردى يەتتە سەپەر» نى نېمە دەپ چۈشىنىش كېرەك؟ قەلەندەرلەر كىمدۇ بىرىگە يەتتە نۆۋەت ئالتۇن بەرگەنمۇ؟ «مەھرەم بەچچە خەۋەر بەردى» نى قارغۇلارچە «مۇھەررەم (ھىجرىيە 1 ـ ئاي) بەچچەخەۋەر بەردىلەر» دەپ ئالغان. كىچىك بالىنىڭ يۈزىگە ساقال بۇرۇت سىزىپ قويغاندەك، مىسرالارنىڭ ئاخىرىغا «لار، لەر» نى زومۇزو چاپلاپ قويۇشلارنى نېمە دېگۈلۈك؟

ئەسلى نۇسخا	ئۆزگەرگەن نۇسخا
مۇندا قوندۇم ئەزىز شاھىم	مېنى قوندۇرۇپ پادىشاھىم،
جەھەننەمگە راۋا قىلدىڭ.	جەھەننەمگە راۋا قىلدىڭىز.
ئېغىردور تاغدىن گۇناھىم	ئېگىز تاغدىن كۆپ گۇناھىم،
جەھەننەمگە رەۋا قىلدىڭ.	مېنى دوزاققا راۋا قىلدىڭىز.
ساڭا ئېيتاي مەن بۇ دادىم.	سىزگە ئېيتاي مەن دەردىمنى،
كۆككە يېتەر ئاھ ـ فەريادىم،	كۆرمىگەنسىز مەندەك ھەركىمنى،
قۇرۇپ كەتتى نەسلۇ زاتىم	قۇرۇتتىڭىز ئەمدى نەسلىمنى،
جەھەننەمگە رەۋا قىلدىڭ.	جەھەننەمدىن چىقالماس قىلدىڭىز.
... نىلەر كېچەر تۇججارھالى،	نەلەر كېچەر تىجارەت مالىم،
دوزاق ئىچرە بولدى جارىي،	دوزاق ئىچرە بولدى جايىم،
كىمگە بولۇر ھەم ۋەبالى،	كىمگە بولۇر بۇ ۋابالىم،
جەھەننەمگە راۋا قىلدىڭ ...	دوزاقنى ماڭا راۋا قىلدىڭىز ...

3 ـ مىسرا «ئېغىردۇر تاغدىن گۇناھىم» نى «ئېگىز تاغدىن كۆپ گۇناھىم» دەپ ئۆزگەرتكەن. بىر تەرەپتىن بىزنىڭ تىلىمىزدا «تاغدىن ئېغىر گۇناھىم» دەپ ـــ ئىشلىتىلىدۇ. ھەرگىز «ئېگىز تاغدىن كۆپ گۇناھىم» دەپ ئىشلىتىلمەيدۇ. «تاغ» دېگەن بۇ ئۇقۇم قانداقتۇ سان ـ ساناقسىز كۆپلۈك (سان، دانە) مەناسىدا ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ھەيۋىتى ـ سالمىقى بىلەن كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئادەملەر بىلىپ ـ بىلمەي ئۆتكۈزگەن گۇناھى كەبىرلەر باقى دۇنيادا ئۆزىنىڭ سانى بىلەن ئەمەس بەلكى سالمىقى ئېغىرلىقى بىلەن تارزا مىزاندا ئۆلچىنىدىكەن. نەشرگە تەييارلىغۇچى دىنى كىتابلاردىكى مۇشۇ ئاددى ساۋاتنىمۇ بىلمىگەن.

6 ـ مىسرادىكى «كۆككە يېتەر ئاھ فەريادىم» نى «كۆرمىگەنسىز مەندەك ھەركىمنى» دېگەن سۆزلەرگە ئالماشتۇرغان. يەنى روشەن ئوبرازلىق شېئىرى مىسرا كېرەكسىز سۆزلەرگە ئۆزگەرتىلگەن.

9 ـ مىسرا «نىلەر كىچەر تۇججارهالى» نى «نەلەر كىچەر تىجارەت مالىم» غا ئۆزگەرتكەن. ئەسلىدە (سودىگەر) ئۆزىنىڭ 14 يىللىق ئەقدە ـ ئەجرىنىڭ، چەككەن رىيازىتىنىڭ بەربات بولۇپ، جەھەننەمگە مەھكۇم بولغانلىقى ئۈچۈن يىغلاپ نالە قىلىۋاتىدۇ، ئۇ دۇنيادىكى دوزاقنىڭ مۇدھىش ئازاب ئوقۇبىتىدىن قورقۇپ يىغلاۋاتقان سودىگەر، نەشىرگە تەييارلىغۇچىنىڭ قەلىمى ئاستىدا ئۆزىنىڭ ئەرزىمەس مېلى ۋە تىجارىتى ئۈچۈن غەم يەۋاتقان ئادەمگە ئايلىنىپ قالغان. ياق، سودىگەر ھەرگىزمۇ ئەقلىدىن ئېزىپ مۇنداق تېتىقسىز جۆيلىمەيدۇ ۋە جۆيلىمەسلىكى كېرەك. «ئەچكۈگەجان قايغۇ، قاسساپقا مال قايغۇ» دېگەندەك، سودىگەر ئۇ دۇنيالىقى ئۈچۈن قايغۇرۇۋاتىدۇ، نەشىرگە تەييارلىغۇچى بولسا سودىگەرنىڭ مېلى ۋە تىجارىتى ئۈچۈن باش قاتۇرۇۋاتىدۇ.

يەنە شۇنى قەيت قىلىش ئورۇنلۇقكى، سودىگەرنىڭ قايغۇلۇق ھېسسىياتىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان ھەربىر كۇبلېتىنىڭ ئاخىرىدىكى «جەھەننەمگە رەۋا قىلدىڭ» دېگەن مىسرالار «مېنى جەھەننەمگە راۋا قىلدىڭىز»، «جەھەننەمدىن چىقالماس قىلدىڭىز»، «ئىمانىمدىن جۇدا قىلدىڭىز»، «بار ـ يوقۇمنى ئادا قىلدىڭىز» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن شاخلىتىلىپ، شېئىرنىڭ تەسىر كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇۋەتكەن («بۇلاق» 391 ـ بەتتىكى شېئىرنىڭ تولۇق تېكىستىگە قاراڭ) ۋە يەنە پادىشاھقا «سەن» لەپ مۇراجىئەت قىلىشنى ئەپسىز كۆرۈپ، سودىگەرنى «سىز» لەپ سۆزلەتكەندەكمۇ تۇرىدۇ.

ئەسلى نۇسخا

... مەن بىلمەدىم ئەجەپ بەختىم قارادۇر،
پەرزەنت دەردى بىلەن باغرىم يارادۇر،
رازىدۇرمەن جانىم ئالساڭ راۋادۇر،
ئەي پادىشاھ، رەھم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىل.

پەرزەنتىمنىڭ جاللاتلار باشىنى ئالدى،
ئەزىز تەنى سارغارىپ تۇفراقتا قالدى.
قىزىل گۈلدەك يۈزلەرى قانغا بويالدى
ئەي پادىشاھ رەھم ئەيلەپ مېنى ئۆلتۈرگىل.

ئۆزگەرگەن نۇسخا

... مەن بىلمىدىم ئەجەپ بەختىم قارادۇر،
پەرزەنتىمنىڭ دەردىدە باغرىم كۆيەدۇر.
جاھان خەلقى مېنى ئۆلتۈرسەڭ رازىدۇر.
ئى پادىشاھ بى رەھىم، مېنى ئۆلتۈرگىل.

جاللاتلىرىڭ پەرزەنتلىرىم بېشىنى كەستىلەر
ئەزىز تېنى سارغىيىپ تۇپراقتا قالدىلەر،
قىزىلگۈلدەك يۈزلىرى تۇپراق بولدىلەر
ئى پادىشاھ بى رەھىم، مېنى ئۆلتۈرگىل.

شېئىردىكى قايىيە ۋەزىنلەر كۆرۈنىپ تۇرۇپتىكى شۇنچىلىك بۇزۇلغان. 3 ـ مىسرا «جاھان خەلقى مېنى ئۆلتۈرسەڭ رازىدۇر» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. بۇنىڭدىن «مېنى ئۆلتۈرۈۋەتسەڭ جاھان خەلقى رازى بولىدۇ» دېمەكچىمۇ ياكى «جاھان خەلقى مېنى ئۆلتۈرۈپ ئاندىن رازى بولىدۇ» دېمەكچىمۇ؟ بۇنداق قالايمىقان ئۆزگەرتىشلەر داستانىنىڭ ھەممە يېرىدە دېگۈدەك چۈشىنى قالدۇرغان داغقا ئوخشاش كۆزگە چېلىقىدۇ. مەسىلەن، «دىيارى بەكرىنىڭ سەھراسىدا سەييات ئىسىملىك بىر بېلىقچى بار ئىكەن» بۇ جۈملىنىڭ ئەسلى تېكىستى «دىيارى بەكرىنىڭ كەنتىدە بىر سەييات بار ئىدى» بۇ يەردە «سەييات» (بېلىقچى، ئوۋچى)

سۆزىنى چۈشەنمەي ئادەمنىڭ ئىسمى دەپ بىلگەن . «ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن ، دۆلەتلىرى پۇزۇر بولغاي » بۇ ئەسلى «ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن ، دۆلەتلىرى فۇزۇن بولغاي » بولۇشى كېرەك ۋە باشقىلار .

بىرەر مۇھىم مەسىلىنى مۇھاكىمە قىلىشتىن قۇرۇق پاراڭغا ئۆتۈش قانچىلىك ئوڭاي بولسا ، ئۆزى چۈشەنمىگەن سۆزلەرنى ئۇدۇل كەلگەنلا بىر سۆزگە ئالماشتۇرۇش ـ نەشرگە تەييارلىغۇچىغا شۇنچىلىك ئوڭاي سىزىلسە كېرەك .

ئاخىرىدا كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە «بۇلاق » ئومۇمىي 11 ـ سان ، 326 ـ 327 ـ بەتلەردىكى ئىككى پارچە نەزمىنى سونىمىز :

نەزمە

ئەي بۇرادەرلەر قەدىردانلار ،
ئاگاھ ، دانا بۇلايلى ئەمدى .
بىكار تەلەپ زەنگىلەرگە
بوزەك بولۇپ تۇرمايلى ئەمدى .
زەنگىلەرنى بىز ئادىل ئويلاپ ،
ئىشىنىپ ئاخىر بىز بولدۇق خەراب ،
قېرىنداشلارمۇ كەتتى تاراپ ،
قورقۇپ قاراپ تۇرمايلى ئەمدى .
ئۆز ۋاقتىدا ئېلىپ ساۋاق ،
زەنگىلەرىن ئاغدۇرمساق ،
بۇرنىمىزدىن بولغاي بۇلاق .
قورقۇپ قاراپ تۇرمايلى ئەمدى .
ئىتتىپاقلىشىپ قىلىپ بىز غەزات ،
ئادالەت دەپ قىلايلى جەھات
ئاخىر ھەممىمىز بولۇشچۈن ئازاد ،
موشنى قاتتىق تۇگەيلى ئەمدى .
قەھرىمانلىق كۆرسىتىپ بىز ،
ئادەلەتكە يەتكۈزىمىز بىز .
ئەل ـ يۇرتنى قۇتقازغايمىز ،
قورقۇپ قاراپ تۇرمايلى ئەمدى .

نەزمە

قوزغىلىپ ئەل چىقسا جەڭگە ،
تەڭ كېلەلمەس ئاڭا بەڭگە .
ئادالەت كۈلمەيدۇ بېقىپ
قورقۇپ ئەل ئالسا يېتىپ .
ئاخىر ئۆلۈم ھەممىمىزگە بار ،
قورقساق زۇلۇم بىزنى قىلار خار .
قورقونچاقلىق بىزگە نومۇس ـ ئار ،
زالىملارغا ياسايلى بىز دار .
ئەلنى ـ يۇرتنى يۇيۇپ قان بىلەن
قىلايلى ئازات ئىزىزجان بىلەن .
سوققا بېرىپ دۈشمەنلەرگە ،
تەڭسىزلىكنى كۆمەيلى يەرگە ! ...

يۇرت ئۇلۇغلىرىنىڭ بۇختاپنامىسىدىن «ئىنتېرناتسيونال مارشى » غا ئوخشاش جەڭگىۋار سادا چىقىپ تۇرغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىمىز . لېكىن ، ئىنقىلابى ئىبارىلەر بىلەن پەدەزلەنگەن بۇ شېئىرلار قانداق قىلىپ داستانغا ئارىلىشىپ قالدى ؟ نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدىكى مەشق دەپتىرى تاسادىپىي مۆجىزە بىلەن ھازىرغىچە ساقلىنىپ قال-

www.uyghurkitap.com

غان ۋە بۇ شېئىرلار ئەنە شۇ تەۋەررۇك دەپتەردىن تاللاپ ئېلىنغان بولسىمۇ ئەجەپ ئەمەس . بۇنداق شېئىرلار ئۆز ۋاقتىدا سىنىپىنىڭ تام گېزىتىگە چىقىرىشقىمۇ يارىمىغان بولغىدى. بۇ خىلدىكى شېئىرلادىن 7 ـ 8 نى مىسال كەلتۈرۈش مۇمكىن بولسىمۇ ، بىر تەرەپتىن بۇنداق تېتىقسىز شېئىرلار بىلەن كىتابخانلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرۇشنى خالىمىدىم ،

ئۇيغۇر هازىرقى زامان شېئىرىيىتىمىزدە قولغا كەلگەن مۇۋەپپەقىيەتلەرنى بىرنەچچە سائەتلەپ سۆزلەش مۇمكىن ياكى بۇ تېمىدا قېلىن كىتابتىن بىرنى يېزىپ چىقىش ئانچە قىيىن بولمىسا كېرەك . لېكىن «پادىشاھى ئادىل » غا ئوخشاش ئېسىل سەنئەت نەمۇنىسىنىڭ مەيدانغا كېلىشى قىيىن هادىسە .

ئەگەر ، بىرەر كىلاسسىك مۇزىكا ئەسىرىنى ئىقتىدارسىز ، نادان ۋە چالا ئۆگەنچى شاگىرتلار كەلسە ـ كەلمەس ئورۇنلىسا ، ئۇ هالدا بۇ مۇزىكىنىڭ ئىنسان روهىغا تەسىر قىلىدىغان تىلسىز مۇڭى ئاساسەن يوقىلىدۇ . يېقىمسىز ۋە رىتىمسىز شاۋقۇندىن ئۇنىڭ ـ هېچقانچە پەرقى قالمايدۇ . ئوخشاشلا «پادىشاھى ئادىل » داستانىمۇ ئۆزىنىڭ داستانغا لايىق قىممىتىنى ئاساسەن يوقاتقان . ئۇ خۇددى جاۋاهىراتلىرى ئوغرىلانغان قۇتىغا ئوخشاپ قالغان. مۇنداقچە ئېيتقاندا «پادىشاھى ئادىل » نى هەقىقەتەن نەس باسقان . مۇنداق نەس باسقان ـ يالغۇز «پادىشاھى ئادىل » داستانلار ئەمەس ؛ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ، توپلاملارغا كىرگۈزۈلگەن بىر قىسىم داستانلارمۇ ئەشۇنداق ئاقىۋەتكە قالغان . بۇنداق نەس باسقا ـ يالغۇز ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىلا ئەمەس ؛ ئېغىز ئىجادىيىتىمىزنىڭ باشقا ژانىرلىرىدىمۇ مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالغان نۇسخىلارنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ .

بىزنىڭ مەدىنى مىراسلىرىمىز پىششىقلاپ ئىشلەش باهانىسى بىلەن خالىغانچە يېيىپ ـ سوزۇپ ئۆزگەرتىۋىرىدىغان ئاشپەزنىڭ قولىدىكى خېمىر ئەمەس .

مەدەنى مىراسلىرىمىزنىڭ كۆپ قىسمى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا يوق قىلىندى . قالغانلىرى يۇقىرىقىدەك بوزۇپ نابۇت قىلىۋېتىلسە ، كېيىنكى ئەۋلادلىرىمىزغا نېمە قالىدۇ ؟ ئۇلارغا قانداقمۇ يۈز كېلەلەيمىز ؟ «بارنى ئوغرى ئالدى ، قالغىنىنى رەمبال » دېگەن مۇشۇ ئەمەسمۇ ؟

مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى قۇتقۇزۇش خىزمىتى ـ ئۇ بۇرمىلاش ئۆزگەرتىش ، پۇچەكلەشتۈرۈشكە قارشى كۆرەشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالمىسا ، ئۇ قۇرۇق دەبدەبىلىك شۇئارغا ياكى ئىجاۋەت بولمايدىغان دۇئاغا ئايلىنىپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ .

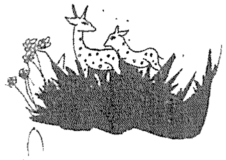

مىنكۇن باتۇر

(قىسسە)

مىنكۇن باتۇر سۇ ئاستىغا قانداق كىرگەن بولسا، ھۆر قىزلار ئۇنى شۇ يول بىلەن مېڭىپ سۇ ئۈستىگە چىقىرىپ قويۇپتۇ. ئۇ دەريادىن چىقىپ شەھەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە بېرىپ ئاندىن يۇرتىدىن كەلگەن قىيايەتتە شەھەرگە كىرىپ ئۇستىسىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. ئۆتۈكچى مىنكۇن باتۇردىن:

ـ ئاتا ـ ئاناڭنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇلار قانداق تۇرۇپتۇ؟ ـ دەپ سوراپتۇ. مىنكۇن باتۇر چاندۇرماي تۇرۇپ:

ــ ئاتا ـ ئانامنى كۆردۈم، ئوبدان تۇرۇپتۇ. يولۇمغا قاراپلا تۇرۇپتىكەن، بەك خوش بولدى، سىلىگە كۆپتىن ـ كۆپ سالام ئېيتتى، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. ئارىدىن بىر كۈن ئۆتۈپ، ئەتىسى كەچتە ئۇستىسى مىنكۇن باتۇرغا:

ــ مەن بۈگۈن كەچتە بىر يەرگە بارىمەن، تاڭ ئاتقاندا كېلىمەن، مەن كەلگىچە تاشتىن چەم، قۇمدىن تىكىش ياساپ، بەش جۈپ ئۆتۈك تىكىپ قوي، ــ دەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

مىنكۇن باتۇر سۇ ئاستى ھۆرلىرى ئۆگەتكەن ھۈنەرنى ئىشقا سېلىپ تاشتىن چەم، قۇمدىن تىكىش ياساپ بەش كىشىلىك ئۆتۈكنى تەييار قىلىپ قويۇپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۆتۈكچى كېلىپلا مىنكۇن باتۇردىن ئۆتۈكنى تىككەن ـ تىكمىگەنلىكىنى سوراپتۇ. مىنكۇن باتۇر ئۇستىسىنى تۆرگە چىقىرىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ تۇرۇپ:

ــ ئۇستام، ھېرىپ ـ ئېچىپ ئۇساپ كەلگەنلا ئالدى بىلەن ئۇسسۇزلۇق ئىچىۋالسىلا، ـ دەپ ئۆتۈكچىنىڭ ئالدىغا بىر تاۋاق قېتىق، بىرنان قويۇپتۇ. ئۇستىسى قېتىق بىلەن نانغا قول ئۇزىتىشىغا مىنكۇن باتۇر:

ــ ئۇستام، بۇ قېتىق بىلەن ناننى بىر شەرت بىلەن ئىچىلا، ئۇ قايسى شەرت دېسىلە، قېتىقنىڭ يۈزىنى بۇزماي، ناننى پۈكمەي يەيلا، ــ دەپتۇ. ئۆتۈكچى مىنكۇن باتۇرنىڭ كېپىگە ھەيران قاپتۇ. بىر پەس تۇرۇپ كېتىپ، ئاندىن:

ــ ئەي مىنكۇن، مەن سېنى خېلى ئەقىللىق بالىكەن دېسەم، سەن خۇددى ئېلىشىپ قالغان ئادەمدەكلا گەپ قىلىدىكەنسەن. قېتىقنىڭ يۈزىنى بۇرماي، ناننى پۈكمەي قانداق يېگىلى بولسۇن، ــ

دەپتۇ . مىنكۈن باتۇر ئۆتۈكچىنىڭ گېپىگە قارىتا كۈلۈپ تۇرۇپ :

— ۋاي ئۇستام ، قېتىقنىڭ يۈزىنى بۇزماي نانىنى پۇكمەي يىگىلى بولمىغان يەردە ، قانداقسىگە تاشتىن چەم ياسىغىلى ، قۇمدىن تىكىش تىككىلى بولسۇن ، — دەپتۇ . ئۆتۈكچى مىنكۈن باتۇرغا ياندۇرۇپ گەپ تېپىپ بىرەلمەي دۇدۇقلاپ قاپتۇ .

مىنكۈن باتۇر قازناق ئۆيگە كىرىپ تەييار قىلىپ قويغان بەش كىشىلىك ئۆتۈكنى ئېلىپ چىقىپ ئۇستىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ :

— ئۇستام ، سىلىنىڭ بۇيرۇغانلىرى مۇشۇنداق ئۆتۈكمىدى ؟ — دەپتۇ ، ئۆتۈكچى ئۆتۈكنى قولىغا ئېلىپ ، ئۇيان ئۆرۈپ ،بۇيان ئۆرۈپ ئۇزاق قاراپتۇ . ئاندىن بىر مىنكۈن باتۇرغا ، بىر ئۆتۈككە قاراپتۇ . يەنە مىنكۈن باتۇرنىڭ كۆزىگە ئۇزاق قارىغاندىن كېيىن :

— مىنكۈن ، راست گەپنى دە ، بۇ ئۆتۈكنى نەدىن ئالدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— ئۇستام ، بۇ يۇرتتا مېنىڭ سىلىدىن باشقا يېقىن ئادىمىم بولمىسا ، كىم ماڭا بۇنداق ئۆتۈكنى بېرىدۇ ، ئۆزۈم تىكتىم ، — دەپتۇ . مىنكۈن باتۇر . ئۆتۈكچى :

— راست گەپنى قىلمىدىڭ ، بۇنداق ئۆتۈكنى يەر يۈزىدىكى ئادەملەر تىكەلمەيدۇ ، — دەپتۇ ئۆتۈكچى . مىنكۈن باتۇر ياندۇرۇپلا :

— يەر يۈزىدىكى ئادەملەر تىكەلمەيدىغان ئۆتۈكنى نېمىشقا ماڭا تىكىشنى بۇيرىدىلا ، سىلىنىڭ بۇيرۇقلىرى بويىچە تىكتىم ، — دەپتۇ . گەپتە يەنە تۇتۇلۇپ قالغان ئۆتۈكچى مىنكۈن باتۇرغا قايتىدىن تازا زەن سېلىپ قارىغاندىن كېيىن :

— مەن سېنى ئىشمىغىلا سېلىپ ، ھېچقانداق ھۈنەر ئۆگەتمىگەنىدىم ، ئەمما سەن بىر كېچىدىلا مەنمۇ تىكەلمەيدىغان ئۆتۈكنى تىكىپسەن ، ئەسلىدە مەن ساڭا شاگىرتلىققا كىرسەم بولغۇدەك . بۈگۈندىن باشلاپ مېنىڭ شاگىرتىم بولماي ئۆز ئالدىڭغا تىرىكچىلىك قىل ، — دەپتۇ . مىنكۈن باتۇرنىڭمۇ بۇ يۇرتتىن كېتىپ ، باشقا يەرلەرگە بارغۇسى كەلسىمۇ ، ئۆتۈكچىگە دېيەلمەي تۇرغانىكەن . شۇنداق قىلىپ مىنكۈن باتۇر ئۆتۈكچىدىن دوكان ئايرىپ بولۇپ ، ئۇستىسىدىن دۇئا ئالماقچى بوپتۇ . ئۆتۈكچى :

— سەن ماڭا راست گېپىڭنى ئېيتمىغىچە دۇئا بەرمەيمەن . سەن مىنكۈن باتۇرنىڭ ئۆزى شۇمۇ ــ ئەمەسمۇ ؟ — دەپ سوراپ تۇرۇۋاپتۇ .

مىنكۈن باتۇر راست گەپنى قىلاي دېيسە ئەسلى ، چۈنكى ئۇنىڭ بۇ يۇرتتا ئۆزىنى ئاشكارىلىغۇسى يوق ئىكەن . راستىنى دېمەي دېيسە ، بىر يىل ئۆتۈكچىگە قانداقلا بولمىسۇن شاگىرت بولۇپ ، تۇز ـ تامىقىنى يېگەن . تۇز ـ تامىقىنىڭ ھەققى ئۈچۈن راستىنى دېمەي بولماپتۇ .

— مىنكۈن باتۇر دېگەن مەن شۇ بولىمەن ، — دەپتۇ مىنكۈن .

— مېنىڭكىدە بىر يىل تۇرۇپ تۇز ـ تاماق يېدىڭ ، شاگىرت بولدۇڭ . شۇنىڭ ھەققى ئۈچۈن مېنى قانداق رازى قىلىسەن ، ماڭا نېمە بېرىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۆتۈكچى .

— نېمە بەرسەم رازى بولىلا ؟ — دەپ مىنكۈن باتۇر ئۆتۈكچىدىن سوراپتۇ .

— سېنىڭ ئۈچ نەرسەڭ بار ئىكەن .

شۇنىڭ بىرسىنى بەر ياكى ماڭا بىرەر شە-
ھەرنىڭ پادىشاھلىقىنى ئېلىپ بەر ، بولمىسا
بەرگەن تۇزۇمغا رازى بولمايمەن ، — دەپتۇ
ئۆتۈكچى .

مىنكۇن باتۇر ئويلىنىپتۇ .
خاسىيەتلىك ئۈچ نەرسىسىنىڭ ھېچقايسى-
سىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەپتۇ — دە :

— ئۇستام مەن سىلىگە بىرەر
يۇرتنىڭ پادىشاھلىقىنى ئېلىپ بېرەي . مەن
بىر كەتسەم ئۈچ كۈندە كېلىمەن ، ئۈچ
كۈندە كېلەلمىسەم ئۈچ ئايدا كېلىمەن ، ئۈچ
ئايدا كېلەلمىسەم ئۈچ يىلدا كېلىمەن . ئەگەر
ئۈچ يىلغىچىمۇ كەلمەي ئۇنىڭدىن
ئاشۇرۇۋەتسەم ، بىرەر يۇرتنىڭ پادىشاھلى-
قىنى ئېلىپ بەرگەندىن باشقا ، خاسىيەتلىك
ئۈچ نەرسەمنىڭ ئىچىدىن خالىغانلىرىنى
قوشۇپ بېرەي ، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ . ئۆ-
تۈكچى مىنكۇن باتۇرنىڭ ۋەدىسىنى
ئېلىۋالغاندىن كېيىن ، رازىلىق دۇئاسى بې-
رىپ ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ .

مىنكۇن باتۇر ئۆتۈكچىنىڭ
ئالدىدىن چىققىنىچە بىر يولغا چۈشۈپ مې-
ڭىۋېرىپتۇ . ئۈچ كۈن مېڭىش بىلەن
ئۆتۈپتۇ . بىرەر يۇرتنىڭ قارىسى كۆرمەپتۇ .
يەنە مېڭىۋېرىپتۇ . قورسىقى ئاچسا جاھاننەما
ئەينىكىگە قاراپ نەدە ئېتىپ يىگۈدەك بىرەر
جان - جانىۋارنىڭ بارلىقىنى بىلىۋالسا ، شۇ
يەرگە بېرىپ ئوقياسى بىلەن ئېتىپ كاۋاپ
قىلىپ يەپتۇ . ھارسا مىسران قىلىچىنى ھاسا
قىپتۇ . ئۇ شۇ تەرىقىدە ئۈچ ئاي يول مېڭىپ
جاھان كېزىپ ، ھېچقانداق يەردىن پادى-
شاھلىقنىڭ ئىپىنى تاپالماپتۇ . شۇنداق
قىلىپ ئۈچ كۈن ، ئۈچ ئايمۇ ئۆتۈپتۇ . ساق
تۈت ئاي ماڭغاندىن كېيىن ئاخىرى بىر
شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ . شەھەرگە كىرىپ
قارىغۇدەك بولسا ، ھەربىر دوقمۇشقا شەھەر
پادىشاھىنىڭ ئېلانى ئېسىقلىق تۇرغۇدەك .
ئېلاندا : كېمەركى بادرات ① تاز ئىككىنچى
ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتكەن قىزىمنى
قۇتقۇزۇپ ئەكىلىپ بەرسە ، شۇ كىشىنى
خالىغىنىنى بېرىپ رازى قىلىمەن . ئەگەر
پادىشاھلىقىمنى بەر دېسىمۇ بېرىمەن ، دەپ
يېزىلغانىكەن . مىنكۇن باتۇر ئېلاننى ئو-
قۇپ ، ئۆتۈكچىگە بەرگەن ۋەدىسىنى ئەڭ
ئاخىرقى قەرەل تولغۇچە ئورۇندايدىغانلىق-
دىن خوش بولۇپتۇ . مىنكۇن باتۇرنىڭ
ئويلىشىچە ، ئۆتۈكچىگە ئېلىپ بېرىدىغان
پادىشاھلىق چوقۇم پادىشاھنىڭ ئۆز رازىلىقى
بىلەن بەرگەن بولۇشى كېرەك ئىكەن .

مىنكۇن باتۇر ئاۋۋال ۋەقەنىڭ زادى نېمىلى-
كىنى ئالدىن بىلىۋالغۇسى كېلىپ
كىشىلەردىن سوراپتۇ . كىشىلەر ئۇنىڭغا :
يۇرتىمىزدا بىر بادرات بار ئىدى . يەتتە
يىلنىڭ ئالدىدا شۇ بادرات تاز پادىشاھىمىز-
نىڭ قىزىنى سومرۇغ قۇشقا مىندۈرۈپ
ئىككىنچى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتكە-
نىدى . يەتتە يىلدىن بۇيان ھەر يەر — ھەر
يەرلەردىن نى — نى شاھزادىلەر ، بەگزادى-
لەر ، نى — نى باتۇرلار قىزنى قۇتقۇزىمىز
دەپ كەلدى ، ئەمما ھېچقايسىسى ئامال قى-
لالماي قايتىپ كېتىشتى ، دەپ جاۋاب بېرىپ-
تۇ . مىنكۇن باتۇر ۋەقەنىڭ ئۆتمۈشىنى بىر
قۇر بىلىۋالغاندىن كېيىن ، بىر بوۋايدىن :

— بوۋا ، پادىشاھ جاكارنامىسىنى نې-
مىشقا تامغا چاپلىماي ئېسىپ قويىدۇ ؟ —
دەپ سوراپتۇ .

① بادرات — جادۇگەر ، سېھىرگەر

www.turkitap.com

— بالام، سەن بۇ يۇرتنىڭ قائىدىسىنى بىلمەيدىغان ئوخشايسەن. پادىشاھىمىز بىرەر ئىشنى بىجا كەلتۈرگۈچىگە ئىنئام بەرمەكچى بولۇپ جاكار چىقارسا، ئۇنى تامغا چاپلىماي ئېسىپ قويىدۇ. پادىشاھىمىزنىڭ دېگىنىنى ئورۇنداشقا بەل باغلىغان كىشى جاكارنامىنى ئېلىپ ئوردىغا كىرىدۇ. ئۇ كىشىنى ئوردىغا كىرىشتىن ھېچكىم توسمايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

مەنكۈن باتۇر جاكارنامىنى ئېسىقلىق يەردىن ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قاراپ مېڭىپتۇ، بۇنى كۆرگەن كىشىلەر ھەيران قېلىشىپتۇ. منكۈن باتۇر ئوردا دەرۋازاسىغا كەلسە، ئۇنى دەرۋازا باققۇچىلار قىلىچ، نەيزىلىرىنى چەپراس قىلىشىپ توسۇپتۇ. منكۈن باتۇر قولىدىكى جاكارنامىنى ئېچىپ كۆرسىتىپتىكەن قوروقچىلار بىر ـ بىرىگە قاراشقىنىچە قىلىچ، نەيزىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ يول بېرىپتۇ. منكۈن باتۇر ئۇدۇل پادىشاھنىڭ تەختخانىسىغا كىرىپ قول باغلاپ تۇرۇپ سالام بېرىپتۇ. پادىشاھ منكۈن باتۇرغا قاراپ:

— ھە بالا، نېمە ئەرز ـ دادىڭ بار؟ — دەپ سوراپتۇ.

مەنكۈن باتۇر باشقا گەپ قىلماي جاكارنامىنى كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى:

ـ ھەي بالا، پادىشاھنىڭ بۇ جاكارنامىسىنى نېمىشقا ئېلىۋالدىڭ، ئەرز، دادىڭ بولسا ئۆزۈڭلا كىرسەڭ بولمىدىمۇ؟ — دەپتۇ.

مەنكۈن باتۇر ئۆزىنىڭ ھېچقانداق ئەرز ـ دادى يوقلۇقىنى، پەقەت پادىشاھنىڭ قىزىنى قۇتۇلدۇرۇپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ كىچىكلا بىر بالىنىڭ دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ كۈلۈپتۇ. پادىشاھنىڭ كۈلكىسىنى تەنە دەپ چۈشەنگەن ياساۋۇللار مەنكۈن باتۇرنى ئوردىدىن چىقىرىۋەتمەكچى بوپتۇ. مەنكۈن باتۇردىن سوئال سورىغان ھېلىقى ۋەزىر ياساۋۇللارنى سەل تەخىر قىلىپ تۇرۇڭلار، دەپ قويۇپ، پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا:

— پادىشاھىم، بىر چوڭنىڭ گېپىنى ئاڭلا، بىر كىچىكنىڭ دېگەن گەپ بار. بۇ بالا ئۆزىگە ئىشەنمىسە جاكارلىرىنى ئورۇنداشقا بەل باغلاپ ھوزۇرلىرىغا كىرمەس ئىدى. ئالدى بىلەن بىز ئۇنى ئۆزى توغرىلىق گەپكە سېلىپ باقايلى، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. پادىشاھ ئاقىلدار ۋەزىرىنىڭ گېپى بويىچە منكۈن باتۇردىن:

— ھەي بالا، قېنى ئېيتقىنا، ئۆزۈڭ نەدىن كەلدىڭ، ئىسمىڭ نېمە، كىمنىڭ بالىسىسەن»؟ — دەپ سوراپتۇ، منكۈن باتۇر ئۆزىنىڭ يۇرتىنى، ئىسمىنى ئېيتىپتۇ. ئەمما دادىسىنى ئاشكارىلىغۇسى كەلمەي، دادىسى ئورنىغا ئاغزىغا كەلگىنىچە بىر ئادەمنىڭ ئىسمىنى ئاتاپتۇ. بۇ يىراق يۇرتقا منكۈن باتۇرنىڭ باتۇرلۇقى توغرىسىدىكى گەپلەر تېخى يېتىپ كەلمىگەنىكەن. پادىشاھنىڭ ئالدىدا تۇرغان كىچىكلا بىر بالىنىڭ بادرات تازنىڭ قولىدىن قىزىنى قۇتۇلدۇرۇپ كېلەلىشىگە زادىلا ئىشەنگۈسى كەلمىسمۇ، ئامراق قىزىنى يادلاپ ئويلىنىپ قاپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

— يەتتە يىلنىڭ ئالدىدا قىزىم يوقاپ كەتتى. بىر نەچچە كۈنگىچە ھېچنەدىن خەۋىرى بولمىدى. قۇرئاندازلارغا قۇر سالدۇرسام قىزىمنى يۇرتىمىزدا سوقۇنۇپ يۈرگەن بىر بادرات تاز ئىككىنچى قەۋەت ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئەگەر سەن قىزىمنى قۇتۇلدۇرۇپ چۈشسەڭ، ۋەدەم بويىچە نېمىنى خالىساڭ شۇنى بېرىمەن.

— ئۇنداق بولسا ماڭا هازىر ئىككى نار تۆگە تەييارلاپ بەرسىلە، — دەپتۇ مىنكۇن باتۇر.

پادىشاھ شۇ هامان ئۇنىڭغا نار تۆگەدىن ئىككىنى هازىر قىلدۇرۇپ بېرىپتۇ. مىنكۇن باتۇر پادىشاھ ئارقىلىق يۇرت ئەھلىگە كىم ئىككى سۇمرۇغ بالىسى بەرسە، ئورنىغا ئىككى نار تۆگە بېرىدىغانلىقى توغرىلىق جاكار چىقارغۇزۇپتۇ.

ئۇ پادىشاھنىڭ شەھرىدە بىر كىشى بولۇپ، ھەر خىل قۇشلارنى تۇتۇپ سېتىپ جان باقىدىكەن. ئۇنىڭ قىلىدىغان كەسپى شۇ ئىكەن. ئۇ بىر كۈنلىرى سۇمرۇغ ئۇۋىسىدىن سۇمرۇغ باچكىسىدىن ئىككىنى تۇتۇۋېلىپ باقىۋاتقانىكەن. ئۇ كىشى بۇ سۇمرۇغ باللىرىنى بېقىپ چوڭ بولغاندا ساتسام جىق مال-دۇنيالىق بولۇپ قالىمەن، دەپ ئويلاپ يۈرگەن كۈنلىرىدە پادىشاھنىڭ ھېلىقى جاكارىنى ئاڭلاپ، باققىنىغا قىرىق كۈن بولغان سۇمرۇغ باللىرىنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. مىنكۇن باتۇر ئۇنىڭغا ئىككى نار تۆگىنى بېرىپ سۇمرۇغ باللىرىنى ئېپقاپتۇ.

مىنكۇن باتۇر سۇمرۇغ باللىرىنى ئادەم بارالمايدىغان ئېگىز بىر تاغ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ، ئاغزىغا يۈگەن سالماقچى بوپتىكەن، بىردىنلا سۇمرۇغ باللىرى زۇۋانغا كېلىپ:

— ھەي ئادەم بالىسى، بىزنى نېمە قىلماقچى بولسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھەي سۇمرۇغ باللىرى، مۇشۇ شەھەرنىڭ پادىشاھنىڭ قىزىنى بىر بادرات تاز ئېلىپ قېچىپ ئىككىنچى ئاسمانغا ئېپچىقىۋاپتۇ. پادىشاھ قىزىنىڭ دەردىدە خۇشاللىقىنى ئۇنتۇپتۇ. مەن پادشاھنىڭ ئۇ قىزىنى بادرات تازنىڭ قولىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئاتا-بالىنى جەم قىلىپ قويماقچىمەن. بادرات تاز ئۇ قىزنى سۇمرۇغ قۇشقا مىندۈرۈپ ئەكەتىپتۇ. ئىككىنچى قەۋەت ئاسمانغا سۇمرۇغدىن باشقا نەرسە يېتىپ بارالمايدىكەن. شۇڭا ئىككىڭلارنى دۈمبەڭلەرگە يۈك ئارتىپ ئۇچۇرۇپ ئۆگەتمەكچىمەن. قىزنى قۇتۇلدۇرۇپ بولسىلا سىلىنى ئۆز ئەركىڭلارغا قويۇپ بېرىمەن، — دەپتۇ مىنكۇن باتۇر سۇمرۇغ باللىرىغا.

— ھەي، ياخشى نىيەتلىك ئادەمزادە، بىزنى قويۇپ بېرىدىغىنىڭ راستلا بولسا، بىزگە يۈگەن سالما، بىز سېنىڭ سۆزۈڭ بويىچە ئۇچىمىز، بىزگە ئەمدىلا قىرىق كۈن بولدى، لېكىن تېخىچە ئۇچۇپ باقمىدۇق، ئىككىنچى قەۋەت ئاسمان ئۇزاقتا ئوخشايدۇ، بىز بۇ ھالىمىزدا ئۇ يەرگە يېتىپ بارالمايمىز. شۇڭا بىزنى ئۆزۈڭ مىنىپ كۆندۈر. ئۈستىمىزگە كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلىتىپ تاش باغلاپ قوي. بىز ئېغىر بەرسىنى كۆتۈرۈپ ھەر كۈنى ئۇزاق ئۇچۇپ ئۆگىنەيلى. بىزدىن خاتىرجەم بول، سېنىڭ خىزمىتىڭدە بولىمىز، — دەپتۇ سۇمرۇغ باللىرى.

مىنكۇن باتۇر سۇمرۇغ باللىرىنىڭ گېپى بويىچە ئۇلارغا يۈگەن سالماي، بىرىنچى كۈنى نۆۋەت بىلەن مىنىپ يېرىم كۈندىن ئۇچۇرۇپتۇ. ئەتىسىدىن باشلاپ سۇمرۇغ باللىرىنىڭ بويىنغا، دۈمبىسىگە تاش باغلاپ ھەم ئۆزى مىنىپ ئۇچۇشقا باشلاپتۇ. ھەر كۈنى باغلىنىدىغان تاشنى ئاز — ئازدىن كۆپەيتىپتۇ. ساق بىر يىل بولغاندا سۇمرۇغ باللىرى مىڭ جىڭ تاش بىلەن مىنكۇن باتۇرنى مىندۈرۈپ ئۇچىدىغان، كەچكىچە ئۇچسىمۇ ھارمايدىغان بوپتۇ. مىنكۇن باتۇرمۇ ئون يەتتە باشقا كىرىپ، كۈچىمۇ، ئەقلىمۇ

www.uighurkitap.com

يېتىلىپتۇ. ئۇ سۇمرۇغ باللىرىنى ئاخىرقى قېتىم ئۇچۇرۇپ كۆرگەندىن كېيىن: «ھە، ئەمدى ئىشىمىغا تۇتۇش قىلسام بولغۇدەك» دەپ ئويلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

شاھ ئاتا، مېنىڭ تەييارلىقىم پۈتتى، بۈگۈن ئىككىنچى قەۋەت ئاسمانغا قاراپ ئۇچىمەن، خەۋەردار بولۇپ قالغايلا، — دەپ ئېيتىپ قويۇپ ئوردىدىن چىقىپتۇ.

مىڭكۈن باتۇر ئوردىدىن چىقىپ سۇمرۇغ باللىرىنى قويۇپ قويغان ھېلىقى ئېگىز تاغقا چىقىپتۇ. سۇمرۇغ باللىرىغا: بۈگۈن ئىككىنچى قەۋەت ئاسمانغا قاراپ ئۇچىمىز، ھارساڭلار ھاردەم دەڭلار، دەپتۇ-دە، سۇمرۇغ بالىسىنىڭ بىرىگە مىنىپ، يەنە بىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇچۇپتۇ. نەچچە ۋاقىتتىن ئېغىر يۈك يۈدۈپ ئۇچۇن ئۆگەنگەن سۇمرۇغ باللىرى ئەمدى ئاجايىپ يەڭگىل بولۇپ، نەچچە ھەسسە تېز ئۇچۇپتۇ. ئۇلار شۇ ئۇچقىنىچە ساق ئۈچ ئاي ئۇچۇپتۇ. مىڭكۈن باتۇر سۇمرۇغ ئۈستىدە تۇرۇپ ئەتراپقا نەزەر سالغۇدەك بولسا، سول يان پەستە يايپېشىل بوستانلىق ئۈزۈن بىر جىلغىنى كۆرۈپتۇ. ئۇلار بۇ يەردە ئازراق ئارام ئېلىۋېلىپ ئاندىن ئۇچماقچى بولۇپ چۈشۈپتۇ. مىڭكۈن باتۇر ئەتراپىنى كۆرۈپ باقماقچى بولۇپ جىلغىدىن تاغقا چىقىپ، تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە چوڭ بىر شەھەرنى كۆرۈپتۇ. شەھەرنىڭ تاغ باغرىغا قارىغان چوڭ قوۋۇقىنىڭ ئالدى تەرىپى ئاجايىپ گۈزەل چارباغ ئىمىش. ئەمدى بىرىنچى قەۋەت ئاسمانغا چىققان ئۇخشايمىز دەپ ئويلىغان مىڭكۈن باتۇر ئىككىنچى قەۋەت ئاسمانغا يەنە قانچىلىك ئۇچقاندا يەتكىلى بولىدىغانلىقىنى سوراپ بىلىۋېلىش ئۈچۈن سۇمرۇغلىرىنىڭ يېنىغا قايتىپ چۈشۈپ ئۇلارغا مىنىپتۇ-دە، چارباغقا چۈشۈپتۇ. سۇمرۇغلارنى چارباغدا ساقلاپ تۇرۇشقا قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى شەھەر دەرۋازىسىغا قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەر 20 گەز قېلىنلىقتا، 40 گەز ئېگىزلىكتە سېلىنغان سېپىل بىلەن قورشالغانىكەن. سېپىلنىڭ بىرلا قوۋۇقى بولۇپ، قاناتلىرى ئىككى گەز قېلىنلىقتىكى پولاتتىن ياسالغانىكەن. تەلەتى سەت، بويى-بەستى بەھەيۋەت ئىككى باتۇر باقىدىكەن. بىرىنىڭ ئىسمى يولۋاس باتۇر، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى ئېيىق باتۇر ئىكەن. بۇ باتۇرلار شۇنداق بويلۇق ئىكەنكى ئۇلارنىڭ بېشى ئاسمانغا تاقىشىپ قېلىپ، ئېگىلىپ يۈرىدىكەن، ئەگەر بېشىنى ئېگىز كۆتۈرىدىغان بولسا، بەش قات ئاسماننى تەۋرىتىۋېتىدىكەن. بۇلارغا ھېچنەرسە تەڭ كېلەلمەيدىكەن. بىر قېتىمدا ئالتە ئايلىق تامىقىنى يەپ، ئالتە ئاي تاماق يېمىسىمۇ بولىدىكەن. بىر ئۇخلىسا ئالتە ئاي ئۇخلىۋېلىپ، قالغان ئالتە ئايدا ئۇخلىماي يۈرۈيدىكەن. بۇ ئىككى باتۇرنىڭ ھەر بىرى سېپىل قوۋۇقىنى ئالتە ئايدىن باقىدىكەن. بىرى باققاندا، بىرى ئۇخلايدىكەن. بۇ قېتىم يولۋاس باتۇر ئۇخلاپ، ئېيىق باتۇر كۆزەتتە تۇرغانىكەن، مىڭكۈن باتۇر ئېيىق باتۇرنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ھە باتۇر ئاكا، بۇ بىرىنچى قەۋەت ئاسمانمۇ، ئىككىنچى قەۋەت ئاسمان قانچىلىك يىراق، — دەپ سوراپتۇ. ئېيىق باتۇر:

— ھەي، سەن نەدە قالغان بىر نېمە؟ بۇ دېگەن بادرات پادىشاھقا تەۋە ئىككىنچى ئاسمان، بىلىپ قوي! — دەپتۇ.

مىڭكۈن باتۇر ئېيىق باتۇرنىڭ گېپىدىن ئۆزىنىڭ ئىككىنچى ئاسمانغا چىقىپ بولغانلىقىنى بىلىپتۇ. شەھەرگە كىرمەكچى بولۇپ ئېيىق باتۇرغا پەسەنتىمۇ قىلماي مېڭىپتۇ. ئېيىق باتۇر:

— ھە، نەگە بارىسەن؟ مېنىڭ ئالدىمدا سەن تۇرماق، ئۇچار قاناتتىن كۆمۈت، پاشىمۇ، مەخلۇقاتتىن دىۋىمۇ رۇخسەتسىز شەھەرگە كىرەلمەيدۇ، ماڭ نېرى، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— مەن شەھەرنى كۆرۈۋېلىپلا يېنىپ چىقىمەن، — دەپ مىنكۇن باتۇر قوۋۇققا قاراپ مېڭىپتۇ.

ئېيىق باتۇرنىڭ ئاچچىقى تۇتۇپتۇ ـ دە، مىنكۇن باتۇرنى بىر شاپىلاق سالغانىكەن، تويۇقسىز تۇرغان مىنكۇن باتۇر شاپىلاقنىڭ دوغىسىدا يەتتە تاغنىڭ نېرىسىغا ئۇچۇپ كېتىپ، يەرگە 40 گەز كىرىپ كېتىپتۇ. مىڭ بىر مۇشەققەتتە يېتىپ كەتكەن يەردىن چىقىپتۇ. «مەن پەرىشتە ئەۋلادى بىر باتۇر تۇرسام، ئاشۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەي بوزەك بولۇپ يۈرسەم، باتۇر دېگەن يۈزۈمنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمەن» دەپ ئويلاپ، شۇنداق دەرغەزەپكە كەپتۇكى، بەدەنلىرى تىترەپ، قويقا چېچى تىك بوپتۇ. ئىسقىرتىپتىكەن، شۇ ھامان سۇمرۇغدىن بىرسى ئۇچۇپ كەپتۇ. مىنكۇن باتۇر سۇمرۇغقا مىنىپ چارباغقا كەپتۇ ـ دە، سۇمرۇغنى يەنە بىرىنىڭ يېنىغا ئەكىلىپ ئىككىسىگە قايتىدىن گەپ تاپىلاپ قويۇپ، يەنە ھېلىقى شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئېيىق باتۇرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ـ دە، مىسران قىلىچنى قىنىدىن چىقىرىپ تۇرۇپ:

— قېنى، باتۇربولساڭ مەيدانغا چىق، ئىككىيلەن بىر ئېلىشىپ باقايلى، — دەپتۇ.

ئېيىق باتۇر دەسلەپتە مىنكۇن باتۇرنى كۆزگە ئىلماي، مەيدانغا شۇنداقلا چۈشمەكچى بوپتۇ، ئەمما مىنكۇن باتۇرنىڭ قولىدىكى مىسران قىلىچنى كۆرۈپ، ئۇمۇ نەيزە ـ قالقىنىنى كۆتۈرۈپ مەيدانغا چۈشۈپتۇ. ئىككى باتۇر بىر نەچچە مەيدان ئېلىشىپتۇ. ئېيىق باتۇر نەيزىسىنى مىنكۇن باتۇرنىڭ كۆكرىكىنى چەنلەپ ئۇرۇپتۇ. مىنكۇن باتۇر ئۇنىڭ نەيزىسىنى بىر ئۇرۇپلا قايرىپ تاشلاپ، چاققانلىق بىلەن ئېيىق باتۇرغا قىلىچ سېلىپ، بېلىدىن ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ بېلىنىڭ يۇقىرى پارچىسى يەتتە تاغ، يەتتە دەريانى بېسىپ چۈشۈپتۇ. ئېيىق باتۇر ئۆلگەندىن كېيىن، مىنكۇن باتۇر سېپىل قوۋۇقىنى ئېچىپ شەھەرگە كىرىپ بازار ئايلىنىپتۇ. بىر دوقمۇشقا بارسا بىر بوۋاي قوغۇن سېتىپ ئولتۇرغۇدەك. مىنكۇن باتۇر بوۋايدىن قوغۇن ئېلىپ يېگەچ:

— بوۋا، مەن ئاڭلىسام بىر شاھزادە ئاستىنقى ئالەمدىن بىر مەلىكىنى مۇشۇ ئۈستۈنكى ئالەمگە ئېلىپ چىققانىكەن، ئۇنىڭ قانىتى بولمىسا ياكى ئاسماننىڭ شوتىسى بولمىسا قانداق ئېلىپ چىققاندۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋاي مىنكۇن باتۇرغا:

— ھەي بالام، بىزنىڭ بۇ يۇرتىمىزدا بىر بادرات ناز بار. ئۇنىڭ بىر بالىسى بار ئىدى. ئۇ بالىسىنى يەتتە ياش ۋاقتىدىلا ئاستىنقى ئالەمگە ئېلىپ چۈشۈپ يوشۇرۇپ قويغان. غەرىزى ئاستىنقى ئالەم پادىشاھىنىڭ قىزى بالاغەتكە يەتكىچە ئوغلىمۇ چوڭ بولىدىكەن، شۇ ئارقىلىق مەلىكىنى ئوغرىلاپ چىقىش ئىكەن. ئۇنىڭ ئوغلى ھازىر 25 ياشقا كىردى، مەلىكە ئون توققۇز ياشقا كىردى. ئاڭلىشىمىزچە ئۇ مەلىكە بەك دانا

ئىمىش ، قولىدىن جىق ئىش كېلەرمىش . ئۈچ يىلدىن كېيىن بولىدىغان ئىشلارنى چۈشىدە كۆرەرمىش . باشقىلارنىڭ چۈشىگە ئېيتقان تەبىر راست چىقارمىش . تېخى ئۈچ يىلنىڭ ئالدىدىلا ئۆزىنى بېقىۋاتقان بادرات تازنىڭ ئادەملىرىگە : ئىككى سومرۇغلۇق بىر باتۇر كېلىپ ھەممىڭنى يېگىپ ، پادىشاھىڭنى تۇتۇۋېلىپ ، مېنى قۇتۇلدۇرۇپ ئېلىپ كېتىدۇ ، دېگەنمىش . شۇڭا بادرات تاز باتۇرلارنى كۆپلەپ يىغىپ ، مەلىكىنىڭ ئەتراپىغا قاراۋۇللۇققا قويىدى . ئۇنىڭ ھازىر 47 مىڭ تۇغ ـ ئەلەملىك لەشكىرى ، بىرقانچە يۈز ئاجايىپ باتۇرى بار . بادرات تازنىڭ يەتتە مىڭ كىشىلىك خاس نەۋكىرى بار . ئۇ نەۋكەرلىرىگە ھەر كۈنى سېپىل ئۈستىدە قىلىچۋازلىق ، نەيزىۋازلىق ، ئۇ موت ، قالقان ، گۇرزى تۇتۇشنى ، تۈزدە چەۋاندازلىقنى ئۆگىتىۋاتىدۇ . مەلىكە كېلىدۇ ، دېگەن ھېلىقى باتۇر كېلىپ بۇ يۇرتتىن بادرات تازنى يوقىتىپ ، بىزنى ئۇنىڭدىن قۇتۇلدۇرغان بولسا بەك ياخشى بولاتتى ، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، منكۈن باتۇرغا يەتتە مىڭ نەۋكەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان دېۋە چىراي ، سەت بىر ئادەمنى بادرات تاز شۇ دەپ كۆرسىتىپتۇ .

منكۈن باتۇر ئەھۋالنى بىلىۋېلىپ ، سېپىلنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ . ناتونۇش بىر ئادەمنىڭ سېپىل ئۈستىگە چىققىنىنى كۆرگەن بىر نەۋكەر بادرات تازغا :

— پادىشاھىم ، بىر ئالاقمان پەتەك سېپىل ئۈستىگە چىقىپ بىز تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ ، — دەپ خەۋەر قىپتۇ.

— پۇتىدىن تۇتۇپ يەرگە تاشلىۋەت ! — دەپتۇ بادرات تاز.

نەۋكەر بېرىپ منكۈن باتۇرنى كۆتۈرمەكچى بوپتۇ ، ئەمما يەردىن يۇلۇپ ئالالماپتۇ . ھەرقانچە كۈچەپمۇ ئورنىدىن قوزغىيالماپتۇ . ئاچچىقىدا منكۈن باتۇرنىڭ پۇتىغا تەپمەكچى بولغانىكەن ، منكۈن باتۇر ئۇنى بىر تېپىپ بىلەن يەرگە ئۇچۇرۇپ چۈشۈرۈۋېتىپتۇ . بادرات تاز يەنە ئۈچ نەۋكىرىنى ئەۋەتىپتۇ . ئۇلار يېقىن كېلىشىگە منكۈن باتۇر ئىككى قولىدا ئىككىسىنى تۇتۇپ كۆتۈرۈۋېلىپ ، بىرىنى پۇتىدا چاتىرىقىدىن ئېلىپ ئېتىپتىكەن ، سېپىلدىن يەتمىش غۇلاچ نېرىغا چۈشۈپتۇ . بۇنى كۆرگەن باشقا نەۋكەرلەر چۇقۇرۇشۇپ كېتىپتۇ .

— ئېيىق باتۇرنى قىچقار ! — دەپ ۋارقىراپتۇ بادرات تاز . منكۈن باتۇر :

— ئېيىق باتۇرۇڭ ئىككى پارچە بولۇپ يەتتە تاغنىڭ نېرىسىدا ياتىدۇ ، — دەپتۇ .

بادرات تاز بىر ئىشارە قىلىپتىكەن ، يەتتە مىڭ نەۋكەرنىڭ ھەممىسى منكۈن باتۇرغا ئېتىلىپ كەپتۇ . منكۈن باتۇر بىرىنى تۇتۇۋېلىپ بىرىگە ئېتىپ ، بىرى ئارقىلىق ئۇنى يېقىتىپ ، بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا يەتتە مىڭ نەۋكەرنى يەر چىشلىتىپ قويۇپتۇ . بادرات تازنى تىرىك تۇتۇۋېلىپ ، ئۆزىنى مەلىكە بار جايغا باشلاپ بېرىشقا قىستاپتۇ .

— مېنىڭ ئۇ مەلىكىنى ساقلايدىغان ئۈچ مىڭ تاللانغان نەۋكىرىم ، 40 باتۇرۇم بار ، بۇ باتۇرلارنىڭ ھەربىرى ئۈچ مىڭ ئادەمگە تېتىيدۇ . ئۇلار ئۇخلىسا بىر قۇلىقىنى

يېپىنىپ ، بىر قۇلىقىنى ئاستىغا سېلىپ ئۇخلايدۇ ، ئۇلارغا ھېچنەرسە تەڭ كېلەلمەيدۇ ، جەڭگە چىقسا پۈت ، قوللىرىنىمۇ ئىشقا سالماي ، پەقەت قۇلاقلىرىنىلا سۈرتۈپ ماڭىدىغان بولسا ، توغرا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى قۇلىقى ئاستىدا مىجىلىپ ئۆلىدۇ ، سەن ئاۋارە بولما ، — دەپ بادرات تاز قارشىلىق قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ .

مىنكۇن باتۇر بادرات تازنىڭ قارشىلىق قىلغىنىغا قويماي ئۇنى ئالدىغا سېلىپ مېڭىپتۇ . بادرات تازنىڭ ئىچكىرى — تاشقىرى بولۇپ يەتتە ئوردىسى بار ئىكەن . مەلىكىنى 4 — قات ئوردىدا 41 قات تۆمۈر قەپەسنىڭ ئىچىدە ساقلايدىكەن . زېمىن ئۈستىدە يوق ئويۇن — تاماشىنى قىلدىكەن . قەپەس ئەتراپىنى 40 پالۋان ، ئوردا ئىشىكىنى 40 پالۋان قورۇقداپ تۇرىدىكەن . بۇ پالۋانلارنىڭ ھەربىرى 40 دىۋىگە تېتىيدىكەن . بادرات تازنى باغلاپ ئالدىغا سېلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن پالۋانلار بىر — بىرىگە :

— بىزنىڭ بادرات پادىشاھىمىزنى بىر پەتەك ئالدىغا سېلىپ كېلىۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ قانچىلىك بىگىسى باردۇ ؟ — دېيىشىپ ۋارقىرىشىپتۇ ۋە مىنكۇن باتۇرغا ئېتىلىپ كېلىشىپتۇ .

— سىلەرنىڭ بۇ بادرات پادىشاھىڭلار يەر ئۈستى پادىشاھىنىڭ قىزىنى بۇلاپ ئەچىقىۋاپتۇ . مەن شۇ مەلىكىنى ئالغىلى كەلدىم . پەقەت مەلىكىنى ساق قايتۇرۇپ بەرسەڭلارلا ، سىلەرگە ھېچقانداق زىيان — زەخمەت يەتكۈزمەيمەن ، مەلىكىنى ئېلىپ يولۇمغا كېتىۋېرىمەن ، — دەپتۇ مىنكۇن باتۇر .

شۇ ئارىدا بادرات تازنىڭ ئوغلى پەيدا بوپتۇ ، ئۇ مىنكۇن باتۇرغا قاراپ :

— مەن شۇ مەلىكىنى دەپ يەر ئۈستى پادىشاھلىقىدا يەتتە يىل كۈتۈپ تۇردۇم ، ئاران ئەچىقىۋالدىم ، ئۇنى ئۆزۈم ئالىمەن ، ساڭا بېرىدىغان مەلىكە يوق ، — دەپ سالپاڭ قۇلاق بىر باتۇرغا ئىشارە قىپتۇ .

سالپاڭ قۇلاق باتۇردىن بىرسى كالىدەك ھۆركىرىگىنىچە قۇلىقىنى يۇلاڭلىتىپ مىنكۇن باتۇرغا ئېتىلىپ كەپتۇ . مىنكۇن باتۇر مىسران قىلىچىنى بىر سىلكىپتىكەن ، ئۇزىراپ يەتتە غۇلاچ بوپتۇ . سۆرۈلۈپ تۇرغان قۇلاقنى تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ چېپىپتىكەن ، تۆۋىدىنلا ئۈزۈلۈپتۇ . مىنكۇن باتۇر قۇلاقنى چۆرۈپ — چۆرۈپ ئېتىپتىكەن ، بادرات تازنىڭ ئوردا ساقلايدىغان ئۈچ مىڭ لەشكىرىنى بېسىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ . قالغان سالپاڭ قۇلاقلار مىنكۇن باتۇرنىڭ كۈچىدىن قورقۇشۇپ يېقىن كېلەلمەپتۇ . بادرات تازنىڭ مىنكۇن باتۇرنىڭ دېگىنىدىدەك قىلماسقا ئىلاجى قالماپتۇ . ئەمما ئوغلىنىڭ مەلىكىدىن ۋاز كەچكىسى كەپمەپتۇ . ھەممە سالپاڭ قۇلاق باتۇرلىرىنى تەڭلا ئاتلىنىپ مىنكۇن باتۇرنى قۇلاقلىرىدا باستۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىشنى بۇيرۇپتۇ . ئەمما مىنكۇن باتۇرنىڭ يەتتە غۇلاچلىق مىسران قىلىچى ئۇلارنىڭ بىرىنىمۇ يېقىن كەلتۈرمەپتۇ . سالپاڭ قۇلاقلارنىڭ يېرىمى ئۆلۈپ بوپتۇ . بادرات تازنىڭ ئوغلى مىنكۇن باتۇرنىڭ سالپاڭ قۇلاقلار بىلەن ئېلىشىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ، كەيند-

دىن كېلىپ سالما تاشلاپتۇ. مىنكۆن باتۇر سالمىنى تۇتۇۋېلىپ تازا بىر تارتىپتىكەن، بادرات تازنىڭ ئوغلى مىنكۆن باتۇرنىڭ ئالدىغىلا كېلىپ قاپتۇ.

— ئۆلۈشۈڭنى مەندىن كۆرمەي ئۆزۈڭدىن كۆر، — دەپ قىلىچىنى بىر چېپىپلا ئۇنى ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مىنكۆن باتۇرغا قارشىلىق قىلىدىغان ھېچكىم چىقماپتۇ.

مىنكۆن باتۇر مەلىكىنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ. ئۇنى بەنت قىلىپ قويغان 41 قەۋەت تۆمۈر قەپەسنى ئاچتۇرۇپ مەلىكىنى چىقىرىپتۇ.

— مەن يەر ئۈستىدىكى ئاتىڭىزنىڭ قېشىدىن سىزنى قۇتۇلدۇرغىلى كەلدىم، — دەپتۇ مىنكۆن باتۇر.

— مېنى ئىككى سۇمرۇغلۇق بىر ئادەمنىڭ كېلىپ قۇتقۇزىدىغانلىقى چۈشۈمگە ئايان بولغانىدى، ئۇنداق بولسا سۇمرۇغلىرىڭىز قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ مەلىكە.

مىنكۆن باتۇر سۇمرۇغلىرىنى شەھەر سىرتىدىكى باغقا يايلاپ تۇرۇشقا قويۇپ بەرگەنلىكىنى ئېيتقاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ بادرات تازنىڭ قولىدىن راستىلا قۇتۇلغانلىقىغا ئىشىنىپ، خۇشاللىقىدا كۆز يېشى قىپتۇ. مىنكۆن باتۇر بادرات تازغا قاراپ:

— ھەي بادرات، مەن سېنىڭ يەتتە مىڭ نەۋكىرىڭنى، دىۋە سۈپەت 40 باتۇرۇڭنى، ئېيىق باتۇرنى ھەم ئوغلۇڭنى ئۆلتۈرۈۋەتتىم. مەن ئەسلىدە قان تۆكمەكچى ئەمەس ئىدىم، ئۆزۈڭ ھەم ئا-

دەملىرىڭ مېنى شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلدىڭلار. مېنى كىمكىن، دەپ قالمىغىن، ئىسمىم مىنكۆن. مەن مەلىكىنى قۇتقۇزۇپ چىقاندىن كېيىنلا سېنى قويۇۋەتمەكچى ئىدىم، ئەمما بۇ يەردىكى خەلق سېنىڭ دەستىڭدە كۆن ئالالماي قاپتۇ. سېنى يەر ئۈستى پادىشاھلىقىغا ئېلىپ كېتىپ، پادىشاھقا تاپشۇرۇپ بېرىمەن، سېنى قانداق قىلىسا پادىشاھنىڭ ئىختىيارى. سەن مەلىكىنى ئېلىپ چىققان سۇمرۇغنى تەييار قىلدۇر، ئادەملىرىڭ شەھەر سىرتىدىكى باغقا ئېلىپ بارسۇن، — دەپ مەلىكىنى، بادرات تازنى ئېلىپ ئوردىدىن چىقىپتۇ.

مىنكۆن باتۇر چارباغقا بارسا، ئىككى سۇمرۇغ ئۇنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ساقلاپ تۇرغانىكەن، مىنكۆن باتۇر چارباغدا سۇمرۇغلارنى ئوبدان بېقىۋېلىش ئۈچۈن ئۈچ كۈن تۇرۇپتۇ. ئاندىن توققۇز تۇلۇمغا گۆش، توققۇز تۇلۇمغا سۇ قاچىلاپتۇ. بادراتنىڭ ئۆزىگىمۇ ئوزۇق، سۇ تەييارلاتقۇزۇپتۇ. مەلىكە بىلەن بىردىن سۇمرۇغقا مىنىپ، گۆش، سۇ قاچىلانغان تۇلۇملارنى ئارتىپ ئاستىنقى ئالەمگە قاراپ ئۇچۇپتۇ. يېرىم يولغا بارغاندا، بادرات تاز قېچىپ كېتىش نىيىتىگە كېلىپ مىنگەن سۇمرۇغنى باشقا تەرەپكە ئۇچۇشقا بۇيرۇپتۇ، لېكىن ئىككى تەرىپىدە مىنكۆن باتۇر بىلەن مەلىكە بولغاچقا، يەنىلا ئىلاجى بولماپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنكۆن باتۇرنىڭ ئىككى سۇمرۇغى بادرات تازنىڭ سۇمرۇغىغا ھەممە ئەھۋالنى — مىنكۆن باتۇرنىڭ ياخشى ئادەملىكىنى سۆزلەپ بەرگەنىكەن، شۇڭا بادرات تاز سۇمرۇغىغا ھەرقانچە يەملەپ تۇرۇپ باشقا

تەرەپكە ئۇچۇشنى ئىما قىلىسمۇ ، ئۇ سۇمرۇغ
ئىككى يېنىدىكى سۇمرۇغ قايسى تەرەپكە
ئۇچسا ، شۇ تەرەپكە ئۇچۇپتۇ . شۇنداق قى-
لىپ مىنكۇن باتۇرلار نەچچە ئاي ، نەچچە
كۈن ئۇچۇپتۇ . گۆشمۇ ، سۇيىمۇ تۈگەپتۇ .
مەلىكە ئۇسسۇزلۇقتا زادىلا چىدىيالماي
قاپتۇ . سۇ ، دەپتىكەن ، مىنكۇن باتۇر ئوڭ
كۆزىنى ئويۇپ ئېلىپ بېرىپتۇ . قىز ئۇنى
شۈمۈپ ئۇسسۇزلۇق قىپتۇ . قورسىقى ئېچىپ
بولالماي گۆش دەپتىكەن ، مىنكۇن باتۇر
ئوڭ يوتىسىدىن شاپىلاقچىلىك بىر پارچە
گۆش كېسىپ بېرىپتۇ . شۇ ئارىدا ئۇلار يەر
ئۈستى پادىشاھلىقىنىڭ تەۋەسىگە
چۈشۈپتۇ . مەلىكە قارىغۇدەك بولسا ، مىنكۇن
باتۇرنىڭ ئوڭ كۆزى يوقمىش ، ئىشتىنىنىڭ
ئوڭ پۇشقىقى غەرق قانمىش . ئۇنىڭدىن
بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپتىكەن ، مىنكۇن با-
تۇر ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . مىنكۇن
باتۇرنىڭ بۇ ياخشىلىقىدىن سۇمرۇغلار تە-
سىرلىنىپتۇ . ئۇلاردىن بىرسى :

— مىنكۇن باتۇر ، سەن بىزنى
جازانىخورنىڭ زۇلمىدىن قۇتقۇزۇپ ، كۆپ
ياخشىلىق قىلدىڭ ، بىزمۇ ساڭا ياخشىلىق
قىلايلى . كەل ، مېنىڭ قانىتىم ئۈستىدە يات ،
— دەپ ئوڭ قانىتىنى يېيىپ يەرگە قويۇپتۇ .

مىنكۇن باتۇر سۇمرۇغنىڭ قانىتى-
نىڭ ئۈستىدە يېتىپتۇ . يەنە بىر سۇمرۇغ
ئوڭ قانىتى بىلەن ئۇنىڭ بېشىدىن ئايىغى-
غىچە سىيلاپتىكەن ، مىنكۇن باتۇرنىڭ
كۆزى ، يوتىسى سەللىمازا ئۆز ئەسلىگە
كەپتۇ .

— بىز يەنە نېمە خىزمىتىڭدە
بولىمىز ؟ — دەپ سورىشىپتۇ سۇمرۇغلار .

— مەن بۇ مەلىكىنى ئاتىسىغا تاپ-
شۇرۇپ بېرىپ قايتىپ كېلىمەن ، ساقلاپ
تۇرۇڭلار ، — دەپ قويۇپ ، مىنكۇن باتۇر
مەلىكىنى ئېلىپ ، بادرات تازنى باغلاق پېتى
ئالدىغا سېلىپ ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ .

پادىشاھ مىنكۇن باتۇرنىڭ قىزىنى
قۇتقۇزۇپ ئېلىپ كېلىشىنى كۈتۈپ ساقلاپ
تۇرغانىنىڭ ئۈستىگە مىنكۇن باتۇر مەلىكىنى
باشلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەپتۇ .
ئاتا ـ بالا «ۋاي ئاتا ! ۋاي بالام ـ قىزىم !»
دېيىشىپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ ،
كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈ-
شۈپتۇ . ئاتا ـ بالا بىر ئاز ئەھۋاللاشقاندىن
كېيىن ، مەلىكە ئاتىسىغا مىنكۇن باتۇرنىڭ
ئۇستۇنكى ئالەمدىكى باتۇرلۇقىنى ، كەلگۈچە
ئۆزىنىڭ كۆزىنى ئويۇپ بەرگەنلىك ،
يوتىسىنى كېسىپ بەرگەنلىك ياخشىلىقلى-
رىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ . پادىشاھ
ئۆزىنىڭ « قىزىمنى كىم قۇتۇلدۇرۇپ ئەكې-
لىپ بەرسە ، شۇ كىشىگە قىزىمنىمۇ ،
پادىشاھلىقىمنىمۇ بېرىمەن » دېگەن ۋەدىسى
بويىچە مىنكۇن باتۇرغا قىزىنى ھەم
پادىشاھلىقىنى بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ .
مىنكۇن باتۇر :

— ئەي پادىشاھ ، مېنىڭ بىر تەلىپىم
بار . مېنىڭ بىر ئۇستام بار ئىدى ، مەن ئۇ-
نىڭغا قانداقلا بولمىسۇن بىرەر پادىشاھلىق
ئورۇن تېپىپ بېرىش توغرىلىق ۋەدە بەر-
گەنىدىم . ماڭا ئون كۈنلۈك ۋاقىت
بەرسىڭىز ، شۇ ئۇستامنى ئەكەلسەم ، پادى-
شاھلىقنى شۇنىڭغا بەرسەك ، مەلىكىنى
ئېلىپ قاچقان ماۋۇ بادرات تازنى ئۆزىڭىز
بىر تەرەپ قىلىسىڭىز ، — دەپ بادرات تازنى

پادىشاھقا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. پادىشاھ:

— بادرات تازنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلاي، — دەپ جاللاتلىرىنى چاقىرىپ بادرات تازنى ئوردا ئالدىدىكى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. ئاندىن مىنكۈن باتۇرغا يەنە مۇنداق دەپتۇ.

— مېنىڭ پادىشاھلىقىم ساڭا ئۆتتى، ئۇنى سەن كىمگە بەرسەڭ ئىختىيارىڭ.

مىنكۈن باتۇر پادىشاھ ئالدىدىن چىقىپ سۇمرۇغلارنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. ئۇلارغا ئەمدى ئۆزىنىڭ ئۇستىسىنىڭ يېنىغا بارىدىغانلىقىنى، سۇمرۇغلارنىڭ ئازاد بولۇپ خالىغان يەرگە كېتىشكە بولىدىغانلىقىنى دەپ تۇرۇشىغا قاتتىق بوران چىقىپتۇ، ئارقىدىنلا يامغۇر يېغىپتۇ. سۇمرۇغ بالىلىرى:

— ئەي مىنكۈن باتۇر، بۇ بوران بىلەن يامغۇر ئانىمىزنىڭ بىز تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتى، سەن بىرەرىمىزنىڭ قانىتى ئاستىغا كىرىۋالغىن، بولمىسا ئانىمىز ئەھۋالنى بىلمەي، ئۇقۇشماستىن ساڭا زەخمەت يەتكۈزۈپ قويمىسۇن، — دەپتۇ.

مىنكۈن باتۇر سۇمرۇغ بالىلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە بىرسىنىڭ قانىتى ئاستىغا كىرىپ تۈگۈلۈپ يېتىپتۇ. چوڭ سۇمرۇغ يېتىپ كەپتۇ. بوران، يامغۇرمۇ توختاپتۇ. ئانا سۇمرۇغ:

— ئەي بالىلىرىم، بىر يىلدىن ئاشتى، بۇ جەرياندا نەلەردە يۈردۈڭلار، مەن سىلەرنىڭ دەردىڭلاردا يەتتە ئىقلىم ئۇن سەككىز مىڭ ئالەمنى يىغلاپ يۈرۈپ كېزىپ چىققۇچە بىر كۆزۈمنىڭ نۇرى تۈگىدى، سىلەرنىڭ بېشىڭلاردىن نېمە ئىشلار ئۆتتى، ماڭا سۆزلەپ بېرىڭلار، — دەپ ئەتراپقا قاراپ چىقىپ يەنە، — ۋاي بالىلىرىم، بۇ يەردە ئادەمزاتنىڭ پۇرىقى بارغۇ، بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ يەردە بىر ئادەمزات بالىسى بار، ئەگەر سىز بىرىنچىدىن ئۇنىڭغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەسلىككە، ئىككىنچىدىن، ئۇ بالىنىڭ قانداق تەلىپى بولسا ئورۇنداپ بېرىشكە ماقۇل بولسىڭىز، ھەممە ئەھۋالنى دەپ بېرىمىز، — دەپتۇ سۇمرۇغ بالىلىرى.

ئانا سۇمرۇغ بالىلىرىنىڭ تەلىپىدەك قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ۋەدە بېرىپتۇ.

ئانىسىنىڭ يەملىك ئىزلەپ كەتكەن ۋاقتىدا چوڭ بىر يىلاننىڭ ئۆزلىرىنى يېيىش ئۈچۈن شەمشاتقا يامىشىپ چىقىۋاتقاندا، بىر توزاقچى ئادەمنىڭ يىلاننى ئۆلتۈرۈپ، ئۆزلىرىنى ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ باققىنىنى، ئۇنىڭ ئەسلى غەرىزى ئۆزلىرىنى سېتىپ پۇل تاپماقچى ئىكەنلىكىنى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كىملەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ نېمە كۈنلەرگە قېلىشىدىن قايغۇرۇپ يۈرگەندە، بىر يىگىتنىڭ ئۆزلىرىنى ئىككى تۆگىگە سېتىۋېلىپ ناھايىتى ياخشى تەربىيىلىگەنلىكىنى؛ قاچان تەلەپ قىلسا شۇ ۋاقىتتا قويۇپ بەرمەكچى بولغانلىقى، ئۇستۇنكى ئالەمدىكى بادرات بىلەن ئېلىشىپ مەلىكىنى قۇتقۇزۇپ كەلگەنلىكى ھەم ھازىرلا ئۆزلىرىنى قويۇپ بەرمەكچى بولۇپ تۇرغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپ، قانىتى ئاستىدا ئولتۇرغان مىنكۈن باتۇرنى ئانىسىغا كۆرسىتىپتۇ. ئانا سۇمرۇغ:

— بۇ ئادەمزات ئىچىدىن چىققان ياخشى يىگىت ئىكەن، ئۇ سىلەرگە ياخشىلىق قىلغانىكەن، مەنمۇ ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىشىم كېرەك. ئەي يىگىت، قېنى ئېيت، قانداق تەلىپىڭ بار؟ باللىرىمغا قىلغان ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن قانداق تەلىپىڭ بولسا ئورۇندايمەن، — دەپتۇ.

— رەھمەت ئانا سۇمرۇغ، مېنىڭ ھازىر ھېچقانداق تەلىپىم يوق، كېيىنچە چىقىپ قالسا شۇ ۋاقىتتا بىر نېمە دەيلى، — دەپتۇ مىنكۈن باتۇر.

— باللىرىمنىڭ ساڭا بېجىرىپ بېرىدىغان ۋەزىپىسى بولمىسا، مەن ئۇلارنى ئېلىپ كەتسەم. مەن ساڭا قانىتىمنىڭ بىر پېيىنى يۇلۇپ بېرەي. بېشىڭغا بىرەر ئېغىر كۈن چۈشۈپ ياردەمگە موھتاج بولغىنىڭدا كۆيدۈرسەڭ شۇ ھامان يېنىڭدا پەيدا بولىمەن، — دەپ ئانا سۇمرۇغ قانىتىدىن بىر تال پەيىنى چىشلەپ يۇلۇپ مىنكۈن باتۇرغا بېرىپتۇ.

— بادرات تازدىن تارتىۋالغان سۇمرۇغنى قانداق قىلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ سۇمرۇغ باللىرى مىنكۈن باتۇردىن.

— ئۇنىمۇ ئازاد قىلدىم. سىلەر بىلەن بىللە كېتەمدۇ ياكى باشقا بىر تەرەپكە كېتەمدۇ، ئۆزىنىڭ مەيلى، — دەپتۇ مىنكۈن باتۇر. مىنكۈن باتۇرنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇرغان ھېلىقى سۇمرۇغ قاقاھلاپ شۇنداق بىر سايراپتۇكى، مىنكۈن باتۇرمۇ ئانا - بالا سۇمرۇغلارمۇ ھەيرانلا قاپتۇ. ھېلىقى سۇمرۇغ سايراشتىن توختاپ:

— مېنىڭ قاتتىق سايرىغىنىمغا ھەيران قالماڭلار. مەن سايرىمىغلى، غەمدىن خالىي بولمىغلى ساق يەتتە يىل بولدى. بادرات تاز ئەمدىلا تۇخۇمدىن چىقىشىمغا تۇتۇۋېلىپ تۆمۈر قەپەزگە سولاپ باقتى. شۇندىن بۇيان سايراشتىن قالغاندىم، ئاخىرىدا ئادەم بالىسىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىۋېدىم، ھازىر ئۇ مېنى ئازاد قىلىدىغانلىقىنى دەۋاتىدۇ. مۇشۇ خۇشاللىقىمدا ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي قاتتىق سايراپ كەتتىم. مەن بۇ ئادەم بالىسىغا ھېچقانداق ياخشىلىق قىلمىغانىدىم، مەن ساڭا نېمە قىلىپ بەرسەم بولىدۇ؟ — دەپ مىنكۈن باتۇردىن سوراپتۇ.

مىنكۈن باتۇر ئۇنىڭدىنمۇ ھېچنەرسە تەلەپ قىلمايدىغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىن، تۆت سۇمرۇغ ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىپ، بىر توپ بولۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. مىنكۈن باتۇر ئانا سۇمرۇغ بەرگەن پەينى قوينىغا سېلىپ، ئۇستىسى بار شەھەرگە قاراپ يول ئاپتۇ. ئۇ كېلىشىدە قايسى يول بىلەن ماڭغان بولسا، بېرىشىدىمۇ شۇ يول بىلەن مېڭىپتۇ. بۇرۇن ئېزىپ، قېيىپ يۈرۈپ بىر ئاي ماڭغان يولنى ئون كۈندىلا بېسىپ ئۇستىسى بار شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ.

— ئۇستام، مەن سىلىگە بىر شەھەرنىڭ پادىشاھلىقىنى ئېلىپ قويۇپ كەلدىم، — دەپتۇ مىنكۈن باتۇر ئۇستىسى بىلەن كۆرۈشۈپ.

مىنكۈن باتۇرنىڭ ئۇستىسى ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي، مىنكۈن باتۇرنىڭ نەلەرگە بارغانلىقىنى، نېمىلەرنى كۆرگەنلىكىنى سوراپتۇ. مىنكۈن باتۇرمۇ

ئۆتتۈكچىنىڭ ئىشەنمەيۋاتقانلىقىنى بىلىپ، بولغان ئەھۋاللارنى باشتىن – ئاخىر بىر – بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۆتتۈكچى مىڭكۆن باتۇرنىڭ گېپىگە ئىشىنىپتۇ ھەم ئۆزىنىڭ پادىشاھ بولىدىغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، مىڭكۆن باتۇرنى شۇ كۆنىلا يولغا چىقىشقا ئالدىرىتىپتۇ.

— جابدۇق، سەرەمجان، باشقا ھەممە نەرسەم ساڭا قالسۇن، سەن ئىگىدارچىلىق قىلىپ كۆڭۈلگىنى ئال، — دەپ ئۆتتۈكچى مىڭكۆن باتۇرغا ئۆيىنىڭ ئاچقۇچىنى بېرىپتۇ. مىڭكۆن باتۇر ئۆتتۈكچىنىڭ پادىشاھلىق تەختتە ئولتۇرۇشقا ئالدىراپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، بىر ھارۋىغا يولغا كېرەكلىك ئوزۇق – تۈلۈك، نەرسە – كېرەكلەرنى بېسىپ شۇ كۆنىلا يولغا چىقىپتۇ. ئون بەش كۈن يول مېڭىپ مەنزىلگە يېتىپ بېرىپتۇ.

مىڭكۆن باتۇر ئۆزىگە تەئەللۇق پادىشاھلىق تەختكە ئۆتتۈكچىنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى ئۆتتۈكچىنىڭ شەھىرىگە كەپتۇ. ئۆتتۈكچىنىڭ ھەممە مال – مۈلكى ۋە چارۋىپايلىرىنى يېتىم – يېسىر، تۇل خوتۇن، ئاجىز – ئورۇقلارغا ئۈلەشتۈرۈپ بېرىپتۇ. چوڭ ئانىسى ۋە باشقا سۇ ئاستى پەرىزاتلىرى بىلەن خوشلىشىۋېلىش مەقسىتىدە ھېلىقى دەريا بار جايغا كەپتۇ. كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، دەريادىن ئەسەرمۇ يوق؛ دەريا ئورنىدا كىچىكرەك بىر ئۆستەڭ ئېقىپ تۇرغۇدەك. مىڭكۆن باتۇر بۇ ئالامەتكە ھەيران قاپتۇ، ئارقىسىغا قايتىپتۇ. چوڭ ئانىسىنى قايتا كۆرەلمىگىنىگە كۆڭلى يېرىم بولۇپ شەھەردىن بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. تەۋەككۇل دەپ ئۇدۇل كەلگەن تەرەپكە مېڭىۋېرىپتۇ. مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، قانچىلىك ماڭغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەپتۇ. بىر كۈنلىرى چوڭ بىر دەريانىڭ بويىغا كېلىپ قاپتۇ، بۇ دەريانىڭ قىرغىقىدا زامانى ئەۋۋەلدىن تارتىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئۈچ بادرات رودۇپاي بار ئىكەن. بۇ بادرات رودۇپايلار كۈندە 40 تۈرلۈك ئۆزگىرىدىكەن. دەريانىڭ قىرغىقى يول بولۇپ، بۇ ئەتراپتا ئۇنىڭدىن باشقا يول يوق ئىكەن، بادرات رودۇپايلار بۇ يولدا ماڭغان ھەرقانداق كىشىنى – خاھى پۇقرا، خاھى پادىشاھ بولسۇن، خاھى كارۋان – سودىگەر ياكى ئادەتتىكى يولۇچىلار بولسۇن ھەممىسىنى بۇلايدىكەن، ئىنسابى كەلسە مال – دۇنياسىنى تارتىۋېلىپ، كىيىم – كېچىكىنى سالدۇرۇۋېلىپ، يالىڭاچ ھالدا قوغلىۋېتىدىكەن. مىڭكۆن باتۇر شۇ بادرات رودۇپايلارغا ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بادراتلار مىڭكۆن باتۇرنى كۆرۈپ: «بۇ بىر شاھزادە ئوخشايدۇ. قىلىچ، ئوقيا ۋە جاھاننەما ئەينىكى بار ئىكەن. ئۇنى بىر ئامالاپ ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئۈچ نەرسىنى ئۈچىمىز بىردىن بۆلىشىۋالايلى» دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئۇلار گېپىنى بىر قىلىشىۋېلىپ، مىڭكۆن باتۇرنى قاپقانغا دەسسەتمەكچى بوپتۇ. بادرات رودۇپايلار بىر – بىرىگە گەپ بەرمىگەن ھالەتتە:

— ۋاي ياخشى مېھمان، ئۇزۇن يول بېسىپ كەلگەندەك قىلىسىز، بۈگۈن بىزدە مېھمان بولۇڭ، سىزدەك ياخشى مېھمان قونماي ئۆتۈپ كەتسە كۆڭلىمىز بەك يېرىم بولىدۇ، سىزگە بېلىق پىشۇرۇپ بېرەيلى، — دەپتۇ.

www.uyghurkitap.com

مىنكۆن باتۇر بۇ رودۇپايلارنىڭ قانداق بىرنېمىلەر ئىكەنلىكىنى، غەرىزىنى بىلمىگەچكە، ئۇلارنىڭ تەكلىپىنى مەردلىك بىلەن قوبۇل قىلىپ بىر كېچە قونۇپ كەتمەكچى بوپتۇ. قاتتىق چارچىغان مىنكۆن باتۇر بالدۇرلا يېتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

رودۇپاي بادراتلار مىنكۆن باتۇرنى ئۇخلىتىپ قويۇپ يەنە مەسلىھەتلىشىپتۇ. «بۇ شاھزادىنى تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن پۇت ـ قولىنى چەمبەرچەس باغلاپ كېمىگە سېلىپ، دەريانىڭ چوڭقۇر يېرىگە ئېلىپ بېرىپ چۆكتۈرۋېتەيلى، دېيىشىپتۇ. بۇ بادراتلارنىڭ بىر خىل دورىسى بولۇپ، ئۇنى جانلىقلارنىڭ بۇرنىغا تۇتسا، شۇ ھامان تاشتەك قېتىپ قالىدىكەن، بادراتلار شۇ دورىسىنى مىنكۆن باتۇرنىڭ بۇرنىغا تۇتۇپتۇ. مىنكۆن باتۇرنىڭ بۇرنى ئېچىشقاندەك بوپتۇ ـ دە، بىر چۈشكۈرۈپ سىلكىنىپلا قېتىپ قاپتۇ. مىنكۆن باتۇرنىڭ بىر خىسلىتى بار ئىكەن، ئۇ كىچىك چېغىدا بىر غايىپ ئەۋلىيا ئۇنىڭ پۇت ـ قول، بەدەنلىرىنى سىيلاپ دۇئا بەرگەنىكەن. بۇنىڭدىن مىنكۆن باتۇرنىڭ ئۆزىنىڭ خەۋىرى يوق ئىكەن. ئۇ بادراتلارنىڭ دورىسى بىلەن بىر مەھەل قېتىپ قالغاندەك بولسىمۇ، لېكىن تاش بەدەنلىرى ئاستا ـ ئاستا ئېرىپ، ئۇگدىگەن ئادەمدەك يېتىپتۇ. مىنكۆن باتۇر تاڭ ئاتقۇچىلىك تولۇق ئەسلىگە كېلىپ بوپتۇ. قارىسا پۇت ـ قوللىرى باغلىۋېتىلگەن. بىر كېرىلىپلا ئاغامچىنى ئۈزۈپ تاشلاپ بوشىنىۋېلىشنىمۇ ئويلاپتۇ، لېكىن يەنە مەردلىككە ئېلىپ، قېنى بولار مېنى زادى نېمە قىلماقچى، بىر كۆرۈپ باقاي »، دېگەن خىيالغا كېلىپ، دېمىنى ئىچىگە تىنىپ، جانسىز قىياپەتكە كىرىپ جىم يېتىۋېرىپتۇ.

كۆن ئەمدىلا قىزىرىپ چىقىشقا باشلىغاندىلا رودۇپاي بادراتلار مىنكۆن باتۇرنى كېمىگە ساپتۇ. ئىككى بادرات دەريا قىرغىقىدا قاپتۇ، بىر بادرات خاتىرجەم ھالدا كېمىنى ئىتتىرىپ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. مىنكۆن باتۇرنى باغلاقلىق پېتى دەرياغا تاشلىۋېتىشكە تەمشىلىپ تۇرغاندا مىنكۆن باتۇر «ياپىرىم» دەپ نەرە تارتىپ بىر جىغناپتىكەن، ئاتنىڭ قۇيرۇق، يايلىرىدىن ئېشىلگەن بېلەكتەك تومۇقتىكى قىل ئارغامچا «پاراس ـ پۇرۇس » قىلىپ ئۈزۈلۈپ چۈشۈپتۇ، پۇت ـ قول، بويىنىغا سالغان تاقاق كىشەنلەرمۇ پارە ـ پارە بولۇپ كېتىپتۇ. ھېلىقى بادرات «بىكاردىن ئۆلۈپ كەتكىچە ئېلىشىپ ئۆلەي» دەپ ئويلاپ مىنكۆن باتۇرغا ئېتىلىپ كەپتۇ. ئىككىسى كېمە ئىچىدە ساق بىر كۆن ئېلىشىپتۇ. كەچكە يېقىن كېمە داۋالغۇپ كېتىپ، ئىككىلىسى سۇغا يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. مىنكۆن باتۇر سۇغا ئاجىز ئىكەن. ئۇنىڭ بۇ ئاجىزلىقىنى بىلىۋالغان رودۇپاي بادرات پۈتۈن جان ـ جەھلى بىلەن ئېلىشىپتۇ. مىنكۆن باتۇر سۇغا ئاجىز بولغىنى بىلەن كۈچ، پەمى بولغاچقا، كېچىچە ئېلىشىپتۇ. بادرات ھېرىپ قاپتۇ، بولالماي تىلىنى ئىشقا ساپتۇ. ئۇنىڭ تىلىنىڭ ئۇزىراش خىسلىتى بولغاندىن باشقا، تىلىنىڭ تىرىپىسى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك ئىكەن. بادرات تىلىنى ئۇزارتىپ مىنكۆن باتۇرنىڭ ئەت ـ يانلىرىنى يالاپ بەدەنلىرىنى تىلىۋېتىپتۇ، دەريا سۈيى

www.uyghurkitap.com

مىنكۇن باتۇرنىڭ قىنى بىلەن بويىلىپ قىپقىزىل بولۇپ كېتىپتۇ. بەدەنلىرى ئىچىشىپ ئاغرىقىنىڭ دەستىدىن جىنىنى قويغۇدەك يەر قالمىغاندەك تۇيۇلۇپتۇ. بادراتنىڭ قىلمىشىدىن مىنكۇن باتۇرنىڭ قاتتىق غەزىپى تۇتۇپتۇ. پۇتى سۇ ئاستىدىكى يوغان قورام تاشقا تېگىپتۇ. مىنكۇن باتۇر رودۇپاي بادراتنى ئىككى قوللاپ كۆتۈرۈۋېلىپ قورام تاشقا ئۇرۇۋېتىپتۇ. بادراتنىڭ تىلى ئۈزۈلۈپتۇ. ئۇستىخانلىرى كۇكۇم تالقان بولۇپ، ئەت ـ گۆشلىرى تىتىلىپتۇ. مىنكۇن باتۇر ئۇ بادراتنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، كېمىگە چىقىپتۇ. تېيەپ قىرغاققا بېرىپتۇ. بۇرادىرىنىڭ كېلىشىنى ساقلاپ تۇرغان يەنە بىر بادرات ئىشىنىڭ ئەپلەشمىگىنىنى بىلىپ مىنكۇن باتۇرغا ئېتىلىپ كەپتۇ. تېخى هاردۇقىنىمۇ چىقىرىشقا ئۈلگۈرمىگەن مىنكۇن باتۇر ئۇنىڭ بىلەنمۇ قاتتىق ئېلىشىپتۇ. سۇنىڭ ئىچىدە ئېلىشا ـ ئېلىشا، ئۇنىمۇ كۆتۈرۈۋېلىپ دەريا قېشىغا ئۇرۇۋېتىپتۇ، ئۇمۇ ئۆلۈپتۇ. ئاندىن مىنكۇن باتۇر بادراتلارنىڭ ئۆيىگە بارسا، ئۈچىنچى بادرات مىنكۇن باتۇرنىڭ مىسران قىلىچىنى يېنىدا قويۇپ قويۇپ، بىر خىلدا بىلىق پىشۇرۇپ ئولتۇرغۇدەك. ئۇ مىنكۇن باتۇرنىڭ كىرگىنىنى تۇيماي قاپتۇ. مىنكۇن باتۇر ئىتتىك بېرىپ مىسران قىلىچىنى ئېلىۋاپتۇ. بادراتنى كەينىدىن كېلىپلا چېپىۋەتمەكچىمۇ بوپتۇ. ئەمما يەنە: «بۇنداق قىلىش نامەردنىڭ ئىشى» دەپ ئويلاپ، ئۆزىگە هاي بېرىپ توختاپ قاپتۇ. بادراتمۇ يېنىغا قاراپ مىنكۇن باتۇرنىڭ مىسران قىلىچىنى تۇتۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئىككى بۇرادىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى پەرەز قىپتۇ، ئۆزىنىڭمۇ ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىنى تۇيۇپتۇ، بەدەنلىرىنى تىترەك بېسىپتۇ.

— قورقما، مەن سەنلەردەك نامەرد ئەمەس، قېنى نوچى بولساڭ مەيدانغا چۈش، — دەپتۇ مىنكۇن باتۇر.

بۇ بادرات ئۆلۈپ كەتكەن ئىككىسىگە قارىغاندا يامانراق ئىكەن، ئۇ 70 پاتمانلىق گورزىسىنى كۆتۈرگىنىچە مەيدانغا چۈشۈپتۇ. مىنكۇن باتۇرمۇ تەق بولۇپ تۇرۇپتۇ. رودۇپاي بادرات مىنكۇن باتۇرنىڭ بېشىغا قارىتىپ گورزىسىنى ئۇرۇپتۇ. مىنكۇن باتۇر مىسران قىلىچىنى ئۇمۇد ئورنىدا تۇتۇپ، بادراتنىڭ كەينى ـ كەينىدىن ئۇرغان ئۈچ قېتىملىق گورزىسىنى قايتۇرۇپ تاشلاپتۇ.

— ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەلدى، ئاگاھ بول! — دەپ مىنكۇن باتۇر قاتتىق بىر نەرە تارتىپ بادراتقا قىلىچ ئۇرۇپتۇ. تاغقا چېپىلسا تاغنىمۇ ئىككى پارچە قىلىۋېتىدىغان قىلىچ بادراتقا كار قىلماپتۇ. خۇددى تاشقا كالتەك ئۇرغاندەك، بادراتنىڭ بەدىنىگە تەگكەن قىلىچ قاڭقىپ يېنىپ تۇرغۇدەك. قىلىچ ئۆتمىگەندىن كېيىن، مىنكۇن باتۇر بادراتنى كۆتۈرۈۋېلىپ ئوتقا تاشلاپتۇ، كۆيمەپتۇ. بىر نەچچە قېتىم ئوتقا قاقلاپ ئۇزاق تۇتۇپ تۇرۇپتۇ، يەنىلا كۆيمەپتۇ. مىنكۇن باتۇر پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ تۇرۇپ بادراتنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ قورام تاشقا شۇنداق بىر ئۇرۇپتىكەن، بادراتنىڭ ئۇستىخانلىرى چۇل ـ چۇل بولۇپ كېتىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، قورام تاشمۇ پارچە ـ پارچە بولۇپ كېتىپتۇ.

مىنكۇن باتۇر قىلىچ، ئوقيا ۋە جاھاننەما ئەينىكىنى ئېلىپ كەتمەكچى بولۇپ

ئەتراپقا قاراپ ھەيرانلىقتىنا تۇرۇپلا قاپتۇ . ئۇ-
نىڭ كۆزىگە تاشنىڭ قېتىپ ياتقان نۇرغۇن
ئادەم كۆرۈنۈپتۇ ، ھەممىسى خۇددى ئۇخلاپ
ياتقان ئادەمدەك تۇرغۇدەك . مىنكۆن باتۇر
قانداق قىلارىنى بىلمەيلا قاپتۇ . تاشلاپ
كېتەي دېسە ئەسلى ، بادراتلارنىڭ تاشقا
ئايلاندۇرۇۋەتكەن ئادەملەرنى ئەسلىگە
كەلتۈرۈش دورىسىنى بىلىۋالمىغانلىقىغا پۇ-
شايمان قىپتۇ . قانچە باش قاتۇرۇپمۇ
ئىلاجىنى تاپالماپتۇ . مىنكۆن باتۇر خىيال
سۈرۈپ ئولتۇرسا ، بىر ئاق ئاتنى يېتىلەپ
ئاپئاق ساقاللىق بىر قېرى كىشى كەپتۇ .
مىنكۆن باتۇر ئۇ كىشىگە سالام بېرىپتۇ .

— بادراتلارنى ئۆلتۈرۈپ ئوبدان
ئىش قىلدىڭ بالام ، سېنىڭ بارىدىغان جا-
يىڭنىڭ يىراقلىقىنى بىلىمەن ، ئەمما سەن
پىيادە . ساڭا مەن ئىگەر - جابدۇقلۇق مۇشۇ
ئاتنى بېرەي ، — دەپ ھېلىقى كىشى ئاتنىڭ
چۇلۋۇرىنى مىنكۆن باتۇرغا تۇتقۇزۇپ قو-
يۇپ ، ئۇنىڭ بېشىنى ئەت - يانلىرىنى
سىيلاپتىكەن ، بەدەنلىرىدىكى جاراھەت ،
تىتىلغان گۆش ، تېرىلىرى سەللىمازا
ئەسلىگە كەپتۇ . ئۆزىنى تېخىمۇ كۈچكە تو-
لۇپ قالغاندەك ئاجايىپ بىر خىل ھېس
قىپتۇ .

— بالام ، بۇ ئاتنى مىنىپ ئوڭ يان-
پىشىنى سىيلىساڭ ئاسماندا ئۇچىدۇ ،
ئاسماندا ئۇچقاندا كۈنىگە ئۈچ يىللىق ئارى-
لىقنى باسىدۇ . سول يانپىشىنى سىيلىساڭ
يەردە ماڭىدۇ ، يەردە ماڭغاندا كۈنىگە ئالتە
ئايلىق يولنى باسىدۇ ، — دەپلا بوۋاي
كۆزدىن غايىپ بوپتۇ . مىنكۆن باتۇر بوۋايغا
رەھمىتىنىمۇ ئېيتالماي قاپتۇ .

مىنكۆن باتۇر بۇ يەردىن كېتىشكە ،
ئاتقا مىنىشكە تەمشىلىپ تۇرسا ، سايدىكى
«تاش ئادەم » لەر مىدىرلاۋاتقاندەك بوپتۇ .
مىنكۆن باتۇر تېخىمۇ ھەيران بولغىنىچە
قاراپلا قاپتۇ . ئارىدىن ئانچە ۋاقىت ئۆتمەي
«تاش ئادەملەر» نىڭ ھەممىسى ئۆز ئەسلىگە
كېلىشىپتۇ . ئۇلارنىڭ ھەممىسى مىنكۆن با-
تۇرنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بېرىپتۇ ،
كۆپتىن - كۆپ رەھمەت ئېيتىشىپتۇ . ئۇلار-
نىڭ ئارىسىدا شاھزادىلەرمۇ بار ئىكەن ،
ئۇلار مىنكۆن باتۇرنىڭ ياخشىلىقلىرى ئۈ-
چۈن ئۇنى ئۆز يۇرتلىرىغا ئېلىپ
كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ .

— سىلەرنىڭ ئۆز ئەسلىڭلارغا كې-
لىشىڭلار مېنىڭ خاسىيىتىمدىن ئەمەس ،
مېنىڭ ئۇنداق كارامىتىم يوق ، بۇ خىزىرغا
ئوخشاش بىر ئەۋلىيانىڭ كارامىتى ، —
دەپتۇ مىنكۆن باتۇر .

— قېنى ئۇ ئەۋلىيا كىشى ، ئۇنى
بىزگە كۆرسەت ، — دەپتۇ ئۇلار .

مىنكۆن باتۇر ئۆزىنىڭ بۇ يەردە
بادراتلارغا ئۇچرىشىپ قالغانلىقىنى ، ئۇلار-
نىڭ ھىيلىسى ھەم ئۇلار بىلەن قانداق
ئېلىشىپ ، قانداق يوقاتقانلىقىنى ، ھېلىقى
ئەۋلىيا كىشىنىڭ پەيدا بولۇپ يەنە غايىپ
بولۇپ كەتكىچە بولغان جىمى ئەھۋاللارنى
سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— سېنىڭ بېشىڭنى ئەۋلىيا
سىيلاپتۇ ، كېيىن سەنمۇ چوقۇم ئەۋلىيا
بولغۇدەكسەن ، بىز ساڭا ئەگىشىمىز ، بىزنى
ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىلىۋالساڭ ، — دەپتۇ ھې-
لىقىلار .

— مېنىڭ بارار مەنزىلىمنىڭ قارارى
يوق . نەگە بېرىپ نەدە تۇرۇشۇمنى ، نېمە
ئىش قىلىشىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ،
خۇدايىمنىڭ كۆڭلى كۆپ ، ئامان بولساق بىر
كۈنلىرى كۆرىشەرمىز ، — دەپتۇ مىنكۆن

باتۇر . ئاندىن ئۇ ئاق ئاتقا مىنىپتۇ . ئاتنىڭ ئوڭ يانپېشىنى سىيلاپتىكەن . ئات يەردىن كۆتۈرۈلۈپ ئاسمان قەرىگە چىقىپلا كۆزدىن غايىپ بوپتۇ .

ئاتنىڭ ئۇچۇشى مىنكۈن باتۇرغا ئۇ مىنگەن سۇمرۇغنىڭ ئۇچىشىدىن تېز ، سىيلىق تۇيۇلۇپتۇ . مىنكۈن باتۇر ئۇچا - ئۇچا بىر ۋاقىتتا سەل پەس تەرەپتە يېشىل ئورمانلىقنى كۆرۈپتۇ . ئاتنىڭ ئۇچۇشىنى ئاستىلىپ پەسلىتىپتۇ . ئۇنىڭ قۇلىقىغا يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . مىنكۈن باتۇر «بۇ نىمە يىغىدۇ ؟ سەۋەبىنى بىلىپ باقاي» دەپ ئويلاپ ئاتنىڭ سول يانپېشىنى سىيلاپتىكەن ، ئات ئاستا - ئاستا پەسلەپ يەرگە چۈشۈپتۇ ، قارىسا بىر بالا يىغلاپ كېتىۋاتقۇدەك .

— ئەي بالا ، نىمىگە يىغلايسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ بالىدىن مىنكۈن باتۇر .

— مەن ئاتامدىن يېتىم قالغان بالا . بىزنىڭ بىر باي قوشنىمىز بار ئىدى . كۈن ئۆتكۈزۈشنىڭ ئېغىرچىلىقىدا ئۇنىڭدىن «ئۇنى بۇنى» قەرز قىلىپ ئېلىۋېرىپتۇق . كۈنلەرنىڭ بىرىگە كەلگەندە قەرزىمىز جىقلاپ بىر نەرسە بوپتۇ . باي قوشنىمىز يا پۇلۇمنى بەر ياكى ئۆزۈڭ ماڭا خوتۇن بول ، بالاڭنى قۇللۇققا ماڭا بەر ، — دەپ ئانامنى قىستىدى . ئانام قەرزنى قايتۇراي دىسە ، ھېچنەرسىسى يوق ، ئىلاجسىز مىنى بايغا قۇللۇققا بەردى . مەن بايغا قۇل بولۇپ يەتتە ئاي ئىشلىدىم . تۈنۈگۈن ماڭا باي : شور دەريانىڭ ئۇ قېتىدا بىر بادرات كىتابى بار ئىكەن ، شۇ بادرات كىتابىنى ماڭا ئەكىلىپ بەرسەڭ ، سىنى قۇللۇقتىن بىكار قىلىمەن ، ئەگەر ئەكىلىپ بېرەلمىسەڭ ، سىنى تۆمۈر تاغاق بىلەن تاراپ ، بەدىنىڭگە قىزىتىلغان ياغ چاچىمەن ، تونۇرغا ئېسىپ قويۇپ كۆيدۈرۈپ كاۋاپ قىلىمەن دىدى . شور دەريا نەدە ، نەدە ئەمەس ، ئۇقمايمەن . شۇ غەمدە يىغلاپ كېتىپ بارىمەن ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بالا .

— ئۇنداق بولسا ئاتقا مىنگەش ، — دەپتۇ مىنكۈن باتۇر .

بالا ئاتقا مىنگىشىپتۇ . مىنكۈن باتۇر : شور دەريا بويىغا ، دەپ ئاتقا مىنىپ ئۇنىڭ ئوڭ يانپېشىنى يېنىك بىرنى سىيلاپتىكەن ، ئات ئۇلارنى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە بولغان ئارىلىقتا شور دەريا بويىغا ئەكىلىپتۇ . مىنكۈن باتۇر بالىنى ئەگەشتۈرۈپ دەريانىڭ بويىغا كەپتۇ . دەريا سۈيى چايقىلىپ لاي ئېقىۋاتقانىكەن . ئەتراپقا قاراپتۇ ، بىرەر ئادەم دىدارىنى كۆرمەپتۇ . بادرات كىتابىنى نەدىن ، قانداق تېپىشنى بىلمەي بېشىنى قاتۇرۇپ تۇرغاندا ، مىنكۈن باتۇرغا ئاق ئاتنى بەرگەن ھېلىقى ئاپئاق ساقال بوۋاي پەيدا بوپتۇ . مىنكۈن باتۇردىن بۇ يەرگە نىمىشقا كېلىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ . مىنكۈن باتۇر بوۋايغا بالا ۋە ئۇنىڭ نەلەپ - ئارزۇسى توغرىلىق سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— ئۇنداق بولسا ، دەرياغا كىر ، يۈزۈڭنى سۇغا چىلاپ تۇرۇپ «مىنى بوۋام ئەۋەتتى» دە ، قالغان ئىشلارنى كېيىن كۆرىسەن ، — دەپلا بوۋاي كۆزدىن غايىپ بوپتۇ . مىنكۈن باتۇر دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ بوۋاينىڭ دېگىنىدەك قىپتىكەن ، ئۆزىنى بىر ئوردىنىڭ ئالدىدا كۆرۈپتۇ . شۇ ئانلا دەرۋازا ئېچىلىپ بىر نەچچە پەرىزات چىقىپتۇ . مىنكۈن باتۇر ئۇلارنى بىر قاراپلا تونۇۋاپتۇ . بۇلار ھېلىقى ئۆتتۇ كېچىنىڭ شەھىرىدىكى سۇ ئاستى ھۆرلىرىنىڭ ئۆزى ئىكەن . ئۇ سۇ ئاستى ھۆرلىرىنىڭ بۇ يەرگە

كېلىپ قالغىنىغا مىنكۆن باتۇر ھەيران قېلىپ ، گەپ سوراشقا تەمشىلىشىگە ھۆر قىزلار ئۇنى ئۇردا ئىچىگە باشلاپ ئەكىرىپ كېتىپتۇ ، ئۇنى ئۇ يەردە قىزغىن كۈتۈپتۇ ، نازۇ - نېمەتلەر بىلەن تولغان داستىخان تەييارلاپتۇ . تاماق ئۈستىدە ھۆر قىزلار مىنكۆن باتۇردىن :

— قېنى ، كېلىش مەقسىتىڭىزنى ئېيتىڭ — دەپتۇ .

مىنكۆن باتۇر ھۆر قىزلارغا بالا بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىش جەريانىنى ، بالىنىڭ ئەھۋالى ۋە باينىڭ زۇلمى ، ئۇنىڭ بالىغا قويغان شەرتىنى بالىدىن ئاڭلىغىنى بويىچە سۆزلەپ بېرىپتۇ ھەم ئاخىرىدا بادرات كىتابىنى بالىغا تېپىپ بېرىپ ، ئۇنى قۇللۇقتىن ئازاد قىلىپ قويۇشنى ھۆر قىزلاردىن ئۆتۈنۈپتۇ .

ھۆر قىزلار مىنكۆن باتۇرنىڭ تەلىپىنى قوبۇل كۆرۈپ ، بىر سۇمرۇغنى چاقىرىپ ئەكىلىپ ئۇنىڭغا :

— ئەي سۇمرۇغ ، شور دەريانىڭ كۈنپېتىش قىرغىقىغا چىقساڭ بىر تاغ بار ، تاغنىڭ باغرىدا يالغۇز بىر تۈپ چىنار بار ، شۇ چىنارنىڭ تۈۋىنى كولىساڭ بىر ساندۇق چىقىدۇ ، سەن شۇ ساندۇقنى ئاغزىنى ئاچماي ئېلىپ كەل ، — دەپ تاپىلاپتۇ .

سۇمرۇغ بىر قانات قېقىپ سۇ ئاستى ئالىمىدىن ئۆرلەپ چىقىپ كېتىپتۇ . مىنكۆن باتۇر بىلەن ھۆر قىزلار تامىقىنى يەپ بولۇپ داستىخانلىرىنى يىغىشتۇرغىچىلىك ئارىلىقتا سۇمرۇغ ساندۇقنى ئېلىپ كەپتۇ . ھۆر قىزلار ساندۇقنى ئېچىپ ئۇنىڭدىن بىر كىتابنى ئېلىپ :

— مانا مۇشۇ بادرات كىتابى ، — دەپ كىتابنى مىنكۆن باتۇرغا بېرىپتۇ .

مىنكۆن باتۇر كىتابنى ئېلىپ سۇ ئاستىدىن بالىنىڭ قېشىغا چىقىپتۇ . بالىنى ئېتىغا مىنگەشتۈرۈپ ، ئاتنىڭ سول يانپېشىغا قولىنى يېنىك تەگكۈزۈپتىكەن ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ئات ئۇلارنى باينىڭ ئىشكى ئالدىغا ئەكىلىپتۇ . بايمۇ بۇ چاغدا ئىشكى ئالدىدا تۇرغانىكەن . مىنكۆن باتۇر ئاتتىن چۈشۈپ بايغا سالام بېرىپتۇ . بالىنى كۆرگەن باي :

— مەن تاپىلىغان نەرسىنى تېپىپ كەلدىڭمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

بالا كىتابنى بايغا كۆرسىتىپتۇ . باي كىتابنى قولىغا ئېلىپ قارىغۇدەك بولسا ، راستلا بادرات كىتابى ئىكەن .

— بۇ كىتابنى ئۆزۈڭ تاپتىڭمۇ ؟ — دەپ بالىدىن سوراپتۇ باي .

— يولدا كېلىۋاتسام بۇ بالا مۇشۇ كىتابنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ كېلىۋېتىپتۇ . پىيادە مېڭىپ ھېرىپ قاپتۇ . ئىچىم ئاغرىپ ئېتىمغا مىنگەشتۈرۈۋالدىم ، — دەپتۇ مىنكۆن باتۇر .

باي بادرات كىتابىنى تاپشۇرۇپ ئالغان بولسىمۇ ، بالىنى قويۇپ بەرگىسى يوق ئىكەن ، ئۇنى ئازاد قىلىش توغرىلىق ئېغىزمۇ ئاچماپتۇ .

— سىز بۇ بالىغا بادرات كىتابنى تېپىپ ئەكىلىپ بەرسە ئۇنى قۇللۇقتىن ئازاد قىلىمەن ، دەپ ۋەدە بەرگەنىكەنسىز ، ۋەدىڭىزدە تۇرارسىز ؟ — دەپتۇ مىنكۆن باتۇر .

— بۇ بالا ئۆزىنىڭ قەرزىنى ئادا قىلىپ بولغىنى بىلەن ئانىسىنىڭ قەرزى بار ، ئۇنىمۇ مۇشۇ بالا تۆلىشى كېرەك ، — دەپتۇ باي . مىنكۆن باتۇر :

— ئانىسىنىڭ سىزگە قانچىلىك قەرزى بار ئىدى ؟ — دەپ بايدىن سوراپتۇ .

— يەتتە تىللا قەرزى بار ، — دەپتۇ باي .

مىنكۇن باتۇر يېنىدىن يەتتە تىللا چىقىرىپ بايغا بېرىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بالدىنىمۇ ، ئۇنىڭ ئانىسىنىمۇ باينىڭ تۈگىمەس قەرزىدىن قۇتۇلدۇرۇپتۇ . بالىدىن ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ كېتىشنى خالايدىغان - خالىمايدىغانلىقىنى سوراپتىكەن ، بالا :

— بۇ جازىخورلار شەھىرىدىن كەتكىمغۇ بار ، ئەمما ئانامنى تاشلاپ قويۇپ قانداق كېتىمەن ، ئانامغا باي كۈن بېرەمدۇ ؟ — دەپتۇ .

— ئەگەر ماقۇل تاپسا ئاناڭمۇ بىز بىلەن كەتسۇن ، قېنى ئاناڭدىن سوراپ باقايلى ، — دەپتۇ مىنكۇن باتۇر .

بالا مىنكۇن باتۇرنى ئۆيىگە باشلاپ بېرىپتۇ . ئانىسىغا مىنكۇن باتۇرنىڭ ھەممە ياخشىلىقلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . ئانا كۆز - ياش قىلىپ ، مىنكۇن باتۇرغا كۆپ رەھمەت ئېيتىپتۇ . ۋاپاسى يوق ، جاپاسى كۆپ يۇرتتىن باش ئېلىپ چىقىپ كېتىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ . ئات بىر ، ئادەم ئۈچ قانداق قىلىش كېرەك ؟ مىنكۇن باتۇرنىڭ بېشى قېتىپتۇ . ئويلا - ئويلا سۇمرۇغ پەيىنى يادىغا كەپتۇ . ئۇنى قويۇن يانچۇقىدىن چىقىرىپ كۆيدۈرۈپتىكەن ، شىللىق شامال كەلگەندەك بولۇپ ، بىردەمنىڭ ئىچىدىلا سۇمرۇغ ئۇچۇپ كېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىدا يەرگە قونۇپتۇ ۋە : ماڭا نېمە خىزمەت بار ؟ دەپ سوراپتۇ . مىنكۇن باتۇر : ئانا - بالا ئىككىيلەننى مىندۈرۈپ ئېلىپ مېڭىپ ، كۆرۈنگەن بىرەر يۇرت - شەھەرگە چۈشۈرۈپ قويۇشنى ، ئۆزىنىڭمۇ ئېتىنى مىنىپ بىللە ئۇچىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ . مىنكۇن باتۇر ئاق ئېتىغا مىنىپ ئۇڭ يانپېشىنى سىيلاپتىكەن ، ئات شامال سۈرئىتىدە ئۇچۇپتۇ . ئارقىدىن سۇمرۇغمۇ ئانا - بالىنى مىندۈرۈپ ئۇچۇپتۇ . ئۇلار بىر ئاش پىشىمچە ئۇچقاندىن كېيىن ، پەسكە قاراپ بىر شەھەرنىڭ قارىسىنى كۆرۈپتۇ . مىنكۇن باتۇر ئېتىنىڭ سول يانپېشىنى سىيلاپتىكەن ، ئات يەر تامان پەسلەپتۇ . سۇمرۇغمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ پەسلەپتۇ . ئۇلار شەھەرنىڭ چېتىگە چۈشۈپتۇ . سۇمرۇغنىڭ باشقا ئىشى بولمىغاچقا ، مىنكۇن باتۇرنىڭ ئىجازىتى بىلەن قېرىنداشلىرىنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ كېتىپتۇ . مىنكۇن باتۇر ھېلىقى بالا بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ قويۇش ئۈچۈن ئۇلارنى شەھەر ئايلاندۇرماقچى بولۇپ شەھەرگە باشلاپ كىرىپتۇ . قارىغۇدەك بولسا شەھەر ئىچىدە ئادەملەر بىر تەرەپكىلا كېتىۋاتقان ، ئادەمنىڭ كۆپلىكىدىن مىنكۇن باتۇرلار كىشىلەر ئارىسىغا كىرەلمەي قاپتۇ . مىنكۇن باتۇر : بۇ يەردە بىر كاتتا توي بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ ، بۇ كىشىلەر توي مۇراسىمى كۆرگىلى ئالدىراپ كېتىۋاتقانلار بولسا كېرەك ، دەپ ئويلاپتۇ . لېكىن كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا سۆزلىشىشلىرىدىن بۇ شەھەردە توي ئەمەس ، باشقا بىر ئىش بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىپتۇ . زادى قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولۇپ ، بىر بوۋايدىن سوراپتۇ . ئەسلى ئىش مۇنداق ئىكەن :

بۇ شەھەرنىڭ سىرتىدىلا بىر دەريا بولۇپ، دەريانىڭ ئۇ قېتىدىمۇ يەنە بىر شەھەر بار ئىكەن، دەريا چوڭقۇر بولغاچقا، كۆۋرۈك سېلىشقا زادىلا ئامال قىلىشالماپتۇ، ئىككى شەھەر خەلقى بىر – بىرىنى كۆرۈپ، ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇشسىمۇ باردى – كەلدى قىلىشالمايدىكەن، ھەر ئىككى شەھەرنىڭ پادىشاھلىرى كىمدە كىم دەرياغا كۆۋرۈك سالسا، شۇ كىشىگە قىزىنى بېرىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. ھەر ئىككى پادىشاھنىڭ قىزى تەقدىر – ئىرادە بىلەن بوي – تۇرقى، چىراي – شەكلى ھەتتا كۈلكە، ئۈنلىرىمۇ ئوپئوخشاش بولۇپ، جاھاندا ئاز ئۇچرايدىغان پەرى سۈپەت ساھىپجامالاردىن ئىكەن. بۇ قىزلارغا ئېرىش ئارزۇسىدا يۈرگەن نى – نى شاھزادە، بەگزادە، ئىسىلزادىلەر ھەم تەلىيىنى سىناپ باقماقچى بولغان تۈرلۈك تەبىقىدىكى كىشىلەر كۆۋرۈك سېلىشنىڭ يولىنى قىلماقچى بولۇپ كېلىشىپتۇ، شەھەر خەلقىنىڭ بىر تەرەپكىلا ئېقىشى قايسى بىر كارامەتچىنىڭ كارامىتىنى كۆرۈش ۋە ئۇقاتتىنكى كىشىلەر بىلەن تىزرەك سۆزلىشىش ئارزۇسىدا بولغانلىقتىن ئىكەن، لېكىن نى – نى، ھەر – ھەر ھېكمەتتى كارامەت ئىگىلىرى كەلگەن بولسىمۇ، دەرياغا زادىلا كۆۋرۈك سالالماپتۇ. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان مىنكۈن باتۇر پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، دەرياغا كۆۋرۈك سېلىشقا ئۆزىگە ئىجازەت بېرىشنى سوراپتۇ.

— قارىسا ئاغزىڭدىن ئاناڭنىڭ سۈتى كەتمىگەن كىچىك بالا تۇرۇپ ماڭا چاقچاق قىلىۋاتامسەن، سەن كىمنىڭ بالىسى؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ، مىنكۈن باتۇرغا ئاچچىقلىنىپ. مىنكۈن باتۇر كۈلۈپ تۇرۇپ:

— پادىشاھىم، مەن بۇ شەھەرلىرىگە بايىلا كەلدىم، كىشىلەردىن ئەھۋال ئۇقۇپ ئالدىلىرىغا كىردىم، مەن چاقچاق قىلىۋاتمايمەن، دەرياغان كۆۋرۈك سالغىلى ماڭا ئىجازەت بەرسىلە. — دەپتۇ.

پادىشاھ مىنكۈن باتۇرنىڭ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ، گەپنى ئىشەنچ بىلەن قىلىشىغا، ئۆزىنى تۇتۇشىغا ھەم ئەدەپلىكلىكىگە قاراپ ئويلىنىپ قاپتۇ، كۆۋرۈك سېلىشقا ئىجازەت بېرىشنى ياكى ئىجازەت بەرمەسلىكنى تايىن قىلالماي ئوڭ قول ۋەزىرىگە قانداق قىلىمىز؟ دېگەن مەنىدە قاراپتۇ، پادىشاھنىڭ قارىشىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگەن ۋەزىر پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا:

— كۆزى بىلەن سۆزىگە قارىغاندا بۇ بالىدا بىر كارامەتلىك خىسلەت باردەك قىلىدۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاشۇ كارامىتىگە ئىشىنىپ كەلگەن ئوخشايدۇ، ئىجازەت قىلىپ باقسىلا. — دەپتۇ.

پادىشاھ ئوڭ قول ۋەزىرىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن مىنكۈن باتۇرنىڭ دەرياغا كۆۋرۈك سېلىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ، ئەمما شەرت قويۇپتۇ:

— سەن شەھىرىمىزنىڭ پۇقراسىدىن ئەمەسكەنسەن، بىزگە دەرياغا كۆۋرۈك سالىمەن دەپ قويۇپ يوقاپ كەتسەڭ، سېنى نەدىن تاپىمىز، ئورنۇڭغا بىرەر ئادەمنى گۆرۈگە قويۇپ كەت، — دەپتۇ پادىشاھ.

مىنكۈن باتۇر ھېلىقى قول بالا بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنى باشلاپ كىرىپ، بالىنى ئۇكام، ئانىسىنى ئاچام دەپ تونۇشتۇرۇپ، ئورنىغا شۇلارنى قويۇپ قويىدىغانلىقىنى، ئۈچ كۈندىن بەش كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا كۆۋرۈكنى پۈتتۈرۈپ بولىدىغانلىقىنى ئېي-

تىپ ئوردىدىن چىقىپتۇ . ھېلىقى بالا بىلەن
ئۇنىڭ ئانىسىغا مىنكۈن باتۇر ئەھۋالنى ئې-
نىق ئېيتىپ قويغانىكەن ، شۇڭا باشقىچە
ئۆيلاردا بولماي خاتىرجەم تۇرۇپتۇ. پادىشاھ
بىلەن ۋەزىر مىنكۈن باتۇرنىڭ كۈۋرۈكنى
ئۈچ كۈندىن بەش كۈنگىچە ھازىر قىلىمەن ،
دېگىنىگە زادىلا ئىشەنگۈسى كەلمەي ، بىر-
بىرىگە قارىشىپ قاپتۇ .

مىنكۈن باتۇر پادىشاھ ئالدىدىن چى-
قىپلا شەھەر سىرتىدا قويۇپ قويغان
دۇلدۇلىنىڭ يېنىغا كېلىپ ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى
نىل دەرياسىنىڭ بويىغان تېز ئېلىپ
بېرىشنى ئېيتىپ مىنىپتۇ ـ دە ، ئاتنىڭ ئوك
يانپىشىنى بىسىپ سىيلاپ قويۇپتۇ ، ئات
ھايت ھۇيت دېگىچە ئارىلىقتا مىنكۈن با-
تۇرنى نىل دەرياسى بويىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.
مىنكۈن باتۇر شۇئانلا ھۆر قىزلارنىڭ يېنىغا
كېلىپ :

ـ مېنىڭ بىر تەلىپىم بار ، شۇ
تەلىپىمنى تەل قىلىپ بەرسەڭلار . ــ
دەپتۇ .

ــ تەلىپىڭ نىمە ، قىنى ئېيت ، بىز
كارامەتلىك ھۆرلەر ، قولىمىزدىن كەلمەيدى-
غان ئىش يوق ، ھەر قانداق تەلىپىڭنى
ئورۇندايمىز ، ــ دېيىشىپتۇ ھۆر قىزلار .
مىنكۈن باتۇر :

ـ بۇ يەردىن يەتتە كۈنلۈك
يىراقلىقتىكى چۆلقوم دېگەن ۋادىنىڭ بويىدا
ئىككى شەھەر بار ئىكەن ، بۇ ئىككى
شەھەرنىڭ سۈيىنى چوڭقۇر بىر دەريا ئاي-
رىپ تۇرىدىكەن ، ئادەملىرى بىر ـ بىرىنى
كۆرۈپ ، ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇشىمۇ
باردى ـ كەلدى قىلىشالمەيدىكەن ،
كىمكى شۇ دەرياغا كۈۋرۈك سالسا ھەر
ئىككىلا شەھەرنىڭ پادىشاھى شۇ كىشىگە
قىزلىرىنى نىكاھلاپ بېرىدىغانلىقىنى يۇرتقا
جاكارلاپتۇ ، نۇرغۇن كىشىلەر بەل باغلاپ
چىققان بولسىمۇ ، تېخى ھېچكىم كۈۋرۈك
سالالماپتۇ ، شۇ كۈۋرۈكنى مەن سېلىپ ھەر
ئىككى پادىشاھنىڭ قىزىنى سىلەر بادرات
كىتابىنى تېپىشىپ بەرگەن ھېلىقى قول
بالىغا ئېلىپ بېرەي دەيمەن ، ــ دەپتۇ .

مىنكۈن باتۇرنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى
چۈشۈپ بولۇشىغا باش ھۆر قىز :

ــ چارىيلان ! ــ دەپ توۋلاپتۇ .

شۇ ھامان ئۇلارنىڭ ئالدىدا قاناتلىق
بىر چىپار يىلان پەيدا بوپتۇ .

ــ چار يىلان ، سەن ھازىر كۆھە-
قاپقا بېرىپ ھېلىقى 40 ھالقىلىق تەسمىنى ①
ئېلىپ كەل ، ــ دەپ بۇيرۇپتۇ باش ھۆر قىز .

چار يىلان ئۇلارنىڭ ئالدىن ئىشككە
قاراپ مېڭىپتۇ . ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 40 غۇلاچ
كېلىدىكەن ، شۇڭا يىلاننىڭ قۇرۇقى
ئىشككە بېرىپ بولغىچە باش ۋە دۈمبە قىسمى
يەردىن كۆتۈرلۈپ قانىتىنى يېيىپ تەييار
بولۇپ بوپتۇ . قۇيرۇقى تاپسىدىن چىقىشى
ھامان چار يىلانمۇ ئاسمانغا كۆتۈرلۈپلا
كۆزدىن غايىپ بوپتۇ . چار يىلان ئۇچۇپ
كېتىشىگە باش ھۆر قىز :

ــ 40 ھالقىلىق تەسمە كۆھىقاپتىكى
بىر ئۆكۈرنىڭ ئىچىدە ، ئۆكۈرنىڭ
ئىچىدە يەنە زامانى ئەۋۋەلدىن بۇيانقى ئۆت-
كەن جىمىكى ئەۋلىيا ـ دانىشمەنلەرنىڭ
ھېكمەت ـ كارامەتلەردىن بىشارەت بېرىدى-
غان كىتابلىرىمۇ بار . ئۇ ئۆكۈرنىڭ
ئاغزىنى 12 ئەجدىھار ، يەتتە يولۋاس ، تاغ

① تەسمە ـ تەسۋى

www.uyghurkitap.com

تېپەر دەپ ئاتىلىدىغان ئىككى باتۇر ساقلايدۇ، ئۇلار بىزنىڭ ئاغزىمىزغىلا قارايدۇ، چار يىلان ئۇلارنىڭ باشلىقى، ئۇ هايال بولمايلا تەسمىنى ئېلىپ كېلىدۇ. — دەپتۇ. دېگەندەكلا هۇر قىز گېپىنى تۈگىتىپ تۇرۇشىغا چار يىلانمۇ يېتىپ كېپتۇ.

مىنكۇن باتۇر قارىغۇدەك بولسا، ئۇزۇنلۇقى يەتتە غۇلاچ كېلىدىغان، 40 هالقىلىق تەسمىنى يىلان چىشلەپ كىرىپتۇ. چار يىلاننىڭ چوڭلۇقىدىن يەتتى غۇلاچلىق تەسمە يەرگىمۇ تەگمەپتۇ. چار يىلاننىڭ ئاغزىدىن تەسمىنى ئېلىپ، مىنكۇن باتۇرغا قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي مىنكۇن باتۇر، بۇ تەسمىنى يېنىڭدا پۇختا ساقلا، باشقىلارغا كۆرسەتمە. كۆۋرۈك بىنا قىلىدىغان جايغا يېرىم كېچىدە كېشىلەرگە كۆرۈنمەي بېرىپ: «پىرىمنىڭ ئەمرى، بۇرۇن ئۆتكەن دانىشمەنلەرنىڭ ئەمرى، دادامنىڭ دىنىنىڭ هېكمىتى، مۇشۇ دەريانىڭ پالان جايىغا مۇنداق كۆۋرۈك هازىر قىل» دەپ، تەسمىنى سۇغا چىلاپ يەتتە قېتىم سىلكىسەڭ، قانداق كۆۋرۈكنى ئارزۇ قىلساڭ، كۆڭلۈڭدىكىدەك كۆۋرۈك بىنا بولىدۇ».

مىنكۇن باتۇر هۇر قىزلارنىڭ مەسلىهەتىنى ئېلىپلا ئېتىغا مىنىپتۇ ـ دە، هېلىقى شەهەرگە كۈنپېتىشتىن سەللا ئىلگىرى يېتىپ كېلىپ، ئۇدۇل پادىشاهنىڭ ئوردىسىغا قاراپ مېڭىپتۇ، ئېتىنى بىر مۇهاپىزەتچىگە تۇتقۇزۇپ قويۇپ پادىشاهنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ.

ـ هە، كىچىك باتۇر، كۆۋرۈكنى سېلىشنىڭ يولىنى قىلماي ئوردىدا نېمىش قىلىسەن؟ دەپ سوراپتۇ پادىشاه مىنكۇن باتۇردىن.

— مەن سىلىدىن كۆۋرۈكنى بەش كۈنگىچە سېلىپ بولۇشقا ئىجازەت ئالغان، تېخى بىر كۈنمۇ ئۆتمىدى. كۆۋرۈكنى قەيەرگە سېلىشنى سورىۋالماپتىمەن، شۇنى بىلىۋالاي دەپ كىردىم، — دەپتۇ مىنكۇن باتۇر.

ـ پادشاه مىنكۇن باتۇرنىڭ كۆۋرۈك سېلىشىغا زادى ئىشەنچ قىلالمىسىمۇ، كۆۋرۈك چۈشىدىغان جاينىڭ ئورنىنى كۆرسىتىپ بېرىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بىر نەۋكىرىنى قوشۇپ قويۇپتۇ. مىنكۇن باتۇر كۆۋرۈك سېلىنىدىغان ئورۇننى بىلىۋالغاندىن كېيىن، ئېتى بار جايغا كېتىپتۇ. كۆۋرۈكنىڭ قانداق شەكىلدە بولۇشى توغرىلىق ئۇزاق ئويلىنىپتۇ. كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى توغرىلىق پادىشاه هېچنېمە دېمەپتۇ. ئۇنىڭغا پادىشاهنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپماق بەك قىيىن بوپتۇ. ۋاقىت ئەل ياتقۇدىن ئۆتۈپ، كىشىلەر غەرق ئۇيقۇدىكى چاغ ئىكەن. مىنكۇن باتۇر دەريانىڭ كۆۋرۈك سېلىنىدىغان جايىغا كېلىپ 40 هالقىلىق تەسمىنى سۇغا چىلاپ تۇرۇپ «پىرىمنىڭ ئەمرى، بۇرۇن ئۆتكەن پىر ـ دانىشلەرنىڭ ئەمرى، دادامنىڭ دىنى هەققى، دەرياغا بىر كۆۋرۈك بىنا بولسۇن، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 20 غۇلاچ بولسۇن، ئىككى يېنىغا كۈمۈشتىن سالاسۇن چىقىرىلىپ، ئۇنچە ـ مەرۋايىتلىق نەقىش قويۇلۇپ، جىيەكلىرىگە ئالتۇن هەل بېرىلسۇن؛ ئىككى بېشىغا بىردىن ئالتۇندىن ئىككى مۇنار تۇرغۇزۇلۇپ، مۇنارلارغا ئىككىنچى ئاسماندا بادرات تازىنىڭ چەۋاندازلىرى بىلەن قىلىشقان جەڭلىرىم، 40 دىۋىنى بوينىدە تۇتۇپ ئاسمادىن زېمىنگە تاشلىۋەتكەن، ئېيىق باتۇرنى ئىككى پارچە

قىلىۋەتكىنىم، نىل دەرياسىدا ئۈچ بادرات بىلەن ئىلىشقانلىرىم ھەم بالا ۋاقتىمدىكى 30 بالىنى ئاسامانغا ئېتىپ، ئوينىغانلىرىم سۈرەتلىنىپ نەقىشلەنسۇن »، دەپ تەسمىنى يەتتە قېتىم سىلكىگەنىكەن، دەريا قاتتىق بىر دولقۇنلاپ شاۋقۇنلاپتۇ ـ دە، مىنكۇن باتۇر تەسمىنى سۇدىن چىقىرىپ بولۇشى ھامانلا شۇنداق بىر كۆۋرۈك پەيدا بوپتۇكى، قارىغۇدەك بولسا، كۆۋرۈكتە ئۆزى تەلەپ قىلغان كۆرۈنۈشلەر تولۇق نامايەن بوپتۇ. مىنكۇن باتۇر كۆۋرۈكنىڭ پەيدا بولىشىدىن خۇشال بولۇپ، ئىتنىڭ يېنىغا كېتىشكە تەمشىلىپ تۇرۇشىغا ئالدىدا ھېلىقى چارىيلان پەيدا بولۇپ مىنكۇن باتۇرغا:

— ئەي باتۇر يىگىت، ھۆر قىزلار ئەگەر تەسمىنىڭ باشقا ۋەزىپىسى بولمىسا دەرھال قايتۇرۇپ كەل، بىخەستىلىكتە باشقىلار قولىغا چۈشۈپ كېتىپ ھېكمەت ئاشكارىلىنىپ قالسا بىزگىمۇ، مىنكۇن باتۇرنىڭ ئۆزىگىمۇ ئاپەت كەلتۈرىدۇ، دەپ مېنى ئالدىڭغا ئەۋەتتى، ـ دەپتۇ.

مىنكۇن باتۇر تەسمىنى چار يىلانغا بېرىپتۇ، چار يىلان تەسمىنى ئوتتۇرىدىن چىشلەپ، قانىتىنى كېرىپلا ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەندەك بولۇپلا كۆزدىن غايىپ بوپتۇ. مىنكۇن باتۇر كۆۋرۈكنىڭ پۈتكەنلىكىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن تاڭنىڭ ئېتىشىنى كۈتۈپتۇ.

پادىشاھ شۇ كېچىسى ئاجايىپ بىر چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ ـ دە، چۈشىدىن ئەجەبلىنىپ يېتىپتۇ. قايتا زادىلا ئۇيقۇسى كەلمەي سىرتقا چىقىپتۇ. ئاسمانغا قارىغۇدەك بولسا جىمى جاھان رەڭگارەڭ نۇرلىنىپ كەتكەن، پادىشاھ بۇ ئەھۋالغا ھەيران بولۇپ ئەتراپقا دىققەت بىلەن نەزەر سالغۇدەك بولسا، يورۇقچىلىق دەريا تەرەپتىن كېلىۋاتقان. پادىشاھ بۇنىڭ زادى نېمە ئىشلىكىنى بىلىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتىپتۇ. كەتكەن نەۋكەر ئۇزاق ئۆتمەي قايتىپ كېلىپ دەرياغا ئاجايىپ گۈزەل، كارامەت بىر كۆۋرۈك ياسىلىپ قالغىنى، شەھەرنىڭ ئاسمان ـ زېمىنىنى يورۇتۇۋەتكەن رەڭگارەڭ نۇرنىڭ كۆۋرۈكتىكى ئۈنچە ـ مەرۋايىتلىق گۈل ـ نەقىشلەردىن چىقىۋاتقانلىقىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ گەپكە بىر ئىشىنىپ ـ بىر ئىشەنمەي ئوردا خادىملىرىنى باشلاپ دەريا بويىغا كېپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، شۇنداق بىر ئاجايىپ كۆۋرۈك بىنا قىلىنىپتۇكى، ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە، گۈل ـ نەقىشلىرىگە، ئالتۇن ھەللىرىگە، كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىغا ئورنىتىلغان ئىككى مۇناردىكى جەڭ كۆرۈنۈشلىرىگە ھەيران قاپتۇ. مىنكۇن باتۇرنىڭ بىر كېچىنىڭ ئىچىدە بۇنداق بىر ھەشەمەتلىك كۆۋرۈكنى ياساپ چىقىشىغا زادى ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ. بىرەر سېھرى ھېكمەتچىنىڭ ئىشمىكىن دەپمۇ ئويلاپتۇ. زادى قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى خىيالىغا سىغدۇرالماي قايتىدىن مۇناردىكى جەڭ كۆرۈنۈشلىرىگە دىققەت بىلەن قاراپتۇ، بۇ ئارىلىقتا ئۇ قاتتىكى شەھەر پادىشاھىمۇ دەريا تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئاجايىپ ـ غارايىپ نۇرلارغا ئەجەبلىنىپ ئوردا خادىملىرى بىلەن كېلىپ، بىر كېچىدىلا پەيدا بولۇپ قالغان كۆۋرۈككە، مۇناردىكى كۆرۈنۈشلەرگە ھەيرانلىق بىلەن قاراشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ بۇ ئىشتىن ھېچقانداق خەۋىرى بولمىغاچقا، گاڭگىراپ قىلىپ،

www.uyghurkitap.com

ئەقلى ـ ھوشى ئىشمەيلا قاپتۇ. خوپ، بۇ تەرەپتىكى پادىشاھقا كەلسەك، ئۇ، مۇنار-دىكى دىۋە، ئېيىقلار بىلەن ئېلىشىۋاتقان ياپياشلا بىر يىگىتنىڭ سۈرىتىگە سىنچىلاپ قاراپ، ئۇنىڭ مىنكۇن باتۇرغا بەك ئوخشايدىغانلىقىنى، بەلكى شۇنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيرانلىق بىسىپتۇ، نەۋكەرلىرىگە دەرھال مىنكۇن با-تۇرنى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. نەۋكەرلەر ئوردا ـ قەسىرنى، ھەرقايسى ساراي، مېھمانخانىلارنى ئاختۇرۇپ مىنكۇن باتۇرنى ھېچنەدىن تاپالماپتۇ. پەقەت تاڭغا يېقىن ئۇنى شەھەر سىرتىدىكى بىر ئورمانلىقتا ئات بېقىۋاتقان ھالدا تېپىپتۇ. ئۇنى دەريا بويىدا پادىشاھ ساقلاپ تۇرغانلىقىنى دەپتىكەن، گۆرۈ ئورنىدا قالغان ھېلىقى قۇل بالا بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنى بىللە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، نەۋكەرلەر بىلەن ئوردىغا كېتىپتۇ. ھېلىقىلارنىڭ قېشىغا كىرسە، ئانا ـ بالا يىغلىشىپ ئولتۇرغان. مىنكۇن باتۇر ئۇلار-دىن يىغلىشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتىكەن، بالىنىڭ ئانىسى: مىنكۇن باتۇرنىڭ كەتكە-نىچە كەلمەي قالسا، شەرت بويىچە ئۆزلىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىدىن قورقۇپ يىغلاۋاتقانلىقىنى يۇشۇرماي دەپتۇ، مىنكۇن باتۇر ئۇلارنى كۆۋرۈك بىنا قىلغان جايغا باشلاپ كېتىپتۇ.

ـــ بۇ كۆۋرۈكنى سەن پەيدا قىلدىڭمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

ـــ شۇنداق، مەن پەيدا قىلدىم، ـــ دەپتۇ مىنكۇن باتۇر.

مۇناردىكى باتۇر بالا ساڭا بەك ئوخشايدىكەن. سېنىڭ ئىسمىڭ نېمە؟ بۇ شەھەرگە نېمە سەۋەب بىلەن كېلىپ قىلدىڭ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

مىنكۇن باتۇر ئىسمىنى، بۇ يەرگە جاھان كېزىش غەرىزىدە كېلىپ قالغىنىنى، كۆرگەن شەھەر يۇرتلىرىنى قىسقىلا سۆز-لەپ بېرىپتۇ.

ـــ پالانى ـ پۇستانى يۇرتلاردا مىنكۇن باتۇر ئۇنداق قىپتۇ، بۇنداق قىپتۇ، دەپ كىشىلەر تەرىپلىشىدىغان مىنكۇن باتۇر سەن ئوخشىمامسەن. بىز تېخى ئۇنى دىۋە قامەتلىك كۈچتۈڭگۈر ئادەممىكىن دېسەك، ياشلا يىگىت كەنسەنغۇ، ـــ دەپتۇ بۇقات يۇرتنىڭ پادىشاھى. ئاندىن ئۇقات يۇرتنىڭ پادىشاھىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭغا تونۇگۇندىن بۇيانقى ئەھۋاللارنى بىرمۇ ـ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. ھەر ئىككى پادىشاھ ئەتە ئەتىگەندە ئىككى يۇرت خەلقىنى دەريا-نىڭ ئىككى قاسنىقىغا يىغىپ ئۆزلىرىنىڭ ۋەدىسى بويىچە قىزلىرىنى مىنكۇن باتۇرغا تويلاپ چېتىپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مىنكۇن باتۇر ئىككى پادىشاھ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپ:

ـ مەن تېخى كىچىك. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن بىر مەزگىل جاھان كەز-مەكچىمەن، بىر جايدىلا تۇرمايمەن. قىزلىرىڭلارنى چوقۇم مېنىڭ ئىختىيارىمغا قويماقچى بولساڭلار، بولدى، ماڭا تەئەللۇق بولسۇن، مەن بۇ ئىككى قىزنى ئۆز ئىختىيارىم بىلەن مەن بىلەن كەلگەن ھې-لىقى بالىغا بېرىمەن، سىلەر رازى بولامسىلەر؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ھەر ئىككى پادىشاھ مىنكۇن باتۇر-نىڭ ئاجايىپ خىزمىتى ۋە يۇرتلار ئارىسىدا، ئەللەر ئاغزىدا تونۇق باتۇر بولغانلىقى ئۈچۈن قىزلىرىنى ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىلىشقا قوشۇلۇپتۇ. شۇ كۈنىلا كوچىلارغا چاپارمەن ماڭدۇرۇپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندىلا

www.uyghurkitap.com

ئىككى يۇرت خەلقى كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپىگە يىغىلىپتۇ. يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى ئالتۇن، مەرۋايىتلىق كۆۋرۈكنى، كۆۋرۈك بىنا قىلغۇچىنى كۆرۈش ئىستىكىدە بىر سىمۇ قالماي يىغىلىپتۇ. بۇ تەرەپنىڭ پادىشاھى ئالتۇن مۇنارغا چىقىپ تۇرۇپ مىنكۈن باتۇرنىڭ كارامەتلىك يىگىتلىكىنى، بۇ كۆۋرۈكنى بىر كېچىدىلا بىنا قىلىپ قويغىنىنى، ھەر ئىككى پادىشاھ ۋەدىلىرى بويىچە قىزلىرىنى مىنكۈن باتۇرغا بەرمەكچى بولغانلىقىنى، ئەمما مىنكۈن باتۇرنىڭ شەھەر يۇرت كېزىمەن دەپ، قىزلارنى ئۆزىنىڭ دوستىغا ئۆتۈنۈپ بەرمەكچى بولغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى يېتىم بالا بىلەن ئىككى مەلىكىنىڭ توي مۇراسىمى باشلىنىپ كېتىپتۇ. توي يەتتە كېچە ـ كۈندۈز داۋام قىپتۇ. توينى ئىككى يۇرت خەلقى ئارىلىشىپ بىللە ئۆتكۈزۈپتۇ. تويدىن كېيىن مىنكۈن باتۇر ئىككى شەھەر پادىشاھى، خەلقى ھەم ھېلىقى يېتىم بالا ۋە ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ يۇرتتىن چىقىپ كېتىپتۇ.

مىنكۈن باتۇر شەھەردىن شۇ چىققىنىچە ئېتىغا مىنىپ مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ. يولدا قېرى، ئاجىزلارنى ئۇچراتسا خىزمىتىنى قىپتۇ. تەڭتۇش بولسا ھەمراھ بوپتۇ. كىچىكلەرنى ئۇچراتسا ئىززىتىنى قىپتۇ. مېڭىپ يەتتە كۈن بولغاندا بىر شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. كەلگەندىمۇ بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ۋاپات بولۇپ كېتىپ، شەھەر خەلقى پادىشاھنىڭ ماتەم مۇراسىمىنى ئۆتكۈزۈۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە كەپتۇ. مىنكۈن باتۇر ئېتىنى بىر دالدىدا قويۇپ مۇراسىمغا قاتنىشىپتۇ. مۇراسىم باشقۇرغۇچى كۆپچۈلىككە:

— پادىشاھىمىز جان تەسلىم قىلار ۋاقتىدا «مېنىڭ ماتەم مۇراسىمىغا بېشىدا ئالتۇن كوكۇلىسى بار بىر ئادەم قاتنىشىدۇ، ئاشۇ كىشىنى مېنىڭ ئورنۇمغا پادىشاھ قىلىڭلار، ئۇ كىشى يۇرتنى مەندىنمۇ ئادىل سورايدۇ، ئاجىزلارنىڭ بېشىنى سىلايدۇ، ھەممىڭلار ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولۇڭلار، دەپ ۋەسىيەت قىلغان. قېنى، ئەل ـ جامائەت، ھەممىڭلار بېشىڭلارنى ئېچىڭلار! — دەپتۇ.

تۇغارنلارنىڭ ھەممىسى بېشىنى ئېچىپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپتۇ، پەقەت مىنكۈن باتۇر بېشىنى ئاچماپتۇ. كىشىلەرنى ئارىلاپ يۈرگەن مۇراسىم باشقۇرغۇچى: سىزمۇ بېشىڭىزنى ئېچىڭ، دەپتۇ. مىنكۈن باتۇر بېشىنى ئېچىپتىكەن، شۇ ھامان ئۇنىڭ بېشىدىن تارىغان نۇر كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى قاماشتۇرۇۋېتىپتۇ، ئۇنىڭ بىر تال كوكۇلىسىدىن مىڭ تال نۇر تارايدىكەن. خالايىقنىڭ ھەممىسى:

بىزگە پادىشاھ بولغۇچى سىز ئىكەنسىز، سىز بىزنىڭ پادىشاھىمىز، — دەپ تۇۋلىشىپتۇ ۋە شۇ يەردىلا مىنكۈن باتۇرغا تاج كەيدۈرۈپتۇ. ئۇ ھەر قانچە پادىشاھ بولمايدىغانلىقىنى، يۇرت ئارىلاپ جاھان كېزىدىغانلىقىنى ئېيتسىمۇ جامائەت ئۇنى مەيلىگە قويماي تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ ئوردىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ.

مىنكۈن باتۇر پادىشاھ بولغاندىن كېيىن، بۇرۇنقى پادىشاھنىڭ نەزىر ـ چىرقىنى ئۆز قولى بىلەن كەڭ ئۆتكۈزۈپتۇ. خەزىنىدىن بىر قىسىم مال ـ دۇنيا ئاجرىتىپ يۇرتتىكى يېتىم ـ يېسىرلارغا تارقىتىپ بېرىپتۇ. بۇرۇنقى پادىشاھنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ئاتىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاھ

بولغۇچى كىشىگە ياتلىق قىلىنماقچى ئىكەن ، پادىشاھنىڭ ۋەسىيتى شۇنداق ئىكەن . ۋەسىيەت بويىچە پادىشاھنىڭ قىزىنى مىنكۇن باتۇرغا نىكاھلاپ قويۇپتۇ .

مىنكۇن باتۇر يۇرتنى بۇرۇنقى پادىشاھدىنمۇ ئادىل سوراپتۇ، ئالدىغا كەلگەن دادخاھلارنىڭ ئەرز - دادلىرىنى قىلىنى قىرىق يارغاندەك ئىنچىكىلەپ ھەل قىپتۇ . ئوغۇرلۇق ، يالغانچىلىق ، بۇلاڭچى - قاراقچىلىقنى تۈگىتىپتۇ ، ئەل - يۇرت يىلدىن يىلغا ئاۋاتلىشىپتۇ ، يىراقلارغا داڭقى تاراپ ، يۇرت - يۇرتلاردىن كېلىدىغان كارۋان - سودىگەرلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان بوپتۇ .

مىنكۇن باتۇر پادىشاھ بولۇپ ئىككى يىل ئۆتكەندە ئايالى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ . مىنكۇن باتۇر ئايالى ۋە ۋەزىر - بەگلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئوغلىغا « مۇلايىم» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ . ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتكەندە ئايالى يەنە بالا تۇغۇپتۇ . بۇ قېتىمقىسى قىز تۇغۇلۇپتۇ . قىزنىڭ ئىسمىنى « گۈلئايىم » قويۇپتۇ . ئايلاردىن يىل تولۇپ ، يىللىنى يىل قوغلاپ ئۆتۈپ ، مىنكۇن باتۇرنىڭ بۇ يۇرتقا پادىشاھ بولۇپ قالغىنىغا ئون يىل بوپتۇ . بۇ ئون يىل تىنچ ئۆتۈپتۇ ، يۇرتنىڭ ئۆزىدىنمۇ ، چەت يۇرتلاردىنمۇ باش ئاغرىتقۇدەك ھېچقانداق ئىش يۈز بەرمەپتۇ . ئوغلى مۇلايىم يەتتە ياشقا ، قىزى گۈلئايىم تۆت ياشقا كىرىپتۇ . ئوغلىمۇ ، قىزىمۇ زىرەك - چىچەن ، ئەقىللىق چوڭ بوپتۇ . كىچىك بولسىمۇ ، گەپ - سۆز قىلىقلىرى چوڭ ئادەملەرنىڭكىدەك ئىكەن . ئوغلى چەۋاندازلىققا ، قىزى ئوقيا ئېتىپ ئويناشقا قىزىقىدىكەن . ئۇستا چەۋاندازدىن بىرنى تاللاپ ئوغلىغا ، ئۇستا كامانچىدىن بىرنى تاللاپ قىزىغا ئۇستازقىلىپ بەلگىلەپتۇ . ئارىلاپ مىنكۇن باتۇرنىڭ ئۆزىمۇ بالىلىرىنىڭ ھەربىي مەشقلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇ . ئارىدىن يەنە بەش يىل ئۆتۈپ ، ئوغلى مۇلايىم ئون ئىككى ياشقا ، قىزى گۈلئايىم توققۇز ياشقا كىرىپتۇ ، مىنكۇن باتۇرنىڭ يېشىمۇ 30 دىن ئېشىپ يېتىپتۇ . مىنكۇن باتۇرنىڭمۇ ھەم ئۇنىڭ ئوغۇل ، قىزىنىڭمۇ نامى - داڭقى يۇرتتىن - يۇرتقا ئۆتۈپ ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ ، مىنكۇن باتۇرنىڭدوستلىرى كۆپىيىپتۇ . مىنكۇن باتۇر پادىشاھ قىلىپ تاج كىيدۈرۈپ قويغان نىل دەرياسى بويىدىكى ئۆتۈكچى بىلەن قۇللۇقتىن قۇتۇلدۇرۇپ ، ئىككى پادىشاھنىڭ قىزىنى ئېلىپ بەرگەن يېتىم بالا ھەم بۇرۇنقى ئاغىنىسى قوشقۇلاق باتۇرلار مىنكۇن باتۇرنىڭ چوڭ بىر دىيارغا پادىشاھ بولۇپ ، پەرزەنت كۆرگەنلىكىنى ، كىشلەر ئاغزىدىكى ئاجايىپ ياخشى تەرىپلىرىنى ، نام - شۆھرىتىنى ئاڭلاپ ، شاپائەتچىسىگە رەھمەت ئېيتىش يۈزىسىدە ئىككى يىلدا بىر كېلىپ - كېتىپتۇرۇپتۇ . مىنكۇن باتۇرنىڭ يۇرتىغا بىرەر خەۋەر كەلگۈدەك بولسا ، خەۋەر قىلغان ھامان ياردەمگە كېلىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلىشىپتۇ .

ياخشى نەرسىگە چۈشىدىغان كۆز كۆپ ، دېگەندەك ، مىنكۇن باتۇرنىڭ داڭقى - شۆھرىتىگە ھەۋەس قىلىدىغانلار كۆپ ئىكەن . بۇلارنىڭ ئىچىدە ياخشى نىيەتلىك دوستلارمۇ ، ھەسەتخور دۈشمەنلەرمۇ بار ئىكەن . مىنكۇن باتۇرنىڭ شەھرىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە ، قار تاغنىڭ ئېتىكىدە يېشىغا يەتكەنلىكى ئەر پۇقراسىنىڭ ھەممىسى لەشكەر بولىدىغان يەتتە شەھەر بولۇپ ، بۇ شەھەرلەرگە ئاكا - ئۇكا يەتتە بادراتلار پا-

دىشاھ ئىكەن، ھەر بىرى بىر شەھەرنى سورايدىكەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دادىسىنىڭ ئاغزىغا قارىدىكەن. بىرى بىرىنىڭ يېرىنى بېسىۋېلىپ شاھلىقنى كېڭەيتىش نىيىتى بولسىمۇ، كۈچلىرى تەپمۇ تەڭ بولغاچقا ھەم ئاتىسى قاراپ تۇرغاچقا، ئۇنداق قىلىشقا جۈرئەت قىلىشالمايدىكەن. ئۇلارنىڭ دادىسىمۇ قېرىپ قالغان بىر بادرات بولۇپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا جاھانغا نام — ئاتاق قالدۇرۇپ كېتىش ئىستىكى قوزغىلىپ، مىنكۈن باتۇرنىڭ داڭقى، يۇرتىنىڭ ئاۋاتلىقىغا كۆزى قىزىرىپتۇ. مىنكۈن باتۇرنى ئۆزۈمگە بويسۇندۇرسام ئۇنىڭ بېشىدىكى شاھلىق تاجى بىلەن نام — ئاتاق مېنىڭ بولىدۇ، جاھان مېنىڭ ئاغزىمغا قارايدىغان بولىدۇ، دەپ ئويلاپ، باللىرىنى بىر يەرگە جەملەپتۇ، مىنكۈن باتۇرنىڭ يۇرتىغا قانداق باستۇرۇپ بېرىشنىڭ يوللىرىنى ئۆگىتىپتۇ.

مىنكۈن باتۇرغا كەلسەك، يۇرتىنىڭ تىنىچ، ئاۋاتلىقىغا، خەلقىنىڭ ئىناق، خاتىرجەملىكگە قاراپ كۆڭلى تىنىپ، قارا تاغ باغرىدىكى يەتتە شەھەر پادىشاھلىرىنىڭ قارا نىيەت، ئەسكى بادراتلار ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۆزىنىڭ كۈچى، خىسلەتلىك ئۈچ نەرسىگە ئىشىنىپلا ئۇلاردىن پەخەس بولۇشنى خىيالىدىن كۆتۈرۈۋېتىپتۇ. مىنكۈن باتۇر خاتىرجەم يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاكا — ئۇكا يەتتە بادرات قېرى دادىسىنىڭ يول كۆرسىتىشى بىلەن 40 مىڭ تۇغ — ئەلەملىك لەشكەر بىلەن مىنكۈن باتۇرنىڭ شەھرىگە ھۇجۇم قىپتۇ، ئۇلار تۇيۇقسىز كېلىپ شەھەرنى قورشىۋالغاچقا، قۇشنا دوست يۇرتلارغا، ئۆزى پادىشاھلىقنى ۋە ئىككى قىزنى ئۆتۈنۈپ بەرگەن دوست — بۇرادەلىرىگە ياردەم سوراپ چاپارمەن ئەۋەتىشكە ئۈلگۈرەلمەي قاپتۇ. ئۆزلىرىلا جەڭگە ئاتلىنىپتۇ. بۇ بادراتلار بۇرۇن ئۇئېلىشقان بادراتلارغا ئوخشىمايدىكەن. بۇلارنىڭ سېھىرىي كۈچلۈك، ئۆزلىرى قۇۋ ئىكەن. جەڭ يەتتە كېچە — كۈندۈز داۋام قىپتۇ. بادراتلارنىڭ 40 مىڭ لەشكىرىنىڭ 30مىڭى ئۆلۈپ، ئون مىڭىلا قاپتۇ. مىنكۈن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرىنىڭمۇ تەڭدىن تولىسى جېنىدىن ئايرىلىپتۇ. مىنكۈن باتۇرنىڭ 40 يېرىگە ئوقيا ئوقى سانجىلىپ، ماغدۇرسىزلىنىپ ئېتىدىن يىقىپ چۈشۈپتۇ. مىنكۈن باتۇرنىڭ ئوغلى قورغان راۋىقىغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، دادىسى يېرىم بېھۇش ھالەتتە قانغا مىلىنىپ ياتقان، لەشكەرلەر ئازغىنا سەركەردىلىرى بىلەن دۈشمەن مۇھاسىرىسىدە قالغان، ئالا تۆگىگە مىنگەن بىر بەدبەشىرە دۈشمەن ئەسكەرلەرنى ھەدەپ ئۆلتۈرۈۋاتقان. مۇلايىم ئوقياسىنىڭ ئوقىنى زەھەرگە چىلاپ ھېلىقى دۈشمەنگە قارىتىپ: «مىنكۈن مۇلايىمنىڭ ئوقى ئىككى قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تەگ!» دەپ ئوقيادىن ئوق ئۈزۈۋېتىپتىكەن، ئوق دېگەندەك بادراتنىڭ ھېلىقى ئادىمىنىڭ ئىككى قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سانچىلىپتۇ، ئۇ شۇئانلا ئېتىدىن يېقىلىپ چۈشۈپتۇ. ئۇ يەتتە شەھەر بادرات لەشكەرلىرىنىڭ خان سەركەردىسى ئىكەن. ئۇنى ئەتراپىدىكى سەركەدە ۋە لەشكەرلىرى يۆلىشىپتۇ. ئۇ ئوقنىڭ زەھەرلەنگەنلىكىنى بىلىپتۇ، جان ئۈزۈش ئالدىدا ئادەملىرىگە: «كىم مېنىڭ ئىككى قېشىم ئوتتۇرىسىغا ئوق تەگكۈزەلىگەن ئادەمنى ئۆلتۈرسە، شۇ مېنىڭ ئورنۇمغا سەركەردە خان بولسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ ۋە شۇ ئانلا جان

www.uyghurkitap.com

ئۇزۇپ، ئۆزىنىڭ قاراڭغۇ دۇنياسىغا كىرىپتۇ. ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن بادراتلار ئۇرۇشتىن توختاپ يۇرتلىرىغا قايتىشىپتۇ. مەخسۇس خادىملار سەركەردە خاننىڭ ئۆلۈكىنى تۆگىگە ئارتىپ بادرات پادىشاھلارنىڭ دادىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكىنى ھەم ئۇنىڭ قانداق ۋەسىيەت قالدۇرغانلىقىنى بىرمۇ-بىر سۆزلەپ بېرىشىپتۇ، بادراتلارنىڭ دادىسى خان سەركەردىسىنى ئۆلتۈرگەن ئوققا سىنچىلاپ قاراپ:

— بۇ ئوق مىنكۆن مۇلايىمنىڭ ئوقى ئىكەن، ئۇ بۇنداق دەل چەنلەپ ئوق ئېتىشنى ئاتىسى مىنكۆن باتۇردىن ئۆگەنگەن، خان سەركەردە شۇنداق ۋەسىيەت قىلغان بولسا، كىمكى مىنكۆن مۇلايىمنىڭ بېشىنى ئېلىپ كەلسە، مەن شۇنى ئۇنىڭ ئورنىغا خان سەركەردە قىلىمەن، — دەپ جاكارلاپتۇ:

— يەتتە بادرات پادىشاھىنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئارىسىدا بىر ئاددىي بادرات لەشكەر بولۇپ، ھىيلە-مىكىرگە يامان، قولىدىن كىشى ئۆيلىمىغان شۇملۇقلار كېلىدىغان بەدرەك ئىكەن. ئۇ يەتتە بادرات پادىشاھلارنىڭ ئاتىسىنىڭ جاكارنامىسىنى ئاڭلاپ، مىنكۆن مۇلايىمنىڭ بېشىنى ئېلىپ كېلىشنى ئۆزىگە تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىپتۇ. ئىجازەت بېرىلگەندىن كېيىن، ئۇۋچىلاردەك كىيىنىپ، توزاقتىن ئۈچنى ئۈشنىسىگە ئارتىپ مىنكۆن باتۇرنىڭ يۇرتى تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ.

ئەمدى مىنكۆن باتۇرنىڭ يۇرتىدىكى ئىشلارغا كېلەيلى، مۇلايىم باتۇر ئالا تۆگىلىك خان سەركەردىنى ئېتىپ، ئېتىدىن غولىتىۋەتكەندىن كېيىن، دەرھال ئانىسىنىڭ يېنىغا كىرىپ:

— ۋاي ئانا، ئاتام دۈشمەنلەر تەرىپىدىن زەخىملىنىپ غارقاننىڭ① ئىچىگە چۆكۈپ ياتىدۇ، — دەپ خەۋەر قىپتۇ.

مىنكۆن باتۇرنىڭ ئانىسى شۇ ھامان ئەرەنچە ياسىنىپ بىر ئاتقا مىنىپتۇ-دە، مىنكۆن باتۇرنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا راستىلا مىنكۆن باتۇر يارىلىنىپ بىھوش ھالەتتە قانغا مىلىنىپ ياتقان. مىنكۆن باتۇرنى ئۆزىنىڭ ئېتىغا ئارتىپ ئوردىغا ئېلىپ كەپتۇ، ئوردا تۆۋىپلىرى پۈتۈن چارە-ئامالLARنى قىلىپ ئەملەپتۇ، ئەھۋال ياخشىلىققا تارتىپ، مىنكۆن باتۇر تېزلا ساقىيىپ ئەسلىگە كەپتۇ.

بادراتلارنىڭ خان سەركەردىسى ئۆلگەندىن كېيىن كۆزى يەتمەي، قورقۇپ، بىر-بىرىنى دەسسىشىپ، ئۆلۈشكە قارىماي قېچىشقانىكەن. شۇنىڭ بىلەن يۇرت يەنە بۇرۇنقىدەك تىنچ-ئامانلىشىپ، خەلق خاتىرجەم بوپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللارمۇ ئۆتۈپتۇ. شۇنداق خاتىرجەم كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇلايىم باتۇر ئاتىسىغا:

— ھەي ئاتا، مەن شۇنچە جەڭلەرنى كۆرۈپتىمەن، خېلى ئىشلارنى قىلىپتىمەن، كۆپ جايلارغا بېرىپتىمەن. ئەمما ھازىرغىچە ئوۋغا چىقىپ باقماپتىمەن. ئىجازەت بەرسىڭىز نەۋكەرلەردىن بىر نەچچىنى ئېلىپ ئوۋغا چىقىپ كەلسەم، — دەپتۇ.

مىنكۆن باتۇرنىڭ ئوغلىنى ئۇنداق يىراقلارغا ماڭدۇرغىسى يوق ئىكەن.

① غارقان — قان دەرياسى.

www.uyghurkitap.com

لېكىن مۇلايىم باتۇرنىڭ قايتا ـ قايتا يېلىنىپ سورىغىنىغا چوڭراق بانا ـ سەۋەب كۆرسىتىپ بېرەلمەي ھەم ئوغلىنىڭ تەلپىنى رەت قىلۋېتەلمەي ئىلاجىسىز ماقۇل بوپتۇ. مىنكۇن باتۇر ئوغلىنىڭ ئۇۋغا چىقىشىنى كۆڭلى قىيمىغان ھالدا مۇنداق نەسىھەت قىپتۇ:

— ئەي ئوغلۇم، بۇ قېتىم بارماي باشقا كۈنلىرى بارغان بولساڭ ياخشى بولاتتى. كۆڭلۈم ھېچ قىيماۋاتىدۇ. خەير، بوپتۇ، ئۆزەڭگە ھېزى بول، ئۇۋنىڭ خەتىرى كۆپ.

مىنكۇن باتۇر ئوغلى مۇلايىمغا 40 نەۋكەرنى قوشۇپ، ئۇلارغا: ئەي نەۋكەرلەر، ئوغلۇم تېخى گۆدەك. كۆپرەك كۆز ـ قۇلاق بولارسىلەر، چۈشكۈندە نۆۋەتلىشىپ ئۇخلاڭلار، ئوغلۇمنىڭ يېنىدىن ئايرىلماڭلار، كېچىچە ـ كۈندۈز مۇھاپىزەت قىلىڭلار. ساق ئاپىرىپ، ساق ـ ئامان ئېلىپ كېلىڭلار، — دەپ قايتا ـ قايتا تاپىلاپتۇ. نەۋكەرلەر مىنكۇن باتۇرغا ۋەدە بېرىپ، مۇلايىم باتۇرنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ مالىمان تېغىغا قاراپ ئۇۋغا مېڭىپتۇ.

ئۇلار مالىمان تېغىغا ئاز قالغاندا ئۇلارغا بىر يېقىلىپ، بىر قوپۇپ يۈرگەن جەندە چاپانلىق بىر كىشى ئۇچراپتۇ. مىنكۇن مۇلايىمنىڭ ئۇ كىشىگە ئىچى ئاغرىپ، نەۋكەرلىرىگە ھېلىقى غېرىبقا ئازراق مال ـ دۇنيا بېرىشنى تاپىلاپتۇ. مۇلايىم باتۇرنىڭ تاپىلىشى بويىچە نەۋكەرلەر ئۇنىڭغا ئاقچا، كۈمۈش ۋە ئوزۇقلۇق بېرىپتۇ. مۇلايىم باتۇر ئۇنىڭدىن:

— ھەي دادا، سىز ياشىنىپ قاپسىز. بۇ ھالىتىڭىز بىلەن ئادىمزاتمۇ يوق بۇ چۆل باياۋاندا نېمە قىلىپ يۈرۈيسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھەي بالىلىرىم، مەن ئۇرۇق ـ تۇغقىنى يوق پاناھسىز، يالغۇز بىر يېتىم ئادەممەن. ئاتا ـ ئانام مەن كىچىك چېغىمدىلا ئۆلۈپ كەتكەنىكەن. يۇرت ئىچىدە ياشىغىم تەس بولدى. شۇڭا چۆل ـ باياۋان ۋە جاڭگاللاردا ئوۋ قىلىپ رىسقىمنى تېپىپ يەپ جان ساقلاپ يۈرۈيمەن. قىلىدىغان ئىشىم تۇزاقچىلىق. تۇزىقىمغا بىر نەرسە دەسسە، تەلىيىم ئۇنى يەپ جېنىمنى جان ئېتىمەن. بولمىسا ئاچ يۈرۈيمەن، — دەپتۇ تۇزاقچى. ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ مۇلايىم باتۇر نەۋكەرلىرىگە دەپ يەنە خېلى جىق ئالتۇن ـ تىللا، نان ـ ئوزۇق بەرگۈزۈپ يولغا راۋان بوپتۇ. تۇزاقچى شۇ يەردە قاپتۇ.

مۇلايىم باتۇرلار مالىمان تېغىغا بېرىپلا ئوۋغا كىرىشىپ كېتىپتۇ. ئۆمرىدە ئوۋغا تۇنجى چىقىپ باققان مۇلايىم باتۇر ئوۋغا قىزىقىپلا كېتىپتۇ. كۈن پاتقىچە ئات چېپىشىپتۇ. بىر كۈن يول يۈرۈپ چار چىغىنىغا قارىماي ئوۋ ئوۋلاپ ـ ئات يۈگۈرتۈپ تېخىمۇ چارچاپتۇ. ئوۋلىغان نەرسىلەرنى كاۋاپ قىلىپ يېيىشىپ، مىنكۇن باتۇرنىڭ تاپىلاشلىرىنى ئۇنتۇپ يېتىپلا ئۇيقۇغا غەرق بوپتۇ.

باشقا بىر يول بىلەن مالىمان تېغىغا كېلىپ بىر چوققىدا ھەممىنى كۈزىتىپ تۇرغان تۇزاقچى بادرات ياخشى پۇرسەتنى كەتكۈزۈۋەتمەي دەپ بىر دومىلاپ توڭگۇزغا ئايلىنىپ مۇلايىم باتۇرلار چۈشكۈن قىلغان جايغا كەپتۇ. قارىسا مۇلايىمنىڭ ئۆزىمۇ 40 نەۋكىرىمۇ قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن. ئۇ يەنە بىر دومىلاپ ئەسلىگە كەپتۇ. ئۇ قوينىدىن سېھرىلىك دورىسىنى قولىغا ئېلىپ ھەر بىر نەۋكەرنىڭ بۇرنىغا يېقىن ئەكىلىپ بىردەم تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. نەۋكەرلەر بىر ـ بىرلەپ مۇردىغا ئايلىنىپ قاپتۇ. شۇ ئۇسۇل بىلەن 40 نەۋكەرنى تاشقا ئايلاندۇرۇپ بولۇپ، مۇلايىم باتۇرنىڭ قېشىغا كەپتۇ. ئۇنىڭ بۇرنىغا دورىمەن ھەم ئاز، ھەم قىسقىلا پۈركۈتۈپ قويۇپ ئۇنىڭ يانلىرىـ

نى ئاختۇرۇپتۇ . ئۇنىڭ قوينىدىن بىر ئەينەك چىقىپتۇ . بادرات ئۇنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىكەن . قارىسا ئەينەكتە ئۆز ئەكسىنى كۆرۈپ ، ئۇنى كارامەت خىسلەتلىك نەرسىكەن ، دەپ قوينىغا ساپتۇ . ئۇ ئەينەك مىنكۈن باتۇرنىڭ ئۈچ خىسلەتلىك نەرسىسىنىڭ بىرى ـ جاھاننەما ئەينەك ئىكەن . مۇلايىم باتۇر ئۇنى ئوۋغا ئىلىۋالسام ، نەدە نېمىلەرنىڭ بارلىقىنى كۆرۈۋالالايمەن ، دەپ مىنكۈن باتۇرغا دېمەي يوشۇرۇنچە ئىلىۋالغانىكەن . ئۇ جاھاننەما ئەينەك باشقىلارنىڭ قولىغا، بولۇپمۇيامان نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ قولىغا چۈشسە . ئۆز خىسلىتىنى يوقىتىپ ، ئادەتتىكى ئەينەككە ئايلىنىپ قالىدىكەن . توزاقچى بادرات مۇلايىم باتۇرنىڭ يېنىدىن ئەينەكتىن باشقا نەرسە تاپالماپتۇ . تېز كېتىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇرنىغا دورىسىدىن يەنە پۈرۈتۈپتۇ ، دورا تەسىر قىلىپ بولغىچە مۇلايىم باتۇرنىڭ بېشىنى كېسىۋاپتۇ . تېنى ئۇزاققا قالمايلا تاشقا ئايلىنىپ قاپتۇ . توزاقچى بادرات مۇلايىم باتۇرنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ يۇرتىغا راۋان بولۇپتۇ . ئۇ يۇرتىغا بېرىپلا ھايالىشماي قىرى باش بادراتنىڭ ئالدىغا كىرىپ ، مىنكۈن مۇلايىمنىڭ بېشىنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ . ئاندىن ئۇنى قانداق ئۇسۇل بىلەن ئۆلتۈرگەنلىكىنى ، 40 نەۋكەرنى قېتىپ قويغىنىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . ئەمما ئەينەك توغرۇلۇق ئېغىز ئاچماپتۇ . قىرى باش بادرات توزاقچى بادراتنى يەتتە شەھەرنىڭ يەتمىش مىڭ تۇغلۇق لەشكىرىگە خان سەركەردە قىلىپ تەيىنلەپتۇ .

ئەمدى گەپنى مىنكۈن باتۇرلار تەرەپتىن ئاڭلايلى . مۇلايىم باتۇر ئوۋغا چىقىپ كېتىپ ئۈچىنچى كۈنىدىن باشلاپ مىنكۈن باتۇر ئوغلىنىڭ يولىغا قارايدىغان بوپتۇ ئارىدىن يەنە ئۈچ كۈن ئۆتۈپتۇ ، ئوغلى تەرەپتىن ھېچقانداق خەۋەر بولماپتۇ . شۇ كېچىسى مىنكۈن باتۇر ئوغلىنى ئويلاپ ئۇزاققىچە ئۇخلىماپتۇ ، ئاخىرى تۈن تەڭدىن ئۆتكەندە ھاردۇق لەشكىرى قاپساپ كېلىپ كۆز قاپقىنى يېپىپتۇ . مۇنداق چۈش كۆرۈپتۇ : سىن ـ چىرايى بەكمۇ سەت بىر توزاقچى قىرى ئۈچ تۇزاقنى مۇرىسىگە ئارتىپ ، بىر خەنجەرنى يالىڭاچلىتىپ تۇتۇپ تۇرغان ، 40 نەۋكەر ئۆلۈك ـ تىرىكلىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان غەلىتە ھالەتتە ياتقان ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مۇلايىم باتۇر كۆرۈنمەسمىش . ھېلىقى قىرى تۇزاقچى : مۇشۇ خەنجەرنى بىرلا سالسام ئۆلەتتىڭ . لېكىن ئاتاڭدىن قورقۇپ تۇرمەن، دەۋاتقانمىش . بىردەمدىن كېيىن تۇزاقچى خەنجەرنى مىنكۈن باتۇرغا قارىتىپ شىلتىپتىكەن ، مىنكۈن باتۇر خەنجەردىن ئۆزىنى قاچۇرىمەن دەپ بىر سىلكىنىپلا ئويغىنىپ كېتىپتۇ . پۈتۈن بەدىنى چىلىق ـ چىلىق قارا تەرگە چۆمۈپتۇ ، يۈرىكى ئېگىز ـ پەس سوقۇپتۇ ، كۆڭلى ئارامسىزلىنىپتۇ ، خىيالىغا ھەر خىل ئىشلار كېچىپتۇ . شۇ كۈنى ئەتىگەندىلا يۇرتتىكى چۈشكە تەبىر ئېيتقۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى ئوردىغا چاقىرتىپ ، كۆرگەن چۈشىنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ . چۈشكە تەبىر ئېيتقۇچىلارنىڭ ھەممىسى خۇددى تىلى تۇتۇلۇپ قالغاندەك زۇۋان سۈرمەي يەرگە قارىشىپ ئولتۇرۇشقىدەك . مىنكۈن باتۇرنىڭ خاس نەۋكەرلىرى ئارىسىدا ھەرقانداق چۈشكە توغرا تەبىر ئېيتالايدىغان بىر نەۋكەر بار ئىكەن . شۇ نەۋكەر مىنكۈن باتۇرغا :

www.uyghurkitap.com

— مىنكۇن پادىشاھ، چۈشلىرىگە مەن تەبىر بېرىپ باقسام بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

مىنكۇن باتۇر ئۇ نەۋكەرنىڭ چۈشكە تەبىر بېرەلەيدىغانلىقىنى ئاڭلاپ باقمىغانىكەن. باشقىلاردىن زۇۋان چىقمىغانغا ئىچى تىت - تىت بولۇپ تۇرغان مىنكۇن باتۇر نەۋكەرگە ئىجازەت بېرىپتۇ.

— ئەي مىنكۇن پادىشاھ، مۇلايىم باتۇر ھازىر مالىمان تېغىدا ئىكەن. تىرىكلىكىمەن ئۆلۈكلىكى ئىشەنچلىكرەك. دەرھال مالىمان تېغىغا بېرىپ مۇلايىم باتۇرنى تېپىۋالايلى، — دەپتۇ نەۋكەر، مىنكۇن باتۇر تەبىرچىلەردىن:

— نەۋكەرنىڭ تەبىرىگە نېمە دەيسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ.

— نەۋكەر توغرا تەبىر بەردى. بۇ شۇم تەبىرگە تىلىمىز بارماي جىم ئولتۇرىۋالغاندۇق، — دېيىشىپتۇ تەبىرچىلەر.

مىنكۇن باتۇر تەختتە تۇرۇپلا بىر نەرە تارتىپتىكەن، پۈتۈن يۇرت تەۋرەپ كېتىپتۇ، لەشكەرلەر تەق بوپتۇ. يۇرت ئىشىنى ئوڭ قول ۋەزىرىگە تاپشۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى مالىمان تېغىغا لەشكەر تارتىپ مېڭىپتۇ. بوران تىزلىكىدە يۈرۈپ مالىمان تېغىغا يېتىپ كېپتۇ. ئۇلار ئىككى تاغ ئارىسىدىكى جىلغىغا قارىغىدەك بولسا، 40 چەۋەنداز تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن ھالەتتە يېتىشقان. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇلايىم باتۇرنىڭ تاشقا ئايلانغان قېنى تۇرغىدەك. بېشى يوقمىش. مىنكۇن باتۇر ئاھ ئۇرۇپ ياقىسىنى يىرتىپتۇ. كۆز يېشى يامغۇردەك تۆكۈلۈپتۇ، يىغلاپتۇ، يىغلاپتۇ، ئۇنى پۈتۈن خىرقىراپ قاپتۇ، تولا يىغلاپ، تولا ئاھ ئۇرۇپ ھالسىزلىنىپتۇ. ئوغلىنى كىمنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكى، مۇلايىم باتۇرنىڭ بېشىنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەكچى بولۇپ جاھاننامە ئەينىكىنى ئالماققا قولىنى قوينىغا سالسا، قوينىدا جاھاننامە ئەينەك يوق. ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىگە زادىلا ئەقلى يەتمەپتۇ. ئۇنى مۇلايىم باتۇرنىڭ ئېلىۋالغانلىقى، ئاندىن تۇزاقچىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكى مىنكۇن باتۇرنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمەپتۇ. ئۇ ھامان ئوغلىنى كىمنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكى توغرىسىدىلا ئويلاپتۇ. ئويلا - ئويلا مۇلايىم باتۇرنى ھېلىقى ئالا تۆگە مىنگەن سەركەردىنىڭ ئادىمى ئۆلتۈرگەن بولۇشى مۇمكىن، دېگەن يەرگە كېپتۇ - دە، ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى يىغىپ:

— مەن ھېلىقى ئالا تۆگىلىك بادراتنىڭ يۇرتىغا ئاتلىنىمەن، ئوغلۇمنىڭ قىساسىنى ئالماي قويمايمەن. ئەگەر بىر ئايغىچە كېلىپ بولالمىسام مېنى شۇ يەردىن ئىزلەڭلار، — دەپ، پۈتۈن لاۋۇ - لەشكەرلىرىنى يىغىپ، قىلىچ، قالقان، نەيزە، توقماقلىرىنى تەل قىلىپ قىساس سەپىرىگە ئاتلىنىپتۇ. مىنكۇن باتۇر لەشكەرلىرىنى باشلاپ يولنى مېڭىپ تۇرسۇن، بىز ئەمدى بادراتلار يۇرتىنىڭ باش خانىغا كېلەيلى.

تۇزاقچى بادرات مىنكۇن باتۇرنىڭ بېشىنى ئېلىپ بېرىپ خان سەركەردە بولغاندىن كېيىن، مىنكۇن باتۇرنىڭ چوقۇم ئوغلىنىڭ قىساسىنى ئالغىلى كېلىدىغانلىقىنى جەزم قىپتۇ. لەشكەرلىرىنى يىغىپ يېرىمىنى شەھەرنى قوغداش ئۈچۈن شەھەر ئىچىگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ، يېرىمىنى شەھەرنىڭ سىرتىدىكى ئورمانلىق ئىچىگە يوشۇرۇپتۇ. بادرات خان ئۆزىنىڭ

لەشكەرلىرى بىلەن مىنكۇن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئېنىق پەرقلىنىپ تۇرۇشى ئۇچۇن لەشكەرلىرىگە باشتىن ـ ئاياغ قارا كىيىم كەيدۇرۇپتۇ .

مىنكۇن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرى ئورمانلىقتىن ئۆتۈپ بولۇشىغىلا بادرات لەشكەرلىرى قىقاس ـ چوقان بىلەن ئورمانلىقتىن چىقىپ، مىنكۇن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرىگە يوپۇرۇلۇپ كەپتۇ . مىنكۇن باتۇر قارىغاندەك بولسا، ئورمانلىقتىن بادرات لەشكەرلىرى قارا قاغىدەك كېلىشىۋاتقان . ئۇلارنىڭ كۆپلىكىدىن يەرنىڭ ئالقانچە يېرىمۇ كۆرۈنمەي قاپتۇ . مىنكۇن باتۇر لەشكەرلىرىنى بادرات لەشكەرلىرى ئۇستىگە ئېتىلىشقا پەرمان بېرىشكە تەييارلىنىپ تۇرغاندا، شەھەر تەرەپتىنمۇ بادرات لەشكەرلىرى يەرنىڭ يۈزىنى قاپلاپ قارا چۈمۈلىدەك كېلىشىۋاتقىدەك . يەنە بىر پەستىن كېيىن ئاسماندا قارا ياغاچ ئاتقا مىنگەن لەشكەرلەر پەيدا بوپتۇ . ئۇلارمۇ باشتىن ـ بوي قارا يوپۇق يېپىنىۋالغانىكەن . يەر يۈزىنىمۇ، ئاسمانىنمۇ قارا كىيىملىك بادرات لەشكەرلىرى قاپلاپ كېتىپتۇ . ياۋنىڭ يەردىكى لەشكەرلىرى شەھەر ۋە ئورمان تەرەپتىن ئۇقيالىرىدىن ئوق ئۈزسە، ئاسماندىكىلىرى ئاغزىدىن ئوت چېچىپتۇ . مىنكۇن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرى ئۈچ تەرەپتىن ھوجۇمغا ئۇچراپتۇ . مىنكۇن باتۇر غەزەپكە كېلىپ شۇنداق بىر نەرە تارتىپتۇكى، قويۇن كەلگەندەك يەردىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ، ياۋ لەشكەرلىرى سەنتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ، بىشىدىكى قارا قالپاقلىرى ئۇچۇپ كېتىپتۇ . ئاسماندىكىلەرىنىڭ ئوتى كەينىگە يېنىپ، بىر قىسىم بادرات لەشكىرىنىڭ ئۆزىنى كۆيدۈرۈپتۇ .

مىنكۇن باتۇر ئىككىنچى بىر نەرە تارتىش بىلەن پۈتۈن لەشكىرى بادرات لەشكىرىنىڭ ئۈستىگە بوراندەك ئېتىلىپتۇ . مىنكۇن باتۇر لەشكەرلىرىنىڭ ئالدىدا مىسران قىلىچىنى يەتتە غۇلاچ قىلىپ، قەدەمدە بىر نەرە تارتىپ مېڭىپتۇ . ئۇ ھەر بىر نەرە تارتقاندا بادرات لەشكەرلىرىنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكىدەك بوپتۇ . ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرى ئۆز ئارا چېپىشىپتۇ . سانچىشىپتۇ، ئوقيالىرىنى ئېتىشىپتۇ . جەڭ مەيدانى بادرات لەشكەرلىرىنىڭ جەسەتلىرى بىلەن تولۇپتۇ . ئۆلۈكنىڭ تولىلىقىدىن ئاتلارمۇ ئەركىن ـ ئازادە چاپالماي قاپتۇ . بادرات تازىنىڭ لەشكەرلىرى بىرى ئۆلسە، ئونى پەيدا بولىۋاتقاندەك ئازلىماپتۇ . مىنكۇن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرى ئۆلتۈرىۋېرىپتۇ . جەڭ شۇ يوسۇندا 15 كۈن داۋام قىپتۇ . قارىغاندەك بولسا مىنكۇن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرىنىمۇ تەگدىن تولىسى ئۆلۈپتۇ . مىنكۇن باتۇرنىڭ ئۆزى 15 كۈن ئىچىدە شۇنچە نۇرغۇن دۈشمەننى جېنىدىن جۇدا قىلغان بولسىمۇ، دۈشمەنلەر ئازلىغاندەك قىلماپتۇ . بادراتنىڭ شەھەر سېپىلىدىكى لەشكەرلىرى مىنكۇن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئۈستىگە سالغا ۋە ياغىچاقتا تاش ياغدۇرۇپ ئارام بەرمەپتۇ . مىنكۇن باتۇرنىڭمۇ تۆت ـ بەش يېرىگە تاش تېگىپتۇ . مۈرىسىنى ئوقيا ئوقى زەخىملەندۈرۈپتۇ . بۇنىڭ بىلەن مىنكۇن باتۇرنىڭ قەھرى تېخىمۇ تۇتۇپ، ئوغلىنىڭ قىساسىدا كۆزىگە قان تولۇپ، بىر نەرە بىلەن تەڭ دۈشمەن ئۈستىگە قايتىدىن ئات قويۇپ، لەشكەرلىرىنىڭ ئالدىدا ئۈزۈپ كېتىپتۇ . باتۇر پادىشاھقا قاراپ لەشلەرلىرى قايتىدىن غەيرەتكە كېلىپ، ھەممىسى سۈرلۈك نەرە تارتىشىپ ياۋ ئۈستىگە ئات

قويۇشۇپتۇ. بۇ قېتىمقىسى شۇنداق بىر جەڭ بوپتۇكى، ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرى ئارلىشىپلا كېتىپتۇ. قىلىچ، نەيزە ۋە توقماقتىن باشقا قوراللار ئىشلىمەپتۇ. مىنكۈن باتۇر «ئوغلۇمنى ئۆلتۈرگىنىڭ قايسىڭ!» دەپ ۋارقىراپ بادراتلارنى قىرغىنچە ئۇ چەتتىن بۇ چەتكە چېپىپ يۈرۈپتۇ. بىر بادرات ئېگىز بىر دەرەخ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ ئوقتەك چېپىپ يۈرگەن مىنكۈن باتۇرغا توققۇزى تەگمىسىمۇ بىرەرسى تېگىپ قالار دەپ ئوقياسىدىن ئوق ئۈزۈۋېرىپتۇ. دېگەندەك ئونىنچى ئوقى مىنكۈن باتۇرنىڭ ئېتىنىڭ كۆكسىگە تېگىپ، بوران تېزلىكىدە چېپىپ كېتىۋاتقان ئات ئالدىغا مۆدۈرۈلۈپ دومۇلاپلا چۈشۈپتۇ. مىنكۈن باتۇر ئاتنىڭ ئاستىدا قاپتۇ. ئاتنى نېرىغا ئىتتىرىۋېتىپ قوپاي دېيىشىمۇ قوپالمىغىدەك. جەڭ قىزىقىدا پۇتىنىڭ سۇنۇپ كەتكىنىنىمۇ سەزمەي قاپتۇ...

مىنكۈن باتۇر بادراتلار يۇرتىغا لەشكەر تارتىپ كېتىپ ساق 30 كۈن بولغاندا، مىنكۈن باتۇرنىڭ ئايالى ئۇلارنىڭ قايتىپ كەلمىگىنىدىن ئەنسىرەپ ئېگىز راۋاققا چىقىپ ئەتراپقا قاراپتۇ. خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن مىنكۈن باتۇرنىڭ ئايالىنىڭ كۆزى خاسىيەتلىكلىشىپ 7 كۈنلۈك يولنىڭ نېرىسىدىكى جەڭ مەيدانىنى ئەينەن كۆرۈپتۇ. دىققەت بىلەن قارىغىدەك بولسا، جەڭ مەيدانىدا ساپلا قارا كىيىملىك لەشكەرلەر، ئارىلاپ ئاندا ـ مۇندا ئۆزلىرىنىڭ لەشكەرلىرى دۈشمەنلەر بىلەن ئېلىشىۋاتقان. ئەمما مىنكۈن باتۇر كۆرۈنمىگىدەك. ئەتراپنى ئوبدان كۆزەتكىدەك بولسا، مىنكۈن باتۇر بىر يەردە غەرق قان بولۇپ ياتقىدەك، يېقىنلا يەردە ئېتى ياتقىدەك. بۇنى كۆرگەن مىنكۈن باتۇرنىڭ ئايالى ئوردىدىكى خاس نەۋكەرلەردىن 100 چەۋەندازنى تاللاپ ئېلىپ، ئۆزى ئەرلىچە ياسىنىپ، ساۋۇت، دۇبۇلغا كىيىپ، دادىسىدىن قالغان قىلىچ، قالقانلىرىنى ئېلىپ، ئۇچار تۇلپارىغا مىنىپ، جەڭ بولۇۋاتقان جايغا قاراپ ئاتلىنىپتۇ. مىنكۈن باتۇرلار يەتتە كۈندە باسقان يولنى يېرىم كۈندىلا بېسىپ جەڭ ئۈستىگىلا كەپتۇ. 100 چەۋەندازنىڭ ئېلىشقاچ مۇھاپىزەت قىلىشىدا بادراتلارنىڭ سېپىنى بۇسۇپ ئۆتۈپ، مىنكۈن باتۇر ياتقان جايغا كەپتۇ. مىنكۈن باتۇرنى يەردىن ئىتتىكلا ئالدىغا ئېلىۋېلىپ توغرا قويۇپتۇ. ئاندىن چەۋەندازلىرىغا ئىشارە قىلىپ قويۇپ، جەڭگە كىرىشىپ كېتىپتۇ. مىنكۈن باتۇرنىڭ بۇرۇنقى لەشكەرلىرىگە باشقىدىن جان كىرىپتۇ. ئۇلار بىرلىشىپ شۇنداق جەڭ قىپتۇكى، ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشىپ بادراتلارنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ بىرىنىمۇ قويماي قىرىپ تاشلاپتۇ. بادراتلارنىڭ شەھىرىگە كىرىپتۇ. شەھەر خەلقى مىنكۈن باتۇرنىڭ ئايالىنى پادىشاھى لەشكەر ئىكەن دەپ، ئۇنىڭدىن بىر قوشۇق قېنىنى تىلىشىپتۇ، ئەپۇ قىلىشنى سوراپتۇ. مىنكۈن باتۇرنىڭ ئايالى ئۇلارنى ئەپۇ قىلىپ، بادرات خانىنىڭ ئوردىسىغا كىرسە، بادراتلارنىڭ دادىسى پادىشاھلىقنى مۇلايىم باتۇرنى ئۆلتۈرگەن ھېلىقى تۇزاقچى بادراتقا ئۆتكۈزۈپ بېرىۋاتقانىكەن. مىنكۈن باتۇرنىڭ ئايالى ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تىرىك تۇتۇپتۇ. ئوغلى مۇلايىم باتۇرنىڭ بېشىنىڭ نەدىلىكىنى سورىسا، ئۇنىڭ بېشىنى قىرىق قات تاملىق زىنداندا، قىرىق قات قەپەزگە سولاپ قويغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. چەۋەندازلارغا قولۇپنى چاقتۇرۇپ زىندانغا كىرسە، بىرەر

مىڭچە ئادەم «مېنىڭدىن ئۇ سېمىز، مەن ھەممىدىن ئورۇق، مېنىڭدىن ئۇ سېمىز، مەن ھەممىدىن ئورۇق» دېيىشىپ، ئۆزلىرىنى بىر - بىرىنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇشقىدەك. مىنكۆن باتۇرنىڭ ئايالى ئۇلار بىلەن كارى بولماي ئىسقلىق قەپەزنى چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن مۇلايىم باتۇرنىڭ كاللىسىنى چىقىرىپ پېشانىسىگە سۆيۈپتۇ، يىغلاپتۇ. ئاندىن كاللىنى باش چەۋەندازغا بىر نەرسىگە ئوراپ كۆتۈرتۈۋېلىشنى تاپىلاپ قويۇپ، زىنداندىكى كىشىلەردىن گەپ سوراپتۇ.

— بىز ھېلىقى بادراتنىڭ پادىشاھ بولۇشىغا قوشۇلمىغاندۇق، زىندانغا سولاپ قويدى. تۇزاقچى بادراتنىڭ ئادەم گۆشى يەيدىغان بىر ئوغلى بار ئىدى. ئۇ ھەر كۈنى زىنداندىن بىر ئادەمنى ئېلىپ چىقىپ يەيدۇ. شۇڭا زىندان ئىشىكى ئېچىلغاندا «مېنىڭدىن ئۇ سېمىز، مەن ھەممىدىن ئورۇق» دەپ ئۆزىمىزنى ئېلىپ قاچاتتۇق. سىز كىرگەندىمۇ شۇنداق دېيىشىمىزنىڭ سەۋەبى شۇ، — دەپتۇ.

مىنكۆن باتۇرنىڭ ئايالى ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئازاد قىپتۇ. ئوردىغا قايتىپ كىرىپ بادرات باشلىقلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئوردىغا يىغىپتۇ. ئاندىن ئوردا ئالدىغا ئېلىپ چىقىپ يۇرت خەلقىنىڭ ئالدىدا بىر - بىرلەپ ھەممىسىنىڭ كاللىسىنى ئۆزى ئاپتۇ. مۇلايىم باتۇرنىڭ بېشىنى كەسكەن بادراتنى قەپەزگە سولاپ دارغا ئېسىپ. ئاستىغا ئوتۇن دۆۋىلەپ ئوت يېقىپ كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ ئادەم گۆشى يەيدىغان بالىسىنى جادىدا يەتتە پارچە قىلىپ توغراۋېتىپتۇ. ئوردىسىنىڭ باش چەۋەندازىنى بادراتلار يۇرتىغا پادىشاھ قىلىپ تەيىنلەپ، ئۆزلىرى يۇرتىغا قايتىپتۇ. ئۇلار ئالدى بىلەن مالىمان تېغىغا كېلىپ مىنكۆن مۇلايىمنىڭ تېنىنى ئېلىپتۇ. يۇرتقا كېلىپلا مىنكۆن باتۇرنى جىددىي داۋالاپتۇ. مۇلايىم باتۇرنىڭ بېشىنى بويىنىغا تەگكۈزۈپ يېقىن قويۇپ تۇرۇپ 41 كېچە - كۈندۈز خۇدادىن ئوغلىغا جان تىلەپ ئىلتىجا قىپتۇ. خۇدا ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى راۋا تاپقانمۇ ياكى باشقا بىر خىسلەت بارمۇ، ئىشقىلىپ تەن بىلەن باش ئۆزىچىلا تۇتۇشۇپ ئەسلىدىكىدەك ھالەتكە كەپتۇ. مىنكۆن باتۇر بىلەن ئۇنىڭ ئايالى بۇ كارامەتكە خوش بولۇپ تۇرسا، شۇ مەيدانغا غايىپتىنلا بىر ئاقساقال بوۋاي پەيدا بوپتۇ. بوۋاي مىنكۆن باتۇرغا قاراپ:

— ئەي مىنكۆن باتۇر، بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتىسلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. مىنكۆن باتۇر بادرات تازلارنىڭ قىلمىشىنى، ئوغلىغا قىلغان زىيانكەشلىكىنى ھەم ئۇلار بىلەن قىلىشقان جەڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاخىرىدا ئوغلىنىڭ بىرەر ئېغىز ئارزۇ - ئارمانىنى ئاڭلىۋېلىش ئۈچۈن خۇدادىن ئوغلىغا جان ۋە زۇۋان تىلەۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ھېلىقى ئاقساقال بوۋاي:

— ئەي مىنكۆن باتۇر، سەن بىلمەيسەن. ئوغلۇڭنىڭ ئۆمرى شۇنچىلىك ئىدى. ئۇنىڭ ئۇ دۇنياغا كېتەر ۋاقتى تولۇپ قالغان. ھەر قانچە يىغلاپ قاخشىساڭمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. شۇڭا ئوغلۇڭدىن رازى بولغىن، ئوغلۇڭ بىلەن قىيامەت كۈنلىرى كۆرۈشكىن، — دەپتۇ - دە، مۇلايىم باتۇرنىڭ جانسىز تېنىنى بېشىدىن ئايىغىچە بىر سىيلاپ قويۇپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. بوۋاي غايىب بولۇپ كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا جانسىز تەنگە جان كىرگەندەك بولۇپ،

زۇۋانغا كەپتۇ .

— ئەي ئاتا ، ئەي ئانا ، ماڭا جان تەلەپ بۇنچە ئاۋارە بولۇپ كۆتۈرۈپ يۈرمەڭلار . مېنىڭ ئەجىلىم توشۇپ قاپتۇ . مەندىن ئىككى دۇنيالىق رازى بولۇڭلار . سىڭلىم گۈلئايىممۇ رازى بول ، — دەپلا مۇلايىم باتۇرنىڭ زۇۋانى توختاپتۇ ، تېنىدىن جېنى چىقىپ كېتىپتۇ . مىنكۆن باتۇر ئوغلىنى يۇرت قائىدىسى بويىچە دەپنە قىپتۇ . ئۇزاقتىچە ئوغلىنىڭ ھەسرىتىدە جىمغۇر بولۇپ يۈرۈپتۇ ، ئوۋ — شىكارغا چىقماپتۇ . يۇرتلارنى كەزمەپتۇ ، ئەمما ئەل — يۇرتنى بۇرۇنقىدىنمۇ ئادىل سوراپتۇ .

مىنكۆن باتۇر بىر كۈنى يۇرت ئىچىنى ئارىلىغۇسى كېلىپ ئوردىسىدىن چىقىپتۇ ، كوچا — مەھەللىلەرنى ئارىلاپ كۆزدىن كەچۈرۈپتۇ . ئاجىز — ئۇرۇقلار بە- لەن پاراڭلىشىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن بەزى يۇرتلارنىڭ بۇ يەردىنمۇ ياخشى ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپتۇ . ئويلاپ كۆرسە راست ، مۇلايىم باتۇرنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن باشقا يۇرتلارغا بېرىپ باقماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن يۇرت كەزگۈسى كەپتۇ . ئوردا ئىشلىرىنى ئوڭ قول ۋەزىرىگە تاپشۇرۇپ قويۇپ سەپەرگە ئاتلى- نىپتۇ . بىر شەھەرگە يېقىنلاشقاندا يول بويىدىكى ئېتىزلىقتا سول پۇتىنىڭ تىزىنىڭ تۆۋىنى يوق بىر بوۋاينىڭ ھاسا بىلەن دىڭگاكلاپ يۈرۈپ دېھقانچىلىق قىلىپ يۈر- گىنىنى كۆرۈپتۇ . يولدا ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلاردىن رەھمى كەلگەنلىرى بوۋايغا ئىچ ئاغرىتىپ بىر نەرسە بەرگىدەك ، ئىن- ساۋى يوقلار بوۋايغا قاراپمۇ قويماي كېتىۋاتقىدەك . مىنكۆن باتۇرنىڭ بوۋايغا رەھمى كېلىپ ، ئۆزى بىلەن كېتىشنى خالايدىغان — خالىمايدىغانلىقىنى سوراپتۇ .

— ئۆزۈڭ كىم بولىسەن ؟ مېنى نې- مىشقا ئۆزۈڭ بىلەن بىللە ئەكەتمەكچى بولدۇڭ ؟ مەن توكۇر ئادەم ، ساڭا ھېچ- نەرسە قىلىپ بېرەلمەيمەنغۇ ؟ — دەپتۇ مىنكۆن باتۇرغا بوۋاي .

بوۋاينىڭ گەپلىرى مىنكۆن باتۇرغا تېخىمۇ ياراپ كېتىپتۇ . بۇ راستىن ئاق كۆڭۈل ، ھالال ياشاشنى ئەۋزەل كۆرىدىغان ئادەمكەن ، دەپ ئويلاپ ، ئۆزىنىڭ كىملى- كىنى ئاشكارىلاپتۇ . بوۋاي :

— ۋاي ، ئۆزلىرى مىنكۆن باتۇر پادىشاھ بولامىلا ، نام — ئاتاقلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان ، سىلىدەك ئادىل ، رەھىمدىل پادىشاھ بىلەن كېتىشنى خالىمامدىغان ، مەن پاناھى يوق ، يالغۇز ، ئاجىز ئادەم ، — دەپ- تۇ .

مىنكۆن باتۇر توكۇر بوۋاينى بوش ئاتنىڭ بىرىگە مىندۈرۈپ ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كەپتۇ . بىر مەھەل يۇرتلارنى ئارىلاپ يەنە يۇرتىغا قايتىپ كېپتۇ . بوۋايغا ئوردا بېغىنىڭ تېمىغا يانداپ ئۆيدىن بىرنى سالدۇرۇپ بېرىپ ، ئۇنى شۇ يەرگە ئو- رۇنلاشتۇرۇپتۇ . ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ قويۇپتۇ .

بۇ توكور قېرى ئەسلىدە مىنكۆن باتۇرنىڭ سىر — ھېكمىتىنى تىڭتىڭلاش ئۈچۈن كەلگەن بادرات ناز ئىكەن . ئۇنىڭ بىر ئۇستىسى بولۇپ ، ئولتۇرسا — قوپسا پۇتۇن ئېسى — خىيالى مىنكۆن باتۇرنىڭ ئورنىغا پادىشاھ بولۇپ بىر قانچە يۇرتنى سوراش ئىكەن . ئۇ خلىسلا پادىشاھ بولۇپ چۈش كۆرىدىكەن . ئەمما مىنكۆن باتۇرنى قانداق يوقىتىشنىڭ ئامالىنى بىلمەيدىكەن ، ئۇنىڭدا قانداق سىر — ھېكمەت بارلىقىغا ئەقلى يەتمەيدىكەن . شۇڭا مىنكۆن باتۇر-

www.uyghurkitap.com

نىڭ سىرىنى بىلىپ كېلىشكە شاگىرتلىرى ئىچىدىن ھىيلە ـ مىكىردە ھەممىدىن يامان ، قولىدىن ھەر ـ ھەر ئىش كېلىدىغان ھېلىقى شاگىرتىنى تاللاپ ئەۋەتمەكچى بوپتۇ . باشقىلارنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ قويماسلىق ئۈچۈن سول پۇتىنى تىزىدىن كېسىپ تاشلاپتۇ ، ئەپسۇن بىلەن 60 ياشلىق بوۋايغا ئايلاندۇرۇپتۇ . مىنكۈن باتۇرنىڭ يۇرت كەزمەكچى بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ ، ھېلىقى بادرات شاگىرتىنى ئۇنىڭ ماڭىدىغان يولىغا ئەكىلىپ قويۇپ قويغانىكەن .

مىنكۈن باتۇر توكۇر « بوۋاي » غا ئۆز پادىشاھلىقى تەۋەسىدە نەگە بېرىشنى خالىسا ھېچكىمنىڭ توسقۇن بولماسلىقى ، نېمە قىلىمەن دېسە ، نەگە كىرىمەن دېسە يول بېرىش توغرىلىق قولىغا خەت پۈتۈپ بېرىپ ، پادىشاھلىق مۆھۈرىنى بېسىپ بېرىپتۇ .

« ياخشى ـ يامان ھەممە يەردە بار » دەپ بىكار ئېيتىلمىغان . منكۈن باتۇر كىچىكىدىنلا يامانلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ ، خەلققە ياخشىلىق قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ نام ـ ئاتىقىغا ھەسەت قىلىدىغان ، ئۇنى ئورنىغا ئىتتىرىۋېتىشنىڭ كويىدا يۈرگەن تۇزكورلارمۇ يوق ئەمەس ئىكەن . مىنكۈن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرى ئىچىدە بىر قارا نىيەت نەۋكەر بولۇپ ، ئۇ ئەنە شۇنداق خىياللاردا يۈرگەنلەردىن ئىكەن . دەل ئاشۇ بەدنىيەت نەۋكەر ھېلىقى توكۇر بادراتقا خاس خىزمەتچىلىككە بەلگىلىنىپ قاپتۇ . نەۋكەر توكۇر « بوۋاي » نىڭ بەزى قىلىق ھەرىكەتلىرىگە ئەجەپلىنىپ ھەيران قاپتۇ . ئۇنىڭ ئۆزىدىن سوراشقا پېتىنالماي كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ . كۈنلەرنىڭ بىرىدە قورساقىغا جىن كىرىپ ، « بوۋاي » بىلەن پاراڭلىشىپ بېقىش خىيالى بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرمەكچى بولۇپ ئىشىك تۆۋىگە كەلسە ، ئىشىك ئىچىدىن ھىم ئېتكلىك تۇرغىدەك . ئىشىك شاللىرىنىڭ ئاراشلىرىدىن قارىسا ، « بوۋاي » نىڭ غەلىتە بىر نېمىلەرنى قىلىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ قاپتۇ . گۇمانى تېخىمۇ ئېشىپ ، رۇجەكنىڭ قەغىزىنى بارمىقى بىلەن نەملەپ تېشىپ قارىغىدەك بولسا ، « بوۋاي » ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا نوكچا يېقىپ قويۇپ بىر كىتابنى ئوقۇپ ئولتۇرغىدەك . قولاق سالسا «مىنكۈننىڭ كۈچىنىڭ سىرى نەدە ؟ ماڭا مەدەت بەر ! » دەۋاتقىدەك . نەۋكەر ئىشكنى چېكىپتۇ . ئىشىك ھايالشمايلا ئېچىلىپتۇ . «بوۋاي » قارىسا ئىشىكتە خىزمەتچى خادىم تۇرغىدەك . « بوۋاي » گەپمۇ قىلمايلا ئۇنى ئۆيىگە كىرىشكە ئىشارەت قىپتۇ . نەۋكەر ئۆيگە كىرىپلا ھەيرانلىق بىلەن ئۆينىڭ تۆت تەرىپىگە قاراپ كېتىپتۇ . ئۇ تېخى ھېلىلا كۆرگەن ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى نوكچا يوق ، كىتابمۇ يوقمىش . كىتابنى قوينىغا تىقىۋالدىمىكىن دېسە ، « بوۋاي » كۆينەكچان ئىكەن . بىرەر يەرگە يوشۇرۇپ قويدىمىكىن ئىشىكنى چېكىشىگىلا ئىشىك ئېچىلغان ، كىتابنى يوشۇرۇپ قويغىدەك ۋاقتىمۇ ئۆتمىگەن . نوكچا نەگە كەتتى ؟ نەۋكەر ئويلاپتۇ ، ئويلاپتۇ ، ھېچنەرسىگە ئەقلى يەتمەي ، بوۋايغا تىكىلىپ قاراپتۇ . « بوۋاي » ئۇنىڭدىن :

— بىر ئىش بىلەن كىرگەنمىدىڭ ؟

— دەپ سوراپتۇ .

— مەن مىنكۈن باتۇرنىڭ كۈچىنىڭ سىرىنى ئازراق بىلمەن ، — دەپتۇ نەۋكەر . « بوۋاي » نەۋكەرنىڭ گېپىگە قارىتا باشقا گەپ قىلماي ئۇنىڭ كۆزىگە

تىكىلىپ ئۇزاق قارىغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن :

— نېمە دەۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ . نەۋكەر :

— ھېلى ئۆزىڭىز كىتابتىن مىنكۈن باتۇرنىڭ كۈچىنىڭ سىرىنى سورىغان ئىدىڭىز ، ئۇنىڭ سىرىنى مەن ئازراق بىلىمەن ، — دەپتۇ . « بوۋاينىڭ خىزمەتچى خادىمغا سىر بەرگۈسى كەلمەپتۇ ، ئۇنى سىناپ باقماقچى بولۇپ :

— مەندە ھېچقانداق كىتاب يوق . ئۆيگە قاراپ باق ، كىتاب قويغىدەك يەرمۇ يوق . جۆيلىگەندەك گەپ قىلما ، — دەپتۇ . نەۋكەر « بوۋاي » دا چوقۇم بىر كارامەت بار ، ئۇنىڭدىن بىرەر كارامەت ئۆگىنىۋالغان بولسام ، دېگەن خىيالغا كېلىپ بوۋايغا :

— مەن سىلىنىڭ نېمىنى ئويلاپ يۈرگەنلىكلىرىنى بىلىمەن . مەنمۇ شۇنداق پۇرسەتنى كۈتۈپ يۈرگەندىم . مېنى ئۆزلىرىگە شاگىرت شېرىك قىلىۋالسىلا سىلىگە چوقۇم پايدام تېگىدۇ ، — دەپتۇ .

بۇ نەۋكەرنىڭ ئۆزىگە پايدىلىق ئادەملىكىنى بىلگەندىن كېيىن توكۇر بادرات ئۆزىنى ئاشكارىلاپ مۇنداق دەپتۇ :

— مەن خېلى ئۇزۇندىن مىنكۈن باتۇرنى ئۆلتۈرۈشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپ يۈرگەندىم . مىنكۈن باتۇر مېنىڭ كىملىكىمنى بىلمەي يۇرتىغا ئەكېلىپ ئوردىسىغا يېقىن يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدى تېخى . مېنىڭ بادراتلىقتىن خەۋىرىم بار ، ئىككىمىز شېرىكلىشەيلى .

نەۋكەر توكۇر « بوۋاي » نىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئۆز مەقسىتىگە يەتمەكچى بوپتۇ . بوۋايغا :

— بىز بىرلىشىپ مىنكۈننى ئۆلتۈرەيلى ، ئورنىغا سەن پادىشاھ بول ، مەن ئوڭ قول ۋەزىرىڭ بولاي ، سەن ماڭا ھېكمەت ئۆگىتىپ يول كۆرسەت ، سەن نېمە قىل دېسەڭ شۇنى قىلىمەن ، — دەپتۇ . شۇنداق قىلىپ قارا نىيەت نەۋكەر بىلەن توكۇر بادرات گېپىنى بىر قىلىپ مىنكۈن باتۇرنى ئۆلتۈرۈشنىڭ پەيتىنى كۈتۈپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ئۇ ئىككىسى مىنكۈن باتۇرنى ئۆلتۈرۈشنىڭ پەيتىنى كۈتۈپتۇ . كۈنلەر ئۆتۈپتۇ ، ئۇلار كۈتۈپتۇ . ئاخىرى پەيتمۇ كەپتۇ . كۈنلەرنىڭ بىرىدە نىل دەرياسىنىڭ بويىدىكى ئۆتۈكچى پادىشاھ بالاغەتكە يەتكەن تۇنجى قىزىنى ئۆزىنى پادىشاھ قىلىپ قويغان مىنكۈن باتۇرغا تۇتماقچى بولۇپ مىنكۈن باتۇرنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەپتۇ . ئۇنىڭ قىزى جاھاندا ئاز تېپىلىدىغان پەرى سۈپەت گۈزەل ئىكەن . مىنكۈن باتۇر يەتتە كۈندۈز ، يەتتە كېچە توي ئۆتكۈزۈپ پۈتۈن يۇرت خەلقىگە داستىخان سېلىپتۇ ، يۇرت جامائىتىنى توي خۇشاللىقى قاپلاپتۇ . توي ئۆتۈپ يەتتىنچى كۈنى ئۆتۈكچى پادىشاھ يۇرتىغا قايىتماقچى بوپتۇ . مىنكۈن باتۇر ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ زىياپىتى ئۆتكۈزۈپتۇ . زىياپەتتە ھەممىسى ئىچىشىپتۇ . بولۇپمۇ مىنكۈن باتۇر بىلەن ئۇنىڭ چوڭ خوتۇنى كۆپرەك ئىچىپ قويۇپتۇ . ھېلىقى قارا يۈز نەۋكەر بىلەن توكۇر بادراتمۇ ئۇ زىياپەتكە قاتناشقانىكەن . نەۋكەر بادراتنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە مىنكۈن باتۇرغا مەي قۇيۇپ بەرمەكچى بولۇپ ، باشقىلارنىڭ دىققەت قىلمىغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ مىنكۈن باتۇرنىڭ قاچىسىغا ئاستا تەسىر قىلىدىغان بېھۇشلاندۇرۇش دورىسى سېلىۋېتىپتۇ .

www.uyghurkitap.com

مۇراسىمىمۇ تۈگەپتۇ. ئوردا مۇھاپىزەتچىلىرىدىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسى غەرق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. كەچكە يېقىن ھېلىقى نەۋكەر ئوردا مۇھاپىزەتچىلىرىنى يىغىپ مەي قۇيۇپ بەرمەكچى بوپتۇ. ئۇلار كۈندۈزدىكى مۇراسىمدا مەي ئىچمىگەنىكەن. شۇڭا مەينىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھەممىسىلا كەپتۇ. نەۋكەر يوغان كۈپلارنى ئەكىلىپ بىر باشتىن مەي قويۇپ بېرىپتۇ. مەي ئىچىدىغانلارمۇ تۈگەپتۇ. دەستلەپ مەي ئىچكەنلەردىن باشلاپ كەينى — كەينىدىن بىھۇشلىنىپ يىقىلىپتۇ. شۇ ھامان بادرات بوۋاي يېتىپ كېلىپ نەۋكەرگە، سەن ئىشىكتە قاراپ تۇرغىن. مەن سىنى كىرىشكە بەلگە بېرىپ شاپىلاق ئۇرغاندا كىر، دەپ قويۇپ، ئۆزى مىنكۈن باتۇر ياتىدىغان ئۆيگە كىرىپتۇ. تاشقىرىقى ئۆيدە ئادەم يوقمىش. ئىچكەركى ئۆينىڭ ئىشىكى ئىچىدىن ئېتىكلىك ئىكەن. ئىشىكنى چېقىپ كىرىشنىڭ ئىلاجى بولماپتۇ. قارىسا مۈشۈك پاتقىدەك بىر تۆشۈك تۇرغىدەك. توكۇر بادرات بىر دومىلاپلا مۈشۈككە ئايلىنىپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇ بادراتنىڭ 40 خىل ئۆزگىرەلەيدىغان كارامىتى بار ئىكەن. قارىسا مىنكۈن پادىشاھ بىلەن چوڭ خوتۇنى بىھۇش ياتقان. بادرات يېنىدىن دۇرىسىنى ئېلىپ مىنكۈن باتۇر بىلەن خوتۇنىنىڭ بۇرنىغا يېقىن تۇتۇپ بىر پۈلەپتىكەن، مىنكۈن باتۇر بىلەن خوتۇنى قاتتىق بىر سىلكىنىپلا تاشقا ئايلىنىپ قاپتۇ. توكۇر بادرات شاپىلاقنى قاتتىق بىرنى ئۇرغانىكەن، نەۋكەر كىرىپتۇ. ئۇ قارىغىدەك بولسا مىنكۈن باتۇر بىلەن خوتۇنى تاشقا ئايلانغان. ئىككىسى مىنكۈن باتۇر بىلەن خوتۇنىنىڭ تاشقا ئايلانغان گەۋدىسىنى يەر ئاستىدىكى تاشلاندۇق نىكەم زاماندىكى قازناققا ئەكىرىپ قويۇپتۇ.

— تاڭ سەھەردە پۈتۈن يۇرت خەلقىگە مىنكۈن باتۇرنىڭ خوتۇنى بىلەن غايىپ بولۇپ كەتكىنىنى، يۇرتقا ئۆزۈمنىڭ پادىشاھ، سىنىڭ ئوڭ قول بولغانلىقىمىزنى جاكارلايمىز، — دەپتۇ توكۇر بادرات. نەۋكەر:

— ئۇ ئىككىسىغۇ تاشقا ئايلىنىپ قالدى. ئەمدى مىنكۈن باتۇردىن قورقمايمىز. گۈلئايىم دېگەن قىزى باتۇرلۇقتا مىنكۈن باتۇردىن قېلىشمايدۇ. ئۇنى قانداق قىلىمىز، — دەپ سوراپتۇ.

توكۇر بادرات قىزنىڭ نەدە ياتىدىغانلىقىنى سوراپتۇ. نەۋكەر ئۇنى گۈلئايىم ياتىدىغان ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. قارىسا قىز ئۇيقۇغا غەرق بولۇپ ياتقان. بادرات توكۇر يېنىدىن دورىنى چىقىرىپ قىزنىڭ بۇرنىغا پۈراتماقچى بولغانىكەن، نەۋكەر:

— بۇنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتمەيلى، ئۇنى دەريادا ئېقىتىۋېتەيلى. تەلەيى بولسا ھايات قالار، تەلەيى بولمىسا پېشانىسىدىكى بولار، — دەپتۇ. ئۇ ئەسلىدە گۈلئايىمغا ئاشىق بولۇپ يۈرگەنىكەن، شۇڭا ئۇنىڭ تاشقا ئايلىنىپ كېتىشىنى خالىماپتۇ. ئىش نەۋكەرنىڭ دېگىنىدەك بوپتۇ. گۈلئايىمنى بىھۇش قىلىپ تۇلۇمنىڭ ئىچىگە سېلىپ دەرياغا تاشلىۋېتىپتۇ.

ئەتىسى تاڭ ئېتىش بىلەن توكۇر بادرات بىلەن نەۋكەر كوچىلارغا جارچىلارنى ماڭدۇرۇپ، كېچە مىنكۈن باتۇر بىلەن خوتۇنىنىڭ ئاسمانغا چىقىپ كەتكىنىنى، ئۇلار ئاسمانغا چىقىپ كېتىۋېتىپ ئورنىغا ئۆزۈمنىڭ پادىشاھ بولۇشىنى

www.uygurkitap.com

ئېيتقانلىقىنى ئەلگە جاكارلاپتۇ . ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق خەلق بىلەن ئۇردا خادىملىرى مىنكۈن باتۇرنىڭ ئاسمانغا چىقىپ كەتكىنىگە بىر نەرسە دېمىگەن بولسىمۇ ، توكۇر بوۋاينىڭ پادىشاھ بولۇشىغا زادىلا ئۇنىماي قارشى تۇرۇپتۇ . ئۇردا مۇھاپىزەت-چىلىرىنى ئۆز يېنىغا تارتىۋالغان بادرات بىلەن نەۋكەر بۇيرۇق بېرىپ ئۆزلىرىگە قارشى چىققانلارنى تۇتقۇزۇپ زىندانغا تاشلاۋېرىپتۇ ، باشلامچىلىرىنىڭ كاللىسىنى ئاپتۇ . بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن ، ئەمدى گەپنى تولۇمغا يۆتكەيلى :

گۈلئايىمنى تاشلىۋەتكەن دەريا ئې-قىپ بېرىپ مىنكۈن باتۇرنىڭ دادىسى — مىرزان پادىشاھنىڭ يۇرتىنى كېسىپ ئۆتىد-دىكەن . تولۇم دەريادا ئاقا - ئاقا مىرزان پادىشاھنىڭ يۇرتىغىچە كېلىپ قاپتۇ . بۇ چاغدا ئۇنىدەك كىچىك باللار سۇغا چۆمۈلۈپ ئويناۋاتقانىكەن . ئۇلار بىر چۆ-كۈپ ، بىر لەيلەپ ئېقىپ كېلىۋاتقان بىر نەرسىنى كۆرۈپ قاپتۇ . ئۇ نېمىدۇ ، دېيى-شىپ يېقىن بېرىپ قارىسا تولۇم . ئۇلار تولۇمنى سۈزۈپ سۇدىن قىرغاققا ئېلىپ چىقىپتۇ . كۆتۈرۈپ باقسا ئېغىر تۇرغىدەك . تولۇمنىڭ ئىچىدە نېمە باردۇ ، دېيىشىپتۇ ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى نەرسىگە قىزىقىپتۇ . تولۇمنى تەستە يېشىپ قارىغىدەك بولسا ، پەرىزاتتەك بىر قىز يۇت - قولى باغلاقلىق ، ئاغزىغا لاتا تىقىلغان ھالدا بىھوش ياتقان . ئۇلار بۇ ئىشقا ھەيران قاپتۇ . باللارنىڭ ئارىسىدا مىرزان پادىشاھنىڭ بىر نەۋرىسىمۇ بار ئىكەندۇق . ئۇلار قىزنىڭ پۇت - قولىنى يېشىپ ، ئاغزىدىكى لاتىنى ئېلىۋېتىپتۇ . قىز تېخىچە ھوشىغا كەلمەپتۇ . باللار قىزنى نۆۋەتلىشىپ كۆتۈرۈپ مىرزان پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ . نەۋرىسى ئەھۋالنى ئېيتىپ بېرىپتۇ .

مىرزان پادىشاھ ئۇ ئەھۋالغا ھەيران قاپتۇ . ئۇردىنىڭ تېۋىپىنى چاقىرتىپ كېلىشكە ئادەم ماڭدۇرۇپتۇ . ئۇ ئادەم تېزلا قايتىپ كېلىپ ئۇردا تېۋىپىنىڭ شەھىرى كۆسەنگە كەتكەنلىكىنى خەۋەر قىپتۇ . شۇ-ئان تېۋىپنى ئېلىپ كەلگىلى شەھىرى كۆسەنگە چاپار ماڭدۇرۇپتۇ . چاپار كەچكە قالمايلا ئۇردا تېۋىپىنى باشلاپ كەپتۇ . تېۋىپ قىزنىڭ چىرايىغا ، تىرناقلىرىغا قاراپتۇ ، تومۇرىنى تۇتۇپتۇ .

— بالا دورا بىلەن ھوشسىز-لاندۇرۇلغان . كۈچلۈك دورا بىلەن ھوشىغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ ، مەن دورا ئەكىرەي ، — دەپ تېۋىپ دوراخانىسىدىن دورا ئېلىپ چىقىپتۇ . قىزنىڭ بۇرنىغا تۇتۇپ قاتتىق پۈلەپتۇ . قىز ئازراق مىدىرلاپ كۆزىنى سەل ئېچىپتۇ . تېۋىپ قىزنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ تۇرۇپ دورا ئىچىرىپتۇ . تېۋىپنىڭ ئۆتكۈر دورىسى قىزغا تەسىر قىلىپ قاتتىق بىر سىلكىنىپ ھوشىغا كەپتۇ . قىز كۆزىنى ئې-چىپ ئەتراپىدا تۇرغانلارغا قاراپ :

— مېنى نېمىشقا بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدىڭلار ، دادامغا دېيمەن ! — دەپ ۋار-قىراپتۇ . ئۇردا تېۋىپى پادىشاھقا قاراپ :

— قارىغاندا قىزغا ئۆتكۈر بىھوشلاندۇرۇش دورىسى ئىشلىتىپتۇ . بول-مىسا مەن دورامنى بۇرنىغا پۈلگەندىلا ھوشىغا كېلەتتى . ئاغزىدىن ئىچىرسەممۇ خېلى ھازادىن كېيىن ھوشىغا كەلگىنىگە قارىغاندا ، ئۇنداق بىھوشلاندۇرۇش دورىسى پەقەت بادرات تازلاردىلا بولىدۇ ، — دەپتۇ .

مىرزان پادىشاھ تېۋىپنىڭ گېپىگە ھەيران بولۇپ ، قىزغا زەن سېلىپ قاراپتۇ .

قىز تېگى – تېگىدىن چىرايلىق ئىكەن. كېيىملىرىدىن بۇ قىزنىڭ خان – پادىشاھلار جەمەتىدىن ئىكەنلىكىنى، بادرات تازىنىڭ كىچىككىنە بىر قىزغا زىيانكەشلىك قىلىشىدا بىر گەپ بارلىقىنى ئويلاپ يېتىپتۇ. مىرزان پادىشاھ قىزدىن:

— قىزىم، ئىسمىڭىز نېمە؟ ئاتا – ئانىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە؟ يۇرتىڭىز نەدە؟ سىز قانداق بولۇپ بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدىڭىز؟ دەپ سوراپتۇ ھەم قىزنىڭ بۇ يەرگە قانداق ئەھۋالدا ئېلىپ كېلىنگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— مەن مىنكۆن باتۇر پادىشاھنىڭ قىزى، ئانامنىڭ ئىسمى ئۇردۇ، مېنىڭ ئىسمىم گۈلئايىم، يۇرتىمىزنىڭ ئىسمى باغىرسۇ. سىلەر نېمە ئادەملەر؟ مېنى نېمىشقا بۇ يەرگە ئەكېلىپ قويدۇڭلار؟ — دەپ گۈلئايىم مىرزالا پادىشاھدىن سوراپتۇ.

مىرزان پادىشاھ قىزنىڭ ئاغزىدىن مىنكۆن دېگەن ئىسمنى ئاڭلاپ قىزغا باشقىدىن زەن سېلىپ قاراپتۇ. قىزنىڭ كۆزى بىلەن پېشانىسىنىڭ كەڭلىكى ئوغلى مىنكۆن باتۇرنىڭكىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاپ تۇرغىدەك. ئىسمىنىڭ چوڭ ئانىسىنىڭ ئىسمى بىلەن ئوخشاپ قېلىشى ئۇنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. مىرزان پادىشاھ قىزنى باغرىغا بېسىپتۇ، «سىز ئوغلۇم مىنكۆننىڭ قىزىمۇ، مېنىڭ قىزىممۇ؟!» – دەپ يىغلاپتۇ، ياش كۆزلىرىدىن يامغۇردەك تۆكۈلۈپ، قىزنىڭ ئېتەكلىرىنى ھۆل قىپتۇ. قىزغا ئۇنى نەۋرىسىنىڭ دەريادىن قانداق ھالەتتە سۇزۇۋالغانلىقىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ ھەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپتۇ. قىز ئۆز يۇرتى بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى پىيادە ئۈچ ئايلىق، ئاتلىق بىر ئايلىق يول ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ ھەيرانلا قاپتۇ.

مىرزان پادىشاھ ئىككى قىزنىڭ تەلىپىنى رەت قىلالماپتۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە يۇرت – يۇرتتىن توپلاپ ياراملىق 20 مىڭدىن لەشكەر تەييارلاپ بېرىپتۇ. ئۇلار يولغا چىقىدىغان چاغدا مىنكۆن باتۇرنىڭ قىزى گۈلئايىم ئىككى ئاچام بىلەن بىرىپ بادراتلار بىلەن ئېلىشىمەن، ماڭا قىلغىنىنى كۆرستىپ قويىمەن، دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

مىرزان پادىشاھ نەۋرەم بالىلىقىدا قەغىشلىك قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ:

— ئىككى ئاچىڭىز ئويۇنغىلى بارمايدۇ، جەڭ قىلغىلى، ياۋلار قولىدىن دادىڭىزنى قۇتۇلدۇرغىلى بارىدۇ، – دەپتۇ.

گۈلئايىم چوڭ دادىسىنىڭ ئۆزىنى كىچىك بالا كۆرۈۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ، باشقا گەپ قىلىش ئورنىغا ئۆز كارامىتىنى بىر كۆرستىپ قويماقچى بوپتۇ – دە، بىر نەۋكەرنىڭ قولىدىن ئاتنى قىلچىنى ئېلىپ ئاتقا مىنىپتۇ، ئاتنى چاپتۇرۇپ تۇرۇپ قىلىچنى ئىككى يانغا چېپىپ قىلىچۋازلىق ئويۇنى قىپتۇ. گۈلئايىمنىڭ قىلىچ ئويىنىشىغا مەيداندا تۇرغانلار ھەيرانلا قاپتۇ. گۈلئايىم ئاتنى شامالدەك چاپتۇرۇپ كېلىپ مىرزان پادىشاھنىڭ ئالدىدا چېپپىدا توختىتىپ، چاققان ھەرىكەت بىلەن ئاتتىن چۈشۈپتۇ. ئاندىن مىرزان پادىشاھقا:

— مېنى كىچىك بالا كۆرمەي، ئىككى ئاچام بىلەن بىرىشقا رۇخسەت قىلسىلا، – دەپ تۇرۇۋاپتۇ، مىرزان پادىشاھنىڭ ماقۇل تاپماسلىققا ئىلاجى بولماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مىرزان پادىشاھنىڭ ئىككى قىزى ۋە نەۋرىسى گۈلئايىملار 60 مىڭ لەشكەرنى باشلاپ مىنكۆن باتۇرنىڭ يۇرتى باغىرسۇغا قاراپ ئاتلىنىپتۇ. كېچە – كۈندۈز

ئارام ئالماي مېڭىپ يەتتىنچى كۈنى مىنكۆن باتۇرنىڭ شەھىرىگە كەپتۇ .

بادرات بىلەن نەۆكەر بىرى پادىشاھ ، بىرى ۋەزىر بولۇشۇپ يۇرتقا زۇلۇم سېپتۇ ، يۇرتىنىڭ ئاۋاتلىقى تۈگەپ ، خەلق زار ـ زار قاخشاپتۇ . بادرات بىلەن نەۆكەر مىنكۆن باتۇرنىڭ باشقا شەھەرلەردىكى يېقىنلىرىنىڭ كېلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ ، شەھەر سىرتىغا ھەر خىل توساقلارنى قۇرۇپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا نۇرغۇن لەشكەر يوشۇرۇپ قويۇپتۇ . مىرزان پادىشاھنىڭ ئىككى قىزى كېلىشى ھامان بادرات بىلەن نەۆكەر لەشكەرلىرىنى جەڭگە بۇيرۇپتۇ . لېكىن بۇ لەشكەرلەر ئورنىدىن قوزغىلىپمۇ قويماپتۇ . بادراتنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئەتراپىدىكى خاس لەشكەرلىرىنى جەڭگە ئاتلاندۇرۇپتۇ . بۇلارغا روبىرو تۇرغان مىرزان پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى جەڭگە ئاتلىنىپ بولغىچە مۆكتۈرمىدىكى لەشكەرلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن نەرە تارتىشىپ جەڭگە ئاتلىنىپ چىقىپتۇ ، بۇ لەشكەرلەر بادراتنىڭ پادىشاھ بولغىنىغا قوشۇلماي ، ئۇنى ئاغدۇرۇۋېتىشنىڭ پەيتىنى كۈتۈپ يۈرگەنىكەن . بادراتنىڭ لەشكەرلىرى ئۆزئارا سوقۇشۇپ كېتىپتۇ ، مىرزان پادىشاھنىڭ قىزلىرى لەشكەرلىرىنى جەڭگە ئاتلاندۇرۇش ـ ئاتلاندۇرماسلىقنى بىلەلمەي تۇرۇپلا قاپتۇ . بادراتقا قارشى جەڭ قىلىۋاتقان لەشكەرلەر ئارىسىدىن بىر لەشكەر باشلىقى ئۈچ قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ :

ـ سىلەر نېمە ئادەملەر ؟ نەدىن كەلدىڭلار ؟ ـ دەپ سوراپتۇ .

ئىككى قىز ئۆزلىرىنىڭ مىنكۆن باتۇرنىڭ سىڭىللىرى ئىكەنلىكىنى ، گۈلئايىمنى كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ مىنكۆن باتۇرنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى ئۆزلىرىنىڭ ئاكىسىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ ، لەشكەر باشلىقى :

ـ مىنكۆن باتۇر پادىشاھ بىزگە سىلەردەك سىڭىللىرى بارلىقىنى ئېيتمىغان ، سىلەر راست گەپ قىلمىدىڭلار . سىلەر زادى نېمە ئادەملەر ؟ ـ دەپ قايتا سوراپتۇ . مىرزان پادىشاھنىڭ چوڭ قىزى :

ـ ماۋۇ قىزنى تونۇمسەن ؟ ـ دەپ گۈلئايىمنى كۆرسىتىپتۇ . بۇ چاغدا گۈلئايىم جەڭ باش كىيىمى بىلەن يۈزىنى يېپىپ تۇرغان ئۈنچە ـ مەرۋايىت تورنى ئېلىۋېتىپتىكەن ، لەشكەر باشلىقى بىر قاراپلا ئۇنى تونۇۋاپتۇ .

ـ بۇ مىنكۆن پادىشاھنىڭ قىزى گۈلئايىمغۇ ، ئۇنى ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىللە ئاسمانغا چىقىپ كەتتى دېگەنىدىغۇ ! ـ دەپتۇ .

مىرزان پادىشاھنىڭ چوڭ قىزى گۈلئايىمنىڭ دەرىيادا ئېقىپ بېرىش ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ، لەشكەر باشلىقىغا ئەھۋال ئېنىق بوپتۇ . بادرات مىنكۆن بىرلىشىپ بادراتنىڭ خاس لەشكەرلىرىنى تېزلا بىر تەرەپ قىلىپ بوپتۇ ، بادرات بىلەن خائىن نەۆكەرنى تىرىك تۇتۇپتۇ ، بادرات ئۇلاردىن بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپتۇ . قىزلار : ئەگەر ئاكىسىنى تېپىپ بەرسە جېنىنى ئامان قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ ، بادرات ئۇلارنى ئوردىغا باشلاپ كىرىپ يەر ئاستى ئۆيىدىكى مىنكۆن باتۇرنى كۆرسىتىپتۇ ، قارىسا ئاكىسى تاش ھالىتىدا ياتقان .

ـ ئاكىمىزنى نېمە قىلدىڭ ؟ ئەسلىگە كەلتۈر ! بولمىسا ... دەپ ھەر ئىككى قىز بادراتقا قىلىچلىرىنى كۆتۈرۈپتۇ . بادرات قورقۇپتۇ . قويىنىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈش

دورىسىنى چىقىرىپ ، مىنكۈن باتۇر بىلەن
خوتۇنىنىڭ ئۈستىگە چىچىپتۇ . ئۇلار
ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كېلىشكە باشلاپتۇ .
مىنكۈن باتۇر كۆزىنى ئاچسا ئالدىدا ئۆزى
تونۇمايدىغان ئىككى قىز تۇرغان .
ئۇلاردىن :

ـ سىلەر كىملەر ؟ بۇ قەيەر ؟ دەپ
سوراپتۇ .

مىنكۈن باتۇرنىڭ سىڭىللىرى
ئۇنىڭغا ئۆتكەن ئىشلارنى باشتىن ـ ئاخىر
سۆزلەپ بېرىپتۇ .

ـ مەن بۇنى ئاجىز ، بىچارەئىكەن ،
دەپ ياخشىلىق قىلغانىدىم ، ياخشىلىقىمغا
قايتۇرغىنى شۇ بوپتۇ ، ئېلىپ چىقىپ
بېشىنى ئېلىڭلار ! ـ دەپ پەرمان بېرىپتۇ .

ـ بۇ بادراتقا سىزنى تېپىپ بەرسە
ئۆلتۈرمەسلىككە ۋەدە بەرگەنىدۇق ،
ۋەدىمىزنى يەردە قويمىسىڭىز ، يالغانچى بو-
لۇپ قالمىساق . سىزگە يۈزسىزلىك قىلىپ
ھەممە سىرنى بادراتقا ئېيتىپ بەرگەن نەۋ-
كەر ئۆلۈمگە لايىق ، ـ دەپتۇ قىزلار .

يۈزسىزلەرگە ئىبرەت بولسۇن دەپ
نەۋكەرنى دارغا ئېسىپتۇ ، بادراتنى شەھەر
ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلىپ ، شەھەردىن
قوغلاپ چىقىرىپتۇ .

مىنكۈن باتۇرنىڭ سىڭىللىرى بۇ
يەردە ئۈن كۈندەك تۇرۇپتۇ ، مىنكۈن باتۇر
ئۇلارغا بېشىدىن كەچكەنلىرىنىڭ ھەممى-
سىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . سىڭىللىرىنى
ئۇبدان كۈتۈپتۇ . ئۈن بىرىنچى كۈنى سى-
ڭىللىرى كەتمەكچى بوپتۇ ، مىنكۈن باتۇر
ئۇلارغا ھەمراھ قوشۇپ يۇرتىغا بارغىچە
قوغداپ ئۇزىتىپ مېڭىشنى تاپىلاپتۇ .
شۇنىڭدىن كېيىن دادا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى
مۇناسىۋەت ئەسلىگە كېلىپ ، بېرىپ ـ كې-
لىش قويۇقلىشىپتۇ .

كۈنلەر ئۆتۈپ ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە
مىنكۈن باتۇرنىڭ كۆڭلى ئوۋ سېغىنىپ
قاپتۇ . ئۇ ھەر قېتىم ئوۋغا بارسا پەقەت ئۈچ
كۈنلا ئوۋلايدىكەن ، تۆتىنچى كۈنى يانى-
دىكەن . مىنكۈن باتۇرنىڭ باقىل سەيدەك
ئىسىملىك بىر باتۇرى بار ئىكەن ، مىنكۈن
باتۇر شۇ باتۇرىغا :

ـ ھەي باقىل سەيدەك ، مەن ئوۋدىن
قايتىپ كەلگىچە 20 داشقا گۆش سېلىپ ، 10
داشتا چاي قاينىتىپ ، 40 داشتا پولۇ دەملەپ
تەييار قىلىپ تۇرغىن ، ناۋادا ئوۋدىن غەنى-
مەتسىز قايتساق يەرمىز ، ـ دەپ 3 مىڭ
لەشكەرنى ئېلىپ ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ ،
ئۇلار ئوۋغا كېتىپ تۆتىنچى كۈنى باقىل
سەيدەك مىنكۈن باتۇرنىڭ تاپىلىغىنىدەك 20
داشقا گۆش سېلىپ ، 40 قازانغا پولۇ دەم-
لەپ ، 10 داشتا چاي قاينىتىپ تەييار بولۇپ
تۇرۇپتۇ . بىر ۋاقىتتا تۇيۇقسىزدىنلا جالدۇر
ـ جۇلدۇر ، قاراس ـ قۇرۇس قىلغان ئاۋاز
ئاڭلىنىپتۇ ، باقىل سەيدەك ھەم ئۇنىڭ ئا-
دەملىرى ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قارىسا ئۆزى
بىر غېرىش ، ساقىلى ئۈن غېرىش بىر پەتەك
كېلىۋاتقىدەك ، ئۇنىڭ ساقىلىنىڭ بىر تال
تۈكىدە ئوندەك غەلىتە قىياپەت چىرايىدىكى
مەخلۇقلار مايمۇندەك ئېسىلىپ ئويناپ تۇر-
غىدەك ، پەتەك بىر ئۆچكىگە مىنىۋالغانمىش .
ئۆچكىنىڭ ھەر بىر تال تۈكىگە بىردىن
قوڭغۇراق ئېسىلغان بولۇپ ، جاراڭلاپ
تۇرغىدەك ، پەتەك باقىل سەيدەكلەرنىڭ
يېنىغا كېلىپ ئۆچكىسىدىن چۈشۈپتۇ . ئۇ-
دۇللاپ داشقازاننىڭ قېشىغا بېرىپ ئالدى
بىلەن 40 داشتىكى پولۇنى يەپ تۈگىتىپتۇ ،
ئاندىن بەش داشتىكى چاينى ئىچىۋېتىپ ،
كەينىدىنلا ئۈن داشتىكى گۆشنى يەپتۇ ،

قالغان ئون داشتىكى گۆشنى ساقلىدىكى مەخلۇقلارغا تارقىتىپ بېرىپتۇ . گۆشنىڭ ئۇستىخانلىرىنى قازانغا سېلىپ قويۇپتۇ ، باقىل سەيدەكنى بىر شاپىلاق ئۇرۇپ ئىڭىكىنى چىقىرىۋېتىپ ، ئۇنىڭ ئۆزىنى ھەم ئادەملىرىنى ئۇنىدەك بىر نەرسىنى پۇلەپ چىچىپ مەس قىلىۋېتىپ يولغا كېتىپتۇ .

منكۇن باتۇر لەشكەرلىرى بىلەن ئۇۋدىن قايتىپ كەلسە ، باقىل سەيدەك ھەم ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ھەممىسى بىھوش ياتقان ، ئۇلارغا دورا ئىچىرىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپ نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ . باقىل سەيدەك بولۇپ ئۆتكەن ئەھۋاللارنى قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىپتۇ ، ئۇ ئىشلارغا منكۇن باتۇر ھەيران قاپتۇ . بۇيى بىر غېرىچ كېلىدىغان بىر پەتەك شۇنچىۋالا نەرسىنى يەپ بولامدۇ ؟ دەپ ئويلاپتۇ . بىر ئويلىسا ئادەمنىڭ زادى ئىشەنگۈسى كەلمىگىدەك . بۇ ئىشنى يەنە بىر سىناپ كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن ئەتىسى ئالما نەۋكەر دەپ ئاتىلىدىغان يەنە بىر پالۋاننى قالدۇرۇپتۇ . ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ خاسىيەتلىك مىسران قىلىچىنى بېرىپ :

— ھەي پالۋىنىم ، بۈگۈن سەن قالسەن ، ئۇ مەخلۇق يەنە كەلسە ، ئۇ ئۆچكىسىدىن چۈشۈپ بولغىچە مۇشۇ قىلىچ بىلەن ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ ، دەرھال ماڭا چاپار ماڭدۇر ، — دەپ تاپىلاپتۇ .

ئالما نەۋكەر باقىل سەيدەككە قارىغاندا خېلىلا قاۋۇل ئىكەن . منكۇن باتۇر ئوۋغا كېتىپ 4 — كۈنى باقىل سەيدەككە ئوخشاش 20 داشقا گۆش سېلىپ ، 40 داشقا پولۇ دۆملەپ ، ئون داشتا چاي قايىنىتىپ تۇرسا ، گۈلدۈر — قاراس ، جالدۇر — جۇلدۇر قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ . ئالما نەۋكەر قارىغىدەك بولسا ، باقىل سەيدەك ئېيتقاندەك ئۆزى بىر غېرىش ، ساقىلى ئون غېرىش بىر پەتەك ھەر بىر تال توكىدە ئاجايىپ بىر خىل مەخلۇقلار ئېسىلىپ ئويناۋاتقان بىر ئۆچكىگە مىنىپ كېلىۋاتقان ، ئالما نەۋكەر ئېسىنى يىغىپ بولغىچە پەتەك ئۆچكىدىن چۈشۈپ پولۇ دۆملەپ قويۇلغان داشقازاننىڭ قېشىغا كەپتۇ ، ئالما نەۋكەر :

— ھەي پەتەك ، سەن قانداق مەخلۇق ، نېمە قىلماقچىسەن ؟ بېشىڭنىڭ كېتىشىدىن قورقمىساڭ ، ياخشىلىقچە يولۇڭغا ماڭ ، بۇ يەردىن يوقال ! — دەپ ۋارقىراپتۇ .

ھېلىقى پەتەك ئالما نەۋكەرنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغاندەك ، ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ كاچىتىغا بىرنى ساپتىكەن ، ئالما نەۋكەر دۆڭنىڭ ئارقىسىغا قاڭقىپ كېتىپتۇ . ئالما نەۋكەرنىڭ ھەمراھلىرى قورقىنىچە ئورنىدىن مىدىرلىماي تۇرۇشۇپتۇ . پەتەك پولۇ ، گۆشنىڭ ھەممىسىنى يەپ ، ئۇستىخانلارنى ئىككى قازانغا سېلىپ قويۇپ ، چاينىڭ ھەممىسىنى ئىچىپ ، منكۇن باتۇرنىڭ مىسران قىلىچىنى ئېلىپ كېتىپتۇ .

ئۇۋنىڭ تۆتىنچى كۈنى كەچكە يېقىن منكۇن باتۇر 3 مىڭ لەشكەرلىرىنى باشلاپ چۇشكۈنگە كەلسە ، داشقازانلار قۇرۇق تۇرغىدەك . ئالما نەۋكەرنى چاقىرسا ئۆزى كېلىش تۇگۇل ھە دېگەن ئاۋازىمۇ ئاڭلانمىغىدەك . ھەمراھلىرىدىن سورىسا ، ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . بىر چاغدا ئالما نەۋكەرمۇ دۆڭنىڭ ئارقىسىدىن كەپتۇ ، ئۇمۇ كۆرگەن ، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . ھەممىدىن مىسران قىلىچنى ئېلىپ كەتكىنى منكۇن باتۇرغا بەك ئېغىر كەپتۇ . دەرھال يۇرتقا قايتىپ پەتەكنى ئىزدەپ تېپىشنىڭ يولىنى قىلماقچى بوپتۇ .

www.uyghurkitap.com

منكۇن باتۇر يۇرتقا كېلىپ پەتەكنى بىلىدىغان ياكى ئۇنىڭ ماكانى توغرۇلۇق ئاڭلىغانلارنى سۈرۈشتە قىپتۇ، ئۇ توغرۇلۇق دوقمۇش ـ دوقمۇشقا ئېلان چاپلىتىپتۇ، منكۇن باتۇرنىڭ شەھىرىدە يېشىنى ياشىغان، كۆپ ئىشتىن خەۋىرى بار بىر بوۋاي بار ئىكەن. ئۇ بوۋاي منكۇن باتۇرنىڭ ئېلانى توغرىلىق كىشىلەر ئاغزىدىن ئاڭلاپ ئوردىغا كېلىپ، منكۇن باتۇرغا ئۆزى بىر غېرىش، ساقىلى ئون غېرىش بىر يالماۋۇز پەتەكنىڭ تۇمىدان دەپ ئاتىلىدىغان تاغدىكى بىر ئۆڭكۈردە ياشايدىغانلىقىنى، ئۇ تاغنىڭ مۇشۇ يۇرتنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. منكۇن باتۇر خىل لەشكەردىن 7 مىڭ كىشىلىك توپ تەييارلاپ ئۇلارنى قىلىچ، نەيزە، گۇرزە ـ قالقانلار بىلەن قوراللاندۇرۇپتۇ، ساۋۇت كەيدۈرۈپتۇ. ھەممە تەييارلىقىنى تەق قىلىپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇچرىغانلاردىن سوراپ يۈرۈپ بىر ئاي يول يۈرۈپتۇق دېگەن كۈنىدە تۇمىدان تېغىغا يېتىپ كەپتۇ. قارىغىدەك بولسا تاغ بويلىرىدا كىچىك كىچىك بىر خىل مەخلۇقلار مىغ ـ مىغ يۈرگىدەك. ئۇلارمۇ قىلىچ، نەيزىلەر بىلەن قوراللانغان بولۇپ، قىلىچ، نەيزىلىرى ئۇزۇنمىش. ئىككى ئوتتۇرىدا جەڭ باشلىنىپ كېتىپتۇ، بىر مىسران قىلىچنى دەپ يەتتە يىل يەتتە ئاي، يەتتە كۈن جەڭ بوپتۇ. منكۇن باتۇرنىڭ بەش مىڭ لەشكىرى قىرىلىپ، ئىككى مىڭلا ئادىمى قاپتۇ، پەتەكنىڭ بولسا ئادىمى كەمەيگەندەك قىلماپتۇ. پەتەكنىڭ ئۆزى تۇمىدان تېغىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ مىسران قىلىچنى ئۇيان بۇ يانغا شىلتىپ مەخلۇقلىرىغا جەڭ يوللىرىنى كۆرسىتىپ بېرىۋاتقىدەك. منكۇن باتۇر ئادەمنى ئاز ئېلىپ كەلگىنىنى ئويلاپ قايتىپ كېتىپتۇ. ئىككىنچى قېتىم 15 مىڭ لەشكەر باشلاپ كەپتۇ. بۇ قېتىممۇ پەتەكنى قولغا چۈشۈرەلمەي قايتىپ كېتىپتۇ، 3 ـ قېتىمدا 30 مىڭ لەشكەر بىلەن كەپتۇ، بۇ قېتىمدا قانداق بولغانلىقىنى منكۇن باتۇرمۇ ئۇقمايلا قاپتۇ، يەتتە كۈنلۈك جەڭدە ئۇنىڭ بىرەر لەشكىرىمۇ ئۆلمەپتۇ، پەتەكنىڭ مەخلۇقلىرى منكۇن باتۇرنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئاتلىرىنىڭ ئاستىدا دەسسىلىپ تەڭدىن تولىسى ئۆلۈپتۇ، قالغانلىرى غارغا قاچىمىز دەپ غار ئاغزىغا قاپسىلىپ قاپتۇ، پەتەك ئىشنىڭ ئەپلەشمىگىنىنى بىلىپ تاغدىن چۈشۈپ غارغا كىرىپ كەتمەكچى بوپتۇ، ئەمما غار ئاغزىدا ئۆزىنىڭ نەچچە مىڭ پەتەكلىرى قاپسىلىپ تۇرۇۋالغاچقا، قاچالماي قاپتۇ، منكۇن باتۇر ئۇنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن ئات قويۇپتۇ. پەتەككە يېقىنلىشىپ كەلگەندە 8 پۇتلۇق، تۆت كۆزى بار ئاجايىپ يوغان غەلىتە، قورقۇنچلۇق بىر ھايۋان منكۇن باتۇرنىڭ ئالدىنى توسۇپتۇ، ئۇ ھايۋان شۇنداق غەلىتە سەت ئىكەنكى، يۈزلىرى پۈتۈنلەي يۇڭلۇق، بۇيۇن يايلى سۈرۈلۈپ تۇرغان، پۇتىنىڭ ھەر بىر بارمىقى ئادەمنىڭ بىلىكىدەك ئىكەن، بىر قېتىم تىنىدىغان بولسا، ئۈچ كۈنلۈك يەردىكى نەرسىنى ئىچىگە دەم تارتىپ ـ يۇر كۆپ تۇرىدىكەن، پەتەك كېلىپلا شۇ ھايۋانغا مىنىپتۇ ـ دە، قېچىپتۇ، منكۇن باتۇر ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ، پەتەك قاچا ـ قاچا بىر تاغنىڭ جىلغىسىغا كەلگەندە ھېلىقى ھايۋاندىن سەكرەپ چۈشۈپ پىيادە قېچىپتۇ، منكۇن باتۇرمۇ ئۆزىنى مەردلىككە ئېلىپ ئېتىدىن چۈشۈپ پىيادە قوغلاپتۇ.

پەتەك تاشتىن تاشقا لىك ـ لىك سەكرەپ قىچىپ تاغنىڭ قاپ بېلىگە چىقىپتۇ، مىنكۇن باتۇر قاراپ تۇرسا پەتەك تاغنىڭ ئادەمنىڭ كۆزىچىلىك بىر تۆشۈككە كىرىپ كېتىپتۇ، ھېلىقى ھايۋانمۇ بىر يەرنى كولىغانداك بوپتۇ. ئۇ يەردىن يوغان بىر تۆشۈك كۆرۈنۈپتۇ. سەككىز پۇتلۇق، تۆت كۆزلۈك ھايۋان تۆشۈككە كىرىپ تۆشۈك ئېتىلىپ قاپتۇ، مىنكۇن باتۇر پەتەك كىرىپ كەتكەن تۆشۈككە كىرەي دېسە پاتماپتۇ، قايتىپ كېتەي دېسە، مىسران قىلىچى پەتەكتە، غايىپ بوۋاي مىسران قىلىچ خاسىيەتلىك، قولدىن چىقىرىۋەتمە، دەپ تاپىلاپتىكەن. مىنكۇن باتۇر ئادەملىرىگە تاغنى يونۇپ تۆشۈكنى چوڭايتىشنى بۇيرۇپتۇ، يونا ـ يونا تۆشۈكمۇ يوغىناپتۇ، قارىغىدەك بولسا تېگىگە كۆز يەتمەس غار ئىكەن، ئالدى بىلەن بىر باتۇرنى 40 غۇلاچ ئارغامچىدا بېلىدىن باغلاپ چۈشۈرۈپتۇ. ئارغامچىنىڭ يېرىمى چۈشۈرۈلگەندە غار ئىچىدىن قورقۇنچلۇق ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ لەشكەرلەر باتۇرنى غاردىن تارتىۋاپتۇ، مىنكۇن باتۇر ئۇنىڭدىن نېمىشقا ۋاقىرىغانلىقىنى سورىسا، غارنىڭ ئىچى بەك قاراڭغۇ ئىكەن ئۇنىڭ ئۈستىگە بەدەنلىرىم بىر نەرسە چاققاندەك بولۇپ تىترەپ كەتتىم، قورقتۇم، دەپتۇ، 2 ـ قېتىمدا قورقماس دەپ لەقىمى بار يەنە بىر پالۋاننى چۈشۈرۈپتۇ ئاغامچا تولۇق چۈشۈرۈلۈپ بولۇنغاندا ئۇ باتۇرمۇ قورقۇنچلۇق ۋارقىراپتۇ. ئۇنىڭدىنمۇ نېمىشقا ۋاقىرىغانلىقىنى سوراپتىكەن، قورقماس باتۇر: پۇتۇمنى مۇزدەك سوغۇق بىر نەرسە تۇتۇپ تۆۋەنگە تارتىۋالدى. ئۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرەلمىدىم، قورقۇپ كېتىپ توۋلاپ سالدىم، دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ كەينى ـ كەينىدىن يەتتە باتۇرنى چۈشۈرۈپتۇ، ئارغامچىنىڭ ھەممىسى چۈشۈرۈلۈپ بولۇشى ھامان بىر ـ بىرىدىن قورقۇنچلۇق ۋاقىرىشىپتۇ، ھەممىسىنى تارتىپ چىقىرىۋاپتۇ. 8 ـ قېتىمدا مىنكۇن باتۇرنىڭ ئۆزى چۈشمەكچى بوپتۇ، باتۇرلىرىغا:

ـ ئەي باتۇرلىرىم، ئەمدى ئۆزۈم چۈشمىسەم بولمىدى، نېمە بولسا ئۆزۈم كۆرەي، سىلەرنى بالا ـ قازاغا تۇتۇپ بەرمەي. مەن چۈشسەم بىر بولسا ئۈچ كۈندە چىقىمەن. ئۈچ كۈندە چىقالمىسام ئۈچ ئايدا چىقىمەن، ئۈچ ئايدىمۇ چىقالمىسام ئۈچ يىلدا چىقىمەن. ئەگەر ئۈچ يىلدىمۇ چىقمىسام، مېنى ئۆلۈپتۇ دەپ بىلىڭلار، ئالدى بىلەن ئۆزۈڭلار ئىشىنىدىغان ئادىل ئادەمدىن بىرنى تاللاپ ئورنۇمغا پادىشاھ قىلىڭلار، ئاندىن ئۆلگەنلىك خەۋىرىمنى بالا ـ چاقىلىرىمغا. دادام مىرزان پادىشاھغا ھەم يۇرت خەلقىغە ئېيتىڭلار، بالا ـ چاقىلىرىمنىڭ ھال ـ كۈنىدىن ئوبدانراق خەۋەر ئېلىپ قويساڭلار بولىدۇ، ـ دەپتۇ.

شۇ گەپتىن كېيىن مىنكۇن باتۇر تورقا تالالىرىدا ئۈچ يۈز غۇلاچ ئاغامچا ئەشتۈرۈپ بېلىگە باغلاپتۇ. ئاندىن باتۇرلار ئۇنى غارغا ئاستا ـ ئاستا چۈشۈرۈپتۇ. ئالا ھازەل خېلى چوڭقۇر چۈشكەندىن كېيىن مىنكۇن باتۇرنىڭ پۇتى يەرگە تېگىپتۇ. قارىغىدەك بولسا ئۆزى چېكى كۆرۈنمەس بىر ياپيېشىل جىلغىلىقتا تۇرغان، بېلىدىن ئاغامچىنى يېشىپتۇ. ئۆزىنىڭ يەرگە چۈشكەنلىكىنى غار ئۈستىدىكىلەرگە بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئارغامچىنى قاتتىق ـ قاتتىق يەتتە قېتىم سىلكىپ قويۇپ، ئارغامچىنىڭ ئۇچىغا ياشىرىپ تۇرغان بىر

ئوتنى باغلاپ قويۇپتۇ، لەشكەرلەر ئارغامچىنى تارتىپ چىقىرىپتۇ. ئۇنىڭدىن باغلاغلىق يىپنى ئوتنى كۆرۈپ مىنكۇن پادىشاھ ھايات ئىكەن، دېيىشىپتۇ، ئۇلار تاغ باغرىغا چۇشكۇن قورۇپتۇ. ئارغامچىنىڭ ئۇچىنى يەنە غارغا چۇشۇرۇپ قويۇپ، مىنكۇن باتۇرنىڭ بەلگە بېرىشىنى كۇتۇپتۇ. ئەمدى گەپنى غار ئاستىدىكى مىنكۇن باتۇرغا يۆتكەيلى.

مىنكۇن باتۇر ئارغامچىنى تارتنۇرۇپ بولۇپ، ئۇ يەردە نېمە بارلىقىنى بىلمەكچى بولۇپ ئەتراپقا قاراپتۇ، ھېچنەرسە كۆرۈنمەپتۇ، ھەتتا بىرەرمۇ تىرىك جان يوقتەك ئەتراپ تىپتىنچ ئىكەن. غار ئىچىدىكى بىر دوقمۇشتىن ئۆتسە يەتتە ئادەمنىڭ قۇچىقىغىمۇ پاتمىغىدەك يوغانلىقتا بىر سۇگەت، سۇگەتكە قېرىپ تۇكلىرى قالمىغان، ئورۇقلۇق دەستىدىن تېرە بىلەن ئۇستىخىنىلا قالغان، كۆزىنىڭ نۇرى ئۆچكەن بىر ئېيىق چەمبەرچەس باغلاغلىق تۇرغىدەك. مىنكۇن باتۇر كۆزىگە كۆرۈۋۈنگەن بۇ نەرسىگە ھەيران بولۇپ، ئېيىقنىڭ قېشىغا بېرىپتىكەن، ئېيىققازۇۋان كىرىپ:

– ئەي باتۇر پادىشاھ، سەن نەدىن كېلىپ قالدىڭ؟ دەپ سوراپتۇ.

– مىنكۇن باتۇر نەدىن ۋە نېمە سەۋەبتىن كەلگەنلىكىنى ئېيىققا بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئېيىق مىنكۇن باتۇرغا!

– بۇغار ئىچىگە ئادىمىزاتنىڭ ئۇنداق – مۇندىقى چۇشەلمەيتتى، چۇشسىمۇ ئامان قالمايتتى. سەندە بىر خاسىيەت بار ئوخشايدۇ، مەن سېنىڭ قولۇڭدا ئەسلىمگە كېلىدىغان ئوخشايمەن. مەن ساڭا ياردەم قىلاي. سەن ھازىرلا مېنىڭ بۇرنۇمنى، قۇلاق، قۇيرۇقۇمنى ھەم پۇتۇمنى تىزىمدىن كېسىۋەت، – دەپتۇ، ئۇنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلىغان مىنكۇن باتۇر:

– مەن نېمىشقا سېنىڭ قۇلاق، بۇرنۇڭ، پۇتلىرىڭنى كېسىمەن؟ بولمايدۇ، – دەپتۇ. ئېيىق ئۆز سۆزىنى تەكرارلاپ:

– ئەي باتۇر پادىشاھ، ئەگەر سەن مېنىڭ دېگىنىمدەك قىلمىساڭ پەتەكنى تۇتۇش مەقسىتىڭگە يېتەلمەيسەن. سەن دەرھال مەن دېگەندەك قىل، ۋاقىتنى ئۆتكۈزمە، شۇنداق قىلساڭلا، مەنمۇ ساڭا ياردەم قىلالايمەن، – دەپتۇ.

مىنكۇن باتۇر ئىلاجىسىز ئېيىقنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ ئۇنىڭ بۇرنىنى، قۇلاق، قۇيرۇقىنى، پۇتىنى تىزىدىن كېسىپ، ئېيىقنىڭ بۇ ئېچىنىشلىق ھالىتىگە قاراپ تۇرغۇسى كەلمەي، ئالدى – ئارقىسىغا قارالماي نېرى مېڭىپتۇ، خېلى يىراق بىر يەرگە بېرىپ كەينىگە قارىسا، ئەيىۋەھەنناس! ئاجايىپ ياسداق كىيىنگەن، كېلىشكەن قامەتلىك بىر شاھزادە قاقاقلاپ كۇلۇپ كېلىۋاتقىدەك، ئۇ مىنكۇن باتۇردىنمۇ قابىل، كۇچلۇك كۆرۈنۈپتۇ، ھېلىقى ئېيىقنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىگىدەك.

– ئەي باتۇر پادىشاھ، – دەپ گەپ باشلاپتۇ شاھزادە، – مەن مىرزان دېگەن بىر تونۇق پادىشاھنىڭ كەنجى شاھزادىسى ئىدىم، بۇنىڭدىن 40 يىل بۇرۇن پەتەك جادۇگەرلەر مېنى ئېلىپ قېچىپ مۇشۇ غارغا ئەكىلىپ ئېيىققا ئايلاندۇرۇۋېتىپ سېھىرلىك سۆگەتكە ماتىۋەتتى، 40 يىلدىن بۇيان شۇ ھالەتتە تۇرغانىدىم. سەن كېلىپ مېنى قۇتقازدىڭ، مەن سېنىڭ مىسران قىلىچىڭنى ئېلىپ قاچقان پەتەكنىڭ سىرىنى بىلىمەن، ئۇ ئەسلىدە بەھەيۋەت يوغان يالماۋۇز، مەن ساڭا ياردەم بېرىمەن، – دەپتۇ شاھزادە

ئاخىرىدا.

مىڭكۈن باتۇرمۇ ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئاشكارىلاپتۇ، ئاكا ـ ئۇكا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. ئۆز باشلىرىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى باشتىن ـ ئاخىر بايان قىلىشىپتۇ. شاھزادىنىڭ ئىسمى مىرجان ئىكەن.

— ئاكا، سىز مېنىڭ كەينىمدىن مېڭىڭ، مەن نەگە دەسسەم سىزمۇ شۇ يەرگە دەسسەڭ، ھەرگىز باشقا يەرگە دەسسەپ سالماڭ. بىرەر تال قۇمۇش، تىكەنگە تېگىپ كەتمەڭ. بۇ ئەتراپتا سېھىرلەنگەن نەرسىلەر تولا، بولۇپمۇ ئالتە قۇلاققا تېگىپ كەتكۈچى بولماڭ، تېگىپلا كەتسىڭىز، خىلمۇ خىل ئاۋاز چىقىرىپ، پۇت ـ قوللىرىمىزغا يامىشىۋېلىپ، بىزنى ماڭغىلى قويمايدۇ، ئۇ چاغدا يول ماڭالماي قالىمىز، بىر كۈنلۈك ئىشىمىز نەچچە كۈنگە سوزۇلۇپ كېتىدۇ، — دەپتۇ مىڭكۈن باتۇرنىڭ ئۇكىسى مىرجان.

مىڭكۈن باتۇر ئۇكىسىنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن ئاۋايلاپ پەخەس بىلەن دەسسەپ مېڭىپتۇ، ئۇلار خېلى ئۇزاق مېڭىپ بىر قېلىن ئورمانلىققا كىرىپ قاپتۇ. مىڭكۈن باتۇرنىڭ پۇتى بىر ئالتە قۇلاققا تېگىپ كېتىپتىكەن، شۇ ھامان پۈتۈن دەل ـ دەرەخ، ئوت ـ چۆپلەر شار ـ شۇر قىلىشىپ كېتىپتۇ، ئالتى قۇلاقلار مىڭكۈن باتۇر بىلەن مىرجاننىڭ پۇتلىرىغا چىرمىشىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ماڭمىقى بەك تەس بوپتۇ، مىڭكۈن باتۇر بېلىدىن خەنجىرىنى چىقىرىپ ئالتە قۇلاقلارنى چېپىپتۇ، چاناپتۇ، مىرجان يۇلۇۋېرىپتۇ، ئۇلار شۇ يوسۇندا يول ئېچىپ مېڭىۋېرىپ، بىر ئالتۇن ئوردا ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ، ئوردا شۇ قەدەر ھەشەمەتلىك بولۇپمۇ، ئەتراپتا بىرەر ئىنسى ـ جىنىنىڭ تىۋىشىمۇ يوق ئىكەن.

مىرجان مىڭكۈن باتۇرغا:

— ھەي ئاكا، سىز مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن ئوردىنىڭ ئىچىگە كىرىپ باقاي. بۇ ئوردا ھېلىقى پەتەك يالماۋۇزنىڭ ماكانى، ئەگەر ئۇ ئوردىسىدا بولسا، مەن سىزنى چاقىرىمەن، بولماي قالسا يېنىپ چىقىمەن، — دەپتۇ.

مىڭكۈن باتۇر ئوردا ئالدىدا قاپتۇ، مىرجان ئوردا ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئوردىغا كىرىپ ھەممە يەرگە قاراپتۇ، يالماۋۇز كۆرۈنمەپتۇ، چىقىپ كېتەي دەپ ئارقىسىغا بۇرۇلۇشىغا «ھەي ئادىمىزات، توختا!» دېگەن زىل ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. مىرجان كەينىگە ئۆرۈلۈپ قاراپ ئالتۇن پەردىلىك بىر ھۇجرىنى كۆرۈپتۇ. مىرجان ھۇجرىغا يېقىنلىشىپتىكەن، ھۇجرا ئىچىدىن:

— ماڭا يېقىن كەلمە، ئوردا سىرتىدا قالغان ھەمراھىڭنى چاقىر، يېنىمغا ئىككىڭلار بىللە كىرىڭلار، — دېگەن ئاۋاز كەپتۇ، مىرجان ئاكىسىنى چاقىرىپتۇ، مىڭكۈن باتۇر ئوردىغا كىرىپتۇ.

— يالماۋۇز پەتەك يوق تۇرىدۇ. ئاۋۇ ئالتۇن پەردىلىك ھۇجرىدا ئادەم بار ئوخشايدۇ، ئاۋاز چىقىۋاتىدۇ، بېرىپ باقايلى، — دەپتۇ مىرجان.

ئۇلار ئالتۇن پەردىنى قايرىپ ھۇجرىغا كىرسە، يەتتە قات ئالتۇن كۆرپىنىڭ ئۈستىدە ئالتۇن تەكىگە يۆلىنىپ ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس ئاجايىپ گۈزەل بىر ساھىبجامال ئولتۇرغان.

— سىلەر كىم بولىسىلەر، قانداق قىلىپ ئادەم بالىسى كىرەلمەيدىغان بۇ

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

يالـماۋۇزلار ماكانىغا كىرىپ قالدىڭلار ؟ ـ
دەپ سوراپتۇ ساھىپجامال ، ئاكا ـ ئۇكا
ئىككىسىدىن . مىنكۇن باتۇر ئۆزلىرىنىڭ
كىملىكىنى ، باشلىرىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ،
بۇ يەرگە كىرىش سەۋەبىنى قىسقىچە
سۆزلەپ بېرىپتۇ . ھېلىقى ساھىپجامال :

ـــ راست گەپنى قىلسام ، مەن سىـ
لەر ئىزلەپ يۈرگەن يالماۋۇز پەتەكنىڭ
قىزى بولىمەن ، مەن يىگىرمە يېشىمنى مۇشۇ
ھۇجرىدا ئۆتكۈزدۈم . ئۇ مېنى بىر قېتىم
ئىنسانلار ئالىمگە باشلاپ چىققانىدى . ئەمما
شۇندىن كېيىن بىرەر ئىنسان بالىسىنى كۆـ
رۈپ باقمىدىم . مەن بۇ يالماۋۇزلار
دۇنياسىدىن تويدۇم ، زېرىكتىم ، يالغۇزلۇق
جېنىمنى خوراتتى . دادام مېنىڭ ئۆزىنىڭ
دۇنياسىدىن زېرىككىنىمنى بىلىپ قالدى .
تۈنۈگۈن ئۇ ماڭا : « ئادەملەر ئالىمدە
مىنكۇن باتۇر دەپ بىر ئادەم بار ئىكەن ، ئۇ
ماڭا كۈن بەرمەيدىغاندەك قىلىدۇ ، ئۇنىڭ
بىر قىزى بار ، شۇنى ئوغرىلاپ كېلىپ ساڭا
ھەمراھ قىلىپ بېرىمەن . ئەگەر مىنكۇن
باتۇر ماڭا زىيانكەشلىك قىلماقچى بولسا قىـ
زىنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۇنىڭدىن ئۆچىمنى
ئالىمەن » دەپ ھەممە پەتەكلىرىنى باشلاپ
چىقىپ كەتتى ، ـــ دەپتۇ .

مىنكۇن باتۇر قىزىغا پەتەكنىڭ
چاڭگال سالماقچى بولغىنىنى ئاڭلاپ ئالـ
دىراپ قاپتۇ . ئۆزىنىڭ مىنكۇن باتۇر
ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ، ساھىپجامالنىڭ ياردەم
بېرىشىنى سوراپتۇ .

ـ پەتەكنىڭ جېنى چىڭ يەردە ،
ئۇنى ھەر قانداق قىلىپمۇ ئۆلتۈرگىلى
بولمايدۇ . ئۇنىڭ جېنى مېنىڭ قورسىقىمـ
دىكى بىر ئالتۇن شىشىنىڭ ئىچىدە ، ھازىرلا
قورسىقىمنى يېرىڭلار ، بولمىسا كېچىكىپ
قالسىلەر ، ـ دەپتۇ پەتەكنىڭ قىزى .

مىنكۇن باتۇرنىڭ قاراپ تۇرۇپ بىر
گۈزەل قىزنىڭ قورسىقىنى يارغۇسى كەلـ
مەپتۇ ، ئەمما قىزى گۈلئايىمنىڭ پەتەكنىڭ
قولىغا چۈشۈپ كېتىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى
ئويلاپ ، خەنجىرىنى چىقىرىپلا قىزنىڭ
قورسىقىنى يېرىپتۇ . قىز قورسىقىغا قولىنى
تىقىپ بىر ئالتۇن شىشىنى چىقىرىپ مىنكۇن
باتۇرغا بېرىپ :

ـ دەرھال ئېغىر بىر نەرسە بىلەن
ئۇرۇپ شىشىنى چېقىۋېتىڭلار ، ئېسىڭلاردا
بولسۇن ، بۇ شىشە ئاسان چېقىلمايدۇ ،
پەقەت بىر ئۇرۇپلا چاقساڭلار بولىدۇ ، 2 ـ
ئۇرۇشقا ئۈلگۈرمەيسىلەر ، ـ دەپتۇ .

مىنكۇن باتۇر ئوردىنىڭ بىر ئالتۇن
مۇنارىنى قومۇرۇپ ئەكىلىپ ئالتۇن شىشىـ
نىڭ ئۈستىگە ئېتىپتىكەن ، تاغ تاغقا
سوقۇلغاندەك ، يەر بىلەن ئاسمان سوقۇشـ
قاندەك دەھشەتلىك قاتتىق ئاۋاز چىقىپتۇ ،
ئالتۇن شىشە ئېزىلىپ تالقاندەك بوپ كېـ
تىپتۇ ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى قاپقارا قان ئىكەن ،
قان يەرگە يېيىلىپتۇ ، ئۇنىڭدىن ھورغا
ئوخشاش قارا بىر نەرسە ئۆرلەپ چىقىپتۇ ،
ئوردا ئىچىنى سېسىق بۇس قاپلاپتۇ . مىنـ
كۇن باتۇر بىلەن مىرجان سېسىقچىلىقتا
تۇرالماي قاپتۇ . بىر پەستىن كېيىنلا سېسىق
بۇسمۇ ، قارا ھورمۇ تۈگەپ ، ئوردىنىڭ ئىچى
بۇرۇنقى ھالىتىگە كەپتۇ ، ساھىپجامال مىنـ
كۇن باتۇر بىلەن مىرجانغا قاراپ :

ـ پەتەك مېنى جېنىمنى جايىدىن
قورغالماي ساقلىسۇن دەپ ، بېلىمنىڭ تۆـ
ۋەنىنى جانسىز قىلىۋەتكەن ، ئۇ ئۆلدى ،
ئۇنىڭ سېھىرىنىڭمۇ كۈچى تۈگىدى ، ـ دەپ
چىرايلىق كۈلۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ سالام
بېرىپتۇ ، مىنكۇن باتۇر قىزنىڭ سالىمىغا

سالام قايتۇرۇپ بولۇپ:

— بۇ يەر ئاستى ئالەمدىن دەرھال يۇرتىمىزغا قايتايلى، — دەپتۇ، ئۆز قىزىدىن غەم قىلىپ.

— پەتەك دادامغۇ ئۆلدى، ئەمما ئانام تېخى بار، ئۇنىمۇ ئۆلتۈرىۋەتسەڭلار. كېيىن سىلەرگىمۇ ماڭىمۇ ياخشى كۈن بولمايدۇ، كەينىمدىن مېڭىڭلار، مەن سىلەرنى ئۇ بار يەرگە باشلاپ باراي، — دەپتۇ ساھىپجامال.

مەنكۈن باتۇر بىلەن مىرجان ساھىپجامالنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپتۇ. بىر نەچچە ئۆيدىن ئۆتۈپ تۆمۈر قاپقاقلىق بىر ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ كىرىپتۇ، قارىسا ئۆينىڭ ئىچى چوڭ بولۇپ، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا يوغان بىر تۆمۈر ساندۇق تۇرغىدەك.

— ئانام پەتەك مۇشۇ ساندۇقنىڭ ئىچىدە. ساندۇقنى ئېچىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار، ھازىر ئۇنىڭ ھېچقانداق كارامىتى يوق. بىر كۈن ئۆتسىلا كۈچىيىۋالىدۇ، — دەپتۇ ساھىپجامال.

مەنكۈن باتۇر ھەر قانداق قىلىپمۇ ساندۇقنى ئاچالماپتۇ. مىرجان كېلىپ ياردەملىشىپتۇ، ساندۇقنى يەنىلا ئاچالمايتۇ، ساھىپجامال:

— پەتەك ئانام ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئىچى تەرەپتىن تارتىپ تۇرىۋالغان ئوخشايدۇ، ساندۇقنى چاقايلى، — دەپتۇ.

مەنكۈن باتۇر ساندۇقنى كۆتۈرمەكچى بوپتۇ، ئەمما يەردىن يۇلۇپ ئالالماپتۇ، ئىككىنچى ئاسماندىكى بادرات تازنىڭ ئېيىق باتۇرىغا نەرە تارتقاندەك كۈچەپ بىر نەرە تارتىپ، پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ تۇرۇپ ساندۇقنى كۆتۈرۈۋېلىپ بېشىدىن يەتتە قېتىم ئايلاندۇرۇپ يەرگە شۇنداق ئۇرۇپتىكەن، ساندۇقنى پاچاق - پاچاق بوپ كېتىپتۇ. قارىغىدەك بولسا، چىشى پەتەكنىڭ ئەتراپىدا چوڭلۇقى بار ماقتەك مەخلۇقتىن بىرەر مىڭى تۇرغىدەك، مىسران قىلىچى پەتەكنىڭ ئاستىدا تۇرغىدەكمىش. مەنكۈن باتۇر خەنجىرىنى پەتەكنىڭ كۆكرىكىگە تىقىپتۇ، بىر چىرقىراش بىلەن پەتەك ئۆلۈپتۇ، مەنكۈن باتۇر شۇ ھامان مىسران قىلىچنى قولىغا ئېلىۋاپتۇ.

— بۇلار پەتەك ئانامنىڭ ساندۇق ئىچىدە تۇرۇپ تۇغقان باللىرى، بۇلار ئېيىغا تولماي يورۇققا چىقسا ئۆلۈپ قالىدۇ، — دەپتۇ ساھىپجامال. دېگەندەك قۇرتتەك قىمىرلاپ يۈرگەن مەخلۇقلار بىر - بىرلەپ قىمىرلاشتىن توختاپتۇ.

— بۇ يەردە قىلىدىغان ئىشىمىز تۈگىدى، بىز يەر ئۈستىگە چىقىپ يۇرتىمىزغا كېتىمىز، سىزمۇ بىز بىلەن كېتىڭ، — دەپتۇ مەنكۈن باتۇر ساھىپجامال قىزغا. ساھىپجامال قىز:

— مەن سىلەر بىلەن كېتىمەن، ئادەملەر بىلەن ياشايمەن، مەن قايسىڭلارنىڭ بولىمەن، — دەپ سوراپتۇ.

— ئۇكام مىرجاننىڭ بولۇڭ، — دەپتۇ مەنكۈن باتۇر.

— ياق، سىزنىڭ بولسۇن، مېنىمۇ قىزنىمۇ قۇتۇلدۇرغان سىز، — دەپتۇ مىرجان، ئاكا - ئۇكا ئىككىسى خېلى ئۇزاققىچە بىر - بىرىگە ئىتتىرىپتۇ، قىزنىڭ كىمنىڭ بولۇشىنى ھەل قىلالماي، ئاخىرى ئىختىيارىنى قىزغا قويۇپتۇ.

— بىزنىڭ يۇسۇنىمىزدا كىمنىڭ تۆھپىسى چوڭ بولسا، شۇ ئەڭ ئېسىل نەرسىگە كۆپرەك ئىگە بولىدۇ، سىز پەتەك

دادام بىلەن يەر ئۈستىدىمۇ كۆپ ئېلىشتىڭىز، قورقماي غارغا چۈشتىڭىز، ئۈكىڭىزنى قۇتقۇزۇپ ئۇنى ئېيىق سۈرىتىدىن ئادەم سىياقىغا كەلتۈردىڭىز، پەتەك دادام بىلەن پەتەك ئانامنى ئۆلتۈرۈپ، ئىككى دۇنيادىن يالماۋۇز پەتەكلەرنى يوقاتتىڭىز، شۇڭا مەن سىز باتۇرنى ئىختىيار قىلمەن، — دەپ ساھىپجامال قىز مىنكۇن باتۇرنىڭ قولىنى تۇتۇپتۇ. يەنە ئاندىن: ئۈكىڭىزغىمۇ بىر قىز بار، دەپ ئۇلارنى ئۆزى ياتقان ھۇجرىغا باشلاپ كىرىپ، بىر تەرەپتىكى ئالتۇن پەردىنى قايرىپتۇ. ئۇ يەردە بىر ئالتۇن ساندۇق تۇرغىدەك، قىز ساندۇقنى ئېچىپتۇ. ساندۇقتا چىرايى، بوي - تۇرقى ساھىپجامالغا ئوپمۇ - ئوخشاش بىر قىز يىغلاپ ئولتۇرغىدەك.

— دادام بۇ قىزنى ماڭا ھەمراھ قىلىش ئۈچۈن ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا يەر ئۈستى ئالىمىدىن ئوغۇرلاپ كەلگەن، قىزنىڭ ئېيتىشىچە بىر پادىشاھنىڭ قىزى ئىكەن، — دەپتۇ ساھىپجامال.

— بىز ئادەم، تۇرۇڭ، يىغلىماڭ، بىز بىلەن كېتىڭ، ئەمدى سىز پەتەكنىڭ قولىدىن قۇتۇلدىڭىز، — دەپتۇ مىرجان، قىز كۆلۈپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ، مىرجان قىزنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ساندۇقتىن چىقىرىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ تۆتى غار ئاستىدىكى ئوردىدىن چىقىپ بولۇپ كەينىگە قارىسا، باياتىن ئۇلارغا ئالتۇندەك كۆرۈنگەن پۈتۈن ئوردا تۇتۇنغا ئايلىنىپ، بىردەمدە كۆزدىن غايىپ بوپتۇ، ئۇلار مىنكۇن باتۇر چۈشكەن يەرگە كېلىپ ئارغامچىنى سىلكىپتۇ. ئاندىن ئالدى بىلەن ئاغارمچىدا ساھىپجامالنىڭ بېلىنى باغلاپ يەنە سىلكىپتۇ. يۇقىرىدىكىلەر ئارغامچىنى تارتىپ بولۇپ يەنە چۈشۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ تۆتى ئارقا - ئارقىدىن يەر ئۈستىگە چىقىپتۇ. ھەممىنىڭ ئارقىسىدا مىنكۇن باتۇر چىقىپتۇ، قارىسا لەشكەرلىرى غار ئەتراپىدا بۇرۇنقىدەك چۈشكۈن قۇرۇپ ئۇنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن. لەشكەرلىرىنىڭ ساقاللىرى مەيدىسىدىن، چاچلىرى مۈرىسىدىن ئېشىپ ياخپىيىپ تۇرغان. مىنكۇن باتۇر لەشكەرلىرىدىن:

— بىر كۈننىڭ ئىچىدە چاچ، ساقاللىرىڭلار شۇنچىۋالا ئۆسۈپ كەتتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. لەشكەر باشلىقى:

— سىلى غارغا چۈشۈپ كىرىپ كەتكىلى ئۈچ ئاي بولدى، — دەپتۇ.

مىنكۇن باتۇر لەشكەر باشلىقىنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي باشقىلارغا قاراپتۇ. دېمىسىمۇ مىنكۇن باتۇرنىڭ غار ئاستىغا چۈشۈپ كەتكىنىگە ئۈچ ئاي بوپتۇ، يەر ئاستىدا كۈن بولمىغاچقا، ھەممە ۋاقىت قاراڭغۇلا بولىدىكەن. سېھىر بىلەن يورۇتۇلغاچقا، كېچە - كۈندۈز بولمايدىكەن، شۇڭا مىنكۇن باتۇرغا بىر كۈندەك تۇيۇلغانىكەن.

— ئۇنداق بولسا ئۈچ ئايدىن بۇيان يۇرتىمىز قانداق بوپ كەتكەندۇ، ئامانمۇ — ئەمەسمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. لەشكەر باشلىقلىرى يۇرت ئەھۋالىدىن خەۋىرى يوقلىقىنى ئېيتىشىپتۇ.

مىنكۇن باتۇر يۇرتقا قايتايلى، دەپ ئاتلىنىشقا پەرمان قىپتۇ، ئىككى قىزغا مەخسۇس ئىككى ئات جابدۇپ بېرىپتۇ. ئۈكىسى — مىرجانغىمۇ بىر ئات تەييارلىنىپتۇ. ئۇلار ئىككى قەدەمنى بىر ئېلىپ، ئىككى كۈنلۈك يولنى بىر كۈندە بېسىپ، يۇرتىغا يېقىن كەلگەندە شەھەرگە ئالدىن چاپارمەن ماڭدۇرۇپتۇ.

ئەمدى مىنكۇن باتۇرنىڭ شەھىرىگە

www.uyghurkitap.com

كىبلەيلى . مىنكۈن باتۇر پەتەك يالماۋۇزلارنى
جاھاندىن يوقىتىپ ، مىسران قىلىچىنى قو-
لىغا ئېلىپ ، ئۇكىسى مىرجان ۋە پەتەكنىڭ
قىزى ھەم ھېلىقى مەلىكىنى باشلاپ شە-
ھەرگە يېقىنلاشقان كۈننىڭ ئالدىنقى
ئاخشىمى ئاتىسى مىرزان پادىشاھ ئىككى قې-
زىنى بىللە ئېلىپ مىنكۈن باتۇرنى يوقلاپ
كۆرۈپ كېلىش ئۈچۈن كەلگەنىكەن ، كې-
لىپلا مىنكۈن باتۇرنىڭ يالماۋۇز پەتەكنى
ئىزدەپ لەشكەر تارتىپ كەتكىنىگە ئۈچ ئاي
بولغانلىقىنى ، شۇندىن بۇيان ھېچبىر
خەۋىرى يوقلۇقىنى ئاڭلاپ ھەسرەتلىنىپتۇ .
دۇنيانىڭ قايىرىدىن قانداق دېرىكىنى
قىلىشقا باش قاتۇرۇپتۇ ، تەرەپ — تەرەپكە
ئادەم ماڭدۇرۇشقا تەييارلىنىپ تۇرغاننىڭ
ئۈستىگە مىنكۈن بىلەن مىرجاننىڭ كې-
لىۋاتقانلىق خەۋىرىنى قىلىپ چاپارمەن
كەپتۇ ، مىرزان پادىشاھنىڭ ، پۈتۈن شەھەر
خەلقىنىڭ بېشى كۆككە يەتكەندەك بوپتۇ ،
شەھەرنىڭ قىرى — ياش ، ئەر — ئايال ھەم-
مىسى مىنكۈن باتۇرنىڭ ئالدىغا چىقىپ
تۇرۇپتۇ . كەچكە يېقىن يىراقتىن لەشكەر-
نىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ . لەكمىڭ ئاتلارنىڭ
تۇۋىقى ئاستىدىن ئۆرلىگەن توپا — چاڭ
يەر — كۆكنى قاپلاپتۇ ، مىنكۈن باتۇر شە-
ھەرگە يېقىن كەلگەندە قارىغىدەك بولسا
قارشى ئېلىشقا چىققان ئامۇخاسىنىڭ ئالدىدا
دادىسى ، ئىككى سىڭلىسى تۇرغىدەك .
مىنكۈن باتۇر بىلەن مىرجان يىراقتىنلا ئات-
لىرىدىن چۈشۈپ دادىسىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ .
دادا — باللار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ .
بولۇپمۇ تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكىنىگە 40 يىل
بولغان ئوغلى مىرجاننى كۆرۈپ خوشاللىق
يېشى يامغۇردەك تۆكۈلۈپتۇ . ئۇلار داغدۇغا
بىلەن ئوردىغا قايتىپتۇ ، مىرزان پادىشاھ
مىنكۈن باتۇر بىلەن مىرجاننىڭ ئاغزىدىن
بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ئاڭلاپ مىنكۈننىڭ
باتۇرلۇقىدىن سۆيۈنۈپتۇ . يەتتە كۈندىن
كېيىن مىنكۈن باتۇر بىلەن ساھىپجامال
قىزنىڭ ، مىرجان بىلەن پەتەكنىڭ قولىدىن
قۇتقۇزۇۋالغان مەلىكىنىڭ تويى
بولىدىغانلىقى توغرىلىق يۇرتقا جاكارچىلار
چىقىرىپتۇ . مىرزان پادىشاھنىڭ
شەھىرىگىمۇ ئادەم ماڭدۇرۇپتۇ ، توي ئىككى
يۇرت ئوتتۇرىسىدىكى كەڭ يايلاقتا ئۆتكۈ-
زۈلۈپتۇ . مىرجانغا نىكاھلىنىدىغان
مەلىكىنىڭ ئىسمى ئايقۇلاق بولۇپ ، مىرزان
پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكى جانبۇللا دېگەن
پادىشاھنىڭ قىزى ئىكەن ، ئۇ پادىشاھقىمۇ
چاپارمەن ئەۋەتكەنىكەن، ئۇمۇ لەشكەر ۋە
يۇرت چوڭلىرىنى باشلاپ يېتىپ كېتىپتۇ ،
ئۈچ يۇرت خەلقىغە يەتتە كېچە — يەتتە
كۈندۈز توي داستىخىنى تارتىلىپتۇ . ھەممە
ئادەم نەغمە — ناۋا ئىچىدە يەپتۇ ، ئىچىپتۇ ،
سەككىزىنچى كۈنى ئامۇ خاس ئۆز يۇرت ،
ئۆز خانلىرىغا ، مىرزان پادىشاھ ۋە مىنكۈن
باتۇرلار ، جانبۇللا پادىشاھلار مىنكۈن
باتۇرنىڭ ئوردىسىغا قايتىپتۇ ، شۇ كېچىسى
تۈن يېرىمىدىن ئۆتكەندە ھاۋا
گۈلدۈرلىگەندەك قورقۇنچلۇق ئاۋاز ئاڭلى-
نىپتۇ . ئۇنىڭ نېمە ئاۋازلىقىنى بىلىپ
بولغىچە پۈتۈن يۇرت دەھشەتلىك كەلكۈن
ئىچىدە قاپتۇ ، دەل — دەرەخ ، ئېگىز
دۆڭلەرگە چىقىۋالغانلار ئامان قاپتۇ ، قې-
چىشقا ئۈلگۈرمىگەنلەر كەلكۈنگە يەم بوپتۇ ،
يۇرت ئۈچ كۈن سۇنىڭ ئىچىدە تۇرۇپتۇ ،
مىنكۈن باتۇرنىڭ ئوردىسى ئېگىز بىر
دۆڭلىككە سېلىنغانىكەن ، ئوردىدىكىلەرنىڭ
ھەممىسى ئامان قاپتۇ ، سۇنىڭ ئاقىدىغىنى
ئېقىپ ، يەرگە سىڭىدىغىنى سىڭىپ ، يۇرت

سۇدىن قۇرۇقدىلىپتۇ. ئەمما پۈتۈن شەھەر ۋەيران بوپتۇ، كىشىلەرنىڭ يەيدىغىنى بولمىغاچقا ئاچارچىلىق باشلىنىپتۇ، ئامان قالغان كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى جان غېمىدە تەرەپ - تەرەپكە كېتىپتۇ، مىرزان پادىشاھ مىنكۈن باتۇرغا بۇ يەرنى تاشلاشنى، ئۆزىنىڭ ئورنىغا پادىشاھ بولۇشنى ئېيتقانىكەن، مىنكۈن باتۇر بۇ يەردىن كەتمەيدىغانلىقىنى، ئۆزىنى پادىشاھ قىلغان يۇرتنى، خەلقنى تاشلاپ كەتمەيدىغانلىقىنى، قالغان كىشىلەر بىلەن نېمە بولسا تەڭ كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، كېتىشكە ئۇنىماپتۇ.

مىنكۈن باتۇرنىڭ شەھىرىنى سۇ بېسىپ، يۇرتنى ئاچارچىلىق قاپلىغانلىق خەۋەر ئۆتۈكچى پادىشاھقا، يېتىم بالا پادىشاھقا ھەم كىچىك ۋاقتىدىكى دوستى قوشقۇلاق پادىشاھلارغا ئاڭلىتىپتۇ، ئۇلار شۇ ھامان ئۇزۇق - تۈلۈك ماڭدۇرۇپتۇ، مىنكۈن باتۇرنىڭ ئادىللىقىنى، داڭقىنى، باتۇرلۇقىنى ئاڭلىغان كىشىلەر مىنكۈن باتۇر پادىشاھقا پۇقرا بولىمىز دەپ تەرەپ - تەرەپتىن كېلىشكە باشلاپتۇ، شەھەرنى بۇرۇنقى ئورنىدىن ھەر قانداق كەلكۈن كەلسىمۇ سۇ باسالمايدىغان بىر ئېگىزلىككە يۆتكەپ، يېڭىدىن شەھەر قۇرۇشقا باشلاپتۇ. مىرزان پادىشاھ ئىككى قىزىنى ئېلىپ يۇرتىغا قايتىپتۇ، مىرجان بىلەن ئايقۇلاق مىنكۈن باتۇر بىلەن قاپتۇ. يۇرت خەلقى بۇ يېڭى شەھەرگە مىنكۈنگەر دەپ ئىسىم قويۇپتۇ، ئاردىن ئۇزاق ئۆتمەي مىنكۈن باتۇرنىڭ بوۋىسى شىرخان پادىشاھ 400 يىل پادىشاھلىق قىلغاندىن كېيىن ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. يەنە ئۇزۇن ئۆتمەي 350 يىل ياشاپ، 330 يىل 47 يۇرتقا پادىشاھلىق قىلغان ئاتىسى - مىرزان پادىشاھمۇ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. مىنكۈن باتۇر ئاتىسىنىڭ ئورنىغا باش پادىشاھ بوپتۇ، ئەمما يەنىلا ئۆز جايىدا تۇرۇۋېرىپتۇ، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مىنكۈن باتۇر بوۋىسىدىنمۇ ئۇزۇن ياشاپ، ساق 500 يىل پادىشاھلىق قىپتۇ. 47 يۇرتنى بىر يۇرتتەك ئىناق قىلىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە يۇرتلارنى ئادىل سوراپتۇ، يۇرتلىرى روناق تېپىپ، كىشىلەر خۇشال - خۇرام ياشاپتۇ. يەنە بىر ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مىنكۈن باتۇر كۆپ پەرزەنت كۆرگەنىكەن، باللىرى ئارىسىدا ھەر - ھەر باتۇرلار بولغانىكەن، ئۇلارمۇ مىنكۈن باتۇردەك نامدار بولۇپ، ئۇلار ھەققىدىمۇ ئاجايىپ ھېكايىلار بار ئىكەن، ھازىرقى مىنكۈنگەر ئەنە شۇ مىنكۈن باتۇر قايتىدىن بىنا قىلغان شەھەر ئىمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: كورلا مىنكۈنگەر كەنتىدىكى توختى موللا، تارىم قۇربانكۆل كەنتىدىكى قۇربان قاسىم

توپلاپ رەتلىگۈچى: مۆيدىن سايىت

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

موللا تاپقاق

(چۆچەك)

رىۋايەتلەرنى داستان قىلىپ خۇش ناۋا ئاۋازى بىلەن خەۋەر يەتكۈزگۈچى سۆز ئۇستىلىرى مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ .

بىر ئۇستا بابكار بار ئىدى ، ناھايىتى نامرات ئىدى . بۇ دۇنيالىقتا ھېچنەرسىسى يوق ئىدى . قازارا ، بىر كۈنى خوتۇنى :

— سېنىڭ بۇ ئۆيۈڭدە مېنىڭ قورسىقىم ئاشقا تويمىدى ، كىيىمىم پۈتۈن بولمىدى . سەندىن ئەمدى ئاجراشمىسام بولمىدى ، مېنى قويۇۋەتكىن ، — دەپ ئىزا - ئاھانەت قىلدى . ئۇستا بابكار خوتۇنىغا :

— نەچچە يىللاردىن بېرى بىرگە كۈن كۆچۈرۈۋاتىمىز ، بىرئاز سەۋرى قىل ، تەڭرى تائالا ئۆز خەزىنىسىدىن بىزگىمۇ ئازراق ھىممەت قىلسا ئەجەب ئەمەس ، — دەپ يالۋۇردى . خوتۇن :

— ئۇنداق بولسا نېمە دېسەم گېپىمگە ئۇنامسەن؟ — دېدى . بابكار ئۇستا :

— ئۇنايمەن ، — دېدى . خوتۇنى :

— سەن پالچى موللا بولغىن ، — دېدى . بابكار ئۇستا :

— مەن خەت تونۇمىسام قانداق پالچىلىق قىلالايمەن ؟ — دېدى . خوتۇنى :

— ھەي غەيرەتسىز گاداي ، مەن سەندەك ئەركىشى بولىدىغان بولسام ھەممە ئىشنى قىلىپ باقاتتىم . سەن بۇ ئىشقا چوقۇم ئەقىدە باغلا ، ھەرگىز قورقما ، — دېدى ۋە پەرەنجىسىنى سېلىپ ئېرىگە كەيدۈردى ، لېچەكىنى ئېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا يۆگەپ قويدى . بابكار ئورنىدىن قوپۇپ قولىغا بىر ھاسا ئېلىپ «تەڭرى تائالاغا تەۋەككۇل » دەپ ئىشىكتىن چىقىپ يولىغا راۋان بولدى .

ئۇستا بابكار يولدا كېتىپ باراتتى . توساتتىن بىر كېنىزەك ئېتىكىدە كۈل ئېلىپ چىقىپ يولغا تۆكتى ۋە ئۇياق بۇياققا قارىدى ، ئەتراپتا بىرەر ئادەم يوقلۇقىنى كۆرۈپ قويىندىن بىر ئەينەكنى ئېلىپ كۈلگە كۆمۈپ قويدى . ئۇستا بابكار بىرەر سائەتچە پايلاپ ، كېنىزەكنىڭ قارىسى يۈتكەندە ئورنىدىن قوپۇپ ئەينەكنى ئېلىپ قوينىغا سالدى . ئۇ بازارغا كىرىپ بىر سۇپىدا ئولتۇردى . بىر سودىگەر كىشى ئىزتىراپ بىلەن كېلىپ ئۇستا بابكارغا سالام بەردى . سودىگەر :

— ئۆزلىرى موللىمۇ ، پال سېلىشنى بىلەملا؟ — دەپ سورىدى . بابكار : «بىلدىمەن » دەپ ئەينەكنى قويىندىن دەرھال ئالدى . تەڭرى تائالاغا يۈز كەلتۈرۈپ ئولتۇرۇپ :

— ئۆزلىرىنىڭ ئىسىملىرى نېمە ؟ بۇ پالنى دۇنيالىق ئۈچۈن سالامسىزمۇ ياكى ئاغرىق - سىلاپ ئۈچۈنمۇ ؟ — دەپ سورىدى . سودىگەر :

— دۇنيالىق ئۈچۈن سالۇرمىز . پېقىر سودىگەر ئىدى . ئىككى يىل سودا ئىشى بىلەن يۈرگەندىم . بۈگۈن بۇ شەھەرگە كىرىپ يەتتە خېچىر مېلىمنى يۈتتۈرۈپ قويدۇم ، — دېدى ، بابكار .

— ئۆزلىرى ئۆيلىرىگە دەرھال بېرىپ بىر قازان شويلا ئەتتۈرۈپ تازا تويغۇچە يېسىلە ، شۇندىن كېيىن ماللىرىمۇ تېپىلىدۇ .

سودىگەر دەرھال ئۆيىگە كېلىپ
خوتۇنىغا:
— دەرھال قازان ئېسىپ بىر قازان
شويلا پىششۇرۇڭلار، — دېدى.
خوتۇنى شويلىنى ئېتىپ بەردى.
سودىگەر ئاشنى تويغۇچە يەپ، قورسىقى
ئاغرىپ كېتىپ تالاغا ھاجەتكە چىقتى ۋە بىر
ئەسكى، ۋەيرانە يەرگە ئالدىراپ يېتىپ
باردى. قارىسا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ
يەتتە خېچىر مىلى ساپساق تۇرغۇدەك. سو-
دىگەر ناھايىتى ھاياجانلىنىپ ماللىرىنى
ساق — سالامەت ئىلكىگە ئالدى ۋە بابكارغا
ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنى چاقىرىپ كەلدى.
ئۇنىڭ ئالدىغا مەززىلىك تائاملارنى ئەكەل-
گەندىن كېيىن بىر تەڭگە پۇل قويۇپ:
— ئۆزلىرى ئوبدان موللا ئىكەنلا،
ھەر كۇنلۇكى ئۆيگە كېلىپ چاي ئىچىپ
يانسىلا، — دېدى. بابكار: «بولىدۇ،
خوش» دەپ ئۆيىگە ياندى.
قازارا، بىر كۇنى پادىشاھنىڭ خە-
زىنىسىگە ئوغرى تەگدى، بىرنەچچە كىشى
بىگۇناھ قامىلىپ قالدى. شۇ ئەسنادا مىلىنى
يۇتتۇرگەن سودىگەر پادىشاھ ئوردىسىغا
كىرىپ كېلىپ:
— ئەي پادىشاھى ئالەم، بىر پالچى
موللا بار ئىكەن؛ ناھايىتى موللا تاپقاق
ئىكەن، — دېدى. پادىشاھ:
— ئۇنى دەرھال تېپىپ كېلىڭلار،
— دەپ يارلىق قىلدى.
ياساۋۇللار بابكارنى پۇت — قولىنى
يەرگە تەگكۈزمەي ئېلىپ كەلدى.
— بۇ ھالدىن بابكار قاتتىق ھەيران
بولۇپ، ھوش — ئەقلىنى يوقاتقىلى تاس
قالدى، نېمە سەۋەبتىن بۇنداق بولىدىغانلى-
قىنى بىلەلمىدى. ئۇ پادىشاھقا سالام قىلىپ
تۇردى. پادىشاھ:
— دەرھال پال سالغىن، — دېدى.
بابكار:
— ئۆيۈمگە بۇگۈنچە كېتىپ تۇر-
سام، ئاخشىمى كۆرگەن چۈشۈم ئارقىلىق
پال ئېچىپ جاۋابىنى ئەتە بەرسەم، دېدى.
پادىشاھ ماقۇل بولدى. بابكار ئۆيىگە قايتىپ:
— ھەي خوتۇن، مەن بىر بالاغا
يولۇقتۇم. سەن دەرھال خېمىر ئېتىپ نان
ياق، سەھەردىلا بۇ يەردىن قېچىپ كېتەي،
— دېدى. خوتۇنى كېچىلەپ نان ياقتى.
بابكار خورجۇنغا ناننى ساناپ سېلىۋېتىپ
«يەتتە» دېگەنىدى. پادىشاھنىڭ
خەزىنىسىگە ئوغرىلىققا چۈشكەن، بابكارغا
تام خوشنا بولغان يەتتە ئوغرى بۇنى ئاڭلاپ
پۇت — قولىدا جان قالماي دەرھال
ھەرىكەتكە كېلىپ بابكارنىڭ ئۆيىگە كىردى
ۋە ئۇنىڭغا سالام قىلىپ قول باغلاپ تۇردى.
بابكار:
— سىزلەر نەدىن كەلدىڭىزلار،
ئېيتىڭىزلەر نېمە، — دەپ سورىدى.
ئوغرىلار:
— شاھ خەزىنىسىگە ئوغرىلىققا
كىرگەن ئادەملەر بىز ئىدۇق، ئۆزلىرىگە
يەتتە خېچىر مال بېرەيلى، بىزنى پادىشاھقا
مەلۇم قىلمىسىلا، بولمىسا بىز بىكاردىنلا
ئۆلۈپ كېتىمىز، — دېدى.
بابكار:
— ئالغان ماللارنى قەيەرگە قويى-
دۇڭلار؟ — دەپ سورىدى. ئوغرىلار:
— بىر كونا گۆرۋستانلىققا قويدۇق،
— دەپ جاۋاب بەردى. ئوغرىلار يەتتە
خېچىر مالنى بابكارغا بېرىپ گۆرۋستانلىقنى
كۆرسىتىپ قويدى.
ئەلقىسسە، ئەتىسى پادىشاھ: «مول-

www.uygurkitap.com

لىنى ئېلىپ كېلىڭلار » دەپ كىشى ئەۋەتتى. خىزمەتكارلار موللىنى پادىشاھنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى «پالچى موللا » پادىشاھقا سالام قىلىپ تۇردى. پادىشاھ :

— مالدىن خەۋەر ئالالىدىڭمۇ ؟ — دەپ سورىدى.

«موللا » :

— ئەي، پادىشاھى ئالەم، تۈنۈگۈن ئاخشام چۈش كۆردۈم، چۈشۈمدە خەزىنىڭىزدىكى ماللارنى بىر كونا گۆرنىڭ ئىچىدە كۆردۈم، — دېدى. پادىشاھ خۇشال بولۇپ بابكارغا مىڭ تەڭگە تەقدىم قىلدى. ماللارنى ئېلىپ كېلىشكە بەش - ئالتە ياساۋۇلنى بۇيرىدى، ئۇلار مالنى تېپىپ كەلدى. پادىشاھ «پالچى موللا» غا ناھايىتى مېھرىبانلىق قىلىپ ئۇنىڭغا يات - يات ئىنئاملار بېرىپ تۇردى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى پادىشاھنىڭ خوتۇنى مەلىكە زانۇشنىڭ قولىقىدا ئېسىقلىق تۇرغان لەئلى مۇنچىقى يوتۇپ كەتتى، مەلىكە پەرىشانلىقتىن يىغلاپ، ھېچنېمە يېمەي ئولتۇراتتى. پادىشاھ يېنىغا كېلىپ :

— نېمىگە پەرىشان بولىسىز ؟ — دەپ سورىدى. مەلىكە زانۇش :

— چېچىمنى تاراي دەپ ئولتۇرۇپ لەئلە مۇنچىقىمنى باغقا قويۇپ قويۇپتىمەن. كېيىن قارىسام ھېچنەدە يوق، ئىزدەپ تاپالمىدىم، — دېدى. پادىشاھ «پالچى موللا» غا ئادەم ئەۋەتتى. بابكار پادىشاھنىڭ قېشىغا كېلىپ سالام قىلىپ تۇردى. پادىشاھ ئېلىك ئېلىپ ئورنىدىن قوپۇپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، ئالدىغا خىلمۇ خىل تائاملارنى قويدى. تائامدىن كېيىن پادىشاھ:

— خانىشنىڭ قۇلىقىدىكى لەئلى مۇنچاقنى بىرسى ئوغۇرلاپتۇ، تېپىلارمۇ، تېپىلماسمۇ ؟ — دەپ سورىدى. «پالچى موللا ».

— ئىنشائاللا تېپىلۇر، بۈگۈن كېچە ئۆيۈمدە يەنە چۈشۈم ئارقىلىق پال ئېچىپ كەلسەم، — دېدى. پادىشاھ :

— ئۆيگە بېرىش زۆرۈر ئەمەس، — دەپ بارغىلى قويمىدى. پادىشاھ ئۇنىڭغا « مۇشۇ جايدا ئۇخلاپ، چۈشۈڭدە پال ئاچ » دەپ مېھمانخانىغا ئورۇن - كۆرپە سالدۇرۇپ بەردى. بابكار قورقۇپ كېچىچە ياتالمىدى. ئۆز ئۆزىگە : «پادىشاھقا ئەتە نېمە دەرمەن ؟ سۆزۈم راست چىقسىغۇ ياخشى، ئەگەر راست چىقمىسا مېنى نابۇت قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆزۈم ئېسىلىپ ئۆلۈۋالاي » دەپ بېلىدىكى پوتىسىنى يېشىپ بىر ئۇچىنى بوينىغا، يەنە بىر ئۇچىنى تۈگۈلۈكنىڭ ياغىچىغا باغلاپ ئۆزىنى مۇئەللەققە قويۇپ بېرىپىلا : «ۋاي جان، ۋاي جان » دەپ ۋارقىراپ سالدى، ئاڭغىچە بىر سىنىڭ تىۋىشىنى ئاڭلاپ قالغان بابكار بوينىدىن پوتىسىنى چىقىرىپ ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇردى. قارىسا ئۇ پادىشاھنىڭ كېنىزىكى ئىكەن «موللا » : «نېمە ئۈچۈن كىردىڭ ؟ » دېدى.

كېنىزەك :

— مەلىكىنىڭ لەئلى مۇنچىقىنى مەن ئالغانىدىم، پالدا مېنىڭ ئېتىم چىقىپ قالدى بولغاي، «ۋاي جان، مەرجان » دەپ تۇۋلىدىلا، مېنىڭ ئېتىم «مەرجان » ئىدى، قورقۇپ يانلىرىغا كىردىم، — دېدى.

«موللا » :

— قورقماڭ، سىزنى ئاشكارە قىلمايمەن، ماڭا نېمە بېرىسىز ؟، — دېدى.

كېنىزەك :

— نېمىنى خالىسىلا شۇنى بېرەي،
ھېچكىمگە دېمىسىلە ، — دېدى . «موللا »:
— روپىيە بارمۇ ؟ — دېدى .
كېنىزەك :
— بار ، — دەپ توققۇز روپىيە ئې-
لىپ چىقىپ «موللا »غا بېرىپ كۆپ
ئۆزرىلەر ئېيتتى . «موللا » :
— ئۇنداق بولسا مۇنچاقنى ماڭا بې-
رىڭ ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى ئۆزۈم قىلاي ، —
دېدى ، كېنىزەك لەئلە مۇنچاقنى «موللا » غا
بەردى . «موللا » :
— ئەمدى سىز پادىشاھنىڭ بېغىغا
كىرىپ بىر غاز تۇتۇپ چىقىڭ ، — دېدى .
كېنىزەك دەرھال بىر غاز تۇتۇپ چىقتى .
بابكار غازغا لەئلى مۇنچاقنى يېگۈزدى ۋە ئۇ-
نىڭ پۇتىنى سۇندۇرۇپ ، غازلارنىڭ
ئارىسىغا قوشۇۋەتتى . ئەتىسى پادىشاھ
موللامنى چاقىرىپ چىقىپ :
— قانداق بولدى ؟ — دەپ
سورىدى . «پالچى موللا » :
— ئەي پادىشاھى ئالەم ، چۈشۈمدە
پال ئېچىپ كۆردۈم ، بىر كىشى ئۇ لەئلى
مۇنچاقتىن خەۋەر بەردى . مۇنچاقنى باغ-
دىكى غازلارنىڭ ئىچىدىكى بىر پۇتى سۇنۇق
غاز يەۋاپتۇ ، — دېدى . پادىشاھ كىشى
بۇيرۇپ ئۇ غازنى ئۆلتۈرۈپ قارنىنى يارغۇ-
زۇپ ، لەئلى مۇنچاقنى ئېلىپ چىقتى .
«موللا » مۇنچاقنى خانىشقا ئېلىپ كىردى .
خانىش ئۇنىڭ سۆيۈنچىسىگە توققۇز گۆھەر
بەردى .

ئەلقىسسە ، بىر كۈنى پادىشاھ :
«يۇرتنىڭ بارلىق چوڭ ـ كىچىك كاتتى-
لىرى جەم بولسۇن » دەپ يارلىق
چۈشۈرۈپ ، بارلىق شەھەرلەرگە ئادەم ئە-
ۋەتىپ داڭدار ئالىملارنى يىغىپ كەلدى .
ئىرەم بېغى ئىچىدە بىر بوستان بار ئىدى .
پادىشاھ باشلىق بارلىق ئالىملار بۇ بوستاندا
دەم ئېلىپ ئولتۇردى . بىرەر سائەتتىن كې-
يىن پادىشاھ ئۆيىگە كىرىپ بىر مىس كورىغا
ئىككى قۇمچاق سېلىپ كورىنىڭ ئېغىزىنى
ئېتىپ ، ئۈستىنى پۇختا ئوراپ دەستىخانغا
ئېلىپ چىقتى ۋە : «ئەي ئەمىر ئۆلىمالار ،
نەچچە يىلدىن بېرى پېقىرنىڭ ئىلتىپاتىغا
مۇيەسسەر بولدۇڭلار ، ئۇشبۇ كورىدىكى
نەرسە نېمىدۇر ، تېپىپ بېقىڭلار » دېدى .
ئەمىر ئۆلىمالار «خۇش تەقسىر» دەپ
مۇھاكىمىگە چۈشۈپ كەتتى . بىرى ئۇنى «
ئاش» دېسە يەنە بىرى «شىرنە» دېدى . يەنە
بەزىسى «گۆش شورپىسى » دېدى . ئۇنى
ئاخىرى ھېچكىم تاپالمىدى . پادىشاھ :
«پالچى موللىنى تېپىپ كېلىڭلار » دەپ ئا-
دەم ئەۋەتتى . ئۇلار پالچى موللىنى دەرھال
ئېلىپ كەلدى . «پالچى موللا» پادىشاھقا
سالام بېرىپ تۇردى . پادىشاھ ئۇنىڭدىن :
«دەستۇرخاندىكى كورىدا نېمە بار ؟ » دەپ
سورىدى «موللا » ئۆز ـ ئۆزىدىن قورقۇپ :
«تاپسامغۇ ياخشى ، ئەگەر تاپالمىسام
تۈگەشكىنىم شۇ » دەپ ئاخىرى تاپالما-
لىققا كۆزى يېتىپ ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتىنى
تەمسىل قىلىپ : «قۇمچاق بىر سەكرەيدۇ ،
ئىككى سەكرەيدۇ ، ئۈچىنچىسىدە ئورىغا
چۈشىدۇ » دېدى . پادىشاھ ھەيران بولۇپ
كورىدىن قۇمچاقنى ئېلىپ كۆرسەتتى ،
جىمى ئۆلىما ۋە خەلق ناھايىتى ھەيران
قالدى . پادىشاھ ،«موللا » غا بىر ئالتۇن
دەستار ، بىر كىمخاب پەرەنجە بىر ئاق كىم-
خاپ پوتا ، بىر كۆركەم ئۆتۈك ، بىر ئىگەر
يۈگەنلىك ئات ئېلىپ چىقىپ خەلق ئالدىدا
ئۇنى تەبرىكلىدى . «موللا » تەڭرى تائالاغا
شۈكرى سانا ئوقۇپ دۇئاغا قول كۆتۈردى .

ھەمــــمە ئاخۇن ، بەگلەر «موللا » نى مۇبارەكلەشتى .

ئەلقىسسە ، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئۇ شەھەرنىڭ قازىسى ۋاپات بولدى . پادىشاھ باشلىق شەھەر خەلقى «پالچى موللا» نى قازى قىلىپ سايلىدى ۋە مەدرىسلەر بىنا قىلىپ ، نەچچە پاتمان يەرنى ئۇنىڭغا ۋەقپە قىلىپ بەردى . ئەمما «پالچى موللا » نىڭ ھېچقانداق ئىلمىدىن خەۋىرى يوق ئىدى . ئۇ بوينىغا قارا ئارغامچا سېلىپ ، يەتتە كېچە ــ كۈندۈز ئىستىقامەتتە تۇرۇپ تەڭرى تائالادىن ئىلىم ــ ھېكمەت تىلىدى . بىر كۈنى خىزىر ئەلەيھىسسالام كىرىپ كېلىپ :

ــ ئەي بەندە ، تەڭرىگە نېمە مەقسىتىڭنى ئېيتماقچى ؟ ــ دەپ سورىدى . بابكار :

ــ مېنىڭ ھاجىتىم غايىپتىن ئىلىم ھاسىل قىلىشتۇر ، ــ دېدى . خىزىر ئەلەيھىسسالام ، «ئەي تەڭرى تائالا مېنى بۇ بەندەڭگە ئۇچراشتۇرۇپسەن ، بۇ بەندەڭگە غايىپتىن ئىلىم ئاتا قىلغىن » دەپ دۇئا قىلدى ۋە بابكارنىڭ ئېغىزىغا تۈكۈردى ، شۇ چاغدا : «غايىپتىن ئىلىم بەردىم » دېگەن گۈلدۈرمامىدەك بىر خىتاب ئاڭلاندى . ھەزرەت خىزىر ئەلەيھىسسالام : « كىتابىڭنى ئوقۇغىن » دەپ غايىب بولدى . بابكارنىڭ ئىچى چىراغ ياندۇرغاندەك توساتتىن يورۇپ كەتتى . ئۇ بىر تەڭگە پۇلغا نان ئېلىپ خۇدا يولىدا سەدىقە بەردى . ئۈچ كۈنگىچە تەڭرى تائالاغا يۈز قويۇپ ئولتۇرغانىدى ، غايىپتىن «ئوقۇغىن » دېگەن ئاۋاز كەلدى . بابكار دەرھال قويۇپ كىتابنى قولغا ئېلىپ «تەڭرى تائالاغا تەۋەككۇل » دەپ ئېچىپ ئوقۇدى . مۈشكۈل كىتابلارنى ئاسانلىق بىلەن ئوقۇدى . ئىلمى زىيادە بولدى .

بىر كۈنى بارلىق چوڭ ــ كىچىك ئۆلىمالار جەم بولۇپ : «بۇ موللا ئەمەس ئىدى ، پادىشاھ ھېچنېمە بىلمەيدىغان بىر كىشىنى بارچىمىزدىن ئۈلۈغ قىلىپ قويدى . بىز ئۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ كىتاب ئوقۇشتا بەسلىشەيلى » دەپ مەسلىھەت قىلىشىپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا باردى . بارچە ئاخۇنلار كىتاب ئوقۇدى . نۆۋەت يېڭى بولغان ئاخۇنغا كەلدى . ئۇ « كىتابىمنى ئېلىپ كېلىڭلار » دەپ كىشى بۇيرۇپ ئۇنى ئېلىپ كەلدى ، باشقا ئاخۇنلارنى ئۇنى ئوقۇپ بېقىشقا بۇيرىدى ، ھېچقايسىسى ئوقۇيالمىدى . شۇندىلا ئۇ ئۆزى ئوقۇدى . پادىشاھ باشلىق ھەممە ئۆلىمالار تەھسىن ئاپىرىن ئوقۇپ ئۆيىگە ياندى .

ئەلقىسسە ، بىر كۈنى پادىشاھنىڭ ۋەزىرى كىرىپ تەزىم بىجا كەلتۈرۈپ :

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم ، شەھىرىمىزگە دۈشمەن بېسىپ كېلىۋاتىدۇ ، ھازىر يېقىنلا يەرگە كېلىپ بوپتۇ ، ــ دېدى . پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى غەمكىن بولۇپ ئاخۇنغا (پالچى موللامغا) دەرھال كىشى ئەۋەتتى . ئاخۇن كېلىپ سالام قىلىپ ئولتۇردى . پادىشاھ ئۇنىڭ ئالدىغا لەزىز تائاملارنى راسلاپ قويدى . دۇئا تەكبىردىن كېيىن پادىشاھ : «بۇ شەھەرگە دۈشمەن باستۇرۇپ كېلىۋېتىپتۇ ، قانداق قىلساق بولار ؟» دەپ مەسلىھەت سورىدى . ئاخۇن :

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم ، بۈگۈن ئەتىنىڭ ئىچىدە بىر مىڭ بەش يۈز چېرىك جەم بولسۇن ، دۈشمەن يېقىن كەلمەستىلا بىر ئىش قىلغايمىز ، ــ دېدى . پادىشاھقا بۇ مەسلىھەت ماقۇل كەلدى . ئۇ : «بىر مىڭ بەش يۈز چېرىك ، دەرھال جەم بولسۇن » دەپ يارلىق قىلدى . پادىشاھ :

— ئەي ئاخۇن ، چېرىكلەر جەم بوپتۇ ، ئەمدى ئۆزلىرى ئۇلارغا باش بولۇپ جەڭگە ئاتلانسىلا ، ئۆزلىرىنىڭ ئۇلۇغ كارامەتلىرىدىن دۈشمەنلەر قورقۇپ قېچىپ كەتسە ئەجەب ئەمەس ، — دېدى . ئاخۇن : «خۇش ۋاق بولغايلا » دېدىيۇ ، ئەمما بېشىغا بىر قارا تاغ يىقىلدى . پادىشاھ : «ئاخۇنغا ئوبدان ئات ، قورال ـ ياراق ، جابدۇق بېرىڭلار » دەپ بۇيرىدى . ئاخۇن : «ئاتنى ئۆزەم تاللايمەن » دەپ ئاتخانىغا كىرىپ بىر كىچىككىنە ئاتنى ئېلىپ چىقتى . ئات باقار :

— بۇ ئات مەخسۇس پادىشاھ مىنىدىغان ئات ئىدى ، — دەپ بەرگىلى ئۇنىمىدى . ئاخۇن ئۇنىمىغانغا ئۇنىماي ئۇنى ئېلىپ چىقتى ۋە پادىشاھنىڭ قېشىغا كىرىپ : «ئەي پادىشاھىم ، ئۆيۈمگە بېرىپ جابدۇنۇپ كەلسەم » دېدى . پادىشاھ رۇخسەت بەردى . بۇ بىچارە ئاخۇن ئەسلىدە ئات مىنەلمەيتتى ، ئۇ ئامالسىز ئىگەرچىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بىر چارەك يىلىم ئېلىپ كېلىپ قازاندا قايناتتى ۋە ئىگەر جابدۇقنى ئاتنىڭ دۈمبىسىگە يەملەپ ئۇنى ئاجرىماس قىلىۋەتتى ، ئىگەرنىڭ ئۈستىگە يەنە يىلىم چېپىپ ئۇ يەردە شاپىدە ئولتۇردى ھەم سەللىسىگىمۇ يىلىم سۈركەپ بېشىدىن ئاجرىماس قىلىۋەتتى . ئۇ يا ئۆلۈم يا كۆرۈم دەپ قولىغا نەيزە ئالدى . ئاڭغىچە پادىشاھدىن ئادەم كەلدى . ئاخۇن پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپمۇ ئاتتىن ئەسلا چۈشمىدى . ۋەزىرلەر : «ئاخۇننىڭ ئات مىنگىنى ھازىرلا مەلۇم بولدى » دېيىشىپ تۇردى . پادىشاھ : «چېرىكلەرنى باشلاپ يۈرۈڭلار » دەپ ئەمر قىلدى . ئاخۇن : « تەڭرى تائالاغا تەۋەككۈل » دەپ يۈرۈپ دۈشمەنگە يۈزلەندى ، ناغرا ـ كاناينىڭ قۇلاقنى يارغۇدەك قاتتىق ساداسىدىن چۆچۈپ كەتكەن شاش ئات ئۆزىنى توختىتالماي ئاخۇننى ئېلىپ قاچتى ، كۆزىدىن ئوتلار چاقنىدى . ئاخۇن ئات بىلەن بىللە بىر توغراقلىققا يېتىپ بېرىپ «ئۆزۈمنى ئاتتىن ئاجرىتاي » دەپ يوغان بىر توغراقنى قوچاقلىۋالدى . ئات ئۇنى ئېلىپ قاچتى ، شىددەتلىك بىر كۈچنىڭ تەسىرىدە توغراق قومۇرۇلۇپ بىر نەچچە دۈشمەننى بېسىپ ئۆلتۈردى . دۈشمەن ئەسكەرلىرى بۇ كارامەتنى كۆرۈپ ھەممىسى قېچىپ كەتتى . ئاخۇن ئۆز لەشكەرلىرى بىلەن كېلىپ ، دەريا ئېچىگە ئات بىلەن بىرگە كىرىپ سۇغا ئۇزاق چىلىنىپ ، يىلىمنى ئېرىتكەندىن كېيىن ئاتتىن ئۆزىنى ئاجراتتى . بۇ ئىشلىرىدىن خۇشاللىققا تولۇپ چېرىكلىرىنى ئېلىپ غەلىبە بىلەن قايتتى ، چېرىكلەرمۇ ئۆز جايىغا قايتتى . ئاخۇنمۇ دەرھال باشقا كىيىملىرىنى كىيىپ ، ئاتقا مىنىپ شاھ ئوردىسىغا كېلىپ چۈشتى . پادىشاھ ئۇنىڭغا يۈكسەك ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن خىلمۇ خىل تائاملارنى ھازىرلاپ شەھەرنىڭ بىر يىللىق خىراجىتىنى ئايرىپ بەردى . ئاخۇن دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇپ ئۆيىگە ياندى .

بىر نەچچە مۇدەتتىن كېيىن ئاخۇن ۋاپات بولدى . پادىشاھ باشلىق ھەممە خەلق ماتەمدار بولۇپ ، ئۇنىڭ جەسىتىنى يۇيۇپ تاراپ كېپەنلىككە ئېلىپ ، نامىزىنى ئۆتەپ يەرلىكىگە قويدى . بۇ دۇنيادىكى ھەممە ئاخۇن ، پادىشاھ ، ھۆكۈما ، پالۋانلار ھامان بىر كۈنى ئاشۇ قارا يەردىن ئورۇن ئالىدۇ . ئەي تەڭرى تائالا ، ئۆز بەندەڭنى مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتكۈزگەيسەن ، ئامىن يارەببىل ئالەمىن .

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **بارات رەجەب**

بۆرە توتېمى ھەققىدىكى رىۋايەتلەر

نەشىرگە تەييارلىغۇچىدىن : ئەجدادلىرىمىز نېمە ئۈچۈن بۆرىنى توتېم قىلىدۇ ، ئۇنى ئۇلۇغلايدۇ ؟ بۆرىنى توتېم قىلىش ، بۆرىنى ئۇلۇغلاش قاچان ، قەيەردە ، كىملەر تەرىپىدىن باشلانغان ؟ يەنە نېمە ئۈچۈن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ناھايىتى ئۇزۇن زامانلارغىچە داۋاملىشىدۇ ۋە ئۇيغۇرلار جەمئىيىتىنىڭ ھەر خىل ساھەلىرىگىچە سىڭىپ كىرىدۇ ؟ ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى بولغان بۆرە توتېمىنى تەتقىق قىلغۇچىلارنى ماتېرىيال ئاساسىي بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن ، مەن ئۆزۈم ئۇچراتقان ، بۆرىنىڭ ئەجدادلىرىمىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن رىۋايەتلەر ۋە بۆرە ئاساسىي دېتال قىلىنغان شېئىرلارنى كىتابخانلارنىڭ ھۇزۇرىغا سۇنىمەن .

1 . رىۋايەت

”ئۇلار كېلىپ قاتناشتى . قىرىق شىرە ، قىرىق بەندۈڭ ياساتتى . كۆپچىلىك تۈرلۈك نازۇ – نېمەتنى يېيىشتى ، تۈرلۈك مەي – شارابلار ئىچىشتى . تويدىن كېيىن ، ئوغۇزخاقان بەگلەرگە ۋە ئەل – جامائەتكە يارلىق چۈشۈرۈپ مۇنداق دېدى : «مەن سىلەرگە بولدۇم خاقان ، ئېلىڭلار يا بىلەن قالقان ؛ تامغا بولسۇن بىزگە بۇيان ، كۆك بۆرى بولسۇن ھەم ئۇران ؛ تۆمۈر نەيزىلەر بولسۇن ئورمان ، ئوۋلىقتا يۈرۈشسۇن مال – ۋاران ؛ ھەم ئاقسۇن دەريا ۋە ئېقىن ، قۇياش تۇغ بولسۇن ، ئاسمان قورغان » . ئاندىن كېيىن ، ئوغۇز خاقان تەرەپ – تەرەپكە يارلىق چىقاردى . مەكتۇپ يېزىپ ئەلچىلەرنى ئەۋەتتى . بۇ مەكتۇپتە مۇنداق دېيىلگەن : «مەن ئۇيغۇرلارنىڭ خاقانىمەن ، مەن پۈتۈن جاھاننىڭ خاقانى بولۇشۇم كېرەك ، مەن سىلەرنىڭ ماڭا بويسۇنۇشۇڭلارنى سورايمەن . كىمكى مېنىڭ ئاغزىمغا باقسا ، مەن ئۇنىڭغا تارتۇق تارتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن دوست بولىمەن . كىمكى ئاغزىمغا باقمىسا ، غەزەپ بىلەن لەشكەر تارتىپ ، ئۇنى ئۆزۈمگە دۈشمەن تۇتىمەن . لەشكەرلىرىم ھەممىلا يەردە سىلەرنى يوقىتىدۇ » . بۇ چاغدا ، ئوڭ تەرەپتە ئالتۇن خاقان دېگەن بىر خاقان بار ئىدى . بۇ ئالتۇن خاقان ئوغۇز خاقانغا ئەلچى ئەۋەتىپ ، نۇرغۇن ئالتۇن – كۈمۈش ، نۇرغۇن ياقۇت ، ئۈنچە – مەرۋايىتنى سوۋغا قىلىپ ، ئوغۇزخاقانغا بېقىندىغانلىقىنى بىلدۈردى . ئوغۇزخاقان ئۇنىڭ ياخشى بەگلىرى بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋەت ئورناتتى . ئالتۇن خاقان بىلەن دوست بولدى . سول تەرەپتە ئۇرۇم (رىم) دېگەن بىر خاقان بار ئىدى . بۇ خاقاننىڭ لەشكەرلىرى ۋە شەھەرلىرى نۇرغۇن ئىدى . بۇ ئۇرۇم خاقان ئوغۇزخاقاننىڭ يارلىقىنى قوبۇل قىلمىدى . ئۇنى ھۆرمەتلەپ ئالدىغا بارمىدى . «بۇ سۆزلەرگە پەسەنت قىلمايمەن » دەپ يارلىققا بويسۇنمىدى . بۇنىڭ بىلەن ئوغۇزخاقاننىڭ غەزىپى كېلىپ ، ئۇنىڭغا ئەسكەر چىقىرىشقا تەييارلاندى . تۇغلىرىنى كۆتۈرۈپ ، ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئاتلاندى . قىرىق كۈندىن كېيىن ، مۇزتاغ دېگەن تاغنىڭ باغرىغا يېتىپ باردى . چېدىر تىكىپ ، شۈك بولۇپ ئۇخلاشتى . تاڭ سۈزۈلگەندە ، ئوغۇز خا-

قاننىڭ چېدىرىغا كۈندەك بىر يورۇق چۈشتى. ئۇ يورۇق ئىچىدىن، كۆك تۈكلۈك، كۆك يايلىلىق چوڭ بىر ئەركەك بۆرە چىقتى. بۇ بۆرە ئوغۇزخاقانغا مۇنداق دېدى: «ھەي، ئوغۇز سەن ئۇرۇمغا ئەسكەر چىقارساڭ، مەن ئالدىڭدا يول باشلاپ ماڭىمەن». شۇندىن كېيىن، ئوغۇزخاقان چېدىرلىرىنى يىغىپ ئاتلاندى. قارىسا، لەشكەرلىرىنىڭ ئالدىدا كۆك تۈكلۈك، كۆك يايلىلىق چوڭ بىر ئەركەك بۆرە يول باشلاپ مېڭىۋاتقان، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۆرىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ئىلگىرىلىدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، كۆك تۈكلۈك، كۆك يايلىلىق بۇ چوڭ ئەركەك بۆرە يولدىن توختىدى. ئوغۇزمۇ لەشكەرلىرى بىلەن بىرگە توختىدى. بۇ يەردە ئىتىل دېگەن بىر دەريا بار ئىدى. ئىتىل دەرياسىنىڭ قىرغىقىدىكى قارا تاغ باغرىدا قاتتىق ئۇرۇش بولدى. ئىككى قوشۇن ئارىسىدا ناھايىتى كۆپ، جىددىي ئۇرۇش بولدى. ئۇرۇش ئەل ـ جامائەتنىڭ كۆڭلىگە كۆپ قايغۇ سالدى. ئۇرۇش شۇنداق قاتتىق بولدىكى، ئىتىل دەرياسىنىڭ سۈيى قىپقىزىل سىرغا ئايلاندى. ئوغۇزخاقان يەڭدى، ئۇرۇم خاقان قاچتى. ئوغۇزخاقان ئۇرۇم خاقاننىڭ خاقانلىقىنى ئالدى، ئەل ـ جامائەتنى ئۆزىگە قاراتتى. ئولجىغا ئېلىنغان جانسىز ۋە جانلىق غەنىمەتلەر ئوغۇزخاقاننىڭ ئوردىسىغا كىردى. ئۇرۇم خاقاننىڭ بىر قېرىندىشى بولۇپ ئۇنىڭ ئىسمى ئۇرۇس بەگ ئىدى. ئۇرۇس بەگ ئوغلىنى تاغ بېشىغا جايلاشقان، ئەتراپى چوڭقۇر خەندەك بىلەن ئورالغان شەھەرنى قوغداشقا ئەۋەتتى ھەمدە ئوغلىغا «شەھەرنى قوغدىشىڭ كېرەك، ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىنمۇ، شەھەرنى قوغداپ قېلىشىڭ كېرەك» دېدى. ئوغۇز خاقان ئاشۇ شەھەرگە ئاتلاندى. ئۇرۇس بەگنىڭ ئوغلى ئوغۇزخاقانغا نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش ئەكەلدى، ھەمدە: «ئىخ، سەن مېنىڭ خاقانىمسەن! ئاتام بۇ شەھەرنى ماڭا بەرگەن ھەمدە شەھەرنى قوغدىشىڭ كېرەك، ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىنمۇ، شەھەرنى قوغداپ قېلىشىڭ كېرەك دېگەن، ئەگەر ئاتام خاپا بولۇپ قالسا، مېنىڭ ھالىم قانداق بولۇر؟ مەن سېنىڭ يارلىقىڭنى ئىجرا قىلىشقا تەييارمەن. بىزنىڭ بەختىمىز، سېنىڭ بەختىڭ، بىزنىڭ ئۇرۇقىمىز، سېنىڭ دەرىخىڭنىڭ ئۇرۇقىدىن، تەڭرى ساڭا پۈتۈن زېمىننى ئاتا قىلماقتا، مېنىڭ جىسمىم ۋە بەختىم ساڭا مەنسۇپ. مەن ساڭا تارتۇق تارتىپ تۇرۇپ، دوستلۇقتىن چىقمايمەن» دېدى. ئوغۇزخاقانغا يىگىتنىڭ سۆزى ياقتى، شادلىنىپ كۈلدى. ھەمدە: «ماڭا كۆپ ئالتۇن تەقدىم قىپسەن، شەھەرنى ياخشى ساقلاپسەن» دېدى. شۇڭا ئۇنىڭغا «ساقلاپ» دەپ ئات قويدى، ئۇنىڭغا دوستلۇق قىلدى. شۇندىن كېيىن ئوغۇزخاقان لەشكەرلىرى بىلەن بىللە ئىتىل دەرياسىغا كەلدى. ئىتىل دەرياسى چوڭ بىر دەريا ئىدى. ئوغۇزخاقان ئۇنى كۆرۈپ ئېيتتىكى: «ئىتىلنىڭ سۈيىدىن قانداق ئۆتەرمىز؟» لەشكەرلەر ئىچىدە ئۇلۇس ئوردا بەگ دېگەن بىر ياخشى بەگ بار ئىدى. ئۇ قابىلىيەتلىك ۋە ئەقىللىق ئادەم ئىدى. ئۇ بەگ دەريا بويىدا نۇرغۇن تال ـ ياغاچلارنىڭ ئورغانلىقىنى كۆردى، بۇنىڭ بىلەن ھېلىقى بەگ ...... ئاشۇ ياغاچلار ... كەستى. ئۇنى سۇنىڭ ئۈستىدە لەيلىتىپ، ئۆزلىرى ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئىتىل دەرياسىدىن ئۆتتى. ئوغۇزخاقان شادلىنىپ كۈلدى. ئېيتتىكى: «ھەي، سەن بۇ يەرگە بولغىن بەگ، قىپچاق ساڭا ئات بولسۇن.» ئۇلار داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ماڭدى. شۇندىن كېيىن، ئوغۇزخاقان يەنە ھېلىقى كۆك تۈكلۈك، كۆك يايلىلىق ئەركەك بۆرىنى كۆردى. بۇ كۆك بۆرە ئوغۇزخاقانغا ئېيتتىكى:

«ئوغۇز ، ئەمدى لەشكەرلىرىڭنى باشلاپ بۇ يەردىن قوزغال . سەن ئەل ــ جامائەت ۋە بەگلەرنى باشلاپ ماڭ ، مەن ساڭا يول باشلاپ ماڭىمەن » . تاڭ ئاتقاندا ، ئوغۇزخاقان ئەركەك بۆرىنىڭ لەشكەرلىرى ئالدىدا يول باشلاپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ شادلاندى ھەمدە داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ماڭدى . ئوغۇزخاقان بىر چىپار ئايغىر ئاتقا مىنەتتى . ئۇ بۇ ئايغىرنى ئىنتايىن ياخشى كۆرەتتى . يولدا بۇ ئايغىر كۆزدىن يۈتتى . بۇ يەردە ئېگىز بىر تاغ بار ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىدە توڭ ــ مۇزلار بار ئىدى . ئۇنىڭ چوققىسىدا ئاپئاق قارلار بار ئىدى ، شۇڭا بۇ تاغ ــــ مۇز تاغ دەپ ئاتىلاتتى . ئوغۇزخاقاننىڭ ئېتى مۇز تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتتى . بۇنىڭ بىلەن ئوغۇزخاقان ئۆزۈنىچە ئازاب چەكتى . لەشكەرلەر ئىچىدە بەستىلىك ۋە تەمبەل بىر ئەر بار ئىدى ، ئۇ ھېچنېمىدىن قورقماس باتۇر ئادەم ئىدى ، جەڭلەرنىڭ سىناقلىرىغا بەرداشلىق بەرگەن ئىدى . بۇ ئادەم ئاتنى ئىزدىگىلى تاغقا كىردى . توققۇز كۈندىن كېيىن ، ئوغۇزخاقانغا ئايغىرنى ھازىر قىلدى . مۇز تاغ ئىنتايىن سوغۇق بولغاچقا ، بۇ بەگنىڭ پۈتۈن ئەت ــ جانىنى قار ــ مۇز قاپلىغان ئىدى . ئوغۇزخاقان خۇرسەن بولۇپ كۈلدى ، ئېيتتىكى : «ھەي ، سەن بەگلەرگە بولغىن باشلىق ، مەڭگۈلۈك ئىسىم بولسۇن ساڭا قارلۇق » ھەمدە ئۇنىڭغا نۇرغۇن دۇنيا تەقدىم قىلدى . يەنە داۋاملىق ئىلگىرىلىدى . ئۇ يولدا ئېگىز بىر ئۆينى كۆردى . بۇ ئۆي- نىڭ تېمى ئالتۇندىن ، تۈڭلۈكى كۈمۈشتىن ، ئىشىكى تۆمۈردىن ياسالغان ئىدى . ئىشىكى قۇلۇپلانغان بولۇپ ، ئاچقۇچى يوق ئىدى . لەشكەر ئىچىدە بىر چەۋەر ئۇستام بار ئىدى . ئۇ- نىڭ ئىسمى تۆمۈردۇقاغۇل ئىدى . ئوغۇز ئۇنىڭغا: « سەن بۇ يەردە قال ، ئىشىكنى ئاچقاندىن كېيىن ئوردىغا قايتىپ بار » دەپ يارلىق چۈشەردى ھەمدە ئۇنىڭغا قالاچ دەپ ئات قويدى . يەنە داۋاملىق ئىلگىرىلىدى . بىر كۈنى كۆك تۈكلۈك ، كۆك يايلىلىق ئەركەك بۆرە يەنە يول- دىن توختىدى . ئوغۇزخاقانمۇ يولدىن توختاپ ، چېدىرلىرىنى تىكتى . بۇ تېرىلمىغان تۈزلەڭلىك بىر يەر بولۇپ ، چۇرچىت دەپ ئاتىلاتتى . ئۇنىڭ ئەل ــ جامائىتى كۆپ ، يەرلىرى كەڭ ئىدى . بۇ يەردە يىلقىلار ، پادا ــ كاللار ، ئالتۇن ــ كۈمۈش ، ئۈنچە ــ مەرۋايىتلار كۆپ ئىدى . چۇرچىت خاقان ۋە ئەل جامائىتى ئوغۇزخاقانغا قارشىلىق بىلدۈردى . ئۇرۇش باشلاندى . ئىككى تەرەپ ئوق چىقىرىپ ، قىلىچ ئۇرۇشۇپ جەڭ قىلدى . ئوغۇزخاقان چۇرچىت خاقانىنى يەڭدى ، ئۇنىڭ بېشىنى ئېلىپ ئۆلتۈردى . چۇرچىتنىڭ ئەل ــ جامائىتىنى ئۆز ئاغزىغا قاراتتى . ئۇرۇشتىن كېيىن ، ئوغۇزخاقاننىڭ لەشكەرلىرىگە ، نۆكەرلىرىگە ۋە خەلقىگە شۇنداق كۆپ غەنىمەتلەر چۈشتىكى ، ئۇنى توشۇشقا شۇنچىلا ئات ، قېچىر ، كاللار ئازلىق قىلدى . ئوغۇزخاقاننىڭ لەشكىرى ئىچىدە ياشانغان بىر چەۋەر كىشى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ ئىسمى بارماقلىق يوسۇن بىللىگ ئىدى . بۇ چەۋەر ئادەم بىر ئېگىز ھارۋا ياسىدى . ھارۋا ئۈستىگە جانسىز غەنىمەتلەرنى قاچىلىدى ، ھارۋىنىڭ ئالدىغا جانلىق غەنىمەتلەرنى قوشتى ، ئۇلارغا ھارۋىنى تارتقۇزدى . نۆكەرلەر ، ئەل ــ جامائەت بۇنى كۆرۈپ ھەيران بول- دى . ئۇلارمۇ ھارۋا ياسىدى . ئېگىز ھارۋا ماڭغاندا «قانغا ، قانغا » دېگەن ئاۋاز چىقاتتى ، شۇڭلاشقا ئۇنىڭغا «قانغا » دەپ ئات قويدى . ئوغۇزخاقان قانغالارنى كۆرۈپ ، كۈلدى ، ئېيت- تىكى : «قانغا بىلەن جانسىز غەنىمەتنى جانلىق غەنىمەت سۆرەپ ماڭىدىكەن . ئېگىز ھارۋىنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ، قانغۇلۇق ساڭا ئات بولسۇن » . سۆزىنى تۈگىتىپ يۈرۈپ

كەتتى . ئاندىن كېيىن ، ئوغۇزخاقان كۆك تۈكلۈك ، كۆك يايلىلىق ئەركەك بۆرە بىلەن بىللە
سىندۇ ، تاڭغۇت ، شاغام تەرەپلەرگە يۈرۈش قىلىپ باردى . كۆپ ئۇرۇش ۋە توقۇنۇشلاردىن
كېيىن ، ئۇ جايلارنى ئىشغال قىلدى ھەمدە ئۇ يەرلەرنى ئۆز دۆلەت تېرىتورىيىسىگە قوشتى .
ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەك ، جەنۇب تەرەپتە بارقان دېگەن يەرنىڭ بارلىقىنى بىلىش كېرەك .
ئۇ يەر ناھايىتى مۇنبەت ۋە ئىسسىق يەر ئىكەن . » ①

2 . رىۋايەت

« كېيىن خاقان ۋۇدى جاڭ چيەندىن باكتىرىيە تەرەپتىكى ئەھۋاللارنى يەنە كۆپ
سۈرۈشتە قىلىدۇ . مەنسىۋىدىن مەھرۇم بولۇپ قالغان جاڭ چيەن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ : «
پېقىر ، ھۇنلارنىڭ ئىچىدە تۇرغان چېغىمدا ، ئۇيسۇن خانىنىڭ كۈنبىي دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى
ئاڭلىغانىدىم . كۈنبىينىڭ ئاتىسى ھۇنلارنىڭ غەربىدە كىچىك بىر خانلىق قۇرغانىكەن ،
ھۇنلار ھۇجۇم قىلىپ ، ئۇنىڭ ئاتىسىنى ئۆلتۈرگەن . بوۋاق كۈنبىينى دالىغا تاشلىۋەتكەنىـ
كەن . گۆش چىشلىگەن بىر قاغا ئۇنىڭ بېشى ئۈستىدە ئۇچۇپ ئەگىپ يۈرۈدىكەن . بىر
چىشى بۆرە كېلىپ ئۇنى ئېمىتىدىكەن . تەڭرىقۇت بۇنى ئاڭلاپ ھەيران بوپتۇ ۋە 〈 بۇ بالىغا
تەڭرى يار بوپتۇ 〉 دەپ ئۇنى بېقىپ چوڭ قىپتۇ . بالا چوڭ بولۇپ قۇرامىغا يەتكەندە ،
تەڭرىقۇت ئۇنى قوشۇنغا باش قىلىپ ئۇرۇشقا ساپتۇ . ئۇ كۆپ خىزمەت كۆرسىتىپتۇ . تەڭرىـ
قۇت ئۇنىڭغا ئاتىسىنىڭ پۇقرالىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ ، غەربىي ئەلنى ئۇزۇن مۇددەت
ساقلاشقا بويرۇپتۇ . كۈنبىي پۇقرالىرىنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاپتۇ . ئەتراـ
پىدىكى كىچىك شەھەرلەرگە ھۇجۇم قىلىپتۇ . ئەسكەرلىرى بىرنەچچە ئون مىڭغا يېتىپتۇ .
ئۇلار ئۇرۇشقا ماھىر ئىكەن . تەڭرىقۇت ئۆلگەندىن كېيىن ، كۈنبىي ئېلىنى باشلاپ يىراققا
كۆچۈپ كېتىپتۇ ۋە ئۆز ئالدىغا بولۇۋېلىپ ، ھۇنلارغا بەيئەت قىلىشنى خالىماپتۇ . ھۇنلار
قوشۇن ئەۋەتىپ تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ ، غەلىبە قىلالماپتۇ . شۇڭا ، ھۇنلار كۈنـ
بىينى تەڭرى يۆلەۋاتىدۇ ، دەپ قاراپ ، ئۇنىڭدىن يىراقلىشىپ ، كونترول قىلىش چارىسىنىلا
قوللىنىپ ، كۆپ ھۇجۇم قىلمىغانىكەن . بۈگۈنكى كۈندە تەڭرىقۇت خەن سۇلالىسى تەرىپىـ
دىن مەغلۇپ قىلىندى . ئىلگىرى قونشارقان تۇرغان يەرلەر بوش قالدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ،
بەدىۋى يات قەبىلىلەر خەننىڭ بايلىقلىرىغا قىزىقىدۇ . مۇشۇ ياخشى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ،
كۆپ مىقداردا سوۋغا ـ سالام ۋە مال ـ بايلىق بېرىپ ، ئۇيسۇنلارنى شەرققە كۆچۈپ ،
قونشارقاننىڭ ئىلگىرىكى يەرلىرىگە ئولتۇراقلىشىشقا ، خەن بىلەن ئاغا ـ ئىنى بولۇشقا ئۈندەش
كېرەك . ھازىرقى ۋەزىيەتتىن قارىغاندا ، ئۇيسۇنلار بىزنىڭ سۆزىمىزنى ئاڭلىشى مۇمكىن .
ئۇلار سۆزىمىزگە كىرىپ ، بىزنىڭ پىكرىمىز بويىچە ئىش كۆرسە ، بۇ ھۇنلارنىڭ ئوڭ قولىنى
ئۈزۈۋەتكەنلىك بولىدۇ . ئۇيسۇنلار بىلەن بىرلىشىدىكەنمىز ، ئۇنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى باكـ
تىرىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ئۇلارنى خەننىڭ تاشقى ۋەزىرلىرى
(بېقىندى ئەللىرى) گە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ » دەيدۇ . خاقان ۋۇدى بۇنى توغرا تاپىدۇ ۋە
ئۇنى نۆكەر بېشى قىلىپ تەيىنلەيدۇ . جاڭ چيەن 300 كىشىگە باش بولۇپ ، كىشى بېشىغا

① گېڭ شىمىڭ ، تۇرسۇن ئايۇپلار نەشرگە تەييارلىغان «قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخي داستانى ئوغۇزنامە » 45
ـ بېتىدىن 57 ـ بېتىگىچە قارالسۇن . مىللەتلەر نەشرىياتى 1981 ـ يىل 6 ـ ئاي .

www.uygurkitap.com

ئىككىدىن ئات ئېلىپ، ئون مىڭدىن ئوشۇق قوي ـ كالا ھەيدەپ، قىممىتى نەچچە مىڭ تۈمەن پۇلغا يارايدىغان ئالتۇن ـ كۈمۈش، تاۋار ـ دۇردۇن قاتارلىق بايلىقلارنى ئېلىپ، ئەلچىلىك دەستىكى تۇتقان نۇرغۇن نائىپ ئەلچىلەر بىلەن يولغا چىقىدۇ. زورۇر تېپىلغاندا، يول ئۈستىدىكى دۆلەتلەرگە ئەلچىلەرنى ئەۋەتىپ، مۇناسىۋەت ئورناتماقچى بولىدۇ.» ①

3. رىۋايەت.

"خەن ۋۇدى جاڭ چيەندىن باكتىرىيە تەرەپتىكى ئەھۋاللارنى كۆپ سۈرۈشتە قىلدى. جاڭ چيەن مەنسىپىدىن مەھرۇم بولۇپ قالغانلىقتىن، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ: «پېقىر، ھۇنلارنىڭ ئارىسىدا تۇرغان چېغىمدا ئۇيسۇن خانى نامىنىڭ كۇنبىي (كۇنبەك) ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم. ئۇنىڭ ئاتىسى نانتۇبىي ئىكەن. ئۇلار ئەسلىدە چوڭ ياۋچىلار بىلەن چىلەن تېغى ۋە دۇنخۇاڭ ئارىلىقىدا تۇرىدىغان كىچىك دۆلەتلەر ئىكەن. چوڭ ياۋچىلار نانتۇبىيغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، يەرلىرىنى تارتىۋالغان ئىكەن. نانتۇبىينىڭ خەلقى ھۇنلار ئىچىگە قېچىپتۇ. يېڭى تۇغۇلغان بالىسى كۇنبىينى ئاتا بەك بۇجۇ يابغۇ ئېلىپ قېچىپ قورايلىق ئىچىگە قويۇپ قويۇپ، ئۇنىڭغا ئوزۇق ئىزدەشكە كېتىپتۇ. قايتىپ كەلسە بىر چىشى بۆرە ئۇنى ئېمىتىۋېتىپتۇ. يەنە گۆش چىشلىگەن بىر قاغا ئەتراپىدا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ يۈرۈپتۇ. بۇنى كۆرۈپ تەڭرى يار بوپتۇ دەپ ئويلاپتۇ ۋە بالىنى ھۇنلارنىڭ ئىچىگە ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ. تەڭرىقۇتنىڭ ئامراقلىقى كېلىپ ئۇنى بېقىپتۇ. چوڭ بولۇپ قۇرامىغا يەتكەندە، تەڭرىقۇت ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ ئېلىنى كۇنبىيگە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ، ھەمدە قوشۇنغا باش قىپتۇ. ئۇ كۆپ خىزمەت كۆرسىتىپتۇ. بۇ ۋاقىتتا چوڭ ياۋچىلار ھۇنلار تەرىپىدىن ئاللىقاچان مەغلۇپ قىلىنىپ، غەربتە ساقلارنىڭ خانىغا ھۇجۇم قىلغانىكەن، ساق خانى ئېلىنى ئېلىپ يىراق جەنۇبقا كۆچۈپ كېتىپتۇ. ياۋچىلار ساقلارنىڭ يەرلىرىنى ئىشغال قىلىپتۇ. كۇنبىي كۈچەيگەندىن كېيىن، تەڭرىقۇتقا ئاتىسىنىڭ ئۆچىنى ئېلىش توغرىسىدا ئىلتىماس قىلىپتۇ ۋە غەربكە يۈرۈش قىلىپ، چوڭ ياۋچىلارنى يېڭىپتۇ. چوڭ ياۋچىلار يەنىمۇ غەربكە كۆچۈپ، باكتىرىيىگە بېرىپتۇ. كۇنبىي ئۇلارنىڭ خەلقىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ ۋە شۇ يەرگە ئورۇنلىشىپ، ھەربىي جەھەتتە بارغانسېرى كۈچىيىپ كېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا تەڭرىقۇت ئۆلگەچكە، كۇنبىي ھۇنلارغا زىيارەتكە بېرىشنى ۋە بېقىندى بولۇشنى خالىمايدۇ. ھۇنلار ئەسكەر چىقىرىپ ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ، غەلىبە قىلالمايدۇ ۋە تەڭرى ئۇنى يۆلەۋاتىدۇ دەپ ئۇلاردىن يىراق قاچىدۇ. ھازىر تەڭرىقۇت خەن خاقانلىقى تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىندى. كۇنبىينىڭ ئەجدادلىرى تۇرغان يەرلەر بوش قالدى. يات قەۋملەر يۇرتلىرىنى سېغىنىدۇ. ئۇلار خەن سۇلالىسىنىڭ بايلىقلىرىغا قىزىقىدۇ. مۇنداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي كۆپ مىقداردا سوۋغا ـ سالام تەقدىم قىلىش يولى بىلەن ئۇيسۇنلارنى كونا يۇرتلىرىغا كۆچۈپ كېلىشكە ئۈندەش كېرەك. خەن سۇلالىسى كۇنبىيگە خانىكە بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئاغا ـ ئىنى بولۇشى لازىم. شۇ چاغدىلا ئۇ دائىم خەن سۇلالىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلايدىغان بولىدۇ. بۇ، ھۇنلارنىڭ ئوڭ قولىنى كېسىۋەتكەنلىك بولىدۇ. ئۇيسۇنلارنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان

① سىماچيەن «تارىخىي خاتىرىلەر. پەرغانە تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرى، 496 ـ بەت. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى. 1989 ـ يىل 9 ـ ئاي.

باكتېرىيە قاتارلىق خانىلىقلارنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇلارنى خەن سۇلالىسىنىڭ چەت ئەللەردىكى رەئىيەتىگە ئايلاندۇرۇشقا بولىدۇ » دەيدۇ . خەن ۋۇدى بۇنى توغرا تاپىدۇ ۋە ئۇنى ئەمىر نۆكەر قىلىدۇ . جاڭ چيەن 300 كىشىگە باش بولۇپ، كىشى بېشىغا ئىككىدىن ئات ئېلىپ، 10 مىڭدىن ئوشۇق كالا ـ قوي ھەيدەپ، قىممىتى نەچچە مىڭ تۈمەن پۇلغا يارايدىغان ئالتۇن ـ كۈمۈش، تاۋار ـ دۇردۇن قاتارلىق بايلىقلارنى ئېلىپ، ئەلچىلىك دەستىكى تۇتقان نۇرغۇن نائىب ئەلچىلەر بىلەن يولغا چىقىدۇ . ئىمكانىيەت تېپىلغاندا يول ئۈستىدىكى دۆلەتلەرگە ئەلچىلەرنى ئەۋەتىپ، مۇناسىۋەت ئورناتماقچى بولىدۇ . » ①

4 . رىۋايەت

« تاغ باغرىدىكى بىر كەڭ يايلاقتا دادا بىلەن قىزدىن تەركىب تاپقان بىر ئائىلە كىشىسى بولۇپ، ئۇلار خۇشال ـ خۇرام ۋە خاتىرجەم ياشايدىكەن . يايلاقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى تاغ ئۆڭكۈرىدە بولسا بىر ئالۋاستى بولۇپ، ئۇ ئۇزۇندىن بېرى قىزنى پايلاپ يۈرىدىكەن .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ئالۋاستى قىزنى بېرىشكە ئۇنىڭ دادىسىنى مەجبۇرلاپتۇ . دادىسى ئۇنىمىغاندىن كېيىن ئالۋاستى بۇ كىشىنى يەۋېتىپتۇ . قىز بولسا قېچىپ كېتىپ شاخلىرى باراقسان قېرى بىر دەرەخنىڭ يېنىغا كەپتۇ ۋە دەرەخكە يالۋۇرۇپ قۇتقۇزۇۋېلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن قېرى دەرەخ يېرىلىپ قىزنى ئۆز باغرىغا ئاپتۇ .

ئالۋاستى بولسا يوغان بىر پالتا بىلەن دەرەخنى غولىدىن كەسمەكچى بولۇپتۇ . دەرەخ ئاغرىقتىن ئازابلىنىپ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ . دەرەخ كاۋىكىدىكى قىز تەڭرىدىن ئۆزىنى قۇتقۇزۇشنى ئۆتۈنۈپتۇ . بۇ چاغدا ئاسماندا بىر نۇر پەيدا بولۇپ، نۇر بىلەن تەڭ بىر كۆك بۆرە ئالۋاستىنىڭ يېنىغا چۈشۈپتۇ، بۇ كۆك بۆرە ئالۋاستىغا ھەيۋە قىپتۇ . ئالۋاستى بۆرىدىن قورقۇپ قېچىپ كېتىپتۇ . بۇ ھالنى كۆرۈپ تۇرغان بىر سېرىق قۇشقاچ تاغ چوققىسىدا ياشايدىغان ئاق كېيىملىك، ئاپئاق ساقاللىق خىزىر بوۋاينىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىن قىزنى قۇتقۇزۇۋېلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ، خىزىر بوۋاي سېرىق قۇشقاچ بىلەن بىللە قىزنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ كەپتۇ ۋە قىزغا: «قىزىم خاتىرجەم بولۇڭ، بۇ دەرەخ بىزنىڭ ئانىمىز، ئۇ سىزنى قوغدايدۇ . مەن سىزنى ئېپكەتكىلى كېلىمەن، شۇنىڭغىچە ساقلاپ تۇرۇڭ » دەپتۇ . بوۋاي كەتكەندىن كېيىن، نامازشام بولغاندا ئالۋاستى بوۋاي قىياپىتىگە كىرىپ، دەرەخ ئانىدىن قوينىنى ئېچىشنى تەلەپ قىپتۇ . دەرەخ قوينىنى ئېچىپتۇ . بۇ چاغدا سېرىق قۇشقاچ پەيدا بولۇپ: «ئەي دەرەخ ئانا، بۇ خىزىر بوۋاي ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئالۋاستى » دەپتۇ . ئەھۋالنى ئۇققان دەرەخ ئانا دەرھال قانىتىنى يېپىۋاپتۇ . نەتىجىدە ئالۋاستىنىڭ بىر پۇتى بىلەن بىر قولى دەرەخ كاۋىكىغا قىسىلىپ قاپتۇ، ھەرقانچە قىلىپمۇ ئاجرىتالماپتۇ . شۇ پەيتتە كۆكتىن چۈشكەن نۇر ئارىسىدا كۆك بۆرە قىياپەتلىك ھېلىقى بوۋاي پەيدا بولۇپتۇ، ئالۋاستى قورققىنىدىن قېچىشقا ئۇرۇنۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن دەرەخ ئانا ئالۋاستىنىڭ قول، پۇتىنى ئۈزۈۋاپتۇ . ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا كۆك بۆرە سۈرەتلىك بوۋاي دەرەخ ئانىدىن قىزنى سوراپ ئېلىپ، ئۆز ئائىلىسىگە سالامەت يەتكۈزۈپتۇ ۋە قىزغا باشپاناھ بولغان دەرەخ ئانىغا رەھمەت

① بەنگۇ « خەننامە. جاڭ چيەن، لى گۇاڭلىنىڭ تەرجىمىھالى » ئۇيغۇرچە نەشرى 450 ـ بەت . شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994 ـ يىل 8 ـ ئاي .

ئېيتىپتۇ . » ①

5 . رىۋايەت

« ئېگىز ھارۋىلىقلار قەدىمكى قىزىل تۇرالارنىڭ نەسلىدىن ئىكەن ... ئېيتىشلارغا قارىغاندا تەڭرىقۇتنىڭ ئايالى ئىككى قىز تۇغقان بولۇپ ، بۇ قىزلار ئىنتايىن چىرايلىق ئىكەن . بۇ ئەلنىڭ كىشىلىرى ئۇلارنى پەرىلەر دېيىشىدىكەن .

ھۇن تەڭرىقۇتى : «قىزلىرىم پەقەت تەڭرى بىلەن جورىلىشىشقا مۇناسىپ » دەپ ئېلان قىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن تەڭرىقۇت ئۆز ئېلىنىڭ شىمالىدىكى ئادەم قەدىمى يەتمەس جايغا بۈيۈك بىر قورغان سالدۇرۇپ ، قىزلىرىنى شۇ قورغانغا جايلاشتۇرۇپتۇ ۋە بۇ جايغا «تەڭرىنىڭ ئۆزى كېلىپ قىزلىرىم بىلەن جورا بولۇشنى ئۈمىد قىلىمەن » دەپتۇ . ئۈچ يىل ئۆتكەندە بۇ قىزلارنىڭ ئانىسى قىزلىرىنى كۆرۈپ كېلىش تەلىپىنى قويغاندا تەڭرىقۇت «بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ ، ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيادىكى كىشىلەر بىلەن ئالاقىسى ئۈزۈلگەن » دەپ رۇخسەت قىلماپتۇ . يەنە بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن بىر قېرى بۆرە پەيدا بولۇپ ، كېچە ـ كۈندۈز قورغان ياقىلاپ ھۇۋلايدىغان بوپتۇ . بۆرە قورغان تېمىنىڭ تۈۋىنى كولاپ بىر ئۇۋا ياساپتۇ . كۈنلەر ئۆتۈۋېرىپتۇ . بۆرە قورغان يېنىدىن زادى كەتمەپتۇ .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە قىزلارنىڭ كىچىكى ئاچىسىغا «دادام بىزنى مۇشۇ قورغانغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندا تەڭرى بىلەن جورا بولۇشىمىزنى ئارزۇ قىلغان . ھالا بۈگۈنگە كەلگەندە بۇ جايدا بىر بۆرە پەيدا بولدى . بۇ دادام نىشانلىغان ئىلاھ (تەڭرى) نىڭ ئۆزى » دەپتۇ ۋە قورغاندىن چىقىپ ئاشۇ ئىلاھقا جورا بولماقچى بوپتۇ . سىڭلىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئاچىسى قاتتىق چۆچۈپ كېتىپ : «بۇ ھايۋان تۇرسا ، ئۇنىڭغا جورا بولىمەن دېيىش ئاتا ـ ئانىمىزغا قىلىنغان ھاقارەت ! » دەپتۇ . سىڭلىسى ئاچىسىنىڭ سۆزىگە پىسەنت قىلماي ، قورغاندىن چىقىپ ، ئاشۇ بۆرىگە جورا بوپتۇ . ئۇنىڭدىن بالا تۇغۇپتۇ ، ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى كۆپىيىپ بىر ئەلنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپتۇ . »②

6 . رىۋايەت

«جۇنامە . تۈركلەر ھەققىدە قىسسە » بابىدا مۇنداق دېيىلگەن : « تۈركلەر ھۇنلارنىڭ باشقا بىر ئۇرۇقى ، فامىلىسى ئاشىنا بولۇپ ئالاھىدە بىر قەبىلە ئىدى. تۈركلەر بىر زامانلاردا خۇشنا ئەل بىلەن بولغان ئۇرۇشتا يېڭىلىپ ، نەسلى قۇرۇپ كەتكەن . پەقەت ئون ياشلىق بىر ئوغۇل بالا ئامان قالغان ئىكەن . غالىپ ئەلنىڭ جەڭچىلىرى بالىنىڭ كىچىكلىكىنى نەزەرگە ئېلىپ ئۆلتۈرمەي ، پۇت ـ قوللىرىنى كېسىپ تاشلاپ ، ئوت ـ چۆپلەر ئۆسۈپ تۇرغان بىر سازلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلىۋەتكەن . ئۇزۇن ئۆتمەي بالىنىڭ يېنىدا بىر چىشى بۆرە پەيدا بولۇپ قاپتۇ ، بۆرە بالىنى گۆش بىلەن بېقىپ ئوزۇقلاندۇرۇشقا كىرىشىپ ھەم بالىغا يېقىنچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن بۆرە قورساق كۆتۈرۈپ قالغان . لېكىن ھېلىقى غالىپ ئەلنىڭ خانى تۈركلەر نەسلىدىن بىر بالىنىڭ ئامان قالغانلىقىنى ئاڭلاپ قالغان . شۇنىڭ ئۈچۈن خان

① «بۇلاق » ژۇرنىلىنىڭ 1993 ـ يىللىق 4 ـ سان ، 181 ـ بېتىدىن ئېلىندى . شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى .

② « بۇلاق » ژۇرنىلىنىڭ 1993 ـ يىللىق 4 ـ سان . 182 ـ بېتىدىن ئېلىندى . شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى .

دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ بالىنى ئۆلتۈرگۈزگەن. بالىنى ئۆلتۈرگەنلەر، بىر چىشى بۆرىنىڭ چەتتە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولغاندا، بۆرە تۇرپان خانلىقىنىڭ شىمالىدىكى تاغقا قېچىپ كەتكەن. بۇ تاغدا بىر ئۆڭكۈر بولۇپ، ئۆڭكۈر ئىچىدە ياپيېشىل ئوتلار يەلپۈنۈپ تۇرىدىكەن. ئۆڭكۈرنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ چىقىش ئۈچۈن بىر نەچچە يۈز چاقىرىم يول مېڭىشقا توغرا كېلىدىكەن. ئۆڭكۈرنىڭ ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان بولۇپ، بۆرە شۇ ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. ئۇ ئون ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئوغۇللار چوڭ بولغاندىن كېيىن، سىرت بىلەن ئالاقە قىلىشىپ، ئۆيلىنىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئاياللىرى ھامىلدار بولۇپ، بالا تۇغۇشۇپتۇ. ھەر بىرىنىڭ ئايرىم فامىلىسى بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئىچىدە بىرىنىڭ فامىلىسى ئاشنا ئىكەن. مانا شۇ فامىلىدىكىلەرنىڭ ئۇرۇق ــ ئەۋلادى ئاۋۇپ تەدرىجىي ھالدا بىر نەچچە يۈز ئائىلىگە يېتىپتۇ. ئۇلار بىر نەچچە ئەسىر ئۆتكەندىن كېيىن ئۆڭكۈردىن چىقىشىپتۇ. ئاۋارلارغا بېقىندى بولۇپ قاپتۇ. شۇندىن باشلاپ ئۇلار ئالتاي تاغلىرىنىڭ كۈنگەي تەرىپىدە ئولتۇراقلىشىپ، ئاۋارلار ئۈچۈن تۆمۈرچىلىك قىلىشىپتۇ.»①

7. رىۋايەت

«سۈينامە. شىمالىي دىلار ھەققىدە قىسسە. تۈركلەر بابى» دا مۇنداق دېيىلگەن:

«تۈركلەرنىڭ ئەجدادى پىڭلياڭلىق غۇزلار بولۇپ، فامىلىسى ئاشنا ئىدى. كېيىن، ۋېي خانلىقىنىڭ خانى تەيۋۇ قۇتقۇ ئۇرۇقدىكىلەرنى يوقاتقاندا، ئاشنا ئۇرۇقدىكىلەردىن 500 ئائىلىلىك جۇرجانلار زېمىنىغا بېرىپ ئۇزۇن زامانلارغىچە ئالتۇن تاغدا ئولتۇراقلىشىپ قالدۇ ۋە تۆمۈرچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئالتۇن تاغ (ئالتاي تېغى) نىڭ شەكلى تۈركە (دۇبۇلغا) گە ئوخشاپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارمۇ تۈرك دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا مۇنداقمۇ دېيىلىدۇ. ئۇلارنىڭ دۆلىتى غەربىي دېڭىزنىڭ شىمالىدا بولۇپ، قوشنا ئەل تەرىپىدىن يوقىتىلىپ، ئادەملىرى تامامەن قىرىۋېتىلىدۇ. پەقەت بىر ئوغۇل بالىنى ئۆلتۈرۈشكە كۆزى قىيماي، پۇت ــ قوللىرىنى كېسىۋېتىپ، سازلىققا تاشلىۋېتىدۇ. بىر چىشى بۆرە ئۇنى گۆش بىلەن باقىدۇ. بۇ ئوغۇل بالا ئۆزۈۋقلۇققا ئېرىشكەچكە، ئۆلمەيدۇ. كېيىن بۆرە بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاچقا، بۆرە قورساق كۆتۈرۈپ قالىدۇ. قوشنا ئەلدىكىلەر ئۇنىڭ ئۆلمەي قالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ئادەم ئەۋەتىدۇ ۋە ھېلىقى بالىنى ئۆلتۈرىدۇ. قارىسا ئۇنىڭ يېنىدا بۆرە تۇرغان. ئۇلار بۆرىنىمۇ ئۆلتۈرمەكچى بولىدۇ. ئەمما ئۇ بۆرە خۇددى ئىلاھى كۈچ ياردەم بەرگەندەك تېزلا دېڭىزنىڭ شەرقىدىكى تاغقا بېرىۋالىدۇ. ئۇ تاغ ئىدىقۇت-نىڭ غەربىي شىمالىدا بولۇپ، ئۇ يەردە بىر ئۆڭكۈر بار ئىدى. بۆرە ئۇ يەرگە كىرىپ، ئوت ــ چۆپلەر ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. ئۆڭكۈرنىڭ ئىچى ئىككى يۈز چاقىرىمدەك كېلەتتى. ئۇ-نىڭدىن كېيىن بۆرە ئون ئوغۇل تۇغىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرىنىڭ فامىلىسى ئاشنا بولۇپ، ناھايىتى ئەقىللىق ئىدى. ئۇلار ئۇنى ئۆزلىرىگە باشلىق (خان ــ) قىلىۋېلىشقان

① «جۇنامە. تۈركلەر ھەققىدە قىسسە» 2 ــ كىتاب 907 ــ بەت. جۇڭخۇا كىتابچىلىق ئىدارىسى 1974 ــ يىل 2 ــ ئاي.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئىدى . قەدىمدە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەسلىنى ئۇنتۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ، بۆرىنىڭ بېشىنى ئىشكىنىڭ ئۈستىگە (بېشىغا) نەقىشلىۋالاتتى . » ①

8 . رىۋايەت

بۇ رىۋايەت «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى » ژۇرنىلىغا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ ، تۆۋەندىكىدەك ئىدى : «تۈركلەر بۇرۇن غەربىي دېڭىزنىڭ غەربىدە ياشىغان ئىكەن . ئۇلارنىڭ ئۇرۇقىنىڭ ئىسمى ئاشىنا بولۇپ ، باشقىلىرى قەبىلە ئىكەن . ئۇلارنىڭ ھەممىسى قوشنا ئەل تەرىپىدىن يوقىتىلىپتۇ ، پەقەت پۇتلىرى كېسىۋېتىلگەن بىر ئوغۇل بالا بىر چىشى بۆرىنىڭ ئوزۇقلاندۇرۇشى بىلەن ساق قېلىپتۇ ۋە چوڭ بوپتۇ . بۆرە بالىدىن ھامىلدار بولۇپتۇ ، كېيىن ھېلىقى بالا ياۋ لەشكەرلىرى تەرىپىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچراپتۇ . بۇ چاغدا بىر ئەۋلىيا ھېلىقى بۆرىنى غەربىي دېڭىزنىڭ شەرقىدىكى ئىدىقۇتنىڭ غەربىدىكى شىمالىي تاغقا ئاپىرىپ قويۇپتۇ . بۆرە ئۇ جايدا 10 ئوغۇل تۇغۇپتۇ ، ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى چوڭ بولۇپ كۆپىيىپتۇ . ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىسمى بولۇپ ، ئاشىنا شىر ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى ئىكەن . ئاكىن شادنىڭ ۋاقتىغا كەلگەندە ، ئۇلار تاغدىن ئايرىلىپ جۇرجانلارغا تەۋە بوپتۇ . » ②

9 . رىۋايەت

بۇ رىۋايەت ئەسلىدە ئەبۇلغازى باھادىرخاننىڭ « شەجەرەئى تۈرك » ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن بولۇپ ، شۇنىڭغا ئاساسەن « بۇلاق » ژۇرنىلىدا تونۇشتۇرۇلغان . بۇ رىۋايەت تۆۋەندىكىچە : « ئۇيغۇرلار بىر ئۇرۇشتا دۈشمەندىن يېڭىلىپ ، بىر تاغ قاپتىلىدا قامىلىپ قاپتۇ ، ماڭىدىغان يول تاپالماي ھالاك بولۇش خەۋپىگە ئۇچراپتۇ . ئۇلار شۇنداق قىيىن ئەھۋالدا قالغاندا ، ئۇشتۇمتۇت بىر بۆرىنىڭ تاغ تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ . شۇ چاغدا خەۋپ ئاستىدا قالغان ئۇيغۇرلار بۆرىنىڭ كەينىدىن مېڭىپتۇ . تاغنىڭ تۆۋىگە يېتىپ بارغان بۆرە ، ناھايىتى چوڭ بىر ئۆڭكۈرگە كىرىپ كېتىپتۇ . ئۇيغۇرلارمۇ بۆرە كىرىپ كەتكەن ئۆڭكۈرگە كىرىپ ، بۆرىگە ئەگىشىپ ، قاپقاراڭغۇ ئۆڭكۈر ئىچىدە خېلى ئۇزۇن ماڭغاندىن كېيىن ، ئۆڭكۈرنىڭ ئۇ بېشىغا يەتكەندە ، بىر ئوچۇقچىلىق كۆرۈنۈپتۇ . بۆرە ، تويۇق بولمىغان ئۆڭكۈرنىڭ ئۇ بېشىدىكى چوڭ تۆشۈكتىن ئوتلار يەلپۈنۈپ تۇرغان ، سۈپسۈزۈك سۇلار شارقىراپ ئېقىپ تۇرغان ، تۈرلۈك قۇشلار سايراپ تۇرغان ياپيېشىل بىر يايلاققا چىقىپتۇ . ئۇيغۇرلارمۇ بۆرىنىڭ كەينىدىن مېڭىپ ، شۇ يايلاققا چىقىپ ھالاكەتتىن قۇتۇلۇپ قالغان ئىكەن . شۇڭا ئۇيغۇرلار بۆرىنى مۇقەددەس ، ئىلاھى مەخلۇق ھېسابلاپ ، ئۇنىڭغا چوقۇنىدىغان بولغان . » ③

10 . رىۋايەت

بۇ رىۋايەت يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن 9 ـ رىۋايەتنىڭ يەنە بىر ۋارىيانتى . 9 ـ رىۋايەتتە بۆرىنىڭ ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالغان ئۇيغۇرلارغا يول باشلاپ ، ھالاكەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ

---

① « سۇيىنامە . شىمالىي دىلار ھەققىدە قىسسە . تۈركلەر بابى » 6 ـ كىتاب . 1863 ـ بەت . جۇڭخۇا كىتابچىلىق ئىدارىسى . 1982 ـ يىل 10 ـ ئاي .

② «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى » ژۇرنىلى 1986 ـ يىللىق 1 ـ سان . 116 ـ بەت .

③ «بۇلاق » ژۇرنىلى 1980 ـ يىللىق 1 ـ سان . 189 ـ بەت . شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى .

قويغانلىقى بايان قىلىنسا، بۇنىڭدا ھەم بۆرىنىڭ يول باشلىغانلىقى ھەم ئۇيغۇرلارنىڭ ئوت يېقىپ تاغنى ئېرىتىپ، تۆشۈك ئېچىپ، شۇ تۆشۈك ئارقىلىق ئۆتۈپ، ھالاكەتتىن قۇتۇلغانلىقى نەزمى (شېئرى) ئۇسلۇبتا بايان قىلىنغان. بۇ «ئەرگىنە قۇن (داستانى)» دېيىلىدىغان ئەسەر بولۇپ، تۆۋەندىكىدەك ئىدى.

يىللار ئۆتتى، بىر ئان كەلدى،
تۈرك تەختىگە ئېلىخان كەلدى.
ئوڭدىن – سولدىن دۈشمەن كەلدى،
قۇرۇلغاندى توزاغىمىز!

بېرىلمىدى بىر پەس ئارا،
قانلار ئاقتى بولۇپ دەريا.
ئۆلدى پۈتۈن بالا – چاقا،
خان، بەگ، ئەسكەر ئۇ شاغىمىز.

يالغۇز نۆكۈز بىلەن قايان،
ئىككى قىزنى ئېلىپ قاچقان.
بىر تىك تاغقا ئالدىلار جان،
بۇلار بولدى قاچاغىمىز.

تاغدىن – تاغقا يو شۇرۇنچە،
يۈردىلەرۇ بەش، ئون كېچە.
تاڭ سەھەر ۋاقىت كەلگىچە،
بىر ئىز بولدى ماكانىمىز.

قارىساقكى، يېشىل بىر باغ!
ھەر تەرەپتە بەك ئېگىز تاغ!
كەڭ ۋە لېكىن زىچ بىر توزاغ،
دېدۇق ياخشى توزاغىمىز.

بۇ يەردە تۆت يۈز يىل قالدۇق،
بۇغا ئايىنىپ بىز كۆپەيدۇق.
چىقالمىغاچ بىز ئېشىلدۇق،
ئاۋات بولدى قوناغىمىز.

ئالما، ئۆرۈكنى كۆپ يېدۇق،
تۆمۈر سەندەل بىز ياسىدۇق.
«مەخپى بىر يول تاپساق» دېدۇق،
تاغ تىلاتتى پىچاغىمىز.

يوقتى بۆرە بۇ ماكاندا،
بىر كۈن بولدى بۆرە پەيدا.
بۇغىغا ئېيتىلدى شۇندا،
كۆردى چۇبان ياردەمچىمىز.

تۆشۈك كۆرۈپ بۆرە كەتتى،
بىر تۆمۈرچى تەقىپ ئەتتى.
ئوچاق يېقىپ تاش ئېرىتتى،
ئېچىلدى يول قورشاۋىمىز.

زور خۇشاللىق، كاتتا ئۆزرە،
بايرام قىلدۇق كەنت ۋە ئۆيدە.
نەۋرە، ئوغۇل، دادا، جەددە،
ئۇلۇغىمىز، كىچىكىمىز!

تۆمۈر چىگە بۆرە دېدى،
خان تونۇلدى، تاج كىيىندى.
ئۆزى چۈشۈپ يول باشلىدى،
ئوڭ قولىدا بايراغىمىز.

بۆرتەچىنە بۆرە ئاتى،
ئەرگىنە قۇن يۇرتىنىڭ ئاتى.
تۆت يۈز تۇردۇڭ زادى،
چىق! ئەي يۈز مىڭ قورالىمىز. ①

① شەرىپىدىن ئۆمەر «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىدىن ئوچېركلار». 217 ـ بەت. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى. 1982 ـ يىل.

بىز يۇقىرىدا بۆرە بىلەن ئىنسان ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنچىلىق مۇناسىۋەت ئەكس ئەتتۈرۈلگەن رىۋايەتلەرنى كۆرۈپ ئۆتتۇق. ئۇلاردىن باشقا يەنە «كۆك بۆرە» دېتال قىلىنغان، مانى دىنى شارائىتىدا نەزمى ئۇسلۇبتا يېزىلغان مەدھىيە پارچىسمۇ ئۇچرايدۇ. بۇ گەرچە يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتۈلگەن رىۋايەتلەرگە ئوخشىمىسىمۇ، بۆرە توتېم ئېتىقادىنىڭ ئۇيغۇرلار جەمئىيىتى ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ قايسى ساھەلىرىگىچە سىڭگەنلىكىنى تەتقىق قىلىشتا بەلگىلىك قىممەتكە ئىگە. تۆۋەندە، بۇ مەدھىيە پارچىسىنىڭ ھازىرقى زامان تىلىغا قىلىنغان يەشمىسى بېرىلدى:

كۆك بۆرىدەك سەن بىلەن بىللە ماڭاي،
قارا قوزغۇندەك تۇپراق ئۈستىدە قالاي،
ئاغرىققا داۋا كۆمۈر دەك (؟)،
بىلەيگە سۈرمە بولاي.

سىز بىزنىڭ قۇدرەتلىك پادشاھىمىز،
سىز ئالتۇندەك پاكىز،
مەرۋايىتتىن ساپ،
قۇتلۇق دانا بېگىمىز.

سىز بارلىق پۇقرالىرىڭىزنى،
كەڭ قوينىڭىزدا،
ئۆزۈن ئېتىكىڭىزدە،
مېھرىبانلىق بىلەن باقتىڭىز. ①

يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ماتېرىياللاردا بۆرە نامى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىككى مەلۇمات ئۇچرايدۇ: ئەمما بۇ مەلۇماتلارنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە مېنىڭ تولۇق خەۋىرىم يوق. شۇنداق بولسىمۇ، بۇ ساھەگە قىزىققۇچى يولداشلارنىڭ تەتقىقاتىغا ياردىمى بولسۇن ئۈچۈن، مەن ئۆزۈم كۆرگەن مەلۇماتنى ماتېرىيال سۈپىتىدە ئەينەن كۆرسىتىپ ئۆتىمەن.

1. مەلۇمات

«بۆرتەچىنە، رەشىدىددىن (جامىئۇت تاۋارىخ) بىلەن ئەبۇلغازى (شەجەرەئى تۈرك) نىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، تۈركلەرنى ئەرگىنە قونىدىكى مۇشكۇلاتتىن قۇتقۇزغان بىر قەھرىماننىڭ ئىسمى. بۇ تارىخچىلار بۆرتەچىنە سۆزىنىڭ مەنىسىنى يەشمىگەن. بۆرتەچىنە موڭغۇلچىدا، سۆزمۇ-سۆز بوزقۇرت (بوز بۆرە) دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ. «موڭغۇللارنىڭ مەخپىي تارىخي» دېگەن كىتابتىن قارىغىنىمىزدا «چىڭگىزخاننىڭ ئەجدادى، قۇدرەتلىك تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن يارىتىلغان 〈بۆرتەچىنە-بوز قۇرت〉 ئىدى.» ھەر ھالدا «بۆرتەچىنە» ياكى «بوز قۇرت» مەنكىبەسى 〈تارىخىي شەخسلەر توغرىسىدىكى ھېكايەت〉، بارلىق ئالتاي خەلقلىرىنىڭ تەڭ ياكى ئەينى مەدەنىيەت دائىرىسىدە ياشىغان دەۋرىنىڭ خاتىرىسى بولسا كېرەك». ②

2-مەلۇمات

«باشقىرت 〈يەرلىك تەلەپپۇزى باشقۇرت〉. بەش ئوغۇز دېگەنلىك بولىدۇ؛ پەقەت ئىران ئەفسانىلىرىدا خەزەر دېڭىزىنىڭ شىمالىدا گۈركسەر 〈قۇرت-باش〉 نامىنى ئالغان بىر قەۋمنىڭ ياشىغانلىقى ھەققىدىكى رىۋايەت، مۇشۇ ئىسىم ئۈستىدە ئىشلەنگەن 〈قۇرت-

① «بۇلاق ژۇرنىلى 1981-يىللىق 2-سان. 6-بەت شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

② «تۈرك ئېنسىكلوپېدىيىسى» 8-توم، 40-بەت. «بۆر تەچىنە» ماددىسىغا قارالسۇن. ئىستانبۇل. 1976-يىل.

باش ، باش ــ قۇرت خەلق ئېتىمولوگىيىسىنىڭ ناھايىتى قەدىمى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ » . [1]

بۇ مەلۇماتتىكى مىللەت نامى بولۇپ كەلگەن «باشقۇرت» ، «باش» ۋە «قۇرت» تىن ئىبارەت ئىككى ئىسىمدىن تەركىب تاپقان . «باش» سۆزى ئومۇمەن باشنى بىلدۈرسە ، «قۇرت» سۆزى «بوز قۇرت» يەنى «بوز بۆرە» دىكى «بۆرە» نى بىلدۈرۈشى مۇمكىن . شۇنداق بولغاندا ، بۇ ئىسىمنى « باش بۆرە » ياكى « بۆرە بېشى » دەپ ئاتىسىمۇ خاتا بولمىسا كېرەك . شۇڭا يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتۈلگەن رىۋايەت ۋە مەلۇماتلارنى تەتقىق قىلغاندا ، بۇ ھەقتىمۇ ئىزدىنىپ كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ .

يۇقىرىدا بىز ئالتاي رايونىدا ياشىغا خەلقلەرنىڭ بولۇپمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ بۆرە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان رىۋايەتلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقتۇق . تۆۋەندە ئالتاي رايونىدىن ، ئاسىيادىن ھالقىپ چىقىپ ، ياۋروپالىقلارنىڭ بۆرە بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە ياتىدىغان ئەپسانىسى (رىۋايىتى) بىلەنمۇ تونۇشۇپ چىقايلى . بۇ تۆۋەندىكىدەك :

« ئېيتىلىشىچە ، رومۇل بىلەن ئۇنىڭ ئىنىسى رېمۇس لاتىئوم دېگەن يەردىكى ئالبا ــ لونگا شەھىرىنىڭ پادىشاھى نۇمتورنىڭ قىزى رۇياسىلۋىيە بىلەن غازات خۇداسى مارستىن تۇغۇلغان قوشكېزەكلەر ئىكەن . ئامۇلىئۇس ئۆزىنىڭ ئاكىسى نۇمتورنىڭ پادىشاھلىقىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن ، ئوۋغا چىققاندا ، يەنە ئاكىسىنىڭ ئوغلىنىمۇ قەستلەپ ئۆلتۈرۈپتۇ ، ئاكىسىنىڭ قىزى رۇياسىلۋىينى ئوچاق خۇداسى ۋېستاغا دېدەك بولۇشقا مەجبۇر قىپتۇ ، ئۇنىڭ ھەر قانداق كىشى بىلەن توي قىلىشىغا رۇخسەت قىلماپتۇ . بىر كۈنى رۇياسىلۋىيە دەريا بويىدا ئۇخلاپ قالغان ئىكەن ، غازات خۇداسى مارس ئاسماندىن چۈشۈپ ، ئۇنى قوشكېزەك تۇغدۇرۇپ قويۇپتۇ . ئامۇلىئۇس خاپىلىق ئىچىدە ، رۇياسىلۋىينى قاماپ قويۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ (بىر جۈپ) قوشكېزەك باللىرىنى سۇدا تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن سېۋەتكە سېلىپ تېپ دەرياسىغا تاشلىۋېتىپتۇ . بۇ سېۋەت لەيلەپ ئېقىپ قىرغاققا كەلگەندە ، غازات خۇداسى مارس بىر چىشى بۆرىنى ئەۋەتىپ ، ئۇ ئىككىسنى غارغا كەلتۈرۈپ ئەمگۈزۈپ بېقىپتۇ . ئۇزاق ئۆتمەيلا بۇ قوشكېزەكلەرنى پادىشاھنىڭ پادىچىسى فوستلۇس كۆرۈپ قېلىپ ، ئۆيىگە ئاپىرىپ بېقىپ چوڭ قىپتۇ . رومۇل بىلەن رېمۇس كېيىن ئامۇلىئۇسنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇۋېتىپتۇ ھەمدە تېپ دەرياسىنىڭ قىرغىقىدىكى پالاتىئوم تېغىدا يەنى چىشى بۆرە ھېلىقى قوشكېزەكلەرنى تاپقان ۋە ئېمىتىپ باققان يەردە بىر شەھەر بىنا قىپتۇ . ئاكا ــ ئۇكا ئىككىسى ھاكىملىقنى تالىشىپ ، رېمۇسنى رومۇل ئۆلتۈرۈۋەتكەنلىكى ئۈچۈن ، يېڭى سېلىنغان بۇ شەھەر رومۇلنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ ، رىم شەھىرى دېيىلگەنمىش .

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، رىم شەھىرى مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 753 ــ يىلى سېلىنغان ئىكەن » . [2]

تولاپ رەتلىگۈچى : **تۇرسۇن ھۇشۇر**
بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : م . **باھاۋىدىن**

---

[1] «ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى » 2 ــ توم . 329 ــ بەت ، «باشقىرت » ماددىسىغا قارالسۇن . ئىستانبۇل . 1979 ــ يىل .

[2] « ماركس ــ ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى » دىكى يۇنان ــ رىم ئەپسانىلىرى توغرىسىدا ھېكايىلەر . ئۇيغۇرچە نەشرى 276 ــ بەت . مىللەتلەر نەشرىياتى . 1980 ــ يىل 10 ــ ئاي .

ئەپسانىلەر

زۆھرە يۇلتۇز

بۇرۇنقى زاماندا زۆھرە ئىسىملىك ناھايىتى چىرايلىق، ئەقىللىق بىر قىز بولغانىكەن. ئۇنىڭ چىراي ـ شەكلىنىڭ قاملاشقانلىقىغا، ئىشچانلىقىغا، قولىدىن ھەرقانداق ئىش كېلىدىغانلىقىغا، ئادەملەرگە قارىتا كۆيۈمچانلىقىغا ئەتراپتىكى پۈتۈن ئادەملەر ھەيران قېلىپ ئاغزىنى تولدۇرۇپ سۆزلىشىدىكەن. لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئارتۇقچىلىقى بىلەن زادىلا ماختانمايدىكەن، ھاكاۋۇرلۇق قىلمايدىكەن. ئۇنىڭ رەھىمسىز بىر ئۆگەي ئانىسى بولۇپ، ئۇ زۆھرەنى زادىلا كۆرەلمەيدىكەن، يوق باھانىلار بىلەن ئۇنى تىللاپ، ئاچچىقلاپ، ئېغىر ئىشلارغا سالىدىكەن. ئۆگەي ئانىسى ئۇنى قەستەن يىلانلار، يىرتقۇچلار كۆپ، قورقۇنچلۇق ئورمانلارغا ئەۋەتىدىكەن. زۆھرە ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسەتمەي ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ئىشلارنى ئىشلەيدىكەن. ئۆگەي ئانىسى قانچىلىك ئاچچىقلانسىمۇ، قانچىلىك ئىشلەتسىمۇ، زۆھرە ئۆگەي ئانىسىغا ھېچقانداق يامانلىق قىلمايدىكەن. ئۇ دائىم ياخشىلىق قىلىشنىلا ئويلايدىكەن. قانداق قىلىپ بولمىسۇن ئۆگەي ئانىسىنى رازى قىلىشقا تىرىشىدىكەن. زۆھرەنىڭ شۇنداق سەۋرچانلىقى، شۇتداق چىدامىلقلىقى ئۆگەي ئانىسىنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقىنى كەلتۈرىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە زۆھرە ئەتىگەندىن كەچكىچە ئىشلەپ ناھايىتى چارچاپ قايتقاندىن كېيىن ئۆگەي ئانىسى ئاستى تۆشۈك تۇڭنى سۇ بىلەن تولدۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ.

ـــ ئەگەر تاڭ ئاتقۇچە تۇڭنى تولدۇرمىساڭ، ـــ دەپتۇ زۆھرەگە ۋاقىراپ، ـــ ئۆيگە كىرىمەن دەپ ئويلىما، ئۇ چاغدا سېنى قىيناپ ئۆلتۈرىمەن.

زۆھرە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماستىن ئەپكەشنى بىلەن چېلەكلىرىنى كۆتۈرۈپ سۇغا كېتىپتۇ. تاڭ ئاتقاندىن تارتىپ ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن قوللىرى تىلىپ، پۇتلىرى مىڭ تەستە ھەرىكەتلىنىپتۇ. قورۇق چېلەكلەرنى كۆتەرگەندە يەلكىلىرى سىقىراپ ئاغرىپ كېتىپتۇ. بۇ ناھايىتى چىرايلىق ئايدىڭ كېچە ئىكەن. ئاي ئاسماندىن كۈمۈشتەك نۇرلىرىنى يەرگە تۆكۈپتۇ، پۈتۈن يەر يۈزى نۇرغا چۆمۈلۈپ، جىمجىت ياتماقتا ئىكەن.

يار بويىدىكى زۆھرە بىر ئېقىۋاتقان سۇغا، بىر ئاسماندىكى ئايغا، بىر ئەتراپىغا قاراپ چوڭقۇر ئويغا چۆمۈپتۇ. ئۆز ئانىسىنىڭ يېقىملىق سۆزلىرى، مېھىر ـ مۇھەببەتلىك ئىسسىق

قـوينى ئىسىگە چۈشۈپتۇ . شۇ چاغدا ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكىنى ئويلاپ ياشلىرى يۈزىنى بويلاپ
يەرگـە تـامچىلاپـتۇ . ئۇ يـالـغـۇز ئىسـسـەدەپ ـ ئىسسەدەپ يىغلاپتۇ ـ دە ، «ئوف » دەپ بولۇپ
چىـلەكلىرىگە سۇ ئاپتۇ . سۇ بىلەن توشقان چىلەكلىرى ئۇنىڭ يەلكىلىرىنى تېخىمۇ بېسىپتۇ .
ئۇ يـەنـە ئايغا قاراپتۇ . ئاي هامان ئاسماندا نۇر چېچىۋاتقانىكەن . قىز ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكىگە
ئىـچ ـ ئىـچىـدىن قايغۇرۇپتۇ . لېكىن بەختسىزلىكى ئۇچۇن هېچكىمدىن ئاغرىنماپتۇ . ئۆگەي
ئانـىـسـىغىمۇ هېچقانداق يامان ئويلاردا بولماپتۇ . شۇ چاغدا بىر يۇلتۇز ئېتىلىپ ، دۇنيا تېخىمۇ
نـۇرلـىـنىپ كەتكەندەك بولۇپتۇ . زۆهرەنىڭ كۆڭلىدىمۇ ئاللىقانداق يەڭگىللەشكەندەك سېزىم
پـەيـدا بولۇشقا باشلاپتۇ . كۆڭلىدە دائىم ياخشىلىقنىلا ئويلايدىغان زۆهرەنى بىر يورۇق يۇلتۇز
كـۈزىتىپ تۇرغانىكەن . مانا شۇ يۇلتۇز يەرگە ئېتىلىپ ئۇنى تېخىمۇ نۇرغا چۆمدۈرۈپ يۇقىرى
كـۆتـۈرۈشكە باشلاپتۇ . زۆهرەنىڭ ئۆزىمۇ نەگىدۇر كۆتۈرۈلگەنلىكىنى سېزىپ ، چىلەكلىرى
يـېـنىكلىگەندەك بوپتۇ . ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ئېغىر تۇگۈن يېشىلىپ ، كۆڭلىدە ناهايىتى يېقىم-
لـىـق نـاهايـىـتى يېنىك ۋە شىرىن تۇيغۇ كۈچىيىشكە باشلاپتۇ . شۇ چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇزۇن
كىرپىكلىك كۆزلىرىنى ئاچقان هامان ، ئۆزىنى ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆرۈپتۇ .
سـىـز ئەگـەر ئاي تـولـغـان چاغدا دىققەت قىلىپ قارىسىڭىز ، ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەپ-
كـەشـتە چىلەك كۆتۈرۈپ تۇرغان زۆهرە قىزنى هازىرمۇ كۆرەلەيسىز . ئاينىڭ يېنىدا پارقىراپ
يـېـنىپ تۇرغان ، ئەسلىدە زۆهرەنى ئاسمـانغا ئېلىـپ چىقىپ كـەتكەن يـۇلتۇزنى كىشلـەر
زۆهرە يـۇلتۇزى دەپ ئاتاپتۇ .

قارىغاي نېمە ئۈچۈن قىش ـ ياز يېشىل هەم چىرايلىق تۇرىدۇ ؟

قەدىمكى زاماندا يەر يۈزىدە ناهايىتى چىرايلىق ئادەملەر ياشىغانىكەن . ئۇلار خۇشخۇي
هەم ساغلام ئىكەن . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇلارنىڭ بېشىغا ئېغىر قايغۇ كەپتۇ . ئادەملەر ئۆلۈشكە
بـاشلاپـتۇ . يـاش باللارمۇ ، ساغلام يىگىتلەرمۇ ، قېرىلارمۇ ئۆلۈپتۇ . ئادەملەر ئاپەتتىن قانداق
قـۇتـولـۇشـنـى بـىلەلمەپتۇ . دەل بۇ جايدا باتۇرلۇقتا داڭقى كەتكەن بىر يىگىت بار ئىكەن . ئۇ
خەلقنىڭ قايغۇ ـ هەسرىتىگە چىداپ تۇرالماي ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپتۇ ـ دە ، ئابى
هايـات سۈيىنى ئىزلەپ چىقىپ كېتىپتۇ . ئاي ئۆتۈپتۇ . يىل ئۆتۈپتۇ ، بەك ئۇزۇن يوللارنى بې-
سـىـپ ، قېلىن ئورمانلاردىن ئۆتۈپ ، ئېگىز تاغلاردىن ئېشىپتۇ . دېڭىزلارنى كېچىپتۇ . شۇنداق
يـۈرۈۋەرگـەنـدىـن كـېيىن ئۇنىڭ ئالدىدا كەڭ ، ئازادە بىر سەهرا نامايان بوپتۇ . بۇ دېۋە پادى-
شاهلـىـقـى ئىـكـەن . خېلى يۈرگەندىن كېيىن ئۇ چىرايلىق بىر سارايىنى ئۇچرىتىپتۇ . يىگىت
تـوپـتوغرا سارايغا قاراپ يول ئېلىپتۇ . ئۇ يەردە ئۇنى گۈزەل بىر قىز قارشى ئاپتۇ . ئۇ دېۋىنىڭ
سارىيىدا تۇتقۇنلۇقتا ياشاۋاتقان قىز ئىكەن . ئۇ يىگىتكە :
ــ تـېـز كـېـتـىـڭ بـۇ يـەردىـن ، ــ دەپ يىلىنىشقا باشلاپتۇ ، ــ دېۋە قايتىپ كەلسە
ئىككىمىزنى نابۇت قىلىدۇ .
ــ سۇنـى ئالـماستىن مەن هېچنەگە كەتمەيمەن ، ــ دەپ يىگىت ئۆزىنىڭ نېمە ئىش
بىلەن كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ .
قـىـز ئۇنـى بـىـر بـۇلاق بـويـىـغـا ئېلىپ بېرىپتۇ . بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا ياپيېشىل ئوت ـ

چوٚپلەر ، گوٗل ــ چېچەكلەر ئوٚسوٗپ كەتكەن . دەرەخلەردە قوٗشلار سايراۋاتقانىكەن . بوٗ ، ئابى هايات بوٗلىقى ئىكەن . يىگىت قاچىسىنى سوٗغا توشقوٗزوٗپتوٗ ــ دە ، قىز بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقىپتوٗ . خوشلىشىۋاتقاندا قىز ئوٗنىڭغا بىر ئەينەك بىلەن بىلەي بېرىپتوٗ . بوٗ نەرسىلەر تىلسىملىق كوٗچكە ئىگە ئىكەن . ئازموٗ ئەمەس ، كوٚپموٗ ئەمەس يول يوٗرگەندىن كېيىن ئوٗ ، دېۋىنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قاپتوٗ . مانا ، ئوٗ يىگىتنى قوغلاپ يېتىشكە ئازلا قاپتوٗ . يىگىت كەينىگە بوٗروٗلوٗپ ئەينەكنى تاشلاپتىكەن ، شوٗ جايدا چوڭ دېڭىز پەيدا بوپتوٗ . دېۋە دېڭىزدىن ئوٚتكىچە خېلى كوٚپ ۋاقىت ئوٚتوٗپتوٗ . يىگىت خېلى كوٚپ يول بېسىۋاپتوٗ . دېۋە يەنە قوغلاپ يېتەي دەپ قاپتوٗ . كەينىگە بوٗروٗلوٗپ بىلەينى تاشلاپتىكەن ، ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئېگىز تاغ هاسىل بوپتوٗ . يىگىت يەنە هېسابسىز يول بېسىپتوٗ . ئادەملەر ئارىسىغا بېرىپ يېتىشكىموٗ ئازلا قاپتوٗ . لېكىن دېۋە ئاخىرى قوغلاپ يېتىپتوٗ . يىگىت دېۋە بىلەن ئېلىشىشقا باشلاپتوٗ . بەك كوٚپ دەرەخلەرنى سوٗندوٗروٗپ توٚگىتىپتوٗ . مانا ، دېۋە قىلىچى بىلەن يىگىتنىڭ قولىغا بىر چېپىپتىكەن ، يىگىتنىڭ قولىدىكى قاچا چوٗشوٗپ چېقىلىپتوٗ . ئىچىدىكى سوٗيى بولسا قارىغايلار ئوٗستىگە توٚكوٗلوٗپتوٗ مانا شوٗندىن بويان قارىغايلار مەڭگوٗ يېشىل ، چىرايلىق بولوٗپ قالغانىكەن .

شەپەرەڭ نېمىشقا يوٗروٗقتا ئوٗچمايدوٗ ؟

ئوٗنداقموٗ بوپتوٗ ، موٗنداقموٗ بوپتوٗ ، بوٗروٗنقى زاماندا قوٗشلار بىلەن توٚت پوٗتلوٗق هايۋانلار ئارىسىدا ناهايىتى قاتتىق جەڭ بوپتوٗ . ئوٗ جەڭنى سوٚزلەشكە باشلىسا ، ئېيتقانغا ئادەم ئىشەنمەيدوٗ . مەن ساڭا ئېيتاي ، بىر تەرەپتە توٚموٚر قاناتلىق لاچىنلار ، چاڭگاك پوٗتلوٗق بوٗركوٗتلەر ، خەۋەرچى سېغىزخانلار ، ئوٗزوٗن پوٗتلوٗق قاقىرلار ، قوٗشقاچلار ، توٚموٚر توٗمشوٗقلار ، موٗشوٗكياپىلاقلار دەمسىز ، ئىككىنچى تەرەپتە يايىللىق شىرلا ، ئېيىقلار ، بوٚرىلەر ، قاپلانلار ، سېسىق كوٗزەنلەر هەتتا موٗشوٗكموٗ قالماپتوٗ . جەڭ شوٗنداق دەهشەتلىك بوپتىكى ، هاۋادا يوٗڭلار ، پەيلەر توزوٗپتوٗ . مەلوٗمكى شەپەرەڭموٗ شوٗ يەردە بوپتوٗ. مانا ، بىر مەزگىل قوٗشلار يېڭىشكە باشلاپتوٗ . شەپەرەڭ :

ــ بىز يېڭىمىز ، بىز ! ــ دەپ ئوٗلارنىڭ ئارىسىدا ئوٗچوٗپ يوٗروٗشكە باشلاپتوٗ . بوٗموٗ ئەپلەشمەپتوٗ . بىر ۋاقىتتا توٚت پوٗتلوٗق هايۋانلار يېڭىشكە باشلاپتوٗ . توٗتامى يوق شەپەرەڭ ئاللىقاياقتىن ئوٗلارنىڭ ئارىسىغا ئوٗچوٗپ چوٗشوٗپتوٗ ــ دە ، قاناتلىرىنى يىغىۋېلىپ :

ــ بىز يەڭدوٗق ، بىز يەڭدوٗق ، ــ دەپ ۋارقىراشقا باشلاپتوٗ .

ئاخىرى بوٗ دەهشەتلىك قانلىق جەڭموٗ توٗگەپتوٗ . ئىككى تەرەپ ئارىسىدا كېلىشىم توٗزوٗلوٗپ ، قول قويوٗلوٗپتوٗ . تېنچلىق ئەسلىگە كەپتوٗ . ئەمدى كىم ئامان ، كىم قانداق جەڭ قىلغان ــ شوٗلارنى سوٗروٗشتوٗروٗشكە باشلاپتوٗ . بوٗ ئىشتىن كېيىن هەممىسىنىڭ ئەهۋالى مەلوٗم بوپتوٗ . پەقەت شەپەرەڭنىڭلا كىملەر تەرىپىدە توٗروٗپ سوقوٗشقانلىقىنى بىلگىلى بولماپتوٗ . بەزىلەر ئوٗنى توٚت پوٗتلوٗقلار تەرەپتە دېسە ، بەزىلىرى قوٗشلار تەرەپتە دەيدىكەن . ئاخىرى قوٗشلار ، هايۋانلار ئوٗنى چاقىرىپ كەپتوٗ . شەپەرەڭ كېلىپ قارىسا بىر تەرەپتە هايۋانلار ، بىر تەرەپتە قوٗشلار تىزىلىپ توٗرغوٗدەك .

— سەن شەپەرەڭ، قۇشلار تەرىپىدە تۇرۇپ سوقۇشۇپسەن، توغرىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. شەپەرەڭ قۇشلار تەرەپكە قارپ:

— قۇشلار تەرەپتە تۇرۇپ سوقۇشماي كىملەر تەرىپىدە تۇرۇپ سوقۇشسام بولاتتى؟ مېنىڭ قاناتلىرىم بارغۇ!

— ئۇنداقتا سەن قۇش بولۇپ تۇرۇپ، هايۋانلار يەڭگەندە نېمە ئۈچۈن «بىز يەڭدۇق» دەپ تۆت پۇتلۇق هايۋانلارنىڭ ئارىسىدا چىرىلداپ يۈردۈڭ؟ — دەپتۇ قۇشلار. شەپەرەڭ هايۋانلارغا قاراپ:

— هايۋانلار تەرىپىدە يۈرمەستىن مەن كىملەر تەرىپىدە يۈرەي؟ قاناتلىق دېگەنچكە قۇش بولاتتىمۇ؟ مېنىڭ پەيلىرىم يوق، بۇ بارماقلىرىم ئارىسىدىكى نەرسىنى قانات دەپ ئويلاپ قالماڭلار، ئۇ پەقەت دۇمباقنىڭ يۈزىدىنلا ئىبارەت. ئەنە ئاراڭلاردا مېنىڭ قېرىندىشىم چاشقانمۇ ئولتۇرۇپتۇ. مېنىڭ هايۋان ئىكەنلىكىمنى ئۇمۇ ئېيتىپ بېرەلەيدۇ، — دەپتۇ. چاشقان هېچنېمە دېمەپتۇ. باشقا هايۋانلار شەپەرەڭگە قاراپ:

— هە، سەن شەپەرەڭ، ئۇنداق بولسا ئىككىلا تەرەپكە كۆچ قوشۇپ يۈرۈپتىكەنسەن — دە، بىز مۇنداق بىر نېمىنى هايۋان قاتارىغا كىرگۈزمەيمىز. سەن بىزنىڭ ئارىمىزدىن كەت، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— سېنىڭ بىزگىمۇ كېرىگىڭ يوق، — دەپتۇ قۇشلار، — سەن يا قۇش ئەمەس، يا هايۋان ئەمەس، ئىككىلا تەرەپكە سېتىلىپ يۈرگەن سەندەك بىر نېمىنى بىزمۇ ئارىمىزغا ئالمايمىز.

شۇنداق قىلىپ شەپەرەڭ ئىككىلا تەرەپنىڭ ئىشەنچىدىن مەھرۇم بوپتۇ. ئىككىلا تەرەپ ئۇنى ئۆزىنىڭكى دەپ تونۇماپتۇ. ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ كېلەچەكتىمۇ ئىككى يۈزلۈك قىلىپ بىزنى يەنە ئالداپ يۈرمىسۇن دەپ ئويلىشىپتۇ - دە قۇشلار مۇشۇكياپىلاققا ئۇنى نازارەت قىلىشنى تاپشۇرۇپتۇ. هايۋانلار بولسا ئۇنىڭ كەينىدىن نازارەت قىلىپ يۈرۈشكە مۇشۇكنى سايلاپتۇ.

مانا شۇنىڭدىن بۇيان شەپەرەڭنىڭ كۈنى تۈگەپتۇ. ئۇ ئاينىڭ يورۇغىدىنمۇ، قۇياشنىڭ يورۇغىدىنمۇ مەھرۇم بولۇپتۇ. كېچىسى ئۇنى مۇشۇكياپىلاق، كۈندۈزى مۇشۈك تۇتۇۋېلىشقا ماراپلا تۇرۇدىكەن. شۇڭلاشقا ئۇنىڭغا كۈندۈزىمۇ، كېچىسىمۇ تام تۆشۈكىگە كىرىپ مۆكۈپ يېتىشلا قاپتۇ. پەقەت كۈن پېتىپ قاراڭغۇ ئەمدىلا چۈشكەن چاغدا (كۈننىڭ يورۇغىمۇ، ئاينىڭ يورۇغىمۇ يوق چاغدا)، مۈشۈك بىلەن مۇشۇكياپىلاقنىڭ كۆزلىرى باغلانغان ئارىلىقتا، شەپەرەڭ مۆككەن جايىدىن چىقىپ، ئۇچىدىكەن — دە، ئاي چىقىشى بىلەن يەنە تۆشۈككە كىرىپ غايىپ بولىدىكەن.

نېمە ئۈچۈن تۈنجى يامغۇر تامچىسى قۇلۇلىنىڭ ئاغزىدا مەرۋايىتقا، يىلاننىڭ ئاغزىدا زەھەرگە ئايلىنىدۇ؟

ياز يېتىپ كېلىشى بىلەن، ئاسماندىن تۈنجى شىپالىق يامغۇر يېغىشقا باشلايدۇ. جان - جانىۋارلار باشلىرىنى كۆتۈرۈپ ئاغىزلىرىنى ئېچىپ، تۈنجى يامغۇر تامچىلىرىنى

يۇتۇۋېلىشقا تىرىشىدۇ. شۇ چاغدا دىڭىز قۇلۇلىسى سۇدىن بېشىنى چىقىرىپ ئاغزىنى ئېچىپتۇ ۋە ئاغزىغا يامغۇر تامچىسى چۈشۈشنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. دىڭىز قۇلۇلىسىنىڭ كۆڭلىدە ئادەملەرگە، بارلىق جان ـ جانىۋارلارغا ياخشىلىق قىلىشتەك ئۈي بولغاچقا مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي، شۇ شىپالىق تۇنجى يامغۇرنىڭ بىرەر تامچىسى ئاغزىمغا تامغان بولسىچۇ! ئاشۇ تامچىدەك دۈگىلەك ـ دۈگىلەك نەرسىلەرنى ياساپ چىقىراتتىم، دۇنيادا ئۇنىڭدىنمۇ چىرايلىق، ئۇنىڭدىنمۇ قىممەتلىك نەرسە بولماس ئىدى. ئادەملەر ئۇنى بويۇنلىرىغا، پېشانىلىرىگە تاقىۋالغان بولاتتى، — دەپ ياخشى تىلەك تىلەيدىكەن.

مانا ئاخىر تۇنجى يامغۇر تامچىسى دىڭىز قۇلۇلىسىنىڭ ئاغزىغا تېمىپتۇ. ئۇنىڭ نىيىتىنىڭ ياخشىلىقىدىن تامغان تامچىلار مەرۋايىتقا ئايلىنىپتۇ. كىشىلەر ئۇنى دىڭىز ئاستىغا چۆكۈپ، ئىزلەپ تېپىپتۇ. ئېسىل تاش ئورنىدا قەدىرلەپ باش كىيىملىرىگە، بويۇنلىرىغا تاقاپ يۇرۇشكە باشلاپتۇ.

يىلانمۇ شۇ چاغدا ئاغزىنى ئېچىپ كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇمۇ تىلەك ـ تىلەيدىكەن. لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلى ياۋۇز بولغاچقا، تىلىگىمۇ ياۋۇزلۇقتىن ئىبارەت ئىكەن:

— ھەي، ئاشۇ تۇنجى يامغۇرنىڭ قۇدرەتلىك تامچىلىرى مېنىڭ ئاغزىمغىلا تامغان بولسىچۇ! مەن دۇنيادىكى جان ـ جانىۋارلارنى قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى بىلەتتىم! ئاچچىقى بىلەن قىرىپ تۈگەتكىدەك تولىمۇ ئاچچىق بولغان دەھشەتلىك بىر نەرسىگە ئايلاندۇرغان بولاتتىم. يامغۇر تامچىسى مېنىڭ ئاغزىمغىلا چۈش! ـ دەپ تىلەيدىكەن.

يىلاننىڭ تىلىگىمۇ ئىجاۋەت بوپتۇ. تۇنجى يامغۇر تامچىلىرى ئۇنىڭ ئاغزىغىمۇ تېمىپتۇ. تامغانلىرى ھەددىدىن ئارتۇق ئاچچىق بولغان زەھەر تامچىسىغا ئايلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن:

— چاقىمەن، ئۆلتۈرىمەن! ھەممىڭلارنى تۈگىتىمەن! — دەپ گىژىلدايدىكەن. شۇڭلاشقا ئادەملەر ئۇنى كۆرگەن يەردە ئۆلتۈرىدىكەن.

نېمە ئۈچۈن ئىت بىلەن مۈشۈك بىر ـ بىرىگە دۈشمەن بولۇپ قالغان؟

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئىتنى ئىگىسى بەك ناچار بېقىپتۇ. بىچارە ئىت كۈندىن ـ كۈنگە ئورۇقلاپ بىر تېرە بىر ئۇستىخان بولۇپ قاپتۇ. بىر كۈنى شۇ ئاۋۇلنىڭ ئاقساقىلى ئۇنى كۆرۈپ ئىتنى ئاياپتۇ. ئۇنى ئۆزىنىڭ يېنىغا چاقىرىۋېلىپ:

— سەن كىچىكچە ئۇخلىماستىن خوجايىنىڭنىڭ ئۆي ـ جايىنى ساقلايسەن. كۈندۈزى ئۇنىڭ مال ـ ۋارانلىرىغا قارايسەن. ماڭ، خوجايىنىڭغا ئېيت، سېنى بۇنداق ئاچ قويمىسۇن. ئەمدى ئۇ ئاشلىقىم ئوخشىمىدى، دېسە، مانا مەن سېنىڭ قولۇڭغا ماۋۇ قەغەزنى بېرىمەن، يېڭى ئاشلىق چىقىشى بىلەنلا سېنى ئوبدان بېقىپ سەمىرىتسۇن. ئۇ چاغدىمۇ سېنى ئوبدان باقمىسا، ئۇنىڭغا ماۋۇ پەرمانى كۆرسەتكىن! — دەپ ئاقساقال ئۇنىڭغا بېسىلغان بىر ۋاراق قەغەزنى تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئىت قەغەزنى ئېلىپ كېتىپتۇ. ئاغزىدىمۇ تۇتۇپ قاراپتۇ، قولىدا تۇتۇپ بېقىپتۇ، نەگىمۇ قويۇشنى بىلەلمەپتۇ.

— ئاغزىمدا تۇتسام نەملىشىدۇ، ھاۋىسام ئاغزىمدىن چۈشۈپ كېتىدۇ، قولۇمدا تۇتسام يىرتىلىدۇ، مۈشۈك ساقلاپ بەرسۇن، — دەپتۇ-دە، مۈشۈككە قەغەزنى كۆرسىتىپ:

— دوستۇم مۈشۈك، مانا بۇ ماڭا يۇقىرىدىن چۈشكەن ئۇلۇغ قەغەز، مېنىڭ ئۇنى ساقلايدىغان جايىم يوق، سەن ئۆيدە تۇرىسەن، شۇڭلاشقا مەن ئۇنى ساڭا ئامانەت قويۇپ تۇرىمەن. كۈزدە خوجايىنىمىز خامانىنى يىغىشتۇرغاندىن كېيىن مەن ئۇنى سەندىن ئېلىۋالىمەن، سەن قەغەزنى ياخشى ساقلا، — دەپتۇ. مۈشۈك سىلىققىنا «بولىدۇ» دەپ قەغەزنى ئېلىپتۇ-دە، ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. لېكىن مۈشۈك ئىتنىڭ غېمىنى قىلىپ ئولتۇراتتىمۇ؟ شۇ كېچىسى كۆن سوغاق بولغاچقا، ئۇ ئىسسىنىش ئۈچۈن مەشنىڭ ئىچىگە كىرىپ يېتىپتۇ. ئىتنىڭ تاپشۇرۇقىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ ئامانەتنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ قويۇپتۇ. ئەتىسى مەشكە ئوت يېقىپتىكەن، ئىتنىڭ قەغىزىمۇ شۇ يەردە كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىپتۇ.

مانا يازمۇ تۈگەپتۇ، يامغۇرلار يېغىپ ئاشلىق ئوخشاپتۇ. ئۆيدە نانمۇ، ئاش-تائامۇ تەييارلىنىشقا باشلاپتۇ. ئادەملەرنىڭمۇ، مۈشۈكنىڭمۇ قورسىقى تويۇپتۇ. لېكىن خوجايىنى بۇ قېرى ئىتقا يەنىلا قارىماپتۇ. ئۇ ھامان ئاچ قالىدىكەن. سەۋەبى، ئۇنىڭ خوجايىنىدىن نان دەۋا قىلىش ئۈچۈن قولىدا قەغىزى يوق. مۈشۈكتىن سورىسا ھازىر تۈزۈك جاۋابمۇ بەرمەستىن، تىر-مىر قىلىپ ئىتنىڭ يېنىدىن ئۈچقاندەك ئۆتۈپلا كېتىدىكەن.

شۇنىڭدىن بۇيان ئىت مۈشۈكنى كۆرۈشى بىلەن ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئېتىپ:

— ئىر، ئىرر!... مېنى ئاچ قالدۇردۇڭ! — دەيدىكەن. مۈشۈك بولسا:

— پىرىخ، پىرىخ!... پىرغۇ تۇق! - دەپ يۇڭلىرىنى تىكەنلەشتۈرۈپ ئۆيى تەرەپكە قاراپ چاپىدىكەن.

شۇنىڭدىن بۇيان ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقمۇ ئاخىرلىشىپتۇ. ھېلىمۇ ئۆمۈر بويىچە ئىرىلدىشىپ-مىرىلدىشىپ، ئىت-مۈشۈك بولۇپ ياشايدىكەن.

تۆگە نېمە ئۈچۈن ئۆزىنىڭ بويىغا ئىشىنىپ، ئولتۇشىدىن قۇرۇق قالغان؟

چوڭلارنىڭ ئارىسىدا يىللار توغرىسىدا سۆز بولغاندا:

— بۇ يىل نېمە يىلى؟ قوي يىلىمۇ؟ كالىمۇ؟ — دەپ سۆزلەشكەنلىكىنى، شۇنىڭغا قاراپ، بۇ يىلقى ھاۋا رايىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە مۆلچەر قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانسىز.

يىللارنى ئون ئىككى خىل جان-جانىۋارلارنىڭ ئاتلىرى بىلەن ئاتاش قەدىمدىن قالغان. ئۇ ئون ئىككى جانىۋارنىڭ ئىسمى بولسا: چاشقان، كالا، يولۋاس، توشقان، ئەجدىھا، يىلان، ئات، قوي، مايمۇن، توخۇ، ئىت، توڭگۇزدىن ئىبارەت.

بۇ ئون ئىككى يىل ئىچىدە چاشقاندەك كىچىككىنە بىر ھايۋانغا بىرىنچى ئورۇن بېرىلىپ تۆگىدەك چوڭ ھايۋانغا نېمىشقا ئورۇن بېرىلمىگەن؟ بۇنىڭ سەۋەبى مۇنداق:

بۇرۇنقى زاماندا كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ يىل ھېسابلىرىنى ھەر خىل جان-جانىۋارلارنىڭ ئىسىملىرى بىلەن ئاتىماقچى بولۇپتۇ. بۇ خەۋەر تېز ئارىدا جان-جانىۋارلارنىڭ قۇلىقىغا

يېتىپتۇ ۋە ئۇلار چوڭ تالاشقا چۈشۈپتۇ. يۇقىرىدا ئىسمى ئاتالغان ئون ئىككى جان جانىۋار بىر يەرگە يىغىلىپ تالىشىشقا باشلاپتۇ. ئۇ چاغدا تۆگىمۇ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى، ئادەملەرنىڭ يىل ھېسابىدا بىرىنچى ئورۇننى ئېلىپ، ئاغا بولۇشقا تىرىشىدىكەن.

— مەن ئادەمنى ئۇستۇمگە مىنگۈزۈپ، يىراقنى يېقىن قىلىمەن؟ — دەپتۇ ئات بىرىنچى بولۇپ سۆز ئېلىپ، — ئادەملەر مېنى ھارۋىغىمۇ قاتىدۇ، مىنىپمۇ چاپىدۇ، ئادەملەر ئۈچۈن مەندىنمۇ پايدىلىقراق ھايۋان يوق، يىل ئاغىسى مەن بولىمەن.

— سەن ئادەمنىڭ ئىشىنى قىلساڭ، يەم ـ خەشەكلىرىنى يەيسەن. قورسىقىڭ ئۈچۈن قۇل بولدۇڭ. مانا مەن بولسام سەن كۆتۈرەلمەيدىغان ئېغىر يۈكلەرنى كۆتۈرۈپ نەچچە ئايلىق يىراق يوللارنى باسالايمەن، قورسىقىم ئاچتى، دەپ يەم ـ خەشەك سوراپ يۈرمەيمەن، يولدا نېمە توغرا كەلسە شۇنى يەپ كېتىۋېرىمەن. سۇ تېپىلسا ئىچىپ، تېپىلمىسا ئىچمەستىن چىداپ يولۇمنى داۋاملاشتۇرالايمەن. ئادەملەرگە مېنىڭ شۇنچىلىك پايدام تەككەنلىكى، بوي جەھەتتە سىلەرنىڭ ھەممىڭلەردىن ئېگىز بولغانلىقىم ئۈچۈن يىل ئاغىسى مەن بولماي كىم بولاتتى؟ ـ دەپتۇ تۆگە شاللىرىنى ئېقىتىپ، يىۋاش كالىمۇ بوش كەلمەپتۇ:

— ئادەملەر مېنىڭ سۈتۈمنى سېغىپ، ئۇنىڭدىن ئىرىمچىك، قايماق، قېتىق، قۇرت، سېرىق ماي ياسايدۇ. مۇشۇنداق پايدام تەككەنلىكى ئۈچۈن يىل ئاغىسى بولۇش پەقەت ماڭىلا لايىق، — دەپتۇ يىۋاش كالا. بۇ گەپنى ئاڭلىغان قوي سەكرەپ تۇرۇپتۇ ـ دەپ ئۆزىنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرىنى سۆزلەشكە كىرىشىپتۇ:

— ئادەملەر مېنىڭ تېرەمدىن تون تىكىدۇ. تېرەمدىن تون ياساپ ئۆتۈك تىكىدۇ، يۇڭۇمدىن كىگىز باسىدۇ، گۆشۈمنى يەيدۇ. مۈڭگۈزۈمدىن پىچاق سېپى ياسايدۇ. ھەتتا ئۈچەيمدىنمۇ دۇتارنىڭ تارىسىنى ياسايدۇ. ئادەملەر ئۈچۈن مەندىنمۇ پايدىلىغىراق ھايۋان يوق، يىل ئاغىسى بولۇش ماڭا لايىق، — دەپتۇ.

ئىت باشقىلارنىڭ سۆزلىشىگە يول قويماستىن:

— مەن بولمىسام سىلەرنى كىم قوغدايدۇ؟ يا بۆرە، يا ئوغرى ئېلىپ كېتىدۇ — دە، سويۇپ يەۋېتىدۇ. سىلەرنى كېچىچە ئۇخلىماستىن كۈزەت قىلىۋاتقان مەن بولماي كىم؟ مەن بولغاچقا ساق ـ سالامەت تۇرۇۋاتىسىلەر يىل ئاغىسى مەن بولۇشۇم كېرەك، — دەپتۇ ۋارقىراپ.

— سىلەر نېمە دەۋاتىسىلەر؟ ئەگەر خوراز توخۇ بولمىسا، ئادەملەر ئەتىسى ئىشلىرىغا بارالاستىن ئۇخلاپ قالغان بولاتتى. بىز ئۇلارغا: «تېز تۇر! تېز تۇر! ئىشىڭغا ماڭ! خار بولما! ... — دەپ ۋارقىراپ خەۋەر بېرىپ تۇرىمىز ۋە ئۇلارنى تۇخۇم بىلەن مېھمان قىلىمىز، — دەپتۇ توخۇ.

شۇنداق قىلىپ ھەممىسى، ئۆزىنىڭ ئادەملەرگە يەتكۈزىدىغان پايدىسىنى سۆزلەپ جار ـ جۇر قىلىۋاتقاندا، چاشقان نېمە دېيىشىنى بىلمەي بىردەم ھولۇقۇپ تۇرۇپتۇ ـ دە:

— بۇنداق تالاشتىن ھېچنېمە چىقمايدۇ. بىز يىلنىڭ كەلگەنلىكىنى قانداق كېلىدىغانلىقىنى كۈزىتىپ تۇرايلى، قايسىمىز بۇرۇن كۆرسەك، شۇ يىل بېشى بولسۇن! — دەپتۇ

ھېلىلىگەرلىك بىلەن چىرىلداپ ۋە چاندۇرماستىن تۆگىگە كۆزىنى قىسىپ قويۇپتۇ. تۆگە چاشقاننىڭ ھىيلىسىنى سەزمەپتۇ. مېنىڭ بويۇم ئېگىز، يىلنىڭ كەلگەنلىكىنى ھەممىدىن ئاۋۋال مەن كۆرمەي كىم كۆرەتتى، دەپ ئويلاپتۇ:

— شۇنداق. چاشقان كىچىك بولسىمۇ توغرا ئېيتىدۇ. كىم بۇرۇن كۆرسە، شۇ يىل بېشى بولسۇن، — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپتۇ.

بۇ ئۇسۇلغا ھەممىسى رازى بولۇپتۇ. ھەممىسى يىلنىڭ كەلگىنىنى كۆزىتىپ - قاراپ تۇرۇشۇپتۇ. چاشقان ھىيلىگەرلىك بىلەن ئۇ ياققا بىر يۈگۈرەپ، بۇ ياققا يۈگۈرەپتۇ — دە، چاققانلىق بىلەن تۆگىنىڭ ئۈستىگە ئۆملەپ چىقىپ، كەينىدىكى ئۆركىچىنىڭ ئۇچىغا چىقىپ ئولتۇرۇۋاپتۇ!

چاشقان ئاشۇ ئېگىز ئورۇندا تۇرۇپ يىلنىڭ كەلگىنىنى ھەممىسىدىن بۇرۇن كۆرۈۋېلىپتۇ - دە، قالغانلارغا خەۋەر بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چاشقان يىلنىڭ بېشى بولۇپ قاپتۇ. باشقا ھايۋانلار تۆگىگە:

— سەن چاشقاننى ئۆزۈڭنىڭ دۈمبەڭگە مىنگۈزگەنلىكىڭ ئۈچۈن ئىككىڭلا بىر ھېسابتا، — دەپ ئۇنى پۈتۈنلەي تىزىملىكتىن سىزىۋېتىپتۇ. ئۇ ھەتتا شۇنچىلىك ئېگىز بويى، ئۆزۈن بويىنى تۇرۇپ ئون ئىككى ھايۋاننىڭ قاتارىغا كىرەلمەي قاپتۇ.

«تۆگە بويىغا ئىشىنىپ قۇرۇق قاپتۇ» دېگەن ماقال شۇنىڭدىن قالغانمىش.

ئادەمنىڭ ئۆمرى ھەققىدە

ئەڭ بۇرۇنقى زاماندا ئادەملەر ۋە ھايۋانلار يىغىلىپ، كىمگە قانچىلىك ئۆمۈر بېرىش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئادەمگە يىگىرمە ياش بېرىپتۇ ۋە: «بۇ ياش ھېچقانداق قايغۇسىز ياشاشقا يېتىدۇ» دېيىشىپتۇ.

ئاتقا قىرىق ياش بېرىپتىكەن. ئۇ:

— ماڭا قىرىق ياشنىڭ لازىمى يوق، مەن ئادەمنىڭ ئىختىيارىدا يۈرىمەن، شۇڭا يىگىرمىسىمۇ يېتىدۇ، - دەپتۇ. شۇڭا ئاتنىڭ يىگىرمە يېشىنى. ئادەمگە بېرىپتۇ. نەتىجىدە ئادەمنىڭ ئۆمرى قىرىق ياشقا توختىلىپتۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئىتنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپتۇ - دە، ئۇنىڭغا يىگىرمە ياش بېرىپتۇ. ئىت بولسا:

— ماڭا ئون ياشمۇ يېتىدۇ. چۈنكى مەن ھەر دائىم سوغاقتا ياشايمەن، — دەپتۇ. ئىتنىڭ ئون يېشىنى يەنە ئادەمگە بېرىپتۇ. نۆۋەتتە مايمۇننى ئېلىپ كېلىپ:

— ساڭىمۇ يىگىرمە ياش، — دەپتۇ. مايمۇنمۇ قارشى چىقىپتۇ:

— مەن ھەر دائىم قىيىنچىلىقتا ياشايمەن، ماڭا ئون ياشمۇ يېتىدۇ، — دەپتۇ.

ئادەمگە يەنە ئون ياش قوشۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئادەمنىڭ يېشى ئاتمىش ياش بولۇپ بېكىتىلىپتۇ. ئەمدى مۈشۈكنى ئېلىپ كەپتۇ - دە:

— ساڭا يىگىرمە ياش، — دەپتىكەن، مۈشۈك:

www.uyghurkitap.com

— ماڭا ئون ياشمۇ يېتىدۇ، مەن بەرسە يەيمەن، بەرمىسە يوق، ئادەمنىڭ قولىدا ياشايمەن، دەپتۇ.

ئادەمگە يەنە ئون ياش قوشۇپتۇ. ئۇ ئەمدى يەتمىش ياشقا بېرىپتۇ. شۇ تەرىقىدە بېرىلگەن ياش بويىچە ئادەملەر، ھايۋانلار ياشاپ كەپتۇ.

ئادەم يىگىرمە ياشقىچە كۆڭۈللۈك ياشايدىكەن. يىگىرمە ياشتىن كېيىن ئاتنىڭ ئۆمرىگە كىرىدىكەن. — دە، ئاتنىڭ خامۇتىنى كىيگەندەك تەر تۆكۈپ ئىشلەيدىكەن. قىرىق ياشتىن كېيىن ئىتنىڭ ئۆمرىگە كىرىدىكەن. ئاڭغىچە ئۇنىڭ بالىلىرى چوڭ بولغان بولىدىكەن. ئۇ بالىلىرىغا «ھاۋشۇپ» بۇيرۇق بېرىپ ئولتۇرىدىكەن. ئەللىك ياشتىن كېيىن مايمۇن ئۆمرىگە كىرىدىكەن — دە، مايمۇنغا ئوخشاپ قالىدىكەن. كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئىچىگە پېتىپ، يەلكىسى چىقىپ بېلى مۈكچىيىدىكەن. ئاتمىش ياشتىن كېيىن مۈشۈك ئۆمرىگە كىرىدىكەن. ھەر دائىم يۇمشاقنى، ئىسسىقنى، ئۆيىقنى، ياخشى كۆرىدىكەن. شۇنداق قىلىپ ئادەم يەتمىش ياش ياشايدىكەن. ئادەمنىڭ ئۆمرى مانا شۇنداق بەرپا بولغانمىش.

ساق — سۇق

بۇرۇن بىر ئەر بىلەن خوتۇن ياشايدىكەن. ئۇلارنىڭ بىر ئوغلى بىلەن بىر قىزى بار ئىكەن. بۇ بالىلىرى ئىناق ئۆتمەيدىكەن. ئۇششاق — چۈششەك ئىشلار ئۈچۈنمۇ دائىم تالىشىپ قالىدىكەن، ھەتتا سوقۇشىدىكەن. بۇ ھال ئانىسىنى بەك بىئارام قىپتۇ. ئۇ بالىلىرىغا ئىناق ئۆتۈش توغرۇلۇق تەربىيە بەرسىمۇ، ئۇنى تىڭشىمايدىكەن.

بىر كۈنى ئېرى ئورمانغا ئوۋغا كەتكەندىن كېيىن خوتۇنى ناماز ئوقۇشقا باشلاپتۇ. بالىلىرى شۇ چاغدا بىر تۈمۈر ئوق تېپىۋېلىپ، ئۇنى تالىششقا باشلاپتۇ. كېيىن سوقۇشقىلى تۇرۇپتۇ. ئۇلار ئانىسىنىڭ ناماز ئوقۇشىغا دەخلى يەتكۈزۈشۈپتۇ. ئانىسىنىڭ بېشى ئايلىنىپ، ئۇلارنى: «ساق — سۇق بولۇڭلار!» — دەپ قارغاپتۇ. شۇئان بالىلىرى قۇشقا ئايلىنىپ قاپتۇ. نامازدىن كېيىن ئانىسى قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. بالىلىرى ئۇنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ كېلىپ ئەپۇ قىلىشنى يېلىنىپ سوراپتۇ. ئانىسى ئەپۇ قىپتۇ. لېكىن بالىلىرى بۇرۇنقى ھالىغا قايتماستىن شۇ پېتىچە قۇش بولۇپ قاپتۇ.

ئۇلار ھازىرمۇ ئورماندا ياشاۋېتىپتۇ. لېكىن بىللە ياشىمايدىكەن. ئارىسىدا ئېگىز تاغ بولغانلىقى ئۈچۈن بىر — بىرىنى كۆرەلمەستىن پەقەت ئاۋۇشلىرىنىلا ئاڭلايدىكەن.

كېچىدە ئۇلارنىڭ ئاۋۇشىنى ئاڭلاش مۇمكىن ئىكەن. بىرسى «ساق» دەپ ۋارقىرىسا، ئىككىنچىسى «سۇق» دەپ جاۋاب بېرىدىكەن. ئۇلار ئادەملەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەيدىكەن. بەزىدە ئۇلار ئانىسىنىڭ قاغىشى ھەققىدە، ئۆزلىرىنىڭ قۇشقا ئايلانغانلىقى ھەققىدە ناخشا ئېيتىدىكەن. ①

---

① «ساق — سۇق قوشاقلىرى» تاتار خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئەڭ مەشھۇر ئەسەرلەردىن بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئېگىلىكسىز ئوغۇل

بۇرۇنقى زاماندا بىر يېزىدا مۇنداق بىر ئەھۋال بولغانىكەن :

يېزىنىڭ چېتىدىكى ۋەيرانە بىر ئۆيدە بىر موماي ياشايدىكەن . ئۇنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ ، ئۇ چىرايلىق ۋە غايەت كۈچلۈك ئىكەن ، ئەمما قاراقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن . بىر كۈنى مومايىنىڭ ئوغلى يولدا ئۇزۇن ۋاقىت لاغايلاپ يۈرگەندىن كېيىن ، ئۆزىنى ئىزلەۋاتقانلاردىن قېچىپ ، قاراڭغۇ كېچىدە ئانىسىنىڭ ئىشىگىنى ئۇرۇپتۇ . ئانىسى تىللاپ كىرىشكە رۇخسەت قىلمىغاندىن كېيىن ، ئاچچىقى كەلگەن ئوغلى كۈچ بىلەن ئىتتىرىپ كىرىپتۇ ــ دە ، پىچاق كۆتۈرۈپ ئانىسىغا تاشلىنىپتۇ . ئەمما ئانىسى دەھشەتلىك قارغىش سۆزلىرىنى ئېيتىپ ئۆلگۈرۈپتۇ ھەم رەھىمسىز يىگىت شۇ مىنۇتتىلا بېلىگىچە يەرگە كىرىپ تاشقا ئايلىنىپتۇ .

شۇنىڭدىن بۇيان ئانىلار گەپ ئاڭلىمايدىغان بالىلىرىنى قارغىش تېگىپ تاشقا ئايلانغان ئادەمنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلىپ :

ــ گەپ ئاڭلىمىساڭلار سىلەرمۇ شۇنداق ھالغا قالىسىلەر ، ــ دەپ تەنبىھ بېرىدىكەن .

ئانىنىڭ شېقىتىدىن باشسىز تېنى زوۋانغا كېتۇ

بۇرۇنقى زاماندا چىرايلىق بىر قىز بولغانىكەن . بىر يىگىت ئۇنىڭغا ئاشىق بوپتۇ . شۇنچىلىك ياخشى كۆرۈپتۇكى ، سارغىيىپ ، قۇرۇپ ، پۈتۈنلەي ھالاك بولۇش دەرىجىسىگە يېتىپتۇ . ئەمما قىز ئۆزىنىڭ گۈزەللىكىگە تەمەننا قىلىپ يىگىتنى زاڭلىق قىلىدىكەن . يىگىت يالۋۇرۇپ ، يىغلىنىپ تۇرۇۋالغاچقا ، قىز بىر كۈنى ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپتۇ ــ دە :

ــ يارىتىمەنلا ، دەيسەن ، ئۇنداق بولسا ئېيتقىنا ، قايسىمىزنى بەكرەك ياخشى كۆرىسەن ، ئاناڭنىمۇ ، مېنىمۇ ؟ ــ دەپتۇ .

قىزنىڭ بىرىنچى قېتىم ئۆزىگە چىرايلىق تەبەسسۇم مەدھىيە قىلغانلىقىنى كۆرگەن يىگىت تامامەن مەس بولۇپ :

ــ سېنى ، ــ دەپتۇ .

ــ قانداق ياخشى كۆرىسەن ؟

ــ تېنىممۇ ، جېنىممۇ ــ ھەممىسى سېنىڭ ئىختىيارىڭدا ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يىگىت . شۇ چاغدا ھېلىقى گۈزەل ئۇنىڭغا :

ــ ئىشەنمەيمەن ، مېنى ئاناڭدىن ئارتۇقراق ياخشى كۆرسەڭ ، ماڭ ، ھازىرلا قايتىپ ئاناڭنى سويۇپ ، بېشىنى مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كەل ، ــ دەپتۇ . يىگىت چاقماق سوققاندەك ، ھولۇقۇپ قېتىپلا قاپتۇ . ئۇ ئاندىن :

ــ مېنى ئايىغىن ! ــ دەپ ئالدىدا تىزلىنىپتۇ . لېكىن قىز بېشىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈپ :

ــ مانا ، مۇھەببىتىڭنىڭ قۇرۇق گەپ ئىكەنلىكىنى كۆرگەنسەن ؟ ــ دەپ قاقاقلاپ

www.uyghurkitap.com

كۆلۈپتۇ ـ دە ئۇنىڭدىن پۈتۈنلەي يۈز ئۆرۈپ، بۇرۇلۇپ مېڭىپتۇ. يىگىت نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قاپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ياقىسىنى يىرتىپ:

— ياق، مېنىڭ مۇھەببىتىم قۇرۇق گەپ ئەمەس! قۇرۇق گەپ ئەمەس! — دەپ ۋارقىراپتۇ ـ دە، تىزلەنگەن يېرىدىن سەكرەپ تۇرۇپ ئۆيىگە يۈگۈرەپتۇ.

ئۇ ئەمدى پۈتۈنلەي ئەقلىنى يوقىتىپتۇ. ساراڭلىقى تۇتقان ھالدا يۈلقۇنۇپ ـ يۈلقۇنۇپ ۋارقىراپ ئۆيىگە كېتىۋاتقانلىقىنى باشقىلار كۆرۈپتۇ.

ئۇ شۇ كېچىسى سۆيگىنىنىڭ نازى ھەققىدە ئۆزىنىڭ ئەخمەقلىقى، نومۇسسىزلىقى بىلەن دۇنيادا بولۇپ باقمىغان چوڭ جىنايەت سادىر قىپتۇ: ئانىسىنى سويۇپتۇ، بېشىنى كېسىۋېلىپتۇ ـ دە، قولىدا كۆتۈرۈپ سۆيگىنىنىڭ يېنىغا ئالدىراپتۇ. ئۆيىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ ئانىسىنىڭ گەۋدىسىگە پۇتلىشىپ يىقىلىپتۇ. يىقىلىپ «ئۇف» دېيىشكىمۇ ئۈلگۈرمەپتۇ. شۇئان ئانىسىنىڭ باشسىز گەۋدىسى زۇۋانغا كىلىپ، ئۇنىڭدىن:

— قەيېرىڭ ئاغرىدى، بالام؟ — دەپ سوراپتۇ.

نېمە ئۈچۈن تېرەك دەرىخىنىڭ مېۋىسى يوق؟

دەسلەپتە تېرەك دەرىخىمۇ باشقا مېۋە دەرەخلىرىگە ئوخشاش مېۋە بېرەكەچكەن ھەم بويى ـ تۇرقى ئۇلار بىلەن بىر خىلدا ئۆسكەن ئىكەن. لېكىن ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر توساتتىن ئۆزىچە مەغرۇرلىنىپ، باشقىلارنى مەنسىتمىگىلى تۇرۇپتۇ. «مەن باشقىلارنىڭ تەڭتۇشى ئەمەس، ئۇلار مەن بىلەن قانداقسىگە تەڭ تۇرالىسۇن؟» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەشكە كىرىشىپتۇ. ئاشۇنداق گەپلەرنى قىلىۋېرىپ كۆڭلى غەلىتە بولۇپ، شامال چىقمىغان كۈنلەردىمۇ ئۆزىچە تەۋرىنىشكە باشلاپتۇ. مانا شۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ يوغانچىلىق قىلىپ، ئۇمشۇقىنى ھەددىن ئارتۇق ئاسمانغا سوزۇپ ئۆسۈشكە كىرىشىپتۇ. شۇنداق كىرىلىپ سوزۇلۇۋەرگەندىن كېيىن بارلىق مېۋىلىك دەرەخلەردىن ئېگىز بولۇپ كېتىپتۇ. لېكىن ئۇنىڭ مۇنچىلىك دەرىجىدىن تاشقىرى ئۆسۈشى ئۆزىگە پايدىسىز بولۇپ چىقىپتۇ. شۇنداق «مەن ـ مەن ئەمەسمۇ، مەن كىم، بىلەمسىلەر؟» — دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە تەمانىنا قويۇۋاتقان چېغىدا دەرەخلەرگە مېۋە ئۆلەشتۈرۈش باشلىنىپتىكەن. ئالما دەرىخى ئۆزىنىڭ ئالمىسىنى، ياڭاق دەرىخى ئۆزىنىڭ ياڭىقىنى، ئۆرۈك دەرىخى ئۆرۈكىنى، ... ئۈلىشىپ ئېلىپ بوپتۇ. پەقەت ئۆزىدىن ئۆزى مەغرۇرلىنىپ ھالى قالمىغان تېرەكنىڭلا ئۇنى كۆرۈشكە ۋاقتى بولماپتۇ. بېشىنى، ئۇمشۇقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشى ئارقىسىدا مېۋە ئۈلەشتۈرگەندە قۇرۇق قاپتۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرۇنقى شائىرلاردىن بىرى: «تېرەكتەك، سەن قۇرۇق قالما كېرەكتىن» دەپ يېزىپتۇ. بۇ سۆزدىن ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق ھاكاۋۇرلۇق قىلىدىغانلارغا تېرەكنى تەمسىل قىلىدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

مەھدى تېشى ①

بىر يېزىدىن ئىككى چاقىرىم يىراقلىقتا ناھايىتى چوڭ بىر تاش بار ئىكەن. بۇ تاشنى مەھدى تېشى دەپ ئاتىشىدىكەن. قاچاندۇر بىر زاماندا ئاللا: «مەھدى» ئىسىملىك بىر زاتنى يەرگە چۈشۈرگەنمىش. مەھدى يەرگە چۈشۈشى بىلەن ئاشۇ تاشنىڭ ئۈستىدە تەرەت ئاپتۇ ھەم ناماز ئوقۇپتۇ. تاش ئۈستىدە ئاياغ ئىزلىرى، تىزلەنگەن ئورنى، پېشانىسى تەككەن جاي ھەم شۇ يەردىكى كۆزلىرىگە ئۇدۇل كېلىدىغان جايدا يېرىقچىلار ساقلىنىپتۇ. مەھدى تازا بىر يىغلاپتىكەن، شۇئان بۇلاق ئېتىلىپ چىقىپتۇ. تاش ئۈستىدە يەنە ئاياغ ئىزلىرى ۋە چۆگۈن ئىزىمۇ بار ئىكەن.

بۇۋايلار ھازىرمۇ ئۇ يەرگە يامغۇر تىلەپ بارىدىكەن. تاش بۇلىقىنىڭ سۈيى مۇقەددەس سۇ ھېسابلىنىدىكەن.

سۇ ئانىسى

سۇ ئانىسى پات ـ پات سۇ بويىغا چىقىپ چاچ تارايدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى تېز ـ تېز كۆرۈشكە بولىدىكەن. ئۇنىڭ گەۋدىسى ئادەمنىڭ گەۋدىسىگە ئوخشىسىمۇ، لېكىن ئانچە زىلۋا ئەمەسكەن. چېچى يەرگە تەككىدەك ئۇزۇن، بېشى بەك يوغان، سوقىچاق، كۆزلىرى ناھايىتى چوڭ بولۇپ، قاپقارا، تېشىغا تېپىپ تۇرىدىكەن. قېشى يوق (شۇڭلاشقا قېشى بەك شالاڭ ئادەمنى «سۇ ئانىسى» دەيدۇ). كۆكرىكى بەك كەڭ بولۇپ ئالدىغا چىقىپ تۇرىدىكەن. تېنى مىسدەك قىزغۇچكەن.

سۇ ئانىسى سۇدىن چىقىپ چېچىنى تارىغان چاغدا توساتتىن پەيدا بولۇپ قالساڭ، بەك قورقۇپ تاغىقىنى ئۇنتۇپ سۇغا كىرىپ كېتىدىكەن. ئەگەر تاغىقىنى ئېلىپ كەتسەڭ، كېچىدە زادىلا ئۇيقۇ بەرمەستىن «تاغىقىمنى بەرگىن!» دەپ سوراپ كېلىپ تويدۇرىدىكەن. تاغىقىنى قايتىدىن سۇنىڭ بويىغا ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىنلا تىنچلىنىدىكەن. شۇڭلاشقا كېچىدە ـ سۇغا بارساڭ يۆتىلىپ ـ يۆتىلىپ بېرىش كېرەككەن.

كېسەك باشلىق ئەۋلىيا

مەلۇم يېزىنىڭ بېشىدا بىر قەبرە تېشى بار ئىكەن. ئۇنى ئىككى يۈز يىلنىڭ ئالدىدا سودىگەرلەر قويغانمىش. بۇ قەبرە تېشى ھەققىدە مۇنداق بىر ھېكايە بار ئىكەن. قازان شەھىرىدىن ئۈچ ئادەم يولغا چىقىپ، ھەممە يەردە ئىسلام دىنىنى تارقىتىپ يۈرۈپتۇ. ئۇلار بىر ئورماندىن ئۆتۈۋاتقاندا قاراقچىلار ئۇلارنىڭ يولىنى توسۇپتۇ. ئۇلار قاراقچىلار بىلەن قاتتىق ئېلىشىپتۇ. ئاخىرى قاراقچىلار يېڭىلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. لېكىن كەسكىن ئېلىشىشتا قاراقچىلار ھېلىقى ئۈچ كىشىنىڭ بىرسىنىڭ بېشىنى كېسىۋېتىپتۇ. قاراقچىلار قېچىپ كەتكەندىن كېيىن

① مەھدى — ئەرەبچە توغرا يولدا ماڭغۇچى، دېگەن مەنىدە.

كاللىسى كېسۋېتىلگەن كىشى ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ــــ دە، بېشىنى قولتۇقىغا قىسىپ ئالغا قاراپ مېڭىپتۇ. ھەمراھلىرى باشنى ئۇنىڭدىن ئېلىۋېلىپ، ئۆزلىرى كۆتۈرۈپ ماڭماقچى بوپتۇ. لېكىن ئۇ باشنى بەرمەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئۇنىڭ ئىككى قولىدىن تۇتۇپ يولغا چۈشۈپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇلار سەككىز چاقىرىم ماڭغاندىن كېيىن باشسىز گەۋدە يولدىن چەتكە قاراپ ئۈچ قەدەم مېڭىپلا يىقىلىپ ئۆلۈپتۇ. ھەمراھلىرى ئۇنى شۇ جايغا دەپنە قىپتۇ. ئۆزلىرى قازانغا قايتىپ كېتىپتۇ.

بىر قانچە يىللار ئۆتكەندىن كېيىن قازاندىن چىققان سودىگەرلەر شۇ يول بىلەن بۇخاراغا قاراپ مېڭىپتۇ. ھېلىقى قەبرىگە يېقىنلاشقاندا سودىگەرلەردىن بىرى:

ــــ پاھ! پاھ! نېمەدېگەن خۇش پۇراق ھاۋا، ــــ دەپتۇ.

ــــ بۇ يەردىن يىراق بولمىغان جايدا ئاجايىپ چېمەنزارلىق بار. بۇ شۇ يەردىن كەلگەن خۇش پۇراقلىق ھاۋا، ــــ دەپتۇ ئۇنىڭغا سەپەرداشلىرى.

ــــ ياق، ــــ دەپتۇ ھېلىقى سودىگەر، ــــ بۇيەردە بىر ئەۋلىيا دەپنە قىلىنغانىكەن. مەندە ئۇ ھەقتە يېزىلغان بىر كىتاب بار. ئۇلار ئۈچ ئادەم ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىرى بۇ يەردە ۋاپات بولغان، قالغانلىرى قازانغا قايتىپ كەتكەنىكەن. بۇ يەردە دەپنە قىلىنغان ئەۋلىيانىڭ ئىسمى ئىسكەندەر ئىكەن، ــــ دەپتۇ. شۇندىن باشلاپ بۇ قەبرە ــــ كىسىك باشلىق ئەۋلىيانىڭ قەبرىسى دەپ ئاتىلىپتۇ.

ئېغىل ئىگىسى (ھويلا ئانىسى)

ئېغىل ئىگىسى ئىشىك ئالدىدا ياكى ئات ئېغىلىدا تۇرىدىكەن. ھويلىدىكى جان ـ جانىۋارلارغا كۆز قۇلاق بولىدىكەن. ئۇ بەزىدە ئادەم قىياپىتىدە، بەزى چاغلاردا بىرەر ھايۋان سۈرىتىدە ئادەمگە كۆرۈنەرمىش. ئۇنى كېچىلەردە يىراقتىنلا كۆرگىلى بولغۇدەك. ئېغىل ئىگىسى جانلىقلارغىلا قارىغىدەكمىش. بولۇپمۇ ئاتلارنى بەك ياخشى كۆرىدىكەن. ياخشى كۆرگەن ئېتىنىڭ ياىلىسىنى تاراپ، ئۆرۈپمۇ قويغۇدەك. ياخشى كۆرمىگەن ئاتنى مىنىۋېلىپ كېچىچە قىيناپ چىقىدىكەن. ئۇنىڭ ئالدىدىكى يەمنى ئېلىپ كېتىپ ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئېتىغا ئاپىرىپ بېرىدىكەن.

ئېغىل ئىگىسىنى خاپا قىلىپ قويماسلىق لازىم ئىكەن. ئۇ خاپا بولۇپ قالسا، ھويلىدىكى پۈتۈن جان ـ جانىۋارلارنى ئۆلتۈرۈپ تۈگىتىدىكەن. ئېغىل ئىگىسى ئات ئېغىلىنى پاسكىنا قىلىشنى، ھويلىنى پاسكىنا قىلىشنى زادىلا خالىمايدىكەن، ئۇنى خاپا قىلماسلىق ئۈچۈن ئېغىلنى، ھويلىنى دائىم پاكىزە تۇتۇش كېرەك ئىكەن.

نېمە ئۈچۈن مۈشۈك ئۆيدە، ئىت سىرتتا ياشايدۇ

قەدىمكى زاماندا بىر بوۋاي ئۆتكەنىكەن. ئۇ يالغۇز ھايات كەچۈرىدىكەن. ئۇنىڭ ئۆيىدە بىر مۈشۈك بىلەن ئىتتىن باشقا ھېچنېمىسى يوق ئىكەن. بۇ ئۈچ جان ناھايىتى ئىناق

ياشايدىكەن. بوۋاي تاپقان - تەرگىنىنى دوستلىرى — ئىشت، مۇشۈك بىلەن تەڭ بۆلۈشۈپ يەيدىكەن. ئىت بىلەن مۈشۈك بوۋايدىن ناھايىتى رازى ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوۋاي تۇيۇقسىز، ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. ئىت بىلەن مۈشۈك بۇنىڭغا ناھايىتى قايغۇرۇپ ئۇزاقتىن ئۇزاق يىغلىشىپتۇ. ئۇلار يىغلاپ - يىغلاپ ھارغاندىن كېيىن بوۋاينى ئۆيىنىڭ يېنىغىلا كۆممەكچى بولۇپ تىرناقلىرى بىلەن يەرنى كولىشىپتۇ ھەم بوۋاينى شۇ يەرگە كۆمۈپتۇ. بۇ ئىش تۈگىگەندىن كېيىن ئۇلار بوۋاينىڭ قالغان يېمەكلىكلىرىنى بۆلۈشمەكچى بولۇشۇپتۇ. لېكىن بوۋاينىڭ ئېشىپ قالغان بارلىق ئوزۇق - تۈلۈكى بىر پارچە ناندىنلا ئىبارەت ئىكەن. قانداق بۆلۈش كېرەك؟ مۈشۈك ئىسسىق ئۆيدە تۇرۇشنى خالىغانلىقى ئۈچۈن ئۆيدىن كەتكۈسى كەلمەپتۇ. ئىتنىڭ نەپسى يامان بولۇپ، ئۇنىڭ بىر پارچە ناننى مۈشۈككە بەرگۈسى كەلمەپتۇ. مۈشۈك:

— بولىدۇ، ئۇنداق بولسا ناننى سەن ئال، سىرتتا ياشا. مەن ئۆيدە قالىمەن، ئۆي ماڭا مەنسۇپ بولىدۇ. قورسۇقۇمنى چاشقان ئوۋلاپ تويغۇزارمەن، — دەپتۇ.

ئىت، بىر قېتىملىق تاماقنىڭ قولى بولغاچقا رازى بوپتۇ. بىر پارچە ناننى ئېلىپتۇ - دە، ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان مۈشۈك ئۆيدە، ئىت سىرتتا تۇرىدىغان ئۆي ھايۋىنى بولۇپ قالغانىكەن.

شەپەرەڭ دۇنيانى قانداق ساقلاپ قالغان؟

قەدىم زامانلارنىڭ بىرىدە، يەر، شامال، سۇ بىر يەرگە يىغىلىپ زارلىنىشقا باشلاپتۇ. ھەممىسى ئۆزىنىڭ دەردىنى ئېيتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۈچىلىسى قۇياشقا ئىلتىماس يېزىپتۇ. يەر بولسا:

— ئەي بۈيۈك قۇياش! ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان توختىماي ئايلىنىۋاتىمەن. ئەمدى مەن قېرىدىم. ياشلىق باھارىم ئۆتۈپ كەتتى. ئارام ئالغۇم كېلىۋاتىدۇ. رۇخسەت قىل، — دەپ يېزىپتۇ. شۇنداقلا شامالمۇ قۇياشقا:

— مەن ئەمدى يەرنىڭ بىر بېشىدىن يەنە بىر بېشىغا يۈرۈۋېرىپ چارچىدىم. مېنىڭمۇ ئارام ئالغۇم كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپ ئادەملەر مېنى ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىلىرىنى قوپۇرۇۋېتىشتە ياكى دېڭىزدا بوران پەيدا قىلغانلىقىم بىلەن ئەيىبلەيدۇ، سەن ماڭا دەم ئېلىپ تىنچ يېتىشىمغا رۇخسەت قىل، — دەپ يېزىپتۇ. سۇمۇ توختىماي ئېقىۋېرىشتىن زارلىنىپتۇ ھەم ئېقىشتىن توختاپ تىنچ تۇرۇشقا رۇخسەت سوراپتۇ. قۇياش بىر پەس ئويلاپ تۇرۇپتۇ - دە مۇنداق دەپتۇ:

— مەن بۇنى ئۆزۈملا بېجىرەلمەيمەن. مانا پالانى كۈنى، پالانى سائەتتە، پالانى جايدا يەر يۈزىدىكى بارلىق جان - جانىۋارلارنىڭ مەجلىسىنى ئاچىمىز. ئەگەر ئۇلار رۇخسەت قىلسا، مەنمۇ رۇخسەت قىلىمەن، — دەپتۇ.

شامال چېپىپ يۈرۈپ بارلىق جان - جانىۋارلارغا خەۋەر بېرىپتۇ. مانا بەلگىلەنگەن كۈنمۇ يېتىپ كېلىپتۇ. قۇياش مەغرۇرانە قىياپەتتە ئۆز جايىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ - دە، تىڭ-

شاشقا هازىرلىنىپتۇ. بارلىق جان ـ جانىۋارلار يىغىلىپ بولغاندىن كېيىن مەجلىسنى ئېچىپتۇ. ھەممىسى يەرنى شامالنى، سۇنى ئاياپتۇ. ئۇلارغا ھەرىكىتىدىن توختاشقا رۇخسەت قىپتۇ.

ئۇزۇن تۇمشۇقلۇق ھاشارات ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپتۇ ـ دە، پىزىلداشقا باشلاپتۇ.

— شامال ئاللىقاچان توختىشى كېرەك ئىدى. بەزى چاغلاردا مېنى ئىككى سونكىلاپ ئوتىنىڭ تېگىدىن چىقارماي تۇتۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر چىقسام، شۇ ھامان ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇرۇپ ئېلىپ كېتىپ ھالاك قىلىدۇ. ئۇ تىنچىسۇن، — دەپتۇ.

توختام سۇدىن بېشىنى چىقىرىپ پاقىمۇ ھەدەپ ۋارقىراپتۇ:

— سۇنىڭمۇ توختايدىغان ۋاقتى كەلدى. چۈنكى بىزگە توختام سۇنىڭ تېگىمۇ راھەت، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ يەرنى، شامالنى، سۇنى «توختىسۇن» دەپ قارار قوبۇل قىلىشىپتۇ. مەجلىس ئاخىرلىشىدىغان چاغدا قۇياش:

— ھەممەڭلار كەلدىڭلارمۇ؟ دەپ سوراپتۇ.

— ھەممىمىز، ھەممىمىز، — دەپ ۋارقىراپتۇ قارغۇ ياپىلاق. پەقەت مېنىڭ قوشنام شەپەرەڭلا كېلەلمىدى. چۈنكى ئۇ قېرىدى، پۈتۈنلەي قارغۇ. شۇڭا كېلەلمىدى.

قۇياش شەپەرەڭنى چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن بۈركۈتنى بۇيرۇپتۇ. بۈركۈت دەرھال شەپەرەڭنى چاقىرىپ كەپتۇ.

— نېمە ئۈچۈن باشتىلا كەلمىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ قۇياش.

— مەن بەك قېرىپ كەتتىم، — دەپتۇ شەپەرەڭ، — مېنىڭ سىزگە كېرىگىممۇ يوققۇ.

— يەر، شامال ھەم سۇ ھەققىدە نېمە دەيسەن؟ توختىتىشقا قوشۇلامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ مەجلىس ئەھلى.

— ياق، — دەپتۇ شەپەرەڭ، — ئۇلارنىڭ بىرسىمۇ ھەرىكەتتىن توختىماسلىقى لازىم.

يەر، شامال، سۇنىڭ ئۈچىلىسى بىر يولىلا:

— نېمىشقا بىز توختىمايدىكەنمىز؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— مانا نېمە ئۈچۈن، — دەپتۇ شەپەرەڭ، — ئەگەر بىزنىڭ يېرىمىزمۇ توختىسا، دۇنيادا مەۋجۇدات قالمايدۇ. چۈنكى يەرنىڭ بىر تەرىپىدە مەڭگۈلۈك قىش ھەم مەڭگۈلۈك تۈن. ئىككىنچى تەرىپىدە بولسا مەڭگۈلۈك ئىسسىق ھەم مەڭگۈلۈك كۈن بولىدۇ. يەل ـ يېمىشنىڭ بىر تەرىپى پىشىپ ئىككىنچى تەرىپى پىشمايدۇ.

— توغرا، — دەپ ۋارقىراپتۇ ھەممىسى.

— ئەگەر شامال چىقمىسا، — دەپتۇ يەنە شەپەرەڭ، — ھەممە يەردە قۇرغاقچىلىق بولۇپ بىر تالمۇ ئوت ـ چۆپ ئۈنمىگەن بولاتتى. چۈنكى شامال بولمىسا، بۇلۇتمۇ بولمىغان، يامغۇرمۇ ياغمىغان بولاتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەردىن چىققان يامان پۇراقلار ھېچنەگە كەتمەستىن ھاۋامۇ تازىلانمىغان بولاتتى. شۇنداق بولغاچقا ياشاشقىمۇ مۇمكىن بولمايدۇ.

توغرا، — دەپ ۋارقىراپتۇ ھەتتا ئۇزۇن تۇمشۇقمۇ.

— مەن توختىسام بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سۇ.

— ياق، ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، — دەپتۇ شەپەرەڭ، — ئەگەر سەن ئېقىشتىن

توختىساق پاسكىنلىشىپ كېتىسەن. ۋاقىتلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قۇرۇپ تۈگەيسەن. سەندە ياشاۋاتقان بارلىق جان ـ جانىۋارلار ئۆلۈپ تۈگەيدۇ. شۇنداقلا ئادەملەرمۇ سۇ تاپالماستىن ئۇسسۇزلۇقتىن ھالاك بولىدۇ. سەن بولمىساڭ دەرەخلەرمۇ، ئوتلارمۇ قۇرۇپ كېتىدۇ.

ــ توغرا، دەپ ۋارقىراپتۇ ياش قارىغاي بىلەن قېرى تېيىن ھەممىسىدىن چىڭراق تاۋۇش بىلەن:

شۇنىڭدىن كېيىن ھەممىسى «يەر مەڭگۇ ئايلىنىپ تۇرۇشى» شامال مەڭگۇ چىقىپ تۇرۇشى، سۇ مەڭگۇ ئېقىپ تۇرۇشى زۆرۈر»، ــ دەپ قارار چىقىرىپتۇ. لېكىن يەرنىڭ، شامالنىڭ ھەم سۇنىڭ شەپەرەڭگە بەك ئاچچىقى كەپتۇ.

ــ مەن سېنىڭ تامىقىڭغا زەھەرلىك ئوت بولۇپ قادىلىمەن، ــ دەپتۇ سۇ.

ــ ئەگەر كۈندۈزى چىقساڭ مەن سېنى يەرگە ئۇرۇپ چۈشۈرىمەن، ــ دەپتۇ شامال.

ــ ئەگەر كۈندۈزى چىقساڭ مەن سېنى پۈشۇرۇپ ئۆلتۈرىمەن، ــ دەپتۇ قۇياش.

شۇنىڭدىن كېيىن شەپەرەڭ پەقەت شەبنەم سۈيىنىلا ئىچىدىغان، شامال بولمىغان كېچىسىلا چىقىدىغان، يەرگە چۈشمەستىن تامنىڭ كامارلىرىدىلا ياشايدىغان بوپتۇ.

شۆرەلى

شۆرەلى قويۇق ئورمانلاردىلا ياشايدىكەن، ئۇ ئادەمگە ئوخشايدىكەن. ئادەمدىن پەرقلىنىدىغان يېرى پەقەت: بارماقلىرى ئۇزۇن، تىرناقلىرى قاتتىق ھەم ئۇزۇن بولىدىكەن. ئۇنىڭ ھەر بىر بارمىقى بىر غېرىچتەك، تىرناقلىرىنىڭ ھەر بىرى ئادەمنىڭ بارمىقىچىلىك چوڭلۇقتا بولىدىكەن خالتىدەك كۆكسى بولىدىكەن. ئۇلارنى مۆرىسى ئارقىلىق دۈمبىسىگە ئارتىپ يۈرىدىكەن.

شۆرەلى ئادەمنى ئاداشتۇرۇشنى قويۇق ئورمان ئىچىگە ئېلىپ كىرىشنى بەك ياخشى كۆرىدىكەن. ئۇ نەق ئادەمنىڭ ئۆزىدەك ۋارقىرايدىكەن شۆرەلىنىڭ ئاۋازىغا ئالدانغان ئادەم ئورماننىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ كېتىدىكەن ــ دە، ئادىشىپ قالىدىكەن. شۆرەلى ئالدىغان بەزى ئادەملەر ئورماننىڭ ئىچكىرىسىدە ئادىشىپ قېلىپ ھالاك بولۇپمۇ كېتىدىكەن.

شۆرەلى يالغۇز ئادەمنىڭ يېنىغىلا كېلىدىدىكەن، ئىككى ئادەم بولسا يېقىن كېلىشكە كۆرۈنۈشكە پېتىنالمايدىكەن ئەگەر بىر ئادەمنىڭ يېنىدا ئىت بولسا، زادىلا يېقىن كەلمەيدىكەن. ئۇ ئىتتىن بەك قورقىدىكەن.

شۆرەلى كۆپرەك ياز كۈنلىرىدە، قۇياش چىققاندا ياكى كۈن پاتقان چاغدا ئادەملەرگە كۆرۈنىدىكەن. شۆرەلى بىرەر ئادەمگە كۆرۈنسە ئۆزىنىڭ ئېتىنى ئاتايدىكەن. ئادەم ئۇ ئادەملەرنى كۆرگىنىدە يولدىن ئاداشقان بولۇۋېلىپ ئادەمدىن يول سورايدىكەن. ئۇ ئۇچرىغان ئادەمگە قاراپ يا يىغلايدىكەن ياكى كۈلۈپ ـ كۈلۈپ سۆزلىشىپ كېتىدىكەن ـ دە ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئادەمگە يېقىنلىشىدىكەن.

شۆرەلى كىشىلەر سورىغان سوئاللارغا بىر سىگىنمۇ جاۋاب بەرمەيدىكەن. ئۆزى بەك كۆپ سوراشتۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىكەن. شۆرەلى چىشلىرىگنى كۆرسىلا ئۇزۇن بارماقلىرى

www.uyghurkitap.com

بىلەن غىدىقلاشقا باشلايدىكەن ــ دە، ئۆلتۈرگىچە غىدىقلايدىكەن. كۆپ ئادەملەرنى جان ـ جانىۋارلارنى غىدىقلاپ ئۆلتۈرگەنىكەن.

شۈرەلى كىمگىلا يولۇقمىسۇن، كىمنىلا كۆرمىسۇن: «غىدىقلىشىپ ئوينايلىلا» دەيدىكەن. ئادەم قانچىلىك ۋارقىراپ ـ جارقىرىسىمۇ زادى ئېتىبار قىلماي غىدىقلاۋېرىدىكەن، ئاقىۋەتتە ئادەم ئۆلۈپمۇ قالىدىكەن. ئادەملەر ئۇنى يوقىتىشنىڭ يولىنى ئىزدەپتۇ.

قەدىمكى زامانلاردا بىر باتۇر يىگىت بار ئىكەن. بۇ باتۇر يىگىت ئورمانغا مېڭىپتۇ. يېنىغا بىر ئىتنىمۇ ئەگەشتۈرۈۋاپتۇ. يولدا كېتىۋاتقاندا بىر توشقان چېپىپ ئۆتۈپ كەتكەنىكەن، ئىت شۇ توشقاننىڭ كەينىدىن چېپىپ كېتىپتۇ. يىگىت قانچىلىك ۋارقىرىسىمۇ، ئىت توشقاننىڭ كەينىدىن چېپىپ كېتىۋېرىپتۇ. قورقۇش بۇ يىگىتنىڭ ئويىغىمۇ كەلمەپتۇ. يىگىت ئورمانغا كىرىپ كېتىپتۇ. ياغاچلارنى كېسىپ، پۇتاقلىرىنى يۆتكەپ، هارۋىسىنىڭ يېنىغا يىغىپ تۇرۇشىغا يېنىدا شۈرەلى پەيدا بولۇپتۇ ـ دە:

ــ قېنى يىگىت، غىدىقلىشىپ ئوينايلىلا، ــ دەپتۇ.

ــ شۈرە لىكەيىم، ــ دەپتۇ يىگىت، ــ بەك ئوبدان ئەڭ، ئاۋۋال قىسىشماق ئوينايلى، ئۇنىڭدىن كېيىن، غىدىقلىشىپ ئوينايمىز، قانداق؟

ــ ئېتىڭ كىم؟ ــ دەپ سوراپتۇ شۈرەلى.

ــ ئېتىم بۇلتۇر بولىدۇ.

ــ بولىدۇ، ئۇنداق بولسا ئەڭ ئاۋۋال قىسىشماق ئويناپ. ئۇنىڭدىن كېيىن غىدىقلىشىپ ئوينايلى، ــ دەپ شۈرەلى يىگىتنىڭ سۆزىگە كۆنۈپتۇ ــ دە، قىسىشماقنى قانداق ئوينايدۇ؟ مەن ئۇنى بىلمەيمەن، ــ دەپتۇ.

ــ سەن قاراپ تۇر، مەن ئۆگىتىمەن، ــ دەپتۇ يىگىت.

ــ بولىدۇ، ــ دەپتۇ شۈرەلى،

يىگىت ياغاچنىڭ بېشىنى يېرىپتۇ. بىر شىنا ياساپ ياغاچنىڭ يېرىقىغا ئۇرۇپ كىرگۈزۈپتۇ. ياغاچنىڭ يېرىقى ئېچىلىپتۇ. يىگىت شۈرەلىگە:

ــ مانا مۇشۇ يېرىققا بارمىقىڭنى تىقىپ تۇر، ــ دەپتۇ شۈرەلى بارمىقىنى ياغاچنىڭ يېرىقىغا تىقىپتۇ. يىگىت پالتا بىلەن بىر ئۇرغانىكەن، شىنا چىقىپ كېتىپتۇ ـ دە ياغاچنىڭ يېرىقى شۈرەلىنىڭ بارمىقىنى قىسىۋاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ۋارقىراپتۇ ــ جارقىراپ بېقىپتۇ، يىغلاپتۇ، يېلىنىپتۇ، يىگىت بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماستىن هارۋىسىغا ئولتۇرۇپتۇ ـ دە چېپىپ كېتىپتۇ. شۈرەلىلەر يىغىلىپتۇ. «كىم قىستى؟» دەپ سوراپتۇ.

ــ بۇلتۇر قىستى، بۇلتۇر، ــ دەپتۇ هېلىقى شۈرەلى. باشقا شۈرەلىلەر بۇلتۇر قىستى دېگەنىسېرى:

ــ ئەخمەق، بۇلتۇر قىسقانغا بۇ يىل يىغلامدۇ ئەخمەق، ــ دەپ كۈلۈشۈپتۇ. يىگىت بولسا ئۆيىگە قايتىپلا باشقىلارغا شۈرەلىنى ئالدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن باشقىلارمۇ شۇنداق قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۆزلىرىنى «مەن بۇلتۇر» دەيدىكەن. ئەڭ ئاۋۋال «قىسىشماق» ئويناپ ئالداپ كېتىدىكەن. شۈرەلىلەر هازىرمۇ شۇ سۆزگە ئالدىنىدىكەن. شۇنداق قىلىپ «قىسىشماق» ئويناشقا قىزىقىپ غىدىقلاش ئويۇنىنى ئوينىشالمايدىغان بولۇپ قاپتۇدەك.

بېيت قوشاقلار

تام تۆپىستە ئۇلتۇرادۇر .
زىبا بويلۇق بىر يىگىت
قاش بىلەن ئالما ئاتادۇر ،
ئالمىسى داغلىق يىگىت .

ئالمىسى داغلىق يىگىتنىڭ ،
ئۈزلىقى سۇلتانچە بار ،
ئاي يۈزىگە نۇر قونۇپتۇ ،
باغدىن ئۈزگەن گۈلچە بار .

بۇ چىلىم گۈللۈق چىلىم ،
گۈلباغدىن ئۈزگەن چىلىم .
گاھى ئۆيدە ، گاھى چۆلدە ،
نارىزا بولغان چىلىم .

سېرىق سەبدە گۈلۈم ، ساينىڭ بۇلاقى ،
كۆرەي دېسەم سېنى يولنىڭ يىراقى .

يىراقتا كەتتى دەپ بىزنى ئۇنۇتماڭ ،
خۇدا سالغان بۇ ئوتنى ئەسلا سوۋۇتماڭ .

سېرىق سەبدە گۈلۈم ، سەرۋى نىگارا ،
سالامەت يەتكۈزۈڭ پەرۋەردىگارا ،

ئېتىمگە تەگمىدى كۆينەكتىن ئۆزگە ،
لېۋىمگە سۆيمىدى بىر سىزدىن ئۆزگە .

ئاق سارايدىن چىقتىڭىز ،
ئاق قەغەزدەك ئاقىرىپ .
ئارقىڭىزدىن قاراپ قالدىم ،
زەپىرەڭدەك سارغىرىپ .

زەپىرەڭ نەدە بولۇر ،
سۇدىن تۆۋەن لايدا بولۇر .
سىزنى يەنە كۆرگۈچە ،
كۆزلىرىم يولدا بولۇر .

چىمەن دەلا ، چىمەن دەلا ،
چىمەننىڭ بۇلبۇلى دەلا .
ئىشىكتىن تولغىنىپ كىرسەم ،
يېگى باغنىڭ گۈلى دەلا .

يېگى باغنىڭ گۈلى ئەمەس ،
ئېچىلماي توزىغان يارلار .
يۈرەككە ئوتنى سېپ قويۇپ ،
خەۋەردار بولمىغان يارلار .

كاككۇكۇم كاككۇك ئېتەدۇر ،
كۆك تېرەكنىڭ بېشىدا .
ئادىشىم شەرەت قىلادۇر ،
ئوردىنىڭ كۆل بېشىدا .

ئوردىدىن چىققان يىگىتنىڭ ،
تونى بار نىمچەسى يوق .
بېلىگە قىسقان گۈلىنىڭ ،
بەرگى بار ، غۇنچەسى يوق .
بىزنى كۆيدۈرگەن يىگىتنىڭ ،
دەردى بار ، ۋاپاسى يوق .

چىنە ـ چىنە سۇ ئىچەرمەن ،
پاھ يۈرەكىم كۆيدى دەپ .

بۇ بىيتنى سىزگە ئۇتتۇم ،
ھەممىدىن چىچەنغۇ دەپ .

ئەجەب چىقتى بۇ بوران ،
تاڭ ئاتقۇچە توختىماي .
ئۇنتۇپ قاللىمۇ يارىم ،
بىرەر قېتىم يوقلىماي ؟
بۇ شەھەرنىڭ ئىچىدە ،
سىزگە كىمنى ئوخشىتاي .

قوغۇننى تىلىپ قويۇپ ،
ئۆزەڭ يېمەي تۇرامسەن ؟
مۇڭداشقىلى مەن كەلدىم ،
لام ــ جىم دېمەي تۇرامسەن ؟

بىر ھەپتىدە بىر قېتىم ،
يار قېشىغا كەلسەڭچۇ .
كۆيۈك چۇشتى ئىچىمگە ،
يارىم ئۇنى بىلسەڭچۇ .

* *

ئەجەب ئايدىڭ بولۇپتۇ ،
يار بىلەن كۆرۈشكىدەك .
بەلگىسى قاپاق تېرەك ،
قۇچاقلاپ سۆيۈشكىدەك .

قاپاق تېرەك ئالدىدا ،
ھويلاڭ بارمىدى يارىم ؟
يېنىپ ــ يېنىپ قارايسەن ،
مەيلىڭ بارمىدى يارىم ؟

ئوسما تېرىدىم كۆرسىلە ،
خېنە قويدۇم كۆرسىلە ،
بىر قويام ئوسما بىرەي ،
بوينۇمنى قايرىپ سۆيسىلە .

بىشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ ،
ھەر تالاسى بەش خىل يىپ .
سەن ئالامسەن بۇ جاننى ،
يۈرەك بىغىدا لىڭشىپ .

قىزىل گۈلدا پۇراق بار ،
شاخىدا يوپۇرماق بار ،
ئاشنا تۇتساڭ تاللاپ تۇت ،
قىيامەتتە سوراق بار .

دۇتار پەدىسى پەدە ،
پەدىسى مۇھىم يەردە .
قىزنىڭ ۋەدىسى ۋەدە ،
يىگىت ۋەدىسى نەدە ؟

يار مېنىڭ ئەقىدەمنى ،
بىلمەيدۇ شۇبۇ كەمدە ،
يارنىڭ قىلغان سۆزلىرى ،
قانمۇ ــ قات يۈرەكىمدە .

چار خىمىنىڭ يېپى قىسقا ،
ھەر خىيالدا چۆرۈيمەن ،
ئاخشام كەلمىگەن يارنى ،
باش ــ كۆزۈمدىن ئۆرۈيمەن .

ئامرىقىم ، خۇش خۇيلۇقۇم ،
ئۆيۈمنى ۋەيران قىلمىغىن .
ماڭا مەيلىڭ بولمىسا ،
كۆڭلۈمنى ۋەيران قىلمىغىن .

ئىشتان كەيدىم تاۋاردىن ،
بەلۋاغلىرى كۈمۈشتىن .
يىراق تۇرسىلا مەخسۇم ،

بەك زېرىكتىم بۇ ئىشتىن .

قاشىڭنىڭ قارىسى سەندە ،
كۆزىڭنىڭ قارىسى مەندە .
دەردى يوق دەمسەن مېنى ،
دەردنىڭ ھەممىسى مەندە .

كېچە بولسا ياتمايمەن ،
تۈگۈلۈ كۈگۈدىن پاتمايمەن ،
راست گېپىڭنى ئېيت يارىم ،
بۇ دەردىڭنى تارتمايمەن .

ئالما ئاتتىم ئۆرلىتىپ ،
ئۆگزىڭىزگە لەيلىتىپ ،
كۆڭلۈڭ تىندىمۇ يارىم .
مەن غېرىبنى يىغلىتىپ .

ئۆستەڭ بويلاپ كېپقاپلا ،
راۋاپ چالغاچ كەلمەپلا ،
ئۇخلاپ قالغان شۇ يارنى ،
بىللە ئالغاچ كەلمەپلا .

تاغقا چىقتىم داۋانسىز ،
يارغا كۆيدۈم ئارمانسىز ،
كۆيگىنىمنى بىلمەيسىز ،
كۆڭلى قارا نادانسىز .

ھۆل قومۇشقا ئوت يېقىپ ،
ئوتۇڭ كۆيمىدى دەمسەن ؟
ئايدا ، يىلدا بىر كېلىپ ،
كۆڭلۈم قانمىدى دەمسەن ؟

ھاۋانىيۇ ھاۋانى ،
قىزلار كىيسۇن تاۋانى ،
بىز يۈرسەك ئاداۋەتتە .
كىم سورايدۇ دەۋانى .

يارىم بەرگەن بەش ئالما ،
بەشلىسى قوينۇمدا .
ئۇخلاپ چۆچۈپ ئويغانسام ،
يارنىڭ قولى بوينۇمدا .

بادام دوپپىلىق يارىم ،
قوناقتا سۇ ئاچاي دەملا .
يۈرەككە ئوتنى سېپ قويۇپ ،
چوڭ يولغا قاچاي دەملا .

ئۆگزەمگە قوناق يايدىم ،
ئويناپ كېلىپ چاچمىسلا .
قىلغان ۋەدىمىز ۋەدە .
بىزدىن ئۇنداق قاچمىسلا .

ئىشىك ئالدىڭ ئېرىقىم ،
پىلتىڭلايدۇ بېلىقىم .
قاياقلاردا يۈرۈيدۇ ،
ئامرىقىم ، چىرايلىقىم .

ئىشىك ئالدى گۈلدۈرمە ،
يارىم مېنى كۈلدۈرمە .
ئىككىمىز ئاشنا بولايلى ،
دۈشمەنلەرگە بىلدۈرمە .

ۋاسا جۈپ ئايۋان سارايىڭ ،
زەدىۋالى يوق ئىكەن .
ساڭا بەرگەن (بۇ) كۆڭۈلنىڭ ،
ئەتىۋارى يوق ئىكەن .

سەكرەپ چۈشتۇم خەندەككە ،
بىر يىل بولدى بۇ دەردكە .
قانداق قىلسام دەۋا بار .

www.uyghurkitap.com

ئوت كەتكەن بۇ يۇرەككە .

باغىم بار دېگەن بولساڭ ،
يېڭى باغنى سالماستىم .
يارىم بار دېگەن بولساڭ ،
سېنى تەڭلىك قىلماستىم .

ئاق ئايدىڭدا كەلسۇن دەپ ،
سالام يوللىغان يارىم .
مەن كەلسەم ، ئۆزى كەلمەي ،
مېنى گوللىغان يارىم .

بىۋاپا كەتكەن بىلەن ،
ئوتى پىراقى كەتمىدى .
بۇ مېنىڭ يىغلاغىنىم ،
ھەرگىز خۇداغا يەتمىدى .

ئېپكىلىڭ كەتمەنلىنى ،
تىندۇراي ئازگاللىنى .
ئەمدى دوستۇم دېمەسمەن ،
ئەقلىدىن ئازغانلىنى .

ئالما تۇۋىدە تۇرغاندەك ،
بىيە تۇۋىدە تۇرماسمەن .
سەن يارىمغا كۆيگەندەك ،
ھېچ كىشىگە كۆيمەسمەن .

ئەجەب ئۇنلىدى كەپتەر ،
پىشايۋاندا ، پەرماندا .
سەن ئۇياقتا ئوينساڭ ،
مەن بۇياقتا ئارماندا .

سۇ بولسا سۇزۇك بولسا ،
ئۇندا بېلىق ئۈزمەمدۇ ؟
كۆڭلى بولمىسا يارىنىڭ ،
قاپىقىنى تۈرمەمدۇ ؟

ئۆستەڭنىڭ ئۇ قاشىدا ،
تاختا كۆۋرۈك باشىدا .
ئوسمىسى دەمدەك ئىكەن ،
يارىنىڭ قارا قاشىدا .

ئاللا يارىم دەردلىرىمگە ،
بەرمەمسەن دەرمان ؟
ئۆلۈپ كەتسەم قالامدۇ ،
يۈرەكتە ئارمان ؟

قوپسام سەھەردە ،
چىقسام تالاغا .
ئەرزىمنى ئېيتاي ،
قادىر خۇداغا .

قادىر خۇدايىم
ئوڭلار بېشىمنى
زەپىرەڭ بولۇپ
تۆكسەم يېشىمنى .

پەغەزدە كەپتە (ر) ،
تاماكا سېپ بە .
تاماكاڭنى چەكمەيمەن .
يارىمنى تېپبە .

ئېيتىپ بەرگۈچى:چىرا ناھىيە دامىكۇ يېزا پارچە كەنتتىن ئۆمەر ئاخۇن ، رەھىمەخان
رەتلىگۈچى : **چىنارخان ئۆمەر**
مۇھەررىر : **قۇتلۇق قادىر**

تا از فرق سر قدم سازم ز دیده پا کنم

عمر شد از دست حاصل مراد ادر خجل
چند دانم من غافل اسیر آب گل

از خیالم گشته بیرون لعبت چین چگل
آرزوی جنة المأوا بر آوردم ز دل

جنتم این بسکه با خاک درت ماوا کنم

کی توانم آتش شوقت کنم در دل نهان
نیست ممکن تا نباشد آتش از پنبه عیان

وقت آن آمد که اکنون ترک سازم خانمان
خواهم از سودای پابوست نهم سر در جهان

یا بپایت سر نهم یا سر درین سودا کنم

غربتی با عقل یارم با جنون در لحظهٔ
گاه خاطر جمع دارم باز ابتر لحظهٔ

حاصل از عشق توام سوداست در هر لحظهٔ
هر دم از شوق تو معذورم اگر هر لحظه‌ا

جامی آسا نامهٔ شوقی دگر انشا کنم

غربتی ❖

شرح حال ایلای دیسام سیکمای ننیک حیرانی
بو لوزوق کو نکل سیلای قانیکچ ننیک ویرانی

معرفت ننیک درسی دین تحصیل قیلمای برورق
مکتب جهل ایجره کورکیل دور ننیک دانی

کوه ایمان کا ایماس جوهر یمنی کا لامه
آل تفحص تیشه سین سندیرالم ننیک کانی

لعل ایماس سنکخارامن بو یالمیش قان ایله
قاسی خونخوار جفا جو جگر بریانی من

کوزدین آقغان یاشلاریم در رهبری دردا
قاسی بر شوخ ستمگر نی کوزی گریانی من

بر قویون من یایلاوادیسی ننیک مجنون کیم
نقشهای ناقهٔ لیلی نی سرگردانی من

همدیم غم الفتیم کلفت ایوم بیت الحزن
یوسفیم قاسی ایرور بیلیم قایو کنعانی من

سیچن مونس دیدی دنیانی بیلینیک جشیک نیک
عیش راحت نیچوک ایزلای که من زندانی من

حقیب یدلغه روان بولدی کتیب باردا ایردی
سرکنیدیک ایتاکیدا کل البیت حقیبتی اوتا بوبان
باقیب ییرکن یوق ایکی قرینیدین ایراینک الیب
قریدی سرسیاعت دین کین قدرسی ایناک
قوینغه سالدی بازارغه کرسب صوفیدا اوالتور
ریسو داکرکی اضطراب بیله کلیب اوسته باکار
سیلاغم بیلیکی ایدیکیم اذن ... مولر ...
سیلوی لار موزدیه لیلار اوسته باجار ...
دیدی دریا ... قوشیدین ایشک الدیا ...

تنکده خار بلا بر له کو نکل ننیک غنچه سی
شکر انفاسی نسیمی ننیک گل خندانی من

اوزی ننیک قدرینی بیلماس الار نه بیلکای قدرینی
قدرینی بیلکای کشی لار باشی نی قربانی من

نه عرب ننیک شاعری من غربتی نه فارسی
ترکی نی اوزگا لسان طبعیم تو قکه ترکستانی من

وله

هیچ خمار آچیلمایدور ایچماین شراب اصلا
هیچ ایش توزالمایدور بولماین خراب اصلا

یار عکسینی کیدین هر زمان تماشا قیل
بولغای جمالیغه کوزبیلان قراب اصلا

عاشق اولمغای سیراب می اگر مجازیدور
سو مقامی تو تماس تشنه کا سراب اصلا

عاشق حقیقی دور عندلیب باغ عشق
کیر مغای مجازیدین اندیه بر غراب اصلا

شمع وصلی تا یماس بولماین چو پروانه
هر کیمه طوافیدا قیلمای اضطراب اصلا

آفتاب وصلیغا لایق اولمادی شبنم
هر سحر کوزینی اول ایتماین پر آب اصلا

غربتی ایماس لایق کوزلار ننیک جمالیگا
تا که توتیا قیلمای کوییدین تراب اصلا

مخمس غربتی

انما الاعمال بالنیات دیدی حضرتیم
کعبه طاقی روضه باغی دلده ایم مقیم

یا نصیبم بو قمو بیلمایمن و یا یوق غیرتیم
بار چه کیتی کیتمادیم من آرتماغایمو حیرتیم

من نیچوک تدبیر ایلای بر ماسه حق نصرتیم

کعبه تعمیریغه امر ایتی خلیلی فی جلیل
امتثال امر ایتیب اول ایلادی سعی جمیل

ایدی تنکری حج طوافیغه ندا قیل یا خلیل
بر چه کا صونکنی تنکری ماکا اوزر ... ...

گوش اروا حیماسمو اول ندا در یتیم

وه هیم اندین دور ازل حق نصیب ایتکانمو کین
جان قولاغی کا خلیلدین ندا یتکانمو کین

متعجب ... اوستورکه ... ایدیکیم اوزیاری ننیک
اوطلاری نیم بورونی دونیا ... اوچول سالاری
مقیا ... ایچون ... مردیدی سوداگر اریکا دونیا
لیق اوچون ... من سوداگر ایدیم ایکی
سیلی ... ایدی ... سوداگر ... کتب ایدیم بوکون
... ... دیری ...
... اوز ... در حال اوسیلار ... یاتر
... ... سولار
... ... سوداگر ... بوکون

www.uyghurkitap.com

源泉（布拉克）（维吾尔文）总52期

MAGAZINE OF BULAK UIGHUR LANGUAGE (QUARTERLY)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

国内统一刊号：CN65－1063/I
本刊代号：58－108定价：2.90元
ISSN 1005－0876/国外代号 Q1118

بۇلاق (ئومۇمىي 52- سان) (پەسىللىك ژۇرنال)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى :
ۋەكالەت نومۇرى : 58—108 باھاسى : 2.90
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى : Q1118

08>
9 771005 087006